

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૭૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મુંબઈની પાશ્વરી પંચાયતો
ની લંબારીખ.

विषय २१७३७८ मूद्रिका २२००

મુંબઈની પારસી પંચાએતની તવારીખ.

દફતર ખીજું.

પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટી સાહેબોની ફર્માશથી

લખનાર:

જીવનજી જમશેદજી મોદી, બી.એ., પીએચ, ડી., સી.આઇ.ઇ.,

સેક્રેટરી, પારસી પંચાએત.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઑપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૨૭૩

ધી જમરોદ્ધ નશરવાનજી પીતીત પારસી ઑરફનેજ કંપન પ્રીટીંગ વર્ક્સ, નં. ૪૧ H,
લાલબાગ, પરેલ, મુંબઈમાં મી. રસ્તમજી દોશાભાઈ 'શરાફે હામુ' છે, અને
પારસી પંચાએતના તસ્તી સાહેબો તરફથી તેઓના સેક્રેટરી ડો.
જીવનજી જમરોદ્ધ મોદી, બી.એ., પીએચ. ડી., સી. આઈ. ઈ.,
એ પારસી પંચાએતની ઑફીસ, ૨૦૯, હોર્નબી રોડ, કોટ,
મુંબઈ મધ્યથી પ્રસિદ્ધ થીયું છે.

હવે સને ૧૮૩૦ નાં સાલમાં જ્યારે એ ઘણીના વેવઈ, એટલે અદરાવી રાખેલી છોકરીના બાવા બેરેદીન રૂશતમજી દોરામજી આ બાબતમાં ન્યાત બાહાર ધણા બીમાર પડયા, ત્યારે પુતાવાલા સોરામજી પટેલે મેલાયલા વેરાઈની જગીર અત્રે પંચાએત ઉપર તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૦ ને બીમારી વખતે દખખાને દીને પત્ર લખ્યો અને આગલાં સંવત ૧૮૮૩ (ઇ. ૧૮૨૭) અટકાવ. ફરામજી કાવક- નાં સાલના એક પત્રની ચાહ આપી કે જેમાં મોખેદ જીની મીનીટ. બેરેદીન વચ્ચેનાં લગનની મનાઈ બાબે લખ્યું હતું અને તે મનાઈનો અનાદર કરનારને દખખામાં નહીં ચહડાવાને માટે જણાવ્યું હતું. પોતાના વેહવાઈની બીમારીના અરસામાં તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૦ ને દીને મોખેદ પેસ્તનજીએ પંચાએતના સાહેબોને ફરીથી અરજ કીધી કે “લગનોનો શામાન શરવે તઈઆર કીધુ હતો.” એવું દીસે છે કે પોતાનાં વેહવાઈની અત્યંત બીમારી જોઈ થોડા વખતમાં લગન કરી દેવાની તેઓએ ધારણા રાખી હોય. એ પત્રનો કોઈ પણ જવાબ આપવામાં આવેલો દીસતો નથી. એ બાબદનાં સંબંધમાં તા. ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૦ ને દીને ફરામજી કાવકજીએ એક પત્ર ફરતો કરી પોતાનાં વીચારો નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા :

“એજ પરમાણે મોખેદ આશરે જન ૮) તા. ૧૦) જનના વરશ ૫) તા. ૫) તા. ૮) થયાં એ પરમાણું કારજ બેરેદીનની છોકરી શાઠે કીધું ને તે ધનીઓને તાંહાં ફરજ દો થાયેઆં હશે ને તે બાબે મુમબઈની અંજુમનને જે મેમબરો શાહેબોએ જે કોઈ શાથે દારમદાર કરેઉ હશે તેને આંખ બંન કરીને ચલાવેઉ છે ને જનના જનના એ પરમાણે છે તેથી તમારી અંજુમનનો બંદોબશત તંમે રાખી શખતા નથી તેથી તંમે શું કરો કોઈ ગરીબ ઉપર જીલમાંત કરો છો. તમારો અનશાફ જરે શરવે ગરીબ તા. તાલેવનને બરાબર પકડો તારે તંમે શરવે કામમો આબડ પામો ને એકને કરવા દેઓચ ને એકને બંદ કરાવો છેવે તે કંઈ ખોદા શાંકે નહી તેથી તંમેને એ બાબે હું અટકાવ એજ નાંખું છેઉ જે તંમેથી કાંઈજ અટકાવ નહી થાયે શવાએ તંમે અગલનો અનશાફ કરો ને તે લોકોનું કારજ બાંહે તારે તંમે હેની ઉપર પંન એજ હોકમ કરો. બીજું તંમેથી કંઈ હેવો બંદોબશત રેતો નથી તારે હવે તંમેરો કજીઓ પંન એજ છે જે મોખેદ પોતાની છોકરી આપે તો આપડે બેરેદીનની પંન છોકરી આપીએ તેથી તંમેરાજ બંદોબશત પરમાણે

હોરમજી બીખાજી પોતાની છોકરી બેહેદીનને તાંડાં આપે છે તારે તમારે બં'દોબશત પરમાણે જે હવે આપે લીએ તેથી તમે જે પુનાવાલો બેહેદીન મરવા પડેઓ છે તેને નાતબાર મેલવા માંગો છો ને દખમમાં નહી નાંખવા દેતા તે હં'મારૂં ઓપીનીએન' નહી. જા'વેર તં'મે આગલનાં મોબેદોનો અંનશાક કરીને પછે જે કં'વુ' ગટે તે કરો તે ઉપર હં'મે હં'મારો વીચાર તં'મેને આપીએ તાંડાંવેર એ બેહેદીનને દખમમાં નાંખે અઠવા એપં'ન પોતાની છોકરી મોબેદને તાંડાં આપે તેને બં'દ કરવામો હું ઓપીનીએન નહી આપું. ”

તા.^૨

ફેબરવારી ૧૮૩૦ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ

દખમાના ઉં'ચોગનો અટ-

કાવ કરવા વાડીઆ

નવરોજીનો પત્ર.

મુ'બઇથી સોરાબજી પટેલ ઉપર પુને પત્ર લખ્યો કે

ફતમજી હોશંગજી, જેવણે પોતાની છોકરી મોબેદ

પેસ્તનજીને ત્યાં આપી છે, તેવણની કળ રજાએ તેવણને

દખમામાં નાંખવા દેવા નહી; એ બાબે અતરેની અનજી-

મન બં'ધોબસ્ત ફેરવી શકતી નથી. તેથી કળ રજાએ

તેનાં અતલગનાઓએ રવાંનને કલ્યાણીનાં દખમામાં લઇ જવાની ગેથવણ કરી રાખવી. પણ જો “ તે ઘણી તથા તેની ધરીઆણી તા. તેના શગા તં'મુને લખી આપે જે તે છોકરીનું લગન છે તે છોકરા શાથે પુનામો નહી કરીએ ને શ્રી શુરત જઇને કરીશુ તો તમે શોખેથી તે ધણીનું રૂવાન શોખેથી પુનાના દખમામો ચરાવા દેજો તા. દરેમેહેરમે તેનું ધરમનું કામ કરવા દેજો ને એ પરમાણે તે ધણી કબુલ કરે નહી તો શોખેથી હં'મરા લખેઆ પરમાણે કરજો ને તેનું રૂવાન શ્રી કલેઆણી લઈ જવા દેજો કાંએજે હં'મારી અનજીમનનું બં'ધોબશત કઇ હં'મારેથી જાની બેઠને તોરાતો નથી. ”

તે પછી આ. પેસ્તનજીએ ૧૬ મી ડીસેમબર ૧૮૩૦ ને દીને ફરીથી એ

બાબે અરજી^૫ કીધી, તેમાં પોતાનાં ઉપલાં તા. ૨૦મી

પુનેવાલા આ. પેસ્તનજીની

અરજી તે બાબે પં'ચાએત-

ના સાહેબોના બુદ્ધા બુદ્ધા

વીચારો.

ફેબરવારી ૧૮૩૦ ના કાગજનો એસારો કરી લખ્યું કે

“ અરજીનું જબાબ મેલેએ નહી તે ઉપરથી હું

ગરીમ તમારી અરજ કડું છેજી જે આએ શાલમો

અં'મારે તાં ફાગણ મહીનામો લગન છે ને અમે

બેદીનની છોકરી શાથે અં'મારા છોકરાનું કારજ કીધું

કીધું છે. અં'મારા ખાનદાનથી એ રીતે કરતો આવેઆ છેએ તે શમજી કીધું છે.

(૧) Opinion, મત.

(૨) તારીખ આપી નથી, ખાડી માલો છે. (૩) એ. ૨, ખા. ૧૩૨, પા. ૧૦૫.

(૪) આ નામ આગલ ફતમજી હોશંગજી છે.

(૫) એ. ૨, ખા. ૧૭૩, પા. ૧૪૨.

હવેથી શાહેબોના કાચેદાને તાબે રહશુ વાશતે ત'મો મુરખીઓ પાશે માફ માગુ છેઉ જે મુને હોકમ આપો કાચેજે આતશબેહરામ તખતે બેઠા વાશતે અરજ કરૂ છેઉ જે આચે શાલમો લગન છે તે શાફ માફ માગુ છેઉ જે ત'મો પનચાતના મેરખરો મને એ વખતે માફ કરો. હવેથી હ'મો ત'મારા હોકમ તાબે છેઉ. હવેથી એવો કામ નહ કરીશુ તા. કોઇને કરવા પણ નહ દેશુ. ”

એ કાગજ વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી ફરતો કરે છે. તે ઉપર ખરશેદજી માણેકજી શેરો કરે છે કે “વાડીઆજી હોરમજી બહમનજી ના અતશબેહરામ શાહેબ શ્રી મુબોઇમો તખતનશીન થયા તારે આપરી અનબુમનની તખશીર શરવે માફ કીધી છે તે કારનશર એ ધણીએ પોતાની તખશીર માફ માગી છે ને વરી કબુલ થાચે છે જે હવે પછે ફરીથી એઓ કામ કદી નહી કરૂ...પતેલ શોરામજી ઉપર કાગલ લખવો બેઠાએ જે પુના મધે શરવે અનબુમન મેલવીને બહોર કરે ને શ્રી દખીન તરફ શરવે થેકાણે અનબુમનને નામ ૪) ભલા માનની શહી શુધાં કાગલો લખે જે એવી રીતે ફરીથી કોઇ બેહદીન અથવા કોઇ મોખેદ એક બીજને છોકરી આપે નહી તા. લીએ નહી. ” એ વીગેરે લખીને આ. પેસતનજીને લગનની રજા આપવા ભલામણ કરે છે અને એવણુના છોકરાના “આશરવાદ પડવાને વાશતે દશતુરજી બમાશજી એદલજીને રજા ” આપવા જણાવે છે. એ પત્ર ઉપર ફરાંમજી કાવશજી શેરો કરી જણાવે છે કે “આગલો બંધાબશત આપરેજ ભાંજેઓ છે તેથી હવે ત'મારાથી બીજા કોઇને હરકેત થાચે નહી ને એ ધણીને શોખેથી રજા આપવી આપરેથી મને નહ થાચે. ” વાડીઆ બમનજી હોરમજી લખે છે કે “એ બાબદ પનચાતના શાહેબો બેશી વીચાર કરીને થેરવુ' શજાવર છે. ” હોરમજી દોરાબજી લખે છે કે “એકને રજા આપવી ને બીજને નહ આપવી ને વલી કામ બંધ રાખવુ' તે મુનાશીબ નથી. જે અંધારૂ પોતાના છોકરાને બેહદીનની છોકરી લીએ કાંચેજે અંધારૂ આપે તે લેએ કાચેજે આપુને ગવરનક' તેથી બી એજ હોકમ છે માટે રજા આપાએ નહી વાશતે અંધારૂ કબુલ કરે જે..... છોકરીને આપશ તો તેને રજા આપવી શજાવર છે હરગીશ એક તરફનુ

થાએ નહીં ને થશે તો એજ રીતનું આપવા આવે તેને છોકરી લેવી તે તેને આપવી ને જે છોકરી નહીં આપે તેને આપવું નહીં.”

ઉપર પ્રમાણેના સેરાઓ થવા છતાં એ બાબદનો અંત આવ્યો નહીં. એવું દીસે છે કે વાડીઆ હોરમજી બમનજીએ એ બાબદ બેસીને વીચાર કરવા શેરા કીધો હતો તે ઉપરથી એ બાબદ તેમ કરવા કાજે પાછી મુલતવી રહી હોય. વધુ એવું દીસે છે કે ત્યારપછી મુ'બઈની અનજીમન શેક ફરાંમજી કાવશજીએ મુચ્ચેલી બાબદ ઉપર ધલતી થઈ કે મોબેદો આગલ પોતાની છોકરીઓ બેહેદીનને ત્યાં આપતા ન હતા પણ હાલમાં જે કોઈ આપવા માંગે તેને આપવા હેવું. તેમ જે મોબેદો બેહેદીનની છોકરી લેવા માંગે તેઓને લેવા હેવી, પણ એવી શરતે કે જેટલી બેહેદીનની છોકરી લે તેટલી પોતાની છોકરી તેઓએ બેહેદીનને ત્યાં આપવી. આ હદે ત્યારે આ બાબત અનજીમન હજીર રજી થઈ.

સંવત ૧૮૮૮ નાં માગશર શુદ્ધ ૧૦ વા. બુધ રોજ ૧૪, માહ ૩, ૧૨૦૧^૧, તા. ૧૪ મી ડીસેમબર ૧૮૭૧ ને દીને વાડી-
૨. મોબેદ અને બેહેદીનજી આજનાં આતશબેરામમાં અનજીમનની સમા મત્રી અને છોકરી આપ લે કરવાની તે સલાએ મોબેદ બેહેદીન વચ્ચેના ગુનો બાબે કેટલીક બાબમાં મુકાયલી છુટ મુકી, અનજીમનની એ સમાએ એ બાબે સમસ્ત થોડીક છુટ અનજીમને સંવત ૧૮૪૨ નાં વરસમાં કરેલા બંદોબસ્ત નો ઇશારો કરી ઠેડચું કે “હવે પછે મોબેદ પોતાની છોકરી બેહેદીનને ઘેર આપે તે મોબેદ પોતાનાં છોકરાનું કારજ બેહેદીનની છોકરી શાથે કરવાની રજા માંગશે તેને પંચાત રજા આપશે શહી હેવી રીતે જે ધંણી છોકરી જેટલી અગાઉથી આપે તેટલી છોકરી લીએ પંન પરધમ પોતાની છોકરી બેહેદીનને ઘેર આપવા બગરૂ બેહેદીનની છોકરી લીએ નહીં અને જે ધંણીને હેવું કાંમ કરવું પડે તે ધંણી શુખેથી પંચાતને અરજી કરે તે ધંણીને પંચાત રજા આપશે શહી. પંન કદાશ જે કોઈ મોબેદ અડવા બેહેદીન ઉપત્તા બંદો-

(૧) મો. ૮, બા. ૩, પા. ૩.

(૨) આ સવંત ૧૮૪૧ જોઇએ, એ માટે જુઓ આગલ બા. ૫, પા. ૯૬.

(૩) વગર.

બશત પરમાંણે ચાલશે નહીં ને જે કોઈ મોઝેઃ અથવા બેહદીન સુ'મ'બ'મો અડવા બાહર જઈને છોકરી આપા બગર હેવું કાંમ કરી આવશે તે ધ'ણીને શ'મશત પ'નચાત તથા શ'મશત અ'નનુમ'ન મલીને નાંનબાહર કાડશે શહી. બીજી કોઈ બેહદીન ચાહે જે હ'ધાડની છોકરી અગાડથી લીએ ને પોતાની છોકરી પાછલથી આપે તો તેલી બ'ને નહીં ને બેહદીન પન હેવો એરાદો રાખે જે હ'ધાડની છોકરી લેવી તો પોતે અગાડથી પોતાની છોકરી હ'ધાડને આપે તાર પછે હ'ધાડની છોકરી લીએ શહી."

ઉપલીજ તા. ૧૪ મી ડીસેમબર ૧૮૩૧ ની ગ્વનજીમનની સભામાં સંવત ૧૮૪૨ (અંગ્રેજી ૧૭૮૬) નાં વરસની સમસત આ. હોરમજી બીખાજી અને અનનુમનનો ઠરાવનો ઇસારો કરી આ. હોરમજી બીખાજી આ. હોરમજી દેરાબજી ચીનાઇએ સંવત ૧૮૮૧ (ઈસ્વી ૧૮૨૫) માં કરેલી લશકરીની એવી બાગતમાં અરજી જેમાં માંગેલી દાદ આપવામાં નહીં આવી હતી અરજ. તે બાબે ઠેકાવ કીધો જે એ ધણી જયારે પોતાની છોકરી બેહદીનને ઘેર આપવા કહે છે ત્યારે "આપણને કરી હરકત નથી કાંચેજે એ કીધાથી તો અશલ આપડા બોજેરગોનો બ'દોમશ કાંચેમ રેહ છે તે શાડ શરવે અ'નનુમ'ન મલીને હોરમજી બીખાજી ચીનાઇને રજા આપી છે."

એજ અનનુમનની સભામાં આ. હોરમજી દેરાબજી લશકરીએ પણ પોતાના છોકરા દેરાબજીનું કારજ બેહદીનને ઘેર કરવાનું જાહેર કરી તે માટે રજા માંગી અને તેવણ કબુલ થયા કે પોતાનાં ભાઈ શાપુરજી દેરાબજીને ત્યાં છોકરીઓ છે તથા છે.કરા દેરાબજીને ત્યાં છોકરીઓ છે તેઓનું કારજ બેહદીનને ઘેર કરશે. અનનુમને કહ્યું જે "પરથમ તમે છોકરી બેહદીનને ઘેર આપો પછે તમે બેહદીનની છોકરી લેજો તેવારે કેવા લાગા જે છોકરીઓનું ઠેકાનું કરતાં દાડા લાગશે પાણુ છોકરાને બીજી ઘેર કરેઆ વાંનાં ચાલે નહીં. વાશતે એ બાબદનું હંમે બેહદીનને લખી આપીએ છે જે હંમારા ભાઈ શાપુરજીની છોકરીઓ તથા હંમારા દેરાબજીની છોકરી છે તથા હવે પછે હંમારા ઘરમે છોકરીઓ થાએ તેને બેહદીનને ઘેર શવાએ કોઈ મોબદને ઘેર આપીએ નહીં." એ ઉપરથી ઉપર સુજબનું લખાણ ઉપલા ધણીઓ પાસે

પંચાચેતના ચોપડામાં કરાવી લેઇ તેઓની તે પર સહી લઇ તેઓને રબ આપવાનું ઠેડયું અને અનનુમતે ઊપલો નવો બંધોબસ્ત ઠેરાવ્યો.

અનનુમતની આ સલા (જેમાં બહારગાંમથી આવેલા મોબેદોને બરશ-નુમ આપવાની અને નવા નાવર થઇ આવેલા છોકરાઓની ફરીથી તપાસ લઇ કામ કરવાની રબના ઠેડાવ પણ થયા હતા તે)ની હકીકત ઉપર ૪૭ ધણીઓની સહી છે.

આ. પેસતનજી બાબેતા અનનુમતના આ ઠેડાવથી પંચાચેતના સાહેબો તા. ૭ મી જાનેવારી ૧૮૩૨^૨ ને દીને પુને પટેલ સોરાબજી અનનુમતના ઠેડાવથી પટે- રતનજી ઉપર પત્ર લખી તે ઠેડાવની નકલ મોકલી લેને વાકેફ કરવા. આ. તેવણુને વાકેફ કરે છે. તેમાં લખે છે કે: “એ પેસતનજીને કબુલાત લેઇ કારંણુશર નવો બંધોબસ્ત થેરાવેલો છે... . . જે રબ આપવી. હવે પછે જે મોબેદ થઇને બેચેદીનની છોકરી લેવા માગે તે પોતાની છોકરી આપે નહ તાં શુધી બેચેદીનની છોકરી લીએ નહ. એ બંધોબસ્ત ૧ કીવાથી અશક્ત આપરા બુજરગોના બંધોબસ્ત કાએમ રેશે કાંએજે અશક્ત આપરા બુજરગોએ એ મોબેદોને છોકરી આપવાનો અટકાવ રાખેલો છે શું કરવા કે અધારૂ લોકો બેચેદીનની છોકરી લઇને પોતાની છોકરી તેજ બેચેદીનને ગેરે અથવા બીજા બેચેદીનને ગેરે આપતા નથી તેવારે તે લોકોને હંમારે નાતબાર કાડવો પડે છે તે વાશતે અંમે આએ નવો બંધોબસ્ત થેરાવેલો છે તેની નકલ તંમુને બીડીઉ છે જે હવે પછે મોબેદ પોતાની છોકરી બેચેદીનને ગેરે આપે તે મોબેદ બેચેદીનની છોકરી લીએ શક ને જે મોબેદ પોતાની છોકરી બેચેદીનને ગેરે આપે નહ તે મોબેદ બેચેદીનની છોકરી લીએ નહ. જે મોબેદના ગરમો છોકરી નહ હોએ ને છોકરોજ હોએ

(૧) ચો. ૮, બા. ૩, પા. ૩. ઉપર જણાવતા પ્રમાણુનો ઉપલા પાંચ કુટુંબીઓએ લખી આપેલો અસલ દસ્તાવેજ તા. ૧૪ ડીસેમ્બર ૧૮૩૧ ની તારીખનો એટલે અનનુ-મતની મીટીંગની તારીખનો આ દફતરે અનનુમતની મીટીંગની મીનીટની આગમ્ય અસલ આપેલો છે, જેમાં એ ધણીઓ હાજમાં બેઠીને ત્યાં અદરાવેલા છોકરાનાં લગન કાળે પરવાંનગી મેલવવાનાં બદલામાં હવે પછી પોતાની છોકરીઓને બેઠીને ત્યાં આપવા બંધાય છે.

(૨) ચો. ૨, બા. ૨૧૦, પા. ૧૭૧. ચો. ૮, બા. ૫, પા. ૧૧.

તે ધણીથી બેહેદીનની છોકરી લેવાએ નહ ને કોઈ બેહેદીનથી તેને ગેર છોકરી અપાએ નહ. જે મોબદ અથવા બેહેદીન પોતાની જેતલી છોકરીઓ તેતલી લીએ શઈ. એવી રીતે થાશે તારે હંમેને કોઈને નેઆતખાર કાઝવાની મેનત પડશે નહ ને ગણા મોબદોથી તા. ગણા બેહેદીનોથી છોકરી અપાશે નહ ને છોકરી લેવાશે નહ તારે મોબદો તા. બેહેદીનો પોતપોતાની બેશકબીલાને આપશે તેમો કોઈ ગરીબની છોકરી પડી રેશે નહ.....એ બંધોબશત પરમાણુ પેશ-તનદાડ શોરાબજી કબુલ કરે તો એના છોકરાને પરણવાની રજા આપને કાંએજે એ કારજ ગણા વરશનુ થએલુ છે.” પછી જણાવે છે જે આ. પેસ્તનદાડ સોરાબજી, જેવણે પોતાના છોકરાને બેહેદીનને ત્યાં પરણવાની રજા માંગી હતી પણ આગલા બંધોબસ્ત પ્રમાણે તેવણને રજા આપી હતી નહી, તેવણને લખાવી લઈ રજા આપવી. વધુ લખે છે કે મુબઈની અનજુમને કરેલા ઠરાવ ઉપર “તંમારી તથા દશનુરજી જાંમાશજીની શહી કરજે ને તંમારી તરફ જે થેકાંને જરતોશતી લોકો હોએ તાંહાં મોકલજે જે તે લોકોખી વાકેફ થાએ.....જે કોઈ મોબદ અઠવા બેહેદીન આપડા અશલ ધારાથી ઉલટો ચાલે છે તો તે ધંણીને તંમો શુબેથી અટકાવ કરીને હંમેને લખી જનાંવજે.”

તા. ૧૭ મી જુલાઈ ૧૮૩૪ ને દીને એક પત્ર લખી ખરશેદજી માણેકજી નવમારી દેશાઈજી તેમુલજી જામાસજી, જેવણુ આ વખતે આવાં લગનો બાબે ખર. પોતાના વડીલોનાં “અમલ ઉપર બેથા” હતા તેવણને શેદજી માનેકજીએ નાંસારી મુખારકબાદી આપે છે અને આ બાબદમાં લખે દેશાઈજી તેમુલજી ઉપર છે કે “અતરે ગનાએક અંધાડ મમત લઈ બેથા છે લખેલા પત્ર. તેનુ જાનવુ” એ જે અશલ બજડગ લોકોએ બંધોબશત કીધો છે જે અંધાડ થઈને બેદીનની છોકરી લીએ નહીં

ને બેદીન થઈને અંધાડની છોકરી લીએ નહીં તે બાબદ હરકોઈ અંધાડ બાન જઈને બેદીનની છોકરી શાથે કારજ કરી આવે છે તારે હમારે શરેશતા પર માણુ હમે તે લોકોને નેઆતખાર કાઝા છે તારે ખીજા અંધાડઓ દુશમનાદ કરીને હરેકને શીખવીને ખશુથ હેવુ કામ કરાવીને કજીઓ પ્રીશાદ વધારે દે વાશતે તમુથી મદત થાએ તે કરીને અંધાડ લોકો હેવી વાતની જીદ મુકી તેવો અલાજ કરશે તો મોટી મેરબાની થશે.”

ખીજી, એવો એક કેસ બનેલો જાહેર કરીને તે બાબદમાં નવરોજી વાડીઆનો એવણ (દેશી) જોગો કાગજ સાથે ખીડીને મોકલી આપે છે અને લખે છે કે “એ વાતની મદત તમારાથી બની આવે તે મધે કશર કરશો ના કાંએજે હેવી રીતે હરેક કામકાજના કાગદ પતર લખવાનો વેવાર હમારા બાએડાવો શાથે રાખશો તો કોઈ વખત ગતુ કામતુ છે.”

તા. ૨૭ મી માર્ચ ૧૮૩૫^૧ ને દીને આ. હોરમજી દોરાબજી પંચાએતના સાહેબોને એક પત્ર લખી વાડીઆજીનાં આતશખેરાંમમાં આવાં લગન બાજે હોર- થયલા ઉપલા ઠેડાવનો એસારો કરી જણાવે છે કે તેવણ મજ દોરાબજીની અરજ. બેહદીનને ત્યાં છોકરી આપવાને અને બેહદીનની છોકરી લેવાને આગલ કબુલ થાઈ ચુકા છે. હાલ તેવણ બેહદીનને ત્યાં પોતાનાં કુતુંબની છોકરીઓનું કારજ કરવા માંગે છે પણ તે બેહદીન જરા આનાકાની કરે છે કે રખેને તે પંચાએતના કપકામાં આવે. માટે પંચાએતે મેહરબાની કરી એક કાગજ પર લખી આપવું કે એમ કરવામાં કોઈ અડચણ નથી કે તેથી તે બેહદીન વેવાઈની ચીંતા દુર થાય. ફરાંમજી કાવશજી તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને એમ લખી આપવાનું સુચવે છે તે ઉપર વાડીઆ નવરોજી પોતાની સહી કરી મંજૂરી આપે છે.

હવે અતરેની અનજીમને ઉપર મુજબ છુટ મુકી હતી, તે છતાં આ ૩. મોબદ બેહદીન વચ્ચેના સવાલ મતફેર ઊભો કરતો હતો. અતરેવાલા સાહેબોએ લગનમાં પુતાના શેઠખા- જે એક આકોશ મુકયો હતો કે મોબદો યા બેહદીનો ખાનદાનનો એક મુકદ્દમા એકમેકને ત્યાં બેઠી આપવા કબુલ થાય તેઓજ એવાં અને અતરેની પારસી લગન કરે, તે આકોશ યા અટકાવ કેટલાકોને, અને પંચાએત. ખાસ કરી શેઠખાનદાનવાલાઓને પસંદ હતો નહી.

તા. ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆ નવરોજી અને ખરશેદજી માણેકજીએ પુને સોરાબજી પટેલ ઉપર પત્ર^૨ લખ્યો હતો, તે ઉપરથી માલમ

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૩૪, પા. ૩૫.

(૨) ચો. ૧૧, બા. ૨૪, પા. ૨૨. આ અસલ ચોપડો જો. આ બાબત ચો. ૧૦, બા. ૫૯, પા. ૫૮ માં પણ છે, પણ એ નકલ છે, એમાની કોઈક બાબદોની બીજી નકલ માટે જુઓ ચો. ૧૩, બા. ૮૫, ૮૭, પા. ૭૮. તથા બા. ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૭, ૧૦૨.

પડે છે કે ત્યાં આ. ખરશેદજી માનેકજી અલાલોકનાં ધણીઆણી અને છોકરાં-
ઓએ બેહદીનની છોકરીને પોતાને ત્યાં લાવી રાખી હતી અને ખરશેદજીએ
પોતાના છોકરા નશરવાનજી સાથે પરણાવી હતી. વલી એ છોકરાની આગલી
બાયડી હૈયાત હતી, આ કામમાં નસરવાનજીના ભાઈ અરદેશરે મદદ કીધી
હતી. એ બાબત પુનેવાલા સાહેબોએ લખવાથી અતરેવાલા સાહેબોએ દલગીરી
દેખાડી અને જણાવ્યું કે આગલા સરેસ્તા પ્રમાણે “ ત’મેએ શેઠ ખરશેદજી
અલાલોકની ધરીઆંણીને તથા તેનાં છોકરાવોને નાંતબાહેર કાઢેઆ છે,” તેની
હકીકત જાણી. આગલા સંસારી સરેસ્તાઓની પાછી યાદ આપે છે અને લખે
છે કે “ શંમશત અંનજીમનનાં તકશીરવાર થાઇને પોતાનાં ઘરમે વગર નાંહને
નવાડવે તથા વગર આશરવાડે તથા અંનજીમનની રમ લીધા બગર તથા
આગલી ચોરતને રાજી કીધા વગર હેવું બેસુનાંશેબ કાંમ કીધું તે વાશતે
ત’મે તેનાંને અશલ શરેશતા પરમાણે નાંતબાહેર કાઢેઆ છે વાશતે ખબરદાર
હવેથી તેનાંને ત’મે હરેક જંશંન મંધે તથા હરેક મીજલશ મંધે તા. દરે-
મહેર મંધે આવા દેશો નાં ને તેણાંણી કળ હીલાઇએ દોખમાંમે ચડાવશે નાં.”

એવું દીસે છે કે આ બાબદની હકીકત આ પત્રની આગમચ અતરે
પંચાએતના કાન ઉપર આવ્યાથી તા. ૧૧ મી ફેબરવારી ૧૮૩૪ ને દીને અતરે
સમસ્ત અનજીમન મલી હતી અને એ બાબદમાં ઠેડાવ કીધો હતો કે સંવંત
૧૮૮૮ નાં માગશર શુદ્ધ ૧૦ ને વાર બુધ (રોજ ૧૪, માહુ ૩, ૧૨૦૧, તા.
૧૪ ડીસેમ્બર ૧૮૩૧) ને દીને વાડીઆજનાં આતશબેરાંમમાં અનજીમનની
સભા મલીને જે ઠેડાવ કીધો હતો તેની નકલ પુને મોકલી આપવી. તે મુજબ
તા. ૧૨ મી ફેબરવારી ૧૮૩૪ ને દીને એક પત્ર લખી ખરશેદજી માણેકજીએ
તે પુને મોકલી આપી હતી.

તા. ૪ થી એપ્રીલ ૧૮૩૪ ને દીને પુનેથી સોરાબજી પટેલ, જમશેદજી
એદલજી દસ્તુર અને બીજા ચાર સાહેબોએ અત્રે પંચાએતવાલા સાહેબો ઉપર

(૧) આ બાબદ ચો. ૧૧, (ખા. ૨૪, પા. ૨૨) માંથી લીધી છે પણ ચો. ૧૩ માં
પણ એજ બાબદની બીજી નકલ છે, ચો. ૧૧ માં જે અસલ છે તેનાં લખાંનતો કોઇ બાગ
ખરાબ થયો હોય તો એ બાબદ બેનારને ૧૩ મો ચોપડો, જે પણ ધણાંક વરસ પર કરેલી
નકલ છે, તે ઉપયોગી થાઇ પડશે.

(૨) ચો. ૧૦, ખા. ૪૧, પા. ૪૫.

(૩) ચો. ૧૦, ખા. ૬૧, પા. ૫૯.

એ બાબદમાં પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે ઉપલા શેઠખાનદાનવાલા કુટુંબનાઓનેજે દશતુરજી જમાણએ “ શીખામન દીધી હશે તે ઊપરથી તે બાઈ ત્યા તેના છોકરાવોએ તા. ૩ જી મારચ (૧૮૩૪) ને દીને પોતાનો બખરચી મોકલીને દશતુરજીને ગતુ નાલાએક બોલીને વરી દશતુરજીના મોળદને મારીને દરેમરતું કામ બંધ પાડું હતું તે ઊપરથી દશતુરજીએ બીજો મોળદ મુબાઈથી બોલાવીને દરેમરતું કામ ચાલુ કીધું છે ને તે બખરચી ઊપર હમે ફરીઆદી કરીને પકડાવો છે તેનું હવે પછે બનશે તે જાહેર કરીશું ” એમાં વધુ લખે છે કે દાના પાડવાની વાત બખર પડતાં પુછપરછ કીધી જે “ આપરા ધરમ પરમાણે અંધાડ કાંથી લાવા ને કેના હુકમથી નીરંગદીન તેવારે જવાબ પાધરો દીધો નહીં તે ઉપરથી આજે પાંચ ભાઈઓ બેશીને નશેશવારને મોકલા જે જઈને પુછી આવે તેવારે તે ધણીએ જવાબ દીધોજે હમે હમારા ગરના નવાબ છઈએ ને દાના રીતશર પાડા એવી રીતે કઉં ને કઉં જે હમુને કાંઈ પુનાની અગીઆરી શાયે ત્યા હુખમા શાયે કશું લેવું દેવું નહીં.....એવી રીતે કામ કરીને વગર કીરીઆએ બેદીનની છોકરીને લાવીને છોકરાની ઓરત જીવતી ગેર મોકલી એવું જિલતું કામ કરીને કેછે જે હમે ખાનદાનના હમુને પુછવાની દરકાર નહી. હમારા શેઠ ખાનદાનને લખીને મુબાઈથી અંધાડ મંગાવશું વાશતે હમેબી ઊપલી હકીગત ઊપરથી શેઠ ખરશેદજી અલાલોકની ઓરતને ત્યા તેના છોકરાને તા. ૨૮ મી મારચ ૧૮૩૪ ને દીને નીઆતખાર કાડા છે.” આગલ ચાલતાં લખે છે કે “ બીજું નવુ ગજબ એ જે વગર નોન નવારે ત્યા વગર પારશીની કીરીઆએ ત્યા વગર આશરવાદે એવું કામ કેઈ બીજો તો કરે નહીં પણ શેઠ ખાનદાનના નામની હીમાએત ઉપર આવું ખોટું કામ કીધું છે.”

એ પછી તા. ૨૮ મી મે ૧૮૩૪ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી, જમશેદજી જીજીલાઈ ઉપર કાગલ લખે છે તેમાં તેવજીને ઉપલી સર્વ વીગત જાહેર કરે છે સખખ કે આગલા પત્ર વહેવાર વખતે જમશેદજી જીજીલાઈ હાજર નહીં હતા પણ ઉદવારે ગયા હતા. તેવજી લખે છે કે પુનાના પેલા પેસતનદાડ અને એ લોકો “ શરવે એકથા થઈને મુબાઈથી બીજા અંધાડની જોર મંગાવીને કેછે હમારે મુબાઈની પનચાત શાયે શું કામ છે હમે હમારો શુરતનો શરેશતો છે તે પરમાણે કરીશું. હમારો

શુરતનો શરેશતો છે તે પરમાણુ કરીશું તે લોકોએ હેલું કહીને અતરેથી આ. ની નેર મંગાવી છે તે હમે શાંભલીઈ જે શેઠ હોરમજી બમનજી અધારૂની નેર મોકલે છે તો એક થેકાને ૪ નેર મોકલે તેને આપુને કાંઈ અધેશો નથી પણ તે અધારૂ લોકો આપરા બંદોબશતથી ઉલતા ચાલે નહીં તેટલું શેઠ હોરમજીને તમે કેશો તો શેઠ હોરમજી શમજી માણુશ છે તે કાંઈ આપરા બંદોબશત તોડે હેલું નજર આવતું નથી. વાશતે મેરબાની કરીને કેઈ તેની વીગત. ” એમ લખી પંચાએતના નીચલા ચાર બંદોબશતોની શેઠ હોરમજીને યાદ આપવા કહે છે.

૧. એક જીવતી ખેરી ઉપર ખીજી ચોરત કરવા દેવી નહી.

૨. નાતબારને ત્યાં જવું નહી.

૩. કોઈ પરનાતના છોકરાને શદરે પેહરાવવો નહી.

૪. મોબેદ થઇને બેહદીનની છોકરી લેવી નહી.

સેવટે લખે છે કે “ એ પરમાણુ ખીજી મનાશબ જાનો તે પરમાણુ જે શુખન આજે બોલાવીને કેજે.”

ત્યાર પછી તા. ૨ જુન ૧૮૩૪^૨ ને દીને ખરશેદજી માણુકજી પુને સોરાબજી પટેલ ઉપર આ બાબદમાં કાગજ લખે છે. પુનેથી પટેલે જ્યારે જોયું કે મુખાઈથી ખીજા મોબેદો આવવાની ગોથવણ થાય છે અને સાંમી બાબુવાલાઓ નેરમાં છે ત્યારે નીરાશ થઇને લખ્યું હતું કે “ હવે તો મુખાઈની પનચાતને પગે પરીએ ને હેવી વાતમો નહીં પરીશું જે ચોરને શરફરાજ ને શાગિકારને બંદીખાતું હેલું ઉલતું અફતે કેશવર જમીનમો જોગતું નહીં ને શાંભરીગંખી નહીં.” એ શબ્દો તાંકી ખરશેદજી માણુકજી દીલાશે દે છે અને લખે છે કે “ ભાઈજી તમુને એવું લખવું લાજમ નહીં કંચેજે તમે તો પુને છો. વાશતે મુખાઈની વાત જોઈ નહીં હશે પણ અલખતે કોઈખી શાંભલેલું હશે તે કરતાં શરશરીઆમ પનચાતને વાશતે શું શું છાપે છે તે તો તમે શારી પખે વાંચી ચુકા છો પણ કદાશ નુશપેપરવાલો કાંઈ તેવુંજ છાપશે તારે તો કોન જાને શું કરશે. વાશતે એ બાબદનો દાખલો તમારી ખાતર કરવા લખો છે જે તમારા લખા પરમાણુ માલમ પડે છે જે મુખાઈની પનચાતવાદા જેવી ખરદાશ કરે છે તેવી ખરદાશ તમો (એ) કરવી શજવર છે કાંજે પનચાતવાદાના

પેત મોતો જોઈએ. તે લોકોની હલકાઈની બરોબર બોલવું ચાલવું રાખીએ તો તેનાની બરોબર શરખા કેવાઈએ. વાશતે દીલ દરીઆવર રાખો તમે તો હમારી અનબુમનના હુકમ પરમાણે ત્યા અશલના બંદોબશત પરમાણે કીધું છે જરે કોઈ તમુને પુછે તારે હમારી અનબુમનના દશતાવેજ દેખારજો કાજે પુનાનુ પનથક મુખાઈવાલાનુ છે તે મુખાઈથી અંધારૂ આવા છે તે બાબદ હોરમજી શેઠ કેવારીછી હતું તારે કેવા લાગા જે તમારા દશતુરજી તેનાના રૂવાનોને હલતા રાખે તો તે લોકો બીજા અંધારૂઓને બોલાવે નહીં પણ તમે આવ્યે કામ મધે ગની ઉતાવલ કીધી તેથી હમો ગના દલગીર છેજી.”

એ પછી બરશેદજી માણેકજી, ફરાંમજી કાવશજી ઉપર એ બાબદમાં એક પત્ર લખે છે જેની નકલમાં કોઈ તારીખ લખી નથી. હોરમજી બમનજી શેઠ તેમાં લખે છે જે “નીઆતબારાવોને વાશતે અતરેથી અત્રેથી બીજા મોઝેદો પુને શેઠ હોરમજી બમનજીએ અંધારૂની જોર મોકલીને મોકલવા.

આપરે શરવ બંદોબશત તોડી નાખવાનું કીધું છે તે ઉપરથી પુનેથી કાગદ આવે છે તે તમુને વાંચવા મોકલો તે છે વાંચીને તમે પાછો મોકલજો. હમે ફરીથી પુનેથી વીગતવાર જવાબ મંગાવશું તે બે દાડમો આવશે તેતલે હમે પુનાની પનચાત ઉપર આપરી તરફથી કાગદ લખવા માટે છે તે તરફઆર થયેથી આપરી શરવની શહી કરીને તાકીદે મોકલવો જરૂર છે ને હમે ત્યા તમે શરવ મલીને હોરમજી શેઠને બોલાવીને બે વાત શમજવીને કહીને તે અંધારૂને પાછા બોલાવીશું તારે ઠીક પડશે. તે અંધારૂ અતરેથી જણાર હતા તારે લાઈ જમશેદજીની ચીઠી લખી હતી તે જમશેદજીએ તેને બે જવાબ શારી પખે લખા પણ આતરમો લાવા નહીં.”

આ પછી તા. ૧૪ મી જુન ૧૮૩૪^૪ ને દીને સોરાબજી પટેલ અને બીજા ૮૧ સાહેબો પુનેથી અત્રેની અનબુમન ઉપર પત્ર લખે છે તેમાં અતરેથી વાડીઆજી નવરોજી અને બરશેદજી માણેકજીએ તા. ૨૮ એપ્રિલ ૧૮૩૪ ને દીને લખેલા પત્રની પોંદુચ કબુલ કરી જણાવવા માંગે છે કે તે કાગજ

(૧) એટલ સામે બોલનારાઓ. (૨) દરીઆવ જેવું મોડું.

(૩) ચો. ૧૦, બા. ૬૬, પા. ૬૨. (૪) ચો. ૧૦, બા. ૬૯, પા. ૬૪.

લખવા પછી અત્રેના પંચાએનના સાહેબોએ શું વીચાર કીધો. પુનામાં જીવતી બાઈડી ઉપર બીજી બાઈડી કરવાના એ બનાવની હકીકત પાછી જાણવીને લખે છે કે રોજ ૫ માહ ૬ ને દીને મુ'બાઈથી અંધ્યાડની એક જોડે આવીને ઉપલા નેઆતબારાઓની તરફેણવાલાઓને ત્યાં કામકાજ કરવા શરૂ કીધું છે. પછી લખે છે કે “હવે જારે જે લોકોને હમે નીઆતબાર કાડા તેનાને વાશતે મુબાઈથી અંધ્યાડોએ તમે આવા દીધા તારે હવે તમારી પનચાતનો બંદોબશત હમો શી રીતે શાલવશું એ આઆવાથી તે લોકો ગના શરજેર થયા છે ને હવે અતરે મને ગણી મેનત પડશે વાશતે હવે હમે તમુને લખીને જાહેર કરીએ છે જે જેવારે મોબેદો તમારા ત્યા હમારા હોકમ પરમાણે ચાલશે નહીં ને જે કોઈને તમે મુબાઈમો દરેક વાતનો અતકાવ કરશે તે લોકોનુ કામ અતરે આવેલા મોબેદો પાશે પોતાનુ કામ કરાવીને જશે તારે તમારા બંદોબશત છે તે શા કામના તે શાડું એ બાબદનો જે તમારે બંદોબશત કરવો હોએ તે કરીને મોબેદોને પાછા બોલાવજો.”

બીજું જાણવા માંગે છે કે હવે એ નવા આવેલા મોબેદો નેઆતબાર-વાલાઓની સાથે સર્વ લેલાય છે વીંગેરે. તેથી હવે તેઓએ શું કરવું. વધુ લખે છે કે “તે શરવે વાતનો બોલાશો કરી મોકલજો નહીં તો હમે તમારી પનચાતના કામથી હાથ ઊઠાવીશું.” વહી એ નવા આવેલા અંધીઆડોએ કહે છે કે “હમારે મુબાઈની પનચાત સાથે શું કામ છે ને કે છે જે હમારે શેઠ ખાનદાનવાલા પનચાતથી જુદા છેજેને મુબાઈવાલા અતકાવશે તે પુને આવીને હમારા મોબેદો પશે આશરવાદ પરાવશે ત્યા પરજતતના છોકરાવાને શદરો પેરાવશે ત્યા આ. બેદીનની છોકરી સાથે દાના પારશે.” તેઓ વધુ લખે છે કે “તે લોકોને હમારેથી કાંડ બંદ કરી શખાશે નહીં.....હવે અદાલત-વાલા પુછે જે તમે મુબાઈની અનજુમનના બંદોબશત પરમાણે એ લોકોને નીઆતબાર કાડા તારે તેનાની વાશતે મુબાઈની અનજુમને બીજા અંધ્યાડને કેમ આવા દીધા. એ તો ઉલતું હમારી ઉપર ગજબ શરખું છે.” વધુ લખે છે કે બે મોબેદને બદલે ગમે તો ચાર આવે પણ તે સર્વ ઉપર અનજુમનનો હોકમ હોવો જોઈએ તેમ નહીં બનશે તો “જેમ ગમે તેમ કરશે તેની હમે કાંઈ ચરચા કરીશું નહીં.....તમારેથી બની આવે તો બે જવાબ અતરેના અદાલતવાલા ઉપર લખી જનાવજો જે શોરાબજી પતેલ ત્યા બીજા પુના મધે

હમારા પારશીની પત્રચાતવાલાવોએ હમારા શરેશતા પરમાણુ તેનાની ચુક ઊપરથી નીઆતખાર કાઢા છે તે હમારા ધારા પરમાણુ વાજખી છે ને મુખાડથી તે લોકોએ બીજા અંધારૂં બોલાવા છે તે કાંઈ હમારી પત્રચાતની રજા વગર તે હરશે આવેલા છે. તે લોકો બે નીઆતખારાનું કામ કરશે ને જે લોકો તે નીઆતખારાને પોતાની શાથે શાંમેલ રાખશે તે લોકોનેથી હમે ત્યા પુનાવાલા નીઆતખાર રાખીશું.” સેવટે લખે છે કે “ચાલતા શુધી તો તે કાંઈ હમે અદાલતના શાહેબોને દેખારીશું નહીં પણ કદાશ ને જરૂરનું કામ પડેથી દેખારીશું.”

પુનેના એ પત્રનો જવાબ મુંબઈવાલા ૧૧) સાહેબો તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૭૪^૧ ને દીને લખે છે અને તેઓએ કરેલાં કામ તરફ પસંદગી દેખાડે છે અને જણાવે છે કે એ નેઆતખારાઓ અને તેઓની સાહવાલાઓને ત્યાં “કોઈ શુજરે તારે તેનાં આપડા શરેશતા પરમાણુ તમારા દોખમાં મેલવા દેશે નાં.”

બીજું એ “નાંતખારા લોકોએ પટેલ શોરાબજી ઉપર અદાલત મંધે રૂ. ૫૦૦) ની પોતાની આબરૂની ફરીઆતી કીધી.”

પુનામાં નેઆતખાર મેલવા તેનાં સંબંધમાં લખે છે કે શોરાબજી પટેલે તેનો જવાબ આપેલો છે. “પં ન કદાશ હવે ફરીથી કંઈ જવાબ પર રૂ. ૫૦૦) ની આપવો પડે તારે એતલુંજ લખજો જે એ ફરીઆતીવાલાવોએ આબરૂની કૃયાદી માંડવી. હમારી અનનુમનનો બંદોબશત તોડીને બીજી ચોરત કીધી છે તે વાશતે હમારી ખુશી નથી જે એ લોકોને

હમારી મંડત્રીમો શાથે રાખીએ.” એ વીગેરે જવાબ આપવા માટે કેટલીક સુચના કરી લખે છે કે “હેવી રીતનો જવાબ લખી આપજો કાંચેજે અંગરેજનાં રીગલેશન પરમાણુ જે ધંણીને નાંતખાતવાલા પચાત મલીને નાંતમોથી દુર કરે તે ધંણીને અદાલતવાલા શાહેબ લોકો કંઈ પંચાતનું કીધેલું કંઈ જખર-જશતીથી હરેક નાંતવાલાનાં ધરંમનો ધારો રદ કરવાને હોકમ આપતા નથી

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૩૧, પા. ૩૧. આ પત્રમાં પુનાના પત્રની તારીખ ૧૩ મી જુન જણાવેલી છે પણ આપણે ઉપર જણાવેલી નકલ પ્રમાણે તે તા. ૧૪ મી છે. આ જવાબમાં પુનેવાલા સાહેબોની ૯૫) સહી જણાવી છે પણ ઉપર જણાવેલી નકલમાં ૮૨) સહી છે. આ પત્રની નકલ ચો. ૧૦, બા. ૭૪, પા. ૬૭ માં પણ છે. ચો. ૧૧ અસલ છે.

તે શત જાણુએ...ખીજી જવાબ લખે તે મધે લખએ જે હંમારી દીન ધરંમનું કામ અશલ કંઈ દખનમે થાતું નહી પંન જરથી પુનાં મધે ગંના પારશી લોકોની કબીલા શુધાં વશતી થાવા લાગી તારે શને ૧૮૨૪ નાં વરશમે સુમખઈથી પંચાતની રજા મંગાવીને હંમારી દીન ધરંમનું કામ તપાશવાને વાશતે શ્રી પુનાં મધે હંમારી પોતાની ઉપર મેહનત લેઈને અગીઆરીનું થેકાનું કીધુ છે તથા દોખસું બંધાવેલ છે". વધુ લખે છે કે જણાવવું કે સર્વ સુખઈની પંચાએતના શરેશતા પ્રમાણે કરવામાં આવે છે અને "હેવો શરેશતો સુમખઈ મધે અંગરેજનું રાજ થઈજી છે તારથી એ ધારો ચાલે છે."

એ પછી પુના ખાતે પેહલે મોખેદો મોકલતી વખતે જે ચાર સંસારી બાબદોની શરતો કીધી હતી (જીવતી બાઈડી પર ખીજી બાઈડી કરવા દેવી નહી, પરજતનાં એરતનાં છોકરાંને સદરો પેહરાવવો નહી, ન્યાતબાર મેલેલાઓનું કીયા કામ કરવું નહી, મોખેદ બેહદીના એકમેકની છોકરી લીએ નહી અને લીએ તો તેઓને ત્યાનું કામ કરવું નહી), તેની હકીકત આપી લખે છે કે "હેની વીગતે એટલો બંદોબશત જે ધણી કબુલ કરીને જેને ગમે તે હંધેઆર મંગાવે તેનાંને હંમે રજા આપવાને કંઈ અટકાવનાંર નથી તે શત જાણુએ પંન જે હંધેઆર હંમનાં સુમખઈથી રોજ ૧) ને માહા ૯) શી પુને ગઆ છે તેને વાશતે હંમેને કોઈએ લખું નથી ને તે હંધેઆરઓને કોઈએ પંચાત મધે બેશનાંરાવોએ કોઈએ રજા આપી નથી ને હંમે શાંભલેલ છે જે તે લોકો પેલા નાંતબારાવોને ઘેર તથા જે લોકો તે નાંતબારાવોને શાંમેલ છે તેનાંને ઘેર જઈને કાંમ કરે છે વાશતે તે લોકોને તથા એ હંધેઆરઓને તંમારી અનજીમન મધે શાંમેલ રાખશે નાં." ખીજી આગલ ચાલતાં લખે છે કે તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૩૪ નાં ચાબુકમાં જે કાંઈ એક અરજી પંચાએતના પાંચ જણાઓને કીધેલી જણાવામાં આવે છે તે સર્વ ખોટી વાત છે.

એ પછી તા. ૧૫ મી જુલાઈ ૧૮૩૪^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી અને ફરાંમજી કાવશજી ઉપર એક પત્ર અતરેના આગલા બંદો- લખી ખરશેદજી માણેકજી સાથે વીચાર કરીને ઘડી કાઢેલી બરતોની સરદીફાઈડ અંગ્રેજી સરદીફાઈડ પુને પટેલ ઉપર મોકલવા કાજે નક્ક પુને મોકલવી. સહી કરવા મોકલી આપે છે. "તે મધે આપડી પંચાતનાં ધારા ૨)જ લખેઆ છે જે વગર હોકામે કોઈ

બીજી બાજુએ કરે નહી તથા કોઈ એ કાંમમો મદદ કરે નહી ને કરે તો નાત બાહિર થાયે તેથી હેવું કાગલ અંગરેજનાં હાથમો શ્રી પુનાંમો ગીઆથી લાંબી માંમલત પટેલને પડશે નહી.” અંગ્રેજી બજાનારા સાહેબો પેહલે અંગ્રેજીમાં શહી કરે અને પછી બીજાઓ સહી કરે કે તરત મોકલી દેવા જમશેદજી જણાવે છે.

જમશેદજી જીજીભાઈએ જણાવેલી ઉપલી શરટીરીકેટ તા. ૧૫ મી બુલાઈ ૧૮૩૪ ની નીચે પ્રમાણે છે. તે ઉપર પંચાયેતના શાહેબો અને બીજાઓ મલી ૬૦ જણની સહી છે. નકલ કરનારે જેમ તે અસુધ્ધ નકલ કરી છે તેમ તે આપું છું.

“We the undersigned members of the Parsee Panchayat and the other Parsee Inhabitant of Bombay do hereby certify to all Whom it may concern that since the City of Poona became a British Possession the Parsee Population has much increased, and that great inconvenience was felt in consequence of there being no temple or Tomb or Tower of silence, for the exercise of Religious duties punctiere to the caste that in the year 1821 Sorabjee Ruttonjee Patell requested Permission from the said Panchayat to Build a Tomb or³ and to endow it which permission was granted him upon the sole condition of the Parsee Population of Poona and other place in Deccan, binding themselves strictly to adhere to all the usages & Customs acted upon in Bombay and to abide by the regulations established in Bombay for the internal Government of the Caste-the said Sorabjee Ruttonjee Patell at the same time applied for a certain member of the Parsees⁴ to conduct the duties and perform the Ceremonies of the Parsee religion, who were also bound to conform to all the established usages of the Caste and who were in conformity sent to Poona, together with a copy of the regulations that among other of the several Regulations by which this newly established Parsee Community Poona was to be governed and upon which agreement alone the sanction of the Panchayat had been obtained

-
- (૧) ચો. ૧૧, બા. ૪૦, પા. ૩૯. ચો. ૧૩, બા. ૧૮૬, પા. ૫૫ માં પણ નકલ છે.
 - (૨) આ શબ્દ “pertaining” ને અહીં ભુલથી ખોતો નકલ થયેલો દેસે છે.
 - (૩) અહીં Tower of silence શબ્દો લખવાના રહી ગયલા લાગે છે.
 - (૪) આ શબ્દો “Number of Priests” ને અહીં નકલ કરનારે ભુલ કરી લખેલા દેસે છે.

to the creation of the Tomb and the performance of the Parsee regulation were the two following viz.

“ 1st. That Parsee should not remarry during the life time of his first wife without first obtaining the sanction of the Puncheat and properly providing for the wife he put aside under pain of expulsion from the caste.

“ 2nd. That no priest or priest's child should intermarry with daughter of a Layman but should intermarry with the daughter of a Priest under pain of expulsion from the caste, and further that all persons aiding or assisting in such marriages would be equally liable as the principals therein to the degradation of punishment of expulsion.

“ We further certify that the Puncheat posses no other means than expulsion of punishing those who may infringe the established Regulations of the caste.

Bombay, 15th July 1834.”

જ્યારે પંચાએતવાલા સાહેબાએ ઉપર જણાવવા પ્રમાણે બીજા સાહેબો સાથે ૬૦ જણની સહી લઈ સરટીફિકેટ આપી ત્યારે સામી બાજુવાલાઓની સામી બાજુવાલાઓ તરફથી ૨૩ મી આગસ્ટ ૧૮૩૪^૧ તરફજુના અત્રેવાલા સાહેબો ને દીને મુબઈથી “ આ. શોરાબજી શાપુરજી તથા આ. તરફથી પ્રોટેસ્ટ તરીકે હોરમજી અમનજી તથા માંજીકજી મેરવાંનજી તથા નીચે અપાયેલા સરટીફિકેટ. શહી કરનાંરા દીન બેહે માજદીઅશનીનાં તાબેદારો”એ એક વલતો ખાત્રી પત્ર પુને આ. અરદેશર શેઠ ખરશેદજી ઉપર લખી મોકલ્યો અને તેમાં લખ્યું કે “ તંમારા ભાઈ નશરવાંનજી શેઠ ખરશેદજીએ શી પુનાં મંધે નંકા કીધા તે બેહદીનની છોકરી છે તે ઉપરથી તા. ૨૮ મી મારચ શંને ૧૮૩૪ ની તેરીએ શી પુનાં મંધે પારશી શોરાબજી રતનજી પતેલે પરીને^૨ અથવા પોતાને નામે પારશીઓને ઘેરેઘેર કેવાડેઉ જે તમારૂં તથા તંમારા ભાઈનું ઘેર નાંત બાહાર છે ને તે નાંતબાહાર કીધા ઉપરથી તંમોએ તથા શી પુનાંની પારશીની અનજીમને હંમો.....ઉપર અરજીઓ કીધી છે ને તેમાં

(૧) એ. ૧૧, બા. ૬૪, પા. ૬૮.

(૨) કદાચ “ ફરીને ” એટલે પોતે જાને ફરીને. અથવા ‘ પર ’ Foreign, alien or different, એટલે પારસાઓને નામે.

જાતજાતમે શરવેઓ! લખું છે જે તમારો ઇનશાફ શાંભલેઆ વગરે તથા તંમારી શાખશીઓ લીધા વગરે તંમુને શતરૂ પંનાંધી નાંતખાહાર કારા છે.....એ વીશેની ગંનીએક આડકાતા શી મુંમખઇનાં ચાળુક નાંમનાં નીઇઉજ પેપરમે છપાઇ છે તે હંમેએ વાંચી તેની શાંમને તંમારા પરતીવાડી શેરા-ખજી રતંનજી પટેલે કાંઇ ગટતા ઉતરે કીધા નહી તેથી તંમારી લખેલી ધીનાં ખરી તથા શાખેત થાઇ છે તે ઉપરથી હંમે હેઠલ શહી કરનાંરાઓ તંમે શરવેને જાહેર કરીએ છે જે હરેક માંનશને નાંતખાહાર મેલવું તે..... જેરેજેર માંનશ ફેરવીને મેલવાનો કાએડો નહી પંન તે કાએડો એ રીતે છે જે પુનાંની કુલ અંનજીમંન મેલવી અને બંને તરફનાં શાખશીઓની મુખ જીખાંની ઉપર શહીઓ તેનાંની લઇને તાર પછે જે જેનાંવો ઉપર વાંક થરે તો નાંતખાહાર મેલવા અંને એ રીતે કાંઇ શેરાખજી રતંનજી પટેલે કીધું નથી વાશતે તંમેને નાંતખાહાર મેલા તે અંનગટારત મેલો છે”. પછી લખે છે જે એમ બેહદીનની છોકરી લેવાનાં દાખલાઓ મુંખઈમાં બન્યા છે તેમા કંઈ શુનાહ નથી. એવા બનેલા દાખલાઓની એક ટીપ અલાહેદી બીટેલી જણાવે છે. પછી લખે છે જે તમારા ભાઈએ “જે કીધું છે તે વાજખી કીધું છે અંને કાંઈ રીતે તેવોએ આપનાં મજબને હરેક હરખત પોહોચે તે રીતે કીધું

(૧) કદાચ શરવ બાખલે. (૨) અફવાઓ, આદીઅવતી બાખલે.

(૩) આ અવસરને વખતે આ ચાળુક પત્ર મુંખઈની પંચાએતની વીરૂષ વળુંક લખાંજી કરતું હતું. એ પત્ર આ. નવરોજી દેરાખજી ચાનદાર તથા દલકાર ચલાવતા હતા. આ નવરોજી દલકારને પંચાએતના સાહેબો સાંમે કાંઈક અણગમો હતો તે અનગમાએ એક મારા-મારીના મુકદમામાં કાંઈક રૂપ પણ લીધું હતું. તા. ૨૪ નવેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીનાં ઘેર આગવ ફેટલાક પારસી છોકરાઓએ એક મારવાડી દુકાનદારને માર્યો, તેમાં એક ફેટકરો પકાયો તે આ નવરોજી દલકારના બાઇનો છોકરો હતો. વાડીઆજીએ પોતાના સીપઇને એ તંતો છોડાવા મોકલ્યો તેને પણ માર પડવાથી વાડીઆ-જીએ તે છોકરાને પોલીસને સોંપ્યો હતો. તે ઉપરથી દલકાર વાડીઆજીને ઘેર જઈ “વાડીઆજીને ગતું બેઅદબીથી બેલવા લાગો” તે ઉપરથી વાડીઆજીએ તેણુ સાંમે પોલીસમાં ફરીઆદી માંડી ત્યાં સેવટે દલકારએ માફ માંગી ને એ બાખલેનો છેડો આવ્યો. આ હકીકતનો દલકાર નવરોજીએ વાડીઆજીને લખી આપેલો તા. ૨૭ નવેમ્બર ૧૮૩૪ નો મારી પત્ર પંચાએતને દફતરે નોંધવામાં આવ્યો છે, (ગો. ૧૧, બા. ૬૯, પાતું ૪, બાગ ૨.)

નથી જે તેથી તેવો તકશીરમો આવે વાશતે હંમે હેઠલ શહી કરનાંચોનો
મત એ છે જે તમોને જે શી પુનાવાલા શોરાખળ રતનળ પટેલે નાંતખાહાર
મેલા છે તે અનગટા મેલા છે. ધરમનાં કાંમને હરખત પોચે હેવું શંમળને
તમોને નાંતખાહાર મેલા હોયે તેવું હંમે નીચે શહી કરનાંચોમોનાં એકનાં
ધાંનમો આવતું નથી.” સેવટે લખે છે કે એ પત્ર સરકાર દરબારમાં દેખાડવો
હોય તો શુખેથી દેખાડવો. એ પત્ર ઉપર કેટલી અને કોણની શહી થઈ હતી
તે માલમ પરતું નથી.

એ પછી તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૪ ૧ ને દીને પુનેથી સોરાખળ
પટેલ પંચાએતના સાહેબો ઉપર કાગજ લખે છે તેમાં
પુનાથી પત્ર કે ત્યાં કામ આ મુકદમાની કેટલીક હકીકત આપતાં જણાવે છે કે
બેંકા નચળે. ઉપર જણાવેલા નશરવાંનળ અને અરદેશર ખરશેદળ
શેઠનાનાં ઘેરનાંચોને પુછાવતાં ખાધ હમાએળ ખરશેદળ
અને બીજાંચોએ જવાબ દીધો જે તેમાં પેલી બેહદીનીછોકરીએ કહ્યું જે “તમો
કેન થાવોય પુછનાંર ને હંમેને પુછનાંર કેન છે હંમે હંમારે ગેરનાં નવાખ
છેઈએ ને હંમારા આશીરવાડ જંડરાલનાં હોકમથી પાડેઆ તમોરે હંમેને
શું પુછવાનો અલાખો છે ગંતું કરશે તો દરેમહર તથા દોખમાનો અરડલો
કરશે તે હંમે તેની દરકાર નથી રાખતા.”

પછી વધુ લખે છે કે પુનામાં કેટલાકો ખોટું તોહમત કરે છે ને “પેલા
મુમ્બઈવાલાવો ખનાંવત કરીને ગાલગલોચથી છાપે છે તેનો વીચાર તમ
શાહેબોની નજરમો શું આવે છે તે મેરખાંની કરીને લખજે”. વધુ જણાવે
છે કે નવા મોખેદો આવ્યા તેને અટકાવા માટે “તે વેલા શેઠ જમશેદળ
જીજીલાઈએ તો ગંની તદખીર કીધી પંન નાંપાક શેતાંન પોતાનાં કાંમમો
હોશીઆર તેથી તેને ભેગ મેલવેચો નહી તેથી ભેર અતકી શખી નહી તે
ઉપરથી કાંમ ગંતું બેકી ગળે ને હવેથી દંન ઉપર દંન વધુ બેકી નાંચે છે.”
માટે હવે શું કરવું તે માટે પુછે છે. “એ કાંમમો શરવે શાહેબો કંમર

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૪૯, પા. ૪૯.

(૨) અડથળો એટલે દરકત અથવા અટકાન (૩) મોખેદોની ભેર,

બાંધીને મેનત લેવી મોટી નાંમદારી છે ને હ'ધ જે શારી રાહનાં ચાલનાં રા ગ'નાં જનાં છે તે હ'મારી તરફ છે.”

તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને પંચાયતના ૭) શાહેબો સોરામજી

પટેલ ઉપર એક પત્ર લખે છે જેમાં પટેલે તા. ૬ થી પુનેના સરકારી અમલદારે સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર ત્યાં એક પંચાયત રચા- લખેલા પત્રની પોંદ્ય કબુલ રાખે છે. તે પત્ર ઉપરથી પવા દાજે કરેલી સુચના માલમ પટે છે કે પુનામાં મી. મારીએટ નામના અમલદારે ત્યાં

પંચાયત કરવાનો હોકમ કીધો હતો અને એક તરફનાં બંધે જણનાં નામ તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને માંગ્યાં હતા. તે બાબે પટેલે મુ'બઈવાલા સાહેબોનો વીચાર પુછતાં તેઓએ જણાવ્યું કે તેણે “તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બરને દાડે જઈને કેહવું” જે હ'મારે બાહરની આંશામીને પંચાત આપવી નથી ને હ'મારી પંચાત તો તમારે હાથે કરા(વ)વી છે ને એ બાબે આગલ જગડો શી મુ'મબઈની પંચાત શાથે હ'ધીઆડ બેહરામજી ગડીઆલી-એ પોતાનાં છોકરાને પારશીની છોકરી શાથે પરનાંવેઓ હતો તે ધ'ણીને નાંટ બાહર સંવત ૧૭૮૬ નાં વરશ મ'ધે કાઢેઓ હતો તે એક તરફનાં શી અતરેનાં ગવરમેંટને પીતીશન કીધાં છે તેની શરવે કાપી હ'મારી પાશે હતી તે તમાને શેજ વાંચવા બીડી છે તે જેને દેખાડવી ગટે તેને દેખાડજો અથવા અદાલતમે આપજો પંચ એ કાપી કદાશ તે શાહેબ કબુલ નહીં કરે તેથી હ'મે અતરેથી અરજી ૧) ગવરમેનતને કીધી છે ને આગડી કાપી એશકેતાર ની શહી શાથે માંગી છે તે આવતાં દાડા થાશે તેથી તમા મુદત માંશ ૧) ની માંગજો તેટલાંમે શરવે દશતાવેજ છે તે બીડી થું.”

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૫૦, પા. ૫૦.

(૨) સેક્રેટર, સેક્રેટરી. (૩) ઉપર જે સર્વે દસ્તાવેજ જણાવે છે તેમાં એક રોજ ૧૮ મે માહ ૮ મે સંવત ૧૮૪૨ સને ૧૭૮૬ ને દીને મુ'બઈની પંચાયત બનાજી લીપજીની દરેમેદરમે બેડી હતી (ચો. ૧૧, બા. ૬૩, પા. ૬૭. ચો. ૧૩, બા. ૧૩૪ પા. ૧૧૬) અને ત્યાં જે ઠાવ થયો હતો તેનાં સંબંધનો છે. નેઆતમાર મુકલાઓની રાખે શેઠ ખાનદાનવાલા મંચેરજી બમનજી જમ્યા હતા તે ઉપરના તેણુને નેઆતમાર મુકલા હતા અને તે પંચી ૩. રા પંચાયતની દોરીના રોકડા લઈ તેણુને નેઆતમાં લીધા તે બાબેનો એ દસ્તાવેજ હતો. (જુઓ ઉપર ચો. ૫, પા. ૧૦૫.)

ત્યાર પછીના તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૪ નાં વાડીઆ નવરોજીના સોરામજી પતેલ જોગા પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે સમજૂતીની ગોથવણુ. તે અરદેશર ખરશેદજી શેઠનાએ અદાલતમાં પડેલ ઉપર પડી લાગવી. આમરૂની ફરીઆતી માંડી હતી તે બાબે અત્રે શેઠ હોરમજી બમનજી શેઠના મારફતે સમજૂતી કરાવવામાં આવી હતી. વાડીઆજી લખે છે કે “તમારી ઉપરનો કજીઓ છે તે કઠાવી નખાવશે ને તે બાબે તમોને ત્યાં તમારા વકીલને પુકે જે તમો રાજી છો તો તમારું કનશેન્ટ આપવું ને એક તરફનો અરજ થયો હોય તે એક બીજાને આપો લેવો નહીં પોત પોતાને માથે છે એવું થરાવીડું છે.”

એવું દીસે છે કે સમજૂતીની આ ગોથવણુ પડી લાગી. તે ઉપરથી અતરેથી ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૩૪ ને દીને ઉપર જણાવેલો દસ્તાવેજ જે આગલી સદીમાં ગનચેરજી બમનજી શેઠને નેઆત બાહાર મેળવાતા સંબંધનો હતો તેની નકલ મોકલી આપવામાં આવી હતી. આ દસ્તાવેજની નકલ જે પુને મોકલવામાં આવી હતી. તે કદાચ અદાલતમાં રજુ કરવી પડે તેથી નીચમસર નકલ કરનારની સહી સાથે સાથે મોકલવામાં આવી હતી. તે નકલની હેઠે આ પ્રમાણે નોંધ છે.^૨

“પારશી નાનાભાઈ બેરામજીના મેલ પાને ૧૩૫ મધે પનચાતના ૩. રા. જમે છે તેની નકલ આએ ઉતારી છે આપી છે. તા. ૧૩ મી નવેમ્બર શા. ૧૮૩૪.

લા. બરજોરજી નાનાભાઈ શઘ.”

એ બાબદમાં જમશેદજી જીજીભાઈએ સોગંદ ખવાડી મોકલી આપેલી નોંધ. તે નોંધ પ્રમાણે પચાએતના ચોપડાઓ વીખરાઈ પડ વાની બાબદ.

એ નોંધની પાસે જમશેદજી જીજીભાઈએ ખાતરી આપવા નીચે પ્રમાણે નોંધ કીધી છે :—

“Sworn before me the 13th November 1854.

(signed.) Jamsetjee Jeejeebhoy
Justice of the Peace.”

ખરશેદજી માણેકજી તાં ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૮૩૪^૧ને દીને પટેલ સોરાબજી ઉપર એક પત્ર લખી એ દસ્તાવેજ મોકલે છે. એ પત્રમાં જે નીચલી બાબત લખે છે તે ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે આગલી પંચાયતના કેઈ ચોપડાઓ કેમ વીખરાઈ ગયા હશે. તેવણુ લખે છે કે “તે વખતમે પારશી નાનાભાઈ બેહરામજી પનચાતની વધઓ^૨ રાખતા હતા તેનાના કબીલામે શરવ નવારશ બાબદનો કજીઓ ગના વરશ શુધી ચાલતો હતો ને તે કજીઆ બાબદના નાનાભાઈ બેહરામજીના ચોપરા ગણા વરશ શુધી ફેરતના માજીશતરેને ગેહર તા. લાવાદોની આગલ લઈ ગયેલા તે મધેથી પનચાતની વધઓ તો કાંઈ મલી નઈ પન નાનાભાઈ બેરામજીની તાંહાં જે કઈ પનચાત મધે લગનો તા. બીજા કારણુશર રૂપીઆ આવતા હતા તે પનચાતને ખાતે જમે કરતા હતા ને જે ખરચ થાતો હતો તે બિધારતા હતા વાશતે નાનાભાઈ બેરામજીના ચોપરા બાજે ખરજેરજીના ગેહરમા છે તે મધે બેવારીબી તે નાનાભાઈ બેહરામજીના મેલમે શં ૧૮૪૨ ના વરશમા ઉપલી બાબદનો મનચેરજી શેકે રૂપીઆ રા. આપેલા છે તે જમે છે તે મધે હકીગત લખેલી છે તેની નકલ ખરજેરજી નાનાભાઈએ પોતાની શઘ શુધા બિતારી આપી છે ને તે બિપર માજીશતરેતે ચીઠી વાંચી પન શીનીચેર માજેશતરેત પારશી જમશેદજી જીજીભાઈને કઈબીજે તમેથી માજેશતરેત છે ને તંમારા પારશીનુ કાંમ છે તે તમે કાચે નઈ શોગન ખવારના તારે તાં ૧૩ મી નવેમ્બરને દીને પીતી શેશન^૩ હતી તે મધે અંગરેજી માજીશતરેતઓની શાયે પારશી જમશેદજી જીજીભાઈનો બેશવાનુ વારો હતો વાશતે તેજ પીતીશેશનના થેકાના બિપર મી. વારડીશન માજેશતરેતની હજુર જમશેદજી જીજીભાઈએ ખરજેરજી નાનાભાઈને શોગન ખવારીને શરેશતા માફક પોતાની શઘ કરી આપી છે તે આજ દીને તંમુને બીડીછે છે તે થાવડી રાખજે ને કામ પડે તારે અદાલતના હાકમને તા. લવાદને દેખારવી પડે તો દેખાડજે હવે બીજા કાગલની નકલ તંમે મગાવી છે તે તઘઆર થાયેથી માજીશતરેતની શઘ શુધા જેમ વેહેલુ મોકલાશે તેમ મોકલશું.”

(૧) ચો. ૧૩, બા. ૧૩૫, પા. ૧૧૬.

(૨) વહીઓ એટલે ચોપડાઓ. (૩) Petty Session.

તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૮૩૫^૧ ને દીને પંચાએતના ૧૩) શાહેબો પટેલ
 સોરાબજી રતનજી ઉપર કાગલ લખી તેઓના તા. ૧
 ધીરજ ધરવા અતરેથી લી ફેબરવારી ૧૮૩૫ ના પત્રની પોંહચ કબુલ કરી લખે
 પુને લખેલા પત્ર. છે જે “અશલ બોર્નેરગ લોકોની કેવાતર છે જે જે
 ધંણીઓએ શંભશત અંનબુમંનની શાંભે કંમર બાંધી છે
 તેનાનું કંધી ભણું થાઇ નથી ને વલી તેનાંની તકોબરી ગંના દાડા ચાલતી
 નથી.....તંમે ખાતર નીશાં રાખજો જે જે ધંણીઓને તંમે નાંતબાહાર કાડા
 છે તે ધંણીઓ ઉપર ઇશકાલ^૩ પોહોચી ચુકો છે ને તે નાંતબાહારાવો શાથે જે
 ધંણીઓ બાધાપીધાનો વેહવાર રાખે તે ધંણીઓળી નાંતબારા બરોબર થાઇ
 ચુકા છે વાશતે તે નાંતબાહારાઓને બાંહાં શુધી શંભશત અંનબુમંન મલીને
 માંફ કરે નહી તથા તે શંગત્રાવોને શરેશતા પરમાંણે તેનાંને નાંહાંન નવાડે
 નહી તાં શુધી તે શરવે ઉપરથી નાંતબાહારાનો ઇશકાલ કઇ ટલી શખતો
 નથી.....મોબેદો જો તે નાંતબાહારાવોને ઘેર બાજ ધરવા કે મેજ આફરગાંન
 કરવા બાંચે તારે તે મોબેદોના બરશનુંમ ઉપરળી ઇશકાલ પોહોચે છે.....તે
 મોબેદોનાં બરશનુંમ પંન અવાવ થાઇ ચુકાં છે ને તે મોબેદો પાશે કંઇ
 નીરગદીન તથા આલાડ હશે તે શરવે રહ થાઇ ચુકું છે.....તંમેને આંચે
 એક લખેડું છે તે એક લાખવાર કરી બાંણજો જે કેટલાએક જનાંચે તે
 નાંતબાહારાવોની શોભત રાખીને મુમબાઇનો કદીમ શરેશતો તોડીને શંભશ
 પંચાતની રબ લીધા વગર પોતે આપઅખતીઆરી થાઇને જુદી દરેમેહર કીધી છે
 તથા જુદું દોખમુ કરે છે તેની કીરીઆ કીધેલી ઉપરળી ઇશકાલ પોહોચેલો
 છે ને હબાર વરશો શુધી તે વાપરશે તોળી આખર તે નાંતબાહારાવોનુંજ
 કેવાશે.....ઉપલી આપઅખતીઆરી કાંઇ તંમારી શાથે કીધી નથી ગોઆ
 હંમારી અંનબુમંન શાથે કીધા બરાબર છે તે વાશતે હંમોને એકીન છે જે
 ચાવું ખોદાનું છે તો એક વખત તંમારો શબુન બાંલા^૪ થાશે પંન ધીરજથી
 તથા એક દીલથી રેશો તો ખોદા શાફ કરશે.....તંમે શરવ મલીને આજ

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૮૬, પા. ૨૦. આ ચોપડામાં બે વરસની દફાકત સાથે છે
 તેથી પાછલા વરસના દેવાલથી પાનાનાં નંબર નવેસરથી આપ્યાં છે. એજ બાંત ચો. ૧૩,
 બા. ૧૫૮, પા. ૧૩૧ માં છે. (૨) કહવત. (૩) “ઇશકાલ” (ફારસી)
 “મુશકેલી,” અથવા “અટકાવ.” હવા, “નાંતનો અટકાવ.” (૪) “બાલા” (ફારસી)
 એટલે “બપર,” “તમારો શબુન બપર રહેશે, ફતેહ પામશે.”

દીન શુધી હંમારી અનનુમનનો બંદોબશત કાંચેમ રાખી બેઠાછો તે ગંની મેહરબાની કરો છો પંન હેનો બદલો ખોદાતાલા હંમેશાં તંમોને મદદ આવશે.”^૧

પુનેથી તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૮૩૫^૨ ને દીને સોરાબજી પટેલ અને દસ્તુર

બાસજી પંચાએતવાલા સાહેબો ઉપર પત્ર લખે છે કે

સાંમી બાબુવાલાઓએ “અતરે નાંતબારાવોનુ દોખમુ ઇબ્બવાની તકલીફીથી શરવે પોતાનાં નવાં દખ્ખામાં અવાવ શરંમજાંમથી તે લોકોને જેમ કંઈ ગમેચ તેમ એક બચ્ચાંની લાસ પેહલે કરેચ ને અવાવ થયેલી નીરંગદીન તા. આલાડ તા. મેલવા કાલે તે લાસને ઇશકાલવાલા વગર બરશનુંમનાં હંધેઆડથી પોતાનું થોડા દીવસ બાબુએ દોખમ ભરેચ તેનો કશું હંમે તેનાંને મારગે જતા નથી રાખની. પંન તંમોનેથી લખવાનું બંધ કીધું હતું.” તે પછી

લખે છે કે કલ્યાંનીથી એક પારસી રતનજી મેરવાંનજી

એ દખમું ઇબ્બવાનું જેવા આવ્યો હતો તેનું એકુ બચ્ચું બીમારીથી પુનામાં હક થયું તે વખતે પટેલવાલા સાહેબો ત્યાં ગયા કે તે બચ્ચાંની ગેહ સરાવી પટેલવાલાં દખમામાં મુકાવે. પણ તે વખતે સાંબી બાબુવાલા “નાંતબારાવોએ જેમ ફરેબ દીધો તેમતે લોકોએ તેનાંનું માનેઉં ને તે નાંતબારાવોજ પાશે જે શરાવીને તેને લેઈ જઈને એક પડરનો ગરકો કરેચ તેમો મુકશે ને પછી તેનાંનું દોખમું પુરૂ થઆથી તેમો મુકશે ને તે કલ્લીઆંણીવારાની શાત પેડી બેહશમો જશે.....તંમો સાહેબોની નજર પોહોચે તેમ તેનાંનો કલાંનીંમો બંદોબશત કરજો.....એ બચાંનાં માએબાપ અતરેજ છે ને નીવારે” થયેથી કઈ તેમો નાખશે નહી. ફરીથી ગેએ શારીએ તેવું થાએ તો થીક.”

(૧) આ પત્રમાં પુન કાગલ લખવામાં દીવ થઈ છે તેનાં સંપર્કના જે કઈ લખે છે તે ઉપરથી ગવરનર રાયટ આન્ટે મુંબઈની હાકમાંતો અખાવાર લીધો તેની તારીખ માલમ પડે છે કે તે તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૮૩૫ ની હતી. એ આમે અવગણા સાહેબો લખે છે જે “બીજું મુંબઈનાં બુનાં જંડરાત હાડ કંચેરે શાહેંપ વેલત જવાનો હતો તે આજ દીને રવાંને થયો છે તેની મેજબાંનીનાં કાંમ મંધે તથા તેને મુંબઈનાં શેક શાહિકારોએ એક માંનપતર આપેજી.....ને નવો જંડરાત રાખત ગરાંત (Robert Grant) શાહેંબ જંડરાલી પર ખેશવાનો હતો તે આજ દંને જંડરાલી પર બેઠો છે વાશને તંમારો કાગલનો જવાબ લખતાં મંના દાડા થઆ છે.” (એ. ૧૧, બા. ૮૬).

(૨) એ. ૧૧, બા. ૧૦૨, પા. ૩૬ બીજો ભાગ.

(૩) કસ્ટોમ્સી.

(૪) નીવારો અથવા નીવેરો.

આ પત્ર ઉપરથી નીચલી હકીકતો માલમ પડે છે.

(૧). આ મીનાકેસાનાં પરીણામમાં પુનાખાતે બીજું દખમું બરખા થયું.

(૨). આપણામાં એવો વીચાર છે કે એક નવું દખમું વપરાતાં તે પહેલાં એક બચ્ચાંની લાશ પડે તો સાફ. તે ઉપરથી નવાં દખમાંવા સાહેબોએ પોતાનું દખમું જે થોડા વખતમાં ઇજવાનું હતું તેને મ આ બચ્ચાંની લાશ થોડો વખત અલાહેદી મેલી રખાવી.

(૩). નવું દખમું તૈયાર થાય તેટલાં કોઈ મરણ થાય તો જરૂર વખ તે મરનારની લાશને બાબુ મેલી રાખવામાં આવતી હતી.

સુરત ખાતેનાં એક દખમાની આગલી સદીની હકીકત ઉપરથી દીસે કે એક રેવાયત^૧ પ્રમાણે ઇરાનના દશતુરોએ પણ એમ મત જાહેર કર્યું હતું તે વખતે સુરતવાલા સાહેબોએ થોડો વખત લાશને આગલાં બુનાં દખમાં મુકી રાખી હતી તે કામને ખોટું ગણવામાં આવ્યું હતું.

(૪). બે બાબુ વચ્ચે મતફેર ઉઠતાં જો એક બાબુવાલાઓએ ગેહ શા હોય તો બીજી બાબુવાલા પોતાનાં દખમાંમાં મેલવા આગમચ ફરીથી જે સરાવા માંગતા હતા.

એ બાબદમાં તા. ૧ લી મે ૧૮૩૫^૨ ને દીને સોરાબજી પટેલ અ જામાજી દસ્તુર નીરાશી સાથે એલતેમાશ કરનારો પત્ર લખે છે કે એએ પછીશો બરચવો પડે તો પ્રીકર નહીં પણ “હું મારી હોરમતની બદલાની તત્તલ કરવી શબ્દવર છે ને બુડા ને લુચાને શબ્દ કરાવવી તંમારી માતબરીનો જા કાટ છે.”

એ ઉપરથી વાડીઆ નવરોજી અને બીજા સાત સાહેબો તા. ૮ મી

૧૮૩૫^૩ ને દીને કલ્યાણી પારસી મગોલલાઈ દાદાલા એ બાબે બચ્ચાંના બાપે અને બીજા સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખી ઉપર દેખાડેલી દીલગીરી. હકીકતથી વાકેફ કરે છે અને લખે છે કે “અગ

તે નાંતબારાવોનું દોખમુ વાપરવાને કીજે તઈઆર હું ને તે દોખમાં મંધે તે ધંણીએ પોતાનાં ફરજંદને મુક્તવેડું હતે તો તે વા બુદ્ધી હતી પન આએ તો જાની જોઈને તે નાંતબારાવોનું દોખમું તઈઆર નહીં તોલ

(૧) દારાબ હોરમજદ્યારની એ. માનેકજી ર. ઉનચલાની રેવાયત, વા. ૧, પા. ૧૦૦.

(૨) એ. ૧૩, બા. ૧૬૫, પા. ૧૩૬.

(૩) એ. ૧૧, બા. ૧૦૩, પા. ૩૮. બીજો ભાગ. એ. ૧૩, બા. ૧૬૬. પા. ૧૩૫.

નાંતબારાવોને શાંમેલ થાઇને પોતાનાં ફરજદને ૩) દાડા શુધી દુગર ઉપર અનાંમત રાખી મેલીને ચોથે દીને તેનાંનાં દોષમાંમો તે વહમાંનને ચડાવેલ છે તે વાશતે હંમારી નજરમો થરે છે જે તમો શરવ પંચ મટી તે ધંણીને તા. તેનાં જેરનાં શરવે માંનશેને તંમાની અંનબુમંનથી તંમારા શરેશતા પરમાંણે તાકીદે નાતબાર કાડવા.....પુનાંની પંચ મલીને તે ધંણીને તા. તેનાં મલતીઆવોને નાંતબાર નાંખા છે તે વાશતે તેના મલતીઆવો શરવે મલીને તેનાંની ઉપર પંચની શતા નહી આવે તેવું કરવાને વાશતે નવું દોષમું બાંધેલ છે તા. નવા હંધાર કીધા છે.....આપડી દીનનો હોકમ છે જે રૂવાંનને જેમ બની આવે તેમ અવલમંનજલ જલડીથી પોહોચાડવું જોઈએ તે બાબદ.....તે કાંઈ તમારા વાલા પારશી રતનજી મેરવાંનજી ખાતરમે લાવેઓ નાંહી ને આખર તે નાંતબારાવોની ખાતર શારૂ પુનાંનું કાંમ કરીને પોતાનાં ફરજદને તંન દીવશ સુધી ગરમો^૨ અનાંમત રાખેલ એ ગનું પુનાંનું કાંમ કીધું છે.....હંમે પારશી રતનજી મેહરવાંનજી ઉપર કાગલ લખો છે જે તે નાંતબારાવોનાં દોષમાંમો તે રૂવાંનને મેલત્ર દેશેા નાં.....તે હંમારે કાગલ રોજ ૩૦) ને માહ ૭ મે પોહોતો તારે તે રૂવાંન દોષમે ચડેલું નહી હતું તોલી તે પારશી રતનજી મેહરવાંનજીને કોન બંને શું લાલચ હશે જે તે કાગલ પોતા પછેથી તે નાંતબારાવોનાં દોષમાંમો પોતાના ફરજદને મેલાવલ છે હેવી રીતે કોઈ થેકાંને બંનેક નથી ને કોઈ હજારો રૂપીઆ આપે તોઈ હેવું કાંમ કોઈ કરે નહી.....એ આપડી દીન આઇનનાં શરેશતાથી ગંતુ ઉલતું કીધું છે.....નાંતબારાવોએ બુકો શોર ઉથાવેઓ છે જે શોરાબજ પટેલવાલા દોષમાંમો પગવાલેલા શવાએ નાંખવા દેતા નથી એ વાત શરવે ગલત છે.”

કલ્યાણીવાયા સાહેબો એ પત્રનો રોજ ૧ લો માહ ૯ મો ૧૨૦૪^૩ (ત ૨૬ મી મે ૧૮૩૫) ને દીને જવાબ લખે છે જે એ સર્વ બાબદ ઉપર શે પેસ્તનજી મેરજી જેવણ બીંવડી આવ્યા હતા તેવાણ સાથ વાત કરી ઉપ જણાવેલા પારસી રતનજી મેરવાંનજીને બીંવડી મધે તેડી ખુલાશો પુછ્યો હતે

(૧) બીજી બાબડી કરનારને.

(૨) ઉપર આ શબ્દ “ દુગર ” છે, અહી આગલો હરફ ‘દુ’ લખવાનો રહી ગયો.

(૩) યો. ૧૧, બા. ૧૦૫, પા. ૪૦, બીજો ભાગ.

અને એક જણાને મુ'ખ્ય પંચાયતના સાહેબો હજુર મોકલવામાં આવ્યા હતા કે મોકલેથી ખુલાશો થાય. એ ધણી પારસી રતનજી મેરવાંજીનો ખુલાશો એ હતો કે એ ધણીને “ પુનાંની માહેતગારી નહી હતી ને તે ધ'ણી ગાફિલ પડેઓ ને પોતાનાં બચાંના ગમમો પડેઓ હતો ને કાઠ શી પુનાંની માહેતગારી નહી હતી ને એક રાતમો હેવું કાંમ બ'નેડ છે તેથી હંમારાખી ઘેઆંમો હેવું આવે છે જે એ પારશી રતનજી મેહરવાંજી હેવું કાંમ નહી કરે ને કળ હીલામથી હેવું કાંમ બ'નેડ છે તેથી.....ગરીમ બચાંને નીભાવી હેવું. ”

એ પારશી રતનજી સંવત ૧૮૯૧ના જેઠ વદ ૫ શોમિ, રોજ ૧૮ માહ ૯ ૧૨૦૪ (તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૩૫) ને દીને એ બાબે એક પત્ર લખી આપી દરજુજર ચાહે છે તેમાં લખે છે જે શામી બાબુવાલા કેહવા લાગા જે “ એ વહુમાંનને નવે દોખમે ચડાવો તો ગંતું શવાબનું કાંમ છે ને એ નવે દોખમે ચરાંથી શાથ પેરી લગે પુન છેતે લોકો કેવા લાગા જે હેમાં જો શુનાનું કાંમ થાએ તો તેની ફરજ હંમારે શર છે ત'મો કંઈ ફરક કરશે નહ તારે હંમોએ કેહીક જે જે વાત શારી હોએ તે કરો પંત હંમોને એ બખર નહી જે હેવા નાંતબારાછે.....અગર હંમારી ચુક જો થાઈ હોએ તો એ વાત હંમોને માંફ કરવી ને હંમારા ગરમો મોજેદોને કામ કરવાની રજા આપવી બીજું પંચાતનાં સાહેબોએ મુ'મખમથી કાગલ શી પુને હંમોને મોકલો છે તે કાગલ હંમોને પોહતો નથી. ”

કલ્યાંનીવાલા સાહેબો રોજ ૨૦ માહ ૯ ૧૨૦૪^૧ (૧૭ મી જુન ૧૮૩૫) ને દીને એક પત્ર લખી ઉપલો કાગજ મુ'ખમવાલા સાહેબો ઉપર મોકલી આપે છે અને એ ધણીને દરજુજર કરવા કહે છે. વધુ લખે છે કે એની સઠાવાએને નહાત નવાડીને છુટકારો આપ્યો છે. અને એક ધણી પાસે રૂ. ૧૧ નું સુખડ લુખાન આતશદાદગાંહને શબ તરીકે ચહડાવ્યું છે.

એ ઉપરથી તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૩૫^૩ ને દીને પંચાયતવાલા સાહેબો પુને પટેલ સોરાબજી ઉપર પત્ર લખે છે કે “ નાંતબારા નશરવાંજી તથા અરદેશર

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૧, પા. ૪૫. બીજો ભાગ.

(૨) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૨. પા. ૪૫, બીજો ભાગ.

(૩) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૪, પા. ૪૭, બીજો ભાગ.

ખર શેઠજી અદાલતક તથા હા. પેશત'નદાડ શોરાબજીએ તે બીચારા ગરીબ અ'નબ'નાંજી ફરેખ દેઘને પોતાની મતલબને શાડ તે બીચારા ગરીબનાં વેહ- માંને ૩) દાડા શુધી ગરકમો રાખીને જરે પોતાનું નાંતબાડ દોખમું ધજવેડ તારે તે વેહમાંને દખમે ચડાવેજી હેવી રીતે કાંમત? શુધીનો ગુનાં પોતાની મતલબ શાડ કીધો છે ". પછી ઉપલા ધણીનો માફીપત્ર અને કલ્યાણીવાલા સાહેબોનાં કાગલની નકલ વીગેરે પત્રો મોકલી લખે છે જે "ત'મારી નજરમો આવે તો તેની તકશીર માંફ કરવી શબ્દવાર છે.....તે ગરીબને ગુ'નેગાર લોકોએ ફરેખ દીધો તેમાં તો કંઈ શખ નહી ". પછી જાણવા માંગે છે કે એ ધણીની "તકશીર માંફ કીધામો ત'મારા અદાલતનાં કજીઆમો કંઈ હરખત હોએ તો તાકીદે જવાબ લખી જનાંવજો."

એવું દીસે છે કે પુનેવાલા પટેલે અને તેવણના સાઠવાલાઓએ એ કલ્યાણીવાલા ધણીની તકશીર માફ કરવામાં કાંઈ અડચણ જોઈ નહી. તે ઉપરથી કલ્યાણીવાલા સાહેબોના ઉપલા પત્રનો જવાબ મુંબઈવાલા સાહેબો તા. ૨૦ જુલાઈ ૧૮૩૫ ને દીને વાલે છે અને તેઓએ જે કયું " તે ગ'નું મનાંશખ કીધું છે " એમ જણાવે છે અને લખે છે જે "તે ધ'ણીની તકશીર પરમાંજી તે ધ'ણીને તો વરશ તર'ન શુધી નાંતબાર રાખવો જોઈએ પંન જરે ત'મોએ તે ધ'ણીની ગરીબાઈને લીધે હ'મોને અરજ કરી તારે હ'મારે ત'મારી અ'નજુમ'નની અરજ કબુલ કરવી શબ્દવાર છે..... હવેથી હ'મારો કાગલ પોહોતા પછે બીજા દીન ૧૫) દુર રાખજો ને પછી તેનાં ગેરનાં શરવે માંનશેને નોહોન નવાડીને રૂ. ૧૧ ની દોતીનો તાકો ૧) તેની પાશેથી ત'મારી પ'ચાતનાં ધર'મખાતાંમો લેજો ને તેની પાશેથી રૂ. ૧૧ નું શુખડ લોખાંન આતશ આદરીઆંનમો ચડાવજો ને ત'મારી અ'નજુમ'નમો શામેલ કરજો. ને તે ધ'ણીને તા. બીજા શરવેને તાકીદ કરીને કેજો જે ફરીથી પુ'ને જાએ તારે તે નાંતબારવો શાથે કાંઈ ખાધા પીધાનો વેવાર રાખે નહી ".

(૧) કયાગત.

(૨) ચો. ૧૧, આ. ૧૧૫, પા. ૪૮, બીજો ભાગ.

જાનેવારી ૧૮૩૬ ને દીને વાડીઆ નવરોજી, હોરમજી બમનજી શેઠ

ઉપર પત્ર લખે છે કે “ પુનાંમે ત’ટો ઊઠેઓ હતો તે અતરવાલા હોરમજી બમનજી બાબતમે ત’મે શાહેબોએ ગેર મુનાંશય મદદ કીધી કે શેઠ પુનેના સાંમી બાબુવાલા- જેથી ગરીબ આલંમતું કાંમ ખરાબ થઈ જેર જે કાંઈ એને કરેલી મદદ બાબે વાડી- બંનવાતું હતું તે બંનઉ,” એવું દીસે છે કે પુનાની ઊપલી આનવરોજીએ દેખાડેલો ખેદ. બાબતને લીધે અતરે પણ એક હાથ ઉપર પંચાએતના

એક અકાબર હોરમજી બમનજી શેઠ અને બીજા હાથ

ઉપર બીજા અકાબરો વચ્ચે કાંઈ અનગમો બરપા થાયો જે સખમે બીજાં કામોમાં પણ ધીલ થાવા લાગી વાડીઆજી લખેછે કે “ આં .એ જે ચોરત બેકાએદે” કીધી ને તેને ખરાબ કરેઆ પછી હવે તેને ગરમોથી બાહાર કાઢી મેલીચ માશ ૩) થઆ તેથી તે ચોરતે ત’મેને પોતાનાં હેવાલની અરજી ૧) કીધી પંન ત’મેએ તેનો કાંઈ રશતો કીધો નહી તે વારે અરજી ૧) અંનમુમંનને નાંમણી માશ ૨) થઆ હંમારે ઉપર આવી છે. ” એ પછી દલગીરી દેખાડે છે કે તેવણુ એ બાબદમાં દેવાડવા છતાં કાંઈ ધ્યાન આપતા નથી અને હજુર નાલખક માણસોની મદદ કરે છે ને તેવાઓના મુરખી થયા છે. વધુ જણાવે છે કે તેવણુના લાઈ પુનેથી હાલ આવ્યા છે તેવણુ એ બાબે એક ચીઠી લખી છે અને તે બાબએ પણ એક બુદો કાગજ લખ્યો છે અને તેમાં લખ્યું છે જે “ કચી તમ શાહેબોથી ક’ઈજ મારો નીકાલ નહી થાયે તો મારી અરજી અંગરેજી તાં હીનદવી છાપાખાંનામે હવાલો કરજો. ” વાડીઆજીએ તે અરજી હોરમજી શેઠ ઉપર વાંચવા મોકલી. ઉપલા પત્રમાં વાડીઆજીએ પોતાના ખેશી વાડીઆ દાદાલાઈ પેશતનજીને જે પત્ર જણાવ્યો છે તે તાં ૧૨ જાનેવારી ૧૮૩૬ નો છે. જેમાં લખે છે કે “ તે ચોરત તુરન ગંની બેહાલમો રહેલી છે તે આજે આશરે દીન ૨૦) થઆ હશે ને તે બચું જનેલું છે ને કોઈ ચીઠીનની માંક્રક વગર કાંજીપાંનીએ બે વારશ પડેલી છે.....તાર પછી વલી હંમે શી

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૧૪, પા. ૧૫. તારીખનો દીવસ નથી પણ એ પત્રમાં એવણુ પોતાના બાઈનાં તાં ૧૨ જાનેવારીનાં પત્રનો હવાલો આપેછે તે ઉપરથી દીસે છે કે આ પત્ર તાં ૧૨ જાનેવારી પછીનો હોવો જોઈએ.

(૨) બીકાવદે ખોટી રીતે.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૧૫, પા. ૧૬.

પુનેથી નીશરતી વેલા તે ઝોરતે આંખે અરજી મોકલી.” તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૮૩૬^૧ ને દીને સુરતથી આ. એદલત કાવશજીએ પંચાએતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખ્યો છે અને તેનો તેઓએ ૨૯ મી માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને જવાબ આપ્યો છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ બાબદ ઉપર સુરતની અનબુમનનું^૨ પશુ ધ્યાન ખેંચાયું હતું. સુરતવાલા ધણીએ એ બાબદોનાં કાગલ્યાં મંગાવ્યાં જેની નકલ અતરેથી મોકલી આપવામાં આવી.

હવે ખુદ પુનાની બાબત ઉપર પાછું આવતાં તા. ૧૧ મી જુન ૧૮૩૬^૩ ને દીનનો એક કાગજ છે જે કોણે લખ્યો છે અને કોણે સમજીતીથી નીચેના લાગુ ઉપર લખ્યો છે તેનાં નામ માલમ પડતાં નથી. પશુ એવું જમશેદજી જીભાઈની દીસે છે કે તે પનેતવાડાઓ તરફથી કોઈએ પંચાએતના કોશિશ. કોઈ સાહેબ ઉપર લખ્યો છે. તેમાં લખેલું જે “મુરબીજી સાહેબની શેવામો અરજ એ જે તમારો કાગજ તા. ૧૦ શેઠ જમશેદજીનો^૪ પોહતા છે. પછી લખે છે કે પોતાની તબીએત નાદરૂસત હોવાથી લખનારે પેસ્તનદાડને ચીઠી લખી મલવા તેડાવ્યા કે “મુંબાઈનાં કાગજો આવેલાં છે” તે પર વાત કરવામાં આવે. “તે ઉપર તેનાં માંથુ હેવુ તો ફરી ગીઉ છે કે ચીઠીનો જવાબ આપો નહી.” એ લખનાર જણાવે છે કે એમ હોવા છતાં તે પોતે પેશતનદાડને ત્યાં ગયો. “એક જનાં નીકોત^૫ એશી ગમી તરેથી શંમજવા પંન શરવેમે નશરવાંજીને નશો^૬ નવાડવાની નાં છે ને એ તરફવાડાને તો તે નાંએ^૭ નહી તે મારે માંડી વાતવાનુ નથી. તોગી પટેલ વીશે હવે કશી હરકત નથી તેનાંએ શરવે વાતથી હમોને કેઉ જે તમેને ફકુ શુજે તે કરો..... પંન પેશતનદાડ મોએદને મમદ લાગી તેવારે નાંચાર થાએઆ એ એઉ પાર્તીજી વાલાયોનાં દીલમો મુલ હેવુ છે જે એકથા થાએ તો એનાંનુ માહતેમ^૮ કમી થાએ વાશને એકથા ઠાવુ નહી.....પેશતનદાડનો મમત^૯ (આ કે) જરે નશો નવાદો તો મને નવાડો હું તમારી શરવેની પાશે માફ માંથુ પંન નશરવાંજીને નવાદો નહી.” એ પત્રમાં ઇસારો કરવા

(૧) ચો. ૧૨, આ. ૩૨-૩૩, પા. ૩૪.

(૨) ચો. ૧૨, આ. ૭૯, પા. ૧૧૧. (૩) અહીં તારીખની જગ્યા ખાલી છે.

(૪) સંસ્કૃત ‘નિકટ=સાથે.’ (૫) નહાન. (૬) નહાન નાહે નહી.

(૭) party. (૮) મહાતમા પક્ષ, એટલે મોહોતાષ. (૯) મોહાશ.

પ્રમાણે “જમશેદજી શેઠ તથા પેશતાંદાઝની તરફથી કોઇને શપારશ કરી પેશતાંદાઝ ઉપર પરભાડ લખાવુ જે વીકાળની મારફતે તમારી ઉપર કાગજ લખે છે વાશતે હવે તમે હર શુરતથી હમારી ઉપર મેહરબાંની કરીને મીનાં કીશો કાહડી નાંખી એખતા ^૧ થાજે તે ઉપર કેતલાએક શેઠીઆવોનાં જવાબ તા. શેઠ ખાંદાંનવાલાવોનો હેવો આવેા જે નશરવાંનજીને નશેા નવાદશેા નહી તે ઉપરથી અતરે કાંઇ બને તેવુ નથી.....પટેલની તરફથી કશી વાતની હરકત નથી તે જાંનજો.....શેઠ ખાંદાંનવાલાવુ કાગજ આવે તો અતરે બને બાકી કશુ વલે નહી. ”

તા. ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૭^૨ ને દીને સોરાબજી પટેલ જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર એક કાગજ લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ બાબદની ચુનોચેરા ચાલુ રહી હતી. જમશેદજી જીજીભાઈ આ બાબદમાં સોરાબજી પટેલ તરફ જરાક ઠંડા થયા હોય એમ ધારી પટેલ દલગીરી સાથે કાગજ લખે છે. એવણુ લખે છે કે “ તમે મુરબી આએ વખત ઉપર હમોને શરવે વાતે ધકેલી મુકેઆ તે એ શેઠખાંદાંનવાલાને થકી. બહુ, નોકરની તકશીર માફ કરી કાગજ લખજો. ” તા. ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૩૭^૩ ને દીને વીકાળ મેરજી જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર એ બાબદમાં પત્ર લખે છે તેમાં લખે છે કે “ તમે મેહનત લેશેા તો અલખતાં પાર પડી જશે. ” એવું દીસે છે કે તા. ૮ મી જુન ૧૮૩૭^૪ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈએ બેરાંમજી તે વીકાળ મેરજીનાં ભાઈ મારફતે એક કાગજ પુને આ. પેસતનજી સોરાબજી ઉપર લખીઓ હતો કે એ બાબદમાં કાંઈ નીવેડો લાવે. તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૩૭ ને દીને આ. પેસતનજી એ પત્રની પોહચ કબુલ રાખી જણાવે છે કે વીકાળએ “ મુરબીજીને મેહનત આપીને કાગજ લખાવીને હમોને પશેમાંનીમો નાંખેઆ છે કેમજે હનાવો જાનેચ કે મારો કશેા હોકમ ચાલતો નથી હું તો પાંચ મલતો છેઉ ને મુરબીજીનાં કાગજથી હું ગમેા પશેમાંન થાવો છે. પંન હું શુ કરૂ મારો કશેા ઉપા નથી. નહીતર કે તમારા શખુન ઉપર મારો જીઆંન પ્રીદા છે. ”

(૧) એકઠા. (૨) ચો. ૧૨, બા. ૭૪, પા. ૧૦૮.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૮૦, પા. ૧૧૧.

(૪) ચો. ૧૨, બા. ૮૨, પા. ૧૧૨.

એ પછી તા૦ ૧૩ મી જુન ૧૮૩૭' ને દીને વીકાળ મેરજ જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર પત્ર લખે છે જે સાથે તેવણ પુનેથી ભાઈ ઘેરાંમજીનો આવેલો કાગજ મોકલે છે. તેમાં લખે છે કે “ એ લો(કો) તુ માંથુ થેકાંને નથી તેથી એમાંનું કાંઈ નીપળે એવું દીશતું નથી. અતરેવાલાઓ ઉલતું તેનાંને મનાંઈ લખે છે તેવારે એ વાત શી રીતે અને વાશતે જાંહુ શુધી અતરેવાલા શેઠ-વાલાઓની શમજમાં નહી આવે તાં શુધી એ વાત બનવી મુશકેલ છે. અફ-શોશ છે જે આક્રમનાં લોકો જે ચીજ ખુરી બાંને છે તેનો અદેશો શાંભેવાલા કરતા નથી. ”

તા૦ ૨ જી જુલાઈ ૧૮૩૭' ને દીને ફરાંમજી કાવશજી, જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર કાગજ લખે છે કે “ પુનાંનો પ્રીશાદ ફરાંમજી કાવશજીનો જમ-જરથુશી ખોમનો હમને ગનોજ બગડી ગીચો શાંભલીએચ શેદજી જીજીભાઈ જોગા ને તે બાળે હમોએ ભાઈ વીકાળ મેહરજીને હમોએ તે પત્ર કે મજદકી વખત પતેલ શોહરાબજીનો કાગજ બીરેઓ હતો ને એ શરવે આપરીથી બીગરેડ છે. હજુર તેનો કાંઈજ તોર નથી થાતો તો એમજ બાંનીડ છે (કે) હવે પાછો મજદકી રોજમાં નવેશરથી પેદા થાયેઓ તે ને શરવે આપરે તજવીજ નહી કરતા તંથી વતું^૩ બનેડ છે.....આપરે દશ વખત મલેઆ હતા ને ગની મેહનત તમોએ લીધી તે વાતને વરશ ૩) થાયેઆ તેમાંનું કાંઈ આપરેથી થાતું નહી પાંન એલતો^૪ આપરી ખોમનો બીગાર વધેઓ છે. ખેર એજ આપુને આએ જમાનાંનો જશ હશે તે કેમ મીતવાનો છે પાંન હજુર ખુદાએ તોપ્રીએત આપી તો એનો કાંઈબી વીચાર કરો જે કાંઈબી જરથુશી ખોમ મારગશર રહે. ” જમશેદજી જીજીભાઈની મુચના ઉપરથી ફરાંમજી કાવશજી જણાવે છે કે પંદર વીસ જણાં શેઠ હોરમજી વાડીઆના આતશખેરાંમમાં મલે અને ત્યાં શેઠ ખાનદાનવાલાને પણ તેડવામાં આવે. તેવણ વધુ લખેછે કે “ તમારા શાહબજાદાવો તો હુજેવાનાં ધરાદો છે^૫ તે શાહખોને ચેતાવજો જે એ તરત જે શોરાબજી પટેલની શાંભેવાલાવોને નાંતબાર બરાબર બાંનીએચ. બાંહવેર ઇનશાફ થાશે તાંહ વેર તેવાથી દુર

(૧) એ. ૧૨, ખા. ૮૧, પા. ૧૧૧.

(૨) એ. ૧૨, ખા. ૮૩, પા. ૧૧૨.

(૩) વધતું. (૪) ઉલતો.

(૫) “ તો પુને જવાનો ધરાદો છે ” એવા શબ્દોની મતલબ દીસે છે, તે નક્ક કરનારે બરાબર લખ્યું નથી.

૧૬ ને તેવંનતું પાંની પંન વાપરે નહી એજ હમારી શલા છે. વીકાલ બાઈનાં બાઈની બીનાંથી તમે વેકક હશે જે તે લોકોએ ફરેબ દઇને તેવોનને જમારેઆ ને તેવોને^૧ પોતાને હાતે ઇનશાફ કરીને તરત પોતે પુનાંમાં શોહરાબજી પતેલને તાં નોન નાંઉ એ તે ઇનશાફ કીધો તેથી તમે દાંનાંવ છેવે. ”

તા. ૪ થી ઓગસ્ટ ૧૮૩૭^૨ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી વીંગેરે સાહેબો પુને પટેલ સોરાબજી ઉપર પત્ર લખે છે તંતો માડી વાળવાની સેવ- તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઉપલો તંતો માંડી વાલવાની ઠની ફતેહમંદ કોશેશ. કોશેશ કરવામાં આવી. સાંમી એટલે શેઠ ખાનદાનવાલાઓનાં તરફથી હોરમજી બમનજી શેઠ અને માણેકજી મેરવાંનજી (શેઠ) અને પટેલવાલાઓ તરફથી શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈ અને શેઠ વીકાલ મેહરજી તારાપોરવાલા એઓએ મલી માંડવાલ કરી. “તેની બીનાં એ જે નશરવાંનજી ખરશેદજીએ નાલાએક કાંમ કીધુ તેથી એ ધનીને નવી ઇગીઆરી જે શેઠખાંદાનવાલા હસ્તેક થાઇ છે તે ઇગીઆરીમાં નશરવાંનજીને નોહન નવાડીને તેજ દીને નાંરંનપેઠમે મોદીનાં બંગલામે શરવે અંબુમંન એકથી કરવી ને તહી તમારા દશતુરને નવી ઇગીઆરીનાં મોબેદને શાંલે આવોખુશી^૩ કરી આફરગાંન કરીને જશંન કરવું અગર જે દશતુરને તા. મોબેદને નહી બને તો બેહુ દરેમેરવાલા ૧) જગે બુદાં બુદાં આફરગાંન કરી મેજ કરે ને તે મેજની ચાશની બધી અંનબુમંન મલીને કરે ને મોદીનાં બંગલામે બધા શાયે બેશી ખાંતુ ખાંચે અને એકઠા થાયે. એ પરમાંને બેહુ તરફથી અતરે થરાવુ છે તે રીતે કબુલ રાખવુ નશરવાંનજી જશંનમે શામેલ થાવા શાફ નોહન નાંવા નાં કબુલ થાયે તો પછે તમે બેઉ તરફવાલા ઉપર લખેઆ પરમાંને જશન કરીને બધાં એકથા ઠજો ને આપરી જરથોશતી કોમમાંથી નશરવાંનજીને દુર રાખજો.....હર શુરતે એ રખનાં દફે થાયે તે કરજો બીજી કશી તકરાર કરશે નહી. ”

અત્રેવાલા સાહેબોએ તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૭^૪ ને દીને પુને સો-રાબજી પટેલ ઉપર એ બાબદમાં બીજો કાગજ લખ્યો છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઉપલાં તા. ૪ થી ઓગસ્ટના અત્રેની પંચાએત તરફના કાગજનો જવાબ પટેલે તા. ૧૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૭ ને દીને મોકલ્યો હતો. તે ઉપરથી

- (૧) તેવોએ. (૨) ચો. ૧૨, બા. ૭૮, પા. ૧૧૦.
 (૩) “આતરોક્ષી” ન બદલે આ શબ્દ બુલમાં લખાયો છે.
 (૪) ચો. ૧૨, બા. ૮૯, પા. ૧૧૫.

હીસે છે કે પટેલ સોરાબજી ઉપલા આ. નશરવાંજી ખરશેદજી અલાલોક ઉપાંત તેવજીની સાથે સામેલ થયલા કેઇક બીજાઓને પણ શબ્દ થવાની આશામાં હતા. તે બાબદમાં અત્રેથી લખે છે કે “ શેઠ ખાંદાનવાલા શાહેબોએ તમારી શાંભેલાલોવોની તરફથી વાડીઆ હોરમજીનાં આતશબેહરાંમમાં નાંધલી મોહતી અંનજીમન જશનને શાઝ મલી હતી તે વખતે માફ માંગી લીધાથી અંનજીમનને માફ કરીઉ ને નશરવાંજીને નોહન નવાડવા થેરાવેલું.....એનાં ભાઈ અરદેશર તા. બીજાઓ એ ધનીની મદત કરનારાંને એ પેહલી તકરીર તેથી શરવેનાં વીચારે એનાં ભાઈ વગરે આજ લગી જુદા હતા તે શબ્દ બસ છે. વાશતે નશરવાંજીને જે લોકો શાંભેલ હતા તેનાંને હુમોએ માફ કરીઉ છે તમોથી માફ કરજો..... એ રીતે કરીને એ કીશો^૧ કોતા કરજો..... ભાઈ વીકાજી મેહરજીને પંન તમારે તાંહ જશન શાઝ રવાનાં કરનાર છેઇએ.”^૨ આ મુજબ પુનાની ઉપલી લાંબા વખતની બાબતનો અંત આવ્યો.^૩

VI

દસ્તુર મોબેદોની બાબદ.

સવંત ૧૮૮૮ ના માગશર શુદ્ધ ૧૦ વાર બુધ, રોજ ૧૪ માહા ૩ (તા. ૧૪ ડીસેમ્બર ૧૮૭૧) ની સમસ્ત અનજીમનની ૧. દેશાવરથી નાવર થાઇ મીટીંગમાં^૪ ઠેકાવ થયો કે “ મોબેદોનાં છોકરા શી આવનારા મોબેદોની નોશારીથી તથા બીજા દેશાવરથી નાંવર થાઇને આવશે તે પરીક્ષા લેઇ ચોકસાઇ છોકરાવોની અતરે ચાર દશતુર તથા મોબેદો મલીને કરવાની બાબદ. ફરીથી ચોકસાઈ કરશે ને ચોકસાઈ કીધા વગર તે છોકરાઓ ઇઓજદાથરેનું કાંમ કરે નહી જાંહાં શુધી કે ઉપર લખા પરમાંજી દશતુર તથા મોબેદ જન ૪) તેનાંજી તપાશ કરીને લખી

(૧) ફીરસો એટલે વાત અથવા “ મીનાકશી ” એટલે કજીયાને બદલે.

(૨) આ બાબતના સંબંધમાં ચો. ૧૩, બા. ૧૨૦, ૧૨૧, પા. ૧૦૭ માં ખરશેદજી માનેકજીનો પત્ર ઉપર લખેલો વગર તારીખનો એક પત્ર છે. એ આગલી બાબતનીજ નકલ છે.

(૩) આ તકરાર મધેના મોબેદ પેરતનજી સોરાબજી તે પુનેવામાં પદમજીના ખાનદાનના વડવા થાય. એવું દીસે છે જે નવી દરેદમેદર એ તકરાર વેલા સ્થાપવામાં આવી, તેને બદલે પાછળથી ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં સર જમશેદજી જીજીભાઈએ એક નવી મોટી દરેદમેદર બાધી હતી, જે હાલ પણ તેવજીના નામથી ચાલુબાય છે (જુઓ શેઠ બ. બે. પટેલના “ પારસી ધર્મસ્થલો ” પાને ૧૦૫ મે). તે વખતે જે નવું દોખમું બાંધવામાં આવ્યું તે હાલ “ અનજીમનના ઉવરાતના દોખમાં ” ને નામે ચાલુબાય છે (જુઓ ઉપજીજી પુસ્તક પાને ૭૬).

(૪) ચો. ૮, બા. ૩, પા. ૩.

આપશે જે એ છોકરાવો ઇઓજ્ઞાથરેનાં કાંમ કરવાને લાએક છે તારે તે છોકરાઓ પાશે ઇઓજ્ઞાથરેનું કાંમ કરાવે શહી. કાંએજે તે નાંદાંન છોકરાવો. પરદેશથી આવા પછે કાંઈ વીશરી ગયા હશે તો ઉપર લખા પરમાંણે ફરીથી તપાશ કરાવીશું તો ફરીથી ખબરદાર થાશે તેવારે તેનાંવોથી ફવાંનેનું કાંમ શાડૂ થાશે ઉપર લખા પરમાંણે તે પરદેશથી અતરે આવેલા છોકરાવોને ૪) આશામી તપાશે નહી તાંહાં શુધી તે છોકરાવોને ઇઓજ્ઞાથરેનાં કાંમ મ'ધે શાંમેલ કરવા નહી. એ લખા પરમાંણે જે કોઈ ચાલશે નહી તે ધ'ણી શમશત પ'ચાત તથા શમશત અ'નન્નુમ'નનો તકશીરવાર થાશે ને શ'મશત પ'ચાત તથા શ'મશત અનન્નુમ'નની નજરમો થરશે તે પરમાંણે તે ધ'ણીને શજ દે શહી. ”

તા. ૨૪ મી મેહ ૧૮૩૧ રોજ ૨૪ માહ ૮ સંવત ૧૮૮૭ ને દીને^૧

વાહડીઆણ હોરમણ બમનણનાં આતશબેરાંમમાં સમસ્ત ૧. કોહોડવાલા મોબેદને પ'ચાએત મલી હતી ત્યાં “ ગોદા(વ)રાના મોબેદ મનચેર-સમસ્ત પ'ચાએતે મોબેદ દાડને પગે ચાતુ હતું તે શાડૂ તજવીજ કીમી ને કામથી દુર રાખવા. રૂશતમણ હકીમને દેખાડીજી. તે બાબે હેવું માલમ પડીજી ” જે એ કઇ કોહડ થયલો નહી હતો પણ જખમ પર દવા લગાડવાથી થયલું ચાહું હતું તેથી મોબેદને ખરશનુમ વાપરવામાં કાંઈ હરકત ધારવામાં નહી આવી હતી.^૨

(૧) મો. ૨, બા. ૨૬૩, પા. ૧૯૫.

(૨) આવી બાબદનાં સવાલો હાલમાં પણ અચાર નવાર ખરવા થાય છે. મને યાદ છે કે આશરે ૨૦) યા ૩૦) વરસ પર એ મોબેદ સાહેબોનાં શરીર ઉપર ચાંદાં દેખાવા માંડતાં તેઓએ યોજ્ઞાથેગરીતું કામ કરવું કે નહી તે બાબદ મારા હથુર આવી હતી. એક મોબેદ સાહેબના કેસમાં ડા. મારીનાની પણ સલાહ ક્રમમાં આવી હતી કે તેણીનાં શરીર પરનાં ચાંદાં ખરેખરે કોહડ છે કે કેમ ? બેહ મોબેદોની તરફેણમાં વીચાર અપાયા હતા કે તેઓનાં શરીર પરનાં ચાંદાં કાંઈ કોહડનાં હતાં નહી. કોહડવાલા માણસને ક્રીયા કામ વગેરેથી દુર રાખવા એ અવસ્તા પ્રમાણે અસહી પુરાનો રેવાજ હતો. (જુઓ આંવાં વસ્ત ૬. ૯૨, વંદીદાદ પરગરદ ૨, ૬. ૨૯. કોહોડ બાબેના ઇરાનીઓના અમાપ માટે હીરોડોટસ પણ લખી જાય છે (પુ. II બા. ૨૩). યુનાની લખનાર એગેડીઅસ પણ એ આબે લખે છે. જુઓ મારે પુસ્તક “ કદીમ ઇરાનીઓ,” પા. ૧૨૧.)

રોજ ૧૪ માહ ૩ સને ૧૨૦૧ (તા. ૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૧)' ને

હીને વાડીઆ હોંરમજી બમનજીનાં આતશબેરાંમમાં

૩. દેશાવરથી અતરે આ- સમસ્ત અનજુમન મલી કેટલાક બંદોબસ્તો ઠરાવ્યા
વતા મોબેદોએ ફરીથી હતા. એ સભામાં દેશાવરથી આવતા મોબેદોના સંબંધમાં
બરશનુમ લેવાની બાબદ. નીચે પ્રમાણેનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો : “ બીજી હવે

પછે કોઈ મોબેદ દેશાવરથી બરશનુમ લેઈ આવીને મુમ-
બઈમો ઇચ્છોજદાથરેનું કાંમ કરે નહી. જે ધંણીને ઇચ્છોજદાથરેનું કાંમ કરવું
હોય તે ધંણી ફરીથી મુમબઈ મંધે બરશનુમ લેઈને ઇચ્છોજદાથરેનું કાંમ
કરે શહી. અગર ઉપર લખા પરમાણે મુમબઈમો બરશનુમ લીધા વગર હેવું
કાંમ કરશે તે ધંણીને શંમશત પંચાત તથા જ્વંમશત અંનજુમનની નજરમો
થરશે તે પરમાણે શજ દેશે શહી.”

(૧) ચો. ૮, બા. ૩, પા. ૩. આ અસત્ર ચોપરો છે અને અનજુમનની આ સભાની
મીનીટ ઉપર આશરે ૪૫ જાણની અશલ શહીઓ છે.

(૨) આ બરશનુમની બાબદનો ઠેકાવ આજથી ૨૫) વરમ ઉપર સુધી અમલમાં
આવતો રહ્યો હતો. ત્યાર પછી તે તોડતો રહ્યો હતો. શરૂઆતમાં પુણીની હરેમંદરવાલા
મોબેદ શહેબો, જેઓને પોતાનાં બહારગામન પંડેરાનાં અવારનવાર આવજાવ કરતી પડતી
હતી, તેઓને હાથે તે થોડીક હદે તુલ્યો. તે એમ કે એવા મોબેદો આગગાડીમાં મુસાફરી કરતાં
સેકંડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરતા કે જે વર્ગના સગવડથી પોતાની ધાર્મિક પરદેશગારીમાં
અવગણ આવે નહીં. અંજુમનના પહેલો ઠરાવ તે સર્વ માટે હતો. તે વખતે આગગાડી કે
આગભોત જેવું કંઈ હતું નહીં. તેથી તે પગ રસ્તે આવનારાઓને માટે પણુ હતો. અત્યંત
જ્યારે બહારગામ મોબેદો પગરસ્તે આલાત લઈ જતા ત્યારે તેઓનાં બરશનુમને કંઈ અવગણ
આવતી હતી નહીં. પણ તે તો અંજુમનની ખાસ દેખરેખ અને ચોંપ હેઠળ આવજાવ થતી
હતી, પણ બીજા મોબેદો માહેરગામી કરી રીતે મુસાફરી કરે અને ધાર્મિક રવાજ જાગવે તે
બાબે ખાસદારીનાં કાંઈ સાચણું ન હોવાથી ઉપર પ્રમાણે અંજુમને ઠેકાવ કરેલો દીસે
છે. જ્યારે આગગાડી થઈ ત્યારે શરૂઆતમાં ખાસ મનાઈ હતી કે બરશનુમવાલા મોબેદો
આગગાડીમાં મુસાફરી કરતી નહી, થોડાક તક્ષવને પણ, મેદમ વાંદરા જેવા તક્ષવને પણ,
કરતી નહી. પણ એ અટકાવ આરને આરને તીકાગતો ગયો છે.

આપણે આગલા બાબોમાં બેથું કે અસલમાં નવસારીથી બરશનુમ લઈ મોબેદો અત્રે ક્રિયાકામ કરવા આવતા હતા. પછી અત્રે ૪. પારસી પંચાએતે મુ'બ- જરૂર પડતાં, કેટલાક પત્ર વહેવાર બાદ અને કેટલાક ઇમાં નાવર કરવા માટે વખતનાં લખાણુ બાદ અતરે વરસ્યો અને નીરંગદીન નૌસારીથી માંગેલી કરવાની અને અત્રે બરશનુમ આપવાની પરવાનગી પરવાનગી. નવસારીની અનબુમને આપી હતી. એ વખત પછી મુ'બઈમાં પહેલ વેહલા શહેનશાહીના આતશબહેરામ, વાહયાજીના આતશબહેરામ પરથવાનો વીચાર થતાં તે ટકનો લાલ લઈને હવે મુ'બઈમાં નાવર કરવાની બાબદની હીલચાલ શરૂ કરવામાં આવી.

તા. ૪ થી જાનેવારી ૧૮૩૨^૧ રોજ ૫ માહ ૪ સને ૧૨૦૧ ને દીને પંચાએતના ૧૩) સાહેબો, જેઓમાં બે મોબેદ કુનુબના હતા અને જેઓમાં પેહલી શહી આ. હોરમજી બમનજી શેડનાની છે, તંઓએ નૌસારી દસ્તુર ફસ્તમજી નશરવાંનજી, દેશાઈ જમશેદજી મંચેરજી, દેશાઈ ખરશેદજી ફસ્તમજી તા. સમસ્ત અનબુમન ઉપર એક પત્ર લખી અરજ કરી કે “અતરે શ્રી મુબોઈમે શ્રી આતશબહેરામ શાહેબ તખતનશીન થયા છે તેથી કુલ જરતો-શતી શીરકાને ગણી ખુશી હાશીલ પેદા થઈ છે તે શરવે તંમે શાહેબને રોશન છે ને અંમના હંમે શરવ જણા એતફાક કરીને અતરે શ્રી આતશ-બહેરામ શાહેબની દરેમેહેર મધે મોબેદોના ફરજનદોને નાવર કરવાના કાંમની શરતજની^૨ કરીએ છેઈએ તે મધે શ્રી નવસારીનો અશલ પનથક જાનીને અંમે તંમેને લખી જણાવીએ છે જે એતલી દીનનાની નેક કાંમમાં તમે શાહેબો મમદ^૩ કાંને શામેલ થાઈને અતરે શ્રી મુબોઈના મોબેદો ઉપર કાગલ લખી મોકલવો જે એ દીનના કાંમ કરવાને શામેલ થાઈને એ નેક કામ બજાવી લાવે હેવો તંમે શાહેબોના લખેઆથી હંમારે ને તંમારે એખ-લાશને ઘરોબો છે તેથી જાહે થાશે તે શત કરી જાણુએ.”

(૧) એ. ૨, બા. ૨૧૧, પા. ૧૭૧. એ પત્ર નૌસારીની મેહરજરાણા લાહબેરીની દસ્તુર સોરાપજી જામાજીવાલી દસ્તાવેજીની ચોપડીનાં વલમ ૨ જામાં પાને ૯ મે આપ્યો છે.

(૨) નૌસારીની લાહબેરીની ચોપડીમાં એ શબ્દ “શરમજન” છે જે અશલ ફારશી શબ્દ “સરઅનજન” છે.

(૩) મહત્તે બદલે જુલથી લખાયેલો દોસે છે.

એ પત્રનો જવાબ^૧ નૌસારીથી રોજ ૨૧ મો માહ ૫ મો (૧૨૦૧) તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૨) ને દીને દસ્તુર રૂસ્તમજી નોશેરવાંનજી, અધ્યાય ષરશેદજી દસ્તુર ખરજેરજી, એરવડ માણેકજી દસ્તુર રૂસ્તમજી દસ્તુર જામાસજી, એરવડ કાઉશ દસ્તુર એદલજી અને ણીજા ૧૨ એરવડ શાહેબોની શહીનો મોકલવામાં આવ્યો. તે ઉપર કાંઈ દેશાઈ સાહેબોની શહી નથી તોપણ શરૂઆતમાં “સમસ્તે અતબ્બુમન દોવાગો ભગડીયા શ્રી નવસારીની વડી દરમેહરને તાએબેનાં દસ્તુરો તથા દેસાઈઓ તથા મોબેદો વગેરેની દોવા આફરીનખાદ કબુલ કરવી” એમ લખ્યું છે. પછી જવાબમાં લખે છે કે “શ્રી નવસારીમાં તથા સુરતમાં તથા ભરૂચમાં તથા ખંભાતમાં તથા ગોદાવરામાં તથા વલસાદમાં તથા ઉડેપોરમાં તથા સર્વે જગાએ એરવડ ધાએ છે તેમ એ જગો પરભી થાસે તો કંઈ એનો અંદેસો નથી હમે તો સર્વે વાતે હાજર છઈએ. અને પંનથકળી હમારું છે કંઈ જુદુ નથી. પણ એ બાબેની એક બીનાં છે તે અસલ સાહેબોને લખી જણાવીએ છે તે એ કે હમારે ત્યાં એવો સરેસ્તો છે કે હમે સર્વેથી હલાદું વાપરીએ છે તે હમારે ત્યાંનાં સુરતનાં તથા ગંદેવી બીલીમોરેનાં મોબેદો છે. તે સાથેલી હમે વાપરતા નથી.” તે પાંચે પંનથકના સાહેબો જાણે છે અને તેજ મુજબ કાનુન આજ સુધી જારી છે તે ત્યાં હાલમાં મસહુર છે તે એદલદાર વગેરે સર્વે સાહેબો જાણે છે. તેથી એ મુજબ એ જગો ઉપર જે હેરખદ થાસે તે સાથે હમે વાપરસું નહી. તે હમે કાંઈ નવો સરેસ્તો નથી કાહડતા. આજ મુદતથી બુજરોગોનો કાનુન છે. તે મુજબ ચાલસું ને કદી તે લોક આવસે તેહને ખરસનુમ આપીસું. સર્વે પણ હમે તે સાથે વાપરવામાં સામેલ થવાનાં નથી. તે કોણ સાથે જે હવે પછી જે થાશે તે સાથે તેથી સાહેબોને લખી જણાવીએ છઈએ કે વરી પછવાડેથી એ વાતની આપણને નાંખુશી નહી થાય ને એ કાંઈ નવું નથી. અસલથી ચાલતું આવે છે તેમ લખું છે.”

(૧) નૌસારીની લાઇબ્રેરીની એ. જામાસજીની હાથના લખેલી ચોપડી વો. ૧, ફો. ૧૦.

(૨) “હમે વાપરતા નથી,” આ શબ્દોની મતલબ આ છે કે “તેઓ સાથે હમે ચોજદાશગીરીનું કીયાકામ કરતા નથી.” “વાપરવું” એ એક મોબેદી ધરનેલાહ છે. જુદાં જુદાં પંથના મોબેદો ધર્મ કીયામાં જોછતી ચીજો, જેવી કે, ભક્તમ, નીરંગદીન, આવ, વીગેરે પોતપોતાનું જ વાપરે છે, બીજા પંથવાલાઓનું નહીં, તે ઉપરથી આ શબ્દ વપરાવા જાએસો દીસે છે.

ખરશેદજી માણેકજીએ ઉદેપુર (ઉદવાડે) દસ્તુર દારાબજી બેરાંમજી, દસ્તુર
રૂસતમજી તેમુલજી, મોબેદ બેરાંમજી લીખાજી તથા

૫. ખરશેદજી માણેકજીની સમસ્ત અનબુમન ઉપર રોજ ૧૮ માહ ૪ ૧૨૦૩
ઉદવાદાનાં મોબેદોને અતરે (તા. ૧૬ મી જાનેવારી ૧૮૩૪) ને દીને એક પત્ર^૧
“ પગ મુકવાનું ” મકાન લખ્યો. એ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ બન્ને દસ્તુરો
ઠરી આપવાની માંગણી. વાડીઆજીનું આતશબેરાંમ ઇબ્નયું ત્યારે મુંબઈ આવ્યા
હતા ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું હતું કે હવે બે ત્રણ ઠેકાણે
નવા આતશબેરાંમ થવાથી ઉદવાદાના ગરીબ લોકોનું ગુજરાન થવાનું કથણ પડે
છે. ત્યારે ખરશેદજી માણેકજીએ તેવોને પુછ્યું હતું કે તે દસ્તુરજીઓ ઉદવાદેના
મોબેદોને મુંબઈ શા કાજે મોકલતા નથી. દસ્તુરજીઓએ કહ્યું હતું કે “ હવે
તો? તમ શાહેબ લોકો કાંઈ હમારી દશતગીરી કરશે તો અલબત્તે તમારો
હોકમ બજા લાવીશું ” એ આગલી વાતચીતની યાદ આપી ખરશેદજી માણે-
કજી લખે છે કે “ તે દાશથી^૨ હમે તમારા લોકોને વાશતે બંદે^૩ કાંઈ નોશા-
રીવાલા મોબેદોની ફરીઆદ માલમ પડે છે તારે હમારા પનચાતના શાહેબ
લોકોને બહાર કરવામો કાંઈ કશુર કીધી નથી જે ૧ મકાન જે રીતે ગોદાવરા
મોબેદોને વાશતે બનાવી આપીજી^૪ તેમ તમારા લોકોને પગ મુકવાનું એક
મોખાઇમો બનાવી આપે તો ગણું શાફ^૫.”

(૧) ચો. ૧૦, બા. ૩૮, પા. ૪૩, એ પત્રની નકલમાં કોઇપણ તારીખ આપી નથી
પણ એજ આજના સંવત્સમાં રોજ ૩૦ માહ ૫ સને ૧૨૦૩ (તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરી
૧૮૩૪) નો ખરશેદજી માણેકજીનો એક પત્ર (ચો. ૧૦, બા. ૪૫, પા. ૪૭) છે. તેમાં
એ પત્રની તારીખ ઉપર પ્રમાણે આપી છે. ચો. ૧૩, બા. ૬૨, પા. ૫૪ માં પણ એ
પત્ર છે તેમાં રોજ ૧૮ મા. તીર ૧૨૦૩ લખ્યો છે. જુઓ એ ચોપડા ૧૩ ની આખરો
૬૨, ૬૮, ૮૩, ૮૬ થી ૮૯.

(૨) ચો. ૧૦, બા. ૩૮, પા. ૪૩. “ હવે તો ” એમ કહેવાનો સમજ કે
આગલ બ્યારે ખરશેદજી માનેકજીએ એઓને તેડાવેલા ત્યારે દશતુરજીએ નાપાડેલું. જુઓ
ઉપર પાતું ૩૭૮.

(૩) દહાડથી. (૪) બ્યારે.

ખરશેદજી માનેકજી ઉપલા પત્રમાં લખે છે કે એ વાત ચાલતી હતી તેટલામાં એવણની પોતાની દરેહમેહુરમાં એક “મોખેદ ઉડવાહેના મોખેદોને તેડાવવા દોરાળ પાલનવાલા વરશ ૪૦ થયાં હતાં તે..... કાજે ખરશેદજી માનેકજીને બેશતી થીઆ.” એવણ વધુ લખે છે કે તે મરનાર મલેશે વધુ સખળ. સાથે વાત કરતાં તેવણ પોતે કહેતા કે “લાખા પગ ને તું”કા પગ શરવે બરેખર છે વાશતે હુમારા શેઠજીની ખુશી પડે તો પગ વલાવે.” તે ઉપરથી તેવણનાં મરણ વેલાએ તેવણે (ખરશેદજીએ) તેવણના છોકરાને યાદ દેવાડવાથી તે છોકરાએ મરનારના પગ વલાવ્યા. તે બાબે સગાંવહાલાંઓએ અટકાવ કરવા માંગવાથી ખરશેદજી માણેકજીએ મરનારના છોકરા ખરજેરજીને કહ્યું કે “તમારાં શગાંવાલાં કજીએ કરે તો તેનાની ખુશી પરમાણે પગ લાખા રાખો તેની હમુને કાંઈ અરચણ નથી.” તોખી તે છોકરાએ શગાંવહાલાંનું કહ્યું નહીં માની પગ વલાવ્યા. તે ઉપરથી રાતની વખતે સો પચાસ નવસારીના મોખેદોએ લેગા મલીને મરનારના છોકરાને શમબલી મરનારના પગ છોરાવ્યા. તે ઉપરથી ખરશેદજીને પાછું પુછવા જતાં તેવણે જવાબ દીધો કે છોકરાએ ખુશીથી પગ વલાવ્યા ને “ખુશીથી છોરાવે તો હમે કાંઈ જખરજશની કરીને નવો પ્રીશાદ કરવાના નથી.” તે પછી છોકરાએ “તે રાતે પગ છોરાવા તારે હમે વીચારીઉં” જે હવે એજ વખત શારે છે” કે ઉદવારાના મોખેદોને બોલાવામાં આવે. તેવણે એક ઉદવાડીઆ મોખેદ જે જાંગીરજી વાડીઆની દરેહમેહુરમાં હતા તેવણ પાસે ઉદવાદે કેહવાડ્યું કે ઉદવાદાના મોખેદોની બે જોડ મુંબાઈમાં આવે તો તે લોકને પગ મેલવાનું ઠેકાણું કરી આપવામાં આવે. વધુ લખ્યું કે “પછે આશતે આશતે જરે તમારા મોખેદોને બેદીનોના ગેર કરાવી અપાવીશું તારે જેમ જેમ કામ વધતું જશે તેમ તેમ બીજા વતા મોખેદોને બોલાવતા જઈશું..... એવા વખતેમો એક બે જોડ..... મોકલાવશે તો તમારો લોકોનું કામ ગતું શાફૂં થાશે ને વરશ બે વરશમો દશ વીશ જોડ આવશે તો પાંચ વરશમો તમારા ગરીબ લોકો ગના શુખી થઈ જશે ને જે કાંઈ તમારા લોકોને શી ઉદેપોરમો પેદાશ મલે છે તે કરતાં વતું મલશે..... બીજું હમે એ કાગલ લખતી વખતે હમારે ગેર ગોદાવરેનો પાલનદાડૂ પેશતનજી આવેલો હતો જેને હમે ગોદાવરા લોકોને વાશતે દરેમેર

બનાવીને રાખેલી છે પણ તે ધણી પોત પોતાના અંધારૂંવોમાં વડી મરે છે તે અગીઆરીનું કામ કાંઈ પાધરું આલીઉં નથી પણ તે ધણીએ હમુને કહું જે તમારો કાગઢ દશતુરજી શાહેજ ત્યા શમશત અનનુમન વાંચતા વાર એ કામ ગણી ખુશીથી કરશે. કાંજે તે પાલનજી કે જે^૧ દોરાબજી દશતુરે મને કેહેલું છે જે હવે કોઈ મુખાઈના શાહેજ લોકો હમુને થેકાનું કરી આપે તો હમારા લોકોને મુખાઈ મોકલીશું તે શાંલલીનેથી હમુને ગણી ઉમેદ થઈ છે જે ખોદાતાડાના હોકમથી પરથમ હમારેજ હાથે હેવું કામ બનશે તો જાનજો જે તમારા આતશખેરામ શાહેજ તમારા લોકોનું ગણુજ શારું કરશે.” એ કાગજની હેઠે વાડીઆ નવરોજી પણ નીચે પ્રમાણે લખી શીફારશ કરે છે જે “ઉપલી થીના ભાઈ ખરશેદજીએ લખી છે તે જાએ વાકેફ થાઈ તરત એ કામની મદતગારી કરવી ને એ થાઆથી તમારા લોકોનું ખેતર^૨ થાશે.”^૩

ઉપલાં પત્રનો જવાબ ઉદવાદાવાલા સાહેબોએ રોજ ૨૯, માહ ૪, ૧૨૦૩^૪ (તા. ૨૭ મીજા નેવારી ૧૮૩૪) ને દીને મોકલ્યો, તેમાં

ઉડવાડાની અનનુમન લખવા પ્રમાણે ઉદવાદાની અનનુમને લેગા મલીને મુખઈ બદોબસ્ત કરવા માંગે છે. ખાતે મોખેદ મોકલવાનું કબુલ કીધું હતું પણ બાણવા માંચું હતું કે તેઓ માટે શું બદોબસ્ત કરવા ધાર્યો છે. ઉદવાદાની અનનુમને પોતા તરફથી નીચે પ્રમાણે સુચવ્યું હતું.

૧. એઓ પોતાની “નેરંગદીન ત્યા હોમશલી ત્યા લશમ” લેતા આવશે તે વાપરશે ને દરેાનની આશની પોતપોતાની કરશે.”

૨. ખરશનુમના મોખેદો આવે તેઓની સાથે “અલાદ લઈને ચાલવાનું માનશ જોઈશે.”

૩. તે લોકો “ઉપરની^૫ વાતે પગરશતે આવશે તેને વાટનો ભોમીઓ જોઈશે.”

(૧) કહે છે જે (૨) ખેડેતર, વમારે સરૂં. (૩) ચો. ૧૦, ખા. ૩૮, પા. ૪૩.

(૪) જુઓ ચો. ૧૦, ખા. ૪૫, પા. ૪૭, લીટી ૭.

(૫) બશમ એટલે આતશખેરામની રાખ. જુદા જુદા પંથવાલા મોખેદો પોતપોતાને લગતાં આતશખેરામની રાખ જે પત્રી કચેલી તીરંગમાં નાખવામાં આવે છે તે અને તીરંગદીન, હોમશલી વગેરે પોતપોતાનું વાપડે છે. એકમેકનું વાપરનું બીનકાયદેનું ગણે છે.

(૬) એટલે દુર્માની ઊપરને માર્ગે યાને જમીન માર્ગે.

આ સર્વે માંગણી કબુલ કરી ખરશેદજી માનેકજી રાજ ૩૦ મા. ૫ અને ૧૨૦૩^૧ (તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪) નાં પત્રમાં ખરશેદજી માનેકજીએ આપ જણાવે છે કે “એણી વીગતે એ શરવેને શાઈ હમે લેની કરેલી ગાઠવણ. વીકાજી મેરજીને લખીશું.” આપવા લેવાની બાબદમાં તેવણ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે :

૧. “મકાન તો હમે કરી આપીઉં અને માશ છઅ શુધીનો ખાધાનો ખરઅ અતરે શરેશતો છે માશ ૧ ના ૩. ૩) લેજે બેશે છે^૨ ને પનથકી લોકો પોતાના બેદીનોનું કામ કરાવે છે તેનો મુશારો માશ ૧ ના ૩. ૪) થી ૫) પાંચ શુધી આપે છે તે પરમાણે હમે તમારા મોબેદોને માશ ૧ ના ૩. ૭) થી તે ૩. ૮) શુધી માશ ૬) સુધી આપીશું” ને હમારા ગેરનું કામ કરાવીશું તે મધે બેર ૧ ની પાશે રાજની એક ઇજાશની ને માશ ૧ ના વંદીદાદ કરાવીશું.”

૨. “બીજું તમારા લોકો ખારનું કોઈનું કામ આવે તે હમાઈ કામ હોએ તાં શુધી હમેને પુછા વગર કરે નહી.”

૩. “પાદશ ઉર્થાઆણેનું જે કાંઈ આવે તે તમારા અંધાઈનું છે પણ હમાઈ કામ હોએ તે મુકીને હમારી રજા વગર કેથે જાએ નહી.”

૪. “તમારા લોકો બીજાનું કામ કરે તેમાઈજાશનીના ૩. ૦૮ છ આના લે શહી ને ઇજાશની વદીદાદનો ૩. ૧) થી શવા શુધી લે શહી.”

વધુ લખે છે કે “બાજ આફરગાન જેએ શારવાનું શરેશતા પરમાણે મલશે પણ કામ શાઈ આપરી દીનની ફરમાન પરમાણે કરવું પડશે વાશતે માનશ શારાં લણેલાં ચોકશ ખબરદાર બેઈને મોકલજો નહીં તો નોશારીઆ નખલા શખલાને નભાવી લે છે^૩ ને એક ઇજાશની કરીને થજે છે ને ૩. ૦૧

(૧) ચો. ૧૦, બા. ૪૫, પા. ૪૭. જુઓ ચો. ૧૩, બા. ૬૮, પા. ૫૮.

(૨) આ તે વખતના સરતા મુકાલની હકીકત જણાવે છે, કે પૈસા લઈને ખાનડનારોએ ત્યાં દર માસે ૩. ૩) આપવામાં આવતા હતા તો બે વખતનું દરરોજ ખાવાનું મલતું હતું. મારાં બચપણમાં હું જાણું છું કે તે વખત સુધી પણ ૩. ૫) માં પારસી વીજીઓમાં આખો મહીનો બે વખતનું ખાવાનું મલતું હતું.

(૩) નૌસારીના પંથકની સતા મુંબઈમાંથી કમી કરવાની હીલચાલમાં ખરશેદજી માણેકજીનો આગેવાન હાથ હતો, તે આ પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે, કે જેમાં તેવણ કાંઈ એક બેની કસુર આખા વર્ગને લાથ પાડે છે.

ઇજશનીનો લે છે ત્યાં વંદીદાહ કરીને બે જનને કહે છે જે તમારાથી વંદી-
દાહ કીધો હતો ને વંદીદાહ ૧ ના રૂ. ૦૧૧ થી તે રૂપીઆ શુધ્ધ લે છે તેમ
જે તમારા લોકો આવીને તે લોકોની ચાલ પરમાણુ ચાલવા બંધે તો તે લોકોની
ચરતી થાશે ને તમારા લોકો આવીઆ તે નહીં આવીઆ બરોબર થાશે વાશતે
તમારા લોકોને કેજે જે વતી લાલચમો પડે નહીં મહીનના પંદર અંકે
પંદરથી વતા વંદીદાહ કરવા બંધે તો શદ્દ નીભાશે નહીં તારે કોઇ બના કે
નહી બના તેવું કરીને આગરુ શુભાવશે તેમા તમારી શોભા નહીં કાંચેજે
જેવારે તમારા લોકો બનવા બેશે તારે કદાચ તે લોકોથી બીજા હીંધાલા ઉપર
બનવા બેશે ત્યાં હરેક જનશમો^૧ ત્યાં મીજલશમો ત્યાં ઉથીઆનામો ધુપ-
શારનામો તે લોક તમારી ઉપર મેરબાની^૨ ગની કરશે વાશતે તમારા લોકો
હોશીઆર જોઇને મોકલજે. બનવાનું કામ તમારા લોકો આપરી દીન ધરમના
ફરમાન પરમાણુ આશતે જેરજબર^૩ શુધ્ધ પનશે^૪ તો તે લોકોની તમારા
લોકોને કશી ધાશતી રાખવી નહીં. કાંમ શારૂં ચોકશ કરશે તો તમારા
લોકોની શેવક ત્યાં બીજા ગણા લોકો દશતગીર^૫ કરશે.” સેવટે લખે છે કે
“હમારી પનચાતના શેકજી જમશેદજી જીજીભાઈ ત્યાં વાડીઆજી ખરશેદજી
રશતમજી..... તમારા આતશબેરામના દીદાર જોવા આવતી કાલે નીકરનાર
છે તે હમારા ભતરીજા આવે કાગદ તમોને પોંચારશે.”

એ પત્ર પછી ખરશેદજી માણેકજીએ સંવત ૧૮૬૦ નાં ચૈતર શુદ્ધ ૭
વાર બુધ^૬ (તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૩૪) ને દીને બીજે
ખાતરીદાર મોબેદો મોક- પત્ર લખ્યો અને જણાવ્યું કે દશતુરજીએ જમશેદજી
લવાને ખરશેદજી માનેકજી- જીજીભાઈ વીગરે શાહેબો ઉદવાડે ગયા હતા, તેઓ સાથે
એ કરેલી અરજ. એ બાબદમાં વાત કરી હતી અને જણાવ્યું હતું કે
મોબેદોને મોકલી આપશે પણ મોબેદો હજુર આવ્યા
નહી તે બાબે હકીકત જણવા માંગે છે અને લખે છે કે “વાડીઆજી નવરોજીએ

(૧) જશનને બદલે જુલમાં લખાયેલો છે. ચો. ૧૩, પા. ૬૮ માં એ ભાવ
'જશન' લખાયેલો છે.

(૨) આ ટકોરમાં બિલકી રીતે (ironically) લખ્યું છે.

(૩) ઝીરોજગર એટલે ફારસીના ઝીર અને જગરના ઉચ્ચાર સાથે, એટલે કે બરાબર.

(૪) બજુશે. (૫) દશતગીરી એટલે નદદ. (૬) ચો. ૧૩, પા. ૮૩, પા. ૭૪.

હંભારા કાગલમૈ શહી કરી મોકલી હતી તે બાબદ તંમોને ભરમ પડેઓ હશે વાશતે તંમોએ તેવોને જીદો કાગલ લખો હતો તેનું જવાબ વાડીઆણ નવરોજી જમશે-દજીએ તંભારી ખાતર જમાનો લખો ને બીજા હંભારી પંનચાતના શાહેઓને કાને હંમોએ વાત નાખેલી છે તેવોના શરવે એ વાતમો રાજી છે ને વરી હંમો એ કાંમ તંભારા લોકોને શારાને વાશતે કરીએ છે ને વરી હજી તંભારા લોકોને દેાન બને શું વીચાર આવી પડેઓ જે કશે જબાબ લખતા નથી.....તંભારી નહી ખુશી હોએ તો શાફ જબાબ લખજો તે વાતની ભારકલાશી? કરવાની હંમુને કશી જરૂર નથી...બીજું વેકાણ ભાધને તમે લખુ હશે.....જે તંભારા મોબેદોની ખરદાશ કરે ને તેનાની હોરમત વધે તે વાતની અતરેની તરફથી તમે ખાતર જમે રાખજો પન તંભારા મોબેદોની આબડૂ તો તંભારા મોબેદોના હાતમો છે તે બાબદ હમે તંમુને પરથમ લખુ છે જે તંભારી ખાતર જમે થાએ તેવા મોબેદોને મોકલશે ને તે મોબેદો પોતાનું કાંમ શાફ કરી પોતાની આબડૂ વધારશે ને કદાશ તે મોબેદો નોશારીઆને જો મલી બશે અથવા નોશારીઆની પખે લાલચમો પડીને ચાલચલાઉ કામ કરશે તો તે મોબેદોની આબડૂ રેશે નધ.....તંભારા નજરમા જે શારા આપરા દીન ધરમના કાંમમો હોશીઆર હોએ તેનાને મોકલજો ને તે તંભારા લોકોને તાફીદ કરજો કે કાંમ શાફ કરે નહી તો જેમ ગોદાવરા અતરે પોતાની આબડૂ ખોઇ બેથા છે તે કરતા તંભારા મોબેદોની આબડૂ ગની થાશે તે બાબુજો ને વરી ઉલતું તંમોને તા. હમોને નરશ દેખાવા શરખુ થાશે.”

તા. ૮ મી મે ૧૮૩૪ ને દીને ખરોદજી માનેકજી ઉદવાદે દસ્તુરજી પર કાગજ લખે છે અને દસ્તુરજીના રોજ ૨૬ માહ ૭ ના પત્રની પોંહચ કબુલ રાખી જણાવે છે કે વીકાજી મેરજી જેવણ પોતાના છોકરાનાં લગન

(૧) તેવણુ યા તેઓ.

(૨) કદાચ ‘ ખારકશી ’ એટલે ભાર ખેંચવો અથવા મુકવો; જીલમ, જખરદસ્તી, “ ખારકશ ” oppressed (steingass).

(૩) “ આખરે કમી થાશે ” ને અદલે ટકોરમાં “ વચ્છી થાશે ” કરીને લખ્યું છે.

(૪) મો. ૧૦, જા. ૬૨, પા. ૬૦.

કરવા સાડ તારાપોર ગયા છે તેવણુને તેવણુ કહ્યું છે કે તમારા મોબેદો કાળે રસ્તાની ખરચીની તથા માણસની મદદ જોઈએ તે આપે. તા. ૮ મી મે ૧૮૩૪^૧ ને દીને ખરશેદજી માનેકજી, વીકાજી મેહરજી ઉપર તારાપોર કાગજ લખે છે તેમાં તેવણુ સાથે મુંબઈ ખાતે એ બાબદમાં થયેલી વાતની યાદ આપીને જણાવે છે કે “ આ મહીનો ગીઆ પછે મોબેદોથી નીકલાશે નહીં^૨ વાશતે આએ કાગદ પોંચતા વાર તુરત (દસ્તુરજી) શહેબ જેતલા મોબેદો મોકલે તે ત્યા માણસ ૧ રશતાનો મોકલી દેજો. ” એજ તારીખે ખરશેદજી માનેકજી ઉદવાડે દસ્તુરજી પર લખે છે અને વીકાજી મારફતે તે પત્ર મોકલે છે.

તા. ૯ મી મે ૧૮૩૪^૩ ને દીને ખરશેદજી માનેકજી, નવરોજી વાડીઆ ઉપર એ બાબે પત્ર લખી દીલ માટે ખુલાશો કરે છે જે “ હમારી તરફથી કાંઈ કશર નથી તે વાતથી બેફીકર રજો ને ચાલુ ખોદાતુ છે તો મોબેદો આએ મહીનામો અતરે આવી પોંચશે. ” એ પછી ખરશેદજી માનેકજીના વઘશાખ વદ ૧ શુકર^૪ (રોજ ૨૫ મો માહ ૮ મો શને ૧૨૦૩, તા. ૨૩ મી મે ૧૮૩૪) ના ઉદવાદા જોગા પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઉદવાડેવાલા દસ્તુરજીએ આગલા પત્રના જવાબમાં વાડીઆજી જમશેદજીને પત્ર લખ્યો હતો. દસ્તુરજીએ ચાર મોબેદોને બે માણસ સાથે ઉદવાડેલી મોકલ્યા હતા. તે મોબેદોને તારાપોરમાં વીકાજીએ રાખ્યા હતા કે લગન વીતાં વદા કરવામાં આવે. તેઓને લેવા ખરશેદજી માનેકજીએ સાંમા મોબેદોને અત્રેથી થાને મોકલ્યા હતા જ્યાં પારશી પેસ્તનજી દાદાભાઈ સુબેદારે ઉદવાડેવાલા મોબેદોને આશરો આપ્યો હતો. તેવો ત્યાંથી મુંબઈ આવ્યા હતા અને ખરશેદજી માનેકજીની દરેમેહરમાં મુકામ કીધો હતો. એ પત્રમાં ખરશેદજી માનેકજી જાણુચ માંગે છે કે દસ્તુરજીએ મોબેદો સાથે શું બંદોબસ્ત કીધો છે અને શું લખી લીધું છે તેની નકલ મોકલવી.

એ પછી ઉદવાડેવાલા મોબેદો અત્રે આવ્યા અને બે માસ કામ કર્યું.

(૧) ચો. ૧૦, બા. ૬૩, પા. ૬૦. ચો. ૧૩, બા. ૮૯, તથા ૮૮.

(૨) સખજ કે ચોમાસુ બેસે તો રસ્તેથી “આલાત” લાવવામાં અડચણ પડે.

(૩) ચો. ૧૦, બા. ૬૦, પા. ૫૯. (૪) ચો. ૧૦, બા. ૫૫, પા. ૫૨.

ત્યારપછી રોજ ૮ માહ ૧૧ (૧૨૦૪, તા. ૪ થી આગસ્ટ ૧૮૩૪)^૧ ને દીને અત્રેથી ઉદવાદાવાલા મોખેદો જેઓને અત્રે તેરાવી એ મોખેદોના હિમાકામમાં ખરશેદજી માનેકજીની અગીઆરીમાં કામ કરવાની જોગવાઈ અત્રે પડેલી અડચણ. તે- કરી આપી હતી, તેઓ જન ૪) ઉદવાડે દસ્તુરજી આનું પાકું જવું. દારાબજી બેરાંમજી ઉપર પત્ર લખે છે કે દરેહમેહરમાં બે મહીના કામ કરવા પછી અંતશને મારેલા તેઓનાં બરશનુમને શક લગાડી કામથી દુર કરવામાં આવ્યા છે. જમશેદજી જીજીબાઈની હુવેલી છે તેની પડોશમાં એક દીવાલ બાંધવા માંડી તેની પાસે શેક ખરશેદજી માનેકજીની દરેહમેહરનો કુવો આવેલો છે. દીવાલ બાંધતાં છાંય ધસી પડે તે અટકાવા કુવાનાં મોનાં પર છાપરી નાખી ને સાહુટકી બે ચોરીને તે ઉપર તક્તો ઉભો કીધો હતો ત્યાં પાવી પત્થરની બાંધેલી છે પણ તે છતાં “એ લોકોએ ગીલોર કીધો જે એ પાવી તો ગેહરને લાગેલો છે.” શેકે (એટલે ખરશેદજી માનેકજીએ) પુછવાથી એઓએ કહ્યું કે એમાં કાંઈ અડચન નથી ત્યારે એદલદારને શેકે તેરાવીને પુછતાં તેજણ કહી ગયા જે એતો પાવી લાગેલી છે તે પરથી શેકે દરેહમેહરનું કામ મોકુફ કરાવ્યું. મોખેદો લખે છે કે “હમો હંમારો વાંક તા. તકસીર કાઢ છે નહ એ લોકો અદાવતને લીધે હેવું શોધી કારીજ છે.” એ કાગજની હેઠે ખરશેદજી માનેકજી પણ દસ્તુરજી પર લખે છે કે એ મોખેદોની કશી તકસીર નથી, “પન હમારા જીના મોખેદોએ દુશમેનીથી વાત બાહાર” કાહડી. એવણ વધુ લખે છે કે “પાન મેલના કાંમકાંજ ઉપર હરેક વાતે શક લાવે,” વાશતે મોખેદોને પાવમેદલનાં કામથી બંધ કરી બીજું ઉપરનું કામ કરવા કહ્યું છે. માટે નરોજ વીતાં બરશનુમ આપવા કાજે બલેવ પછી ઉગાડ વખતે મોખેદોને અત્રે મોકલવા.

એ બાબદમાં રોજ ૧૮, માહ અસપંદારમદ ૧૨૦૩ (૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૪)^૩ ને દીને ખરશેદજી માનેકજી ઉદવાદાના દસ્તુરજી ઉપર કાગલ લખી જણાવે છે જે મોખેદોને ઉદવાડે પાછા મોકલ્યા છે તે “સુખતાદ વીતા

(૧) સાલ આપ્યું નથી પણ આગુઆગુનાં કાગળે ઉપરથી એ સાલ મુકરર થાઇ શકે છે. એ. ૧૩, બા. ૧૧૦, પા. ૧૦૦.

(૨) “ગીલોર” એટલે ખોતી ફર્કાદ. ખરશેદજી માનેકજીની એ અગીઆરી હજુર ત્યાં સર જમશેદજીનાં કોતનાં ધર પાસે છે.

(૩) એ. ૧૩, બા. ૧૨૨, પા. ૧૧૦.

આપરી રફીથન ઈજાએ તેને બીજે દાડે બરશનુમ અપાવીને જેમ બને તેમ તાકીદે રવાના કરજો.” વધુ લખે છે કે “હું મેં પરથમ તંમુને લખુ છે જે એકવાર તંમારા લોકો મુખબંધો પગ મુકે તે પરમાણુ ખુદાતાલાની મેહેર-બાંનીથી બનેલો હતું પન નાપાક હરેમેન દેખી નઈ શકતો પન ધીરે ધીરે ખુશ કરશે.....બીજી નીરંગદીન તંમારી અતરે બાકી છે તે ચોકશ થેકાને રાખેલી છે તેને કશોર આવો નથી પન હુંમારી ખુશી છે જે બીજી નીરંગદીન મોબેદ આવે તેની શાયે મોકલજો પાચ રૂપીઆ હુંમાને અરચ પરશે તેનુ કઈ મબખો નઈ પણ કોઈ મુજી ફરીથી કઈ બોલી શકે નઈ તે કાંમ કરવુ બેએતર છે.”

આ પછી ઉડવાડેના મોબેદો અતરે પાછા ફરવાની કાંઈ હકીકત માલમ પડતી નથી. તે બિપરથી દીસે છે કે એક વખત આ હીલચાલ નીવડળ નીવડનાથી હવે ઉડવાડેના દસ્તુરજીઓએ ફરીથી મોબેદો મોકલવાનું માંડી વાલ્યું હોય. આ આગમચ પણ અતરેવાળા સાહેબોએ ઉડવાડેના મોબેદોને અતરે તેડવાની કોશેશ કરી હતી, પણ તે વખતે ત્યાંના દસ્તુરજીને પસંદ હતું નહીં. આ વખતે દસ્તુરજી અને અનજીમને ખુશી દેખાડી મોબેદો મોકલ્યા, પણ તેઓના કામમાં અડચણ પડી.

દસ્તુરી ઓઘો બાપદાદેથી ઉતરી આવતો ગણાય છે. આ અરસામાં બનેલો સુરતના એક બાણીતા દસ્તુર-દસ્તુર કાબિસજી રસત મજી-નો દાખલો, તા. ૪થી ઓગસ્ટ ૧૮૩૦ના એક પત્ર અને બીજા પત્ર બિપરથી, મલે છે કે તેવણનો બેટો બરજેરજી મુંગેબેહરો હોવા છતાં તે તેવણના મરજીબાદ દસ્તુર ગણાતો અને દસ્તુર તરીકે પોતાના કાકાની રેહબરી હેઠળ મીજલસોમાં જતો હતો અને કેટલોક દસ્તુરી હક લોગવતો હતો. બહુવા ગણવાની બાબદમાં તેના કાકા

(૧) ખુદા. (૨) કશો વાંધો આવ્યો નથી.

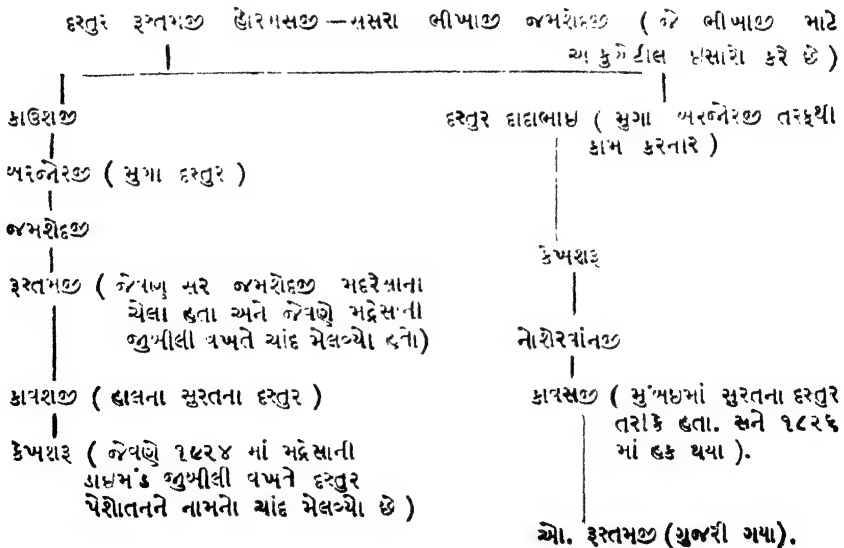
(૩) હાલમાં આપણે જોઈએ છીએ કે નજીક સો વર્ષ પછી બિગ્ગાના મોબેદોની અતરેની આમદ સફળ થાઇ છે. બોઇસ બાઇઓએ તેઓને પગાર ડેડની અતરે તેડવા છે અને તેઓ દાદીશેઠના આતશબેહરામમાં કામ કરે છે.

(૪) ચો. ર, બા. ૧૫૦, પા. ૧૧૫.

મુખ્ય ભાગ લેતા પણ તે દસ્તુરબદો કાકા સાથે હંમેશા મીઠાસોમાં જતો અને આગેવાન જગ્યા પર બેસી દસ્તુરીના હક, આશોદાદ વીગેરે ભોગવતો હતો. એ ઉપરથી દીસે છે કે તે, મુગા બેહરાંપણાંને લીધે, નાવર મરતબ નહી થઈ શક્યા હતાં, સફેદ પાગડી પેહડી એક પ્રકારનું દસ્તુરીપદ ભોગવતો હતો. એ ઘણી પોતે દસ્તુરીપદ ભોગવતો હતો પણ તેના કાકા દાદાભાઈ રસતમણ દસ્તુર તરીકેનું ખરૂં કામકાજ કરતા હતા. તે સમયે તે વખત પછી સુરત શેહરમાં દસ્તુરીપદ બે શાખામાં વેહેવાઈ ગયું અને ત્યારપછી બે શાખા આજ સુધી ઉતરતી આવી છે.^૧ આ મુગા દસ્તુરની બાબદમાં મુંબઈની પારસી પંચાયતે ઘણાક ભાગ લીધો હતો.

સુરતમાં આગલ શેહનશાહીઓના વડા દસ્તુર તરીકે એવણુના બાવા દસ્તુર કાઉશણ રસતમણ હોરમણઆર હતા, જેવણુને તા. ૭ મી જુલાઈ

(૧) આ બંને શાખા ૧૧ ચડકતી વંશાવલી માટે જુઓ મારે પુસ્તક Anquetil Du Perron and Dastur Darab નો ગુજરાતી ભાગ પા. ૨૧૬. આ મુગા દસ્તુરના વખતથી હાલ સુધી ૧૧ કાકા ભત્રીજાની પેઢીઓ નીચે પ્રમાણે છે.

૧૮૦૦ ને દીને મુ'બઈના ગવર્નર જોનાધન ડંકને એક સનદ ફારસીમાં આપી હતી અને એ દીવસથી દર માસે રૂ. ૫૦) નો દરમાયો મુકરર કીધો હતો કે તેવણે સુરતના પારસીઓમાં ધર્મ સંબંધી વાચેજીઓ કરી ધર્મનાં ફરમાનો પ્રમાણે ચાલવાને અને શ્રીદીશ સરકારને વફાદાર રહેવાને શીખાડવું.^૧ એવણ તા. ૧૬ મી આગસ્ટ ૧૮૧૨ ને દીને ૬૦) વરસની ઉમ્મરે હુક થવા પછી તેવણના આ મુગા છોકરા ખરબેરજીને બાપની જગાએ દસ્તુર ગણવામાં આવ્યા હતા. એ છોકરા માટે પત્રવેહવારમાં “મુગાજી” કરીને બોલવામાં આવે છે. સરકારે પણ જેમ એ મુગા દસ્તુરના બાવાને લવાજમ આપવામાં આવે તો તેમ એવણ માટે રૂ. ૪૦) નો દરમાયો ચાલુ રાખ્યો હતો. તેમ દરમાયો ચાલુ રખાવાને ખરશેદજી માણેકજીએ શેફારશ કીધી હતી. મુ'બઈની પંચાયતે પોતે તેવણને રૂ. ૧૦) નો મહીનો આપવાનું ચાલું કીધું હતું. આ મુગા દસ્તુરજીને તેવણનાં સાવકાં માતાજી સાથે તેવણના બાવાની મીલકત વીગેરે માટે વાંધા પડવાથી તેવણનાં માતાજી જીવીબાઈએ તા. ૪ થી આગસ્ટ ૧૮૩૦ ને દીને પંચાયતને અરજ કીધી હતી. તે ઉપરથી ઘણેક લાંબો પત્રવેહવાર ચાલ્યો હતો.^૨

આ બાઈની અરજ ઉપરથી સુરત મોઢીજી ઉપર કાગજ લખવામાં આવ્યું કે મુગાજીને સમજાવીને એ બાઈને કાંઈ અપાવવું, “નઈતો પછે એ

(૧) સનદ માટે જુઓ પારસી પ્રકાશ વો. ૧, પા. ૮૯.

(૨) એવું દાસે છે કે વાડીબાજી બમનજી હોરમજીએ પોતાના “મેશતમો ચત્રાવ જુનરગ” (મેદરસી જુનરગ) બાવા વહાડયા હોરમજી બમનજીનાં સચામને વાસતે એક ઘેર બાંધી આપવા એ દસ્તુરને જણાવ્યું હતું, તેને અંદરે રૂ. ૨૦૦૧) ની કીંમતે એક ઘેર આ. દાદાબાઈ બેરાંમજી એદલજી દાદા સુખીનાતું તે બાનાં વારસો પાસેથી વેઇ એ દસ્તુરને અપાવ્યું. તેનાં એ દસ્તુરજીને તામનાં એક સાંતાંખત ૧૧ નકલ પંચાયતને દફતર છે. (ચો. ૧, ક. બા. ૮૮, પા ૬૬). ૧ “સુરત શેરમા લાશેહરપના મધે શાહાપોર મધે હબરામ જખરતા મોત્રામો” વતું. આ સાંતાંખતની તારીખ ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૨૭, ૨૦ મી રજબ સને ૧૨૪૨ હીજરીની છે. એ સાંતાંખત પર હોરમજી બમનજી (વાડયા) ની પોતાની શાખ છે. બીજી એક શાખ ખરશેદજી માણેકજી શરાફ, ખરશેદજી માણેકજી, નશરાંનજી નવરોજી, હીરજી નવરોજી લાચેર અને મેરવાનજી નવરોજી માણેકજીની છે. વાડયાજી બમનજી હોરમજીએ એક ખત તથા સાચનાં બીજાં ૭) કાગડો તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૨૭ ને દીને દસ્તુરજીને માટે મંચેરજી એદલજીને આપીને મોકલ્યા હતા.

બાઈની હકીગતની અરજી ગવનદર કોશલ^૧ મો કરી આપીને એ બાઈને પેનશન અપાવીશું.....ગવનદર કોશલમાં જાનામો આવશે તો શરવે પેનશન જાતું રેશે.”^૨ આ બાઈની ઉપલી અરજી આવવા આગમ્ય પણ તા. ૨૮ જુલાઈ ૧૮૩૦^૩ ને દીને સુરત મોદીજી ઉપર એ બાબે એક પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો.

ઉપલા મરનાર દસ્તુર કાવશજીએ કરેલું એક વીલ જે ઉપર સહી સાબ કરવાની રહી ગઈ હતી તેની નકલ^૪ પંચાયતને દફતરે ૭. આજથી ૧૦૦ વરસ છે. તે ઉપરથી ૧૦૦) વરસ પરના એક દસ્તુરે મરણ પર એક દસ્તુરજીએ કીયામાં ફરમાવેલી હકીકત વીગેરે મલે છે. તેવણ નીચે વસીએત નામામાં પ્રમાણે ફરમાવે છે :—૩. ૧૫૦૦) વરસી લગીન ખરચે ફરમાવેલી મરણ કીયા તે મધે પાયામુજ આપે તથા સદરા સુરતનાં હમકારને ઘેર અને બીજી વસીએત. દીક આપે તથા દસમું તથા બાજે તથા છમસી પર સુનાસેખ મુજબનો ખર્ચ કરે તથા માસીસાનો તથા

ઉપકાં સંતાંખતની નકલ પછી એક બીજી ફારગતીની નકલ છે (ચો ૧ ક, બાબદ ૮૯) જે દસ્તુર અરજેરજી કાવશજીને તથા તેવણનાં ધણીઆણી બાઈ ખરશેદખાઈને આ. ખરશેદજી શાપુરજી મેનતી લખી આપે છે. એ ફારગતી ઉપરથી નીચલી દફતરકત માલમ પડે છે : સંવત ૧૮૮૨ (માર્ચ ૧૮૨૬) નાં શહેરવર મહીનામાં ઉપકા દસ્તુર અરજેરજી કાવશજી ઉપલા ખરશેદજી શાપુરજી મેનતીની સાથે મુંગમ આવ્યા હતા અને ખરશેદજી માણેકજી શરફની મારફતે ઉપલા વાડયાજી હારમજી ખમનજીને ત્યાં ગયા હતા. અત્રે આવવાની મતલબ પોતાના છોકરાને પરણાવવાના ખર્ચને કાર્ગે વિગણ્યું કરવાની અને પોતાને ખાટે બીજી મદદ મેલવવાની હતી. એ કામમાં એ ખરશેદજી મેનતીએ દસ્તુર જીને બેહદીનોને ઘેરે બંધ તથા દુકાન ઉપર બંધ રા. બરાવામાં અગીઆર મહીના સુધી મદદ કરી હતી, તેનાં ખત્તામાં કમીશનનાં રૂ. ૨૨૫) આપવા ઠેકવ્યા હતા. તેમાંથી રૂ. ૧૦૦ પેહલા આપ્યા હતા અને ખાકાનાં રૂ. ૧૨૫ આપી આ ફારગતી લખી આપી હતી. એ ઉપરથી દીસે છે કે એ ગરીબ દસ્તુરજી સુરતથી મુંગમ આવ્યા તે વખતે વાહડયાજીએ એવણને એક ઘર સુરત ખાતે લઈ આપવાનું જણાવ્યું હશે. આ ફારગતીની તારીખ ૨૯ મી માર્ચ ૧૮૨૭, રોજ ૨૮ માદ ૭, ૧૧૯૬ ની છે. આ ઘર બાબે પુછપૂછ કરતાં સુરતથી શેઠ કાવસજી અરજેરજી વજાલ પોતાનાં તા. ૮ જુલાઈ ૧૮૨૮ નાં પત્રમાં જણાવે છે કે એ ઘર શાહપુર ખાતે અબ્રામ જાબેર (Abraham Jaber)ના મોહલામાં આવ્યું છે. ત્યાં અબ્રામ જાબેરની મસજદ આવી છે. આ ઘર ઉપલા દસ્તુરના વારસ દસ્તુર રસતમજી જમશેદજી પાસેથી આસરે ૪૦) વર્ષ પર શેઠ એદલજી અરજેરજી વાડીઆએ ખરીદ્યું હતું અને હાલ તે ખરીદદારના બેટા મી. બીખાજીના હાથમાં છે.

- (૧) Governor in Council. (૨) ચો. ૨, બા. ૧૫૦, પા. ૧૧૫.
(૩) ચો. ૨, બા. ૧૫૧, પા. ૧૧૬. (૪) ચો. ૨, બા. ૧૮૯, પા. ૧૪૫.

વરસીનો હમકાર સાથે તથા ખેહદીન સાથે કરે. રોજે અવલથી તે વરસી લગી ચાલુ દરૂન તથા મેજનાં ખર્ચનાં રૂ. ૨૭) ધણીઆણીને આપે જે તે પોતાને હાથે ચર્વે રવેશે દરૂન બાજ કરે તથા માસીસાની બાજનો ખર્ચ તથા પરભ વારનો તથા દુન્યાઇ સરસ્તે દીનને હુકે મુકતાદ માંડવાનો ખર્ચ મુનાસેબ મુજબ ધણીઆણીને આપે.

બીજું “ રૂ. ૪૦૦) અથવા ૫૦૦) પાંચશોહો શુધી વજરૂં ૧) વેચાતુ લીએ અને તે વકફ ખાતે રાખે ને તે મધેથી જે આમદ આવે તે મધેથી દશતુર બીખાજના તા. અમારા માએ બાપના તા. ખેડેનોના તા. ઓરતોના તા. ફરજંદોના જે અતલગના રોજગાર હીશાં અંમો કડૂ છેઉ તે શરવે તા. રોજગાર તે અમદની મધેથી અંમારા વંધશનુ વડો હોએ તે કરે.....ફરજંદોના ફરજંદો રોજ રૂશતાખેજ લગી ચલાવેઆ જાએ શઇ તા. અમારૂં બાપીકુ અંધારૂંપણો શ્રી શુરતનો તા. ગામડા વગેરેનો શાવ તા. મરણુ પરણુ તા. લગન તા. નાતરૂં તા. ગાએનુ તા. પાટકડરનુ^૨ તા. અંમારૂં જે અંધારૂંપણો છે તે મધેથી અંમારે તરીજે હીશાનુ જે આંગદ આવે છે તેનુ કામ શરવેનુ અંમારા ભાઇઓ કરે.....બીજી બીના એ જે ઉઠીઆણો તા. મીજલશ મધેથી અંમારા તરફથી હુમોએશતેખેઆન^૩ પડાવા અંમારા ભાઇઓ જાએ તા. શાથે અંમારે બેટોને લઇને જાએ શહી ને તાહાંથી જે પડાંમણુનો હુક તા. આશોદાદ આવે તે મધેથી હીશા ૨) અંમારા બેટોને આપે તા. હીશો ૧) બમનજી તા. દાદાભાઈ વાટી લીએ.” જે ફરમાવવા પ્રમાણે નહી કરે તેને માટે સેવટે લખેછે કે “ તેને અંમો દાદારની દરગાહમો દામાંતગીર થાઉ અને મેહર દાવરની આગલ તે પોતાના ચાહરમનુ શવાબ હારે અને એજદ અમશાશપદોનો ચોર થાએ.”

(૧) દીવસ.

(૨) આ શબ્દ સહમજ પડતો નથી. મીજલસમા પાલક જાહેર કરવામાં આવે છે તે માટે કાષ લવાજમ તે વખતે લેવાતો હોય તે માટે કદાચ એ શબ્દ કોઇક અપભ્રંશ હોય કે “ પાલકનો દર ” યાને લવાજમ.

(૩) ઉચ્ચનામાં પાલક યા નજદીકતા ખેશી પાસે, તેને મરનારની ધર્મ ક્રીયા કરવાની કોઇ ફરજ આપવાના ખ્યાલથી, જે બહુતર બહુાવવામાં આવે છે તે એમાં બહુાતા “ હમા યસ્તે વેહાન ” શબ્દોનું આ અપભ્રંશ છે. આ બહુતર માટે જુઓ The Sir Jamsotjee Jejeebhoy Zarthosti Madrassa Jubilee Volume માં મારો વીશય.

આ મુગાબેહરા દસતુરજીના તાં ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૦ ના મુ'બાઈની પંચાયતેત જોગા કાગજ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એવણુનો પગાર ખંધ થયો હતો તે ગવરનર એલફ્રીનસ્ટનને સીદારશ થવાથી તેવણે ચાલુ કીધો હતો. એ પત્રમાં એવણુ પોતાના છોકરા જમશેદજીની શાદી પાછલ રૂ. ૨૦૦૦) નો અને નાવર પાછલ રૂ. ૨૫૦) નો ખર્ચ કરવા જણાવે છે અને પોતાના બાવા પાછલ વરસની કીયા કરવા પોતે રૂ. ૩૦૦૦) ખર્ચલા જણાવે છે.

આગલા બાબમાં આપણે ગોડાવરા મોબેદોની અત્રેની હાજરી અને તેઓ માટે સ્થાપવામાં આવેલી દરેહમેહરની હકીકત કાંઈક ટ. આ અરસામાં બનેલી વીગતે આપી છે. હવે એવું દીસે છે કે આ અરસામાં ગોડાવરા મોબેદો ગોડાવરાના મોબેદો પોતે માહોમાહે તંતો કરવા લાગા. સંબંધીના કાંઈક પોતાના વડા મોબેદ આં પાલાજી પેસ્તનજી સાંમે હકીકત. રોજ ૮ માહ ૪ સંવત ૧૮૭૭ તાં ૮ લી જાનેવારી ૧૮૩૧૨ ને દીને બાર ગોડાવરા મોબેદોએ પંચાયતના સાહેબોને અરજી કીધી અને કેટલીક ફર્યાદ કીધી. એ અરજી ઉપરથી કાંઈક નીચલી હકીકત માલમ પડે છે.

મોબેદ પાલનજી પેસ્તનજીએ પોતા સાથે ધંધામાં પોતાના ભાઈ ભીખાજીને ભાગ આપવાનું કબુલ કરી લીધા હતા. ગોડાવરાઓ માટે નવી દરેહમેહર બંધાવવા છતાં, તેઓ ચોપાટીની દરેહમેહર, જ્યાં તેઓએ પહેલે કામ કરવા માંડ્યું હતું, ત્યાં પણ કામ કરતા રહ્યા હતા. હવે આ પાલનજીએ આ ચોપાટીની દરેહમેહરનો અખત્યાર પોતાના ઉપડા ભાઈના દીકરા આ. ભીખાજી નવરોજીને આપ્યો. તે પછી આ. ભીખાજીએ, તેવણને ભાગ બરાબર નહી મલવાથી, પાલનજીએ મંગાવેલો આલાન નાખી દીધો તથા નીરંગતીનના સીસા દરેહમેહરમાં ભાંજ નાખ્યા. આ સર્વ એક ચોરે રાત્રે દરેહમેહરમાં આવીને કર્યું, એમ જણાવીને ભીખાજી ગામ જતો રહ્યો. એમ આલાત અવાવ થવાથી અને નીરંગતીન ધોરી નાખેલી હોવાથી, આ અરજી કરનારાઓ લખે છે કે, તેઓએ બીજી નીરંગતીન અને આલાત નાસારીથી મંગાવેલો અને બરશનુમવાલી પોતાની એક જોડ હતી તે પાસે

બીજા મોખેદોને બરશનુમ અપાવ્યું. વલી આ અરસામાં પંચાએતે ગોડાવ તા મોખે-
દોને સગવડ આપવા પંચાએતની દરેહમેહર નવી બાંધી, તેની જગ્યા વેચાણ કરી
લીધી ત્યારે ઉપલા આ. પાલનજીએ તેઓને સમજાવ્યું કે દરેહમેહર પંચાએતની
છે, તેથી તેમાં નૌસારીવાલા પણ કામ કરવા આવવા માંગશે, તેથી આપણ
ખાધાનું જતું રહેશે. એમ સહમતી તેઓ પાસે કબુલ કરાવ્યું કે તેઓ તેવણને
(આ. પાલનજીને) શ્યાવ તથા નાતરાની તથા લગનની કસ્ટમ^૧ આપે. તેવણ માટે
કર્યાદ થાઈ કે, તેવણે પેહેલે એવી મતલબનું જણાવેલું કે “કાગજ પછગાડેથી ફાડી
નાખીશું”, પણ હાલ આપણી દરેહમેહર બાંધ્યા પછી કોઈ નવસારીનો મોખેદ
દરેહમેહરમાં આવવા ચાહે તો તેને કાગજ દેખડયે જે હમો લોકોએ બંદોષસ્ત
કીધો છે. એલબ્યા પ્રમાણે તમો કુસતમ આપવાનું કબુલ કરશો. ને તે
વાંચીને કોઈ મોખેદ આપરી દરેહમેહરમાં આવશે નહી.” એ પ્રમાણે મોખેદોને
સમજાવીને એ કાગજ કીધો. પણ પછી દરેહમેહર પુરી થાઈ અને ઇત્તમ કે
એ પાલનજી ઉપલા કાગજ પ્રમાણે કસ્ટમ માંગવા લાગા. શ્યાવ ૧) નો રૂ. ૧૫
માંગવા લાગા અને કહ્યું જે એમ આપે તો અગીઆરીમાં રહે નહી તો
તેઓએ બીજો મુકામ શોધી લેવો. તે ઉપરથી મોખેદ લોકોએ કહ્યું જે તે
દગલબાજી કરે છે તે સાફ નહી. પણ એ ઘણી સમજ્યો નહી. એ વીગેરે
બાબનો જણાવી ઉપલા વડા મોખેદની કર્યાદ કરી મોખેદો લખે છે કે “જે
શાહેબોએ દરેમર બાંધી તે શી પંચાતને નામે બાંધી કે એ અંધારૂ પાલનદાર
એકનેજ બાંધી આપી છે.” એ વીગેરે તેવણ માટે બીજી કોઈકે કર્યાદ પંચાએત
હજુર કરે છે. આ મોખેદોની લાંબી કર્યાદનું શું થયું તે માલમ પડતું નથી.

પણ એવું દીસે છે કે આ વડા મોખેદ પાલનજી પેસ્તનજી (પેશુજી) ને પણ
એ મોખેદો સાંમે કર્યાદ કરવાનું કારણ મલ્યું હોય.

વડા મોખેદ પાલનજીની કર્યાદ તેવણ તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૩૨^૨ ને દીને વાડીઆ
નવરોજી જમશેદજી અને પંચાએતના બીજા સાહેબો
ઉપર પત્ર લખી મોખેદો માટે કર્યાદ કરે છે. એવણ નીચે

પ્રમાણે લખે છે :—

“શાહેબ લોકોએ જે દારા બિપર હમારો હાથ પકડો તે દારા બિપર
હમોએ હમારો દીલથી એવું ધારૂ જે મુબાઇના શાહેબ લોકોએ હમારો હાથ

પકટો તેથી હમુને શું એક આખરૂ થશે ને શું એક બોજ વધશે. એવું દીલમો ધારીને હમારા બજરગોનું ત્યા બીજા લોકોનું માનું નહીં તે આજે હમોને હમારા બજરૂગોની રીખામણ ઇઆદ આવે જેવારે હમોએ શાહેબ લોકોનો હાથ પકટો તેવારે હમારા તનથી મેનત લેઈને ત્યા રજ ખેંચીને પોતાનું વતન પેચીને મુરબીજીના શુખન બિપર કીધું તેના બદલામો આજે હમારા બિપર આફત શુજરે છે તેથી મુરબીજીઓને હમારો હવાલ કડું છેજી જે હમારા ટોડાને વાશતે હમો હરજ ખેંચી મેનત લેઈને રૂ ૧૫૦૦) નો આજ કરજદાર થઈને મુરબીજીના પઈશાથી ને હમારી મેનતથી અનબુમનનું મોકાન બાંધું તે વારે હમારો હોમકાર^૨ હમારી ઉપર રખી^૩ થઈને શહી શાખનો કાગઢ આપો તેવારે અમોએ ઉમેદ ધારીને શારૂ કામ ચલાવું તેવાર પછી વરશ ૩ ત્યા ૪ કામ શારી તરેથી ચાલું તેવાર પછી અમારો આમકાર^૪ બેદા^૫ થઈને કાગજ પાણું લેવાડું. ભલું, ખુરશેદજી માણેકજી હમારા મુરબી છે તેનાની પાશે કાગજ છે તે બજે હમારી પાશે છે એવું ધારીને અમો તો મોકામશર બેથાં છેઈએ ને શેઠ ખુરશેદજી માણેકજીએ હમોને કહી જે એ કાગજ કારાથી અગીઆરી જમાશે ને બધા મોબેદોનુ આવું જવું થાશે ને બેધીનોને તાનું કામ બધું લાવશે તેમાનુ તો કાંઈ નજર આવતું નથી એ વાતનેથી વરશ ૧૧ થકી તે વારના મોબેદો બરશનુમવાલા બરશનુમ નથી લેતા ને પનથકીઓ છે તેતો પોતાનું કામ બીજી દરેમેરમો કરાવે ને અમશતા દાંડીઓ^૬ જણુ ૪ ત્યા ૫ માર બિપર આવીને શુવે ને બદશેખી આવે તેવી હમોને ગાલ દીએ ને હમારા આંગ ઉપર ચરી આવીને હમારી હુરમત લીએ તેથી શાહેબ લોકોને બહુર કડું છેક જે એ બેડા લોકોને રજા આપો ને જે કોઈ એજદાથરીગર હોએ તેને રાખો જે દરેમેરને આખરૂ આવે ત્યા મુરબીજી એ લોકો (નો) દોર અમારાથી ખેંચાતો નથી તેથી તમો ૪ શાહેબો બેશીને

(૧) રંજ, મેહેનત. અથવા કદાચ “ખરચ ખેંચી” (૨) હમકાર એટલે સાહવાલાઓ.

(૩) રાખનાર એટલે રખેવાથી કરનાર, કદાચ એ શબ્દનો અર્થ “રખડાવનાર” પણ થાય. મતવળ ખરાબ અર્થની દીસે છે કે “ના કરમાન.”

(૪) હમકાર. (૫) બેંદાસીલા.

(૬) દાંડ એટલે લાકડી પકડી તોફાણુ કરનારા, એટલે ખરતીખોરો,

જે કાંઈ તમારી દાનશતાઇમો^૧ આવે તે બ'હોમશત કરો તો અનબુમનના મુકામને આખરૂ આવે નહીં તો હમારી હુરમતથી તમો ૪ શાહેમો મલી રળ આપો જે હું હમારી શોભાથી બાર નીશરૂં ને તમો શરખા શાહેમોની ચાકરી કરીને શેર બાજરી પેદા કરૂં પણ એ બુલમમો અમથી રહી શખાતું નથી.” એ કાગળની એક બીજી પણ નકલ^૨ દફતરે છે તેમાં નીચલો ભાગ વધારે છે.

“કાંએજે હ'મારૂં લશકર બેકદર ને બેઅદબવારૂ છે તેથી અનબુમનના શરદારે જરા એક મો^૩ આપું તેથી એ લોકો ફેલાઇ ગીએલા છે ને કોઇને ગાટતા^૪ નથી, તેથી મુરબીજીઓની જરૂથી^૫ એ લોકોને બ'ધોમશત કરી આપશે તો કેહ રશે^૬ પછી તો જે કંઈ મુરબીજીઓની દાનાઇમો આવશે તે ખરૂં અ'મારેથી તો એ લોકોની બદનખશી વારેવારે શાહેબ લોકોને કંઈ શ-કાતું નથી તેથી મુરબીજી ત'મો ચાર રતીના^૭ ખાવીન્દ છો. શારૂ થાએ તે કરો અ'મો તો નાચાર છઇએ.”^૮

(૧) દહાપણ. (૨) ચો. ૧૩, બા. ૩, પા. ૫.

(૩) મોહ એટલે કે મોહકું અથવા કાહું.

(૪) માંઠતા નથી, કહ્યું માનતા નથી. (૫) જડપથી.

(૬) “તાબામાં રહેશે” “કબ્જામાં રહેશે.”

(૭) “ચાર રતીના ખાવીન્દ” એ ભાગ્યશાલી પુરૂષ માટે બોધાય છે. ‘રતી’

એક જાતનું વજન છે, કલ્પ એ શબ્દ “રતન” હોય, અથવા એક અહરથ સહમજાવે છે તેમ ધણું કરીને “ચાર રતીના ખાવીન્દ” નો અર્થ ચાર જાતના સુખ, અથવા માણસ જાતને પ્રચ્છવા લાપક ચીજે ધરાવનાર હોવો જોઇએ. તે ચાર ચીજો સાધારણ રીતે ધર્મ, ધન, સ્ત્રી, અને બલ છે, જેના જોરથી માણસ ચાહે તે કરી શકે.

(૮) આ બાબતવાત્રા આ. પાલનજી પેશુજી એક લાગવગ ધરાવનારા જોડારના આગેવાન મોખેદ હતા. તે તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૨૮ ના એક દસ્તાવેજ (ચો. ૨, બા. ૧૬, પા. ૧૯.) ઉપરથી માલમ પડે છે. એ દસ્તાવેજમાં એક શાખ “દશ્વતુર પાલનજી પેશ્વતનજી” ની છે. આ દસ્તાવેજ પ્રમાણે એક બાઇ પોતાના ધણીનો ભાગ એક બીજા મોખેદ નામે રતનજી એદલજી જીજીહોમજીનાને વરસ એકનાં રૂ. ૧૩) અંકે તેરને હીસાબે પાંચ વરસ માટે વેચે છે અને ફરમાવે છે કે પોતાની કુળ રજાએ પોતાના યુવરી અપલા બે ઊકરાઓના ઊકરાઓ છે તેને તે ભાગનાં રૂ. ૧૩) દર વરસે સરખે ભાગે આપે. આ દસ્તાવેજ બાઇ હીસાબાઇ નસવાંનજી ખરશેદજી ખંખાતા લખી આપે છે. સાક્ષીઓમાં એક સાક્ષી દસ્તુર પાલનજી પેશ્વતનજીની છે.

અતરેના દખમા નશેશાલારો વીગેરેની બાબદ.

તા. ૨૮ મી સપ્ટેમબર ૧૮૨૬^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ સરકયુ-
લર કરી લખે છે કે “ શ્રી પંચાતનાં મેમબરો શાહેઓ
૧. દખમાની સીડી સુધીના ને શેવક જાહેર કરેછે જે પારશી નવરોજજી નાદરશાહા
એક આગલા રસતાની ની વાડીણી શોડનો રશતો ગંનોજ નાંરા^૨ છે ને
બાબદ.
ચોમાંશામો રૂવાંનોને ઉપર લેઈ જવાને ગંણીજ હલાકી
તા. પાંણી ગનુજ ભરાઈ રહે છે ને શુકા દાહાડા પંન
ગાડી તા. માંનશેને આવા જવાને ગંણીજ હલાકી પડે છે તે તો શરવે શાહે-
ઓને રાશન હોશે હવે એ રશતા ઉપરની શોડની વાડી શંનવાઈ વીનુબા
શંકર શંનવાઈ માંદવીવાલાની પંચાતની છે તે ધંનીએ ગણીજ મેહનત લેઈને
પોતાની પંચ પાશેથી આપણા રશતા મંધે જેટલી જગા જોઈએ એટલી લેવાનો
હોકમ અપાવેઓ છે તે મંધે કેતલાએક નાંરીએલીનાં જાહાડો કાપેઆમો જાએ
છે તેણી કીમતને શાડુ એમ થરાવેઉ છે જે નાંણુ તો લેવું નહી કાંએજે એ
લોકાનાં ધરમની જગો છે તેથી જગાને બદલે જગો તા. જાહાડો આપવાં તારે
હંમોએ વાડીઆજી નવરોજજી જમશેદજી શાતે વીચાર કરીને ભાઈ શાહેજી વાડી-
બહમનજી હોરમજીએ પરપોશ^૩ કીધું હેવનજી બહેશતન કુઈ તે મોડી
દાદાભાઈ નશરવાંનજીની ધંણીઆંણીનાં ઉઠીઆંનાંમો રૂ. ૧૦૦૦) ની તંનદરોશતી
ભનાવી છે તા. હેવનનાં બહેશતી બાવા શેક હોરમજીજી બહમનજી ગુજરેઆ
તારે તંનદરોશતી ઉઠીઆંનાંમાં રૂ. ૩૦૦૦) ભનાવી છે તે મલીને રૂ. ૪૦૦૦)
હેવનજી પાશે અનાંમત હતા તેને બદલ પોતાની વાડી મંધેથી જેટલી જગો
જોઈએ એટલી શંનવાઈ વીનુબાની પંચાતને આપે તા. જાહાડો જેટલાં કપાએ-
આમો આવે તેથી દોહોરાં પોતાની વાડીમોથી આપે તા. એ રશતાની દેવાલ
તા. પોતાની વાડીમોથી જગો આપે તેની દેવાલ તા. દખમાં આગલની શેડી
સુધીનો પાકો રશતો શરવે વાડીઆ બહમનજી હોરમજીજી બંધાવી આપે એ

(૧) ચો. ૩. બા. ૪૭. પા. ૩૨. (૨) Narrow સાંકડો.

(૩) propose મનસુઓ કરવો.

શરવે બીનાં વાડીઆણએ કબુલ કીધી છે હવે ત'મ શાહેબોની રબ હોએ તો ઉપર લખેલું કાંમ શરૂ કરાવીએ ને એ રશતો મોહોટો થઆથી ને પાકો બંધાએઆથી ગંતુ શવાબનું કાંમ થાશે એજ અરજ હવે મેહરબાની કરીને આએ કાગલ વાંચીને શહી કરી મોકલજેળ કાંમ હાર પડાવીએ. ”

એ પછી એ બાબે વાડીઆ નવરોળ જમશેદળ ભાઈ બમનળ હોરમળ ઉપર તા. ૧૫ મી અક્ટોબર ૧૮૨૬^૧ ને દીને લખે છે કે “ હ'માએ તા. ભાઈ જમશેદળએ જે કાંઈ દખમાંની શેરીનો રશતો પોહોરો કરવા બાબે થેરવેલ છે તે બાબે ભાઈ જમશેદળએ કાગલ ૧) પંચાતનાં મેમબરોને લખીને શરકુલર ફેરવેલ છે ને તે કાગજ પર શરવે મેમબરોએ શહી કરી છે તેથી ત'હએ તે રશતાનું તા. દેવાલનું કાંમ શુખેથી ચલાવજો. ” એવું દીસે છે કે વાડીઆણ બમનળ હોરમળએ એ રસ્તો ત્યાર પછી પોતાનાં બાવા હોરમળ બમનળ ને નામે બંધાવી આપ્યો.^૨

એવું દીસે છે કે આ અરસામાં સામાન્ય વપડાશનાં દખમાંથી બુદ્ધ નેઆતબાર મેલાએલા અથવા એવા પ્રકારનાં કોમનાં ૨. દખમાંની બાહર “ સલાસદ તરીકે શકમંદ ગણાતા પુરૂષો માટે એક “ નાનું બીજ લોકો માટેનું નાનું દખમું ” એવે નામથી જણાયલું એકાદ મકાન હતું. દખમું, ” એવાં નામનાં ખરશેદળ અરદેશરે ફરાંમળ કાવશળ જોગો પત્ર તા. મકાનની બાબદ. ૨ જ ફેબરુઆરી ૧૮૩૦^૩ ને દીને લખ્યો હતો કે “ પનચાતના દખમાંની બારની મોટી ફરતી બીત

(૧) ચો. ૩. બા. ૪૮. પા. ૩૨.

(૨) પારસી શીવર હોરખીતનું મકાન, જે બાષ જરમાઇ નવરોળ વાડીઆએ બંધાવી આપ્યું છે, તેનો ધર્મશાલા તરફથી જવાનો રસ્તો કરતી વખતે હાલમાં બાંધેલી શેઠ માતેગામવાલાની બીચડીંગનાં બાબુવનાથ તરફનાં ખુનાં સાંમેનાં બાગ તરફ એક પથર મલી આપ્યો છે, તે કુંગરવાડીપર રખાયો છે. ચોપડાની આ બાજદ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ પથર વાડયા બમનળ હોરમળએ બંધાવેલા એક આગલા રસતાની તખ્તીનો છે તે ઉપર લેખ નીચે પ્રમાણે છે :

“ શ્રી ૧૧

વાડીઆણ હોરમળળ બહમંનજનાં નાંમથી એ રશતો બાંધેલો છે રોજ ૧ હોરમજ માહા ૧૧ મો બહમંન શને ૧૧૯૯ ઇએજદેજરદી શેનશાઇ, ”

(૩) ચો. ૨, બા. ૧૩૧, પા. ૧૦૫.

છે ને તે ભીતનો ખુલ્લો ૧ બાહારની બાબુ જે ઠેકાણે નાનુ દખમું બીજા લોકોને વાશતે બાંધેલું છે તે તરફથીથી તે ખુલ્લોથી ચોમાશાના પાંણીએ કરીને ધોવાઈ ગીઓ છે તેનું કોઈ બખરદારી કરતું નથી. તે તંબુને લખી જણાવું છે ને તે પનચાતના ફનમોથી એ ભીતને નવેશરથી ખરચશું તે(મ) નહતો તે ભીત આવતા ચોમાશામો પરી જાશે.” આ પત્રમાં “ નાનુ દખમું બીજા લોકોને વાશતે બાંધેલું છે ” એમ જણાવ્યું છે તે ક્યાં દખમમાં માટે લખે છે તે ખુલ્લું જણાવ્યું નથી. આ નાના દખમબાની બાબતમાં બીજો પણ એક ઇસાસ નીચલી બાબતમાં છે.

તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૩૦^૧ ને દીને મંચેરજી એદલજી સોપારી-વાલા (કાલાબેવાલા), જેવણ મરણને બીછાંણે પડેલા હતા, તેવણે પંચાએતના સાહેબો ઉપર અરજ કરીને જીવતી બાઇડી પર બીજી બાઇડી કરવાની આગલી તકસીર માટે માફ માંગી. તેવણે પોતાનાં મરણ તાંકણે પોતાનાં હાડને દખમમાં નાખવા અરજ કીધી અને તેવણની અરજને એદલજી જમશેદજી કાલાબેવાલા અને કાલાબેના બીજા ૧૧) સાહેબોએ ટેકા આપ્યો. ખરશેદજી માણેકજી-એ આ અરજી પર બીજા સાહેબોમાં ફેરવી ત્યારે તેના સરકચુલર ઉપર ફરાંમજી કાવસજીએ લાંબી મીનીટ કરી ખરશેદજી માણેકજીની ઉપલા ધણીને માફ કરવાની સુચના સામે વાંધો લીધો કે “ જરે તંમે એ રીતે માફ કરતા જાશે તો તમારો હરેક બંદોબશત રેશે નહીં.....ગંના જરથુશતી ખોમ ૩ નાં પરદેશમાં ગુજરે છે તે કઈ દખમબાની દરકાર નથી રાખતા તે ધંનીઓને (જ)મીનમાં દાતે છે તેથી કદી હેવા બે ચારને બીજી જગે દખમબાની બાહર કીધી છે તાંહાં નાંખવાનું કંઈ પાપ નથી.”

(૧) ચો. ૬, ખા. ૨૬, પા. ૧૯.

(૨) એ અરજ બીજા સાહેબોમાં ફેરવતાં ખરશેદજી માણેકજી લખે છે કે “ આજની આજ ૪) કલાકે છદીશૈકની દરેદર મંધે અનજીમન મેલ(વ)વી કાંચે જે એ ગરીબને તકસીર માફ કરવું ગતું મુનાંશ્રમ છે પંન કોન જાને કાવ કેવી છે ને કદાશ અનજીમન મેલવતાં વાર લાગે વાશતે હંમે હંમારી તરફથી એ ગરીબની હજઆતીમે તકસીર માફ કીધી છે.” એ ઉપરથી એવું દીસે છે કે આગલા વખતમાં કોઈ ધણા અગતનાં અવસરે થોડા કલાકની ખખર પારસી મોહલાઓમાં ફેરવી અનજીમનની સબા મેલવવામાં આવતી હતી.

(૩) કામ.

આ હકીકતમાં પણ “બીજી જગ્યા દખમાંની બાહર કીધી છે,” એમ લખ્યું છે તે કંઈ જગ્યા છે તે જણાવ્યું નથી. પણ એવું દીસે છે કે કદાચ હાલમાં “ચોતરો” નામનું જે મકાન છે તે ઉપર જણાવેલું “નાતું દખસુ” અને ઉપર જણાવેલી “દખમાંની બાહરની જગ્યા” હોય. “બીજા લોકોને વાશતે” એમ લખ્યું છે તે એવા નેઆતબાર પુરૂષો વીગેરે માટે લખેલું દીસે છે.^૧

શેઠ ક્રામજી કાવસજી બનાજનાં એક બેટી બાઈ દીનબાઈ તા. ૪થી મે ૧૮૩૧ રોજ ૫, માહ ૮ શેહનશાહી સને ૧૨૦૦ ને શેઠ ક્રામજી કાવસજી દીને હક થયા હતાં, તે વખતે ક્રામજીએ મરનારની નૈયતે બનાજના દખમાંની એક દખસુ બાંધવાનો વીચાર કીધો હતો. તેવણે બાઈ બચુબાઈ તે શેઠ અરદેશર દાદોભાઈનાં ધણીઆણી ઉપર તા. ૫ મી મે ૧૮૩૧^૨ ને દીને એક પત્ર લખી એ કામ માટે તેવણની થોડીક જમીન જે પંચાએતની જમીનની પડોશમાં હતી તે માંગી. બાઈ બચુબાઈએ તેજ દીને એટલે તા. ૫ મી મે ૧૮૩૧ ને દીને જવાબ^૩ લખી પોતાની જગ્યામાંથી મોદીનાં દખમાંની પડોશમાં ૩૦) કાઠી લાંબો અને ૨૦) કાઠી પોહલો જમીનનો કટકો “અનબુમનનાં કાંમ શાડૂમાજદીઅશની દીનનાં લોકોનાં કાંમ શાડૂ ધરમ ખાતે” આપ્યો. તા. ૬ થી મે ૧૮૩૧ ને દીને શેઠ ક્રામજીએ મરનારનાં ઉથમણની મીજલસમાં એક અનબુમન પત્ર વાંચી એ બીનાં બાહર કરી અને જણાવ્યું કે એ દખમાંનો ખર્ચ મરનારનાં માતા અને બેહનો આપશે. તા. ૩ જુન ૧૮૩૧, રોજ ૫ માહ ૮ શેહનશાહીને દીને એટલે મરનારની પેહલા મહીનાની બાજને દીને એ દખમાંનો તાણો પુરવામાં આવ્યો.

તેનો તાણો કદમીએ કે શેહનશાહીએ પુરવો, તેનો સવાલ બરપા થાયો. એ બાબે શેઠ ક્રામજીએ જ્યારે તા. ૧૬ મી મે તાણા બાબે બેઠેલા મતફેર. ૧૮૩૧ ને દીને બાહરખબર છપાવી ત્યારે શેઠ હોરમજી બમનજીએ “શેહનશાહી કાંમેટી”નાં મેમબરો તરફથી

(૧) મુંબાઇમાં ફેલાયેલી એક મર્ફી વેળાએ ધણા રવાનો થવાના સમયે એક કામ ચલાવી દખસુ બાંધ્યું હતું, તે આ જગ્યા હોય. તે પાછવથી “ચોતરો” તરીકે વપરાતું દખસુ દીસે છે. જુઓ ઉપર પા. ૯૨—૯૩

(૨) ચો. ૭, બા. ૮૫, પા. ૫૭; ચો. ૨, બા. ૨૬૦—૬૧ પા. ૧૯૪.

(૩) ચો. ૭, બા. ૮૬, પા. ૫૭; ચો. ૨, બા. ૨૬૧, પા. ૧૯૪.

(૪) ચો. ૭, બા. ૮૭, પા. ૫૮.

તા. ૨૮ મી મે ૧૮૩૧ ને દીને ફ્રાંસીસ ઉપર કાગળ લખ્યો કે તમોએ દખમુ “કુલે અનંતમન” માં આપવાને તંદરોસ્તી લખાવી છે, પણ કીયા તો તમો કદમીવાલા મોખેદો પાસે કરાવો છો. તે બાબે અમારા શેહેનશાહીવાલા સાહેબોએ શેઠ નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ પાસે તમોનેકેહવાડતાં તમે જવાબ કેહવાડ્યો કે “જેને ગમે તે એદોખમુ વાપરે ને જેને અમે તે નહી વાપરે.” માટે ફરીથી લખી જણાવ્યેય “કાંએજે તંમારા ધારેલા વીચાર પરમાંણે એ તંમારા દોખમાંનું કાંમ એજ પરમાંણે જરૂરી રેહશે તો હંમે તંમોને જાહેર કરીએય જે એ તંમારું બંધાવેલું દોખમુ” કુલે શેનશાહી અનંતમનનાં કાંમમે આવશે નહી.”

ત્યારપછી તા. ૩ જુન ૧૮૩૧ ને દીને ઉપર જણાવ્યું તેમ, એ દખમાનો તાણો પુરાયો. એ તાણો પુરવાનાં દીવસે ફ્રાંસીસ કાવસજીએ ડુંગર નીચે નેઆતનું જમણુ કચું હતું; જ્યાં આશરે ૧૦ થી ૧૨) હજાર આદમી જમ્યું હતું.^૨ તા. ૩ જુન ૧૮૩૨ ને દીને એટલે એવણની મરનાર બેટીની વરસીને દીને આ દોખમું ઇજવાનો ઠરાવ થયો. તા. ૧ લી માર્ચ ૧૮૩૨ નાં મુંબઈ સમાચારમાં જાહેર ખબર છપાવી શેઠ ફ્રાંસીસએ હીંદુસ્તાનનાં સર્વ જરથોસ્તીઓને જશનમાં હાજર થવાનું આમંત્રણ કીધું હતું. તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૩૨ નાં બોંબે ગેઝેટમાં જાહેરખબર છપાવી તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૩૨ સુધી તે બીજી દીનવાલાઓ માટે જોવાને ખોલ્યું મેલ્યું હતું. તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૩૨ ને દીને મુંબઈના તે વખતનાં ગવરનર કલેર (Earl Clare) દોખમું જોવાને ગયા હતા. તા. ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૨ ને દીને શેઠ નવરોજી જમશેદજી વાડીઆએ પંચાએતના મેમબરોમાં સરકયુલર કહાડી શેઠ ફ્રાંસીસ કાવસજીને દોખમુ ઇજવાને દીને શાલ જોતો ૧) રૂ. ૨૫૦) સુધીના આપવાની ભલામણ કીધી.^૩ તા. ૨ જુન ૧૮૩૨ નાં બોંબે ગેઝેટમાં શેઠ ફ્રાંસીસ કાવસજીએ જાહેર ખબર

(૧) આ કાગળ માટે જુઓ ચો. ૧૫, બા. ૪૨, પા. ૧ બીજે ભાગ. જુઓ પારસી ધર્મગ્રંથો પા. ૬૬.

(૨) એ તાણાંની કીયા વખતની જાહેર ખબર માટે, તે કીયાના અહેવાલ માટે, ત્યાર પછી દખમું પરચાયુ તેની જાહેર ખબર માટે, અને દખમું ઇજાની વખતે ઘાંચેલાં અનંતમન પત્ર માટે, જુઓ પારસી ધર્મગ્રંથો, પા. ૬૦ થી ૬૭.

(૩) ચો. ૮, બા. ૧૯, પા. ૨૧.

છપાવી બીજી નેઆતવાલાઓને અરજ કીધી કે તેઓએ દખમુ ઈજવાને દીને પોતાના પારસી કલાકોને રજા આપવી. તા. ૩ જી મે ૧૮૩૨ ને દીને દખમુ ઈજમુ તે વેલાએ શેઠ ફરાંમજી કાવસજીએ એક અનનુમન પત્ર^૧ વાંચ્યો. તેમાં જણાવવા મુજબ એ દખમામાં ૨૩૭ પાવી છે.^૨ તે પત્રમાં લખ્યું હતું કે “માજદીઅશની દીનની અનનુમનનાં લોકોને દીને બેહ માજદીઅશનીનાં^૩ હોકમ મુજબ વાપરવાને વાશતે ઉઘાડું સુકીક છે.” શેઠ હોરમજી બમનજી શેઠનાનાં તા. ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૧ નાં ઉપર જણાવેલાં પત્રનો ઇસારો કરી તેમાં જણાવ્યું હતું કે “જેહની ખુશી આવે તે શુખેથી વાપરે.” એ દખમુ ટુકા પગની પાવીનું છે એમ એ પત્રમાં જણાવ્યું છે. એ અનનુમન પત્રમાં

(૧) ચો. ૮, પા. ૧૮, પા. ૨૦.

(૨) હાલમાં ખમર કાઢાડવા પ્રમાણે ૭૯ મરદોની, ૭૯ સ્ત્રીઓની, અને ૭૯ બચ્ચાંઓની મલી ૨૩૭ પાવીઓ છે.

(૩) ટુકા પગ કે લાંબા પગ રાખવા, એ બાબે તે વખતે મોટા મતફેર હતો. શેઠ ફરાંમજી કાવસજીનું દખમુ ટુકા યા વાસેલા પગનું છે. બીજાં બધાં લાંબા પગની પાવીનાં છે. આ લાંબા યા ટુકા પગની બાબદ કામદીન શાપુરની રેવાયતમાંથી દારાજ હોરમજીદી-આરે પોતાની રેવાયતમાં આપી છે (માનેકજી ઉતવાલાની રેવાયત વો. ૧, પા. ૧૪૧, લીટી ૮). ત્યાં લખે છે કે “દીગર બેમીરન્ડ પાએ શાન ગેદ” બાબડ કરડન દરાઝ ન શાયદ કરદન” એટલે “બીજું એ કે જો કોઈ મરજી પામે તો તેઓના પગ વાલવા, લાંબા નહીં રાખવા.” હોરમજીદીઆર ફરામરોજ અને અરજોર કામદીનની રેવાયતમાં પણ એમજ લખ્યું છે. એ બાબે પાઝંદ રેવાયતમાં જે લખાંજી છે તેને મલતુંજ તે લખાન છે (જુઓ એરવદ એદવજી આંત્યાની પાઝંદ તેક્ષ્ટ, પા. ૨૨૨, લીટી ૨૧ થી ૨૨૩ લીટી ૩). એમાં “દરાઝ” અને “ગેદ” શબ્દ રેવાયતથી ઉઘડી જગ્યાએ મેસેલા છે, એટલે કે ફરામાન ઉત્તાઇ જાય છે, પુટ નોટમાં એવજી બીજી નકલને આધારે રેવાયત મુજબનાજ શબ્દો આપે છે. એરવડ જમનજી નશરવાનજી ધાબર, જેવજીને હું આ બાબદના હવાલા માટે આભારી છું, તેવજી પોતાના તા. ૩૦-૭-૧૯૨૮ ના પત્રમાં મને જણાવે છે કે દરતુર સોરામજી ફરાંમજી મેહેરજી રાનાના જે હસ્તલેખ ઉપરથી એરવદ આંત્યાએ પોતાનો પાઝંદ તેક્ષ્ટ આપ્યો છે તે તેક્ષ્ટ તપાસતાં તેમાં ઉપલા હરફોની ચુંટ પીખ થાઇ છે. રેવાયતો મુજબ સામાન્ય મત પગ વાલવાની તરફેજીમાં છે. તેની મતલબ આ છે કે “મરનારતું” આ દુન્યાની અંદર ચાલ ચાલ કરવું હવે ખવાસ થયું.” પલાંઠી મારીને બેસવું, એટલે કામથી ફરિગ થવું, એ એક આપણામાં ઇસ્તેલાહ છે. તે ઉપરથી આ વાસેલા પગ એક ચીન્હ રૂપે (symbolically) કાંઈક સમજ આપે છે.

અનન્યમનના અકાબરોનો અને તેમાં ખાસ કરી નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ, યમનજી હોરમજી વાડીઆ, ખરશેદજી માલુકજી શરાફ અને જમશેદજી જીજીભાઈનો ઉપકાર માંગ્યો હતો. ખરશેદજી માલુકજી શરાફ એવણનો ઉપકાર માની શાખાસી આપી હતી, એ દોખમું ઇજવાને દીને “ક્રાંતિજી કાવશજીએ પંચાતનાં ધર્મ મધે રૂ. ૧૦૦૦)..... દોખમાંની મરામતને કીજે” આપ્યા હતા.”

ઉપર જણાવ્યું તેમ શરૂઆતથીજ જરાક વાંધો ઉઠ્યો હતો કે એ દખમું જો કદમી અને શેહનશાહી સર્વ માટે હોય તો તેનો તાલુ પુરવાની કીયા વગેરે કદમીઓએજ શા માટે કરવી. દખમું ઇજવા પછી પણ એ વાંધો ચાલુ રહ્યો. એ બાબે શેઠ ક્રાંતિજી કાવશજીને તા. ૧૧ મી મે ૧૮૩૨ ને દીને પંચાએત ઉપર કાગજ લખવો પડ્યો હતો અને સેવટે એ દખમાનો ઉપયોગ કદમીઓથીજ થવા લાગ્યો અને ચાલુ રહ્યો.

તા. ૨૬ જુલાઈ ૧૮૩૫ ને દીને પંચાએતની મીટીંગ મલી હતી,

જ. રાંડને પેટનાં છોકરાંને પેટનું નાંદાંન છોકરૂં પોતાનાં શગાંનાં ગરમો લાવીને મોખેદોને જીડું શંમળવીને તેની ગેએ શરાવીને દોખમે ચઢાવાથી દખમું પહે-ચઢાવેજી તે ખબર પંચાતને માલમ પડેઆથી તે દોખમું શરેશતા પરમાંજી પહરેજી.”^૧ વલી ગેએ શાનાર મોખેદોનું ખરશનુમ “અવાવ”^૨ કરવામાં આવ્યું. તે

(૧) પંચાએતનાં દફતરમાં “શ્રી પારસીની પંચાતનાં દખમાંની મરામત ધર્મનું ખાતું,” એવે નામનું ખાતું સંવત ૧૮૮૮ ઇસવી ૧૮૩૨ માં પેહેલે ઉગડયુ, તેમાં એ રકમ જમે થાઇ છે. નોંધ પાને ૧૫ તા. ૨૩ અકતોબર અને ૧૮૩૨. એ ખાતું હાલમાં “દખમાંઓ વીગેરેની મરામતનું ફંડ” નં. ૧૧ એવે નામે છે. હાલમાં તેની રકમ આશરે રૂ. ૧૮,૦૦૦ ની છે. સને ૧૮૩૨ માં શેઠ ક્રાંતિજી કાવશજીએ રૂ. ૧૦૦૦) ની રકમ, જે એ ખાતામાં છુટી એવણને નામે ખોલતી નથી, તે આપ્યા બાદ સને ૧૮૭૦ સુધી એમાં કાંઇ પણ ખીજી રકમ અનામત ખાતે બરાઈ ન હતી. “સાહેરની સગડી” એવે નામે જણાયલી સગડી, જે સને ૧૮૩૦ માં શેઠ દાદાભાઈ કાવશજી સાહેરના છોકરાઓએ ખંધાવી હતી, તેની મરામત માટે રૂ. ૨૦૦૦) ની નોટ સને ૧૮૭૦ નાં સાલમાં શેઠ શાપુરજી માનેકજી સાએરે આપી હતી (જુઓ સંવત ૧૬૨૭ નો જાપેલા હીસાબનો ચોપડો પા. ૨૮), તે એ ખાતે જમે થઇ હતી. ત્યાર પછી આજ સુધી ખુદ એ ખાતામાં કાંઇખી મુદ્દા રકમ આવી નથી.

(૨) ચો. ૧૧. બા. ૧૧૮. પેટા બાબદ ૬. પા. ૫૪. ૨ જે બાગ.

(૩) “દખમું પહરેજીનું” એવે નામે હાલમાં જે કીયા થાય છે, તેની હકીકત આ છે કે જને ત્યાં રવાન થયું હોય તે ધણી “દખમું પહરેજીનું” જણાવે છે. એ કળે બે નજીશાલાશે નવાં કપડાં પેહેડી જોર વળગી નીરંગ લેઇને સરાશની બાજ લઇ દખમામાં જાય છે અને એક પાવી તે ઉપર કાંઇ પડેલું હોય તે ખીસાડી નીરંગથી સાફ કરે છે એટલે કે તે પરના હાડકાંઓ વીગેરે બંધારમાં મેલે છે અને પછી બહાર આવી બાજ મેલે છે. પછી તે રવાનને એ સાફ કરેલી પાવી ઉપર મેલવામાં આવે છે.

(૪) અ-વાવ, (અ-વાવ) અપવીત, રદ.

છોકરાનાં બાપને અને જે ખેડીનાં ઘરમાં તે હતું તેઓને “ નાંતબાશઓની મીથાલે રાખા છે ને તેનાને ઘેરનાં માળેદોને મને કીધા છે જે તેનાંને ઘેરનું કંઈ કાંમ કરે નહીં.”

એવોજ એક બીજો દાખલો સુરત ખાતે બન્યો હતો. સુરતથી રાજ ૧૩ માહા ૫ શને ૧૨૦૫ ય. ઝ. (તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૫) ને દીને એક-લજી કવચજી શેઠ અત્રેના શાહેબો ઉપર લખે છે કે “ ગેઇ કાલે ઓરત ૧) ગુજરી તે પારશી રતનજી દાદી પારખે દુબલી રાંઠ શદરો પેહરાવેઆ વનાંની રાખેલી હતી તે રાંઠ દુબરીનાં પેતની છોકરી આશરે વરશ ૫૦) ની હતી તેને શદરો પેહરાવેલો હતો તે મરી ગેઇ તેની લાશને જખરેનથી અંનજીમનને હોકમ તોડીને કેતલાએક પારશીઓ ધીનાંજેરીથી^૨ હાલ નવું દોખમું બંધા-જી છે તેની કુચી ચોરીને બાહારનાં વેલાતી * જંબુ ૨) બેહદીન આવેલા હતા તે તથા આશાંમી ૨) મરનાંરનાં ગેરનાં ખાંધીઆ કરીને નવાં દોખમાંડું તાહું જિંગાડીને તે લાશને ગેરશરશતે ચડાવી છે હેવી રીત કદીમથી હંમારા પંઠક મંધે બંની નથી કાંએજે હેવી લાશે હોએ તેને ધારા મુજબ જુદી જગોમો ચડાવે છે તેનું બાનવું એ જે હાલમો એ મરનાંરની છોકરી માશ ૬) ઉપર મરી ગેઇ તેણી લાશને કદીમ શરેશતા પરમાંજે જુદી જગોમો ચડાવી છે હેવો શરેશતો બારી છે ને હાલમાં એ લોકોએ હેવું કાંમ ગેરશરશતે કીધુ છે વાશતે હેવા કાંમનાં કરનાંર ઉપર અતરેની અંનજીમનનાં કેતલાએક શાહેબોની મરજી હેવી છે કે દાવો કરીએ વાશતે શરવે શાહેબોને હંમેને પુછવાની જરૂર પડી છે જે હેવું રવાંન શાહેબનાં પંઠકમો થાએ છે તેની લાશને શી રીતે ચડાવો છે ને તેનું મકાંન જુદું છે ઇઆ એકજ દોખમાંમો ચડાવો છે..... જે ખોલાશે થાએ જે હવે એ બાબતમો શું કરવું ”

તા. ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૩૦^૪ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી એક સરક. પ. નશેશાહાશેન બજતી ચુલર કરે છે, તે ઉપરથી નશેશાહાદોના સંબંધમાં નીચલી બાબત.

હકીકતો મલે છે:-

- (૧) ચો. ૧૨. બા. ૧૮. પા. ૧૯.
- (૨) “ બલજેરી ” માફક આ શબ્દ “ સીના ” (જા. સીને bosom, દીલ) અને “ જેરી ” ઉપરથી છે. મતલબ બલજેરીનીજ દીસે છે.
- (૩) વેલાતી એટલે “ ધરાંની ” (૪) ચો. ૨. બા. ૧૩૭. પા. ૧૧૦.

નશેશાલાલારતું કામ સુખ્ય કરી ઘરમાંથી રવાન બહાર કહાડવાનું અને રવાનને દબમાંમાં લઈ જવાનું હતું કે જેમ હાલમાં પણ છે.

નસાસાલાલારતું કામ તે વખતે ખાંધ્યાએ લવાજમ આપી ભાડેથી મેલવવામાં (ક) રવાનને દબમે ચહુડાવવા- આવતા હતા. કેાઈ પગારદાર હોય એમ દીસ્તું નથી. એ સમયે પગારદાર રાખેલા નશેશાલાલારો, જેઓની સંખ્યા તે વખતે ૮) ની હતી, તેઓમાંથી પણ કેાઈ લવાજમને ખાતર ખાંધ મારવા જતા હતા. તે બાબે ખરશેદજી માણેકજી ફરીઆદ કરે છે કે તેઓ ખાંધમાં ગયા હોય તેવામાં “કેાઈને તાં બીજે રૂવાન યાએ છે તારે તેનું કાંમ અતકી પડે છે.....ખાંધીઆ તો હરદી ગડી^૧ મો હર કેથેથી મઢી આવશે પન નશેશ-લા વગર લોકોના રૂવાનને બીજા દાડા શુધી રાખવા પડે છે.” વધુ લખે છે કે “નશેશલાના લવાજમ બાબદ હંમે તા. જમશેદજી જીજીભાઈએ બંનધોબશત લખી મુકેલા છે તે બનધોબશત આપરે શરવે મલીને ચોકશ કરીને તે પરમાંજી કાગલમે છપાવીને શરવે અનબુમનના ગેર ગેર મોકલવો બેઠાએ જે તે મધે જે કંઈ નશેશલાનુ લવાજમ લખુ છે તે કરતાં નશેશલા કેાઈ પાશેથી કંઈ વઢતું લીએ નહી ને કેાઈ કંઈ વઢતું આપશે તે ઘણી પન પનચાતના ધરમ ખાતામે રૂપીઆ ૧૦૦) અંકે એકશેા આપે શય”

આ ફકરામાં જે બાબદ આપણું ખાસ દયાંન ખેંચે છે તે આ કે જેમ નશેશાલાલારોને નેમેલા લવાજમ ઉપ્રાંત વધુ માંગવા માટે રૂ. ૧૦૦) નાં દંડની સજા ફરમાવી છે તેમ વધુ આપનારને પણ સજા ફરમાવી છે.

આ અરસાની અને બીજા અરસાની હકીકતો ઉપરથી માલમ પડે છે કે નશેશાલાલારો રવાનનાં કામ ઉપ્રાંત બીજાં કામો કરતા. (ખ) બહેર પોકારથી તેઓ બહેર કામો બાબે ખબરનો પોકાર કરનાર (crier) (crier) તરીકે કામ. તરીકે કામ કરતા. દાખલા તરીકે, રોજ ૨૪ દીન, માહ ૧ ફરવરદીન સને ૧૨૦૦^૨ (તા. ૨૫ અક્ટોબર ૧૮૩૦) ના એક પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે દોરાબજી કાવસજીની ધણીઆણીએ નાતરૂં કીધું તે બાબેની ખબર નસેશાલાલારથી આપવામાં આવી કે કેાઈનો દાવો હોય તો તે રજુ કરે. તે ઉપરથી મરનાર દોરાબજીના બંધેવીએ મરનારનાં જર જવાહેરનો દાવો

ઉપલો પત્ર લખી નોંધાવ્યો. તે સાથે તેણે ક્યારેક કીધી કે બાઈને ચેતાવા છતાં તેણીએ વખતસર ખબર નહીં આપી કે તેણીના આગલા ખારીદની નૈયતે નાંતરાંને દીને બાજ, વંદીદાદ, અફરગાંન વીગેરે કરાવામાં આવતે.^૧

કોઈક દફતર ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાએતના સંસારી બાબદનાં હોકમોનો અનાદર કરનારા ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ (ખ) પંચાએતના હોક- પણ નશેશાહારોને સોંપવામાં આવતું હતું. દાખલા તરીકે મોનો અનાદર કરનારાઓ સ્ત્રીઓને રસ્તે ગીત ગાતાં મને કરવામાં આવ્યાં હતાં ઉપર દેખરેખ. ત્યારે તે મનાઈનો અનાદર કરનારા ઉપર નશેશાહારો દેખરેખ રાખતા.

વળી જીવતી બાઈડી ઉપર બીજી બાયડી કરવાની મનાઈ હતી, તે મનાઈ છતાં જો કોઈ ધણી બીજી બાયડી કરતો તો તે બીજી બાયડી ને પણ, મનાઈ છતાં તે બીજા ધણી સાથે લગન કરવા માટે, સજ કરવામાં આવતી હતી. તે સજમાં એક આ હતી કે તે બાઈનાં ચીતલ ભાંજ નાખવાં, ચીતલ ભાંજ નાખવાં,^૨ એ અસલનાં વખતમાં વીધવા થવાની નીશાણી ગણવામાં આવતી હતી. એવી વખતે એવી તકસીરવાર બાઈઓનાં ચીતલ ભાંજવાનું કામ નશેશાહારને સોંપવામાં આવતું હતું.

આ સરકયુલરમાં નશેશાહારની સંખ્યા ૮ ઉપરથી ૧૦ કરવાની ખરશેદજી માણેકજી ભલામણ કરે છે, એવો સખખ જણાવીને કે, આ અરસામાં નસાસા- “હોકમ જોદાનાથી આપરી અનબુમનના લોકો દન લારની સંખ્યા. પર દન ગણા વદતાં જાયેચ.” ૬) જણને કોટમાં અને ચારને “કોતખાર”^૩ રાખવા જણાવે છે. એમ સંખ્યા વધારવાથી જીના આદમીઓ “હર વખત ખેડાઈ કરે છે તે કરશે નહ.”

(૧) આ ધણીનું હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે તે વખત એવો રેવાજ હતો કે (ક) નાતર કરનાર સ્ત્રીએ પેતાનાં આગલા વરતું જરીઆંન, નવાં કપડાં વીગેરે તે મરનાર નાં ખેડીને સોંપી દેવું. (ખ) નાતર કરનાર સ્ત્રી યા મરદ નાતર કરતી વખતે આગલા ધણી યા સ્ત્રીની નમ્રઅને ધજશની વંદીદાદ કરાવતાં હતાં. આ બીજો રેવાજ હાલ પણ કેટલીક હદે ચાલુ છે. (૨) આ રેવાજ ઉપરથી “તમારાં ચાર ચીતલ સલામત રહે,” એ આપણામાં એક બાઈ માટે દુઆનાં શબ્દ હતા કે “તેણીને માથે ખારીદનો ખર્ચો કાપમ રહે.” (૩) આદાર કાત.

તા. ૨૭ મી અપ્રેલ ૧૯૨૬ ને દીને ફરાંમલ કાવસલએ વાડીઆ નવરોલ પર લખેલા એક પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે આમલના નસાલાદારો ગામની ને. વખતથી નશેશાહારો ગામની નેઆત થતી હતી ત્યારે આતમાં જમવા જતા જમવા જતા હતા. વહી કોઈ લોકો બાજરોજગારે તેઓને જમવા તેડતા હતા. એમ નેઆતમાં જમવા જતાં નવરોલ વાડીઆએ એક દીવસે તેઓને અતકાવાથી ફરાંમલ કાવસલ તેવલુ ઉપર આ પત્ર લખે છે અને તેમાં જણાવે છે કે “આપરે હે મના કરવી નઈ કાંચેને વરશ ૫૦) થઆ એ લોકો નાતમા તા. હરેક રવાનનો રોજગાર કરે છે તાં ખાએ છે ને એ ખવારવું જોઈએ ને એજ એ લોકો રવાનનુ કામ કરે છે. એ લોકોને શરવે વાતે શારી રીતે આપવું જોઈએ ને અશલથી ખવારવાની ચાલ છે તેથી હમના મુકાએ નઈ.” એમ અતકાવાથી કાંઈ ખોટું થાય તેથી લખે છે કે “એ શીદનો મોકરો.....એ બાબે બેશવું પરે તેનુ બેદક કરવો”.

તા. ૪ થી માર્ચ ૧૯૩૬ ને દીને વાડીઆ નવરોલ અને ખરશેદલ માણેકલ મુરત મોદીલ રસતમલ પર પત્ર લખે છે જે નશેશાહારની તાલુ બાબે “હંમારા તરફ નશેશાહારોની ગંની તંગી પડે છે જે મુરત લખેલા પત્ર. કોઈ દાડે ચાર પાંચ રવાંન થાએ છે તારે કોઈ થેકાંને તેઓને લવાજમ. હરથો દાડો શુધી રવાંન અવલમનજલ પોહોચતું નથી કાંચેને રોજ ખરોજ વશતી વધારે થાતી ગેઈ છે તેથી નશેશાહાર વધારે રાખવાની ગંની અગત છે.....હર વખત નશેશાહારની ખુમ પડે છે વાશને તમોને તશડી આપીએ છે જે તંમારા તરફથી નશેશાહાર જંલુ ૫) તઈઆર કરીને અતરે રવાંનાં કરએ.....હંમારી પંચાતનો ધારે છે જે જે કોઈ નવો નશેશાહ થાએ તેને ધનાંમનાં રૂ. ૫૦) તા. રૂ. ૭) કપડાંનાં તા. રૂ. ૧૦) ખરશનુમનાં જુમલે રૂ. ૬૭) હર એક નશેશાહારને આપીએ છે ને તા. રૂ. ૫) નો મુશારે આપીએ છે અગર તે ધંજી શુજરી બાએચ તારે તેની ચોરત જીવે તાં શુધી રૂ. ૫) નો મહીનો આપીએ છે”વાશત તંમારા તર-

(૧) ચો. ૨. બા. ૧૧૧. પા. ૯૫. (૨) શીતનો ના કરો.

(૩) એટલે મીટીંગ બોલાવવી પરે તો બોલાવવી. (૪) ચો. ૧૨. બા. ૨૫. પા. ૨૬.

(૫) રોજ ૨૯ મો માહ ૯ મો ૧૨૧૨ યજ્ઞજરદી ધ. સ. તા. ૨૪ જુન ૧૮૪૩ ની એક અરજ, જે એક નશેશાહારની બાધડીએ કીધી છે, તે ઉપરના ત્રસ્ટીઓના શેરા મુજબ એક નશેશાહારની બાધડીને રૂ. ૬) નું પેનશન આપવામાં આવ્યું હતું (ચો. ૧૦, બા. ૨૭, પા. ૨૮).

ફથી અથવા શી ભરૂથથી જા'થી જા'ની આવે તાંથી આશાંથી જ'ણ ૫) શાસ
મજબુત એ કાંમને લાગ્યેક શોધી કઢાવી અતરે તાકીદે આવે તેમ કરશે. તે
જા'ની મેહરબાંની થાશે.....કાંઈ વધારે આપવું પડે તો જે ત'મે મુનાશય જા'ને
ને વધુ આપવું પડે તે ત'મે કબુલ કરજો.”^૧

VIII

પારસી પંચાંગિતે બાહરની અનબુમનોને મદદ કરવાની બાબતો.

આપણે આગલા અરસામાં જોયું છે કે બાહરગામોની અનબુમનો મુ'બઈની
પંચાંગિત તરફ પોતાનાં ગામોની ધાર્મિક જરૂરીઆતો વીગેરે માટે મદદ કાળે
જોતી હતી. એ અરસામાં એવી મદદ માંગવાનાં કેટલાક દાખલા નીચે
મમાણે છે:—

કરંજ ગામના એક બાઈ, નામે દીનબાઈ, તે પુ'ણ્યાણ મનાણના વીધવાએ

તા. ૨૪ મી ડીસેમબર ૧૮૨૮, શા. ૨૪ મો દીન ઇસ્લમ

૧. કરંજ ગામનું દખલ માફ ૩ જે ખોરદાદ શને ૧૧૯૮ ને દીને કરંજ ગામમાં
અને નરોયાબારે, એક દખલ પરચાવ્યું હતું કે જે કરંજ તથા ભમવા

તથા મંડરાઈ તથા કુડીઆણના લોકોને કામ લાગે. તે

૮૨ પાઈરીનું દખલ હતું. એ બાઈએ તે માટે તા. ૧૭ મી નવેમબર ૧૮૨૮
ના મુ'બઈ સમાચારમાં એક પત્ર લખી સર્વ જગ્યાઓના જરથોસ્તીઓને
“અનબુમનની મેજદમાં”^૨ સામેલ થવાને અરજ કરી હતી.^૩ એ દખલાના
સંબંધમાં પારસી પંચાંગિતને દફતરે શેઠ ખરશેદજી માનેકજીનો એક છુટો સેરા^૪ છે

(૧) આ પત્રની સેવટે અત્રેવાલા સાહેબો સુરતમાં થયલાં હુલ્લડ માટે ઇશારો
કરે છે તે શા બાબેનું હુલ્લડ છે તે ચોક્કસ માલમ પડતું નથી. તેઓ લખે છે કે “હમારી નજરમે
આવે છે જે એ શીટનો ઉઠાવો કાંઈ મુનાશય નથી તે જનને પશુ શાર થઈ જે તમે
મુ'બઈ હતા વાશને એ શીશાદતું જલદીથી સમાધાન થાએ તો શાર” એ નહીં તો નાહક
આપરા લોકોની રસવાઈ થાએ પડે અમર સમાધાન તો થઆ વમર રેશે નહીં વાસતે તમુજે વમર
બદલામીએ તમુથી જે કાંઈ આપરા જરથોસ્તીઓનું બધું થાએ તે કરજો ને ખીજ
શાહેબોને કેવું ગટે તેનાને કજો.” આ બાબે સુરતના ધર્મખાતાના સાહેબોને તા. ૧૩-૮-
૧૮૨૮ ને દીને પત્ર લખી પુછવ્યું તેઓ તરફથી પશુ ચોક્કસ હકીકત મલી શકતી નથી.
પશુ એવું દીસે છે કે આ અરસાથી આશરે ૫) વરસ આમમય ૧૮૩૧માં એ આદરીઆનનું
મકાન સર જમશેદજી જીજીબાઈએ સમરાવ્યું તે વખતે તે ઇજવાતી કીયા કરવા બાબે
શેહેનશાહી અને કદમી જરથોસ્તીઓ વચ્ચે મોટું રમખાણ થયું હતું તેનો એ ઇસારો હોય.
(જુઓ એરવડ ખરજોરજી એ. બળાંની “પારસી દીન આખન અને તવારીખી ફરંકબ પુસ્તક
૨ જુ” (ઈ. ૧૯૦૯) પા. ૪૧.

(૨) મીયજદ અથવા જસન.

(૩) પારસી ધર્મરચસો પા. ૫૦-૫૧.

(૪) ચો. ૧૦, બા. ૪૩, પા. ૪૬.

જેમાં લખે છે કે 'તે ગામના દખમાને વાશતે શરકારે જમીન આપી છે ને દખમું' બાંધતા જમીન વધી છે તેના રૂ. ૫૧) ઉપજે છે ને રૂ. ૨૨) શરકાર ધરમ ખાતે આપે છે જુમલે રૂ. ૭૩) ઉપજે છે.'"

આ દખમુ બંધાવાની હીલચાલમાં અત્રેવાલા સાહેબોએ પોતાના લાગવગની મદદ આપી હતી. તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૨૬ ને દીને વાહીઆ નવરોજ અને પંચાએતના ૬ સાહેબોએ સહી કરી એક કાગજ મોદીજ કેખશરૂ ઉપર સુરત ખાતે, પારસી માનેકજી જીનાની મારફતે, મોકલ્યો હતો અને તેમાં શીકારસ કરી હતી કે "તે ગણેા બહુ માણુશ છે." તેને પોતાના શગાં ઉપલાં બાઇ દીનબાઇ તરફથી એ દખમું બાંધવાનાં કામમાં સઘલી મદદ આપવી. એ દખમું બંધાયા પછી ઉપલા માનેકજી જીના, જેવજુ દખમું બંધાવનાર બાઇના ખેશી થતા હતા, તેવજુ માટે ફરીઆદ આવી હતી કે ઉપર જણાવેલી જમીનની ઉપજના રૂ. ૫૧) અને શરકાર તરફથી આવતા રૂ. ૨૨) મલી રૂ. ૭૩) એવજુ પોતા પાસે રાખતા હતા, પણ તેમાંથી કામ કરનારા

(૧) આ નોંધ ઉપરથી દીસે છે કે આપણા લોકો દખમા જેવી ધરમની જગ્યા માટે સરકાર, જેની આમદાનીમાં તેઓ પોતે પણ કંઈ હીસેા આપતાં, તેઓ પાસેથી કોઇ કદાચ મુક્ત જમીન મેલવતા, એટલુંજ નહી, પણ સરકાર તેવી જગ્યાના નીલાવ માટે પણ કાંઈક મદદ આપતી. આ આમદનાં સંબંધમાં સુરતનાં એક આગેવાન અહરથથી પુછપરછ કરતાં તેવજુ પોતાના તા. ૫-૯-૧૮૨૮ ના પત્રમાં જણાવે છે કે "મારી જાણ મુજબ આગલા વખતમાં પારસી હીંદુ મુસલમાન વિગેરેના ચેરીટેબલ પરપઝીસને માટે ગવર્નમેન્ટ ગ્રાન્ટ આપતી હતી તેમ કદાપી આ દોખમાને અંગે પણ હોય પરંતુ તે માટે કાંઈ નકડા ખખર મલી શકતી નથી." કરંજ ગામની અનજુમનના એક આગેવાન મી. રૂરતમજી રતનજી કર જીઆ સુરતની અનજુમનના સેક્રેટરી જોગાં મારી અરજ ઉપરથી કરેલી તા. ૧૭-૮-૧૮૨૮ ના પુછપરછના પત્રના જવાબમાં તા. ૨૩-૮-૧૮૨૮ ને દીને લખે છે કે "મારા ગામમાં આસરે વરસ સો એક થયાં પુજીઆ મનાજીએ કરંજ ગામે દોખમું બંધાવ્યું હતું તે દોખમાના અંગની જમીન આસરે વીધાં ૧૨૥૥ પોણાતેર છે હવે એ જમીન નામદાર સરકારે દોખમાના અંગે આપેલી કે પુજીઆજી મનાજીવારા)એ લખ બંધાવેલી કે કેમ તેની સાહદ હમારી પાસે નથી તેમ તે કરંજ ગામની અનજુમન કાંઈ જાણતી નથી..... નામદાર સરકારે દોખમાના ધર્મદા ખાતે ૩૦ ૨૨) આપ્યા છે એમ તમારા કાગળમાં લખેા છે તે હકીકત ખોટી છેજી'".

(૨) ચો. ૧, (ક), બા. ૭૦, પા. ૪૯.

નશેશાલારોનો અર્થ, જે આશરે રૂ. ૭૧) થતો હતો, તે આપતા હતા નહીં. તે ઉપરથી અત્રેવાલા સાહેબો ઉપર તે ગામ તરફથી એક અરજી આવી હતી. તે અરજીની ખુદ નકલ હીસતી નથી, પણ તે અરજી ઉપર ખરશેદજી માણેકજીએ જે શેરો કર્યો હતો, તે શેરો વગર તારીખનો આ અરસાનાં દફતરમાં ઉપર જણાવવા પ્રમાણે મલે છે. એ બાબે ખરશેદજી માણેકજી લખે છે કે “એ વાત જો ખરી થરે તો માનેકજી જણાવે ગતે નહીં” જે તે ઉપજ પોતાના તાલુકામાં રાખે ને ગામના નશેશાલારના ખરચના રૂ. ૭૧) તે ગામના ગરીબ લોકો ઉપર વેરો નાખે વાશતે તે ઉપજમાથી નશેશાલારોને આપવું શબ્દવર છે ને તે કરતાં ગમે તો તે દોનખાઈને પુરૂ કરી આપવું ગતારત છે.”

બહાર ગામોની અનજીમનો સાથના મુંબઈની પંચાયતના વહેવારમાં આ અરસામાં પુનાની અનજીમને કાંઈક અગતનો ભાગ લીધો હતો, જેમાં પુનેવાલા પેસ્તાનજી સોરાબજીની બાબદ કેઈ રૂ. પુનેવાલા આ. પેસ્તાનજીની બાબદ. તેવજીના અદ- ખાસ અગતની છે. તે બાબે આપણે આ બાબના આગલા રાવેલા હોકરાની બાઈડીની વિલાગ પાંચમાં કાંઈ વીગતે બોલ્યા છીએ. માટે અહીં નવજેત અને વહેવાઈની ફરીથી ખાસ બોલવાની જરૂર હીસતી નથી. ખીમારી.

તા. ૨ જી અક્ટોબર ૧૮૩૦ રોજ ૧ લો માહ ૧ લો ૧૨૦૦, સવંત ૧૮૮૬ નાં આશો શુદ્ધ ૧૫ શનેઉરને દીને ભરૂચથી એરવદ ૩. ભરૂચની અનજીમને કાવશજી દસ્તુર અસપંદીઆરજી, એરવદ હોરમજીઆર દખમા માટે માંગેલી મદદ દસ્તુર કામદીન અને બીજા આશરે ૫૫) સાહેબોએ મુંબઈની પંચાયતને અરજી કીધી કે “અમારી ભરૂચની આબાદી ૩ હજારમા ૩) છે તે મધે દખમા ૨) તો ગણી મુદત થાઈ માસુર

(૧) ચો. ૧૦, બા. ૪૩, પા. ૪૬.

(૨) ચો. ૨. બા. ૧૫૮. પા. ૧૨૧. (૩) આ “આબાદી” શબ્દ અને એ પછી લખેલો “માસુર” સગવડતી ભાશા (euphony) ને અર્થે વાપડ્યા છે. દખમુ આબાદીની ગેરહાજરી દેખાડે છે, તે છતાં તેને માટે “આબાદી” શબ્દ વાપર્યો છે, “માસુર” શબ્દનો અર્થ “બાંધેલું,” “બરપા કાંધેલું” એમ થાય છે. અહીં “નાશ પામેલું,” “બાંધેલું” એવાઅર્થને માટે તે શુભ વચન તરીકે વપડાયો છે.

ધાર્થ ચુકેલા છે ને હખમુ એક ૧) હાલ વાપરવામા આવે છે તે પન હવે વરશે બેઢે બરશે' મામુર થાએ એવું જનાએ છે ને દેખીતુ તો બાહેરથી નવુ માલમ પડે છે પન અંધરથી કુલ પાવીઓનુ કામ શીકશતે થઈ ગેઇઉં છે ને અમો ગરીબ અનબુમનથી તો બીબુ' નવો હખમુ બની શકે એવી તાકાત નથી." એમ જણાવી પોતે આગલ એ બાબે એકાદ અરજી કરી હશે તેની યાદ આપે છે. તે અરજીનો જવાબ નહી મલવાથી આ અરજી ફરીથી કરે છે. એ અરજીમાં લખે છે કે " અમો ગની મુહતની બુની વશતીના વતનદાર છઈએ તે તંમો શરતાજ શેઠ શાહેબોની મહતથી વતનમાં કાએમ રઈએ એ પરમાને નીગાહ રેહેમની પોચાડી અમો ગરીબ ટોલાને નવુ હખમુ બનાવી આપશો તો તંમારી જાવેદાન જે વુશત હરવુશથી? નામદારી ચાલી આવે છે તે કરતાં વધારે તંમારી ફુની-આમા રેશન થાશે.....અશલ કહીમથીજ શરવે પનથકોના મોટા ભારે કામ શવાબના હાશેલ કરવાને તમારીજ મોટી અનબુમનથીજ બનતાં આવેલા છે વાશતે અમોને તે પન એકીન છે જે અંમારી હાદગાહનું " કામ તંમારીજ નામદાર અનબુમથી બનશે." એ પત્રમાં ભરૂચના બેહેદીનો મોહડે મોહડું અરજ કરવા મુબઈ આવવાની બાબદનો ઇસારો છે. એ ઇસારા પ્રમાણેનો એક પત્ર તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૩૦૪ નો પાછલથી આંચો જે મરહુમ દસ્તુર અસપંદીઆર-જીના ત્રણ બેટાઓ, દસ્તુર કાવશજી, દસ્તુર નશરવાંનજી, અને દસ્તુર મનચેરજી અને બીજા ત્રણ સાહેબો દસ્તુર રૂસ્તમજી જીવનજી ચોલીઆ, પારસી પેશતનજી બમનજી, અને પારસી કુંવરજી કાલાબાઈ, એઓએ લાવી આપ્યો હતો. તે વાડીઆ "નવરોજજી જમશેદજી તથા બીજા શમશત પંચાએતના બેશનારા શાહેબોને નામને" હતો. એ પત્રમાં સુરતના મોદી રૂસ્તમજી કેખશરૂ તથા પારસી હીનશાજી અને મંચેરજી એદલજીનો હેવાલો આપે છે કે તેઓ ભરૂચનાં હખમાંની જરૂરીઆત બાબે ખાતરી આપે છે. તેઓ લખે છે કે " જારે આજ હીને વાડીઆજી

(૧) વરસ બે વરસે

(૨) ' પ ' ને બદલે ' વ ' લખાયો છે. એ ફારસી " પુસ્ત હર પુસ્ત " એટલે "પેહેડી હર પેહેડી "એવે અર્થ છે.

(૩) એ શબ્દ અવસ્તા " હાઈલો ગાતુ " ઉપરથી બન્યો છે અને તે હખમા મારેનો શબ્દ છે.

(૪) એ. ૨. બા. ૧૬૮. પા. ૧૨૫.

હોરમજી બહુમનજીની નમ્રએતે શ્રી મુખોધમો આતશ બેહેરામ શાહેબ તખતન-શીન થઆ તેના શવાબની બરોબર શવાબની હાશલ થાશે કાંએ જે શ્રી ભરૂચની ગરીબ અનબુમનના રૂવાનોતુ થોકાણો કરી આપશે તો જાવેદાન શુધી એ કામના મદત કરનારાના ફરજનહોના ફરજ'હોને એ શવાબતુ હમબેરો હાશલ થાશે.”

ઉપલી અરજના જવાબમાં અતરૈવાલા સાહેબોએ ઘતતી મદદ કીધી. એ દખમાંનો તાંણો તા. ૩ જી મે ૧૮૩૨ ને દીને પુરવામાં આંચો અને તા. ૧૮ મી ડીસેમબર ૧૮૩૩ ને દીને તે ઇજવામાં આંચું^૧. એ દખમુ ઇજવાના મેલાવડાની જે હકીકત આપવામાં આવી છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઉપર જણાવેલી અરજના જવાબમાં મુ'બઇની અનબુમને એ કામમાં મદદ કીધી હતી. તેમાં લખે છે કે “ શ્રી ભરૂચની ગરીબ અનબુમને મોટાથી તે નાધલા વટીકે એ દોખમાંનાં કાંમમાં નાણાં આપેઆની મદદ કરનાર શ્રી મુમબઇ તથા શ્રી સુરતનાં જરતોશતી શાહેબોના હુકમાં હમરો હબર દોઆ વ આફરીન કીધી.”^૨ એ દખમાંની તખતી ઉપર પણ લખ્યું છે કે “ શ્રી મુ'બઇ તથા સુરત તથા ભરૂચ વીજેરના રેવાસી લોકના રૂપીઆથી એ નવું દુખમું અશેા રવાંનાને વાશતે બ'ધાઇ તઇઆર થઉં છે.”

એ દખમુ^૩ તૈયાર થઇ તા. ૧૮ મી ડીસેમબર ૧૮૩૩^૪ રોજ ૧૯ માહ ૩ સને ૧૨૦૩ ને દીને ઇજમ્યું. એ માટેની રોજ ૨૩ મો માહ ૧ લો સને ૧૨૦૩ ની જાહેરખબર^૫ અત્રેનાં વર્તમાન પત્રોમાં પંચાએતના સાહેબોએ છપાવી હતી. તેમાં જણાવ્યું હતું કે “ પાક જરતોશતી પ્રીરકાના શરવે લોકોને તે જશન ત્યા અનબુમનમો શામેલ થવું શબ્દવર છે અને એ^૬ જગાએ તશદી લીધાથી ભરૂચની અનબુમન ઉપર ગણી શકરત અને મેરમાનગી થાશે. બીજું એ ભરૂચ અશલથી મોતું પનથક જરતોશતી લોકોનું છે ને વરી જરૂર એવી દીનની કીરીઆ થાતી વેલા એ જગો શરવે નાના ત્યા મોટાઓને આલું ગતારત છે.”

(૧) પારસી ધર્મ રચયો, પાનું ૬૮ અને ૭૧. (૨) ઉપલુજ પુસ્તક પા. ૭૧.

(૩) ચો. ૧૦. બા. ૩૨. પા. ૩૫.

(૪) ચો. ૧૩. બા. ૫૨ પા. ૪૫. “ જામે જમશીદ પ્રેસ ” એમ હેઠે લખી

જાહેર ખબરની નકલ આ ચોપડીમાં આપી છે.

(૫) ધણું કરીને “સરકત” એટલે “માન”. એજ મુલ પરથી ઉપજેલો “તશરીફ” સબદ પણ એજ અર્થે વપરાય છે.

રોજ ૭ માહ ૧ લો ફરવરદીન ૧૨૦૦, સંવત ૧૮૮૭ ના કારતક શુક્ર
 ૭ વાર શુકર^૧ (૮ મી અકતોબર ૧૮૩૦) ને દીને ઉમરા
 ૪. ઉમરા, વેસુ, ખભેત તથા વેસુ તથા ખભેત તથા હુમસ, એ ગામ ચારના
 અને હુમસની અનભુ શમશત અધીઆરૂ સાથ તથા બેદીન શાઠ એઓએ
 મનો તરફથી હખમા પંચાએતના શાહેબોને અરજી^૨ કીધી કે “અમારા તરફ
 માટે માગવામાં જે આદમી ગુજરે છે તે રૂવાનને શુરત પોચાડતાં ગણી
 આવેલી મદદ. મેનત ને શકતી પડે છે ને વરશાતના દાડામેતો
 બેહેશોમાર તશદી છે ને બીજે તીજે દીને રૂવાન ચડે છે હેવી શકતીના
 શબબથી શ્રી શુરતની અનભુમનના શાહેબો ગણી મેહેરબાની કરીને ઉગરાણો
 એ બાબદમે કીધુ તેની એગરાત શ્રી શુરતના શાહેબોની તાં શ્રી મુબોધના
 શાહેબો તે વેલા શ્રી શુરત આવા હુતા તે મદીને રૂ. ૭૩૬૭) લખાઈ છે ને
 તે બાંધવાનું હવાલો બેશતી પેશતનજી કાલાભાઈ વકીલે પોતાને શર લીધુ હતો
 ને એ ગામોની દરમેઆન હખમુ બાંધવાને જારી કીધુ ને તાણો પુરાવો.” પછી
 વધુ જણાવે છે કે એ કામ ઉપર રૂ. ૫૩૬૦ નો ખર્ચ થયો અને પછી
 પેસ્તનજી કાલાભાઈની ખીમારી સખબે અને બરાયલી રકમની ઉગરાણી નહી
 આવવાથી તે કામ બંધ પડ્યું. તે માટેનો કેટલોક સામન પડેલો રહ્યો હતો
 અને સર્વ કામ પુરું કરતાં રૂ. ૬૦૦૦) નાં ખર્ચની જરૂર છે. સુરતવાલા સાહેબોએ
 મદદ કરવા ના પાડ્યું તેથી મુબોધની પંચાએતને અરજ કરવામાં આવી કે
 “તમે શાહેબ લોકો હેવા કામ ગણા કરેઆ છે ને આજની વખતમા
 ધંઆં હંમારો ખુદા વગરે બીજે કોઈ વાલી નથી વાશતે અંમે ગરીબ ટોલો
 મજૂરીના કરનારા છઈએ વાશતે અમારી દાદે પોચીને એ હખમુ પડીઉ છે તે
 તમે શાહેબો તઈઆર કરી આપો જે અમારા રૂવાનોની શકતી હુટી^૩ ને તમારા
 હકમે અમે દોવા કરીએ.”

(૧) ઉપર જણાવેલી હીંદુ તીથી અને ખારસી રોજ માહ બરાબર મલતા નથી.
 સંવત ૧૮૮૭ નાં કારતક શુદી ૭ ને દીને તો વાર શુકર અને રોજ ૨૨ માહ ફરવરદીન
 અને ૧૨૦૦ આવે છે. રોજ માહ પ્રમાણે અંગ્રેજી તાં ૮ મી અકતોબર ૧૮૩૦ આવે છે.

(૨) ચો. ૨, પા. ૧૧૪, પા. ૧૨૪.

(૩) અખતી વટે એટલે મુશ્કેલી તથા.

ત્યાર પછી તા. ૧૦ મી નવેમબર ૧૮૩૦^૧ ને દીને ફરાંમલ કાવશલ ળીજ સાહેબોમાં સરકયુલર કરે છે જે ઉપલી બાબદના સંબંધમાં ઉમરા ગામથી સુરતવાલા સાહેબોનો કાગજ લઈ એક પારસી અત્રે આંચો છે. તેમાં લખે છે કે “આતશબેહેરામ વાડીઆલ હોરમજલના શાહેબજદા તખતે બેશાહે તેજ દ્વારે અનબુમન મલશે તારે તાં ટીપ કરી તંમો શાહેબો તરત બરશેા તારે આગલ કામ ચાલશે ને તાં બરાવીએ પન તંમો અનબુમનના શાહેબો મેનત લઈ ઉગરાવી એજ શુરતના ચાર શાહેબો જે મેનત લઈને એ કામ દખમાનુ કીધું તેજ શાહેબો ચાલો^૨ ને તેજ શાહેબો પાછુ મેનત લઈને તે કામ રવાનનુ થાએ તેમ કરવું.” ત્યાર પછી ઉપલી સુચના મુજબ એ કામ માટેની તા. ૧૭મી નવેમબર ૧૮૩૦^૩ ની એક મહેહનજર ઉપલા ગામો મધેનાં ઉમરા ગામનાં જરથોસ્તી લોકો તરફથી બાહેર પાડવામાં આવી અને તેમાં જણાવ્યું કે એઓનાં ગામની હકીકત સુરતવાલા ફસ્તમલ કેબશરૂ મોહી અને ળીજ સાહેબોએ ત્યાં જઈ તપાસી મુંબઈની પંચાએતના સાહેબોને જાહેર કીધી છે. પછી લખે છે કે, “જે ભાગ કાસ બાકી છે તે કરી આપશે તો જાને આજ દીને વાડીઆલ હોરમજલ બહમનજની નએતે આતશબેહેરામ શાહેબ મુબોઈમો તખતનરીન થઆ તેનુ શબાબ હારીલ થઈઉં તે પરમાણે એ ઉમરેની ગરીબ અનબુનના રૂવાનોનું ચેકાણો કરી આપશે તો જાવેદાન શુધી એ કામ મધે જે કોઈ મહત કરશે તેનાના ફરજનદાન ફરજનદોને તે શવાબનું હમબેરો હાશિલ થારો.”

આ મહેહનજરમાં “શ્રી મુંબોઈની પનચાએતના” એવે નામે તા. ૧૭ મી નવેમબર ૧૮૩૦ ને દીને રૂ. ૭૫૦ બરાચલા છે અને ળીજ આશરે ૧૩૪) પુરૂષોએ રૂપીઆ ભર્યા છે. વધતામાં વધતી રકમ રૂ. ૫૦૦) ની અને નાનામાં નાની રકમ રૂ. ૧) ની છે, મુંબાઈની ટીપમાં રૂ. ૬૦૦૦) અને સુરતની ટીપમાં રૂ. ૨૧૦૭ બરાચા હતા.

(૧) ચો. ૨, બા. ૧૬૫, પા. ૧૨૪

(૨) ચલાવે.

(૩) ચો. ૨, બા. ૧૬૬, પા. ૧૨૭.

(૪) ચો. ૨, બા. ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૬૬, ૧૭૯. ટીપ બા. ૧૬૬ માં આપી છે.

તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૩૦ ને દીને પંચાત ઉપર એક અરજી^૧
 આવી કે ભાડાની ખાડીમાં એક પુલ બાંધવાની જરૂર છે,
 ૫. ભાડાની અનુબંધને તે માટે મદદ કરવી. લખે છે કે “આજ દીને વાડીઆણ
 ખાડી ઉપર પુલ હોરમજી બહમનજીની નધએતે શ્રી મુબોઇમો આતશ-
 બાંધવા માગેલી મદદ. બેહેરામ શાહેબ તખતેનશીન ધઆ તેના શવાબ નૈતલુ
 શવાબ હારીલ થાશે.” આ બાબદ ઉપર તે વખતે કાંઈ
 ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નહીં, પણ ખરશેદજી માણેકજીએ તા. ૩૦ મી
 જાનેવારી ૧૮૩૧ ને દીને કરેલાં સરકયુલર^૨ ઉપરથી દીસે છે કે ભાડેનાં લોકો એ
 બાબે અરજ કરવા ૩૦ જાનેવારી ૧૮૩૧ ની આગમય કેઈ દીવસે મુબઇ આંબ્યા
 અને પંચાએતની એક બેઠકમાં હાજર થાઇ પોતે અરજ કરી. તે વખતે ખરશેદજી
 માણેકજીએ એ અરજીને ટેકો આપી કહ્યું કે કામ “ગણા શવાબનુ છે કાએ
 જે ગણા હમમુ તા. ગણા હરેમેહેરની બાબે ઉડીઆણમો આપરી પનચાતના
 ફનમોથી ધરમખાતે આપેલુ છે તે એક તરફ તા. આએ પુલ બાંધવાએ
 જે કઈ આપરે આપીશુ તે એક તરફ કાંએજે ગણા લોકોને મોઠે શાંભલીએ છે
 જે એ પુલ બાંધવાનુ ગણા મોતુ શવાબ છે^૩ વાશતે શેવકની અરજ એ છે જે
 બીજા હમમાના કાંમમો આપડા પંચાતના ફન મધેથી રૂ. ૭૫૦) આપેઆ છે
 તે પરમાણે કાગલમો ભરી આપજો ને પછી તમે તમારે નામે જે કઈ તમારી
 ખુશી પડે તે પરમાણે જુદા ભરી આપજો.....મુબોઇની પનચાતના શાહેબોમાથી
 એટલુ કામ પુરૂ કરી આપીશુ તો એ પુલ મુબોઇની પનચાતનુ કરીને
 જાવેદાન શુધી એ ઇઆદગારી રશે.” એ કાગજમાં એ પુલનો ખર્ચ રૂ. ૫૦૦૦)^૪

(૧) ચો. ૨, બા. ૧૬૬, પા. ૧૨૫. એવું દીસે છે કે આતશબેહેરામ પરચવાનાશુમ
 પરસંગને દીને અનુબંધન મલે તેનો લાભ લેવાને એકથી વધુ ગામવાલાઓએ ટક લીધી હતી.

(૨) ચો. ૨, બા. ૨૩૧, પા. ૧૮૩.

(૩) અહીંએ વીરાઈ નામામાં કેટલાંક સવાબ લાયક કામો વર્ણવ્યાં છે, તેમાં સીધી રીતે પુલ
 બાંધવાનું કામ ગણાઈ નથી. પણ આતશ બેહેરામના આતશને ખુબવવો અને બાંધેલાં પુલનો
 નાશ કરવો એ મગરજાન વગેરેનો ચુનાઈ ગણાયો છે (બા. ૫૫ ફ. ૫). ત્યારે આ બાબત બીજી
 રીતે લેખએ તો આતશ બેહેરામ સ્થાપવા અને પુલ બાંધવા એ સવાબ ગણાય.

(૪) આ પત્ર નક્ક છે, તેમાં એ રકમ લખતાં એક મીઠું^૫ એણું^૬ લખાઈ રૂ. ૫૦૦
 લખ્યા છે, પણ તે દેખાઈતી ભૂલ દીસે છે, સમગ્ર કે રૂ. ૭૫૦ તો પંચાએતના ફંડમાંથી
 આપવા જણાવ્યા છે અને વલી બીજા સાહેબોએ પેતપોતે ભરવા જણાવ્યું છે. વળી નીચે જોઇશું
 કે પાછળથી અરજ રૂ. ૧૫,૦૦૦) થી વધુ થાયો છે.

જણાવ્યો છે. એ સરકયુલર પર ફરાંમલ કાવસલ વીરૂધ્ધ મીનીટ કરે છે કે “એ પરમાણુ પુલોની તો ગણા દેશોમાં અરચન છે તે શરકાર બાંધે તેથી આપણા જરતોશતી ને હખમાની ફરજ પેહેલી છે. પુલનુ કાંમ કુલ આલમનુ છે તે શરકાર કરે હમારી નજરમો એમ આવે છે તમો એને આપશો તો હથ વીશ ગામવાલા હરોજી આવશે.”

એવું દીસે છે કે શેઠ ફરાંમલ કાવસલનો વાંધો ફાળ્યો હતો અને પંચાએતે એ કામ હાથ ધર્યું નહીં. પણ આપણે જોઈએ છીએ કે ૧૮૩૩ નાં સાલમાં “ભાઠા ગામની પાદર આગલ આવેલી મોટી ખારી ઉપર શેઠ જમશેદજી જીજીભાઈએ બે પૂલ બંધાવ્યા હતા.”

(૧) દરરોજ.

(૨) પા. પ્ર. I પા. ૨૬૨. આ પુલ બાંધે પારસી પંચાએતના ત્રટી સાહેબો તરફની ભાઠા ગામ ખાતેની કમીટીના સાહેબોને તા. ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૨૭ ને દીને એક પત્ર લખી હમોએ કાંઈક પુછપરછ કરી હતી. તેના જવાબમાં તે સાહેબોને તા. ૨૮ મી જુલાઈ ૧૮૨૭ નો પત્ર આવ્યો હતો. તે ઉપરથી નીચલી હકીકત માલમ પડે છે: તેઓ લખે છે કે “પેહલો પુલ મરદુમ શખી વજુદ નેક નામદાર શર જમશેદજી જીજીભાઈએ બંધાવીઓ હતો તે તે બંધાવવા પછે મોહોતી રેલમાં બાગી ગયો છે. તેની નીજાન આજ દીન શખી એક બાજુના પુશતાથી હખઆત છે તે જાણુશો. બીજુ, બીજો પુલ મરદુમ શર જમશેદજીના ઓકશ નેક નામદાર શર (?) રજાતમજી જમશેદજીએ શરકાર શાઠે મલીને બંધોપશત કરીને બંધાવી ઓ છે તેની તકતી ક્ષતરાવેલી છે.....મરદુમોના આએ પુણવંતા કામના શખખથી શરવે ભાઈએ તેવજુના રવાને ગરોથમાન એહશતના આશીરવાદ દે છે તે જાણુશો.” ભાડેવાલા સાહેબોના લખવા પ્રમાણે મરદુમ શેઠ રજાતમજી જમશેદજીએ એ બીજો પુલ પોતાના પીતા જમશેદજી જીજીભાઈના પુણને સાર બંધાવ્યો હતો. તે માટે કુલે ખર્ચ રૂ. ૧૮૮૧૪ થયો હતો. તેમાં રૂ. ૧૫૦૧૦-૧૨-૧ શેઠ રજાતમજી જમશેદજીએ આપ્યા હતા અને રૂ. ૩૮૦૩-૩-૧૧ અંગ્રેજ સરકારે આપ્યા હતા. તે ય. જ. ૧૨૩૬ (૧૮૬૭ ઇ.) માં બાંધ્યો હતો. એ આખી તખ્તીની ખારી નક્કલ તા. ૧૭-૮-૨૭ ને દીને પત્ર લખી મંગાવતાં એઓના તા. ૨૨-૮-૨૭ ના પત્ર સાથે જેમ આવી છે તેમ નીચે આપું છું:—“આજ્ય ભાઠાનો પુલનો ફેટલોક ખરચ મુબાલવાશી રજાતમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના મરદુમ મુરખીજી શર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહલા બારોનાટના નામે તેવજુના પુત્રને શાર આપીઓ છે તથા બાકીનો ખરચ અંગ્રેજ સરકારે આપ્યો છે. આજ પુલ લફટનટ શીમોર એકજુતર ઇજનેર મુરત તથા બરચના ઉપરીપના હેઠે બંધાવે છે રજાતમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ આપેલા રૂ. ૧૫૦૧૦-૧૨-૧ અંગ્રેજ સરકારે આપેલા રૂ. ૩૮૦૩-૩-૧૧ કુલે રૂ. ૧૮૮૧૪-૦-૦ ઇશવી અને ૧૮૬૭ તથા ઇબ્જનેરની અને ૧૨૩૬.” આ કામની કુલ નોંધ માટે જુલો પા. પ્ર. II પા. ૪૦૫ કાલમ ૧.

આપણે આગલ ૯) માં બાબ (પા. ૪૦૪ થી ૪૧૭)માં દીવને લગતી કેટલીક

હકીકત લખાણથી તપાસી છે કે ત્યાં અત્રેવાલા સાહેબોની

૧. દીવ ખાતે દખ્ખુ. સીફારશથી વાડીઆણ જાંગીરણ નશરવાનણ અને નવરોણ

નશરવાનણએ દરેહમહેર^૧ બંધાવી હતી અને નવો વરચ્યો

કરીને નીરંગહીન કરાવી હતી અને એ ગામ જ્યાં નૌસારીનું પંથક હતુ, ત્યાં નૌસારીના

આગલા મોબેદોને પુરતો સંતોષ આપતા નહી ગણી, ઉદવાડેથી મોબેદો મોકલ્યા

હતા. હવે આ અરસામાં આ દીવ ખાતે દખ્ખુ બંધવાનું નવું કામ ખરપા થાયું.

દીવની અનજુમને “કાગલ ૧) શા. ૧૮૮૭ ના માહા વીહ ૯ રોજ ૮) મો

માહ ૫) મો” ના દીને લખ્યો.^૨ તેમાં લખ્યું કે અત્રેના સાહેબો ઉપર

એક પત્ર લખ્યો હતો તે મધે જણાવ્યું હતું કે “દીવ મધે દખ્ખુ છે તે ગણી

જુનો થઈ ગઈ છે ને વાપરવા શરબુ કાઈ રહી નથી ને તે મધે ચોમાશામો રૂવાન

મુકવાની ગણીજ અરચણ પડેછે.” એમ જણાવી તેઓએ નવાં દખ્ખમાં બાબે

અરજ કરી હતી. તેના જવાબમાં અત્રેવાલા સાહેબો તરફથી ખરશેહણ માણે-

કણ શરાફ લખે છે કે^૩ “તે વાચીને હમે ગણા દલગીર થયા છેજી પન હમારા ગણા

શાહેબોએ ના પાડીઉ જે તમારા લોકો ઇમાનદાર નથી કાંચેજે તમારે દરેમેહેર બાબે

ગણી આજુજીનુ કાગલ લખો ને પગ વાલવા કબુલ કીધુ હતુ પછે પગ વાલવાનુ કામ

કરવા માડીને પછે તમારે તમારા કોલ વચનથી બેકોલ થઈને પગ વાલવાનુ કાંમ

મુકી દઈને પાછા લાંબા પગ રાખીને જુનાનુ કાંમ કરો છો તેથી હમે ગણા

દલગીર છેજી.” એમ લખી કમંક આગલી બાબદની યાદ આપે છે અને કહે

છે કે પગ વાલવાનુ કબુલ કીધાથી “વાડીઆણ જાંગીરણ પાશે હજરો રૂપીઆ

ખરચાવીને શારી દરેમેહેર બંધાવી આપી ને વરી તેની થાયે હાંથી જેવો ખરચ”

વરશ ૧ ના રૂ. ૫૪૦) આજ દીને શુધી આપે છે ને તમારા રૂવાનોના

કાંમ દારા દીશા શાવ શરોશ શુધા ધરમનુ કાંમ તમારી નજર હજુર થાયે છે

તોથી તમારે પગ લાંબા મુકીને જુનાનુ કાંમ કરો છો તારે હવે તમારે દખ્ખુ

બંધાવી આપીને શુ કરીએ. હમે વીચારીઉ જે વાડ હમે ફરીથી એળી શવા-

(૧) ખરક કહાડતાં માલમ પડે છે કે મરહુમ બાબ મોતજાંબાઈ જાંગીર વાડીઆના એક તરફ રૂ. ૩૦૦માં એ દીવની અગીઆરીને રૂ. ૧૩૦૦) ની મદદ હાલમાં પણ મલે છે.

(૨) ચો. ૨, બા. ૨૦૮, પા. ૧૬૯. (૩) ચો. ૨, બા. ૨૦૮, પા. ૧૬૯.

(૪) એટલે આજે એક કહી કાસે બીજું કહે તેવા, અથવા કદાચ “બી કાત” એટલે “વગર કોલના” એટલે આગલા કોલથી ફરી ગયલા.

(૫) “હાથી જેવો ખરચ” એટલે “મોટો ખરચ.”

ખનુ કાંમ જાનીને વાડીઆણ જાંહાંગીરણ નશરવાનણને શંમજાવીને દખમુ ખંધાવાનુ હોખમ લીધો કાંચે જે એ ઘણી વગેરે ણીજા હંમારા શરવ લોકો મહત કરવા દલગીર છે જે તમારા આગલા કાલને ઇઆદ કરીને પગ વાલવાનુ શવાખનુ કાંમ કરશે તો તમો હરેક કામ ક્તે પામશે તે શત જાણુને.”

એ પત્ર ઉપરથી વધુ દીસે છે કે અત્રેથી વાડીઆણ ખરશેદણ રૂસ્તમણ દીવ જવા નીકળ્યા તેવણુને “દીવના જનદરાલ ઊપર કાગલ ” આપી મોકલવાનો વીચાર કર્યો. તે બાબદ જણાવીને વધુ લખે છે કે “તમો શરવે મલીને તે શાહેબનો શુખન માનશે તો નશેખરા’ વગરે અનજુમન ખુશી થાશે ને તેને હર કાંઈ તંમારૂ કાંમ આવી પડશે તારે શરવ અનજુમન ગણી ખુશીથી તમુને મહત થાશે તેને લીધે આગલ જતાં તમારા લોકોને ગણો કુચ્ચેદો થાશે ને એવો તમારો જબાબ આવેથી ફરામણ ખરજોરણને તરત આઈથી રવાનુ કરીશુ”.

એ પછી શેઠ જાંગીરણ નશરવાનણ વાડીઆચે દીવનુ આ હોખમુ ખંધાવી આપ્યું. તેનો તાલ્લો પુરવાની કીયા તા. ૮ મી જુન ૧૮૩૨ રોજ ૧૧ માહ ૯ ૧૨૦૧ ય. ઝ. ને દીને કરવામાં આવી. તે તા. ૧૦ મી માર્ચ ૧૮૩૩ રોજ ૧૧ માહ ૬ ૧૨૦૨ ય. ઝ. ને દીને ઇજવામાં આવ્યું. એ માટેની તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૩ ની જામે જમશેદમાં છપાયલી જાહેર ખબરમાં જરથોશ્તીઓને ત્યાં હાજર થવાને આમત્રણ કરતાં જણાવે છે કે “શ્રી દીવ કે જે શ્રી હીનદોશતાંનમાં આવી વશનારા જરથોશ્તીઓનું એક પેહેલું રેહકાંણુ છે.” સેવટે લખે છે કે “જેઓ પોતાનાં ખુજરગોનાં શ્રી હીનદોશતાંન મધેનાં પેહલાં વતનને જોવા આહતા હોચે તેઓનેબી એ વખત તથા જોગવાઈ ઘણી શરશ છે.”

જાલના ગામની અનજુમને મુખઈની અનજુમન ઉપર તા. ૨૫મી નવેમ્બર ૧૮૩૦^૩ ને દીને કાગલ લખી પોતાનાં ગામ ખાતે ઉ. જાલનાની અનજુમને મોખેદની જોડ ૧) નીરંગદીન લખને મોકલવા જણાવ્યું. મોખેદો માટે કરેલી માંગણી. એઓ લખે છે જે “તેવાન આઈ આવેઆથી દીનની રોશન વધશે ને હંમો હરેક કામથી અતકી રઈચેચ તે કામ

(૧) “નશેખરા” (નશાખરા) એટલે “નૈસાદીના લોકો.”

(૨) પારસી ધર્મ સ્થલો, પા. ૭૦.

(૩) ચો. ૨, ખા. ૧૭૦, પા. ૧૩૦.

ચાલશે તેનું ધરમ ગણેા મુરખીજીને લાગશે એ વાતથી મુરખીજીએને તથાદી નહીં લખીએ તો બીજા કોને? લખીએ.....હુમે પનચને તાબે છાઈએ..... જાલાની અનબુમન શ્રી મુખોઈની અનબુમ(ન)ની તાબેદાર છે.....એ કામ અતરે બનશે તો બીજા બેએ થેકાનાનું કામ ચાલશે શ્રી ચોરંગવાદનું તા. શ્રી ઇગોલી? કરીને છે તે દીન ૧ નું રથતો છે તાંનું કળરજાએ અતરે? આવે છે તેથી એ કામ થઆથી તમારી નેકનામી છે.”

ખરશેદજી માણેકજી તા. ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૦^૪ ને દીને એ પત્રને જવાબ લખે છે, તેમાં જણાવે છે કે “તે બામે તમે પતેલ શોરામજી રતનજીને લખવું શબ્દવર હતું શા વાશતે જે તમે શારી પખે જાણો છો જે તે ગરીબ માણશે શરવના રૂવાનને ઠેકાણે (પાડવા) દરેમેદર તથા દખમુ દીન ધરમના શરેશતા પરમાણે શ્રી પુના મધે કીધું છે બહુ ખરશેદજી મોદી^૫ બેદેશતીથી નહીં થઈઉં ને એ ગરીબ માનશને ખોદાતાલાથી જશ મલનારો હશે તો તેવોને જીકર ચલાવીને કામ કીધું ને હુમોએ તે કારન દશતુરજી જામાશજી એદલજી તથા મોખેદો પુને ખાતે પનથક કરી આપીઉ તારે હર કાઇ એવું કામકાજનું અતકાવ પડે તારે તેવોનને લખશો તો તેવોન પોતાથી નહીં બનશે તો હુમોને લખીને તમારું કામ જાળવી લાવશે.....પન ખબરદાર તમે તમારી તરફ મુખોઈની પનચાએતનાં શરેશતા પરમાણે શરવે કામ કરાવતા રજો”. એમ લખી મુખોઈની અનબુમનના મનાઈ”યા અટકાવનાં સરેસ્તાઓ લખી જણાવે છે.

તે પછી ખરશેદજી માણેકજીએ તા. ૮મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૦^૬ ને દીને પુને પટેલ સોરામજી રતનજી ઉપર પત્ર લખી પુનેથી એક જોડ જાલના ખાતે મોકલવા લખ્યું અને જણાવ્યું કે જાલના ખાતે “મુખોઈનો શરેસ્તો તા. બધોખશત પરમાણે અધાડ પાશે દીનનું કામ કરાવે.” વધુ લખ્યું કે નીચલી ખાબદનાં કામની મનાઈ મોખેદ પાસે લખાવી લેવી.

(૧) કાણુને. (૨) ચોરંગવાદ અને ડીંગોલી.

(૩) અતરે “રવાન” બોલ સહમજવો જોઈએ કે “રવાન અતરે આવે છે.”

(૪) ચો. ર. બા. ૧૭૧ પા. ૧૩૦.

(૫) એ ખરશેદજી મોદી તે પુનેવાલા મોદી ખુરશેદજી જમશેદજી હતા. જેવજી તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૫ ને દીને ૬૦) વરસની ઉમરે હક થયા હતા, એવજી ખસલ ખાતાના વતની હતા પણુ ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં પુના ખાતે રેસીડન્ટની નોકરીમાં ગયા હતા, ત્યાં મોટો એધો પામવા પછી એવજી પેશવા બાજીરાવની દરબારમાં મોટો શમવગ ધરવગારા થયા હતા (પા. પ્ર. ૧ ૧૨૪), મતલબ આ છે કે જે કામ ખરશેદજી મોદી જેવા લાગવગવાલા મોટા પુરપથી નહીં થયું તે આ ગરીબ શોરામજી પટેલે કરી આપ્યું.

(૬) ચો. ર. બા. ૧૭૨. પા. ૧૩૧.

૧. જીવતી ચોરત ઉપર બીજી ચોરત કરવી નહીં.

૨. “કોઈ રાખેલીના પેતનુ ફરજન્ધને શઢરો પેરાવે નહીં.”

૩. “અન્ધાડૂ લોકો બેહેલીનને ગેર છોકરી આપે લીચે નહીં એવી બા-
દનુ કામ હોએ તે મુબોઈની પનચાએતનુ જબાબ મગાવા વગર કોઈને રજા
આપે નહીં.”

૪. “બહુમન મોર ગોશ રામ રાજને દને જનાવર કપાવાનુ હોકમ આપે
નહીં. હેવી રીતે મોબેદનુ લખાવી લઈને રજા આપજો.....દશતુરજી
જામાશજીની બરદાશ કરજો.”

રોજ ૧૧ માહ ૮ સને ૧૨૦૦ તા. ૧૦ મી મે ૧૮૩૧^૧ ને દીને વાડીઆ
નવરોજી અને પંચાએતના બીજા સાહેબો “તા. શમશત
૮. ફસતમપરાનાં બેહલીનો અનજુમન કમીતીના બેશનારા સાહેબો” જોગ મુરતનાં
એ મોબેદો સાંમે મંગેલી ફસતમપરાનાં મોટા ફલ્યાના તથા મલેસર ફલ્યાના
મદદ. આશરે ૧૫૦ બેહેલીનોની સહીની એક અરજી આવી
હતી. તેમાં નીચલી ફરીઆદો કરી હતી:—

(ક) એક ફરીઆદ આ હતી કે “અંમો ગરીબ બેહેલીનોમાં (ફથતમ)
પોરા ખાતે કોઈ નામદાર મલે નઈ તે શખબે અધેઆડૂ લગરીઆ લોકો ચોરા
વરશ થઆં જુલમ કરવા લાગા ને વધારે લેવા માડીજી ને હેવો તો જુલમ
કરવા લાગા જે છોકરાની નવજોત કીધેલી તે વરશ બેએ વરશે લગન થાએ
તે વાર અખદાવીને? ફરી નવજોતનો હક માગે અશલ નવજોતનુ ૦) = બેએ આના
હતા ને મનચેરજી હોમજીવાલા મોબેદો નવજોત કરતા ને એ લોકોનો દોર
પોએ તેવારે શરવે પાશેથી મેલાવતા ગીઆ ને હરએક કામમા જુલમ જીઆશતી
કરવા લાગા”

(ખ) બીજી ફરીઆદ આ હતી કે નાતરાંનો લવાજમ રૂ. ૨૫ નો હતો
“દશતુરજી ખુરશેદજીના છોકરા પાશે ...તી^૩ નો હવાલો છે તેથી તેવોન
ગણી જબરજશતી કરીને ત^૪ ના રૂપીઆ ગણા વધારે લેવા માડેઆ ઈજકેત^૫

(૧) ચો. ૨. ખા. ૨૦૧. પા. ૧૫૭.

(૨) અટકાવીને અથવા તો ખખડાવીને એટલે ધમકાવીને.

(૩) પહેલો અક્ષર થોડોક ફાટી ગયો છે, પણ તે ‘ચી’ હોય એમ દીસે છે. ચીતી એટલે
ચીઠી હોય એટલે લગન સારવાનાં લવાજમની ચીઠી. (૪) તમના એટલે જણુ ધણાં.

(૫) ઇજકેત increase, મતલબ કે લવાજમમાં વધારો કરવા ઉપરથી.

ઉપરથી બેઢેદીનોએ દશતુરણને ગણા શમજવેઆ પણુ કંઈ ગરીબોનો માનીઉ નહી પછે.....આશરવાર દેતી વખતે લોકોના કામ અતકાની જીવન જોશતી હેવી કરવા લાગા જે પોતાનુ હક કરતાં બનનું ચોગણુ કરતાંથી વધારે ગણુ લેવા લાગા.” એ બાબે ફરીઆદ કરતાં તેઓ લગન સંબંધી કીયાનાં આગલ સવંત ૧૭૯૦ (ઈ. ૧૭૩૪) ના સાલ મધે એઓનાં જીજ્ઞાસોએ મોબેદો સાથે નકકી કરેલા ભાવની નીચલી વીગત આપે છે : “વરણી શારે તા. નવામેત ^૧ કરે જોરાંની^૨ તા. આશરવાદ દીએ તે શુધાં રૂપીઆ બેએ ૨) અધરગાના ^૩ આશરવાર દીએ તેનાં રૂ. ૨૫”. આગલ ચાલતાં લખે છે કે તેઓ એક વખતે દેશાઈજી એદલત સુરતમાં હતા તેવણની પાશે ગયા, સખમ કે ત્યાંવાલા દસ્તુરજી અને નૌસારીવાલા મોબેદો કહેતા હતા કે તેઓએ લવાજમમાં વધારો કીધો છે, તે દશતુરજી અને દેશાઈજીનાં હોકમથી કીધો છે, પણુ “દેશાઈજી એદલતજીએ કંઈ તજવીજ કીધુ નઈ ને દશતુરજી શોરાબજી ને કંઈ પુછીજી નઈ.....એમ લોકોને કહી જે વધારે લીધાની હું તજવીજ કરશ પણુ અંમેને કાંઈ ખોલાશે જવાબ દીધો નઈ.” વધુ જણાવે છે કે ત્યાર પછી તેઓ બીજી વાર દેશાઈજી એદલત પાસે ગયા “તેવારે એદલતજી દેશાઈએ કંઈજી જે વધારે લીધામા આવશે તેવારે અન-જીમને જખાબ દીધો જે અંમે શરેશતા પરમાણે આપશુ તારે એદલતજી દેશા-ઈએ કંઈજી જે જાવ ગમે તો બામન ^૪ પાશે જઈને કામ કરાવો.....હેવો જીવન છે ગરીબ પ્રીરકા બિપર તેથી શુ લખીએ લખતા કંઈ પોચી શકતા નથી.”

ત્યાર પછી વધુ લખે છે કે તેઓ ત્રીજી વાર મોદીજી રૂશતમજી હોરમજી^૫ સાથે દેશાઈજી પાશે ગયા, “તેવારે તેવાને જખાબ દીધો જે મે વરોદરે^૬ કાગલ લખુ છે તેનુ જખાબ આવેઓ નથી આવશે તેથી થીક કરીશુ ને હવે પછી

(૧) “નવમેત”ને બદલે નક્ક કરનારે જીજ્ઞાસ કરેલી દીસે છે. (૨) એટલે બેકરા બેકરી બનેની. (૩) ‘ગરગરના’ શબ્દ માટે એ શબ્દ દીસે છે.

(૪) બાહમન. (૫) એ રૂશતમજી મોદી (૧૭૮૫-૧૮૪૯) “સુરતવાલા શેઠ હોરમજી બીજી મોદીનાં બીજી દોકરા” હોય. (પા. પ્ર. I. પા. ૫૩૨.)

(૬) એવું દીસે છે કે નવસારીના મોદા દેશાઈ એ વખતે વરોદરે ગયા હશે ના દસ્તુરજી ત્યાં ગયા હશે તે ઉપરથી એમ લખ્યું છે.

જેની નવજોત કીધી હોય તે તે પરમાણુ તારે ફરી નવજોત હોયે નહી, નવજોત એકજ વાર થાયે ફરી પાતલો માણુશો ના'. એ રીતે કહ્યું. ” તે પછી તેઓએ એકલજ દેશાઈનાં કહેવાથી જે બીના બની તેનું કાગલ નાસારી ફરતુ-રજી અને દેશાઈજી ઉપર લખ્યું. પણ તેઓએ ખેખ્યાને ૩) દીન રાખીને કાગલ પાછું આપ્યું કે “તું” તો પછશા આપીને લખાવી લાવેઓ છો.”

એ બેહેદીનો કેઈ દાખલાઓ આપે છે કે જેમાં મોખેદો આગલ કરતાં હવે વધુ દામ માંગવા લાગા. એમ દાખલા આપતાં એક ઠેકાણે લખે છે જે “દેશાઈજીએ અશલ પણ અમારો ગરીબ લોકો ઉપર ગણો બુલમ કીધો હતો તેવારે પણ અમારા આગાન^૨ લોકો હાતે શદરો પેરાવા હતા તા. હાથે લગન શારે આ હતા ગના એક લોકોને તેવોની ચોલાહ બચાવાડી આવાહ^૩ છે ને હવે દેશાઈજી હમારા હબરો રૂપીઆ મોશ^૪ લીએ ને અમારો કામ અતકાવે વાશતે અમા એ લોકો ઉપર રાજી નથી ”

(૧) એઓની ત્રીજી ફરીઆદ આ હતી કે દેશાઈજીની હકુમત તલે “રોઆંનને શનજોગીને નહાતા નથી જે ઇચ્છાજદાયરેના કામ કરે છે તે શરવે શનજોગવા લાગે છે તે ગુશલ કરતા નથી તે દેખાઈતો ગુના છે ને મુખોઈથી શાહેબ લોકો કેતાબ છપાવી શુરત મોકલી છે જે તેમોખી લખે છે જે શનજોગી રોવાનને પછે નાવું જોઈએ પણ અમા બેહેદીન લોકો પણ અશલ શનજોગી નાતા નહી હતા કાંએજે દેશાઈજીના બુલમથી પછે આજ વરશ ૫૦-૬૦ થયા તેવાર પછી અમા બેહેદીન લોકો તા. આ. મનચેરજી હોમજીવાલાખી અમારી શાથે શનજોગી નહાતે પણ શેઠ ધનજીશાહજી^૫ એ તા. બીજા શાહેબ

(૧) “પાતલો માંડશોના” એટલે કે એક વખત નવજોત કીધી હોય તો બીજી વખત નવજોત કરવી નહી. નવજોત વખતે છોકરાંને પાતલા પર ખેસાડામાં આવે છે, તે ઉપરથી આ ઇસતેલાહ બરપા થાઇ છે.

(૨) આગલથી ‘ને’ હરફ નીકલી ગયો છે. “નેઆગાન ”. (૩) આખાદ.

(૪) “મોશ ” ફા. “મોજદ,” એટલે લવાજમ, બદલો. “દેશાઈજી હમારા હબરો રૂપીઆ મોશલીએ ” એટલે અતલખ કે, દેશાઈની સરદારી હેઠળના મોખેદો હબરોનો લવાજમ લીએ.

(૫) એ ધણી તે ધનજીશાહ બરજોજ બેહેરેમંદખાન (૧૭૭૦-૧૮૧૦) દીસે છે, જેવણ સુરતવાલા જાણીતા અરદેશર કોટવાલના બાપ થતા હતા (પા. પ્ર. I. ૧૧૫).

લોકો ભેર મારેઆ તેવારે હેવું' બનીજી છે શનભેગી નાવાતુ ને એ ભગીરીઆ અધેઆરૂ દીનના દુશમેન થાઈ નાતા નથી."

(ઘ) ચોઠી કથાદ આ હતી કે એ મોબેદો રવાનને મોહડાંપર પડાંન બાંધે છે અને પડાંન નહીં બાંધનારાઓને રવાનને દખમામાં નહી મેલવાનો દર આપે છે. સેવટે લખે છે કે " ગરીબ પ્રીરકાની રૂશતમપરાના બેહેદીન શાયેની તા. અનંધારૂ મનચેરજી હોમજી શાયે અનજીમન અરજી કરી શાહેબ લોકોની ખીજમતમો કીધી છે.....એ અરજીતુ જીબાબ ગરીબ અનજીમનને વાલવુ."

આ પત્ર ઉપર ૧૫૯ પુરૂષોની સહી છે. તેની સેવટે ઉપર જણાવવા પ્રમાણે જે લખાણ છે તે ઉપરથી દીસે છે કે નૌસારીમાં મોબેદ અને બહેદીનો વચ્ચે અને મોબેદ મોબેદો વચ્ચે જે અવાર નવાર કજીઓ ચાલતો હતો, તેવો કોઈ કજીઓ સુરતમાં પણ ચાલતો હતો. આ પત્ર ઉપરથી વધુ માલમ પડે છે કે આગલી સદીમા કેટલાક નીચલા બનાવો બનતા હતા.

૧. લગન વખતે પરજીતાં ભેડાંને ફરીથી સફરો પહેરાવતા"

ઉપલાં કાગજમાં કથાદ કરવામાં આવે છે કે " છોકરાની નવજોત કીધેલી તે વરશ બેચે વરશે લગન થાયે તે વારે.....ફરી નવજોતનો હુક માગે." આ ઉપરથી દીસે છે કે આ બે નવજોતનો રેવાજ લવાજમને અર્થે મોબેદો તરફથી કદાચ ચાલુ રહ્યો હોય.

૨. મોબેદો સાથના કોઈ મતફેર વખતે બેહેદીનો પોતે સફરો પહેરાવતા અને લગનની કીયા વરીક કરતા અને એમ સંજોગ તપાસી લેતા. લગન માટે લખે છે કેર " લગનતુ વખત વહી જવા થઈઓ તેવારે અનજીમને ખોદાતાલાને ઇઆદ કરી પાની..." કુશતી શામેત કરીને વરણી શારી જેમ અનધેઆરૂ શારેચ તેમ પછે છોકરાને ગેરમા લઈ ગીઆ ને કુલ અનજીમનને પાદીઆબ કુશતી કીધી ને છોકરા છોકરીનુ હાત મેલવી ચોરી શારી લોખાને ધુપ કીધો જેમ અનંધારૂ કરે છે તેમ કરીને શરવે કુલ અનજીમન તનદરૂશતી બણીને કાંમ ચલાવીઉ."

(૧) લગન વખતે ફરીથી નવજોત કરવાના રેવાજના મુલ બાબે જીઓ આગલ ૭) મો બાબ પાના ૨૧૨-૧૩. (૨) ચો. ૨, પા. ૨૦૧, પા. ૧૬૧.

(૩) કાગજ ફાટી ગયું છે. " પાની...કુસ્તી શામેત કરીને"ની મતલબ કે "બરાબર કુસ્તી પાદયાબ કરી," પાદયાબમાં "આબ" એટલે પાણીનો ખ્યાલ છે તે અહીં છુટો પડ્યો છે.

૩. જેમ અત્રે પંચાંગોતવાલા સાહેબો લગન અને ગગરનાનો કાંઈ લવાજમ લેતા, તેમ નૌસારીવાલા તરફથી દેશાઈ એલેલજી હક લેતા. એ પોતાનો હક અમલમાં લાવવા માટે બેઠેલીને રૂથતમપોરાથી બહાર શહેરમાં જઈને બાલકની નવજોત કરાવી લાવ્યા તો તે બાલકનાં દીલમાંનો શહેરો કહાડી ફરી નવશેા નવારી સદરો પેરાવીઓ.

૪. આગલના વખતમાં મોબેદા પણ પોતાને ઘરનાં રવાનોને પોતપોતે સંજોગતા. એમ રવાનને સંજોગવું રીમન તરીકે નહી ગણાતું હતું. ઉપલાં પત્રમાં જણાવવા પ્રમાણે દીસે છે કે મોબેદોમાં રવાનને સંજોગી ગોશલ કરવામાં નહી આવતું હતું.

૫. સુરતનાં તરાતી (તલાતી) કુતુંબનાઓ માટે માફી હતી કે તેઓનાં કુતુંબમાં છોકરીનાં લગન હોય તો લગનનો લવાજમ તેઓ પાસે લેવો નહી.¹ એજ સુજબ વર્ષક કુતુંબના ઘેરને લગન વખતે માફી હતી તથા પતેલ કુતુંબને પણ માફી હતી.

૬. નવજોતનો નવશેા નહવાડવાનો મોબેદનો લવાજમ પૈસા ચારનો હતો.

૭. નવજોત માટે મોબેદનો લવાજમ ૦) એ આનાનો હતો.

૮. છોકરાઓ છોકરીને ઘરે પરણવા જતા ત્યારે ઘોડે બેસીને જતા.

એવું દીસે છે કે સુરતના કાઈક બહેલીને તરફથી આ બાબત પેહેલે જમશેદજી જીજીભાઈ હજુર એક કાગજ મારફતે રજુ થઈ હતી. તે

(૧) પારસી પ્રકાસ (I. ૮૬૨) પ્રમાણે, “ ઇ. સ. ૧૬૮૬ માં નવસારી મધે મોબેદો અને બેહદોનો વચ્ચે થાયલી મોટી મારામારી વેળાએ એવણે (મનાજી કુકાજી તલાતીએ) બગરીઆ મોબેદોનો ઘણોક દોર તોરવાને હાંમ બીડી હતી, અને આ. મનોચેહરહોમજી વગેરે બગરયાઓથી છુટા પડ્યા તે મુખ્ય એઓની કુમકથી હતું. આ માટે આ. મનોચેહરહોમજીના સાથવાળા મોબેદોએ એવણને દાવરનો એલકાબ આપ્યો હતો, તથા એઓનાં કુટુંબમાંથી પેહડી દર પેહડી શીઆવ, લગન, ગગરનાં, નવજોત વીગેરેની ફીઆઓના લવાજમો નહી લેવાના બંદોબસ્ત કરીતા હતા, જે હજુ સુધી ચાલુ છે.” રૂથતમપરાના હાલના ફસતુર જમશેદજી ફરામજી રખાડીનાને પુછાવતાં તેવણ તા. ૬-૮-૧૯૨૮ ના પત્રમાં જણાવે છે કે ત્યાં હજુર તલાતી અને પટેલ કુટુંબો હસ્તીમાં છે, પણ તેઓના બાબમાં હાલ માફી જેવું કાઈ રહ્યું નથી.

તેવણે એક કાગજ સાથે દેશાઈજી તેમુરશ જમશેદજી ઉપર ખુંબઈ ખાતે મોકલી હતી કે તે ઉપર ધ્યાન આપે. તે નકલ દેશાઈજી તેમુરસ જમશેદજીએ નૌસારી દસ્તુરજી રૂસતમજી નશરવાંનજી ઉપર મોકલી હતી. તે ઉપરથી દસ્તુર રૂસતમજીએ દેશાઈજી તેમુલજી ઉપર તા. ૭ મી જાનેવારી ૧૮૩૧ રોજ ૮ માહ ૪ ૧૨૦૦ ય. જ. ને દીને એક લાંબો પત્ર^૧ લખી કેટલોક ખુલાસો કીધો હતો. તેમાં જણાવ્યું કે “ કેતલાએક જન નૌશારીવાલા તથા કેતલાએક જન સુરતવાલાઓએ એ લોકોને એટલે (સુરતના કૃત્યાદ કરનારા બેહદીનોને) બરમાવીને ^૨ ખાંસુખાં એક શેતાન ઉભો કીધો છે. બાકી રૂસતમપોરાના ખીજા બેએદીનો છે તેની કંઈ તકશીર નથી.” વધુ દસ્તુરજી એ બાબદમાં ફરીઆદ કરે છે કે તેવણ ઉપર સુરતવાલાઓએ “ એક કાગજ લખીજી જેમ કંઈ કોઈ ચાકર જીપર કે પશતાકીઆ જીપર લખે તેવા ખીજાજીથી એક ચાર આગલ પોલીને વેથ^૩ લાખી લખીને કાપલી મોકલી તેમા કેવા બેરથી કે તમો જાનતા હશે પણ મારે માથેખી મુરખી છે તે શરદારે તમુંને પુછી શકશે ને તમુંને દુર કરશે હમો ગમે તે પાશે કરાવડું એવી રીતે થી ગણે પણ એ હલકાઈ ભરેલાને વગર શમજના લોકો શાથે બરોબરી કરતા અમુંને બોજ નહી તેથી આપને જબાબ લખીજી નહી.”

આગલા કાગજમા વડોદરેથી કાંઈ જબાબ આપવાનો ઇશારો છે તેનો ખુલાસો દસ્તુરજીનાં કાગજ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક પોલીઆ દેશાઈએ તેઓને હીમત આપી હશે કે “ તમે જણુ પ) તા. ૭) એક મારે શાથે વડોદર આવો હું તમુંને પરમાણુ ૪ કરી અપાવું ને કાઠી મુકાવું એ ભાગરીઆને એવી શજા કરાજી એવી રીતે પોતાની બજારોગી કીધી. ”

(૧) ચો. ૨, ખા. ૧૭૮, પા. ૧૩૫.

(૨) બરમાવીને.

(૩) વેહેંત એટલે ખીલસ; મતલબ કે “ ચાર આંગળ પોહળી અને એક ખીલમ લાખી કાપલી જીપર લખ્યું.”

(૪) ફરમાન અથવા કદમ પરવાનો.

દસતુરજી એ પત્રમાં વધુ જણાવે છે કે “એ લોકો શ્રીરાજશાહની તા. અરદે-
શરની પાશે ગીઆ હતા તેવારે તેવોએ કંઈજ ને પોલીશનો વધવટ ફરે
નઈ ને તંમે ૧૦૦) વરશનુ ફેર(વ)વા આવો છો^૨ તેથી એમાનું કંઈ બને નહી
જેઊવો^૩ શુરત તા. મુબાઈ અંમોને લગન ૨૦) જિ^૪થાએ છે ને તંમે ૩૫. ૨)
શાફ ફેશાદ કરો છો જવો તમોને શરવે કરતા શેલ છે એવું કેથે નથી ને
કરતા આપડું ને પનથક.....^૫ હમુને કંઈજ નહી કેાએ તરેથી બેએ
બેહદીન તંમારી જાતે શમજાવી આખડી કંઈજ ને એમળી કંઈજ ને તંમે કેાઈ
હજાર ખરચ કરો છો કેાઈ ૫૦૦) કારો છો ને અંધાડને ૩૫. ૦૫ આપવા
શાફ એવડી કામર^૬ આંધી જોઈએ રામશગરને ધોલીને દગેદગ આપે છે ને આ.^૭
બેએ દાડા શુધી ખરાખ થાએ ને તેને મજુરી કરાવીને ૩૫. ૦૫ મજુરીનુ
આપવો તેમા એવડી ફજીતી શાને જોઈએ તે કરતાં જો તંમે નહી આપશે
તો અમે તંમાડ કાંમ અંમથું કરશુ વરી તંમેજ પશતાઈને વધુ કરી આપશે
.....શુરતમા હંમારો હોકમ તો નથી તા તો અંગરેજ છે તંમે અદાલતમા

(૧) એ શ્રીરાજશાહ અને અરદેશર તે સુરતવાલા શેક ધનજીશાહ બરખેરજી બહે-
રેમંદખાન, જેવણુ ૧૮૧૦ માં બોધાણુ મધે સરકારી સેવા બજાવતાં માર્યા ગયા હતા, તેવણુના
બેટાઓ હતા. એઓનાં પીતાની સેવાની કદર જાનારીમાં નામદાર સરકારે એઓને સરકારી
નોકરી આપી હતી. તેમાં એ બંને બાઈઓએ નામના મેલવી હતી અને ખાન સાહેબનો
બેનાખ મેલવી સરકાર અને ધ્રજીની પ્રીતી મેલવી હતી. એઓમાથી ધનજીશાહ ૫૭,
વરસની ઉંમરે તા. ૨૦ મી જુન ૧૮૪૩ ને દીને હક થયા હતા અને અરદેશર, જેવણ
“ અરદેશર કોટવાલ ” તરીકે સુરતમાં મશહુર થયા હતા. તેવણુ ૬૦) વરસની ઉંમરે તા
૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૬ ને દીને હક થયા હતા, એ અરદેશર કોટવાલની કીર્તીની વખા-
ણુમાં આપણુમાં “ અરદેશર કોટવાલનો ગરબો ” એવે નામનો એક ગરબો પણ જોડાયો હતો
આ ગરબા માટે જુઓ સોરાખજી હોરમજી ચીકનજાપનારની ગરબાઓની ચોપડી પેહલે
બાગ, પા. ૬૦, તથા જુઓમી. ધનજીબાઈ ન. પટેલનું પુસ્તક “ પારસી કીર્તી પ્રકાશ, ” પા
૩૨, અને ને પછીના પાના.

(૨) એટલે કે ૧૦૦) વરસનો ઠેડવેલો લગાજમ કાઢી નખાવા માંગે છે.

(૩) જુઓ.

(૪) જાપર “ શાહ ” હોય પાછલા બે હરફે નીકલ થતાં રહી ગયાં છે.

(૫) અહીં અત્રે ત્રણ ચાર લીટીઓ, નકલમાં ઉતારવા વગર ખાલી છે.

(૬) કદાચ કમર; અથવા કામરી, a chip of bamboo એટલે પ્રકાનું લથ્થા
મતલબ કે નજીવી બાઈન માહે લડવા નીકલવું નહી જોઈએ. (૭) અંધાડ.

ફરીઆદી કાં નહ કરતાં જે લોકો જખરદશતી કરે છે.” આગલ ચાલતાં દસ્તુરજી દેશાઇજીને લખે છે કે “તમે શેઠજી શાહેબને^૧ દુ’કીજ અરજ કરવી જે એ લોકોને જખાખ થાયે જે જે કેઇ તમારા ધારાવો^૨ ને તમારા વડાવા વરશ ૧૦૦ થયા આપતા આવેલા છે તે હક આપો અમારે એક ઢોકડો જીઆદે જોઇતુ નથી.....એતો હંમેજ શોશીને ૩) વરશના ચલાવીએ છઇએ એને બાકી તરેવાર મુજબો ગુજરે છે પન હંમારો શાંભલનાર એક ખુદા વગર બીજે કેઇ નથી તેથી અમોલા^૩ બેશી રચા છેએ.”

તા. ૧૨ મી મેહ ૧૮૩૧^૪ ને દીને ખરશેદજી માણેકજી, વાડીઆ નવરોજી

જમશેદજી ઉપર પત્ર લખી ચોલપાદથી પટેલ

૬. ચોલપાડની અનન્ય- રૂસતમજી ધનજીની અરજ રજુ કરે છે તેવણુના લખવા મને તલાવ મઠે મંગિલી પ્રમાણે એ ગામમાં સવંત ૧૮૪૫ (સને ૧૭૮૯) માં મદદ. પારસી હાદાભાઈ જમશેદજી ગોરીઆએ ધર્મ ખાતે

તલાવ બંધાવ્યો હતો, તે સવંત ૧૮૭૮ (સને ૧૮૨૨)

માં પારસી બીખાજી મેહરજીના છોકરા હોરમજીએ સમરાવ્યો હતો; પણ બીજે વરસે સવંત ૧૮૭૯ (ઈસ્વી ૧૮૨૩) ની મોહતી રેલ વેલાએ તે ભાંગી ગયાથી તે સમરાવી આપવાની અત્રે અરજ આવી. તે જિપરથી ખરશેદજી માણેકજીએ પચાએતનાં ફંડમાંથી રૂ. ૩૦૦) થી સમરાવી આપવા પરવાનગી માંગી અથવા તો પચાતનાં ફંડમાંથી રૂ. ૧૦૦) ભરી બાકીનાનું ઉંગરાણું કરવા કહ્યું એવું દીસે છે કે રૂ. ૩૦૦) નાં ખર્ચની પરવાનગી મલી હતી. તે ઉપરથી તા. ૧૬ મી મે ૧૮૩૧^૫ ને દીને સુરત મોદી રૂસતમજી ખરશેદજી ઉપર એ કામ કરવા પત્ર લખ્યો હતો. તે પત્રમાં એટલા રૂ. ૩૦૦) થી કામ કરાવવા જણાવ્યું હતું અને કહાય “એ રૂપીઆ કરતાં કાંઈ વધારે બેશે તેની હંમારા ઉપર દુ’કી લખશે. તે હંમારી પચાતનાં તરશતી શીકારીને નાંણાં આપશે ” એમ લખવામાં આવ્યું હતું. તે ઉપરથી મોદીજી એ તે કામ કરાવ્યું

(૧) એટલે જમશેદજી જીજીભાઈ જેવણે દેશાઇજી તેહમુંસ ઉપર પત્ર લખ્યો હતો, તેવણ.

(૨) ધારા હોય.

(૩) મુગા.

(૪) ચો. ૨. બા. ૧૬૭. પા. ૧૨૫.

(૫) ચો. ૧૧. બા. ૧૦૬. પા. ૪૦. બીજે ભાગ એ તલાવની હાલની હકીકત

મઠે પુછવતાં ચોલપાડવાલા મી. મંચેરજી હીરજીભાઈ તાં ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૭ ના પત્રમાં જણાવે છે કે “તલાવનું નામ લાલવું કેહેવાય છે તલાવ ધણુંજ મોટું છે..... “લાખી વનગરે પોતે બંધાવેલું કેહેવાય છે” એ પછી એ મહરથ તાં ૧૦-૧૧-૧૯૨૭ ને દીને મલવા આવ્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે એક બુધો મુસલમાન છે તે કહે છે કે એકસે વરસ પર પારસીઓના લાલ તળે એ તલાવ બોલાવું હતું.”

અને “તે તલાવ ખોધાવાની ગંની જરૂર નેઈ”, તેથી વધુ ખોધાની પછી દર-સ્ત કરાવ્યું તેમ કરતાં રૂ. ૩૬૩૫૨ વધુ ખર્ચ થયો હતો. તે પછી એમ બન્યું કે “શંવત ૧૮૬૦ નાં શાલમે મોટી રેલ આવી ને ગતું નુંકયાં થાઈ” તે વખતે તે તલાવ પંન એક તરફથી પાછો ખોદાઈ ગયો.” તેથી તે ગામનાં પટે-લાનાં ફેહવા ઉપરથી મોદીલએ તે પાછું દુરૂશત કરાવાનો રૂ. ૫૦) થી ૭૫) નો ખર્ચ જણાવી તા. ૨૮ મી મે ૧૮૩૫^૧ ને દીને અત્રે પંચાયતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખ્યો.

અત્રેની પંચાયત ઉપર દાદાભાઈ નવરોળ સોરાબળ બંગાલીએ એક પત્ર લખ્યો હતો જેની તારીખ નથી, પણ તે ૧૮૩૨ માં ૧૦. કલકત્તાની અનજ્ઞમને લખ્યો હતો એમ તેમાની હકીકત ઉપરથી દીસેછે. તેમાં જણાવે બખશેરા આપેલી છે વકે ઇ.સ. ૧૮૧૦માં જમશેદજી કુકાળ બંગાલમાં ગુજર્થા જગ્યાનાં રક્ષણ માટે તેવણે કલકત્તામાં “બાલીઆઘાતનાં રશતામાં બેકકખાંનાં મંગાયેલી મદદ આગલ” પોતાની વારીનો એક કટકો બંગાલાના પારસીઓને ગહબાર તથા હરેક બીજા અવસરનું ખાંણું કરવા માટે આપ્યો હતો. તેનાં મકાનમાં વહી કોઈ મુસાફરો આવી રહેતા હતા. ત્યાર પછી જમશેદજી ગુજરવા બાદ થોડોક વખત રહીને ૧૮૧૭ માં એવણનાં ઘણી-આણી હીરાંબાઈએ પોતાનાં જમાઈ પારસી નશરવાંનજી કાવસજી પીટીટ^૨ ને પાવર આપીને કલકત્તે મોકલ્યા હતા કે લેહણું દેહણું આપ લે કરે અને મીલકત વેચ લે કરે. તેવણે ઉપલો જમીનનો કટકો તે પરના બંગલા સાથે નામનાં રૂ. ૫) લઈ બંગાલાનાં પારસીઓને સવાધીન કીધો હતો અને પારસી નવરોળ સોરાબળ બંગાલેવાલા, તે આ પત્ર લખનારના બાવા તથા નવરોળ કાવસજી બનાજીને હવાલે કીધો હતો. હવે ૧૮૧૭ અને ૧૮૨૫ ના અરસામાં નવરોળ બંગાલી તે વાડીનો કારભાર કરતા હતા. ૧૮૨૫ માં તેવણ હક થયા. તે પછા ૧૮૩૦ સુધી, ઉપલો પત્ર લખનાર દાદાભાઈ નવરોળ સોરાબળ બંગાલીનાં હસ્તકમાં તે વાડી હતી.

(૧) ઉપલોજ હવાલો.

(૨) એવણ શેક સોરાબળ શાપુરજી બંગાલીના કાકા થાય. મરણ તા. ૨૬ એપ્રિલ ૧૮૫૮.

(૩) ચો. ૮, બા. ૩૨, પા. ૩૪, તથા ચો. ૨, જે નકલ છે તેમાં પણ એ પત્ર બા. ૨૨૯ તરીકે છે.

(૪) મરહુમ સર દીનશાજી માનેકજી પીટીટ પેહેલા બારોનેટના બપાવા. બીપલા મરનાર જમશેદજી કુકાળ મળાઈ એવણના બીજા વારના સસરા થાય. મરણ તા. ૨૦ ડીસેમ્બર ૧૮૨૦. પા. પ્ર. I. પા. ૧૪૭.

૧૮૩૦ માં એવણુ સુ'બઇ આઠ્યા, ત્યારે પોતાના બેહસ્તી ભાઇ શાપુરજી'નાં હવાલા-
માં તે વાડી સોંપી આઠ્યા હતા. શાપુરજી જ્યારે સુ'બઇ આઠ્યા ત્યારે બમનજી
સ્તનજીના હવાલામાં સોંપી આઠ્યા. આ વખત સુધી બાઇએ કાંઇ દાવો કીધો
નહી. પણ ૧૮૩૦ માં એવણનાં બેહસ્તી ભાઇ ઉપર વાડી પાછી લેવાના દાવો
કીધો. એવણના ભાઇનાં લખવા ઉપરથી બ'ગાલેવાલા રૂસ્તમજી કાવસજી અને બીજા
પારસીઓએ ખાતરી લખી આપી કે એ વાડી ધર્મખાતે આપવામાં આવી હતી.

આ હકીકત લખી આ પત્ર લખનાર દાદાભાઈ સુ'બઇની પ'ચાએતને
જણાવે છે કે ધર્મની જગા બાણી તેવણના બાવા નવરોજી બ'ગાલીએ તે ઉપર
મખલખ રૂખ્યા ખરચ્યા હતા. વહી તેવણે હજારો રૂખ્યા ખરચી હખમુ' બ'ધાંચુ'
હતું. વાસ્તે એ વાડીની પેદાશ ઉપબળીને ધર્મખાતે ખર્ચ કરવો જોઈએ. આ સર્વ
હકીકત જણાવી એવણે લખ્યું કે “હમારી તા. હમારી બપાઇ સ્તનખાઈ તા.
હમારી માતાજી મેરખાઇ તથા હમારી ભાણી ઘનાં શુખીતર છે જે એ વાડી
સુ'બખાઇનાં પ'ચાતનાં શાહેબ લોકોને હવાલે કરાવી કાંચેજે તમો શાહેબો હુરેક
પારશીની પનચાતનાં ધરમની જગોનાં મતવહી છેઓ.” એ વાડીની ઉપજના સંબંધમાં
લખે છે કે વાડી બ'ગલા પાછલ ખરચ કરવા બાદ તેની ઉપજમાંથી હખમા આગલ
માણુચ રાખવું, સગડી પાછલ ખર્ચ કરવો, જરથોસ્તી આંધલા લુલા બીવારસની
પરવરશી કરવી, બીવારસી રૂવાનોનો ખર્ચ કરવો, એ વીગેરે ધર્મનું કામ કરવું.
એવણ વધુ જણાવે છે કે ઉપલાં બાઇએ એવણ ઉપર સુપરીમ કેટમાં રૂયાદ
કીધી હતી, તે એપ્રિલ ૧૮૩૨ માં ખર્ચ સીકકે ઉઠારી નાખવામાં આવી હતી.
તે છતાં એ બાઇએ દાવો ચાલુ રાખવાની કોશેશ કીધી હતી અને વર્તમાનપત્રોમાં
છપાંચું હતું અને કલકતે રૂસ્તમજી કાવસજીને પોતા તરફથી કામ કરવા કહ્યું હતું.

આ પત્ર ફરતો થતાં તે ઉપર વાડીઆ નવરોજી, વાડીઆ બહમનજી, અને
જમશેદજી જીજીભાઇએ સેરા કર્યા કે એ વાડી ધર્મખાતે અપાયલી છે; તેથી
રૂયાદ કરનાર બાઈનું કાંઇ ચાલે નહી. માટે પ'ચાએતે કલકતે એ બાબે લખવું.^૩
ઉપર પ્રમાણે ઠેઠાવ થવા ઉપરથી અત્રેથી પ'ચાએત તરફથી ખરશેદજી માણુકજીએ

(૧) મરજી તા. ૨૫ મેઠે ૧૮૩૨.

(૨) આ વાંચણ કાઢક શકમંદ છે. શુખીતર શબ્દ બાબે શક છે. કદાચ મતલબ
એમ હોય કે અમારા બાણી (નામે) “ધના સુખતી” (કહે) છે. અથવા કદાચ “ધણા સુખી
છે” એટલે ધણા પ્રુશી છે.

(૩) એપ્રિલ ૮, બા. ૩૨, પા. ૩૪.

રૂસ્તમજી કાવસજી (બનાજી) ઉપર એક પત્ર લખ્યો, અને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી અને પંચાએતના બીજા પાંચ સાહેબોએ પણ અત્રેની અનબુમન તરફથી આગસ્ટ ૧૮૩૨ સંવત ૧૮૮૮ ભાદરવા શુક્ર ૨ વાર શોમે ને દીને^૧ રૂસ્તમજી કાવસજી પર ઉપર જણાવેલી સર્વ વીગત આપી કાગજ લખ્યો કે એ વાડી હવેથી તેવજી પંચાએત તરફથી પોતાના કબજામાં રાખવી અને તેવજી તરફનાં જરથોસ્તીઓને વાપરવા દેવી.

તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૭^૨ ને દીને દમણથી મોદીજી સાહેબ દોરાબજી નશરવાંનજી, આ. કાવસજી બેરાંમજી અને ૧૧. દમણની અનબુમને બીજા ૧૨) સાહેબોએ પંચાએતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર ત્યાંની દરેમેહરને લખી નીચલી બાબદમાં ફરીઆદ લખી હતી. ત્યાં પારસી ગ્રંથપ્રિય અવધાવા મેરવાનજી નવરોજી માણેકજી જુજે ફરાંશીશવાલાએ કાળે માંગેલી મદદ. એક દરેહમેહર બાંધી હતી. તેમાં કેાઈ મોબદ રાખ્યો નહી હતો પણ તે છતાં તે મરનારના હોકમથી તે દરેહમેહર “ દમનના શરવ જરોતોશતીઓને બાજ રોજગાર જશન પરબ મુકતાદ તથા ગંમ્બાર ઉઠીઆણીને ગંની કાંમ લાગતી હતી પન હમના થોડું થઈજી મેહેરવાનજીના છોકરા મનચેરજી^૩ આલશાના મારે^૪ આવીને રહેલા હતા.” એ સબબથી દમનવાલા જરથોસ્તીઓને ઘણી વીશતી^૫ પડતી હતી.

આ પત્રનો જવાબ મુંબઈની પંચાએતના સાહેબો લખે છે પણ તેની નકલ અધુરી રહી છે તેથી તેનું સેવટ શું આવ્યું તે માલમ પડતું નથી. પણ

(૧) ચો. ૨, બા. ૨૬૮, પા. ૧૬૬. એમાં તારીખ આપી નથી.

(૨) ચો. ૨, બા. ૨૭૬, પા. ૨૦૦. સને આપ્યો નથી, પણ એ સને આ બાબવાલા અરસાનાં કેાઈ સાલમાં દીસે છે સબબ કે એ પત્રમાં જણાવેલા મનચેરજી મેરવાંનજી જુજે ફરાંશીશ પદશા સંબંધી મુશકેલીમાં આવી પડતાથી એ ગ્રામતી દરેમેહરનું મકાન ૧૮૩૭ માં સરકાર તરફથી વેચાયું હતું. (પા. પ્ર. I ૪૬૯). એ ચોપડામાં એ બાબદ અધુરી છે.

(૩) એવજી મરહુમ શેઠ નસરવાંનજી અરદેશર હોમરજી વાડીઆનાં મમાવા અને શેઠ બાંદાંગીર દોસાબાઈ ફરામજી કરાકાના મમાવાના બાવા થતા હતા (પા. પ્ર. I ૪૬૯).

(૪) હાદેશાના મારીઆ. (૫) સંસ્કૃત વિષિ, એટલે વેઠ.

પારસી પ્રકાશ (I ૪૬૬) ઉપરથી એ બાબે નીચલી હકીકત માલમ પડે છે:-^૧
 ઈ. સ. ૧૮૨૦ નાં શાલમાં શેઠ મેરવાંનજી નવરોજી માણેકજી જુજે
 ફરંશીશના (મરજી તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૬ ઉ. વ. ૮૦)એ એક
 દરેહમેહર દમણ ખાતે બંધાવી હતી. ૧૮૩૭ માં તેવણના છોકરા મનચેરજી
 દમણ મધે નાણાંની મુશકેલીમાં આવી પડવાથી તે દરેહમેહર ત્યાંની સરકાર
 મારફતે વેચાઈ ગઈ હતી. પાછલથી બાઈ કુકીબાઈ દારાબશા નશરવાંનજી મોદી,
 જેવણ ઉપલાં પત્રમાં જણાવેલા પેહલા ધણી મોદીજી દારાબજી નશરવાંનજીનાં
 ધણીઆણી થાય, તેવણે, સરકારે તે વેચી નાંખી ત્યારે, પોતે ખરીદી અને તે સ્થાપનાર
 મેરવાંનજીને રૂ. ૪૦૬ ની કીમતે પાછી વેચી. મેરવાંનજીએ તે તા. ૬ થી માર્ચ
 ૧૮૩૮ ને દીને દમણવાલા શેઠ કાવશજી બેરાંમજી, જેઓનું નામ આપણે ઉપલાં
 પત્રમાં બીજું જોઈએ છીએ, તેવણ મારફતે પાછી નવેશરથી ઇબલી તે અનબુ-
 મનને સપુર્ક કીધી.

આ હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે દમણવાલા સાહેબોએ ઉપલો પત્ર
 લખવાની મતલબ આ હતી કે મુબઇની પંચાયતવાલા સાહેબોએ ઉપલા
 મનચેરજીને ત્યાં બચુકનો રહેતો અટકાવવો.

સુરતમાં એદલજી બેરાંમજી બીશનીએ નાનપોરામાં એક દરેહમેહર બાંધવા
 માંડી હતી. તેવણનાં એ કામમાં પડોશની જગ્યાનાં એક
 ૧૨. સુરતની બીશનીની પારસી બેરાંમજી ભુલાભાઈ હરકત નાખતા હતા. તે
 દરેહમેહરના પડોશી એદલજી બીશનીએ અતરે પંચાયતવાલા સાહેબોને
 સામે મંગાવલી મદદ. ફરીઆદ કીધી. તે ઉપરથી તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૩૬^૨
 ને દીને અત્રેવાલા સાહેબો સુરત મોદી રૂસ્તમજી ઉપર
 પત્ર લખી હરકત નાખનાર પારસીને બે વાત સમજાવવાને અરજ કરે છે અને
 સેવટે લખે છે કે “એ દરેહમેહર મધે જે કઈ શવાબનું કામ થશે તેનો હંમબરો
 જે કેઈ એ દરેહમેહરની મદદગારી કરશે તેનાં ફરજનંદાં ફરજનંદ શુધી
 હાંશલ થાશે.”

(૧) જુઓ પારસી ધર્મસ્થિતો પા. ૨૯.

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૯, પા. ૧૨.

તા. ૫ મી એપ્રિલ ૧૮૩૨ ને દીને અત્રેવાલા સાહેબો વરશાલ' દસ્તુર

ફરામજી રૂસ્તમજી તથા બીજા સાહેબો તથા સમસત

૧. એક અદરાયલા જોરાના અનનુમન ઉપર એક પત્ર^૧ લખી તે ગામથી આવેલી સંબંધમાં વલસાડની ફરીઆદ ઉપર ધ્યાન ખેંચે છે. કાંઈક ૧જીઆ ઉપરથી અનનુમન સાથે પત્ર એક છોકરીની માએ પોતાની અદરાયલી છોકરીનું કારજ વેહવાર. તોડવા માંગતી હતી. અદરાયલા ધણીએ વલસાડમાં એ

ખાએ દાદ માંગવા અરજ કીધી, પણ તેઓએ ઇન્સાફ કીધો નહી, જે ઉપરથી એ ધણીએ મુ'બાઇ આવી બીજું ઘેર કરવાની રજા માગી. મુ'બઇવાલા સાહેબોએ રજા આપી નહી, અને વલસાડ ખાતે લખ્યું કે “એ કારજ તોડવાનો ગંનો ચુનાહા છે...એ કારજ દુતે નહી તેવું કરશે તો ગંનું શવાખનું કામ છે વાશતે હંમારૂં એક વાર લખેઉં તે એક લાખવાર જાણીને જેમ કંઈ મનાંશય જાનો તેમ એ ગરીબ માનશનો નીકાલ કરી આપજો.” એ કાગલનો કાંઈ જવાબ ન મલવાથી અત્રેવાલા સાહેબોએ તા. ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૩૨^૨ ને દીને એક બીજા પત્ર લખ્યો અને આગલા કાગલની નકલ મોકલી. તેઓએ લખ્યું કે “હમારા કાગલનો જવાબ તમે લખશો નહી તારે કોઈ વખતે હરેક તમોને કંઈ કાંમ પડશે ને હમોને લખશો તે હંમે શાંલલશું નહી.” એ પછી વલસાડવાલા સાહેબોએ જુદી જુદી તારીખનાં બે પત્રો અત્રે લખ્યાં. તેનો જવાબ તા. ૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૩^૩ ને દીને અત્રેવાલા સાહેબોએ લખ્યો અને તેમાં જણાવ્યું કે “હેવા શેજ મીનાંકેશા શાડ કારજ કંઈ તુટતું નથી.” ધણીધણીઓ વચ્ચે “રશતામો કજીઓ તથા ગારાગારી થાઇ તે ઉપરથી ઘેર જાઇને તાખરતોખ કપડાં તથા જરીઆંન પાછું મોકલેઉં ને પોતાની આપજુદીથી કારજ તોડવા માંગે છે.” એ સાંમે અત્રેવાલા સાહેબો વાંધો લઇ લખે છે કે “એક બીજાંમો શેજ મીનાંકેશો થાતો આવેછે ને ગંના વરશ શુધી ચાલે છે પણ કોઇથી થાએલું કારજ કંઈ તુટતું નથી વાશતે તમારી અનનુમનને લાએક છે જે હરેક પરકારે મેહનત કરીને એ જોડું ઠેકાંને પાડજો.” એમ લખી ૧૩) વરસ

(૧) વલસાડ. આંકડીલ દુ પેરો પ્રમાણે પણ એ ગામનું નામ અસલમાં વરશાલ હતું (જુઓ એનું જંદ અસ્તાનું પુસ્તક વા. I, ભાગ ૧, પા. ૩૨૪, ૩૭૪-૫, ૪૨૮)

(૨) ચો. ૮, બા. ૧૬, પા. ૧૯ તથા ચો ૯, બા. ૧, પા. ૧. બેઉ એક સરખી આખદ છે અને બેઉ અસલ ચોપડા છે.

(૩) ચો. ૯, બા. ૧, પા. ૧. (૪) ચો. ૯, બા. ૮, પા. ૧૬.

પર બનેલા એક હાખલાનો હવાલો આપે છે જે એક સ્ત્રી એવી કેાઈ સંસારી તકશીરને સમજે “ જંગલે જંગલ નાંહાશતી ફરીને આખર શુરતની અદાલતે કેડ કીધી હતી તે જનદગી શુધી નીશરતે ’ નહી પંથુ ખોદાએતાલા વાડીઆજી હોરમજી બહમંજીનાં રૂવાંજી શુરકમાં બેહશત છે કે તે મુરખીજીનાં છોકરાંવો શુરતમો દીનશાહા મંજુચેરશા એદલજી ધંનજી મેતાનાં ધેર લગનમો ગઆં હતાં તે વખતે તે ચોરતનો છુટકારો કરાવો છે.” એ બનેલા બનાવનો ઇસારો કરી તે બનાવથી હાલનાં કારજ તોડનારાને વાકેફ કરવા કહે છે. વધુ જણાવે છે જે તેઓ સમજે નહી તો “તમારી અંનજીમંનનાં શરેશતા પરમાંજી મેહજર કરી તે ઉપર શરવેની શહી કરાવી લેધને તેનું ઘેર નાંતખાહેર કાડજે જે તેને કેાઈ શારેમાંકે બોલાવે નહી તથા દરેમહુરમો ઉડીઆંણાંમો તથા પાદશે આવા દીએ નહી તથા તેને ઘેર હરેક કાંઈ શાર્ મંજુ હોએ તારે તેને દરવા- જે કેાઈ જાએ નહી તેને ઘેર રૂવાં થાએ તેને દોખમે ચડાવે નહી હેવો પકો બંદોબશત કરીને જે કાંઈ તંમો ઠરવો તે શરકારમો તથા ખીજાં શેહરોમો જાંહાં આપડી જરથોશતીની વશતી છે તેનાંજી મેહજરની નકલ મોકલજે પછે તે મેહજર હંમે વાંચીને જોઇશું જે આગલ શું કરવું. ”

તા. ૧૫ મી જાનેવારી ૧૮૩૬ ^૨ ને દીને અત્રેવાલા સાહેબો મસ્કત બંદરે પારશી શાપુરજી જમશેદજી ઉપર પત્ર લખે છે કે

૧૪. મસ્કત નોકરી તેવજી પોતાને ત્યાં ખોદાહાદ નોશરવાન નામના ઇરાંનીને અથવા એક ઇરાનીએ મા- ચાકરી રાખ્યો હતો. તેના રૂ. ૭ નાં હીસાએ દર મહીને રૂ. ૭ પ્રમાણે રરના મહીનાના પગારના કુલે રૂ. ૧૫૭ના ચહડીઆ છે તે એ ધણીને આપવા. મસ્કતવાલા જમશેદજીએ સુંબઈમાં પોતાના બાપનો હવાલો આપી ખોદાહાદ ઇરાંનીને અત્રે મોકલ્યો હતો કે અહીથી તેવણના બાપ તે રૂપ્યા આપશે. તેમ બાપે અત્રે તે રકમ નહી આપવાથી એ ઇરાંનીએ પંચાએતને ફરીઆદ કરવાથી પંચાએતવાલા એએ પોતા તરફથી આ પત્ર આપી તે ઇરાંનીને પાછો મસ્કત મોકલ્યો અને લખ્યું કે “ હંમે હેને ભરોશો આપીને તમારા તરફ મોકલેઆ છે તેથી જેટલા

(૧) (એટલે કેદમાંથી) નીકલતે.”

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૧૨, પા. ૧૪.

રૂપીઆ હેનાં નીશરે તે તરત હવાલે કરજો.....ખીચારા ગરીબનાં રૂપીઆ તરત ચુકાવી આપજો ” ૧

IX.

આતશબેરાંમ દરેહમેહરો વીગેરે ધર્મના મકાનોની બાબત.

એ અરસામા પંચાએતના સાહેબો કેમની દરેહમેહરો આતશબેરાંમો વીગેરેની બાબતોમાં કાલજી રાખતા હતા, અને જ્યારે તેને લગતી બાબતો તેઓ હજુર રજુ થતી ત્યારે તે ઉપર તેઓ ધ્યાન આપતા હતા. એવી કેટલીક બાબતો નીચે પ્રમાણે છે.

આગલા અરસાના એકાદ બાબમાં આપણે જોયું કે કોઈ સખી પુરૂષ ૧. આતશબેરાંમ આદરાન જેવાં ધર્મનાં મકાનો સ્થાપતી વખતે સ્થાપકોને પંચાએત શાલ આપવાનો રવાન. ધર્મનું કામ કરતો ત્યારે તેને પંચાએત તરફથી શાલ ઓઢાડવામાં આવતી. દાખલા તરીકે પુનાની દરેહમેહર બંધાઈ ત્યારે એમ કરવામાં આવ્યું હતું. આ અરસામાં નીચલા દાખલાઓ આપણે જોઈએ છીએ :—

રોજ ૧૭ માહ ૨ સને ૧૨૦૦, તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૩૦ ને દીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનું આતશબેરાંમ પરચવા- (ક) વાહડીઆજીનાં આત- માં આવ્યું હતું, ત્યારે પંચાએત તરફથી વાડીઆજી બેરાંમની સ્થાપણાંની વખતે લાઈઓને અને આતશબેરાંમ સ્થાપવાની કીયા કર- અપાયલી શાલોની નાર દરતુંર એદલજી સંજાણુને શાલો ભેટ આપવામાં હકીકત. આવી હતી?.

(૧) ખબર કાઢવા પ્રમાણે હાલમાં મુંબઈથી મસકત જવાનો અને ત્યાંથી પાછુ આવવાની ખોરાક વગર કેકની પેસેજના રૂ. ૨૮ થાય છે. તે વખતે રદીમરને બદલે વહાનો હોવાને લીધે કદાચ પેસેજની કોમ્મત ઓછી હોય. અત્રેવાલા સાહેબોએ અહીં બેઠા બેઠા તેનો નીકાલ કરવાને બદલે એ ધણી ત્યાંજ બેઠ રૂ. ૩૦ થા રૂપ ના ખર્ચથી તેનો નીકાલ ભાવે તો સાર, એમ દરરૂત ધારણુ દીસે છે.

(૨) ચો. ૭. બા. ૨. પા. ૧. એ દીવસની કીયા વીગેરેની હકીકત માટે જુઓ. પા. પ્ર. I. ૨૩૨-૩૩.

રોજ ૫ માહ ૬ મો કદમી માહ ૮ મો શેહનશાહી સને ૧૨૦૧ તા. ૩ જી મે ૧૮૩૨ ને દીને ફરાંમજી કાવસજીનું (ખ) શેક ફરાંમજી કાવસજીનું દખમું ઇજતુનું ત્યારે તેવણુને શાલનો બોડો ૧) રૂ. ૨૫૦ નો અને દખમાની સ્થાપનાની કીયા કરાવનાર હસતુરજી રૂસતમજી કેકોબાદજી ને શાલ ફરદ ૧) રૂ. ૭૫ની આપવામાં આવી હતી. ૨

રોજ ૬ મો માહ ૬ મો કદમી સને ૧૨૦૧ ય. અ. તા. ૭ મી મે ૧૮૩૨ ને દીને કાવસજી માણેકજી હાશબનરે ખેતવાડી (ગ). હાશબનરની દરેહ ખાતે સ્થાપેલી દરેહમેહર પરથવામાં આવી હતી. તેને મેહરની સ્થાપણાં વખતે લગતી નીચલી હકીકત મલે છે : તે વખતે તેવણુ એક અપાયલી શાલ. અનજુમન પત્ર, જેને તેવણુ મથાલામાં “ ઇછાપતર ” (એટલે પોતાની ઇચ્છા બહાર કરનારું પત્ર) જણાવેછે, તે વાંચ્યું હતું. તેમાં પંચાએતના અકાબરોએ તેવણુને કરેલી મદદ માટે ઉપકાર માન્યો છે. એવણુ તા. ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૮૩૨ નાં મુંબઈ સમાચારમાં એક બહાર ખબર છપાવી સઘલા દેશાવરોનાં જરથોશતી ઓને બહાર કીધું હતું કે જેઓ શેક ફરાંમજી કાવસજી બનાજીવાણું દખમું ઇજતી વેલાએ જશનમાં સામેલ થવા મુંબઈ આવે તેઓએ આ દરેહમેહરનાં જશન માટે વધુ વખત મુંબઈમાં રહેવું. એ બહાર ખબર પ્રમાણે એ દરેહમેહરવાદી ખેતવાડીની જગ્યા તે વખતે “અમરોલી” ને નામે જણાયલી હતી. એ અનજુમન

(૧) ફા. ૬૬, one of a pair; a single piece of shawl, cloth &c.

(૨) ચો. ૮, આ. ૨૦, પા. ૨૧. (૩) ચો. ૮, આ. ૧૫, પા. ૧૬.

(૪) એ અનજુમન પત્ર બનજી પટેલનાં “ પારસી ધર્મરથો ” નામનાં પુસ્તકમાં પાને ૬૪ માં આપેલું છે. પંચાએતને દફતરે એ અનજુમન પત્રની નોંધ છે તેમાં અને ચોપડીની નોંધમાં બે જગ્યાએ ફરક છે. “ ધર્મરથ ” માં ઇછાપતરનાં બીજા ફરકની ૫) મી લીટીમાં “ મકનો ” શબ્દ છે, તેને બદલે પંચાએતનું આ દફતર જે અસલ દફતર છે, તેમાં આ શબ્દ “ ફકાનો ” છે

(૫) બહાર ખબર માટે જુઓ “ પારસી ધર્મરથો ” પા. ૬૮

(૬) “અમરોલી” એટલે આંખાની હાર. “ખેતવાડી” નામ ત્યાં અસલ ખેતી હતી તે ઉપરથી પડેલું લાગે છે. એને લગતું અંગ્રેજી આમંત્રણ, જે બોંબે મેજેસ્ટ્રામાં જમાવ્યું હતું, તેમાં એ જગ્યાનું નામ Umroly આપ્યું છે.

પત્ર પ્રમાણે કાવશળ હાંશબરનરે દરેહમેહરના નીભાવ માટે એક ઘેર બાંધવા ધાર્યું હતું અને ફાઇક દુકાનો અને પછવાડે ખાલી જમીનનો કટકો તેની ઉપજ માટે આપ્યો હતો. તે અવસરની ખુશાલીમાં તેવણે રૂ. ૫૨૫) આંધલાં લુલાંનાં ફંડમાં ભર્યા હતા. એવણે સનીવાર તા. ૫ મી મે ૧૮૩૨ ને દીવસનાં ઘાંબે ગેઝેટમાં અંગ્રેજીમાં એક બહેર આમત્રણ પત્ર (a card) છપાવ્યો હતો અને તેમાં સર્વ પારસીઓને જશનમાં આવવાનું આમત્રણ કીધું હતું અને જેઓને ત્યાં પારસી કલાર્કો અને નોકરો હોય તેઓને અરજ કીધી હતી કે તે દીવસે પારસીઓને છુટી આપે.

આ દરેહમેહર ઇબની ત્યારે પંચાએતના સાહેબોએ તેનાં સ્થાપકને તેવણનાં ભલાં કામની પીછાણમાં રૂ. ૧૮૫) ની સાલનો જોડો આપ્યો હતો^૧. તેની નોંધ ત્રણ તરસતીઓ અને ખરશેદળ માનેકળની સહી સાથે પંચાએતનાં દફતરમાં નીચે પ્રમાણે લીધી. “૧૨૫) નવી દરેમહેર ઇબન તારે કાવશળ માણેકળ હાશબરનને શાલ ફરદ ૧) રૂ. ૧૨૫) તું પીલી.”^૨

તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪ ને દીને એક સરકયુલર કાહડવામાં આવ્યો હતો, જેમાં હોરમળ ધનલભાઇ (પટેલ), જેવણે એક (૫) ધનાપતેલની ફરદ- દરેહમેહર બાંધી હતી, તેવણને સ્થાલ આપવાની બાબદ મેહરની સ્થાપના વખતે રજુ કરવામાં આવી હતી. એ સરકયુલરની નકલ દીસ્તી અપાયલી શાલ. નથી. પણ તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪^૩ ને દીને એકપત્ર “વાડીઆળ સાહેબ” ઉપર ખરશેદળ માણેકળ^૪ તરફથી લખવામાં આવ્યો હતો તે ઉપરથી એવું દીસે છે કે વાડીઆળ સાહેબે એ ધણીને શાલ આપવાની બાબદમાં કાંઈ નામરળ દેખાડી હશે તે ઉપરથી ખરશેદળ માણેકળ આ પત્ર લખે છે અને જેમ કાવશળ હાંશબરનરની દરેહમેહર વખતે શાલ આપવામાં આવી તેવીજ એ બાબદ જણાવે છે. તેવણ લખે છે કે “તે કામ જુદું ને

(૧) ચો. ૮, બા. ૨૦, પા. ૨૧.

(૨) આ જુદું શાલના રંગ માટે હોય.

(૩) ચો. ૧૦, બા. ૪૨, પા. ૪૫.

(૪) એવજુનું નામ નથી પણ મતલબ પરથી એવણુ લખતા હોય તેમ દીસે છે.

એ કામ જુદું બોલવું જોઈએ નહીં વાશતે શહી કરી મોકલજે ને તે કરતાં તમારી ખુશી નહીંજ આપવાની હોયે તો તમારી શહીમો ના લખજે પછે બીજા શાહેબોબી ના લખે તો નહ ને એમ કરતાં શરવ ના કેશે તો નહી આપીશું વાશતે જે તમુને શાહું શુજે તે લખજે.” એ દરેહમેહર તે દંકન રોડ પર આવેલી “ધનાપટેલની અગીઆરી ” નામની અગીઆરી હતી જે એ સ્થાપનારે પોતાનાં બાવા ધનજીપટેલને નામે સ્થાપીને તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪ ને દીને ધંજાવી હતી. એ દીવસે “એ મોહોટાં શુભ કાંમના કરનારા શેઠ હોર-મજીજીને શમશત જરથોશતી અંજુમને એક શાલ જોડો હોરાડી માંન આપીઉં” અને એ શાલ જોડો અંનજુમનની વતી પંચાએતના વડા અધીકારી વાડીઆજી શાહેબ શેઠ નવરોજીજી જમશેદજીએ પોતાંને પનોતે હાથે હોરાડી.” ૧

તા. ૧૬ મી આગસત ૧૮૩૪ ને દીને વાડીઆજી બાઇઓ દાદાબાઇ અને મંચેરજી પેસ્તનજીએ પરેલ ખાતે પોતાના પીતાજીની (૬૦) પરેલની વાડીઆ- નૈયતે દરેહમેહર સ્થાપી હતી; તે વખતે જે દીવસ આગમચથી જીની દરેહમેહરની એક સરકયુલર ફરતો કરવામાં આવ્યો હતો કે એ જે સ્થાપનાં પ્રસંગે બાઇઓને શાલ ભેટ આપવી. જમશેદજી જીજીબાઇએ શાલ. સુચના કીધી હતી કે ખરશેદજી માનેકજીએ પોતે તસ્દી લઈને આ પ્રસંગે પંચાએતનાં આંધલા લુલાનાં ફંડમાં થા ગંબારનાં ફંડમાં કાંઈ રકમ ભરાવવી. વાડીઆ જમનજી હોરમજીએ સુચના કીધી હતી કે વાડીઆ નવરોજીને પણ શાલ આપવી. એ બાબે નોંધ છે કે ? “અંનજુમનની તરફથી શેઠ ખરશેદજી માંજીકજી શરાફે શાલ જોડો ૧) વાડીઆ દાદાબાઇને કીધો છે તથા શાલ ફરદ ૧) વાડીઆ મંજીચેરજીને કીધું છે.” આ પ્રસંગે ઉપલા વાડીઆજીઓએ રૂ. ૧૦૦૧) ની રકમ “પંચાતનાં હાંધરા લુલાનાં ફંડ” માં આપી.

(૧) પારસી ધર્મચરિત્ર, પા. ૭૩.

(૨) એ. ૧૧, પા. ૪૧, પા. ૪૦. આએ બાગત એ. ૧૩, પા. ૧૧૮-૧૯ માં પણ છે.

શેઠ ફરાંમણ કાવળનું દખતું ધન્યું તે પ્રસંગે સુરતવાલા મોદીજી
(બ) સુરતનાં મોદીજી રૂસ્તમજી ખરશેદજી અત્રે આવ્યા હતા. તેવજી જ્યારે
અત્રે આવ્યા ત્યારે પાછા પોતાને સુરત શેઠર સીધાર્થા ત્યારે શાલ જોડી
આપવામાં આવેલી ૧) રૂ. ૧૨૫) ની તેવજીને એનાયત કરવામાં આવી હતી.^૧

શાલ.

જેમ હાલમાં પાદશાહની તખ્તનશીની જેવા કેાઈ મોટા ખુશાલીના
અવસરને દીને સરકાર તકસીરવારોને દરગુજર કરે છે
૨. વાડીઆજીનાં આતશખેહ- તેમ અતરે આતશખેહરાંમ પાદશાહની તખ્તનશીનીના
રાંમ પરચતી વખતે નેઆત યાને પરચવાના મોતા ખુશીભર્યા અવસરે પંચાએતે તકસી-
ખાહાર વીગેરે તકસીર રવારોને માફી આપી હતી. તાં ૨૭ મી અકતોબર
વારોને બખરોલી માફી ૧૮૩૦^૧ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી એક સર
કચુલર કહાડી તે સાથે અનજીમને નેઆતખાર કહાડેલાઓની અરજીઓ રજુ કરે
છે. તે અરજી કરનારાઓએ અરજ કીધી હતી કે વાડીઆજી બમનજી હોરમજી-
ની નૈયતે આતશખેહરાંમ સાહેબને તખ્તનશીન કરવાના છે, તેની ખુશાલીમાં
તેઓની તકસીર માફ કરવી. એ સરકચુલરમાં વાડીઆ નવરોજી લખે છે કે
“ખુજરગ ખોદાતાલાની રેહેમથી અને પેગમખર જરતોશની પાક દીન બે
માહાજદીનએશનીની બરખતથી આપડા વખતમો હેતું મોતું ખુજરગ કામ
ખેહશતમુકામ શેઠજી વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનાં ફરજદો શેઠ બમનજી
તથા શેઠ રૂશતમજી તથા અરદેશરજીએ શમશત જરતોશતી અનજીમને
વાશતે શી મુબાઈ મધે શંવત ૧૮૭૭ ના માગશેર શુદ્ધ ૧૨ વા. ખુધે તાં
૧૭ મી નવેમખર શને ૧૮૩૦ અંગરેજીની તેરીખે પાદશા આતશખેરામ
શાહેબને તખ્તનશીન કરવાનું થરાવીઉં છે તે વાશતે શેવક અરજ કરે છે જે
એ ખુશીના દાઠાને વાશતે આપરેથી બની આવે તો તખ્તશીરવાનની તખ્તશીર
માફ કરાવીએ વાશતે આપરે જે લોકોને ગણા વરશ થઆ નાતખાહેર મુકેલા છે
તેનાની તકશીર માફ કરવી શખવર છે તેથી શરવે શાહેબોને લાજમ છે

(૧) એ. ૮, ખા. ૨૦, પા. ૨૧. આગલા એક બાખમાં આપણે જોયું છે કે આ
મોદીજીના બાવા ખરશેદજી ડોસાબાઈ મુખાઈ આવ્યા હતા ત્યારે તેવજીને પણ શાલ
આપવામાં આવી હતી. જુઓ ઉપર પા. ૧૭૧.

(૨) એ. ૫, ખા. ૫૬, પા. ૫૪.

(૩) બેહ યાને બલી.

જે હેનાની તખશીર છે તે ઉપર નેગા નહી કરે અને બખશીશની રાહથી એ કામજ ઉપર શહીઓ કરવી ને એ ધણીઓની પાશેથી શરેશતા પરમાણે તેનાની મોહારદાર ઓરતોના ગુજરાન બાબદ શારી પખે બ'દોબશત લખી તે બાબેની ખાતર જમા લઇને ત્યા પ'નચાતના શરેશતા પરમાણે ધરમ ખાતે દોતીનો તાકો ૧) લેઇ પનચાતની વહીમાં લખીને નેહોન નવારી રજા આપવી શબ્દવર છે ને એમાનાં આએ મહીનામો તેવાજ કારણુશર જેણુને નાતબાર કાડેલા છે તેનાને કાંઇ રજા આપીશું નહી." આ સરકયુલર વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએજ પોતે કહાડેલું' હીસે છે. તેવણુ પોતે તેની ઉપર પેહલ્લી મીનીટ કરે છે કે: "એ જન ૪) તખશીરવારને માફ કરવું' પન જે હાલ પારશી ફરામજી.....પોતાની આપખુબી'થી એક ઓરત ઉપર બીજી ઓરત કરી લાવે છે તેને કાંઇ માફ થાશે નહી."²

શેઠ ફરાંમજી કાવસજી પોતાની મીનીટમાં ચાર આસામીઓનાં નામો દેઇ તે માટે લખે છે કે "એ આશામીઓ વરશ ૭ ત્યા ૮ થયા (ન્યાત) બાહેર છે તેનાને આપણે જનમ શુધી રાખવાનો થરાવાનો થરાવ છે. પણ જારે આએ કારણુ આવીઉ ને આતશબેરાંમ શાહેબ તખતે બેશે છે તેથી એતલા જનાની તખશીર માફ કરાવી વાડીઆજીની નજરમો આવેઉ તેથી નાચાર છેડએ પણ જે કાંઇ હમનાં હીન ૪) થયા પારશી...નો છેકરો ફરામજી ..જે બીજી ઓરત કરી લાવીઓ છે તે ધણીને ત્યા બીજીઓને નાતબાર મુકા છે તેને હરગેજ માફ કરવું' નહી. જે કાંઇ જીની આશામી છે તેજ ધણીઓને બ'દોબશત કરીને તે દારે કરવું."

એવું' હીસે છે એ શુભ અવસર ઉપર તકશીરવારો ને માફ કરવામાં

આવી પણ તેમ કરતાં થોડીક ધાર્મિક સજા અને દંડ મારી બખશતી વખતે કરવામાં આવ્યાં. તે સજા આ હતી: (ક) તેઓને કરવામાં આવતી થોડીક સજા. (ખ) ધર્મ ખાતે દોતીનો તાકો ૧) લેવો. (ગ) કોઈક શકતીવાનો પાસે ગહંબારનાં ફંડમાં નાણું' દંડ તરીકે લેવું. (ઘ) વહી જીવતી બાઇડી પર બીજી બાઇડી કરનારા ઉપર આગલી બાઇડીઓનાં ગુજરાનની ફરજ નાખવી. એવા કેટલીક તકશીરવારોને તા. ૧૨ મી નવેમબર ૧૮૩૦ ને હીને મલેલી શમશત અનજીમનની શબાએ માફી બખશી. તેઓની હકીકત ટુકમાં નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) "આપખુદી" ને ખદ્દે જીલ.

(૨) આપણે હેયે બેધશું' કે એ ધણીને પણ પાછલથી માફ કરવામાં આવ્યું.

(ક) એક કલ્યાણીવાસી પારસીની રાખેલી રાંડને પેટની ઓકરી કલ્યાણીમાં હતી. તે ઓકરીની શાદી કરવાની રજા માંગવામાં આવી ત્યારે અતરૈથી તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૧' ને દીને કલીઆણી લખી જણાવવામાં આવ્યું કે બ'દોબસ્ત પ્રમાણે રજા અપાય નહી, “પન અતરૈ વાડીઆણ હોરમજી બહમનજીની નધએતે પાદશા આતશબેહરામ શાહેબ તખતનશીન થયાએ તે કારનશર બીજા જે કોઇથી તખશીરો હતી તે શરવે અનબુમન મલીને માફ કરી છે હવે ઓકરા હતા તેનાને રજા આપી છે જે જરતોશતીના તોખમના ઓકરા પરબતીના હાતે હતા તે આતશમો બલે તે શાઝ નઈ વાશતે હેને પન હ'મો મુ'બોઈમા લગન કરવાની રજા આપવાના છઇએ તેથી ત'મોને લખીએ છઇએ જે એ ઓકરા નશરવાનજી બીખાજીના હોએ તો તે ઓકરાવેને શદરો પેરાવાની રજા શોખેથી આપજો.....હાલ જે કોઇ આતશબેહરામ તખતનશીન થયા પછે એવા ઓકરા પેદા થાશે તેને શમશત અનબુમનની રજા વગર કોઇને રજા આપશે ના.”

આ ફકરામાં માફીના એક સખબ તરીકે જે જણાવે છે તે આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. તે આ કે જે રજા નહી આપવામાં આવે તો એ ઓકરાંઓ મરણ પામે ત્યારે તેઓને હીંદુ રીતી પ્રમાણે બાલવામાં આવે, તે ગુનાહતું કામ થાય. તે ગુનાહ અટકાવવાનું કામ આતશ બેહરામની સ્થાપણાના પ્રસંગે ઘતતું કામ ગણાયું.

(ખ) તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૩૦' ને દીને સમસત અનબુમને મલીને આં હોરમજી બીખાજી, જેવણે પોતાની ઓકરીને અનબુમનની મનાઇ છતાં બેહદીનને ત્યાં અઠરાવી હતી, તેવણને તે ઓકરી પરણાવાની રજા આપી.

(ગ) એક મોબેદ, જેને ૩૦ વરસ પર જીવતી બાઇડી પર બીજી ચોરત કરવા માટે નેઆતખાર ચુકયો હતો, તેને પાછો નેઆતમાં લેવામાં આવ્યો. તેની પરણેલી ચોરત શુજરી ગઇ હતી. એ ધણી બરીબ હોવાથી સજા તરીકે “પંન-

આતના ગમખારના ધરમ ખાતે કદ દેની પાશેથી લીધું નથી પણ શરેશતા પરમાણે એ ધનીએ દોટીનો તા. ૧૧) નો ધરમ ખાતે આપો છે

(૬) એક પારસી.....ગમરીઓ જેણે જીવતી ખાયડી પર બીજી ચોરત ૭) વરસ પર કરી હતી તેને અને તેનાં કામમાં સામેલ થનારાઓને નેઆતખાર મુકવામાં આવ્યા હતા. એને માફ કરતાં લખે છે કે “ એ ધનીએ આપણા રીગલેશન પરમાણે પંચ્યાતના ગમખારના ખરચ ખાતે રૂ... આપા છે ને આપરા અશલ શરેશતા પરમાણે દોટીનો તા. રૂ. ૧૧ નો ધરમખાતે આપો છે ” ૪

(૬૦) પારસી મનચેરજી કોલાખેવાલાને ૬) વરસ થયાં જીવતી ખાયડી પર બીજી ખાયડી કરવા માટે નેઆતખાર મુક્યો હતો તેને નેઆતમાં પાછો લેવામાં આવ્યો. એ ધણીની પહેલી ખાયડીને પંચ્યાતમાંથી દર માસે રૂ. ૭) નો દરમાથો આપવામાં આવતો હતો. તેથી એ ધણીએ આ અવસર ઉપર પંચ્યાતે આપેલી રકમ વ્યાજ સાથે પાછી ભરી અને હવે પોતાની પહેલી ખાયડીને દર માસે રૂ. ૭) પોતે આપવાનું કબુલ કીધું અને પંચ્યાતનાં ગહખારનાં રૂ. ૩૦૦) ભર્યાં. તે સાથે દોટીનાં તાકાનો રૂ. ૧૧ ધર્મ ખાતે આપ્યો ૫

(૧) જિપલોજ ચોપડો ને બાબત. એ ધણીની મારી માટેની અરજ ચોપડા ૫) માં બાબદ ૫૭ તરીકે છે.

(૨) આ રેગ્યુલેશન કે નેઆતમાં પાછું લેતાં તે ધણી પાસે ગાહમખારના રૂ. ૬૦ નાણું લેવું, તેની કોઈ હકાકત મળતી નથી આ અરસામાં ન્યાતખાદાર મેમેલાઓ પાસે ગાહમખારના રૂ. ૬૦ માં મોટી રકમો લેવામાં આવી છે અને આ અરસામાં વધુ ગાહમખારો કરવાનો વીચાર કરવામાં આવ્યો છે. તે પરથી દોસે કે એ રેગ્યુલેશન આ વખતે નવુ ઘડવામાં આવ્યું હોય.

(૩) રકમ જણાવી નથી. જગ્યા ખાલી છે.

(૪) જિપલોજ ચોપડો અને બાબત. આ બાબદવાલા ધણીએ તા. ૨૪ માર્ચ ૧૮૩૦ ને દોને અરજી પણ કીધી હતી કે તેવણ બીમાર છે, તેથી તેવણની તકસીર માફ કરવી અને તેવણને દબમે ચઢાવવા દેવા. એ બાબદ આ બાબમાં “ દખમાની બહાર બીજા ભોકા માટેનું નાનું દખમું ” એવાં મથાલા હેટલ જરા વીગને આપી છે. ઉપર પા. ૬૦૪.

(૫) જિપલોજ ચોપડો અને બાબત.

(ચ) એક ધણી, જે પારસી કાંઠાવાલો હતો, તેની પાસે તેની છવતી ઓરત માટે રૂ. ૧૫૦૦) જુદા કહડાવ્યા અને પછી દોટીનો તા. રૂ. ૧૧ ધરમખાતે લઈ “ રીગલેશન ” પરમાણુ તેની મકદુર મુજબ રૂ. ૧૦૦) ગહંબારનાં ફંડમાં લીધા. ^૧

(છ) એક બીજા ધણીનાં ફેસમાં પણ તેની ધણીઆણી માટે રૂ. ૭) ના દરમાયાનો ચોકકસ બંદોબસ્ત કરાવી રૂ. ૨૦૦) ગહંબારનાં ફંડમાં લઈ અને દોટીના તાકાનો રૂ. ૧૧ લઈ નેઆતમાં લેવામાં આવ્યો ^૨

(જ) એક પારસી દુબાશ પાસેથી પેહડી ધણીઆણીનાં મુજરાંન માટે રૂ. ૨૫૦૦) રોકડા લઈ તેની ઓરતને અપાવ્યા અને ગહંબારનાં ધર્મખાતે રૂ. ૧૦૦) લેવામાં આવ્યા. દોટીનાં તાકાનો રૂ. ૧૧ લેવામાં આવ્યો અને તેને નહાન નહવાડી નેઆતમાં લેવામાં આવ્યો. ^૩

(ઝ) એક પારસીને તેની આગલી ધણીઆણીનાં મુજરાંન માટે ચોકસ બંદોબસ્ત કરાવી લઈ ગહંબાર ફંડમાં રૂ. ૧૦૦) લઈ અને દોટીનાં તાકાનો રૂ. ૧૧ લઈ નેઆતમાં લેવામાં આવ્યો,

એ બાબદમાં કેટલાક તકસીરવારોએ માંડી માંગવા જુડી જુડી તા. ૧૯ અક્ટોબર ૧૮૩૦ ની અરજ કીધી છે. એક અરજીમાં લખે છે કે “ તકસીર વારે ઉમેદ રાખી છે કે આગલથી નોહોન નાહીને તે દીને આતશબેહરાંમ શાહેબને શેજદો કરવો..... આતશબેહરાંમ પાદશા તખત ઉપર બેશે તે વખત ઉપર બંદીવાંનનાં બંદ ખોલાશે કરવા શખવાર છે.” એવાજ પ્રકારની મીનતાબરી એક બીજે અરજદાર પણ પોતાના તા. ૨૬ અક્ટોબર ૧૮૩૦ નાં પત્રમાં કરે છે ^૪

(૧) ઊપલોજ ચોપડો અને બાબદ

(૨) ઊપલો ચોપડો અને બાબત.

(૩) ઊપલોજ ચોપડો અને બાબત, ચો. ૫ બા. ૫૩ અને ૫૫. ઉપલા ધણીઓની ખાયડીઓનાં મુજરાંનનાં કરારનાંમાં માટે જુઓ ચો. ૫, બાબદ ૩૬ થી ૩૮ અને ચાલુ.

(૪) ચો. ૭, બા. ૧, પા. ૧.

(૫) ચો. ૭, બા. ૫, પા. ૪.

તા. ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૩૧ ' રોજ ૨૩ દેપટીન માહ ૧૦ દે સને
૧૨૦૦ ય. ઝ. ને દીને ખરશેદજી માણેકજીએ નાસારી

૩. વાડીઆજનાં લખલાં દેશાઈ તેમુલજી જમશેદજી ઉપર એક ઘણા લાંબા પત્ર
આતશખેરામના સંબંધ લખ્યો હતો, તે ઉપરથી દીસે છે કે તેવણની વીરૂધ્ધ એક
માં ખરશેદજી માણેકજી પવારો લખાયો હતો. તે બાબે તેવણ અણગમો બહાર કરી
અને બીજાઓ વીરૂધ્ધ ન- તે પવારો કેણે લખ્યો તે શોધી કાઢવાની અરજ કરે છે.
વસારી ખાતે લખાવશે આ એક ઘણા લાંબો કેટલીક રીતે અગતનો પત્ર છે અને
પવારો.¹ તે કેટલેક સબબે આપણું ધ્યાન ખેંચે છે.

(ક) પેહલું તો આ દીસે છે કે અત્રેની પંચાએત અને નૌસારીના
મોબિદો વચ્ચે ખરશતુમની બાબદના અને બીજી બાબદોના મતફેરો અતરે
આતશખેરામની સ્થાપણાનાં બનાવ પછી ચાલુ રહ્યા હતા.

(ખ) એ પત્ર ઉપરથી વધુ આ દીસે છે કે એ કુર્યાદની તલેટીએ
શેઠ ખાનદાનવાલા કેાઈ સાહેબો સાથનો મતફેર મુખ્ય સબબ તરીકે
ધારવામાં આવતો રહ્યો હતો.

(ગ) આ પત્રમાં ખરશેદજી માણેકજી પેહલું, બીજું, ત્રીજું, એમ
ચોવીસમું, એ પ્રમાણે ફકરાઓ લખી ઘણા મોટો કાગજ લખે છે. શરૂઆત

(૧) પવાડો એક ટીકાકર સખ્ત કવીતા, " a satire, slander " (શાપુરજી
એદલજીનો ગુજરાતી અંગ્રેજી શબ્દ કોષ). એક બીજા શબ્દ કોષમાં " પવાડો " અથવા
" પવારો " એમ બંને રીતે એ શબ્દ આપ્યો છે. મરાઠીમાં " પવારો " શબ્દ તવારીખી
ખ્યાલો (ballads) ને અર્થે વપરાય છે અને મરાઠીની તવારીખ લખનારાઓ તેઓનો
કોઈક આધાર લે છે. ટીકાકર લખાણને અર્થે " પવારો ગયો છે ", એ ઇસ્તિલાહ એજ
શબ્દ ઉપરથી મરપા ચાઇ હોય ; મતલબ કે લખાણમાં શા બોલવામાં હલ બહાર ખોટા
માર્ગ પર ગયો છે.

(૨) મો. ૨, બા. ૨૦૩, પા. ૧૬૩.

એવણુ આપણાં લોકો ધરાંનથી અત્રે આવ્યા તેની હકીકતથી શરૂ કરે છે^૧ અને ઉદવાડે થરીયામ થયા ત્યાં સુધીની હકીકત લખે છે.

ઉદેપોરના આતશબેહરાંમને તખતનશીન કીધાં તે માટે બોલતાં લખે છે કે^૨ “તે વખતે શરવે^૩ થેકાને જે કોઈ ગરીબ દશતુર તા. મોબેદ લોકો હતાં તે થેકાના પર જે કંઈ ખુદા(તા)લાએ આપીજી તે જિપર શબર કરીને હજુર શુધી પોતાનુ મકાન પકરીને બેઠા છે ને કોઈની મારી તારી કંઈ કરતા નથી.”

પછી લખે છે કે “શા. ૧૮૨૨ ના વરશમો શ્રી નૌસારીનો બીજા આતશબેહરામ શાહેબને તખતનશીન કીધાં તે શાંભલીને આપરા શરવે જરતોશતી લોકો ગના ખુશી થયા જે વાડુ એક થેકાનેથી બીજે થેકાને આપરે પાદશાહી^૪ પેદા થાઈ તો વતુ^૫ શવાબનુ કામ થાશે તે શત બજુબોશા. ૧૮...^૬ ના વરશમા શ્રી સુરતમા આતશબેરામ શાહેબ તખત-નશીન કીધા તારે શરવ લોકોને ગણીજ ખુશી પેદા થઈ જે વાડુ તે લોકોને

(૧) એ બાબદમાં એવણુ નીચે પ્રમાણે સને આપે છે.

ધરાંનથી સંજાણુ આરી આતશબેહરાંમ પરથવાનો સને, સંવત ૭૭૨.

સંજાણુથી આતશબેહરાંમને વાંશડે લઈ જવું, સંવત ૧૪૬૩.

વાંસડેથી આતશબેહરાંમને નૌસારી લઈ જવું, સંવત ૧૬૭૫ (૧૪૭૫ બેહએ).

નૌસારીથી આતશબેહરાંમને વરજાલ (વલસાડ) લાવવું, સંવત ૧૭૫૬.

વલસાડથી ઉદેપુર (ઉદવાડા) લઈ જવું, સંવત ૧૭૬૭.

નવસારીમાં બીજા આતશબેહરાંમ પરથવા, સંવત ૧૮૨૨.

સુરતમાં આતશબેહરાંમ પરથવા. સંવત ૧૮ (આંક પુરો કયોં નથી.)

મુબમમાં આતશબેહરાંમ પરથવા. સંવત ૧૮૮૭.

(૨) ચો. ૨, ખા. ૨૦૩, પા. ૧૬૩.

(૩) એ વાંચન સ્ક્રમંદ છે સમજ કે કાંઈક ફાટી ગયું છે.

(૪) એવું દીસે છે કે નૌસારીમાં નવા આતશબેહરામ સ્થાપ્યા, ત્યારે, એક દેશમાં એ પાદશાહ નહી હોય, એવો વાંધો ઉદવાડેવાલા મોબેદોએ લીધો હતો (જુઓ સંજાણુ મોબેદોએ તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૭૬૪ ને દીને સુરત ખાતે લખેલો પત્ર. “પાક ધરાંન શાહની તથારીખ”, લખનાર મી. આપુરજી કાવજીજી હોડીવાલા. પા. ૩૬૨).

(૫) સંવત આખું આખું નથી પણ સુરતમાં આતશબેરાંમ સ્થાપવાનો સંવત ૧૮૮૦ નો છે (પા. પ્ર. ૧. પા. ૧૭૪; પારસી લખેલો પા. ૩૪-૩૯).

રોજનુ રોજ આતશબેરામ શાહેબના દીદાર જોવાને શેહેલ પડીઉ ને તેને કરીને શ્રી ઊદેપોર થારા^૧ લોક જાવા લાગ્યા તોપન ઊદેપોરના દશતુર મોબેદો ને કંઈ અદેખાઈ નહી થઈ ને પોતાના એકબાલ પરમાને જે કંઈ મલે છે તે લઈને શરેશતા પરમાણે આતશબેરામ શાહેબની ચાકરીમા રાતદારો મશગુલ છે.....શા. ૧૮૮૭ ના વરશમો શ્રી મુબોઈમો આતશબેદેરામ શાહેબ તખતનશીન થયા તે વાતે શરવ જરતોશતી લોકો ગણ્યા ખુશી થઈયા ને હકની હરગમો શરવે તરેથી શુકર ગુબરી કીધી જે હવે દીન પર દીન આપરી જરતોશતી ફીરકાનુ તમામ^૨ ગણ્યા રોશન થાતુ જાએ છે જે રોજ બ રોજ હરગમે^૩ ગણ્યા શારા દીનદારા થાવાના કામ લાગ્યા છે.....એક આતશબેરામ શાહેબ ઊદેપોરના હતા તેના ૪) આતશબેરામ થયા તોખી તે ઊદેપોરના દશતુર મોબેદોને શાખાશ છે જે તેનુ કુત ગુબર^૫ આગલના જેવુ કંઈ થતુ નથી. તોખી હજુર શુધી પોતાનુ મકાન મુકીને શુરત અથવા મુબોઈ જઈને રેતા નથી ને જે કંઈ તેનાને એકબાલનુ મલે છે તે લઈ શુકર કરીને અશલ શરેશતા પરમાણે આતશબેરામ શાહેબની ચાકરી કરીને શવાએ કંઈ બીજુ કરતા નથી.....શુરતના દશતુર મોબેદો મુબોઈના આતશબેરામ શાહેબની કશી તાનવાત^૪ કરતા નથી ને હંમોને ગણી અજબ લાગે છે જે નેશારીના દશતુર મોબેદો મુબોઈની દોલતથી શુખી છે ને મુબોઈના આતશબેરામ શાહેબની ગની અદેખાઈ કરે છે તે શબબ કંઈ હંમોને માલમ પરતો નથી જે શુ છે પન હવે અંમુને માલમ થાએ છે જે એ લોકો મુબોઈના આતશબેરામ થઆથી ગની દુશમનાઈ ને અદેખાઈ રાખે છે પન જારે હેવા ધરમના કામ મધે એ લોકો અદેખાઈ કરે છે તારે જાનવું જે તેનાની આખરની નીશાની છે.”

(૧) થોડા. (૨) કદાચ “દમામ”ને જલ્લે જુલ્લથી લખાયો હોય.

(૩) આ વાક્યમાં જુલ્લો હેરફેર અને ચુંથાઈ ગયલા દીસે છે. ખરી ઇબારત આ દીસે છે કે “હરરોજ ગણ્યા શારા દીનદારીના કામ થાવા લાગ્યા છે.”

(૪) “કુટ” એટલે ફારસીમાં “ખોરાક” અને “કુટ ગુબર” એટલે “કમાવાનાં સાધન.

(૫) “તાન,” “તાણુ” એટલે “ખેંચતાણુ” યા કુસંપની વાત.”

(ધ) પછી લખે છે કે “ ત’મે કેશો જે અ’મે જીભ આતશબેશમના દશતુર મોખેદની તારીફ લખીછે તમારા નૌસારીના દશતુર મોખેદોને વાશતે થબકો લખેઓ છે પન તે બાબદનુ ત’મોને ખુલાશો કરીને લખીઉ છે તેની વીગત છે.”

આ લ’બાણુ પત્રના શરૂઆતના ભાગની મતલબ આ કહેવાની છે કે મુ’બઇમાં આતશબેહરાંમ થાવાથી નવસારીવાલાઓ અદેખાઈ કરે છે.^૧

ઉપર જણાવેલી “ વીગત ”માં નૌસારીના મોખેદોના બરશનુંમના સ’ખ’- ધમાં ફરીઆદના કોઈક નીચલા દાખલાઓ જણાવે નૌસારીના મોખેદોના બર- છે: તેમાં એક, નૌસારીના માણેકજી શેઠની દરમહરના શનુમ બીપર પડેલા શકની મોખેદોનાં બરશનુંમના શકનો દાખલો છે. એક મોખેદને આ પત્રમાં જણાવેલી એક ધોબણુ અથવા દાઇને છેડો લાગે, એટલે તેનું બાબદ. બરસનુમ અવાવ થવું જોઈએ. પણ તેમ અવાવ કરવામાં આન્યું નહી, અને એદલજી દોરાબજી જામારખ આશાનાએ સાંમું જણાવ્યું કે ‘ધોબણુને અથવા દાઇને છેડો લાગે તેનું કાંઈ નહી. ગોશલ બચાવમાં કીધું’ એટલે બસ છે.’ જીભ સર્વ કેહવા લાગ્યા જે ‘દાઇ તો રીમન છે તેથી ગોશલ ઉતારે તોપણ બરશનુંમ અવાવ થયું, વાસ્તે ફરીથી બરશનુંમ લેવું જોઈએ’. પણ માણેકજી શેઠે તે મોખેદને બરશનુંમ આગ્યા વગર ચોજદાથગરીનું કામ કરવાની રજા આપી.

(૧) આ આતશબેહરામની સ્થાપણાની કોઈક હકીકત આપણને “ ચેરાજે દાનેશ, એટલે જે દાનાઇને ચેરાગ અથવા મરહુમ દશતુરજી શાહેમ એદલજી દોરાબજી જામારખની જીંદગાંનીતો હેરાલ, ” એવે નામનું પુસ્તક, જે “ બ’દે ખુદા ” ને નામે “ માહા ૨ જો, શને ૧૨૨૪ એજદેજરદી, માહે નવેમમર, ૧૮૫૪ ઇસવી ” માં પ્રગટ થયું હતું, તેમાં મળે છે. એ પુસ્તક (પા. ૭૨) પ્રમાણે મરહુમ દોરામજી બમનજી વાડીઆએ ચરનીવાડી ખાતે રોજ ૨૦ મો ખેહેરામ માહ ૨ જો અદખેહસ્ત સને ૧૧૭૫ ને દીને જે મકાનમાં અને ચુંબજમાં આતશ આદરાન પરથ્યા હતા તેજ મકાન અને ચુંબજમાં આ આતશબેહરામને પરથવામાં આવ્યાં. ત્યાં લખે છે કે :—

“ ચું હશે તેહારની પનોતી ધરી,
કે તેજ મુકાંમ પર શાંબલો વરી.
તેજ આદરાંનના ચુંબજની માહે,
આતશબેહરાંમ તખતનશીન થાએ.”

પછી લખે છે કે “ મુબોઈના આતશબેરામ તખતનશીન બેશવાના હતા તારે બેએ ચાર દાડા અગાઉથી જમાશઆશાના દોરાબજી દશતુરજીના છોકરા એદલજી છે તેને બેએ ચાર થેકાને શીપારશ કરાવી જે ખરશેદજી જમાશજી આશાવાલા શુબેરા તે દશતુરને થેકાને મને દશતુર કરો તે વાત અ‘મો કોઇએ પશનદ નહી કીધી કાંએજે એદલજી શનજના આપડ દીન ધરમજી કાંમ જે કઇ શમજે છે તેનુ આદમો હીશે એદલજી જમાશ આશા કઇ જાનતો નથી ને વરી એદલજી શનજના અ‘મારી પનચાતમો બેશનારા છે ને વરી શુરત તા. મુબોઈ મલીને બેએ બેએ થેકાને આતશબેરામના કાંમ ૧૩) તેર મહીના શુધી ગની મેનત કરીને કીધેલાં ને વરી હોરમજી વાડીઆની દરેમેહેરમો આશલથી દશતુર છે ને વરી બહમનજી વાડીઆએ આતશબેરામ શાહેબે^૨ તખતનશીન કીધા છે તારે એદલજી શનજનાને દશતુરી કેમ નહી આપીએ... જેવારે બડચના અશપનદીઆરજી કાંમદીનજીએ કબીશા બાબે ચોપરી બનાવી હતી તે વારે પીરીજી^૩ મુબોઈ શમાચારમા કેટલી એક જુડી જુડી વાતુ^૪ બનાવી છપાવી હતી તેનુ જ બાબ એ એદલજી શનજનાએ ખોરે વળેજેક^૫ કેતાબ બનાવી તે લોકોને પાછા હતાવેઆ છે. એવી રીતે એદલજી શનજનાએ આપરી શેનશાહીના બોલબાલા કીધા છે. તમો શારી પખે જાણો છો એવી રીતે શરવે તરેથી અ‘મારી અનજુમનની ખાતર જમે ઘઈ તારે હમે શમશત અનજુમનની તરફથી એદલજી શનજનાને દશતુરનુ દોશલ જોડા આપેઆ છે.” પછી લખે છે કે “ જેવારે એદલજી દોરાબજી શનજના શરવ આતશબેરામ શાહેબનુ કામથી ફારગત થઆ તારે પોતે પોતાના શરવે મોબોઈની આબડ હોરમત વધારવાને વાશતે તેને પોતાની ખુબી દેખારવાને વાશતે વીચારે કીધો જે ઉપર બેએ ચાર ઇશકાએલ^૬ની હકીગત લખી છે તે બાબે આતશબેરામ શાહેબ શીવાએ બીજી દરેમેહેરના શરવે મોબોઈએ એકએક શાયે આમુખતા^૭ થાએઆ છે.

(૧) ચો. ૨, બા. ૨૦૩ પા ૧૬૪ (ફ. ૧૪).

(૨) શાહેબને. (૩) મુલ્લાં શીશઝ (૪) વાનો.

(૫) ખોરેદ વહીજક. (૬) રાક.

(૭) ફા. આમુખતે એટલે જોડાયેલાં.

વાશતે તેજોને શરવે મોખેદો ફરીથી નવા બરશનોમ લીએ તો તે લોકો શોખેથી આતશ બેહેરામનો આવીને બોલે લીએ ને જે શરેશતો નોશારીના છે તે શરેશતા પરમાણે એદલત શનજના પોતે તાં પોતાના બાધ્યા તા બીજા મોખેદો શરવે આતશબેરામના વારા લીએ તો વાડ મોખેદ લોકો શુખી થાએ હેવી રીતે ચેરાવીઉ હતુ.”

એ ઠરાવ પર પોતાની પસંદગી જણાવી લખે છે કે પેહલે માણેકજી શેઠની દરેહમેહરના મોખેદો એ બાબે રાજ થયા હતા, ને પછી ફરી બેઠા જે “નોશારીના દશતુરને લખો તે તાંથી જબાબ આવશે તારે બરશનોમ લેશું” તારે અંમો તો નોશારીના દશતુરને લખીઉ તારે દશતુરજીએ શરવે મોખેદોને લખુ જે મુખોઈના પનચાતના શાહેમો કેહે તે પરમાણે શરવે મોખેદો દીન ધરમનુ કામ શુધરે તેમ કરજો.” પછી લખે છે કે એક બીજા દશતુરે “કશાઈ પનુ કરીને માનેકજી શેઠને શમજવીઉ જે આપના શરવના બરશનોમ શાખેત છે ને એદલત શનજના તો પોતાની મોતાઈ કરે છે ને આપડ નોશારીનુ પનથક પોતે લઈ બેશવાનુ કરે છે તે ઉપરથી માનેકજી શેઠ તાં શરવ મોખેદો કેવા લાગા જે નોશારીના દશતુરનો તાં નોશારીના શરવ અનજુમનુ શઈનુ કાગલ આવશે તારે અંમો મુખોઈના આતશબેરામના મોખેદને હાતે બરશનોમ લઈશું.” વધુ લખે છે કે “એવી રીતે અતકાઉ ગાલીને નોશારીના દશતુરને લખીઉ હશે જે એદલત શનજના શરવે તરેની દશતુરાઈ લઈ બેશે તારે તંમો શું કરશે વાશતે તાકીદે માણેકજી શેઠ ઉપર જબાબ લખજો જે કોઈ મુખોઈના આતશબેરામના મોખેદોને હાતે બરશનોમ લીએ નહી.” તે ઉપરથી “અંમો ગણો શમજવી કઈઉ જે મુખોઈના આતશબેરામના કામ માટેઉ તે તંમારા નોશારીના અંધાડ માનેકજી શેઠની દરેમહેર મધે આજે શારા ખબરદાર હોએ તેનાને હાતે શડ કીધેલુ છે તે શરવે તંમો શારી પખે જણો છે તોબી કઈ તે લોકો માનીઉ નઈ ને કેજે તંમો ગણો કરસો તો નોશારીથી બેઠ મગાવી હમે બરશનોમ લેશુ તે વારે હંમારી અનજુમન ચેરાવીઉ જે જહાં શુધી માણેકજી શેઠના દરેમહેરના મોખેદો ફરીથી બરશનો લીએ નહી તાં શુધી તે

(૧) એ શબ્દ બરાબર સમજ પડતો નથી. કદાચ ‘તે જો તે’ એ શબ્દો ભૂલથી આ રીતે લખાયા હોય.

લોકો પાશે કોઈ કંઈ કામ કરાવે નહીં તે(ર) નોશારીના દશતુરણને તા૦ દેશાઈજીને શેઠ હોરમજી બહમનજીએ તા૦ જમશેદજી જીભાઈએ ગણે થબકો લખેઓ જે તંમારા દશતુરજી તે શી તરેના છેઓ જે પરથમ લખુ જે પનચાતના શાહેઓ જેમ ફરમાવે તેમ દીન ધરમનુ કામ કરજો ને બીજી વખતે ના લખુ તે કંઈ શાડ. તારે તંમારા તરફના દશતુરજીએ માનેકજી શેઠ ઉપર તા. શરવે મોબેદ ઉપર લખુ જે વાડુ એખી આપરા ભાઈ છે વાશતે મુબોઈના આતશબેરામના મોબેદને હાતે બરશનોમ લઈને દીનધરમનુ કામ શાડ થાએ તેમ કરજો એવી રીતે તંમારી તરફના દશતુરે તા. મોબેદોએ હંમેને ગની તશદી આપી છે તે કંઈ લખામો આવે નર્ધ.....તંમો વીચાર કરી જીવો જે એદલદાડુ શનબનાએ શુ મોતાઈ લેવાને કીધુ છે તેને તો ઉલતી પોતાની કમાઈમોથી બીજા મોબેદોને આતશબેરામનો વારો આપવા કંઈઓ જે હરેક વાતે પોતાના તોલા શુખી થાએ અને રૂવાનોનુ કામ શાડ થાએ પન ઉપર બેએ ચાર ઇશકાએલ લખા છે તેના શબબને શાડ ફરીથી બરશનોમ લેવાનુ કંઈજી હતું. તે મધે એદલદાડુ શનબનાએ શુ નરશુ કીધું જે તંમારા તરફના દશતુરે દીન ધરમના શરેશતો મુકીને પોતાના મમતને શાડ કોઈ કશાઈના લખાથી હંમારા જબાબ મગાવા વગર તાબરતોબ મોબેદ લોકોને લખુ જે બરશનોમ લેશે ના તે કંઈ શાડ કીધુ નહીં.” આગલ ચાલતાં તેવજી એમ નવાં બરશનુમ લેવાના અટકાવ કરવાના કામને “કશાઈથી બી નબેતર કાંમ કરીઉ” એમ ગણી લખે છે જે “ઇશકાએલા ભરેલા મોબેદોએ રૂવાનોનો કામ ચાલુ કીધુ તે ગુનાનો જબાબ જેને બરશનોમ લેવાનુ અતકાવીજી હશે તે ધણી આએ જાનમો તા૦ તેહે જાનમો જોદાનુ તકશીરવાન છે.” એવું દીસે છે કે મોબેદોનાં બરશનુમ ઉપર શક પડયો તે શક દુર કરવાને માટે પાછલથી નવાં બરશનુમ તો લીધાં પણ તે વાડીઆજીનાં આતશબેરામનાં મોબેદોને હાથે નહીં પણ બીજાઓને હાથે.

બરશેદજી માણેકજી આ લાંબા પત્રમાં ઉપર જણાવેલી બાબદના ૨૧) ફકરાઓ (લખી ૨૨) માં ફકરામાં આ લાંબો પત્ર લખવાની ખાશ મકસદ જણાવે છે કે “તંમુને શું કરવા તશદી આપીએ છે તેનુ જાનવુ એ જે ખુદતાલાએ તમાડુ ચલણુ કીધુ છે કાએજે તંમોબી અશલ બાપદાદાથી દેશાઈ

છે વાશતે અંમારાથી તમોને સુરથી માનીને તશદી આપીએ છઈએ.” એ પછી જે લખે છે તેની મકસદ આ કે, નૌસારીમાં, કોઈ એક યા વધુ ધણીએ આ આતશબેહરામ સાંમે અને તેના દસ્તુર એદલત સંજ્ઞા વીરૂધ પવારો લખ્યો હતો. કહ્યું છે કે તે ત્યાંની મોતી દરેહમેહરમાં વંચાયો હતો અને ત્યાંનાં દસ્તુરજી જાણે છે કે તે કેણે લખ્યો. તે જાણે પુછપરછ કરવા ખરશેદજી માણેકજી દેશાઈને અરજ કરે છે અને લખે છે કે “આતશબેહરામ શરખા

(૧) પવારાઓ વીગેરેની પોતાની નકલ નૌસારીવાલા મી. સોરાળજી મંચેરજી દેશાઈએ મેહરબાની કરી મારી ખાદેશથી જોવા આપી છે. એ ચોપડીમાં ૧ થી ૮૭ સુધી લાલ સહીએ પાનાને નંબરો આપ્યાં છે. પાના નં. ૫૬ અને ૫૭ વચ્ચે એક ભાગ નંબર આપ્યા વગરનો છે. તે ભાગમાં એ પવારો કુલ ૧૦૭૨ લીટીઓનો છે, એટલે ૫૩૬ કાફ્યાની સતરો (couplets) છે. એ પવારાની ઉપર તેનો સને “સંવત ૧૮૯૦” લખ્યો છે. તે નીચલી શતરોથી શરૂ થાય છે :

“જે શેઠ માણેકજીનાં આદરોનતું કરેય કામ
તે કાવશ આદરીઆંવાલાતું કાએલગાર નામ.”

આ પવારામાં કોઈક શબ્દો અમર્યાદ ભર્યા (indecent) છે. દસ્તુર એદલત સંજ્ઞા માટે અસબમ રીતે કહે કહે ‘એદલ સંજ્ઞા’ એમ નામ વાપર્યું છે. ખરશેદજી માનેકજી માટે અપમાન ભરી રીતે કહે ‘ખશલી માઠી’ આ મુજબ લખ્યું છે. ખરશેદજી માનેકજીને નીચે મુજબ દશતુરજી એદલત સંજ્ઞા પાસે પૈસા માંગતા ચીતાર્યા છે.

“ખોરશેદજી શરાફ કહીયું આમ
એ જગો પૈશાનું થરીયું કામ
એટલું બોલીને ચાલીયા ઘેર
ત્યાં જઈ કાધી પૈસાની પેર
કોથરી ભરી કરે વીચાર
એ રૂપીયા છે દશ હજાર
રૂપીયા મોકલવાની કાધી પેર
શબલા ખુરશેદજી શેઠને ઘેર.”

આ લખનાર પોતાનું ખરું નામ આપતો નથી પણ ખોતું નામ કામ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે.

“હું રહું છું માછલી બજાર
મારું નામ છે મોખેદ કુશીયાર.”

શાહેબ છે તે એવું બદ કાંમ કઇ છુપું રેવા દશે નઇ તે શત બલુજો.” એ પવારામાં ખરશેદલ માણેકજીને પણ બદલામ કરવામાં આવ્યા હતા કે તેવલુને એદલલ સંબંધાએ રૂ. ૧૦,૦૦૦) આપી પોતાની આખરૂ જાલવી. તે બાબે તેવલુ લખે છે કે “તે કરતાં અંમારૂ નામ નહી હોયે તોથી અંમોને ફરજ છે જે બરે કોઈ.....’ દારીના કામ શારાં કરે ને તેની જુઠી ગેખત લખે તેની તજવીજ કરવી.....હંમારા હાતમો એવી શું હાકમી હતી જે અં-મોએ રૂ. ૧૦) હબર લઇને એદલદારૂની આખરૂ રાખી હશે.....તંમારી ખીદમતમો અરજ કરૂ છેઉ જે તે પવારાના કાગલ મધે જે કઇ લખુ છે તે લખનારે શાખુત કરી આપે નહી તો જેને એવો પવારો લખેયો હોયે અથવા એ પવારો લખેઆમો શામેલ હોયે તેની ઉપર હંમારો તેજ દશ હબર રૂપીઆનો દાવો છે વાશતે હેવી હરામનીના^૨ કાંમો જે કોઈ તંમુને માલમ પડે ને લખેદી વાત ખરી કરી નહી આપે તો તે ધણીને તંમારા શરવે શરેશતા પરમાણે દનકરોઇ^૩ શુ’ધાં શારી પખે શબ દશેા તારે ફરીથી જે કોઈ આપરી જરતોશતીમો એવા શવાખના કાંમ કરશે તેની ઉપર એ પરમાણે પવારો નહી કરશે.” સેવટે લખે છે કે “તંમારા શર શુબા જીવાભાઇનેથી બે વાત કેવી પડે તો હંમારી દુઆ બનદગી કઇને કેમો પન એ કાંમ આપરી દીન ધરમ બાબદનું છે વાશતે તંમે મેરબાની કરીને તશદી લઇને હંમોને તાકીદે જબાબ લખજો.”

આ પવારાના સંબંધમાં તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૮૩૧^૪ ને દીને પંચા-એતનાં (૧૫) સાહેબો નૌસારી દેશાઇજી તેમુલજી બમાશજી આ પવારાના સંબંધમાં જિપર એક પત્ર લખે છે. તેમાં લખે છે જે “હાલના પંચાએતના સાહેબોએ વખતમા કેતલાએક દશતુર તા. મોખેદ લોકો દીન જર-દેશાઇજી તેમુલજીબમાજી તોશતીના કાંમ પેગમખર જરતોશતના ફરમાએજ ઉપર લખેલો પત્ર. પરમાણે જે કઇ બની આવે તેથી કરતા નથી બલકે જરતોશતના ફરમાન કરતાં ઉલતી ચાલ ચાલે છે તે વાત કોઈ દાના લોકો પશન્દ કરતા નથી તેનું બલુવુ એ જે શ્રી મુખોઇમો

(૧) કમળ દારી ગયું છે, પણ એ બોલ “નામદારી” દીસે છે.

(૨) દારેમતી. (૩) આ શબ્દો “ફાઇન” (Fine) દીસે છે.

(૪) એ. ૨, બા. ૨૦૪, પા. ૧૧૧.

આતશબેરાંમ શાહેબનુ કામ તમામ થયા પછે દેતલલા એક^૧ મોબેદો દીનદુશ-
મેનાઇ કરીને પવારાનું કાગલ ઉલ્લો કીધો છે તે મધે ગનાએક નાલાએક શુખન
લખા છે તે શાઝ દેશાઇજી શાહેબને તથાદી આપીએ છેઇએ. જોદાતાલાની
મેરબાનીથી શરવે તરેથી તમારો દશતર છે વાશતે આપરી દીન જરતોશતીનુ
કામ બણીને જે કોઇ તે પવારો લખનારો હોએ તે તંમુને માલમ પડે તેનાને
વાજખીની રીતે તજવીજ કરીને તેનાને નશીએત જે કઇ દેવી ગતે તે પરમાણુ
દેશેા તો ફરી કોઇ દીનના ફરમાનથી ને બુજરગોની આએનથી^૩ ગેરરશતે
ચાલશે નઇ ને તે કીધાથી હરેક પનથકોમો પેગમ્બર જરતોશતી દીનનુ કાંમ
શાઝ ચાલશે. તેના થબાખનો હંમબેરો તંમુને હાશીલ થાશે.....ખીબુ
જેવારે તંમારી તજવીજઆત કરતાં જે કઇ અમારી તરફની આશામી હેવા
હરામના કામના કરનારા તમુને માલમ પડે તો તેનાનુ નામ જે કોઇ વતાવે^૪
તેનુ નોમ હંમુને લખી જનાવશેા તો ગની મેહેરબાની થાશે. પછે અતરે જે
કાઇ પુછવું હશે તે અમો પુછશુ.”

એ પછી ખરશેહજી માણેકજી, દેશાઇજી તેમુલજી બમાસજી ઉપર
તા૦ ૧૩ મી અકતોબર ૧૮૩૧^૫ ને દીને એક પત્ર
આ પવારા બાબે આ. લખે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે દેશાઇજીએ
કાવસજી મોદી ઉપર ચક. ખરશેહજી માણેકજીનાં ઉપલાં તા૦ ૨૧ મી બુલાઇ
૧૮૩૧ નાં અને પંચાએતના સાહેબોનાં ઉપલાં તા૦ ૨૨
મી બુલાઇ ૧૮૩૧ નાં પત્રોનો જવાબ મોકલ્યો હતો. તે સાથે તેવણે ત્યાં વાલા
એક દસ્તુરનો પત્ર તેવણને પોતાને હાથનો લખેલો મોકલ્યો હતો, જેમાં તે દસ્તુરે
કયુલ કયું હતું જે “આતશબેરામ બાબદ તે ધનીએ તા૦ કાવશજી મોદી^૬એ

(૧) કેટલાએક (૨) દસ્ત એટલે સતા. (૩) આઇન એટલે રીતી.

(૪) બતાવે. (૫) ચો. ૨, બા. ૨૦૬, પા. ૧૬૭.

(૬) આ કાવશજી મોદી આ વખત પછી એક અઘ્યાસી મોબેદ બન્યા હતા. તેવણુ એ
વખત પછી કોઇક પુસ્તકોના લખનાર તરીકે વધુ બાબુમાં આગ્યા હતા. તેવણુ તે વખત પર-
માણુના એક લેખક હતા, જેવણુ વંદીદાદના કેટલાક પોદાઓ લખ્યા હતા. એવણુની વધુ હકીકત
માટે જુઓ માર “મુકતાદના દીવસો કેટલા છે” તે બાબેની પેહેલ્લી, ફારસી, વિગેરે
પુસ્તકોને આધારે તપાસ” બાબેનું પુસ્તક, જે મેં એ મારા મરહુમ ખેશીને અરપણુ કર્યું છે.

માણેકલ દશતુરના કઆથી પવારાનુ કાગલ લખુ છે.” એવણુ લખે છે કે “તે વાચીને હેમો તે કાવશલ મોદીને હંમારા પનચાતના શાહેબોની હંબુરમો બોલાવીને તજવીજ કીધી તારે તેને તો શમશત પનચાતની હંબુરમો હંબર હંબર શોમંદ ખાઇને કેહે છે જે તે લખનારે જુઠું લખુ છે હું કંઈ જાનતો નથી..... પનચાતના શાહેબ લોકોની આગલ કાવશ મોદીએ વનદીદાદના પોથા ઉપર હાથ ચુકીને શોજન ખાઇને કેહે છે જે પવારાનુ કાગલ કાઇ મે લખુ નથી ને જો-એમો બી નથી ને દોરાબ મનચેરલ રાનજીને નકલ કરવાને આપેએ બી નથીહવે તે જમશેદ દશતુર પાશે કંઈ કાવશ મોદીને હાતનુ કંઈ કાગલ પતરનુ મુદો કાઇબી હાત લાગે અથવા બીજા કોઇ તે વાત જાનતા હશે એવું માલમ પડે તો શાઝ તે કરતાં માનેકલ દશતુરના કાગલની નકલ તંમુને બીડી છે તે મધે તે ઘણીએ કાવશ મોદી બાબદ હીધાની નીશાની લખી છે તે પરમાણે તંમો તંમારા કામથી પરવારે તારે ધીરજથી તજવીજ કરજો.”

એ કાગલમાં ખરશેદલ માણેકલ જણાવે છે કે એવણુને વગર નામે કાગલ મલ્યુ છે તેમાં ૮) મોબેદોનાં નામ એ પવારામાં સામેલ હોનાર તરીકે જણાવ્યાં છે. તે ૮) જણાનાં નામ આપે છે. એ આઠ જણાઓને તેડાવીને પંચાએતે પુછતાં કેટલાકોએ સામેલગીરી કબુલ કીધી ને કેટલાએકે ના કહ્યું છે. વધુ જણાવે છે કે ઉપલા ૮)માંથી ૭) આસામીને એઓએ ઉઠેઆણે પાદશથી બંધ કીધા હતા તેને હાલ તુરત રજા આપી છે. પછી તેવણુ વધુ તજવીજ કરવા માટે લખે છે. “એની તજવીજ જમશેદ રશતંમ દશતુરથી કંઈ ચોકશ માલમ પરે તો બહુ નહ તો તેને પુછવુ જે માનેકલ દશતુરને કાવશલ મોદીનુ નામ જુઠું થું કરવા લખીને ને વરી માનેકલ દશતુરની આગલ તથા મેનાબાઇ તા. ખરશેદલ દેશાઈ આગલ તંમાઝ નામ થું કરવા કંઈક જે તમે જખરજ જમદીથી લખાવી લીધું.”

એ પછી તા. ૧૬-૬-૧૮૩૧^૨ ને દીને વાહુડયાલ હોરમલ જમનજનાં હેરમાં શમશત પંચાએત મલી હતી. ત્યાં બીજા માખદો સાથે એ પવારાની બાબ-દનો વીચાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે બાબદમાં લખે છે કે “જે મોબેદ લોકો

(૧) એ આઠમાં, મવજલ મોદીનું નામ નથી.

(૨) મો. ૨, બા. ૨૬૭, પા. ૧૫૬.

પવારા ભેડેઆ હતા ને તે ભેડનારો કંઈ માલમ પડેઓ નહં પન.....' જના તે કાંમભો શામેલ હતાં તેનાને ઉઠીઆણા પાદરોથી બંધ કીધા હતા તે આજ દીને તેવોનની બી તજવીજ કીધાથી માલમ પડીઉ જે એ પવારા પરથમ મોભેલ કાવશદાડ? એ અંમોને વનંચાવેઆ છે તારે તે મોભેલ કાવશદાડ કેવા લાગે જે એ લોકો મારે ઉપર ભુકું બોલે છે ને હું કંઈ એ કાંમભો છેઉ નહં તે વારે શરવે શાહેબોએ તે મોભેલ કાવશદાડની કુશતી પાળ કરાવીને વન્દીદાદના પોથા ઉપર હાત મુકાવીને શોગન અપાવેઆ ને પેલા મોભેલોને બંધ કીધેલા હતા તેમને રજા આપી છે."

આ અરસા દરમ્યાન સુરતના આતશબેહરામના સંબંધમાં કોઈક બાબદો પંચાએતના સાહેબો હબ્બુર રજુ થઈ હતી. એ સર્વ ધ. સુરતનાં આતશબેહરામ- બાબદોની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે: સંવત ૧૮૮૯ નાં જેઠ ના મોભેલોએ ત્યાનાં દસ્તુર- શુદ્ધ ૮ રોજ ૨૮ માહ ૮ રવેઉ^૩ (તા. ૨૬ મી મે ની સાંમે માગેલી દાદ ૧૮૩૩) ને દીને સુરતનાં આતશબેહરામનાં ૨૦) મોભેલોએ વાડીઆણ નવરોણ અને સમસત અનબુ- મન ઉપર અત્રે એક પત્ર નીચલી બાબદમાં લખ્યો હતો: સુરતનાં આતશબેહરામના દસ્તુરણ દસ્તુર કેબશડ (૧૭૯૬ થી ૧૮૬૮), તે આગલ જણાવેલા મુગા દસ્તુરના પીત્રધ, એઓને ફરજ પાડે છે કે " મનચેર હોમણવાલા જે કાલાના મોભેલો જે કેવાએ છે તેને બરશનોમ આપે જે બરશનુમ લઈને શ્રી આતશબેહરામ શાહેબના દરગામા બુદા અલાએદા પોતાનુ કામ કરી ખાએ". મોભેલોએ જણાવ્યું કે " હરગીજ એ ચીજ નઈ બને ને એ કાલા^૪ લોકોને જે કોઈ બરશનુમ આપે તેને બરશનુમ શામેલ નહી રહે તે આજ દીન શુધી આશરે વરશ ૧૫૦) થઆ કોઈ પંથકવાલા એ લોકોને બરશનોમ દીધા નથી તે અંમો શી તરે બરશનુમ આપીએ એવુ છે તા. નોશારીવાલા દશતુર રૂથતમણ દીએ^૫ શુરત હતાલ" તેવજુને પુછતાં તેવજુ પજુ

(૧) અહીં આંકડાની જગ્યા ખાલી છે.

(૨) અહીં જગ્યા ખાલી છે.

(૩) ચો. ૧૩ ખા. ૪૦ પા. ૩૪.

(૪) " કારા "એ નોશારીના મીનોચેર-

હોમણનાં પંથનાં એક કુવંબની અટક છે.

(૫) એ દીને,

“હેમોને શાક ના કંઈ જે એ વાત આજ લગી કોઈ પથકવાક્ષાએ કીધી નથી.....
 તેવાર પછી અંભારા દશતુર તા. હંમારા શેઠ એદલત મલીને નોશારીવાલા
 રૂશંતમ દશતુરને મલી પછે રોજ ૧૭ માહા ૮ કાલાના અંધાડ આશામી ૫)
 પાચને નોશારી મોકલેઆ ને તાહા દશતુર રૂશંતમલએ પોતાની ભગરશાયેની
 આગીઆરીમો કાલાને તાહાં દશતુર રૂશંતમલએ પોતાની ભગરશાયની આગીઆરી’
 મા તે લોકોને બરશનુમ દીધા છે”. એમ ઉપલા ત્રણ જણાએ મલીને ગોથવણ
 કરવાનું કારણ એ મોખેદો એ જણાવે છે કે “ તીર મધંનાના ગમ્મારમો હા’
 રીમન કુવો વાપરેઓ તે વખતે કેતલાએક લોકોએ ગમ્માર જુદા કીધા તેથી
 એ લોકોને ગણી ખબલત પોચી તેથી પોતાની બોશને વાશતે દીનના કામ
 ખરામ કીધા તેથી એવું ચાએ છે જે એ કાલાનાં અંધેઆડને એવી રીતે
 હાતમો લીએલએ તો હંમારી રૂશવાઈ દુર થાએ.” પછી લખે છે કે “ હેવું
 કામ કરશે તોપણ કલએ ટ’ટો થાશે.....ત’મે ગોર ફરમાવો’ જે એ નવી
 વાત કરવી ને એ કાંમ ચલાવો એ કામ કાઈ એકીલા દશતુરનું નથી એતો
 તંમામ અનજુમનનું છે. વાશતે શાહેમ લોકો હંમારા ઉપર મેહેરમાન થઈને
 શ્રી શુરત શેહેરના અકબરો ઉપર લખો જે હીએ’ તંમામ અનજુમન મેલો
 કરે” ને પછે દીનની હકે અનજુમનની નજર પોચે ને મારા ઉપર હકમ ફરમાવે
 તો અંમેને કરવું શનવર છે જે અનજુમનના હોકમથી ફરાએ નઈ પન
 હંમારી ખામ’ અકલે પીછાની શકીએચ જે અનજુમન એવો હોકમ
 ગેરમારગે ફરમાવવું નઈ કાએ જે આજ લગી બેએનું’ નથી ને અગર કદી
 હીઆં અનજુમનનો મેલો નઈ બનાવોને તમો શાહેમ લોકો ઇઆ હીએ
 આતશબેરામ બનાવા છે તે ધણીએ એવોજ હોકમ ફરશો જે દશતુર બનાવીઉ’
 છે તે મુજબ ચાલો તો પછે નાચાર છઈએ કાએ જે એ આતશબેરામના
 અનજુમના છે તે અનજુમના હોકમ વગર અંમે એ કામ કરનાર નથી ને
 એમ કરતા તે લોકોને આતશબેરામની દરગાહમા અલાએદા કામ કરાવશે તો

(૧) અહીં એખારતમાં કેટલાક શબ્દો બે વખત લખાયા છે. (૨) અંદી.

(૩) એટલે વીચાર કરો. (૪) અહીં.

(૫) ભેગી કરે. (૬) કાચી, યાને જોઈ. (૭) બન્યું.

અંમે તે જગો ઉપર પદાન બાંધનાર નથી આજ લગી કાંઈ એ જગો હતી નઈ હંમે હંમારી જુદી જુદી આગીઆરીમા કામ કરીને ખાતા હતા તે પરમાણે ચાલશુ..... હમારો ખુદા હમારી સાથે છે પન શાહેબ લોકો એકીન કરી માનજો જે જે દાડે એ લોકો આતશબેરામ બગાડશે ને બીજા દીનના કાંમ ગણા ખરાબ થાશે એ નવી તરેની બીના શરશતે બીજા કાંમ ચલાવાને ગણે। ખરાબ નજર આવશે કાએજે એ દશતુર કેબશરો તા. શેઠ એદલત તા. નેશારીવાલા મલીને આપડી જગો ઉપર એવો પ્રીતનુ પેદા કરીને ખરખા' કરવાને ચાહે છે. તાશતે ઉમેદવાર છઈએ જે અંમે ગરીબ નાચાર દુવાના માગનાર લોકોની હકીગત વાચીને ગોર ફરમાવવી ને એ દશતુર કેબશરો વગેરેને મને કરો જે નવો શરેશતો નઈ કરે.”

તા. ૧૦ મી માર્ચ ૧૮૩૪^૨ ને દીને સુરતથી મોબેદ શાપુરજ દાદાભાઈએ મુ'બઈ શેઠ દીનશાજ એદલત, જેવણનું નામ ઉપલી હકીકતમાં જ-ણાવેલું છે, તેવણ ઉપર જે પત્ર લખ્યો છે તેનો ઉપર જણાવેલી બાબદ સાથ સબંધ છે. એ મોબેદ અને એવણ સાથવાલા બીજા મનોચેરહોમજવાલા મોબેદો હવે એવી મતલબની ક્યાદ કરે છે કે દસ્તુર કેબશરૂએ તેઓને આશરે દશ માશ ઉપર ઘણું સમજાવ્યા કે તેઓએ એવણનાં આતશબેરામમાં સામેલ થવું. તેઓએ ના પાડ્યું ત્યારે પારસી ફરદુનજ ગીસ્તા મારફતે કેટલીક રીતે સમજાવ્યા અને કબુલ કરાવ્યું કે તેઓ આતશબેરામમાં કામ કરવા બેઠાય તો ઉપરનાં (૧૦) હીંધાલ:માંથી ૫) હીંધાલા એઓને કામ કરવાને આપે. એ ગોઠવણ પર તેઓએ મુ'બઈથી વાડીઆજ બમનજ હોરમજ, વાડીઆજ નવરોજ જમશેદજ, દીનશાજ એદલત અને ખરશેદજ માણેકજની બહાલી આવેલી જણાવી. તે પછી એઓ છ મોબેદોએ કામમાં બેઠાયા અને એઓ પાસે લખત કરાવી લેવામાં આવ્યું. પછી પોતાનાં આતશબેરામવાલા મોબેદોને કહ્યું કે એઓને એટલે મનોચેરજ હોમજવાલાઓને ખરશનુમ આપે. તે મોબેદોએ શાફ ના પાડ્યું કે “તંમે આવે^૩ શુ નવો પ્રીતનું બોલો

કરે છે ? ” તે ઉપરથી દસ્તુર કેખશરૂએ તેઓને નવસારી મોકલી બરશનુમ અપાવ્યું. નૌસારી બરશનુમ લઈ એઓ સુરત ગયા ત્યારે ત્યાંનાં આગલા મોબેદો “ શંખ કરીને તેજ વેલા આતશબેહરામ શાહેબમોથી નીકલીને બીજી આગી-આરીમો ગીઆ.” પછી એઓએ દીન ચાર સુધી રવાનાનું કામ ઉપલા હીંધારામાં શરૂ કીધું. એઓને ઇજ્જશની કરતાં તન કલાક લાગતા તે ઉપરથી દસ્તુરજી બરાપો કરવા લાગા જે “ હંમારે તાંહાં એક ઇજ્જશનીનો કલાક ૧૧ાનું ઇજ્જશનીનું ધારે લખાએ છે ને તમો તો ૩ તન કલાક કરે છે મારી આબરૂ બાએ છે.” વલી તેઓ વંદીદાદ સવારના આંઠ વાગા સુધી બેસતા અને આગલા મોબેદો જલદીથી તમામ કરતા. તે ઉપરથી પણ બરાપો કર્યો. એઓના કામથી ખુશી થાઇને એક બેહદીને દસ્તુરજીને કહ્યું જે “ આએ લોકો (એ) તારો આતશબેહરામ રૂપાનું રૂપીઓ કીધો પેલા મોબેદોએ તાંબાનું કીધો હતો ને આએ લોકોએ તંમારો પાછો મેલ શંબારેઓ ને એ મધે તંમારી ઇજ્જત ગણી વધશે ”. ત્યાર પછી તેઓ કીયા કામ કરતા હતા તે કીયા કામનાં બે કાન્નાઓમાંથી એક ગરતું હતું, તે ઉપરથી શક લાવી જણાવ્યું કે તેથી દીનઆઇનનું કામ ખોટું થયું અને બરશનુમ ખોટાં થયાં. તેમ બરશનુમ ઉપર ખલેલ પોંચાડી ફરીથી બરશનુમ લેવા કહ્યું. પછી આગલા મોબેદો, જેઓએ પહેલે બરશનુમ આપવા ના કહ્યું હતું તેઓને સમજાવ્યા કે તેઓ ફરીથી એઓને બરશનુમ આપે અને તેઓ સાથે ગાઠવણ કીધી કે હવે એઓને ઉપરના ઇધારા પર કામ કરવા દેશે નહીં અને નીચેના ઇધારા ઉપર કામ કરાવશે. એઓએ બરશનુમ પાછાં લીધાં પછી એઓને કહેવાડયું જે નીચેના ઇધારા પર કામ કરવું. એઓને એમ અગા-ઉથી કહ્યું હતે તો ફરીથી બરશનુમ લેતે નહીં એઓને જે નીચેના ઇધારા પર કામ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવશે તો એઓ એ મોબેદોને હાથે અમારાં બચ્ચાંઓને એરવડ કરવા દેશે નહીં તથા બરશનુમ લેશે નહીં.^૧

(૧) “ મેલ ” એટલે “સાથે મેલવવું,” “દરત કરવું”, મતલબ કે તામો બગડી ગયો હતો તે સંબાલથી પાછો મેલવી આપ્યો. કામ દરસ્ત કાઢ્યું.

(૨) એ આતશબેહરામના સંબંધમાં આગથી થયેલા તેના બચાવ બાબે નીચલી નોંધ મળે છે. તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને સુરતથી આ. એફજી કાવજી મુંબઇ-વાલા સાહેબો ઉપર પત્ર લખે છે (ચો. ૧૨, બા. ૩૨, પા. ૩૪). તે પરથી દીસે છે કે ફગણ વદ ૩ વાર રવેઉ રોજ ૮ ની રાતે ૧૧ કલાકે શેહનશાહી આતશબેહરામની સાંમે આગ લાગી હતી અને આતશબેહરામ મુશકેલી વચ્ચે આગથી બચી ગયું. “આતશબેહરામ શાહેબમો મેહનત થાઇ તે દસ્તુર કેખશરૂથી થાઇ છે ને બચાવ થયો છે.” એ આગમાં ૧૪૦ ધરો બધી ગયાં હતા.

આ અરસામાં નીચલા દાખલાઓ મલે છે કે જેમાં અત્રેની પારસી પંચાએત કોઈ દરેહમહેરની ઉપર, તેના કોઈ સ્થાપકના માંગનારાઓની તરફની અને બીજી મુશકેલીઓ આવી પડી હતી તેમાંથી તેઓને છોડવવાની કોશેશ કરી હતી.

મી. એડવર્ડ લ્યુક (Edward Luke, Attorney to the paupers) તરફથી

એક પત્ર બરબોરજી દોરાબજી નામના એક અરજદારના પ. હીરજીનાં સુનાબાઈની સંબંધમાં પારસી પંચાએત ઉપર આપ્યો હતો. તેના દરેહમેરને માંગનારાઓની તેઓએ તા. ૨૯ મી જાનેવારી ૧૮૩૧ ને દીવસે નવરોજી મુશકેલીઓ વચ્ચેથી જમશેદજી (વાડીઆ) અને ખરશેદજી માલુકજીની સહીને છોડવવાની કારોય. જવાબ મોકલ્યો અને તેમાં જણાવ્યું કે અરજદાર બરબોરજી દાદાભાઈએ પંચાએત ઉપર બાઈ સુનાબાઈ તે હીરજી જીવનજીનાં બેટીની દરેહમહેરનાં સંબંધમાં અરજી કીધી હતી અને પંચાએતે જે તપાસ કીધી હતી તે ઉપરથી માલમ પડ્યું કે એ અરજદારને એ અગીઆરી ઉપર કાંઈ હક નથી. એ અગીઆરી ઉગરાતથી બંધાઈ હતી અને તેમાં હીરજી જીવનજીનાં બેટી સુનાબાઈએ અગી પારી માટે જમીનનો કટકો અને એક માટી રકમ આપી હતી, એવી શરતે કે, એ અગીઆરી ઉપર અને તેનાં કારોબાર ઉપર તેણીનો હક રહે અને તેણી મોબેદો (padres, પાદરીઓ) ને કહાડે ને બીજાઓને રાખી શકે.^૧

બી'ડી બજારમાં આવેલી મેરવાંજી પટેલની અગીઆરીના સંબંધમાં

ત્યાંનાં આબુખાબુનાં રહેવાસીઓએ “ અનબુમનનાં બેશનાંર ” ને રાજ ૧૫ માહ ૬ સને ૧૨૦૦ ય. ઝ.^૩ (તા. ૧૫ માર્ચ ૧૮૩૧) ને દીને અરજ કીધી કે એ દરેહમહેરના પંચકી આ. કાવસદાડનાં મરણ બાદ તેવજીનો છોકરો તથા ભત્રીજો દરેહમેહરનું કામ ચલાવતા હતા, પણ છોકરો એક અંગ્રેજ મી. ઝે. ને ત્યાં ચાકરી કરતો હોવાથી અને ભત્રીજો ભાડું ઉગડાવાનું કામ કરતો હોવાથી, તેઓનાં બેરી

(૧) ચો. ૨. બા. ૨૭૭. પા. ૨૦૧. (૨) એ જવાબ અંગ્રેજીમાં છે.

(૩) ચો. ૭. બા. ૭૪, પા. ૪૬. એ ઉપરથી એક નકલ ચો. ૨, બા. ૨૫૧, પા. ૧૬૧ ખાં છે.

છોકરાંઓ સાથે સાથે અગીઆરી જાલવતાં હતાં. તેમ થવાથી અગીઆરીને કારોબાર ખરોખર નહીં ચાલવાથી તેઓએ દરેહમેહરનાં બાઇને અરજ કરવાથી તે બાઇએ બીજા ચાર મોબેદોને દરેહમેહરમાં રાખ્યા કે જેઓ રવાંનનું કામ કરે. તે ઉપરથી ઉપલા બે મોબેદોએ અગીઆરીની પાસેજ એક બીજા અગીઆરી ખરપા કરવા માંગી. તેથી તેઓને તેમ કરતાં અટકાવવા કાજે આ અરજી કરવામાં આવી.

એ બાબદમાં વીચાર કરવાને માટે તા. ૨૪ માર્ચ ૧૮૩૧ રોજ ૨૪ માહ ૬ ૧૨૦૦^૧ ને દીને વાડીઆજી હોરમજી બમનજીનાં આતશબેરાંમમાં “શંમશત પંચાત” મલી હતી. જે વેલાએ, આ સભાતા દીવસનીજ તારીખનો એટલે તા. ૨૪ માર્ચ ૧૮૩૧ નો, એ દરેહમેહરના લાગતાવલગતા મી. ખરશેદજી મેરવાંનજી પટેલનો પણ પત્ર^૨ રજુ થયો, કે જેમાં તેવણે પણ ઉપલા મોબેદોને બીજા દરેહમેહર બાંધતાં અટકાવવા અરજ કીધી હતી. પંચાએતે ઉપલી મીટીંગમાં ઠેકાવ કર્યો કે મોબેદ કાવશદાઝ હોજદાર બીજા દરેહમેહર બંધાવે છે તેને બંધ કરવો, અને થેરાવીઉ કે “એક દરેહમેહર પાશે બીજા દરેમેર કરવી તે કંઈ દરૂશ નહીં” ને વધુ ઠેડંચુ^૩ કે તેણે બીજા દરેહમેહર કરવી હોય તો “બીજા મોહોલામો પંચાતની રજા લેઇને બીજા દરેહમેહર કરે શહી.” આ મીનીત ઉપર પંચાએતના સાત સાહેબોની સહી છે. એવું દીસે છે કે સમસ્ત પંચાએતના ઉપલા ઠેકાવને ઉપલા મોબેદોએ મચક આપી નહીં. તે ઉપરથી સંવત ૧૮૮૭ નાં દુટી વૈસાખ વદ ૦) વાર શુકર તા. ૧૦ મી જુન ૧૮૩૧^૩ ને દીને વાડીઆજીનાં આતશબેરાંમમાં નાની મોટી અનજુમન મલી. તેઓએ ઠેડંચુ^૩ કે “મેલા પટેલની દરેહમેહર પાશે મોબદ કાવશદાઝ હોશદારે પોતાનાં ઘરમો પોતાની જગો ઉપર હીંધોલા કીધા તથા વદીદાદ ઇજ્જશનીનું કાંમ બરી રાખેઉ તે ઉપરથી.....અનજુમન

(૧) ચો. ૭, બા. ૭૨, પા. ૪૮. આ અસલ નોંધ છે, તે ઉપરથી બીજા નકલ ચે. ૨, બા. ૨૪૯, પા. ૧૯૦ માં છે.

(૨) ચો. ૭, બા. ૭૭, પા. ૫૧. એની નકલ ચો. ૨, બા. ૨૫૪, પા. ૧૬૨ માં છે.

(૩) ચો. ૭, બા. ૯૧, પા. ૬૧.

એ બાબેનો વીચાર કરીને જેવો હોકમ કરે તાંહાં શુધી.....વંદીદાદ ઈજ્જત-નીનું કાંમ કરાવે નહી. ”

રોજ ૧૭ મે માહ ૨ બે, ૧૨૦૦ ય. જ. તા. ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૩૦ ને દીને અત્રે વાડીઆળનાં આતશબેરાંમને પરથવામાં ૭. માનેકજી શેઠની દરેમે- આઠ્યા. તે બાદ ત્રણ દહાડામાં માલમ પડ્યું જે મુબઈની દરના મોબેદોના બરશનુમ માણેકજી શેઠની દરેહમેકરમાં આગલા અસપંદાદ મહીના- ઉપર પડેલો શક. થી કેટલાક મોબેદોનાં બરશનુમ ઉપર શક પડ્યો હતો. આ બાબતનો ઇસારો આપણે ઉપર પવારાની બાબતમાં જોયો છે. એ બાબે રોજ ૪ મે માહ તીર ૧૨૦૦ ય. જ.^૨ (તા. ૩૭ બનેવારી ૧૮૩૧) ને દીને અત્રેથી વાડીઆ બમનજી હોરમજી, જમશેદજી જીજીભાઈ, ખરશેદજી માણેકજી, હોરમજી બમનજી શેઠ વીગેરે પંચાએતના સાહેબો નૌસારી દસ્તુર રૂસ્તમજી નશરવાનજી અને દેશાઈજી ખરશેદજી રૂસ્તમજી ઉપર એક પત્ર લખે છે. તેમાં લખે છે કે : “ મોદાતાલાની મેહરબાનીથી આતશબેહેરામ સાહેબ તખતનશીન થયા.....પછે તરન દાડામો માલમ પડી જે મુબાઈના શેઠ માણેકજી નશરવાનજીની દરેમેહેરમા ગીઆ અશપંદાદ મહીના થી કેતલાએક મોબેદોના બરશનોમ ઉપર ઇશકાએલ પેદા થાયેલા છે તે વાતનું હંમે ચોકશાઈ કરીને શેઠ માનેકજી મેહરવાનજીને કેવાડીક જે તંમારી દરેમેહેરન મોબેદ ઉપર ઇશકાએલ છે તે મોબેદોએ ગીજી દરેમેહેરના મોબેદો સાથે વાપરી

(૧) એ દરેહમેહરના સંજંધમાં એક બીજી બાપદ મલે છે (ચો. ૫, બા. ૪૫ પા. ૪૨. ચો. ૧૬, બા. ૮૮, પા. ૭૭). તે આ કે પારસી દોશામાઇ પેસ્તાનજી બરુચાં એ દરેહમેહરની સાંમેતી પોતાની જગ્યા લાંબી કાઠી ૬, તથા પોક્લી કાઠી ૨, ધર્મખા બરથોસ્તી અનજીમનને દસ્તાવેજ કરીને તા. ૩૦ મી અક્ટોબર ૧૮૪૧ ને દીને આપી હતી, એવી શરતે કે એ જગા ઉપર કોઇ અમલો બાંધીને પેદાશ કરે. ને પેદાશ પચ્ચ મેહ પટેલની દરેહમેહરનાં કામમાં અથવા કોઇ બીજા ધર્મનાં કામમાં વાપરવી. (એ જગ્યા ઉપજને માટે ૧૨) સારા આદમીઓની મજલત લેવા લખે છે, જેઓ બે એકમત ન થાય તો પંચાએતના બેજનારાઓની મજલત લેવા જણાવે છે. આ દસ્તાવેજ, જેની નક ઉપર જણાવેલા ચોપડામાં ઉતારી છે, તે ઉપર બીજા બે સાક્ષીઓ સાથે ખરશેદ માણેકજી સરદારી સ્થાપ છે.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૮૧, પા. ૧૭૮,

(૩) એ નામ નવરોજી બેહએ.

છે ને બરી તે મોઝેદો બીજી દરેમહેરના મોઝેદ શાયે વાપરીક છે એવી રીતે શરવ દરેમહેરના મોઝેદો એક બીજા શાયે આમુખતા થાયા છે પછે આપુને ખબર પડી તારે શરવે દરેમહેરના મોઝેદાને ફરીથી બરશનોમ લેવાડવા બોધ્યે કાંચેને ઇશકાએલ બરેલા મોઝેદોની હાથે રૂવાનોનો કામ થાયે છે તે આપરે એમ ચલાવી દીજીએ તો મોઢુ ગુનાનુ કામ છે તે વાશતે મોઝેદોને ફરીથી બરશનોમ અપાવે બોધ્યે. આપરી દીન ધરમના શરવે શતા' પરમાણે જેવારે શરવેના મોઢામોથી નીકલીક જે તે મોઝેદોની પર ઇશકાએલ છે તારે ઇશકાએલ થઈ ચુકો' વાશતે શરવે મોઝેદોને ફરીથી બરશનોમ આપવું' શબ્દાવર છે. પણ કેતલાએક ક્રીતનાખેરે મોઝેદ પોતાનુ પાપ છુપાવાને વાશતે શેઠ માણેકજી મેહેરવાનજીને ઉત્તરું શમજવુ ને કંઈ ઇશકાલની વાતુ' છે તે કુશમે દાવાથી' કરે છે બાકી આપરા મોઝેદો ઉપર કંઈ ઇશકાલ નથી. તે ઉપરથી શેઠ માણેકજી મેરવાનજી હંમુને કેવા લાગા જે હમારા મોઝેદોને બરશનોમ શાયેદ' છે. તેવારે હંમે શેઠ માણેકજી મેહેરવાનજીને કેવાડીક જે હવે ઇશકાએલ છે અથવા નથી પણ બથી' લોકોના મોઢામોથી નીકલીક તારે ઇશકાએલ થઈ ચુકો ને હવે તંમે તે મોઝેદોની હાથે રૂવાનોનો કાંમ ચાલુ રખાવોછો તે અજીમ ગુનાનો કાંમ થાયે છે તો તેબી કંઈ શાબડું નઈ. બીજી ઉપલી હકીગત શેઠ માણેકજીએ શાબલીક નઈ તારે અંમો દેશાઈજી તેમુરજી જમશેદજી અતરે છે તેવોન પાશે શેઠ માણેકજી મેરવાનજીને કેવાડીક." વધુ લખે છે કે તેવણે કાઈ માનયું' નહી. પછી દસતુરજીનાં દેસાઈ તેમુલજી જગા એક પત્રનો ઇસારો કરી લખે છે કે તમોએ "તમારી બજરૂખી પરમાણે તે મોઝેદોને ઠબકો લખીક છે ને લખુ છે જે મુબોઈ મધે અનજી-મનના શાહેઓ જેવારે આપરી દીન ધરમનુ કામ પાખીને રશતે ચલાવાનુ ફરમાવેશ" તે પ્રમાણે કરવું, તે માટે પસંદગી દેખાડે છે અને અરજ કરે છે કે એ બાબે નવસારીવાલા સાહેબોએ મેરવાનજી માણેકજી ઉપર લખવું. પછી

(૧) સરેસ્તા.

(૨) મોઝેદોમાં યોગ્ય વરસ સુધી એવો શરસ્તો હતો કે કોઈ ધણી એક બીજાને કહે કે "તુને બરશનોમ નથી" અથવા "તારા બરશનોમ પર શક છે," તો તે ધણીએ બરશનોમ વાપરવાથી બ્યાં સુધી તેની ઉપર નખાવલા ચક્રાએહનો ચુકોદો થાય નહી ત્યાં સુધી બરશનોમ વાપરવાથી દુર રહેવું. (૩) વાતો. (૪) દુશમેન લખથી.

(૫) શાયેત અથવા બરાબર. (૬) બારથી.

તેમુરસ દેશાઈ ભેગા નૌસારીના આવેલા કાગળની ખાબદ જણાવી તેના સખંધમાં કડ છે કે તે કાગળ સર્વે મોબેદોને તેવણે વંચાવ્યો. તે વારે ઘણાક મોબેદોનાં મન ઉપર ઉતર્યું, કે ફરીથી બરશનુમ લેવાં, તે ઘણાં સવાબનું કામ છે. પણ બીજા મોબેદો, જેઓ સાથે શેઠ માણેકજી શેઠ મથવરત કરે છે, તેઓ નૌસારી તરફના કાગળને વજન આપવા માંગતા નથી, એવું કહીને કે તે ઉપર નૌસારીના બીજા મોબેદોની સહી કેમ નહી લીધી. તેથી લખે છે કે એમ મોબેદોએ નૌસારીનાં કાગળનો વજન ઉતારી પાડવો નહીં જોઈતો હતો. વલી જણાવે છે કે માણેકજી શેઠ સાથે તકરાર કીધી ત્યારે તેવણે કહ્યું કે તેવણની દરેહમેહરના મોબેદો ઉપર શક તો નથી પણ વાડ આલમનો શક બાંજવાને સારું જે બરશનુમ મુંબઈનાં આતશબેહરાંમના મોબેદોને હાથે અપાવે તો તે મોબેદો હંમેશા એ આતશબેહરાંમના મોબેદો સાથે વાપરે. ત્યારે મુંબાઈવાલા સાહેબો લખે છે કે તેઓએ ના કહ્યું જે આતશબેહરાંમનું કામ કરશે તે આતશબેહરાંમના મોબેદો સાથે વાપરે, કાંચેજે આતશબેહરાંમના મોબેદોને હંમેશા સર્વ બીજા દરેહમેહરના મોબેદોથી અલાહેદા રાખવા જોઈએ. ત્યારે માણેકજી શેઠ કહેવા લાગ્યા જે તેવણ નૌસારીથી બીજા જોડ મંગાવીને તે મોબેદોને હાથે બરશનુમ અપાવશે. વધુ લખે છે કે એવી નાદાનીની વાત સાંભલીને તેઓ (મુંબાઈવાલાઓ)એ ઘણા અફસોસ કીધો પણ માણેકજી શેઠ મમત લેછે. વધુ લખે છે કે તેઓએ સાંભળ્યું છે જે નૌસારીવાલાઓએ લખ્યું છે જે “ નૌસારીથી બરશનોમ શુધા જોર મોકલશુ તેને હાથે બરશનોમ અપાવજો પન મુબેઈની આતશબેહરાંમના મોબેદની હાતે બરશનોમ લેવા દેશો ના એ વાત હંમે સાંભલીને ગણા દલગીર થયા છે. કાંચેજે આતશબેહરાંમનું કામ અવલ શરૂ થઈ છે તે તમારા મોબેદોને હાતે શોરૂ થઈ છે.....હમે ધારીએ છે જે દશતુરજી શાહેબ દાનાવ છે તે એવો કાગલ લખુ નહી હશે ને એમ કરતા લખુ હોએ તો મેહરખાની કરીને ખોલાશે. લખજો.....દશતુરજી શાહેબે બુલાવો ખાઈને જુદાઈ પડે તેવું કીધુ હશે તો એમાથી તમારા મરીબ લોકોને કાંમ ગણે બેગરશે.....દશતુર લોકોને માથે ફરજ છે જે તમો તે લોકોને ફરીથી તે લોકોને બરશનો આપવાનુ શખવર છે.....તમો દશતુર થઈને હરકત નાખો તારે બીજા વગર શમજનવાલાનો શું વાંક કાઢીએ. વાશતે અમે ચેરાવીહ છે જે અતરે કોતખારના કુલ જરતોરતી રૂવાનોનો કામ શેઠ મનચેરજી

અહંમનજીના દરેમેહરના મોઝેદો કહે છે તા. કોટમો બનાજી લીમજીના દરેમેહર મધે ગણા લોકોનુ કામ થાએ છે તા. પારશી ખરશેદજી માણેકજી શરાફની દરેમેહર મધે તા. પનચાતની દરેમેહર મધે તા. કોતખાર ખીજે ગણે ચેકાને જરતોશતી વશતીની વાશતે વાડીએમો ગણા શાહેમોની દરેમેહર છે તાના શરવે મોઝેદોને એક પછે એક એકને આતશખેડેરામના મોઝેદોના હાતે ખરશનોમ આપવું થેરવીઉ છે.....હવેથી માનેકજી શેઠના દરેમેહરના મોઝેદો જુદા રેશે તે શું શાઝ દેખાશે.....તંમારી દાનાઈ પર નીગા પોચાડીને હંમારી તા. તમારી દોશતી વધારવી હોએ તો કાગલ ૧) શેઠ માણેકજી મેહરવાન(જી) ઉપર લખી મોકલજે જે હરેક વાતે શરવેનુ શક લાંજી નાખે તા. ખીજે કાગલ ૧) તેવોનની દરેમેહરના મોઝેદો ઉપર લખી મોકલજે જે હરેક વાતનો ઇશકાએલનુ શુખન નીકરા છે તે બાએ શરવનુ શક કાડી નાખવાને વાશતે આતશખેડેરામના મોઝેદને હાતે કરી ખરશનોમ લેજે.....મુખોઈમો આતશખેડેરામનુ કામ થઇ છે તેખી નોશારીના મોઝેદને હાતે થઈ છે વાશતે હવે નોશારીથી વરશ તા. હોમશલી તા. લશેમ કંઈ આવતું નથી તે શાઝ હવેથી કશી વાતે મુખોઈના આતશખેડેરામના મોઝેદો શાથે તંમારે જુદાઈ રાખવી નહી.....તેવો કાગજ તાકીદે શેઠ માનેકજી ઉપર તા. તેવોની દરેમેહરના મોઝેદ ઉપર લખી મોકલજે તંમારો તા. હમારો ગરોખો જીઆદા રેહે તે કરજે નઇતો પછે માનેકજીની દરેમેહરમો જે મોઝેદો હશે તેને હમે હરેક શારે માથે કારનશર જુદા રાખીશુ તારે તંમાને નરશ લાગશે.....ખીજું જાહેર હંમારે ઉપલી હકીગત કરવો પડશે તારે માનેકજી શેઠ ગણા કરશે તો તે મોઝેદોને પોતાની દરેમેહરમો રેવા દેશે નહી તારે કોઈ ખોદાના લાલ કોઈ ખીજી દરેમેહર બનાવનાર પેદા થાશે.....જે અશલ શવાશેા વરશ ઉપર શેઠ માણેકજી નવરોજજીએ તંમારા લોકોને પગ મુકવાનુ ઠેકા(જી) કરી આપીઉ તે ધણીની દરેમેહરની એવી હલકાઈ કરીને પોતાની મમતની શાઝ તે દરેમેહરને વારાન ' કરવું તે વાતમા જુદા રાજી નહી. ”

એવું દીસે છે જે આ પત્ર નાંસારી દસ્તુરજી અને દેશાધજી વીગેરે ઉપર લખાયો તે આગમચ દસ્તુર દેશાધજીનાં ધ્યાન અત્રેના મોખેદોની કોઈક વર્તણૂંક, કે જેથી તેઓનાં બરશનુમ ઉપર શક પડયો હોય તે, ઉપર ખેંચાયું હતું, સખબ કે તા૦ ૩ જી જાનેવારી ૧૮૩૧ નો પત્ર—તે વખતમાં તપાલની ઢીલ ધ્યાનમાં લેતાં—તેઓને પુગે તેટલાં તા૦ ૫ મી જાનેવારી ૧૮૩૧ ને દીને નાંસારીના દસ્તુર રસ્તમજીએ અત્રેના મોખેદો ઉપર સખત ઠપકાનો કાગજ લખ્યો હતો. એ કાગજ પ્રમાણે કોઈક મોખેદોનાં બરશનુમ ઉપર શક પડવાનું એક કારણ આ દીસે છે કે તેઓ કોઈ મેલાઓ ભરાતા હોય તેવા મેલાવડામાં એવી રીતે ગયા હોય અને વર્તણૂંક ચલાવી હોય કે જેથી બરશનુમને આળ લાગે. એ પત્ર તા૦ ૫ મી જાનેવારી ૧૮૩૧ રોજ ૬ માહ ૪, ૧૨૦૦ ચ. જ. સંવત ૧૮૭૭, ૧ ને દીને દસ્તુર રસ્તમજી નોશેરવાંનજીએ અત્રે “શમશત હમકારો ભગરીઆ શ્રી નોશારીની વડી દરેમેહેરને તાબેના” ઉપર લખ્યો હતો. તેમાં અત્રેના મોખેદો માટે સાંભલેલી કુર્ચાદ બાબે કેટલુંક લખી તાકીદ કીધો હતી. તેવણે લખ્યું હતું કે “મોખેદ લોકો બેએકેદીથી? ને બેવકુળી” થી ચાલે છે અને દીનઆધના કાંમ ગની એક ખામુખા આવી * કરે છે ને કંઈજ પાકી શાકી રાખતો નથી ને જો કંઈ મેલ ઠેલા * દરવનદ લોકોના થાય છે, તેમા તે લોકો થોડા ને મોખેદ લોકો ગણા એ તે શું તંમે ફજીતી કરોછે ને ૧૧૦૦ વરશના પનથકને શખુન શંમભલાવાની વાતો કરો છો એ કાંઈ લાએક નથી.....આગલા આપરા હંમકારો હાંધી ગીઆં તેવોએ પંથકની શું આખરૂ વધારીને હાંના શાહેઓ એમ કેતાં જે ભગરીઆ જેવા મોખેદ કોઈ નહીં ને આજે તંમે નાંદાન છે(ક)રાવેને લઈ જઈને છેક બેહેકેદીથી ચાલવા માડીઉં તેમા આગલી ભલાઈ શરવે દુખી ગઈ ને હાલ રોશવાઈ ને ફજેતી વગરનુ... અંમે જે તે વાતે દરગુજર કરીને તંમારી હુરમત રાખવા બેઠા છઈએ એમા શુ શાઈ? શરવે શોશીએ છેએ તેવારે તમે લોકો એમ જણો છો જે એ કંઈ શમજતાં નથી ને એ શું કરવાના છે પન જોઈ વીચારીને કામ કરજો.

(૧) એ. ૨, બા. ૧૭૬, પા. ૧૩૩.

(૨) ફા. “બી-આફીદેહ” એટલે “વગર એનેકાદ” થી.

(૩) “બી-વકુરી” એટલે ગાન વગર.

(૪) એટલે “આળ” અથવા એજ લાગે એરા. (૫) મેલા ઠેલા.

અંમે વરી કરશું અમારી રીત તે વારે તંમારી હોરમત નઈ રેશે પન હંમે
એમ બાણીએય જે તંમારી હોરમત તે અમારી રહી કરી બાણીએ છેએ ને
તંમારા ખાતરમા કઈ આવતું નથી. તંમે ઉલ્લસું ચણ ચાલીને હમુને નરશ
લગાડો છે તેથી અમે તંમારા શારને વાશતે લખીએ છેએ તે તંમુને શબવાર
છે કે તમારી તરફના શાહેબ લોક જે છે તે તંમામ અનબુમનના શાહેબો
તેવેને તાબે રહીને ફરમાખરદારીથી ચાલીઉ જોઇએ કાએજે ભગરીઆ લોકો
આજે શેનાના થઇને ફરે છે તે દોલત મુબોઇના શાહેબ લોકો રાજ તા.
આપડ તા. ગુજર તા. રૂડા લલા તંમારા થાએ છે તે મુબોઇના શાહેબોની
દોલત.....એ શાહેબો તમારૂ ગણો શોશે છે જે ખરદાશ કરે છે ને તમારી
એબો ઢાંકે છે. તમુને પાછા ગરમે તેડે છે તેનુ શખખ એ જાનજો કે એ નેક
ખખતો મોટા શાહેબોએ નોશારીના પથકને માનીને આખડ આપીઉ ને આખડ
આપાવા વાશતે એતલુ શોશે છે બાકી એ દોલતવંન લોકોને તંમારી શું તાંભાં
પડી છે. બાકી એક ગડીમા જેર કડી નાખે એક શખુનથી ઇઆં પાંચ
રૂપીઆ ખરચ કરવા ગટે તો તે કરીને બી શજ કરે પન એ શાહેબો
મુલાબને અંદેશો ખજરોગોના કાનુલ ઉપર નીગા રાખીને ચાલેછે તેથી તમુને શબવર
છે જે એ શાહેબોના હોકમ તાબે રહીને ચાલવું તેમા તંમારી રાજ આખડની
વરધ છે ને હંમે ખુશીથી હાં બેથા છંઇએ ને કદી તંમારો એક દોકડો વરશે
દાડે કે જનેમ * હમે દેખતાં નથી પન ખાલી તંમારે લીધે હંમેને તલબલ* ને
શરમનહી * છે. ઉલતી મને નબલી ચાલે ચાલો ને હંમુને તે વાતનુ થબકો
છે શાહેબ લોકોને તેથી આપરી રાજ તો એ શાહેબોની દરવાજે આવી
લાગી ને ફદીઉ ફદીઉ બીખ માગવીને ગુજરાન કરવું તેમા મીબજ ને ટેકાઇ
અને શરકશી શાન જોઇએ આપણે ગમે તેવા પન બીખશુ કેવાઇએ તેથી
કંઈ તંમે અમારા લખાનુ ગુશો કરશે નહી અંમે તંમારા બાખમાં ગણો બેહેતર
અને નેક ચાહીને લખુ છે. હવે તંમે એવી ભુલથી ચાલશે તો એકુ દાડે
તમારૂં વતન* ખોઇ બેશશેખજરોગોની જગોને શારૂં લાગે તે કરજો. ” *

(૧) કાનુન. (૨) જનમે. (૩) તળવળ, restlessness.

(૪) જરમીંબી. (૫) એટલે વતનના પંથકનો હક. (૬) એ કામજ

ઉપર રસતમજ દસવુર નજરવાનજ અને આ. ખરદોજી ફરામજીએ સહીઓ કરી છે.

આ પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે અત્રેના નૌસારીવાલા મોબેદો બાબે ત્યાંના હસ્તુરજી ઉપર અતરે શ્રી પંચાએતવાલા સાહેબો કાંઈ લખે, તે આગમચ કાંઈ કડવી ક્થાઈ ગઈ હશે, કે જે ક્થાઈને લીધે તેઓનાં બરશનુમ ઉપર શકપડયો હોય. એવું દીસે છે કે નજદીક એક મહીનો આગમચ નૌસારીમાં એ બાબતની ખબર પડી હશે. તે નીચલી બાબત ઉપરથી પણ માલમ પડે છે. (તા. ૬ મી દીસેમબર ૧૮૩૦) સંવત ૧૮૮૭ નાં પોશ વીદ ૧૧ વાર રવેઉને દીને માણેકજી મેરવાંનજી શેઠની ઉપર નૌસારીથી આ. જમશેદજી મનચેરજીએ ૩ પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે “તમારા બજારોગોથી હમારા નોશારીના પથકને આબરૂ શાથે પરવરશી થતી આવે છે.” વધુ લખ્યું હતું કે નાદાનોને શીખામણ દે. “શેઠજી ગોર જુજમાનો” તેમાં જુજમાનને શક પડે ખરો અગર ખોટો તોપન આપના લોકોને શંખવર છે કે શક ભાંજી એ શાહેબોને રાજી રાખીએ તો તેથી ખુશી થઈ એક કામ વધીઉં શાફ ૫ ને તેવી પાકીથી કામ કરે તેથી ખુદાખી રાજી તેથી શેવક હાથ જોડીને લખુ

૧ આ બાબતનાં સંબંધમાં આ યાદ રાખવાનું છે કે, મોબેદી રેવજ પ્રમાણે, એક બે મોબેદોના બરશનુમને, તેની તકશીરથી ચા તેના વાંક વગર અંજણુપણે, અડચણુ યાદ હોય, અને તે મોબેદોએ કાંઈ બીજા બે ચાર મોબેદો સાથે ક્રીયા કામ કર્યું હોય તો તે બીજા મોબેદોના બરશનુમને પણ આવ લાગે છે. વધી તે બીજાઓએ ક્રોધ ત્રીજાઓ સાથે ક્રીયા કામ કર્યું હોય તો તે ત્રીજાઓના બરશનુમને પણ આવ લાગે. એમ શરૂઆતના એક બેના બરશનુમને લાગેલાં આવથી ધણુંકાના બરશનુમને આવ લાગે.

(૨) ચો. ૨, બા. ૧૭૭, પા. ૧૩૪. (૩) આ જમશેદજી મનચેરજી તે દેશાઈ મનચેરજી ખુરશેદજીના નાંધલા દીકરા, જેવણુ આ બનાર પછી તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૪૧ ને દીને હક થયા હતા. એવણે વડોદરાથી માડીની કાંઈ સેવા બળવાથી તે વખતના મહારાજા સ્વામીરાવના માતા ગાયાત્રાઈએ એવણને રૂ. ૨૮૦૦) નું વરસાંજી કરી આપ્યું હતું (પા. પ્ર. I. ૩૮૦).

(૪) મોબેદ (અને) બેહેદીન. “ગોર ” એટલે ક્રીયા કરનાર પ્રાહમન, priest, અને મજમાન (જુજમાન) એટલે ક્રીયા કરાવનાર sacrificer.

(૫) “શાફ” ને અફસ.

હું તે માન કરીને જેટલા મોખેદો નાહાનીથી ગેરમારગે ચાલે છે તેને નર્શિ એત કરીને પાકીને રશતે ચલાવો ને જે કેાઈ નહી માને તેને દરેમેહેરથી દુ કરવો ને હાલ જેટલા ઉપર શક હોય તેને ફરી બરશનુમ અપાવી મજુદનું^૧ કામ નથી. એ થઆથી ગણી ખુબી વધશે. એક તો શરવ શાહેબોના દીલ રાજ રેશે ને બીજુ દીનનુ કામ એાર શવાબ વધશે ને તુ^૨ પાક પાદશાહા બઆતશ-ખેહરામ શાહેબ ખેદમત પાકીથી થશે તેની બરકત શરવને ફેજ પોચશે ને એ થઆથી એરમને જે રખના નાખેઆ છે તે મીટીને શકાઈ થાશે. શેકજી તમે દા(ના)વ છો પનચાતના શાહેબો શાથે મલીને એક દીલથીજ ચાલવુ તેમા બજારોગી વધતી છે.....પનચાતના શાહેબો શાથે તંમુને જુદાઈ પર ને તંમારા ગરીબ ટોલાની રાજીમે કમી પરે એમેફરાઈ^૩ જાદા તે શુલખીએ મેહેરખાની કરી એરેમનને ઉંધો નાખી તંમારી તા. અમારી તા. ગરીબ પનથકની આબરૂ વધે ને પનચાતનાં શાહેબો ખુશી થાએ તે કરીને શેવકને લખજો.”

X

પરચુટાણ બાબદો.

આ અરસાનાં દફતરમાં વગર તારીખની એક નોંધ^૧ પારસી પસતાકી-આએની મારકીત સાથના સંબંધની આપી છે. તેમાં ૧. પારસી પસતાબ્યાએ લખે છે કે “શા. ૧૮૨૯ ના વરશમે મનવારા ૨૨) તે અને સરકારી મારકીત. મધે આરમશેલ ઇઉજ આવો તે વારે આરમશેલ ઇઉજે રેપોટ કીધો જીન્દરાલ હારેખી શાહેબને જે વેલાતમે તા. બંગાલામે તા. મજરાજ^૨ એ મારકીત છે ને શ્રી સુખબધમે મારકીત નથી ને હંમુને પુરી જનશેા મલતો નથી તે વાશને હીઆ મારકીત બાંધે તારે જીન્દરાલ શાહેબે હીઆ વાડીઆ બહમનજી શાહેબને હોકમ કીધો જે મારકીત

- (૧) “અપાવામાં જીદ યા બોહોસ” એમ દીસે છે. (૨) “તે” ને બદલે જીદ દીસે છે. (૩) “એમાં ફરાઈ” “ફરાઈ”. શબ્દ આગત્ર ગવલા “બજારોગી”થી ઉલટું ફેખાડતો લાગે છે. કદાચીત તે ફારસી “ફર” “નીચે” પરથી “નીચે પડ્યા” અથવા “પડતી” ને માટે વપરાયે હોય.

(૪) એ. ૧૩, બા. ૧૮૩, પા. ૧૪૮. (૫) Madras.

બાંધા પછે શા. ૧૮૩૦ ના શાલમેા પશતાગીઆવેને બોલાવેઆ તારે તેના દુકાન ૨) હીરમીત^૧ આગલ તા. દુકાન ૧) તુરંગ આગલ તા. દુકાન ૩) ફરામજી શેઠની ગાડી^૨ આગલ દુકાન બેએ કેતબારથી શરવને બોલાવીને હારબી શાહેબે તા. વાડીઆજી બહમનજીએ આદર^૩ કીધો જે તંમુને એ મારકીત શરકારે બાંધી છે તેમો તમો આવીને દુકાન માડો.” એ હકીકતમાં આગલ ચાલતાં લખે છે કે ત્યાર પછી “શા. ૧૮૫૬” માહા શુદ્ધ ૧૧ રોજ ગુવાહ દીને આગ લાગી.” ત્યારે પારસી દુકાનદારો ત્યાં ભોંય ઉપર દુકાન માંડી બેઠા; તારે મી. હોલેન્ડે, (તે વખતના પોલીશ કમીશનરે) એઓને ધમકાવી ઉઠી જવા કહ્યું. તેઓએ કહ્યું જે “હંમો બીજી જગો ઉપર બેશનાર નઈ. હંમુને કંપનીએ બાંધી આપી છે ને હંમુને જીલમથી બેશારેઆ છે.” ત્યાર પછી ગવરનર હોનંગીએ તેઓની “ગરીબાઈ બેઠને પાછી મારકીત બાંધી આપી છે ને પાછા તાં બેશારા છે.”

હવે આ અરસામાં એઓને પાછા હેરાન કરવામાં આવતા હોવાથી એઓ અરજ કરી કે “હંમારી ગરીબ ઉપર મેહેરબાની કરીને એ વાતનું નીકાલ કરી આપો.”

(૧) ઉપર જે પેલ્લી લીટી આપી છે તેનાં શબ્દો બરાબર નથી. હું ‘હાર’ છું કે મનવારા શબ્દ છે તે ‘મનવાર’ Men of War છે એટલે કે “લશ્કરી બારકસ.” પછી “આરમશેત” બોલ જે થોડાક શબ્દો બાદ ‘આરમરોત’ છે તે આદમીરલ (Admiral) ઉપરથી અપભ્રંસ થયો છે. “છયુજ” શબ્દ છે તે Hughes શબ્દ છે. એવું દીસે છે કે Sir Edward Hughes નામનો Admiral, પોતાનાં Squadron, જેનાં એક વહાન ઉપર Lord Nelson પણ અત્રે આવેલો ધારવામાં આવે છે, તે સંવત ૧૮૨૯ (ધ. ૧૭૭૩-૭૪) માં, અત્રે આવ્યો હતો. જાંદરાલ હારેખી તે ગવરનર હોર્નબી Hornby છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એ ધણી ફર્કાદ કરે છે કે “હંમુને પુરી જનશે મલતો નથી,” તે તેનાં દરીઆઈ કાલેલાને પુરતી જનશ નહી મલવાની આપદ દીસે છે. “દુકાન ૨) હીરમીત આશવ”. તે હીરમીત તે કષ્ટ જગ્યા તે સમજ પડતી નથી (જુઓ Bombay & Western India by Douglas, Vol. I., p. 389, Vol. II, p. 251).

(૨) ગાડી શબ્દ ઉપર કાષ્ટએ પાછળથી સુચારો કરી “ગાડી” ક્યું છે, તે બરાબર છે. આ ફરામજી શેઠ ને કલ્પ્ય ફરામજી સોહરાબજી શેઠ હોય (મ. તા. ૪ ઓગસ્ટ ૧૮૨૦ પા. ૩. I. પા. ૧૫૦).

(૩) Order હેકમ. (૪) સને ૧૮૦૩.

હાલ આપણે બંધવે છીએ કે યુરોપમાં અને ખાસ કરી ઇંગ્લંડમાં જઈશી-
માં ગરીબોને મદદ કરવાનું (Old Age Pension)

૨. ગરીબ પારસી કામદારો ની બાબત ચરવાઈ છે અને ચરવાય છે. એવું દીસે છે
માટે એક પ્રકારનું વીમા ફંડ કે એવો ખ્યાલ આ અરસામાં પારસી પંચાયતના
(Insurance Fund) સાહેબોને આવ્યો હોય. તા. ૬ થી જાનેવારી ૧૮૩૦
બરખા કરવાનો ખ્યાલ. ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈએ અનન્યમનના આકાખરો

જોશું એક સરકયુલર^૧ કર્યું કે માણેકજી સોરાબજી શાશેલ
ધણે લાચાર અને લકવાથી ખીમાર છે તેને દર માસ ૮) નો લવાજમ આપવો.
તે સરકયુલર પર શેરો કરતાં શેઠ ફરાંમજી કાવસજી લખે છે કે “આપરે
આગલ વાત શરવે સાહેબોએ કીધી હતી જે શરવે ચાકરો તા. પશતાકીઆઓ
તા. શુઠારો પંચાતનાં ફંડનો દર મહીને રૂ. ૦૮ આપે ને તે આશામી
જારે ઉમરે ગડુ^૨ થાએ ને ચાકરી નહી થાએ તા. એ પરમાણે કળ અઠવા
કાંઈ દુખી થાએ તારે પંચાતમાંથી દર માસ ૧) રૂ. ૬) નો મહીનો આપવો.
તે શરવે શુઠારો તા. ખીજવો શંમજેઆ હતા પંડ તંમે સાહેબોએ મેહેનત
લેવી મેલી દીધી તેથી એ કાંમ પડેલું ને એ પરમાણે નાંચાર માંનશ આશરે
એક શો ઉપર હોશે તે પરમાણે આપશો તો શરવે ખીજવોને પંડ આપવું
જોઈએ તેથી તે કાંમની નેગા કરીને મેહેનત લેવો જે નાંચાર કુલેનુ ગુજરાંન
થાએ.” એ સરકયુલર પર ખરોદજી માણેકજી શેરો કરે છે જે “લાઈ
ફરાંમજી કાવસજીએ લખું છે જે હવેથી કોઈ ખીજને અપાશે નહી શવાએ
શરવે શુઠારો તા. પશતાકીઆ તા. ચાકરોનું ફંડ કીધા વગર તે કંઈ દરૂશ
નથી તે ફંડ તો જોવારે શરવ પોત પોતાની જાતે મેહેનત લઈને તે ફંડ ઉભુ
કરશે તારે થાશે પંડ તે થાતાં તો ગંના દાહાડા થાશે તાંહાં શુધી વરી કોઈ
લાચાર ખીચાર ને દરમાઓ આપો પડશે.”

ઉપલી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે ગરીબો પાસે તે લોકોની કામ
કરવાની જવાબ તંદરોસ્ત હાલતમાં કાંઈ લઈ બુધાપામાં તેઓની નાતવાન
હાલતમાં કાંઈ સંગીન મદદ દર માસે આપવાનો વીચાર રાખ્યો હતો. પણ
તે આટલી કોઈ ચોક્કસ ચોજના ઘડાઈ નહી. રાજ ૧ માહ ૧૧, ૧૨૦૨

થ. ક્ર. ૧ (તા. ૨૮ જુલાઈ ૧૮૩૩) ને દીને એક ગરીબ આંધલા પારસીએ પરવરશી માટે અરજી કરવા ઉપરથી એ બાબદ પાછી ચરવાઈ હતી. તેની અરજી ઉપર શેઠ ફરાંમજી કાવસજીએ તા. ૧૮મી અક્ટોબર ૧૮૩૩ ને દીને મીનીટ કીધી હતી કે “ કંઈની તમો સાહેબો મેનત લઈને ફુલ ચાકરીઆ તા. ફુલ પારશીની જોમ પાશેથી માશ ૧) એ રૂા. ૦૧ થી રૂા. ૦૧ લેવાનું કરો તો ફન થાયે તારે ગનો ફન થાયે ને ગરીબ લોકોની જરદાશ થાયે ને કેમ ૧ અપાવશે તો વરશ દાટે ૨૦) તા. ૨૫) વધશે પછી એકદમ ફન વાજનું ૩ તા. ૦૬ દલ થાઈ રશે તારે બંધુ બંધ થાઈ રશે. ”

પંચાએતના સાહેબો પારસી દારૂવાલાઓને કોઈ જખત તેઓનાં લાઈસન્સ (license) ની બાબદમાં મદદ કરતા હતા, તેનો એક

૩. પારસી પંચાએત અને દાખલો તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૮૩૧ ને દીને પારસી પારસી દારૂવાલાઓનાં હોરમજી નવરોજી ભરૂચા વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી લાઈસન્સ. તથા સમસ્ત અનજીમનને એક દસ્તાવેજ લખી આપે છે

તે ઉપરથી મલે છે. દંકન રોડ ઉપર એ ધણીના બાવાનું પીકું હતું, તેનું લાઈસન્સ પંચાએતના સાહેબોએ એ ધણીનાં નામ ઉપર કરાવી આપ્યું ને તેનાં બદલામાં એ ધણી અનજીમનને લખી આપે છે કે પોતાની માએ બાઈજીને પોતાનાં ઘરમાં સાથે રાખીને તેણીની હુયાતી સુધીનું તથા સુવા પછીનો ખશમાનો ખેંચશે. જો તેમ તે નહી કરે તો પંચાએતના સાહેબો તેનું લાઈસન્સ કહડાવી નાખે.

ફરાંમજી કાવસજી તા. ૨૭ ઓગસ્ટ ૧૮૩૩ ને દીને બીજા સાહેબો જોગો

પત્ર ૫ લખીને એક રકુલ કાઢવાની ભલામણ કરે છે.

૪. પારસીઓ માટે એક એવજી લખે છે કે “ કોમમો એક ઇશકુલ મેતાજી અખરદાર જે હમના હીંદુકશન શોશાઈટીમો છે તેને બેશારીએ ને ગામમો તમારા ત્યા બીજા સાહેબોના બચાવોને તમો ખારકોત મોકલતા નથી ને તે બચાવોને

(૧) ચો. ૧૩, બા. ૪૯, પા. ૪૭. (૨) કંમ ચાને બોધું.

(૩) વાંઝણું, barren, ખાલી. (૪) ચો. ૨, બા. ૨૬૬, પા. ૧૬૬.

(૫) ચો. ૧૦, બા. ૨૮, પા. ૨૯. (૬) Education society.

તમે આગલના મેતાળ પાશે શીખવા બેસાડે છે વાશતે કાંઈજ કામના નથી ને તે છોકરાવોની ઉમર ખરાબ કરેચ ને વરી તે છોકરા તમે ખીજા મેતાળ પાશે મુકોચ ને તેને પછી શોશાઈતીની અંગરેજી ઇશકુલમો મુકવાને ચાશે. તો અંગરેજી ઇશકુલમાં તે છોકરાને લેશે નહીં એ શીવાએ શોશાઈતીની ઇશકુલ ગુજરાતી ત્યા મરેઘીની ઇશકુલમાં શીખીઆ વગર લેશે નહીં વાશતે તમેને એકનવેન ^૧ કરીએચ જે તમે બચાવોને શારી દાનેતાઈથી ^૨ શીખાવાના હાવો તો આપરી શોશાઈતીની એક પાકો મોતો મેતાળ છે તેને રૂ. ૩૦) પગાર છે તે મેતાળ તમેને કોતમો નીશાલ ગુજરાતીની જે કોઈ ઈન્ટુકેશનની રૂલ પરમાણુ લનાવશે તેમા કુલ અંગરેજી હીશામ ગુજરાતીમાં તરાંનશલેત થાએ છે તે ફરીથી શીખવશે તેથી જે આપરી પનચાતના નશાખાના આગલ જે આગલ મેતાળ બેથે હતો તે જગો ધરમના તમેએ પનચાતમાંથી બાંધી તે જગોએ મેતાળને બેશવાને આપો ને તે છોકરાવોની તપાશ કરવાને શકેતાર ^૩ આવશે ને તપાશ કરશે ને છોકરા ગણાજ કાબેલ થાશે. ”

શેઠ નવરોજી વાડીઆ મીનીટ કરી “ તે બાબે એક વાર શરવે શાહે-બાએ બેશી વીચાર કરવો જરૂર છે ” એમ જણાવે છે. શેઠ જમશેદજી જીજી-ભાઈ લખે છે કે “ શેઠ ફરામજીએ જે કાંઈ ઉપર ખીના લખી છે તે ગણીજ ફાએદાની ચીજ છે ને તે મેતાળ જે નેઈવ ^૪ ઇશકોલમો શીખવે છે તેના ઇલમથી આપરા શરવે શાહેબો અનજાણા છે તેવા શબ્દથી એવા અભારત ^૫ ઇલમ પોતાના ફરજદોને શીખવાની ખાએશ રાખતા નથી. છોકરો બાપ ત્યા કાકાના નામ લખવા શીખેઓ એતલે ઇશકોલમો મુકે તાં અંગરેજી નામ વાચવા શીખીઓ એતલે પાર પડેઓ. હવે એવો આજ ભાઈ શાહેબ આજ રોજે ફરામજીએ શીખવાની શોકારશ કીધી છે તે મોતી માહાભારત છે છોકરાવોને કાબેલ થવાની છે જે તમેથી ^૬ ગણુજ ગનેઆન ત્યા હીશામ કીતાબની ત્યા કેતલીએક શમજણની વાતો એ છોકરાવો જે કાંઈ તે મેતાળને હાથે શીખે છે

- (૧) અકવેન્ટ acquaint વાકેફ. (૨) દાનશીયી અથવા કદાચ દમાનત.
 (૩) સેક્રેટરી, અથવા કદાચ ઇન્ટ્રપ્રેક્ટર.
 (૪) કદાચ નેટીવ Native.
 (૫) કદાચ મહાભારત, એટલે મોટું. (૬) તેમાંથી,

તે મધેનો ૩. ૧) નો ૩. ૦૧ આપરે જાનતા નથી. હવે હમારે એતલુ લખવાનું કારણ છે જે એ મેતાલુ હમારે તાં આવીને શીખવે છે ને.....' જાતની વાંચે તેજ રીતે હશાખ ને તેજ રીતે ગનેઆનની ચોપરી વાંચે તારે છેકરો એ શરવે વાંચતા શીખીઓ એતલે તેને અંગરેજી વીદીઆ વાંચવાને ત્યા લખવાને ગણી શેલ ૨ પડે છે તે શરવે આપરા શાહેબોને શુજે કારે જે અબુ વદા ૪ શીખવાનો રોશન શીતારો થઓ નથી તાં શુધી કાઈના ધીઆનમે વાત આવતી નથી. વાડીઆલુ ઉપર લખે છે જે શરવે શાહેબો બેશી વીચાર કરવો જરૂર છે. અવે એમો શુ વીચાર ધારવો છે ને તે કીએ વરશ બેશીને ધારશે. ”

ખરશેદલુ માણેકલુ ઉપર પ્રમાણે સ્કુલ કાઢવાની જરૂર કબુલ રાખી વધુ લખે છે કે “પણ ભાઈ ફરામલુ નશાખા(ના)ની આગલ પનચાતની જગો કરવા માગે છે તે થેકાણે કોઈ ગણા છેકરાં બેશી શખશે નહીં ને મેતાને ઉપર વતા ૫ ઇશકોલમોશી ૩. ૩૦) નો લેખે ને બીજે આપરો જુનો મેતો છે તેને આશીશતનનો પગાર ૩. ૨૦) અપાવીશું તો તેના આતમે હાલ ગણા છેકરા ધરમખાતે શીખે છે તે શરવ એકથા થાશે તો તે આપરો મેતોબી પોતાની જુની ચાલ મેદી દેશે પણ જગો બીજી હરેક બેઇશું તે કારણશર પનચાતની વાડી થીક પડશે.”

તા. ૨૨ મી જાનેવારી ૧૮૩૫^૧ ને દીને જમશેદલુ જીજીભાઈ “શરવે શાહેબોની ખીજમતમે અરજ છે” એવા શરૂઆતના પ. પંચાએતનો મુશારો શખ્દોથી એક યાદી બહાર પાડે છે જે યાદી કેટલેક સખબે લેનારાઓ માટે ધર્મશા- ઘણી અમલતની યાદી દીશે છે. પહેલું તો એ કે એ યાદી લાની ગાયવણ ઉપરથી આપણે બેઇએ છીએ કે ગરીબ પગારદારો માટે હાલમાં જે ફરીઆદ છે તે કેટલીક હદે આજથી ૧૦૦) વરસ પર પણ ચાલુ હતી. બીજું આ કે આ યાદી ઉપરથી માલમ પડે છે

(૧) અહીં શખ્દ બરાબર ઉકલતો નથી.

(૨) શખ્દ બરાબર ઉકલતો નથી, ‘ શરેલ ’ ને ગરબે દીસે છે.

(૩) ક્યારે શુજે.

(૪) કદાચ ‘ વીદીઆ ’ ને બદલે હોય.

(૫) વધતા, (૬) ચો. ૧૧, આ. ૯૫ (અ), પા. ૨૮, બીજે ભાગ.

કે ૧૮૩૪ નાં સાલથી લાયક નાચારોને ધર્મશાલા જેવાં એક મકાનમાં રાખીને ખવાડવા પીવાડવાની ગોથવણ કરવાની શરૂઆત થઈ હતી. આગલા બાળમાં આપણે જોયું છે કે ગરીબો માટે તે વખતે પણ કોઈ એવી એકાદ જગ્યા હતી, પણ એવું દીસે છે કે તે જગ્યાએ તેવો જઈ રહેતાં પણ ખાધા પીધાની કાંઈ ગોથવણ ન હતી. જમશેદજી જીજીભાઈને આ યાદી પત્ર ઘણો અગત્યનો દીસે છે તે સમયે તે આખો અતરે આપું છું :—

“ શરવે શાહેબોની ખીજમતમે અરજ છે જે હંમને કુલ દેશાવરનાં ગરીબ લોકો જેનું ગુજરાન પોતાનાં વતનમે થાતું નથી તે લોકોએ સુખબધની વાત સાંભલી જે હાંધરા લુલાને મુશારો માશ ૧) નાં રૂ. ૬) લખે આપે છે ને વલી તે ધંણી બાહારથી માશ ૧) રૂ. ૨) તા. ૩) પેદા કરેય તે જીલ્લા તે વતરોગ જાંહાં કઈ ખાવાતું થાય છે તાંહાં જામને ઉભા રહે છે તેને ઘેર ધંણી જમાડેઆ વગર મોકલતો નથી હેવી કેતલીએક વાતો સાંભલેઆથી દેશાવરનાં ગરીબ લોકોને શી સુખબધની તરફ આવેઆની ગંનીજ હોશ થાય છે તેથી ધારા મેલે જીજી વખતમે ગંજાં લોકો ભરાઈ જશે તારે શરવેને મુશારો નહીં બાંધી આપશે તો આપડી આલમ છે તે વગર શમજથી બદલામ કરશે ને જે શરવેને આપશે તો હાત પગ ભાંજી શરવે હાત ઓરવા ઉપર કંમર બાંધશે. કદી આપડે તેનાં મરજી મુજબ નહીં કરશું તો રશતે રશતે ફરશે ને વલી વખત ઉપર પરજાત પાશે હાથ ઓડશે તેમે કશે શક નથી તે શરવે તમારે લાંબે હંનડેશે ધારવું ને એ શરવ વીચાર હંમનેથી કરવો શબવાર છે કાંએજે એ કીધા વગર એ લોકોનું ગુજરાન થાયે શારી રીતે રહે ને રશતે રશતે લાકડી ધરીને તથા છોકરાવોનાં ખાંધ ઉપર હાથ મુકીને ચાલે છે તે બંધ થાયે ને વલી આગલ જતાં એ નાંચાર લોકોનાં હકમે જે તરન ગુન થાશે તેમે કશે શક નથી હેનો બંદોબશત કરવાની વીગત છે.

“ ૧. એ હાંધલા પાંગલા પંચાતનાં લીશમે છે તે મંધે છડા તથા ગેરબારીતા કેતલા છે તે ચુતી કાડવા તા. બાહારથી હંમને જે લોકો વાતો સાંભલીને આવા છે તેનેથી ધારવા જે નાંચાર તથા જેથી કશી મેહનત નહીં થાયે તેટલાનાં નાંમ ઉતારી કાડવાં તા. એ વતરોગ ખીજ હંમણે હાલ

મુમબઈ મ'ધે છે કે તેથી કશું બંનતુ નથી ને પંચાતથી મુશારે મલતો નથી તેથી ઉતારી કાઢવા ને એ શરવેને એક જગો મલવીને ધારી વાલવા તેનાં નાંમ નવેશ શુધાં ને જે કેઈ ગેરખારીતા બચરવાલ હોએ તેનું કંઈખી તેનાંની ઓરત તથા છોકરાં તથા શગવોથી ગુજરાંન થાતુ હોએ તેનાંના મુશારે હવેથી આપવો નહી ને કદી આપવો થરે તો જેમ કાંઈ શાહેબોની નજરમો આવે તેવો જુજ આપવો ને બાકી જે કાંઈ રહે તેનાંને કેવું જે હંમો તંમોને રેહવાનું તથા ખાધાનું તથા કપડાંનું તથા શુવાનુ કરી આપીએ છેઈએ તે તંમારે તાંહાં રેવું ને તાંહાં બેશીને ખોદાની બંદગી કરવી એ પરમાંણે જે કબુલ કરે તેનાંણે તાંહાં રાખવાં ને તેની પરવરી ઉપરનાં લખા મુજબ કરવી. કદી કેઈ હરાંમખોર હોએ ને તેને નહી ગંમેક તો તેનો મુશારે આપવો બંધ કરવો ને તેને કેઈ કંઈ આપે નહી અથવા હાકંમની મદદથી જોર કરીને મોકલવા તારે ગંણી વાતનું શુખ એ લોકોને થાશે ને વલી આપંણે ભારી ફાએદો છે તે શરવે પાછલથી નજર આવશે.

“ ૨. જે લોકો આપડે જગો આપીએ તાંહા રહેવાને કબુલ થાએ તેને વાશતે જગા આપડા દોખમાંનાં દુગર આગલ તઈઆર છે. વાડીઆજી હોરમજીવાલી તે મ'ધે શરવે કંનવીનીએનત^૧ રહેવાની તથા શુવાની તથા દુગરે બેશીને ભંનવાની તથા એ લોકોને ગાંમ મધે આવાનેબી જરા દુર પડેઆથી ઘેરઘેર તથા રશતે ફરવાનું બંધ થાશે ને એ વતરોગ કદી બીજી જગો બીજા શાહેબોની નજરમો આવે તો શુખેથી આપે. એ લોકોને શુવાને બેડ^૨ તથા પેહરવાને કપડાં વરશ ૧) નાં જોર ૬) કરી આપવાં આંગે ખોદાનું ફજલ છે તે શશતામો બંની આવશે તે કરતાં પંચાતથી એ ખરચ કરવો નહી. બંને તો બહાર ઉંગરાંનુ કરીને કરાવી આપશું. એ લોકો પોતાની હબમત તથા ધોલીનું ધોવાંમંન કદી ગીરેથી નહી કરી શખે તો તેનાબી ધારે બાંધી આપવો. જે માશ ૧) રૂ. ૦૮ લખે પંચાતથી તેને મલે તમો^૩ તે શરવે કરે ને બહારથી મલે તે પોતે એકથું કરે અથવા શુખેથી પોતે ખરચે તથા ખાએ તે વાતનાં મુખતાર છે.

“ ૩. તીબું એ લોકોને ખોરાકીને શાડૂ શવારનાં કલાક ૧૦) તા. ૧૧) વામતે હાલ તા. ચાવલ જેટલા ખાઈ શખે તેટલા ખવડાવા તેનાંને શાડૂ થાલી

૧) માંનશ દીઠ અપાવી તે ધાઇને^૧ શાફ કરીને માંનશ જે પકાવાને રાખશુ તેને હવાલે કરે. તે એક પેતી મધે સુકીને ટાલુ^૨ દઇ રાખે ને જાંરે કાંમ પર તારે કાડી આપે. હવે રાતનાં રાતી^૩ ૨) માંનશ ૧) દીઠ ને એક વાંગીની તરકાર તે મધે કોઇ દાડે માછલી તાણ તથા શુકી તા. કોઇ દાડે વગારેલી દાલ અંન રાજે બાણ ને હોરમજ રાજે તથા બેહરાંમ રાજે રાતનાં એક વાંગીનું ગોશત હરેક તરકારીમો પકાવીને ખવાડે. હવે બખરચી એક શારો એ પકાવાની તરદુત ને ભલું માંનશ આપવો તેની શાયે એ લોકમોથી માશ ૧) નાં વાર બાંધી આપવા જે જણ ૪) તા. ૫ એ બખરચીને કાંમ કરવા ઉપર શાંમેલ રહે ને વલી માશ ૧) પુરો થયો તારે બીજા એજ રીતે કાંમ કરવા લાગે હવે એ કાંમ ઉપર ઉપરી શારાં માંનશ આપડાંમોથી જણ ૨) માશ ૧) શુધી તેનાંની બખરદારી દર અઠવાડીઆંમો વખત ૨) તાંહાં જઇને શરવે વાતની તજવીજ રાખે તે વરથ ૧) મધે માશ ૧) તેનો વારો આવશે તે મધે દીન ૮) તાંહાં તજવીજને જવું તે કંઇ ભારી પડશે નહીં ને ધરંમનું કાંમ છે તે ગંનાં જનાં ખુશીથી કબુલ કરશે. એ લોકો ઉપર તાકીદ રાખવી ને શરવે કશતી પાએબ બનાવીને હરવખત શરવે જણાં એકથા થાઇને બંને ને જે કાંઇ આવડતું હોય તેવી ખોદાની બાંદગી કરે એ બખર આપડી કામમો માલમ પડેઆથી શરવે લોકને મોટો હરખ ધરંમ કરવા ઉપર થાશે ને એજ લોકોને ખવાડવાનો શુધાં તથા કપડાં તથા મલીદો વીગરે ગાંની તરાર્થ શારી ચીજો હેનાંને વાશતે મોકલશે ને એ લોકોનાં હકમો ગાંનું બેહતર થાશે

“ ૪. ચોથું એ હમનાં ગનું લખાંન નજર આવે છે પંન આપણાં પંચાતન શાહેબોની નજરમો એમ થરશે જે ખરચ ગાંનો વધારે થાશે પંન હંમોને ઉમદ છે જે ગાંનેજ કોટા થાશે ને કુલ લોક દેશાવરથી બારનાં લોકો જે ૩ ૬) નો મુશારા તથા બીજા માશ ૧) ૩. ૨) ૩) ની પેદાએશ શાંભલીં આવે છે તે બંધ થાયે ને વલી ટોલું નું ટોલું રથતે શેરીએ ફરે છે તા લોકોનાં ઉઠીઆંણમો એકથા થાયે છે તેનાંની શાયે બંનધા લોકોબી લાજ થાયે છે તે થાશે નહીં ને જેને ધરંમ કરવો છે તે ધંણી બંનશે જે હાંધરા તા

(૧) ધાઇને.

(૨) રોટી, રોટલી.

(૩) ધા. તરફ એટલે “કારોથ, કાલજ, મેદનાત”વાળા.

નાંચાર લોકો તો દોષમાં આગલ રહે છે તાંહાં જે કંઈ મોકલવું હશે તે મોકલશે એટલે જે કોઈ ખંઘા' લોકો હાથ ઝોડે છે તે ખંધ થાશે ને બીજે મારગે લાગશે તથા બીજા હંધાઓનાં છોકરાવો જેવા ઉધરે છે તેવાજ હવાં નરશ કામ ઉપર ઉમેદ રાખે છે તે જેવારે તેનાંને કંઈ મલશે નહીં તારે બીજો રશતો પકડશે તથા શીખશે. ઇત્તમ હાંશિલ કરીને પોતાનું ખુદ બીજે રશને પેદા કરશે ને શરવે વાતની અપટાઈ^૨ ટલી જશે તેમો કશેા શક નથી. બીજી જે કાંઈ ગરીબ પોતાનાં રૂવાંનની શાથે જીજખી ખુરદો લેઈને જાય છે ને તેની મરજી મુજબ ગરીબ નાંચાર લોકોને કંઈ અપાઈ શખાતુ નથી જે કોઈ જોરાવર થાય છે તે વખત બેચે લીચે છે ને જેને આપવાનું છે તેને એક વખત પોહચતુ નથી વડી કુલ હંધેઆરૂ જોશેા તો ઠગાઈને લીધે ઉજલા વાજલા^૩ ને વરી જીવદાર ને ગંનાં ખરા બેહદીન લોકો છે તેનાંનાં આંગ ઉપર વશતર ધોતુ^૪ નથી તે વલી આશાંમી ૫૦) તથા ૭૫) એકઠી થાઈને આતશબેહરાંમ બેશે છે તથા જાંહાં જીઠીઆંબુ^૫ થાય છે તાંહાં એકથી થઈને ઉભા રહે છે તેનાંનાં હાલ શાંબુ બેઈને બરદાશ થાતુ નહીં તેથી એ લોકોનાં હાલમો બેહતર થાય છે તે જરૂર કરવું શબવાર છે.

“ ૫. પાંચમું હંમોને શખ છે જે એ લોકો હમને ખાધેલ થયા છે તે જેમ કાંઈ આપડા^૬ ધારીએચ તેમ કણુલ કરે તે લોકોનાં મત ઉપર જોવું નહીં જરૂર મુશારો ખંધ કીધો ને આલંમનાં લોકોને માલંમ પડેઉં જે એ લોકોને પંચાત શુધારવા માંગે છે તથા શુખથી રાખવા માંગે છે તે કણુલ કરતા નથી તો પછી તે લોકોને આપવા ઉપરથી મંન ઉઠી જશે તેમો કશેા શંનદે નથી.

“ ૬. છઠું એ જે એ લોકોને વાશતે કોઈ શખશ પાદેશે આવીને એકઠું નાંબું આપવા માંગશે જે શરવે વેહેચી લેજો તથા બાહારથી કદી કોઈ શહરા વીગરે મોકલશે તે લેવાનો તથા એકઠું કરવાનો જીમો હરક^૭ કોઈ શારી આંશામીને શોફી આપવાનો તેજ વારાદાર માશ ૧) જંબુ ૨) આપડામોથી

(૧) ખંધા, એટલે હથીલા, લુચ્ચા. (૨) અજાનપણું, લુચ્ચ બર્ચો માર્ગ.

(૩) સફેદ પાને પાંચ પૈસે સુખી.

(૪) પાંચ પૈસે સુખી. (૫) સાદ, સોહાજી.

(૬) આપડે, આપણું. (૭) હરક.

જે ધંણીને થરાવીશું તે માશ ૧) શુધીની તેની તજવીજ રાખશે ને જારે તેનાંનો માશ પુરો થઆથી બીજા જે શાહેબોનો વારો આવશે તેને શવાહીન કરશે એટલે કશી વાતની ગફલત થાશે નહીં.

“૭. શાતમુ” એ વાત ખોદા બર લાવેથી ગંણી વાતનું આપણ શાહેબોને શુભ થાશે ને વત્તી એ ગરીબ લોકોની પરવરશી વધારે થાશે વખત છે ને કોઈ શાહેબ એ ખરચ બાબે ધાશતી રાખશે જે આગલ જતાં પંચાતને ભારી પડશે તો તેનો ઇલાજ ગંનો છે જેવો ખરચ બેઠશું તેવી ઉપજ કરે આમો આવશે તે ટાંકનાં થર જેવું બેઠશું તે મુજબ ને તે ગતું આશાન છે શાહેબની મદદથી તે શત બાંણુવું.

“અણી વીગતે જેમ કંઈ શેવકને શુભેઉં તેવું લખેઉં છે તે વાંચીને ધારી વાલવુ ને એ વતરેગ બીજુ કંઈ બેહતર જાંનો તેલી જે શાહેબોની નજરમા આવે તે કેહવું ને જેમ નેક થાએ તે કરવું એજ અરજ તા. ૨૨ મી જાંણવારી શને ૧૮૩૫ અંગરેજી લા. શેવક જમશેદજી જીજીભાઈની દુઆ બંદગી વાંચજે.”

એજ તારીખ એટલે તારીખ ૨૨ જાનેવારી ૧૮૩૫ નાં પત્ર સાથે વાહી-આજી નવરોજી ઉપર જમશેદજી જીજીભાઈએ યાત્રી મોકલી આપી અને લખ્યું કે “તમો ખુબ વાંચીને ધારજો ને બીજા શાહેબોને વંચાવજો ને હવેથી નાંણુ” એકથુ આપવુ બે ફાએદો છે કાંએજે એ લોકોને જારે આપડે મુશારો બાંધી આપેઓ તારે ધારીઉ હતું જે એક થેકાંને બેશીને બંદગી કરશે તેમાંનું કશું બંનેઉ નહીં ને એ લોકો ચોરબી જોરાવર થઆ કમાઈ વધારે થઆનાં શખ-બથી ને વાત ઉપરથી કુલ દેશાવરનાં લોકો આવીને ઉભા રેલા ને હજુર આવશે તેની કદી તમો પરવશી નહીં કરશો તો તમોને નરશ દેખાડાવાને ભીખ માંગે તે શરવે તમારે વીચારવું. આજ હું ધેઆર ૧) માશ ૧) નાં ૩. ૩) નો મુશારો આપીને બાંએ છે તેનુ શારી પઠે શુજરા થાએ છે ને એ લોકોને ૩. ૬) આપતાંબી ઠેકાંને બેશીને બંદગી કરતા નથી ને શારી શકુક રાખતા નથી. આપડે જે ધારેઉ છે તે બે નહીં કબુલ કરશે તો પછી આપંનજુ કોઈ બદલામ કરે નહીં. આવતી ઠાકે તમારે તાંહાં જેને બાલાવાનાં હોએ તેનાંને બાલાવો.”

(૧) બેઠશું. (૨) ચો. ૧૧, બા. ૮૫ (૩), પા. ૨૭, બીજી બાગ.

(૩) “ બી ફાયદે ” વગર ફાયદાનું.

તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૩૫^૧ ને દીને મી. કરાફ્ટ વાલાં પાલવા પરનાં ઇશકોર^૨ મધે એ બાબદમાં મીટીંગ કરવામાં આવી. તાંહાં “શરવે પગારનાં ખાનાંશ હાંધરા પાંગલા તથા ગરીબ નાંવારશ મરદો તથા ઓરતોને બોલાવેઆં હતાં ને તહે^૩ ઉપલી ચીઠીની શરવે હકીકત તેનાંબુ જાહેર કીધી તારે તેમાંથી ગંનાંખરા લોકોએ કબુલ કીધું ને થોરા જનાવેએ નાં કેહી પંન તે લોકોએબી વીચારીને જવાબ દેવા પર રાખેઉં છે. તેથી આજ દીને તે લોકોનાં કબુલ કીધાથી શરવે સાહેબોએ તે કાંમ શરૂ કરવાનું થરાવેઉ છે” આ સર્વ હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે આ સાલથી નાચારોને રાખી પરવરશી કરવાની એક ધર્મશાલાની નીચમીત ગોથવણુ કરવાનો વીચાર થયો.

આ ગોથવણુ તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૫^૪ ને દીને બરાબર રૂપ લીધેલું માલમ પડે છે, સખબ કે । દીને ખરશેદજી કવશજી બનાજી, જેવણુનું નામ આપણે ઉપલી “ઇશકોર” મધે મલેલી ચીટીંગમાં હાજર રહેલા સાહેબોનાં નામોમાં જોઇએ છે, તેવણુ પંચાએતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખ્યો અને તેમાં જણાવ્યું કે “હંમેએ હંમારે પછશેથી વાડી ૧) નાંમે પાંડુ શેકવાડી હુંગરવાડી કરીને કેવાએ છે તે વાડીઆજી હોરમજી બહમનજીનાં વારશેા પાશેથી વેચાતી લીધી છે.” એ વાડીની દીશા નીચે પ્રમાણે આપે છે “ઉગમંન દશાએ મોડી ...” ની વાડી છે ને આધમંન દશાએ દોખમાંનાં દુગરની શેડી છે તથા પુરખ દશાએ દોખમાં ઉપર જવાનો પબલીક રશતો છે તથા પછંમ દશાએ વાડી હીરજી રેડીમનીની છે. એ હુંગરવાડી હંમારી છે તે આપડી જરથેશતી કોમની પંચાતને ધરંમ ખાતે આપી છે બાબત એ જે એ વાડીમે હાંધલા તથા પાંગલા તથા ગરીબ બેવારશી મરદ તથા ઓરતોને રેવાને ને તેનાંનું ગુજરાંન

(૧) ચો. ૧૧, બા. ૯૫, પા. ૨૭ બીજા ભાગ.

(૨) Screw માને પ્રેસ Press. એ વખતે ૩ દાખવાના સાંચા (પ્રેસ) સ્ક્રીજી તરીકે જણાતા, જે ઉપરથી આપણામાં એક કુટુંબની ઓખડ “ઇશકોરવાલા” પડી હતી.

(૩) ત્યાં. (૪) ચો. ૧૧, બા. ૧૧૬, પા. ૪૯, બીજા ભાગ તથા ચો. ૧૩, બા. ૧૭૭ (ક), પા. ૧૪૫. (૫) નામની જગ્યા ખાલી છે.

(૬) અહીં શરૂઆતમાં ઉગમન અને આઠમણુ દીશાનું વર્ણન આપે છે અને પછી પાછું પુરખ (પૂર્વ) અને પછમ (પશ્ચીમ) એમ લખે છે તે એકનું એકજ દીસે છે. પણ વીચાર કરતાં માલમ પડે છે કે એ પુરખ અને પછમ તે દક્ષીણ અને ઉતર માટે હોય. હાલમાં ચોપાડીની જે ધર્મશાળા છે તે એજ જગ્યા ઉપર છે.

ચલાવાને વાશતે આપી છે તે મધે જેમ કંઈ સુનાશય જાણી તેવી રીતે તમો આપડી પંચાતનાં ખરચથી યાંધો અથવા ઘેરો છે તેને ફેરફાર કરો તે વાતનો અખતીઆર તમારો તથા હવે પછેનાં જે કોઈ તમારા શક્તિશર થાએ તેનો છે. એ વાડીની જે કંઈ તરત જાહાડ પાંનની ઉપજ થાએ છે તે તથા હવે પછે તમો એ વાડીની ઉપજ હરેક તરાંથી વધારો તે શરવે વસુલ કરીને એજ હાંધરા પાંગલાનાં ધરમનાં કાંમ મધે લાવો તે વાતનો શરવે અખતીઆર તમારો છે. જેમ કંઈ સુનાશય જાણી તેમ કરો હવે પછી એ વાડી ઉપર હમારો તથા હમારા વારશ વકીલનો કરો દર દાવો નથી કહી કંઈ કરીએ તે શરવે રદ બાતેલ છે દુનીઆ વશી તે દીનથી તે આજ દીન શુધી કરો દાવો નથી.....આજથી એ વાડી તમારા હવાલામો રૂ. ૧) અંકે એક લેખને કીધી છે.” પંચાએતનાં દરેતરમાં આ નકલની હેડે લખ્યું છે કે “એ નકલનું અશલ કાગલ શેઠ ફરાંમજી કાવશજી બનાંજીની હાશીશમો પંચાતની તીજેરીમો મુકેલ છે.”

તા. ૧૭મી અક્ટોબર ૧૮૩૭^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ સંવત ૧૮૮૮ નો હીસાબ, જે છપાયા વગર રહ્યો હતો તે, છપાવા માટે સરકયુલર કરે છે તેમાં હીસાબ હંમેશા છપાવતા રહેવાની જરૂરીઆત જણાવી લખે છે કે “હંમનાં કેતલાએક શાહ્યો પાંગલા પાંગલાને જુદા દુંગર વાડીમે રાખા છે તે ઉપર વધારે ખરચ થાએ છે કરીને બાલે છે તે વાત ખરી છે તે મધે કરો શક નથી પંન એ ખરચનું શુધારવુ શેહલ છે એ ઉપર ચોકશાઈ જરા વધારે રેહાથી શરવે વાત ઠેકાંને આવે તે કાંઈ આપડા શાહ્યોથી થાતી નથી તે શયખથી ખરચનું અંધેર ચાલે છે. કાંએજે માંથે આંકશ રેહતો નથી તોપંન કાંઈ ખરચ ગનો નથી કાંએજે એ મુકાંમ થાએઆથી ગનાં નાંચાર લોક આવે છે ને કોઈ મહીનાં મધે માંનશ જંન ૪૨) થાએ છે અને કોઈ માશ મધે જંન ૩૧) થાએ છે તેની આવરેજ માશ ૧)ની જંન ૩૪૫ ની આવે છે તે દર માંનશ ૧) ને માથે ખરચ રૂ. ૬) ૯૫ લેખે પડેઓ છે તે મધે શરવે ચીજ દારૂ અપ્રીમ, ભાંગ, તમકીર હજમત ધોલીનું ધોવાંન શુધાં થાએઓ છે ને એ ઉપર આપની તંનની ખબરદારી

(૧) Successor, પછવાડે આવનારઓ.

(૨) ચો. ૧૨, પા. ૭૫, પા. ૧૦૮.

હોએ તો એથી ખરચ એણે બેશે તે મધે શંધે નહી હવે કેતલાએક શાહબો
એમ કે છે જે એતલી બધી પરવશી દાડ અપ્રીમ ભાંગ તા. તંમકીર વીગેરેની
જોઈએ નહી પન એ ગરીબ લોકોને અમલ પરેઓ તે આપેઆ વગર ચાલે
નહી ને એ મધે મેહનતો ગની છે. દર માંશે રૂ. ૬) આપતા હતા તે કરતાં
તેની ચીનતા નહી કાંએજે એ મુકામ ઉપર એ લોકોને ધરંમની જગા ઉપર
રાખીને એતલી પરવશી કીધાથી આપરા લોકોને ધરંમ ખાતે આપવાને મંન
થાએ છે ને શરવેનાં ઘેઆંનમાં એ શવાબ ગનો મોટો છે તેથીને એતો જારી
રાખવુ જરૂર છે. વલી એ ધરંમની જગો ઉપર પેતી છે તાંહ લોકો નાંતુ નાંએ
છે તે પેત' મધે માશ ૩) નાં રૂ. ૮૪ા ૨૩ાા નીકલેઆ તે જમે થાએ છે ને
પાછલથી કોઇએ ખબરદારી નહી કીધી તેથીને એ પેટીની કલ ભાંજીને રૂ.
કાડી લઈ ગીઆ તેથી પેતી ૧) મોહતી બનાંજીની ઇગીઆરી મધે શેક
ફરાંમજીએ મુકાવી છે ને તેવંન જો રજા આપે તો તે પેતી તાંહ મોકલીએ કાંએજે
વરશ ૩) મધે રૂ. ૦ા નો ખુરદો નીકલેઓ છે તેથી એ પેતી હુંગરે મોકલવી
જરૂર છે."

તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૩૫^૨ ને દીને પારશી હોરમજી શાપુરજી (પશતા-
ગીઆ) પંચાએતના શાહેબોને અરજ કરે છે કે તેવણના
૧. લગનની ખુશાલીમાં ને- છોકરા હીરજીભાઈની શાદી છે તે કાળે તેવણ તોલાનું જમણુ
આતનું જમન આપનાર કરનાર છે માટે ત્યાં "અંનજીમંનનાં તકશીરવારો.....
મહરજની અરજ કે નેઆ- (અત્રે પાંચ જણનાં નામ દેવામાં આવે છે)ને અંન-
તપાસાએને જમવા જીમંનથી દુર રાખેલા છે તેનાંવો બાબે હુ તંમારી
આવવા દેવા. પાશે ગંની આજેજીથી માંગી લેઉચ કે તેવંનનો શુંનાહા
બખશીને નેઆતને દાડે તેવંનને હંમરા^૩ કરીને અંન-
જીમંન મલતા કરશે તો તંમારી હદથી બેહદ હંમારા ઉપર મેહરબાંની થાશે
અંને તે તકશીરવારો ઉપર બખશેશ થાશેજી.....એ બીચારા ગરીબોને
છુટક કરશે તેથી તંમોને ચંદરોકાલ શુધી દોઆ લાગશે." એ પત્ર ઉપર

(૧) પેતી.

(૨) એ. ૧૧, બા. ૯૬, પા. ૩૧ બીજે ભાગ.

(૩) હમરાહ એટલે એક રસોના, સાથે મલેલા.

વાડીઆણ નવરોણ શેરો કરી તરત અનનુમન મેલવવાની જરૂર જણાવે છે. ફરામણ કાવશણ તા. ૧૭ મી માર્ચ ૧૮૩૫ ને દીને લખે છે જે “ આપરેથી ક’બજ હમનાં થાતું નથી કાંએજે હમનાં આપની ખોમ^૧ દશ તરેથી^૨ ખરાબ થાઈ છે ને પુનાંમો હમનાં જે ફેશાડ ચાલે છે તે ખરોખર મજદકી ચાલધી ચાલે છે જે ઓરતનો માટી જીવે છે ને જે ધંણીએ તે ઓરતને ઓરત કરીને રાખી છે તે વગર નેકાએ ને ધંણી ઓરત પંજી જીવે છે.....હેવી નરશ ચાલને^૩ પેલાં બંદોખશત કરવો ને તેનાંને શજ પંન આપવા બાબે અનનુમનનાં શાહેબો એક દીલ થઆથી અલખત બંનશે. ”

એ અનનુમનનાં જમનમાં હાજર થવા દેવાની રજા માંગવાને એક નેઆતખારો ધણી રોજ ૧૫ માહ ૬, ૧૨૦૪^૪ (તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૩૫) ને દીને અરજ કરે છે ને લખે છે કે “ હંમારી ચુકને હંમારો ગુનાં ખોદા માંફ કરે કે એક તંમો શમશત અનનુમન તા. શંમશત અનનુમનનાં શાહેબો માંફ કરશે. ” એજ પ્રમાણે બીજા ચાર ધણીઓએ પણ અરજ કીધી હતી. તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૩૫^૫ ને દીને ઉપલા હોરમણ શાપુરણ પસતાકયા વીકાણ મેરણ ઉપર એક જુદો કાગજ લખી તેવણને અરજ કરે છે કે શીફારશ કરી ઉપલા તકશીરવારોનો છુટકો કરવો. તેવણ લખે છે જે “ જે શાહેબો ગરમો હોએ ઇઆ વાડીએ હોએ તાંહાં આજણી આજ તશડી લેઈ પોહોઆડને. ”

તા. ૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૫^૬ ને દીને મુંબઇના સીનીઅર મેજસ્ટ્રેટ

મી. જોન વોરડન (Mr. John Warden) નીચલી

૭. એક પારસી સ્ત્રીને બાબદ પંચાએતના સાહેબો હજુર મોકલી આપે છે અને બદુગર ગણી મારવામાં આવી અને તેણીનું નાક કાપી નાખવામાં આવ્યું તે બાબદ, તેમ કરતાં લખે છે કે “ I shall be obliged to the Parsee Punchayet to favour me with anything that occurs to them on this subject.” એક પારસી

સ્ત્રી નામે માણકે જુનીઅર મેજસ્ટ્રેટ મી. હેનરી

વીલીસ (Mr. Henry Willis) આગલ હાજર થઈ ફરીઆદ કરી કે તેણી

(૧) કામ. (૨) તરેહ, અથવા રીત. (૩) ચાલનો, પેહેલાં.

(૪) ચો. ૧૧, બા. ૯૭ પા. ૩૨. બીજો ભાગ.

(૫) ચો. ૧૧, બા. ૯૮, પા. ૩૨.

(૬) ચો. ૧૨, બા. ૧, પા. ૧. ચો. ૧૩, બા. ૧૮૫, ૧૮૬, પા. ૧૫૯.

બરોડાનાં ગાયકવાડનાં રાજ્યનાં એક ગામ (ખીલીમોરા) ની રહીશ છે અને એક માસ થયો મુ'બઈ ખીલીશ સરકાર પાસે ઇનશાફ્ ગાહવા આવી છે. તેણીનાં કેટલાંક ખેશીઓ હતાં, જેઓમાં એદલત ધનજીમાઈ નામનો એક પારસી, જેની સામે ખાસ કૃયાદ કરવામાં આવી હતી તે, પણ હતો. તેઓએ પોતાનો તે બાઈ પર કંઈ કીનો લેવા કાજે ગાયકવાડી અમલદારો આગલ તેણીની સામે એવી કૃયાદ કરી કે તેણી એક જાદુગરણુ (sorceress) હતી અને તેણીએ પોતાનાં જાદુ (witchcraft) થી ગામનાં કેટલાંક માનશેને મારી નાખ્યાં હતાં. ગાયકવાડી અમલદારોએ વગર પુરાવાની અને હસી કાઢવા જોગ ગવાહી (unfounded and ridiculous testimony) ઉપરથી સજા ફરમાવી કે તેણીને ફટકા (whip) મારવામાં આવે, તેણીનું નાક કાપી નાખવામાં આવે (to have her nose cut off), અને તેણીને ગાયકવાડી હદમાંથી દેશનીકાલ કાઢવામાં આવે. તેણીનો બચાવ સાંભળ્યા વગર આ જંગલી સજા (barbarous punishment) અમલમાં લાવવામાં આવી.

તેણીએ મુ'બઈ આવી ઉપલા એદલત ધનજી સામે ફરીઆદ નોંધાવી. તે ધણીએ જણાવ્યું કે તેનાં ભાઈની ત્રણ બાઈડીઓ જાદુથી મરણ પામી હતી, તે ઉપરથી તેણે અને તેના મીત્રોએ કેાઈક જાદુગરો (conjurers) ની એ બાબે સલાહ લેતાં તેઓએ જણાવ્યું કે તે બાઈઓને માણુકે જાદુથી મારી નાખી હતી અને તે માણુક એક દાકન (witch) હતી. એ બાબદ પડોશીઓએ ગાયકવાડી પોલીસને જણાવ્યાથી તે પોલીસ તે પડોશીઓને ઇનશાફ્ કરનારા અમલદારો (Officers of Justice) આગલ લઈ ગઈ, જેઓએ માણુકને ઉપલી સજા ફરમાવી. જન્ને જણા ગાયકવાડી પ્રજા હોવાથી મેજિસ્ટ્રેટે જણાવ્યું કે આ કમકમાત ભરેલાં કામની ખબર (cognizance of the atrocious outrage) તેવણુ લઈ શકતા નથી, પણ એ બાબે વડા મેજિસ્ટ્રેટ સાથે મસલત કરશે. ઉપલી બાઈ માણુકની ઉંમર ૪૦) વરસની હતી અને મેજિસ્ટ્રેટ આગલ ફરીઆદ કરતાં તેણી ઘણી રડી પડી હતી. તેણીનાં નાખનો કેટલોક ભાગ (cartilaginous part) હાડકાંમાંથી છુટો પડી ગયો હતો. એ નાક કાપી નાખવાની બાબદનું તેણીનું વર્ણન ઘણું કમકમાત ઉપજવનારું હતું. વડી તેણીને ફટકા મારવામાં આવ્યા હતા, તે એવા ઘાટકી રીતે મારવામાં આવ્યા હતા કે, તેણીની પીઠની સઘલી થામડી ઉખડી ગઈ હતી અને તેણી બેશુધ થઈ ગઈ હતી.

પંચાએતના ૫) સાહેબો-ચાર ત્રસ્ટીઓ અને ખરશેદજી માણેકજી-નવેમ્બર ૧૮૩૫^૧ (મહીનાની તારીખ આપી નથી) ને દીને એ બાબદ ઉપર સીનીઅર મેજસ્ટ્રેટ ઉપર જવાબ લખે છે. તેમાં જણાવે છે કે તેઓએ બીલીમોરા ખાતે પારસી અને બીજી કોમના પુરૂષો ઉપર લખી ખબર કાઢી અને તેની માહજનો તરફથી પણ ખબર કાઢી, જે ઉપરથી માલમ પડે છે કે બીલીમોરા ગામનાં લોકો તરફ આ બાઈની વર્તણૂક ઘણી ખરાબ હતી (conduct... ..had been very bad) અને તેણીનાં ખેશીઓએ એજ ગાયકવાડી અમલદારો હજુર તેણી બાબે ફરીઆદ કીધી હતી જેઓએ તેણીને ઘણી ભારી અને ગેરઈનશાસ્ત્રી (heavy and unjustifiable) સજા કીધી હતી. એઓ લખે છે કે તેઓ તેણીને તેણીને ગામ પાછી મોકલવાને માટે કોશેશ કરે છે અને તેણીએ ત્યાં જવાને માટે ખુશી દેખાડી છે.

તા. ૨૩ મી મે (૧૮૩૬)^૨ ના દીને કલાક ૮-૧૫ ના અમલે વાડીઆ નવશેદજી જમશેદજી, ફરાંમજી કાવજી અને જમશેદજી ૮. પારસી ચાકર લોકોએ જીજીભાઈ ઉપર પત્ર લખી, “બારકોતનાં મીયા કુવા બહારકોઠા બરપા કરેલું” પર પારસી ચાકર લોકોએ ચોરત લોકો ઉપર કંઈ તોફાણ. શોખી કરી હશે તે ઉપરથી કોઈ પારસીઓ વચ્ચે પરી કેઉ હશે તેનેબી મરતગાત મારેઓ,” તેની બીના જણાવે છે. તેવજુ લખે છે કે “એ બાબેની ફરીઆદ કરવા લાગા જે એ બાબતનો ગંનો બુલંમ ચોરતો પર છે તેથી તં મો સાહેબો એ બાબેની દાદ નહી લેઓ તો કોન લે.” એવજુ સુચવે છે કે “કાલે શવારે કલાક ૧૦૫ વાગતાં આપડે કોતખારની પોલીશમો જઈ વાડીન તથા ઉલીશન (વીલશન) તથા શાટને કેહીએ કે કોતખારનાં કુવાપર તા. દાદીશેઠની દરેમે-હરના કુવા પર તા. ગંનખાવાનાં કુવા પર એકકો શીપાઈ બેશાડે તો તે નાંલાએક માંનશે ચોરતોને હલાક કરેચ તે બંધ થાએ ”

એનાં જવાબમાં ફરાંમજી કાવજી તા. ૨૨ મી મે ૧૮૩૬^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર કાગજ લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પારસી

(૧) ચો. ૧૨. બા. ૩૮. પા. ૬૧.

(૨) ચો. ૧૨. બા. ૩૫. પા. ૬૧.

ચાકરો પાણી ભરવા જતી સ્ત્રીઓને તાંચણીઓ ભોકતા અને “ ગંનુજ બદ-
લગાંમ ” બોલતા, અને પાણી ભરે છે ત્યાં બીરમાં ભરધને ભરે છે. એવી રીતે
ધનીજ બદ એળ કરે છે. એ બાબદમાં વાડીઆણના તંબુમાં મલીને વીચાર
કરવાની સુચના કરે છે કે બહારકોટના કુવા અને પવનચકી આગળના બે કુવા
છે તેનાં સંબંધમાં એવી ગોઠવણ કરાવવી કે એક કુવા ઉપર ચોરતો પાણી ભરે
ને બીજા ઉપર મરદો પાંણી ભરે. તેમાં પણ હીંદુ તથા બીજા જાતવાલાઓ
જુદું પાણી ભરે તે કાળે અરધા કુવા આગળ વરા આગળથી પથરની દીવાલ
કરવાને માટે સુચવે છે. વધુ લખે છે કે પોલીસ સીપાઇ આપે તો સાફ; નહીં
તો પારસી કોમે ઉગરાતું કરી ચાર સીપાઇઓને કુવે કુવે રાખવા. વલી એક
બે વખત તકસીરવારને પકડાવીને શબ દેવાડવામાં આવશે તો એ ફેશાદ
તલશે. માટે સુચના કરે છે કે પહેલે વાડીઆણના તંબુમાં બીજે દીવસે મલી
એ બાબદ ઉપર વિચાર કરવો. પછી કુવાઓ ઉપર જધને તપાસ કરવી. પછી
પોલીસ પાસે જવું. જમશેદજી જીજીભાઈ એજ કાગજ ઉપર સેરા કરે છે જે
ઉપરું સર્વ કરવા આગમચ “ નશેશાલો ફેરવે ” અને બહાર કરે કે એમ ફેશાદ
કરનાર કોઈ ચાકરને હાકમને તાં લઈ જઈ શબ કરાવામાં આવશે ને વલી
તેને અનજીમનથી દુર કરવામાં આવશે. તેવણ સુચવે છે કે કુવાઓ ઉપર નશે-
શાલારને અથવા કોઈ પારસીને અથવા “ આપડે ઘેરનાં શીપાઇ ચોકી ” મુકવી
કે તેઓ “ ફકત તે ધંણીનું નામ લખી લાવીને આપંજી બહાર કરે એટલે પછી
જે કાંઈ કરવું હોય તે કરીએ. ” તેવણ પોલીસ પાસે સીપાઈ માંગવાની જરૂર
ધારતા નથી કે “ જધએ ને પછે નહીં આપે તો શોભા નહી. ” તે પછી, દીસે
છે કે, ઉપર જણાવવા પ્રમાણે નશેશાલારને ફેરવીને પારસી ચાકરોને તાકીદ કરવામાં
આવી હતી અને ખબરદારી માટે કુવાઓ ઉપર માંજીસો રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

તા. ૧૫ મી સપ્તેમ્બર ૧૮૩૫ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ સરકયુલર

કહાડી પંચાએતને હીસાબ રજુ કરે છે અને તે સાથે

૬. પતેલીને દહાડે ઉમરા- લખે છે કે “ હોણુ ગંના શાહેબોની મરજી છે જે પતે-
ણાની ટીપ ફરતી કરવાની તીની ટીપ કરવી તેથી તમ શાહેબોને લાજમ છે જે
બાબદ. એ વાત મન ઉપર લેધને શંરવે પોશેથી ભરાવી અપાવાને

હરેક વાતે આપડું ફર્ક વધે તે કરવું હવે શરકાર ચોડા

વરશએ પોતાનું ડેવું છે તે આપીને વીઆજ ટકા ૪) નું કરશે તારે આપડે તાંહાં ઉપજ ગટશે ને ખરચ તો દંન પર દંન વધતો જાય છે તેથી એ શહેલ કામ છે તો મદદ કરશે તો જાની આવસે ને કોઈને ભારી પડશે નહીં ”.

અસલમાં છોકરી યા છોકરાવાલાં કેઈક મા આપીને પોતાનાં છોકરાંઓને

કુમારગરો ઉતારવાનો ખ્યાલ હોતો, એટલે કે પોતે ભેડે

૧૦. કુમારગરો ઉતાર- જાણે કે છોકરો યા છોકરી લગનના હક લોગવી નહીં શકશે વાનાં ખ્યાલથી ગરો તોપણ, પછવાડેથી છુટા છેડા કરીશું, એવા કેઈક ખ્યાલથી પરણાવવાની અરજ. લગન કરવામાં આવતાં. એવો એક દાખલો રાજ ૧૧

માહ ૩ ૧૨૦૨ ય. ઝ. સંવત ૧૮૮૬^૧ (૧૦ મી ડીસે-

મખર ૧૮૩૨) ને દીને એક ધણી, નામે જમશેદજી એદલજીએ કરેલી અરજ ઉપરથી માલમ પડે છે. તે ધણી લખે છે કે તેની બેહેનનો એક છોકરો બેઠ હુથે લુલો અને કરી દુન્યાદારીની સમજ રાખે નહીં એવો હતો. બેહેને કાલાવાલા કરી કહ્યું કે “ ભાઈ મારો છોકરો તો એવો છે પણ એનું કુમારગરો જિતારીએ જે તારી છોકરી શાયે એને પરણાવીઆ પછે હું પોતે પનચાતના શહેબોને કંઈ બજાઈ થાઈને છોકરીને બીજી ગેર કરાવીશ. ” તે ઉપરથી તેણીએ પોતાની છોકરીને પરણાવી, પણ પછી બેહેન ફરી ગઈ અને છોકરીને કંઈ દાદ આપી નહીં અને ઘરમાંથી ઝાડી ચેલી. તે ઉપરથી તેણીએ પંચાયેત પાસે છોકરીને છુટી કરવાની દાદ માંગી. ફરાંમજી કાવશજી એ અરજ ઉપર સેરો કરે છે કે “ તે વાતની તજવીજ કરીને એ છોકરીને તરત ગેર કરવાની રજા આપી જોઈએ કાએજે ઓરતની જાતને વરશ ૨૧ થયા તો તેનું અનદેશો કરવો શબ્દર છે. ”

તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૪^૨ ને દીને વાડીઆજીના “ આતશબેહરાંમ મંથે શંમશત અંનજીમંન મઝીને લોકોની અરજીને ફેશલો કીધો ”. તેની હકીકતમાં આપણે જોઈએ છીએ કે “ વાડીઆજી નવરોજીએ તથા ખરશેદજી માંજીકજી શરાફે તે છોકરાને બોલાવીને હેવાલ પુછેઓ તારે તે છોકરાએ બેશીને શાવજી પથે જોઆ કીધું ”. તે વીગેરે તપાસ કરવા પછી છોકરીને “ બીજી ” ઘેર કરવાની રજા આપી છે ને એ છોકરી પાછે કંઈ જનશ હતી ” તે છોકરાના બાપને પાછી અપાવી.

આ અરસામાં (સંવત ૧૮૮૬-૯૦, ઇ. ૧૮૩૩-૩૪) માં સરકારે વસ્તીની ગણતરી કરાવી હતી તેનાં સંબંધમાં લખે છે કે "મુઝબ્બ ૧૧. આ અરસામાં મધે પાલેશી^૧ માશતરના હોકમથી આપરી પારશીની તા. મુઝબ્બની પારસી વસ્તી. હીનદુની તા. મશલખાનની કેતલી વશતી છે તે જાત જાત વાલાવો પાશેથી હંધાડવો તા. અરામન તા. મુલાં તા. પાલેશીના પરબુ તા. શીપાઇ શાયે..... ગહેરે ગહેર ને મોહોલે મોહોલે ફરીને તપાશીને તેનું લીશ કરીને પાલેશી માશતરને આપીઉ છે તે મધે આપરી પનચાતનાં તરફથી અંધાડ બેચે આપોતા તેનાચે હેથલ લખા પરમાણે આંકડો જિતારી આપેચો છે તે આદાશગને વાશતે નોધી રાખીજી છે." તેની વીમત છે.

૭૩૬૬) કોટમો પારશીઓની વશતી.

૬૮૫૩) રેહેવાશી ગેહેરખાહારીઆ.

૫૪૩) પરદેશી.

૬૨૬૪) બારકોત પારશીની વશતી.

૪૩૩૭) ગેહેરધની તા. રેહેવાશી.

૧૬૦૦) પરદેશી.

૨૭) દોગા તા. શોદા^૨ કે જેનું કઇ થેકાનું નહ.

૧૩,૬૬૦) કુલ પારસી વસ્તી

૧,૫૦,૦૦૦) મુશલખાનોની વશતી કોતબાર તા. કોટમો.

૨,૮૧,૩૫૪) હીનદુ લોકોની વશતી કોતબાર તા. કોતમો.

૨૭૫૦૦૦) કોતબારની વશતી.

૬૩૫૪) કોતમોની વશતી.

૪,૪૫,૦૧૪) કુલે મુઝબ્બની વસ્તી

(૧) મો. ૧૩, બા. ૧૫૦, પા. ૧૨૭.

(૨) પોલીસ.

(૩) ઇઆદ દાશત. (૪) દોગા, " rude, violent." એટલે રખડતા, રદબડતા. " શોદા " અથવા " સોદો " એટલે વ્યભીચારી અને ફુચ્ચો (હિંદુસ્તાની ' શોદા ', a dissolute person).

તા. ૧૪ મી અક્ટોબર ૧૮૩૪^૧ ને દીને વાઘ્યાજી નવરોજીનાં ઘરમાં

સમસ્ત પંચાએતની એક મહી હતી તેમાં એક કામ

૧૨. આંધલાં પાંચલાંઓને નીચે મુજબ નોંધેલું છે. “હાંધરા પાંગલા તથા ગરીબ પંચાએતની એકમાં બેલાવી નાંવારશે જન ૮) ને બેલાવી નજરે જોઈને તેનાંનાં અસારો નક્કી કરવાની મુશારો પંચાતથી આપવાનો થરાવેઓ છે તેનાંનાં બાબદ. નાંમ અરજી મંધે લખેલાં છે”.

૧૩. બ્રીટીશ પ્રમ અને પાર્લામેન્ટ માટે આ અરજીમાં પારસીઓની તવારીખ, ધર્મ, સાહિત્ય, કાવ્યકાવ્યો, વીગેરે નીલકી-કત દબલવવાની ચાલવી મુચના.

તા. ૩૦ મી જુન ૧૮૩૫ ને દીને લંડનની રાયલ એશિયાટીક સોસાયટીની એક કમીટીની મીનીટ^૨માંથી કેટલીક બાજુવા જોગ હકીકત મલે છે કે જે પંચાએતના કેાઇક આગેવાનો હજુર રજુ થઇ હતી. એ મીનીટ નીચે પ્રમાણે છે :—

“The Right Honourable Sir A. Johnstone in the Chair.

“The Right Honourable the Chairman submitted to the Committee the following statement relative to the Parsis of Bombay.

“The moral and political importance of the Parsis on the North Western parts of India; the antiquity of their religious institution; the peculiarity of their tenets; the firmness with which their ancestors adhered to their religious faith; the sacrifices which they made sooner than renounce that faith; the manner in which they were persecuted and driven from their country by the Mahomedans and Government of Persia; the prudence with which they established themselves on the Island of Ormuz and at Surat; the exemplary conduct which distinguished them wherever they were permitted to reside; the wealth which the Parsis of Bombay have acquired by their industry; the perfection which they have attained in the art of ship-building and in other branches of mechanics; the great trade which they carry on at that place; the character for commercial knowledge and integrity which they enjoy in every part of India; the aptitude which they show for the English language; the partiality which they feel for European instruction, sci-

(૧) એ. ૧૧, બા. ૫૮. પા. ૫૬.

(૨) “Minutes of the Committee of Correspondence of the Royal Asiatic Society held on the 30th June 1835.” એ મીનીટ અને પત્રવેદવારનું એક ચોપાનું બાહ દીનખાજ એ. ૫૨૫ તરફથી અને મધ્યું છે.

ences and literature; the celebrity which Mulla Feroz has obtained by his moral and philosophical works; the taste and genius for every description of poetry, Oriental and European, which Maneckjee Cursetjee has displayed in the poems which he has sent to this Committee, are all circumstances which have turned the attention of Europe at the present moment towards the Parsis at Bombay, and render it desirable that their most distinguished men should, without loss of time, collect authentic information from every part of Persia and of India relative to their history, religion, laws, literature, manners and usages.

"It is unanimously resolved upon the proposal of the Right Honourable Sir Alexander Johnstone":—

"That the Non-resident Members of this Society, Maneckjee Cursetjee, Bomanjee Hormusjee, and all the distinguished Parsis at Bombay be requested to form themselves into a Committee at Bombay for the purpose of collecting authentic information relative to the history, religion, literature, laws, manners and usages of the Parsis, and sending it to this Committee, in order that it may take such measures as may be necessary to make known to the British public and British Parliament the deep interest which Great Britain ought to take in the moral and political improvement of the Parsis at Bombay".

એ ઉતારા ઉપરથી માલમ પડે છે કે મુ'બઇના પારસીઓને અરજ કરવામાં આવી હતી કે તેઓમાંથી આગેવાનોએ એક કમીટી બનવી કે જેઓ પારસીઓના ધર્મ, તત્વારીખ, વીગેરેને લગતી હકીકત એકઠી કરે.

ઉપલી મીનીટમાંના ફકરા કમીટીના પ્રમુખ સર અ. જોન્સ્ટને તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૮૩૫ ના એક પત્ર સાથે માનેકજી આ બાબમાં ફસ્ટર અરશેદજી પર મોકલી આપ્યો હતો. તે પત્ર માનેકજી સાહેબને કાંઈ ખાદર અરશેદજીએ પોતાનાં તા. ૨૦ મી જા નેવારી ૧૮૩૬ ના પત્ર સાથે બમનજી હોરમજી વાડીઆ ઉપર મોકલી આપ્યો હતો. એ પત્રમાં એવણે લખ્યું કે

(૧) આ ધણી આ અરસા આગમય સીલોન (Cylon) નો ચીફ જલ્ડીસ હતો. એ ધણીએ આ આગમય ૧૮૩૨ માં અત્રેની સર્વ કોમોની હકીકત એકઠી કરવા એક "કોરેસપાન્ડન્ટસ કમીટી" નેમવાની હિલચાલ કરી હતી. તે હિલચાલના ત્રીજા રીપોર્ટમાં એવણે મુ'બઇના પારસીઓ માટે એક લાંબો ઇસારો કર્યો હતો. (જુઓ પા. પ્ર. I. ૨૫૧-૨૫૨). આ Sir Alexander Johnstone નો ગ્રેટબ્રીટનની રાયલ એશીઆટીક સોસાયટી સ્થાપનામાં હાથ હતો. તેને મુ'બઇના શેહેરીઓએ એક માનપત્ર આપ્યું હતું. (જુઓ Dictionary of National Biography).

"It is not merely desirable but a matter of vital importance to our political regeneration, that those who may have the means—the "Dustoors" in particular—be induced to throw off the chain of indolence and rescue from insult the fair fame of our ancestors, 'dead indeed to the eyes of men but living in the memory of God.' " (*Ibid* p. 3).

ઉપલી મીનીટ અને પત્રવેદ્યાર એક છુટાં ચોખાંન્યામાં " A Prospect in 1835 of forming a Native Literary Society at Bombay, &c." એવે નામે છપાયાં છે. તે ઉપરથી દીસે છે કે અમનજી હોરમજી વાડીઆએ માનેકજી અરશેદજીને એ કામ માટેની મંડલી માટેની એક મદદનજર તયાર કરવા કહ્યું. પારસીઓને લગતી હકીકત એકઠી કરવા માટેની એક કમીટીને બદલે હીંદી સાહિત્ય સંબંધી એક સામાન્ય મંડલી " A Native Literary Society " ઉભી કરવાને વીચાર માનેકજીના મનમાં અરપા થયો. તેવજી તે મદદનજર તયાર કરીને તે દ્રામજી કાવશજી, જમશેદજી જીજીભાઈ, અમનજી હોરમજી વાડીઆ અને જીજી થોડાક પારસીઓમાં ફરતી કરી. મી. માનેકજી અરશેદજીની ચોજનાની ટુકી યાદી (An Outline) નો પેહલો ફકરો નીચે પ્રમાણે છે:— (*Ibid* p. 4.)

"Actuated by a desire to rescue the great body of Natives, especially of this side of India, from the lamentable ignorance under which they have for so long laboured, as well as to promote the diffusion of knowledge both of Europe and Asia, among them, a society is to be established at Bombay, to be denominated. 'The Native Literary Society' whose immediate attention would be directed to the achievement of the following objects." આ મુજબ ખાસ પારસીઓને લગતી બાબતને બદલે માનેકજી અરશેદજીએ સામાન્ય મદદનજર ઘડી અને ત્યાર પછી એક વખત તેઓ દ્રામજી કાવશજીની ઓશીશમાં તે બાબે વીચાર કરવા લેગા મલ્યા. પણ ત્યાં તેઓ સર્વ એવી મંડળી (Literary Society) અરપા કરવાના ઠેડાવ ઉપર આવી શક્યા નહી.

એવું ધારી શકાય છે કે અસલની નેમ પ્રમાણે પારસીઓની બાબદ એકઠી કરવાની હદ ઓલંગી સ^વ સામાન્ય બાબદની મંડળી અરપા કરવાનું કામ કેટલેક સમયે શકભર્યું માલમ પડ્યું. માનેકજી અરશેદજી ઉપલ્લ

આયાન્યાની સેવટે નોટમાં કાંઈક સજ્જત ટીકા કરે છે, પણ જણાવે છે કે તે વખતે ખ્રીસ્તી મીશનરીઓ આ દેશમાં ખ્રીસ્તી ધર્મ ફેલાવવાનું જે કામ કરતા હતા તે કામને આવી મંડલીથી સામો ટેકો મળે એમ ધારવામાં આવ્યું. માનેકજી ખરશેદજીએ બહમનજી હોરમજી વાડીઆ ઉપર તા. ૨૦મી જાનેવારી ૧૮૩૬ ને દીને ઉપલી બાબદમાં પત્ર લખ્યો હતો પણ તેની આગમચ તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૩૬ ને દીને કચ્છના રાઓ, દેશાલજી (Row Desaljee) ઉપર એક પત્ર એ બાબદમાં લખ્યો હતો. કચ્છના રાઓ તરફથી હેન્રી પોટીંગરે (Henry Pottinger) તા. ૧૫-૮-૧૮૩૬ ને દીને લખ્યું કે “ the ultimate success of the plan must solely depend on the *leading* Parsi gentlemen in Bombay taking an interest in it, and unless you can prevail on them to do so, I fear your most zealous and praiseworthy exertions will fail.” (*Ibid* p. 11).^૧

XI

**નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીના
રાજનામા અને ખરશેદજી માલુકજીનું સેવટનું
પંચામૈતના કામથી ફારેગ થયું.**

આ અરસાના છેડા તરીકે આપણે નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને ફરાંમજી કાવશજીનાં રાજનામાનો વખત લીધો છે, સખબ કે એઓનાં રાજનામામાં આ અરસાનો એક મુખ્ય અને અગતનો ખનાવ હતો. આ રાજનામા બાંધે કાંઈક વીગતે અતરે બોલીશું.

(૧) ઉપલી સામાન્ય હીલચાલનું શું પરિણામ આવ્યું તે માલમ પડતું નથી, પાછત્રથી અત્રે એક Students Literary Society નામની મંડરી ૧૮૪૮ માં બરપા થઇ હતી અને હાલની જ્ઞાન પ્રસારક મંડરી તેની એક શાખા તરીકે સ્થાપાઇ હતી (પા. પ્ર. I. પા. ૫૦૬.)

નવરોજી જમશેદજી વાડીઆએ તા. ૮ મી જુન ૧૮૩૬ ને દીને રાજીનામું આપ્યું. એ રાજીનામું ચા તેની નકલ પંચાએ-

૧. નવરોજી જમશેદજી તના દફતરમાં મલતી નથી. પણ તેવણે એ રાજીનામાના વાડીઆ અને ફરામજી સંબંધમાં તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૩૬ ના દીનની એક કાવચીનાં રાજીનામાં. જાહેર ખબર તા. ૧૬ મી જુન ૧૮૩૬ ના “મુમખઈ નાં શમાચાર” (પા. ૬૦૬) માં આપી હતી તે નીચે આપું છું :

“કુલે જરતોશતી ફરકાને જાહેર થાવા શાઈ હંમે વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી ખબર આપીએચ કે આજ કેટલીએક મુદત થાઈ પારશીની પંચાતનાં મેમખરનો હુધીકાર જે હમે ચલાવતા હતા તે હમેએ છોડેઓ છે અને તે વીશેની એક ચીઠી પંચાતનાં શાહેબોને તારીખ ૮ મી જુનની તેરીખે લખી છે. તેહમે તે શાહેબોને લખી વાલેઉં છે કે આજ કેટલાંએક વરશ થાએઆં પંચાતનાં મેમખરમે હમે દાખેલ છઇએ અને તે દાહડેથી તે આજ દીન શુધીમે જે કાંઈ મેહનત અંનજુમનની તરફથી બની આવી તે કીધી પણ હાલ હમારેથી મેહનત થાતી નથી અને ગરીબ લોકો નાહેકને હમારે ખારણે અઠરાએચ તેથી તમોને જાહેર કરૂચ કે હમારે ડેકાંણે હરેક બીજા શાહેબને ઠેડવો. હમે એ કામથી આજ દીનથી દુર છઇએ તે જાંણુમે-શ્રી મુમખઈની તારીખ ૧૫ મી જુન ૧૮૩૬.

લા. વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી શહી.”

એ જાહેર ખબરમાં રાજીનામું આપવાનો સખખ એવણ “હમારેથી મેહનત થાતી નથી અને ગરીબ લોકો નાહેકને હમારે ખારણે અઠરાએચ,” એમ જણાવે છે. એટલે જાહેરમાં એવણે રાજીનામાનો સખખ ખોલ્લે ખોલ્લે જણાવ્યો નથી, પણ ખુદ રાજીનામું, જે પોતાના ગાથાઓ ઉપર મોકલ્યું હતું, “તેમાં તે સખખ, તે વખતનાં પંચાએતનાં કામમાં કોઈ એવણનાં વીચાર મુજબ ચાલતી ગેરવ્યવસ્થા જણાવે છે.

ફરામજી કાવચીએ છુટું રાજીનામું આપ્યું હતું નહીં પણ વાડીઆ નવરોજીનાં રાજીનામાની નીચેજ એક મીનીટ રૂપે તે આપ્યું હતું. જેમ નવ-

શાલ વાઢીઆનુ શાલનાસુ યા નકલ પંચાએતને દફતરે હાથ લાગતી નથી તેમ તેની નીચે ફરામલ કાવશલએ પોતાના શાલનામાની કરેલી મીનીટની નકલ પણ મલતી નથી.^૧

(૧) આ જાપદના અસલ ગુજરાતી લખાણો દફતરે નથી અને બીજે ઠેકાણેથી મલતી નથી. તેથી એ ત્રીણે મુખ્ય તાર્ખસ Bombay Times ઉપર માનેકજી ખરશેઠજીએ ‘Q in the Corner’ એવી સહીએ લખેલો પત્ર સદામરો નીચે આપું છું, સમજ કે એ એક અગતો પત્ર છે કે જે તે વખતની પંચાએતના કામકાજની કાઠક હકીકત અને મુદ્દાકામની કોઈક હકીકતોની વીગત આપે છે.

“No. II.

“Sir,—The translation of the letter from Nowrojee Jamsetjee Wadia, adverted to in his proclamation published in the *Samachar* newspaper of the 16th June 1836, as given in my last number para 4th, is as follows :—

“Brothers Bomanjee Hormusjee, Framjee Cowasjee, Cursetjee Manockjee, Jamsetjee Jejeebhoy, Hormusjee Dorabjee, and the rest of the members of the Punchayat. This is written by Wadia Nowrojee Jamsetjee, who, with his prayer for his welfare, begs to represent that, on the death of the late Wadia Ruttonjee Bomanjee, your humble servant’s name was enrolled among the members of the Punchayat, and from that day I did what I could for our assembly, as well as for the benefit of our people; but as events of disgraceful nature at present are of frequent occurrence among us, and we cannot (or rather will not choose to) make any arrangements for checking the same, and as several poor people frequent my door for redress which I have it not in my power to grant, I, consequently, request the favour of your nominating some other person to supply my place.

* * * * *

“In conclusion, pray excuse me from this time; henceforth I shall consider myself absolved from this (the Punchyt’s) business. I shall cause a copy of this intimation to be published in the *Samachar* for the information of the public. Dated this 8th June, 1836.

(Signed.) NOWROJEE JAMSETJEE WADIA.”

"2d. At the foot of the above letter from Nowrojee Jamsetjee Wadia resigning his office as a member of the Punchyat, Framjee Cowasjee Sett made the following pungent observations. They are bold and undisguised, as they are penned with the sincerity and warmth of feeling which dictated them. It is a document of substantial interest, and is literally, as I could garb it in English, in these words :—

"I, Framjee Cowasjee, send greetings to all the gentlemen of the Punchyat, and write as follows: That our brother Wadia Nowrojee Jamsetjee has made but just and proper observations in withdrawing his name from the Punchyat. I, too, have come to the same resolution, and shall not hereafter join with you in transacting any of the Punchyat's business. Were I to attempt to particularize all my reasons for doing so, I could fill a thick folio volume, because we have of late failed in our objects in establishing any beneficial rules for our community. We have caused more evil than good for our people. You require not to be told the extent to which evil deeds are now being carried on among us. Individuals calling themselves Zoroastrians have now become so reckless that, in the first place, they look upon adultery and fornication as anything but sinful or disgraceful! There are, in this place at present, individuals who not only deserting their lawful wives, recklessly live with, and spend their existence in the houses of, unprincipled women, but even their bastard children are admitted among Zoroastrians to their great disgrace. You will take no notice of, much less punish, such individuals; they are allowed even to participate in the sacred rites of our 'Ghambars', and enter our most sacred places of worship; and what are the consequences resulting from this? Why, unprincipled Parsee females do now boldly and publicly keep up their illicit intercourse with men, even of other nations, by infamously exhibiting themselves like the females of other castes! and this because all the dread (hitherto felt) on the part of the males and females amongst the Zoroastrians has vanished away; because you, gentlemen of the Punchyat, have not brought, and will not bring, such offenders to punishment, but have on the contrary, passed the same over unnoticed. You are cognizant of their offences, but will make no arrangement to put a stop to this growing evil, the influence of which is every day increasing among us; and to

such an extent will it augment that in some ten or twenty years hence you may be certain of witnessing Parsee women with jingles to their feet, learn to dance and go about naughting, like the Hindoo and Mahometan women, not only in the assemblies of the Parsees, but also of other castes. Such is my belief, and I write this to convey my feelings to you on the subject.

“It is deeply to be lamented that in the present age (of enlightenment,) and during our leaderships, we should have so utterly neglected guarding against consequences such as I have premised above; and that we should have failed in administering *impartial* justice to individuals seeking it; and that *all this is owing unfortunately to the existence of sheer jealousy among our ourselves* !! In short, in neglecting to do good we have been the cause of augmenting mischief, and consequently we, the members of the Punchyat, on going to the other world will have to appear (before our Maker) covered with shame.

“It is to the *want of unanimity among ourselves of late that the whole of the (beautiful) workings of the Punchyat have been deranged*! Observe this, for instance, that the wife of one Namdar adopted a Mahometan Persian named Zal, as her son, and invested him with the sacred badge of Zoroaster, and afterwards married him to a Parsee girl, without the permission of the Punchyat; since then, this wretch of a man succeeded in enticing his said matroness, and she a widow and the mother of several children, actually eloped with him, and is living under his roof! You will do nothing to him—you will even not take the trouble of enquiring into the circumstance, much less take proper notice of it !! When such things are allowed to pass, why should we *suffer the name of our Punchyat to be soiled with disgrace* !!

“How many such instances might I write on? Gentlemen, you had the remedy in your hand but you neglected to avail of it in order to put a stop to such disgraceful doings as that I have mentioned.

“Proper *bundobusts* had been made in the time of the late Hormusjee Bomanjee Vadia, and other leading members of our Punchyat to check such licentious doings amongst the Parsees, but to such *bundobusts* you did not continue to give due effect, and it is to this that the increase of evil among us must be attributed. If you but

seriously reflect on this you cannot miscalculate on the probability of throwing obloquy on the fair name of our Zoroastrians, for when it will be more generally known among the English and other nations that adultery is thus virtually sanctioned by the Parsee caste, might they not call us all bastards ?

“ ‘ This very circumstance was forcibly brought to my knowledge by Mr. John Leckie, during the time the great case of the *Gheestas* (a Parsee family) was pending in the then Recorder's Court, and in the course of which several depositions were sworn to by the most respectable individuals among the Parsees, flatly contradicting each other !! Sheer envy (party feeling) alone influenced them to prevaricate themselves on the point at issue,— that according to our religion bastard children, though born of a woman of another nation, when invested with our sacred badge, are to be considered as legitimate offspring. Sir James Mackintosh, consequent upon such dispositions¹, admitted a Parsee illegitimate son to the right of heirship to his late father's estate. Mr. John Leckie who then was one of the sitting aldermen, sent for me, and told me that the Court had, in that case, allowed a Parsee illegitimate son to inherit his father's estate; consequently in ten or twenty years there would exist no difference among the Parsees between the legitimate and illegitimate children, and that they all might be termed alike bastards; and that though the Parsee gentlemen were well treated by the Europeans and allowed chairs to sit on, they hereafter would not be considered, under the above circumstances, respectable enough to be treated with even such common civilities ! The case in question abovementioned was subsequently brought to a new trial before Sir John Knewbolt, who re-investigated it anew, and by rejecting former contradictory evidences declared it as his opinion, and decreed it accordingly that a Parsee illegitimate son is entitled to a life maintenance only, and nothing more, from his father's estate.

“ ‘ Again, gentlemen, observe the consequence resulting from your non-interference to put a stop to admitting such illegitimate Parsee children as proselytes among us.

‘ “Here was an illegitimate girl by a French woman, from Mauritius, and within the last two days I have heard that even a member of my own *Banajee’s* family, a woman by name Heerjeeni Soona, who is upwards of 60 years old, has eclipsed the fair name of our said family by remarrying her son with this illegitimate girl, a bastard, under the circumstances which I have just now mentioned ! Behold, then, that even members of a respectable family are content now to view such transactions in the light of anything but disgraceful, and would thus rather sacrifice the respectability of birth, family, and character. And be assured, gentlemen, that such hereafter will be the most common occurrence among our own children—and for this reason, that the fault lies directly at our own door, namely, that we did not only put a stop to, or check, individuals from indulging in such, their infamous, proceedings, but *you yourselves, members of the Punchyat, were even not ashamed of yourselves, in joining in feasts in honour of the weddings of such illegitimate and bastard children, and in parading through streets in such processions, without regard to what people might say within themselves !*

‘ “ The members of the Punchyat are guilty of many such faults ; and if ever I had damaged myself by mixing up with such transactions I could not have ventured to take upon myself the task of telling you any thing now. If a father mixes himself up with any such disgraceful transactions, his son is sure to follow the same course, because he has no one to fear then : the only fear which he might have entertained of his father, but who being mixed up in such a transaction he need fear him not, for such a father, were he to admonish his son upon such a subject, what would be the son’s reply ?—Why this : But, father, why do you then do it yourself ? and this must silence him at once. In like manner, how can we admonish others unless we are guiltless ourselves ?

‘ “ Much of the Punchyat’s business being kept in arrears, the poor people at last got tired of running after us, and ruining themselves by the delay. For instance again, one Sorabjee, son of Sookla Jamas, outrageously took away a daughter-in-law of another Parsee. and, kept her in his own house as a concubine. You had both the knowledge of the circumstance, and proofs of the fact before you, but what did you do ? nothing !

" There are several persons, again, who will not even provide their daughters-in-law and wives with even common maintenance (on their being forsaken by their husbands ;) whilst others are ripe to commit bigamy !

" A carpenter deserted his blind wife ; she appealed to you—you would not do her impartial justice, and the said carpenter, without obtaining the Punchyat's permission, married another wife since the last six months, but as yet you have not caused a general assembly of our caste for the purpose of punishing the said carpenter, and the said Sookla Jamas's son !! Whilst the father-in-law of the said woman who eloped with the said Sookla Jamas's son has represented over and over again to allow his son, to marry another wife consequent upon the infidelity of his first wife ; and yet you would not comply with his reasonable request, by causing the general assembly of our Punchyat for the same.

" Thus when you, the leaders of the Punchyat, will not administer fair and impartial justice to those who represent their grievances to you where are they to go to ? to whom are they then to apply ? Veritably, under such circumstances, they are forced to act independently of the Punchyat, and it will be impossible for the Punchyat to punish them for defying its authority."

"3rd. After citing another case, that of one Muncherjee Merwanjee Jooja Francisna, similar in every respect to that of Sookla Jamas's son in openly living with a Parsee concubine, and whom the Punchyat could not bring to an account, Framjee Cowasjee concluded the above lengthy observations by requesting the leading members of that body to consider him, like his colleague Nowrojee Jamsetjee Wadia, to have relieved himself from the Punchyat's business, and absolved of all its questionable doings ; recommending, however, to the gentlemen to whom these observations were addressed in their official capacities of the leading members of the Punchyat, to reorganize that body upon some substantial and equitable basis, by rejecting some and re-electing other members from among, and by the general voice of the Parsee body, but nothing of the kind was done, and the Punchyat (as it ought to be) was suffered to expire without even a groan.

Bombay, 6th March, 1845.

Q IN THE CORNER. "

આપણે આગલા બાબતી છેવટે જોયું કે ખરશેદજી માનેકજીએ સને ૧૮૨૬ માં પંચાયતના કામથી ફારેગ થવાની મરજી રાખી હતી. ૨. ખરશેદજી માનેકજી જણાવી હતી પણ તે મરજી કબુલ કરવામાં આવી હતી નહીં અને તેવણને સમજાવી લેવામાં આવી હતી. પણ હવે જ્યારે ઉપર જણાવવા મુજબ નવરોજી વાડીઆએ અને ફરમાજી કાવશજીએ રાજનામાં આખ્યાં ત્યારે તેવણે પણ પોતાનો આગલો રાજનામાનો વીચાર પાછો રજુ કર્યો. તેવણે તે કંઈ લેખીત રજુ કર્યો હોય એવું દીક્ષતું નથી પણ માનેકજી ખરશેદજીનાં ઉપર જણાવેલાં પત્રોમાના તા. ૧૦મી એપ્રિલ ૧૮૪૫ ના (નં. ૧૨ વાલાં) પત્રમાં જણાવવા મુજબ તેવણે મોહટેથી પંચાયતના સાહેબોને પેગામ કેહવાડયો હોય (sent a message pretty nearly to the following effect), એમ દીક્ષે છે. રાજનામાના તે પેગામનો સાર માનેકજી ખરશેદજી પોતાના ઉપલા પત્ર (નં. ૧૨) માં જેમ આપે છે તે પ્રમાણે નીચે મુજબ હતો :-

"and. That he continued to manage the affairs of the Panchyat so long as that body continued to exist, in its purest sense, for the benefit of the Parsee community—that is, so long as their general assemblies continued to be publicly held, and the decisions then and there passed met with the approbation of, and were respected by the Parsee Community, but that since he found that some of his colleagues were adverse to having public assemblies to discuss and decide on questions affecting their caste, he had, it was well known, ceased to take part with them in their proceedings; that he was sorry to observe both his friends and brethren, Nowrojee Jamsetjee Wadia and Framjee Cowasjee Sett, were forced, like himself, to the necessity of withdrawing from the Panchyat; that the former gentleman published his resignation in the *Sumachar* newspaper, and the latter notified it by a long letter; but on his, Cursetjee Manockjee's part, he was amply content by returning the circulars with his *ultimatum* that so long as the leading and influential Parsees of the day choose not to conform to the rules of their caste, as provided for by their constitutional *bandobusts*, passed from time to time since 1817, and would not cause the general assemblies of their body, he would have nothing to say to them."

જ્યારે આપણે માનેકજી ખરશેહજીના આ બાબદના પત્રમાંથી ઉતારો કર્યો છે ત્યારે એવણે પોતાના (*Bombay Times* એમાં) માનેકજી ખરશેહજીના વીચાર નં. ૮, ૯ અને ૧૦ પત્રોમાં પંચાએતના પડી મુજબ પંચાએતના પડી ભાગવાના જે સખયો પોતાનાં મત મુજબ જણાવ્યા ભાગવાના સખયો. છે તે અત્રે આપું છું. તેવણના લખાણ મુજબ હોરમસજી ખમનજી વાડીઆના મરણથી એ પડતી શરૂ થઈ હતી અને તે આગલા બહોઅસ્તો નહીં જલવવાને લીધે હતી અને તે બાબદમાં જુના અને નવા સભાસદો વચ્ચે મોટો મતફેર હતો, જેથી ૧૮૩૬ માં કેટલાક જુના સભાસદોએ રાજીનામા આપ્યાં હતાં. એ બાબદમાં હું માનેકજી ખરશેહજીના તા. ૧૭ જાનેવારી ૧૮૪૫ નાં ૬ માં પત્રનો છેલ્લો ભાગ તાંકું છું.

“9th. The following are the points of contention between the old and newly made members of the late Panchyat:—

“The former strove to maintain the sacred principle of treating ‘the poor and the rich alike.’ The latter were bent upon sacrificing that *inestimable* principle !

“The former were for assembling the Panchyat, from time to time, in the usual manner, in one of their public places of worship; the latter could not bear the idea of having their measures openly canvassed by a public body, and were for having instead private meetings in their houses and offices !

“The former were for continuing to a class of Parsees called *Pusthakees* as the privilege which they enjoyed for nearly half a century, of celebrating the first day of particular *Ghumbars*—seasons—by giving a feast to the whole caste; whilst the latter were for conceding that privilege to one of their friends.

“The former were for excommunicating any Parsee who kept intercourse with any of the offenders then expelled from their caste; but the latter would, and did themselves eat and drink with those ‘out-castes’ *even* in Bombay, although the rules prohibited all from doing so.

“10th. In short, one after another each and every one of the rules and regulations passed by the late Panchyat, as given in my letters from

No. 2 to 6, for the better government of the caste, &c., have; either directly or indirectly, been suffered to be violated and trampled upon by those newly made members ! !

"11th. But the last, though not the least, cause of the division between the said old and the newly made leaders, was the encouragement given on the part of the latter to the unhappy re-establishment of the custom of bigamy among the Parsees and which the old members strove hard to check and annihilate—vide their 'bundobust' which I gave you in my letter no. 2; and for which offence a large number of Parsees, from time to time, were previously ex-communicated.

"12th. The circumstances I have just alluded to have been so vehemently commented upon, in language so strong, with reasons so cogent, in the letters of remonstrances which some of the old members of the late P'unchyat addressed to that body, in throwing up their offices, that I will not omit, in my succeeding numbers, to give you a translation of these remarkable documents."

એવણે ગેરવર્તણૂકના બે દાખલા તાંક્યા છે (પત્ર નં. ૮ અને નં. ૧૦). એક ફરફુનજી નવાખને. તે એક બુઢો પારસી હતો જેણે એક જવાન સાથે લગન કીધા પછી તેને પુરતો લવાજમ આપવા વગર તણ દીધી હતી. તે સ્ત્રીએ પંચાએતને અરજ કરવા છતાં તેણીને ઘટતો લવાજમ મળ્યો નહીં, તેથી તેણીને સુપ્રીમ કોર્ટમાં ફરીઆદી કરવી પડી હતી. એ નવાખના મુકદ્દમા બાબે આગળ આપણે હકીકત જોઈ છે. ત્રીજો દાખલો હોરમજી બમનજી વાડીઆના એક દીકરાનો છે કે જેણે જીવતી બાઈડી છતાં બીજી બાઈડી સાથે લગન કર્યા હતાં. તેવણની પહલી બાઈડી નવરોજી જમશેદજી વાડીઆની એક નબીરી હતી અને તેણે પંચાએતના બંદોબસ્ત વીરૂધ્ધ બીજી બાઈડી કીધી હતી તોપણ પંચાએત, એવણના કેહવા પ્રમાણે, એ બનાવ સામે કંઈ પગલાં લીધાં હતાં નહીં. એ બાબદના માનેકજી ખરશેદજીના શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે.

"No. 10.

"I stated in my last letter, para, 9, a few of the prominent points that led to the division among the old and the newly elected members

of the late Punchyat; and in para. 11 I added that the last cause, though not the least, that brought an untimely end to this once highly respected and really useful institution, was the encouragement given on the part of the newly elected Members to the unhappy re-establishment among the Parsees of Bigamy, which the old Members strove hard to check, and if possible to annihilate.

"2d. How strange and lamentable is the fact that the individual who trampled upon the Punchyat's bundobusts, who set its authority at defiance, and of whom (owing to the preponderance of the influence of the newly elected Members in his favour) no notice whatever was taken, whilst others were punished and expelled from caste for the very like offence, was one of the sons of the late Hormusjee Bomanjee Wadia, who (the latter) had so conspicuously distinguished himself among the Parsees for his zeal in the cause of their morality and welfare, by keeping, and causing to be kept, strictly inviolate the admirable rules of the late Punchyat, by setting such a bright example as that I quoted in my letter No. 6, para. 5, which led to his memory being revered even now among the Parsees!!

"3rd. This young gentleman's first wife survived but a very short time after this, to her, most awful blow. She was one of the grand-daughters of Nowrojee Jamsetjee Wadia, then one of the leading Members of the late Punchyat, and all that this respected old gentleman did, when he found that all persuasive measure from in and out of his family failed; that even those newly elected Members of the Punchyat were for encouraging on the youth to pursue his intentions, rather than taking any notice of the same; and as the only course that was left for him, the said Nowrojee Wadia, under such untoward and unhappy circumstances, was to have abdicated his office, and seceded from the Punchyat, by writing a letter to that effect to his colleagues, and proclaiming the following notice to the Parsees at large, dated 15th June 1836, as appeared in the *Sumachar* newspaper of the next day: "

કુળઈ સમાચારમાં લખેલો ઉપર જણાવેલો પત્ર અસલ ગુજરાતીમાં ઉપર (પા. ૬૬૪) આપ્યો છે માટે તેનો અંગ્રેજી તરજુમો અત્રે આપવાની જરૂર નહોતી નથી.

ઝેવું દીસે છે કે નવરોજી વાડીઆ અને ફરામજી કાવશજી એ બન્નેએ
 એકે રાજનામાં આપ્યાં હતાં, તોપણ પંચાએતનાં કામમાં
 એ ત્રણે સાહેબોના રાજ- હમશરીક થવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. ઝેવું દીસે છે કે
 નામા પર અમલ થયો નહી. એ સાહેબોને પંચાએતના યીજા આગેવાન સાહેબોએ
 સમજાવી લીધા હોય કે તેઓએ પોતાના રાજનામાં
 બાબે ફરીથી વીચાર કરી ચાલુ રહેવું. તેમ તેઓએ કયું, સખળ કે એ વખત
 પછીના પંચાએતના કામોમાં પણ આપણે એવણની સહી શાખો ભેંધએ છીએ.
 નવરોજી વાડીઆના સંબંધમાં તો આપણે ભેંધએ છીએ કે રાજનામાં પછીનાં
 વરસોમાં પંચાએતની કેટલીક મીટીંગો ખુદ એવણના તંબુમાં મલી હતી.
 દાખલા તરીકે, તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૪૦^૧ ને દીનગી, પછી ૨૮ મી
 એપ્રિલ ૧૮૪૦,^૨ અને તા. ૨૬ મી મે ૧૮૪૦^૩ ની મીટીંગો એવણનાં તંબુમાં
 મલી હતી. છેલ્લી એવણના તંબુમાં મલેલી એવી એક મીટીંગની તા. ૧૫મી
 નવેમ્બર ૧૮૪૨^૪ ની નોંધ મલે છે.

ફરામજી કાવશજીના સંબંધમાં પણ આપણે ભેંધએ છીએ કે એવણનાં
 ઉપલાં રાજનામાં પછીની પંચાએતની કેટલીક મીટીંગો એવણની પોતાની
 ઓફીસમાં મલી હતી. એવી છેલ્લી એવણની ઓફીસમાં મલેલી મીટીંગની
 નોંધ તા. ૮ મી મે ૧૮૪૩^૫ ની છે.

ઝેવું દીસે છે કે વાડીઆ નવરોજી જમશેદજીએ તા. ૧૧ મી માર્ચ
 ૧૮૪૪ ને દીને એક છુટું રાજનાસું નહી પણ એક બીજી બાબદના સંબંધના
 સરકયુલરમાં સેરો કરી ફરીથી રાજનાસું આપ્યું છે. “વાડીઆજી નવરોજી

- (૧) ઝો. ૧૫, બા. ૧૨, પા. ૭.
 (૨) ઝો. ૧૫, બા. ૨૧, પા. ૨૨.
 (૩) ઝો. ૧૫, બા. ૨૨, પા. ૨૩.
 (૪) ઝો. ૧૫, બા. ૧૧૪, પા. ૧ (૪ થો ભાગ).
 (૫) ઝો. ૧૫, બા. ૧૨૦, પા. ૬ (૪ થો ભાગ).

જમશેદજી તથા શંભશત અનંબુમંનના શરવે શાહેબોની ખીદમતમે ” અરદેશર દાદાભાઈ નામના ધણીની પોતાની સંસારી બાબદમાં તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૮૪૪ ની એક અરજ છે જેમાં ખરશેદજી માનેકજી લંબાણથી પોતાના એ સંસારી બાબદના વીચારે જણાવે છે, તેની નીચે નવરોજ વાડીઆ નીચે પ્રમાણે શેર કરી પોતે પાછું પંચાએતના કામથી હાથ ઉઠાવવાનું જાહેર કરે છે. તેવણે એ સંસારી બાબદનાં સરકયુલરમાં લખ્યું છે કે “ હંમેએ પંચાએતનાં કામથી હાથ ઉઠાવેઓ છે પંચુ આએ અરજમે જે ખીનાં લખી છે તે ઉપર લખા મુજબ તપાશેદી છે ને વરી ભાઈ ખરશેદજી માંણેકજીએ વધારે તજવીજ કરેલી છે ને શરવે ખીનાં લખીચ તેથી વાકેફ થાએ. ”

તા. ૫ મી મે ૧૮૪૫ ને દીને કેપ્ટન બરોઝ (Capt. Burrows) વાડીઆજી નવરોજ તથા પારસી પંચાએતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખી જણાવે છે જે “ તંમારા નશેશલાર બે અથવા તરંણુ જણાને હાલ હમનાં જરૂર મોકલાવી દેએ કોટની પોલીશ હાફીશમે મોકલએ મંને તથા લીજીટ શાહેબને એ શખશેને પુછ્યું છે.” એ પત્રની નકલની હેઠે નોંધ છે કે “ મી. લેજીટ શાહેબને તથા મી. લેજીટ^૨ શાહેબને જાહેર થાએ જે હાલ હંમેએ પંચાએતનાં કામથી હલાએદા છેએઉ. લા. વાડીઆ નવરોજજી જમશેદજીની અરજ કબુલ કરવી. ” એ ઉપરથી દીસે છે કે મે ૧૮૪૫ ની આગમચ એવણે પંચાએતના કામથી ફારેગ થવાનો વધારે ચોકશ ઠેકાવ કર્યો હતો.

માનેકજી ખરશેદજીના ઉપર જણાવેલાં પત્રોમાનાં નં. ૧૨ વાલાં પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે નવરોજ વાડીઆ આ પહેલું રાજનામુ આપવા પછી ૮) વરસ સુધી પંચાએતનાં કામમા સામેલ રહ્યા અને ૧૮૪૪ ના સાલમાં પાછું રાજનામુ આપ્યું અને તે તે સાલના એક અંગ્રેજી ન્યુસપેપરમાં છપાવ્યું હતું. માનેકજી ખરશેદજીના જણાવવા પ્રમાણે (જુઓ પત્ર, ના. ૧૨ પા. ૩૧) એમ ખીજી વખત રાજનામુ આપવા છતાં પણ એવણે અવાર નવાર પંચાએતનાં કામમાં સામેલ

(૧) એ. ૧૫, બા. ૧૫૬, પા. ૧૨. (૫ મો ભાગ).

(૨) એ. ૧૬, બા. ૯, પા. ૩. એ અસલ અંગ્રેજી પત્રનો તરજુમો દીસે છે.

(૩) “ખરશેદ”ને બદલે “લેજીટ” નામ ફરીથી નકલમાં લખાયું છે.

રહ્યા (Subsequent to the publication of the said second notification, he has again and again identified himself in some measures, with that body).

ઉપલી હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે ખરશેદજી માનેકજી પણ છેક ૧૮૪૪ સુધી પંચાયતના કામમાં સામેલ રહ્યા હતા. *

(૧) શેઠ ખરશેદજી માનેકજી તા. ૭ મી મે ૧૮૪૫ ને દીવસે ૮૧ વરસની ઉંમરે હક થયા હતા. એ ઉપરથી દીસે છે કે એવણે લગભગ મરણના વખત સુધી પારસી પંચાયતનું કામ કર્યું હતું. એવણનાં મરણ વેલાએ અત્રેના સર્વ પારસી વર્તમાન પત્રોએ પોતાની અત્યંત દ્વગીરી જાહેર કરી હતી. તે વખતના જાણીતાં “ચાલુકે” તા. ૮ મી મે ૧૮૪૫ ના પોતાના અંકમાં એવણની જાંદગીમાં એવણ સામે કરેલા દીકા માટે દ્વગીરી દેખાડી જાહેર કર્યું હતું કે “In the course of our editorial career, we may have transgressed the bounds of courtesy in making irreverential mention of the late Sett Cursetjee Maneckjee, but we this day confess ourself penitent for the same.” તે વખતના “મુલક સમાચાર” અને “જશ જમશેદ” ના અંકમાં તેવણને પારસી પંચાયતના આગેવાન મેમબરોમાના એક તરીકે જણાવ્યા છે. “જમે જમશેદ” તે જણાવ્યું હતું કે ગરીબોની ઇનસાફ કરવાની બાજમાં એવણનું ઘર “ફરબાર” અને “દાદગાહ” ચાઇ પડ્યું હતું. એ પત્રના તા. ૧૧ મી મે ૧૮૪૫ ના અંકમાં એવણે આગલ રાજીનામું આપવા છતાં કામ કર્યું કીધું હતું તેના સમજ તરીકે જણાવે છે કે લોકોએ એવણને ગરીબોના ઇનસાફ કરવાના કામમાં ચાલુ રહેવા કહ્યું હતું. ત્યાં લખે છે કે :

“ When some few years ago the deceased retired from the Punchayat's seat, people ran from house to house for redress, but in vain.....This state of things led the most distinguished and influential among the Parsee community to beg of the deceased Sett to resuscitate the Punchayat by resuming his office; and he was at last prevailed upon to do so about four years ago, to the universal joy of the Parsees; and in which benevolent occupation he continued up to the time of his last indisposition nay up to the very last moment he was conscious ? ”

તે વખતના એક અંગ્રેજ પત્ર (*Gentleman's Gazette* May 9, 1845) માં લખ્યું હતું કે “He.....held a prominent position in the Parsee Punchyat”. એજ અંગ્રેજ પત્ર (તા. ૧૯ મી મે ૧૮૪૫) એવણને એક સુશ્રેષ્ઠ પાંચરનાર (Peacemaker) ની ઉપમાં આપે છે. (આ વર્તમાન પત્રોમાના ખરશેદજી માનેકજી માટેના ફકરાઓ “Obituary Notices of the late Cursetjee Manackjee, Esq. as they appeared in all the Native and English Newspapers of Bombay, Printed at the Times Press, એવે નામના એક નાના પુસ્તકમાંથી આપ્યા છે.)

ફરામજી કાવજીએ તા. ૮ મી જુન ૧૮૩૬ ને દીને રાજનામું

૩. ફરામજી કાવજીએ રાજ. આપ્યું, પણ તે આગમચ એકથી વધુ વખત તેવજી નામા આગમચ કોમી કોમમાં ફેલાતી અનીતી બાબે અને તે માટેનાં પંચા- મએર વ્યવસ્થા બાબે એતનાં આંખવીચાંમણાં બાબે કૃયાદ કરવા માંડી હતી. તેની થોડીક વીગત અત્રે નોંધીશું.

પેહલી કૃયાદ એવજી તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૩૦^૧ નાં નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને જમશેદજી જીજીભાઈ જોગાં પત્રમાં લખી

(૧) પારસી પીઠાંવાળા- હતી. પારસી પીઠાંવાલાઓ દુકાનો ઉપર દારૂ વેચવા આની દુકાન પર ધરની પોતાને ધરની સ્ત્રીઓને બેસાડતા હતા તે સાંમે જમશેદજી રત્રીઓ દારૂ વેચવા બેસ- જીજીભાઈએ નવરોજી વાડીઆ અને ફરામજી કાવજી તી, તે બાબે સરખો ધનસાફ ઉપર તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૮૩૦ ને દીને પત્ર લખ્યો નહીં થવા બાબે કૃયાદ. હતો. તે ઉપરથી એવજી (ફરામજી કાવજીએ) એ પત્ર એજ તારીખે લખ્યો હતો. એમાં એવજી લખ્યું હતું કે “ હવે ભાઈજી એ બાબે તા. બીજાં એવાંજ ગનાંજ અનજીમનનાં કાંમ વરશ ૩)^૨ થયાં ખરાંબાંમાં પરેયાં છે તે તમે એક બીજાં મેમબરો હવે અદેખાંઈ રાંખીને અનજીમનનું કાંમનો હરએક ધારો ખાંઆંમખાં બંગારતાં આવેછે ને લોકોને પઠર આંતમાં^૩ આપીને પ્રીશાદ વગેરે બીજી કાંઈ કરવાં દેતાં નહીં તે તમે શાહેબોને શરવે રોશન છે જે હરએક કાંમમાં ને હરએક વાંતમાં અદાવત નાખીને ખાંઆંમખાં આં કજકજ^૪ નાંખીને તે કાંમ ખાંઆંમખાં જગારે છે તેથી હમે ગનાંજ નાંચાર છંછએ ને એ બાબે ગનોખી કરોદ આવે છે પંન એ તમાશેા લોકો જોએચ તે ચીજથી ઉચાં બેશીને ખોદાંએને આંદ^૫ કરીને બેશી રહએચ તેમાંજ ફાંએદો હમેએ

(૧) ચો. ૬, બા. ૪૭, પા. ૩૫.

(૨) આ ત્રણ વરસનો ઇસારો તે શેઠ હોરમજી બમનજી વાડીઆનાં ખરજીનો ઇસારો દીસે છે કે જ્યાર પછી પંચાએતનાં કામ અને સતા થોડીક ગગરી ગયલી માલમ પડે છે.

(૩) હાથમાં.

(૪) કદાચ ‘કચ’ (a prickly plant) ને બદલે હોય. આ પાલો ફરીરને લાગવાથી કચવચ થાય છે. (૫) યાદ.

જેઓ. કેટલાંએક કામમાં એ શાહેબ મોતો પાંલો^૧ થાઇને આંગલ પર છે ને કેટલાંએક કામમાં બીજાં શાહેબોને શાંતે શામીલીએત લઇને કરે છે તારે કેટલાંએક શાંતે કલુઓ કરતાં ફરીએ હેવાં કેટલાંએક કામ એવાં છે તેનાં ધારાં મજબુત એકજ ધારે બાંધે ને તે ધારાંમાંથી જે કોઈ ફરે તેની શબ્દ શાંટેજ બાંધે ને તે ધારાંવો પખલીકમાં બેશીને એવાં મજબુત કરે ને તે પખલીક કરે ને તે ધારાં ઉપરાંત પછી ઇનશાંન ચાંલે તારે તેની શબ્દ દેવાંને બરાંબર શામેલમાં રેઉ જે વખતે પોતાનો ભાધ હોએ તેને પંન નશીએત બરાંબર કરે તારે તંમાં ધારાં એવાં કે શી રીતે ફરે છે તેથી તમે મજબુત એ ધારાંવો જે બાંધવાં માંગો છેવો તેમાં એ પીકાંનો અશલ ધારે છે જે પીકાંમે આરત નહીજ રેએ તેથી તે પરમાંણે બાંધીને તેનાંને બાંબર કરીને પછી તે ઉપરાંત જે થાંએ તેની શબ્દ તમે પાશે બીજી તો નથી પંન એક તંમાંરી શોબતથી તેને દુર સુકાર છેવો તેમાં પંન તેને કશી વાંતની અરચન નથી પંન કબાંરબાંએ મરે તારે દખમાંમાં નહી નાંખઉ તેનાં દરથી તે બાંદો-બશને કાંએમ રાંખી શકશે તે શત બાંવો તેથી એ ઉપરનાં બાંધાંવો * ગનાં કરવાં છે તે તમે શાહેબોનાં આતમાં છે તે કરે ને તેનીજ શાંટે એ પંન બાંધો કરે.”

ત્યાર પછીનો એવણુની ક્યારાં બાબેનો પત્ર^૫ તા. ૮ જુન ૧૮૩૦ નો છે. આ પત્ર વાડીઆ નવરોજી ઉપર લખેલો છે. આગલા

(૨) રાંડીબાબે અને માર્ચ મહીનામાં નવરોજી વાડીઆ ઉપર લખેલા પત્રની જુરી કુટન સ્ત્રીઓ અને ચાદ આપી પોતાના એક અતલગનાં બેશી (ફરામજીનાં મરદો બાબે ક્યારાં. મામાના છોકરા) ની વાંધાભરી વર્તણૂક માટે એવણુ ક્યારાં લખે છે કે તે બરાબ સ્ત્રીઓને ત્યાં રખડતો ફરે છે અને તેઓને પોતાનાં ઘરમાં પણ લાવે છે. આ એક અગતનો કાગજ છે જેમાં એવણુ કોમમાં ફેલાતી કેટલીક અનીતી માટે ક્યારાં કરે છે. તે ક્યારાં નીચલી બાબદોની છે:—

(૧) મોતો પોલો એટલે “ મોટો પોલો.” હ.વ. પણ આપણે “ ચોહરો પોહરો ” કહીને એજ અર્થે વાપરીએ છીએ.

(૨) આ વાંચણુ બરા શકમંદ છે. (૩) બધોબરો.

(૪) હાથમાં છે. (૫) ચો. ૧, બા. ૪૫, પા. ૩૪.

(ક) કોઈ પારસીઓ રાંડોને ત્યાં પડી રહે છે ને વલી ઘરમાં રાંડો લાવે છે

(ખ) કોઈ ખરાબ કુતન સ્ત્રીઓ અને મરદો ધણી ખરાબી કરે છે તેઓ “હેવાં કાંમમો ફરીને ગનાંનાં છોકરાંવોને ફરેખ દીએ છે તા. બાંહેર બાંગલાંવો તા. બીજી ખોમમાં પં ન લઈ જાંએ છે.” આ સરવેનો મજબુટ હાથે અટકાવ કરવા એવણુ પંચાએતના સાહેબોને લેગા મલી વીચાર કરવા કહે છે અને જણાવે છે કે એમ નહી કરવામાં આવશે તો એવણુ પોતે હેંડબીલ વેંહચી એ બાબદ બહેરમાં મેલશે. એવણુ લખે છે જે “કઈબી બંદોબશત અનબુમન બેશીને કરે જે આંપરી જરથુશતી ખોમ દાંહાંડે દાંહાંડે ઉગાંડે બજારે ગુનાંનું ને પાંપનું કાંમ કરવાંને કરી ચીજની એખ ગનતાં નથી. એ પરમાંણે ગનાં જનાં શારી આંશાંમી તા. વચલી તા. છેલી ખોમ શુધી એક એકથી તમેએ તજવીજ કીધીજ નહી તેને લીધે બેહાંઈ વતી કરીને દરવંદની રાંડોને તાંહાં રાંતને દાંહાંડો પરી રહે છે ને શરવે ચીજનું હલેખર પં ન થાંએ છે ને તે ઇનશાંન ગુનેગાર થાએ ને તેને માંથે ગુનાં ચહડેઓ ને તેની શરમ આંખ ઉપરથી જતી રહી.....તે ધણી તમારાં શારાં ધરંમની જગે આંદરીઆં તા. આંતશબેહિરાંમમાં તા. ધંમખા-રમાં તા. હરેક બાજ રોજગારે તમે શાંથે એક બીજાંને શાંમેલ થાંઈને ઉભાં રહેચ તારે તમારી બંદગી તા. ધરંમ કાંહાં રહેઓ ને તમે શરેશરીઆં બંનેએ જે ફલાંને આંએ રીતનું માંબુથ છે જે આંવીને આંપડી શાંથે શાંમે-લમે બેઠો છે તે તમે કઈ અનબંન નથી જે તમેને તે વાંતનો ગુનાં નહી લાગે. પં આંપડે શરવે બાંનીએચ ને તેની શાંથે એકાં વાંપરેઉ હેમાંથીજ આંપડી તકરીર ગાંની ખોદાંએની આંગલ છે તેથી કરીને આંપડી જરથુશતી ખોમનું શાફ નથી ફેહેવાંનું. તેથી તમેને તેવાં ઇનશાંનને તરત નાંમ દેઈ શોધી કાંહાંડીને નોટીશ આપો જે તે ધણી માંશ ૧) મો ખરથનુમ અઠવાં નોહોન નાંડીને તે કાંમથી દુર નહી થાએ તો તમે તરત કઈબી શબ્દ તેને ઠેરવો જે પબલીકમે તેને શબ્દ મલશે તારે કઈબી તમારી ખોમની શોલાં રશે ને તમેએ જે છીનાંલ રાંનનાં છોકરાંવોને દીનમાં લેવાંને બંધ કીધાં તેનું

(૧) કોખમાં. (૨) એ શબ્દનું વાંચનુ સકમંદ છે.

રીગલેશન^૧ બાંધવાં માંગે છેવે તે ઉપરનું રીગલેશનની એ પાંખ છે જેને અંગરેજ લોકો બરાંચ^૨ કહે છે તેથી એ ઉપરનાં ધણીઓને મજબુત બંધ કરેા. ”

ત્યાર પછી શેઠ ફરાંમભી કાવસભીને આ બાબે બીજે પત્ર તા. ૨૬ જુન ૧૮૩૦^૩ નો છે. તે “ભાઈ” શાહેબ ભાઈ નવરોજભી યુ.

(૩) બેઠાઈના કામે જમશેદભી તા. ભાઈ જમશેદભી ભુભાઈ તા. ભાઈ બાબે કથાઈ. બહુમનભી હોરમજભી તા. ખરશેદભી માંબેકભી તા. બીજાં

અનંબુમનનાં શાહેબો ” ઉપર છે. તેમાં લખે છે કે

“ ભાઈભીઓને અરજ આંપરે બેઠા હતાં વાંડીઆંભી બંમનભીને તાં તે દારે જે ખરાબ કાંમનાં ધણીઓ જે રાંનમાંભી તા. ચોરતો ખરાંબ કાંમ બાંબેની^૪... જે હમનાં એ કાંમમાં પમત્રીકમાં પકરાંઆં છે ને તે વતરોગ ગનાંજ જનાંવો પંન એજ મીશાંતનાં છે. હવે તે બાંબે આંપરે પંનચાંત બેશવાંને ઠેરવેડ છે જે શોમવાંરે આંદરીઆંનમાં બેશીને તેને શજ દીભીએ તે બાંબે હમોએ એક મુખશોદો^૫ કીધો છે જે એ બાંબે આંપરી અનંબુમનનાં આંગલ શરવે બંદોબશ ચલાંવતાં હતાં ને લોકોને નશીએત કરતાં આવેઆં છડીએ પંન તે દારાની આંતમ ભુજ હતી ને તે વખતનાં ઇનશાંન એવાં નાંદાંન અકલનાં નહી હતાં ને હમનાં આંતમ વધી છે ને હવેનાં ઇનશાંન કઈજ ડીન ધંરંમનું કથું શમાંતતાંજ નથી ને હમોએ બીજાં બેએ ચાર શાહેબો શાંતે એ વાંતો થાંધ તે શાહેબોની તા. હમારી નજરમાં પંન એમજ આવે છે જે આંપરે તરત એવાં બાબનું રીગલેશન પકુ કરઉ ને તે રીગલેશનની તથકીર બાંધવી તેવી શાતે તેની શામને ઠેરવીને તે રીગલેશન તરત શણ્યો કરવી ને તે રીગલેશનની નકલો કુત્ત જરતુશી ખોમનાં મરદ તા. ચોરતોને આતો આત આંપવી ને પછી તમો આંબે અનંબુમન ભરો ને તેને પંન શજાં આંપો તેથી તમો ભાઈ જમશેદભી ભુભાઈને હમોએ ફરાંમભી કાવસભીએ તે રીગલેશનની આદલાશ આંપી છે

(૧) Regulation.

(૨) Branch. (૩) ચો. ૬, બા. ૪૫, પા. ૩૭.

(૪) અહીં જે ધણીનાં નામ છે.

(૫) “ મંચુદો ” અથવા “ મજબુતો ” એટલે “ ખરોડો. ”

તે ભાઈ શાહેજ ખરશેદજી માંહેકજીને વાંચવાં આંખી છે તે હમોને મોકલો તે હમો મેનત લઈ ભાઈ નવરોજજી જમશેદજી તા. જમશેદજી જીજીભાઈ શાહે બેશીને તે દરૂશ ફેરફાર કરીને તે જાંતનાં નંગ ૨૦૦ કરીને કુલે જરતુશી ખોમનીનાં શાંરાં શાહેખોને વાંચવાં બીરેએ જે તે શાહેખો તે વાંચીને તે ઉપર પોતાંને કઈ ફેરફાર કરઉ નજરમાં આવે તે પરમાંણે કરીને પાંછું અંત-જીમનનાં શાહેખોને મોકલે તે ઉપરથી નફી ફેરફાર કરીને તે પાંકુ રીંગલેશન છપાંવીને કરીએ જે એ કાંમ કીધાંથી કુલે જરતુશી ખોમનાં શાહેખોને ગનોજ નફો જે ગુનાંથી દુર રેશે તો જરતુશી ખોમની વરધી ગની થાશે ને કુલ આંલમ શોભાં ભરેલી થાશે તે શત જાંજીને ને એ વગર તમારી જરતુશી ખોમ હેવાં ખરાખ કાંમમાં જે બેએહાંધનાં નાંમોનાં બેએ મરદોએ તા. ચોરતો માંડી છે તે હવે ઠોરાં વરશ જે પકો બંદોબશ વગર ચલાંવશે તો ગનીજ ખરાંખી હવે ડીન ઉપર કાંમ ખરાંખ ઠાંશે તેમાં એક કાંમ ખરાંખ ઠાંશે જે પરમાંણે હીદુ તા. મુશલમાનમાં ખરાંખી ચાલી છે તેથી પંન ખરાંખ વધી જાંશે તારે તમે શત જાંજીને જે આપરી ખોમમાં શરવે વાંતે ખરાંખી થાશે ને એક વાંત આંલશે જે ફલાંનાં મેમખરોનાં વખતમાં એ કાંમની તજવીજ નહી ઠાંધ ને એક બીજાંની રાંખરખાંવત રાંખી તેથી કરીને કાંમ બગરેક તે બદલાંમી જીવેદાંન તલગ રેશે ને તેનો ગુનાં પાક દાંદગર દાવરની આંગલ આંપરાં રૂવાંનને ગનીજ શરમીનડી મલશે તે શત કરી જાંજીને. તમેને એ કાંમ ગતુ મોતુ નથી દેખાંતુ પંન એજ કાંમ તરત મોતુ આંવી પરેક છે તેનો બંદોબશ પંનચાંતનાં શાહેખો એકદલ ઠાંધને કરશે તો ગતુજ શેલ છે ને એ બંદોબશ બાંધીને પબલીક કરજી ને અનશાંકનાં શાહેખોને તા. હાંકમને માંલમ પરશે તે શાહેખો પંન એવાં નેક કાંમનો બંદોબશ જોઆંથી ખુશી થાંશે કાંએજે આંપરે ખરાંખ કાંમને બંન કરીએ છઈએ. શોમવારે પીઠાંવાંલાં બાંએ ભાઈ શાહેજ ભાઈ જમશેદજી જીજીભાઈ અલીબાંગમાં મલરાં માંગે છે તે દરૂશ છે જે પીઠાંનો બંદોબશ શોમવારે કરો. તા. ૨૬ જુન શ. ૧૮૩૦. ”

એજ બાબદ તા. ૭ મી જુલાઈ ૧૮૩૦ નાં પોતાનાં વાડીઆ નવ-રોજીનેગાં પત્રમાં એવણુ લખે છે. એક પારસી નામે

(૪) બદરૂબ ખાલીદો- ફરદુનજી ધડીઆલીનાં છોકરાની ધણીઆણીની બાબદમાં થી તેઓની જીઓના નવરોજી જમશેદજી વાડીઆએ એવણુ ઉપર તા. ૪ થી બચાવમાં બે ભાદ. જુલાઈ ૧૮૩૦ ને દીને પત્ર લખ્યો હતો. તેનાં જવાબમાં

એવજી આ પત્રમાં એ મુકદ્દમાનાં સંબંધમાં લખે છે કે “આંપરે તો શાંઈદોને માટે પાંચ મુકીને ઈનશાફ કરવો તેથી તમોએ જેતલાં શાંઈડીની જખાંથી શાંભલેલ તેજ વખતે લખીને તે ઘણીઓની શય લેવી ગતતી હતી ને તેની ઉપર વખતે તેને આંતશ મંગાવીને શોગન આંપીને પછી તે તમારાં આચરે તે તેથી તે શાંઈડોની મુખ જખાં ફરીને લખીને તે લોકોની શયઓ લઈને તેનાં શોગન આંપીને તે શોગન ઉપર મોઘેદ શાંપુરદાંડ અઠવાં અરડેશર શાંખ કરે જે શોગન હમો દેખતાં ખાંધાં છે તે શરવે આચરે દુખાં અનજીમનમાં બેશી વાંકેખ કરીને રજાં આંપો.”

એ પત્રમાં તેવજી નવરાજી વાડીઆની પુછપરછમાં જણાવે છે કે જેમ કેાઈ મરદ પોતાની સ્ત્રીની બદફેલી સાબેત કરી બીજી બાયડી કરવાની રજા માંગે છે અને તે તેને અનજીમન આપે છે તેજ પ્રમાણે જો કેાઈ સ્ત્રી પોતાના ખાવાઈની બદફેલી સાબેત કરી “બીજો મરદ કરવાં માંગે તો તમો અનજીમનનાં શાંહેબોને ગતુ મજબુત ગતારત છે જે તે મરદને રદ કરીને તેની બીનીત કરવી જે તે મરદને કેાઈ ફરીને બીજી આરત પનવા આપે નહીં ને તે આરતને બીજો મરદ કરવાની રજાં આપે. જે કુધ ખરાંબી થાંએચ ને આરતો ખરાંબ ઠાંએચ તે ખરાંબ મરદોથી થાંએચ. જે મરદોની ઉપર તમો હાંઈ ને નેશવર શજાં આંપો તો તે મરદ જારે ખરાંબ કાંમથી દુર રેએ તારે તે ઘણી પોતાની આરતનેજ શાંતે મોખતથી રાંખે તો આરત કડી ખરાંબ ઠાંએજ નહીં. તેથી હુમાંરો વીચારમાં આરતને વતી વાંતે મદદ કરવી જોઈએ.” એ બાબેનાં અંગ્રેજી કાયદાનો ફરાંમજી કાવશજી દાખલો આપે છે અને વધુ લખે છે કે “તમો શાંહેબો જો મેનત લઈને રીગલેશન મજબુત કરશે ને અનશાફ ખરો કરશે તાંલેવન તા. ગરીબનો ખરોબર કરશે તો આંપરી પાંખ દીન જરતુશીનો દારો હવે ચોકશ રોશન થવાનો ખરો તેથી તમો આરતની ફરીઆંદ પન પેલી શાંભલો ને તેતુ રીગલેશન પન મજબુત કરો ને તેમાંથી એક બેએને એવી રીતે શજાં આંપશે તારે તે મરદ પન ખરાંબીથી દુર રેશે ને ગુનાંતુ કાંમ કમી થાંશે તેજ મોતુ શવાબ વગર કીધે શવાંબ તમોને હાંશલ થાંશે તે શન જાંજીને.....તમો શરવે શાંહેબો જે કુધ કાંમ અનજીમનનુ આંતમાં હોએ તે ઉપર મેનત લઈને

- (૧) Vouchers. (૨) અરદેશર તે તે વખતનાં પંચાએતનાં મેહતા હતા.
(૩) અ. Hard સખત,

તરત કરશે તો કંઈથી કાંમની શોભા રશે તેથી આંપરે જે મરદ તા. ઓર-
તોનાં બંદકેલ બાંબેનાં રીંગલેશન તરત બાંધીને તે ધણીઓને નશીએત કરે
જે તે ધણીઓ ખરાબ કાંમથી દુર રહે ને નેક રશતે ચાલે તો તે મોતુ
શબાંબતુ કાંમ થાએ તેમાંથી શરવે નેક થાશે ને ખોદા.....ખરખત આંપશે.
એ બાંબતમો જરૂર મેરબાંની કરીને ત'માંરાં પ'નચાંતનાં મેમબરે શાંહેબોને
તા. બીબાં શાંહેબોને એ હમાંરી ચીઠી વાંચવાં બીટો તે શાંહેબોની નજરમાં
આંવશે જે હમો ઓરતની તશકીર પરમાંણે મરદની તશકીરને પ'ન શબાં વતી
આપવાને અરજ કરીએચ તે શરવે શાંહેબોનાં ધાંનમાં આંવશે ને કડી શાંહે-
બોને એ બાંબેનો કંઈ વીચાર આવે તો તમો વાંડીઆં હોરમજીને તાં બેઠક
કરે ને તાં પચીશ પચાંશ શારા જરતુશીમનાં એકતાં કરે ને તાં શેવક
આંવીને કુલે મુખ જબાંનથી વાકેબ કરે.....આંપરી અ'નબુમ'ન એક
પદશાંદારે તશકીર કીધી તેનુ શરવે કોઈ બોલી નથી શકતાં ને તેને શબાં નથી
આંપતાં ને ગરીબે એ કીધી તેને શબાં આંપવાંને બાંવે છેવો તેથી તમો
અનશાંક ગરીબના કરીને શબાં આપો છેઓ તેજ પરમાંણે પદશાંદારને પ'ન કરે
જે ત'માંરાં અ'નશાંકને આંબડ થાએ.”

તા. ૨૧ ફેબરવારી ૧૮૩૩ ને દીને ફરાંમજી કાવસજી તા. ૨૦ જાનેવારી
૧૮૩૩ ના દીનની મદરાસ અને ત્યાંથી પેશુ ગયલા
(૫) રાખેલી રાંડોનાં એક જરથોસ્તીની અરજીની ઉપર સેરે કરે છે કે જે
ફરાંમજી કાવસજીના બે સ્ત્રીને પેટની ૧૧ વરસની છોકરીને “આપરા બજારો-
બાબ. જોના રશમ છે તે મુજબ હમો તેને જરતોશતી શીરકામે
લાવીએ તેને શદરો કુશદી પેરાવીએ,” એવી અરજ
કરે છે. ફરાંમજી કાવસજી મીનીટ કરે છે “રાનના પેટના છોકરાંવો બાબે
આપરે જે કંઈ બ'ધોબશત કીધો છે તે કંઈ ફેરસર મો લાવતા
નથી ને એજ ખરાબ કામ ઉગાડું રાખીઉ છેવો તેમોથી આપરી જોમ
વહતી ખરાબ ને બેહાઈ ઉપર ચાલે છે તે શરવે શાડૂ નહી.
આપરી પાક જરતોશતી જોમને અએબ થાએ છે તેથી એની કંઈથી
તજવીજ કરીને બ'ન થાએ તે કરવું શબવર છે તેથી એવા બેએહાઇના
લોકોને એવા ગેલા કામથી અતકાવ મજબુત થાશે તારે કંઈ
...^૩ જન રશે તે જનએ. તેથી શરવે શાંહેબોને બીશીને કંઈથી બ'ધોબશ
બેરાવર કરવું શબવર છે.”

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૧૮, પા. ૧૩. (૨) Force, એટલે ‘મજબુતાઈથી અમલમાં’.
(૩) બંદી સજ્જ હજળતા નથી.

આ બ ૧૧ મો.

તા ૧૬ મી જુન ૧૮૩૬ થી તા ૩૧ મી દીસેમ્બર ૧૮૪૮.

આ બાબનો અરજો આપણે આગલા બાબની સેવટે જણાવવા પ્રમાણેનાં નવરોજી વાડીઆ, ફરામજી કાવશજી અને ખંશેદજી માણેકજીનાં રાજનામાના અરસા થી તે સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સ્થાપણા કાજે પારસી પંચાયતનું કંડ તે ખાતામાં આપી દીધું તે અરસા સુધીનો રાખ્યો છે. આ બાબમાં નીચલાં મેતાં મથાલાં હેઠળ કેટલીક બાબદોની હકીકત સમાવી છે.

- I. પંચાયતના મેમબરો, કંડ, હીસાબ, મીલકત, વીગેરે.
- II. સરકાર દરબાર સંબંધી બાબદો.
- III. ધર્મ સંબંધી બાબદો.
- IV. દબખા વીગેરેની બાબદો.
- V. અત્રે અને બાહરગામ સ્થાપાયલી દરેહમેહરો, અતરેની ધર્મશાળા અને બીજી ધર્મની જગ્યા વીગેરેની બાબદો.
- VI ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વતલી ગયલાંઓની બાબદ. તેના પરીણામમાં ખાસ પારસી નીશાળો બરપા કરવાનો સવાલ.
- VII. પારસીઓને લાગુ પડતા ધારા બંધાવી મંગાવવાની બાબદ.
- VIII. કોઈક સંસારી બાબદો.
- IX. કેળવણી સંબંધી બાબદો.
- X. બેહુદીન મોબેદોએ એક બીજામાં છોકરી આપ લે નહી કરવાના સગલની વધુ બાબદ.
- XI. બહારગામેની અનબુમનેને પંચાયત તરફની મદદ.
- XII. સુરત અને મુંબઈની પારસી પંચાયત વચ્ચેની બાબદો.
- XIII. પરચુટણ બાબદો. તેમાં જમશેદજી જીજીભાઈનો પોતાના ખાંનગી ધર્મખાતાં બાબેનો અકાબરો જોગો પત્ર.

પંચાયતનાં મેમબરો, ફંડ, હીસાબ, મીસકત, વીગેરે.

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૭૬^૧ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીનાં
૧. પંચાયતના મેમબરોની તંબુમાં પંચાયતની મીટીંગ મલી હતી, તેનાં
સંખ્યા વધારવી. કામકાજમાં નીચલી નોંધ જોવામાં આવે છે : “આપડી
પંચાયતનો મેમબરો ગાંનાં થોરા છે અને વખતે કાંમ પડેય
તારે કેતલાએક જનાં આવતા નથી વાશતે અંનજીમનનું કાંમ ઉતાવલે બંની
આવતું નથી તે ઉપરથી આજ દીને થરાવેજી છે જે અશલ મેમબરો છે તે
તથા બીજાં નવા મેમબરો મલીને આશાંમી જાણુ ૩૭) થરાવેઆ છે તેનાં
નાંમ અંનજીમન મલશે તે થેકાંને જાહેર કરીને ચોપડીમા દાખલ કરીશું.”

તા. ૨૧ નવેમ્બર ૧૮૭૮^૨ ને દીને મુંબઈની પારસી પંચાયતે
ગવર્નર જનરલ લોર્ડ આર્લેન્ડ ઉપર અરજી કીધી
૨. પંચાયતને સત્તા આપવા હતી. તેમાં તે વખતે પોતાની સત્તા ઘણીક તુડી ગયલી
જાણે એક વધુ કોરોય. હોવાથી કોમના લાભ (best interest) ને નુકસાન થતું
જણાવ્યું અને પોતાને માટે એક પ્રકારનું સ્વરાજ
માંગ્યું. તેઓએ લખ્યું કે :

“So large a body as the Parsees now comprise should be self governed.”
એ અરજીનાં ૩ અગતના ફકરાઓ નીચે આપું છું :—

“4th. If, as we hope your Lordship and the Legislative Council of India may be graciously pleased to pass a Regulation in conformity with our desires, the next point to be considered is the enforcement of such Regulation. The Panchayet, we regret to inform your Lordship, is now almost powerless either for good or evil, and unless that body is made respected by the Act of Government, the most serious consequences must ensue to the best interests of our caste. So long as that caste continued limited in number and willing to obey the decisions of the Panchayet, the want of recognised authority in that body did not

(૧) ચો. ૧૨, પા. ૪૪, પા. ૬૬, જુઓ ઉપર પા. ૪, પા. ૫૬.

(૨) ખોલાશીએ પંચાયત, પા. ૨૪૬.

appear so forcibly as it now does to the feelings and understandings of those interested in the welfare and prosperity of the Parsee Nation. Of late, however, a new spirit has sprung up, and each man claims a right of acting as he may think fit and very often in defiance of the decisions of the Panchayet and in wilful opposition both to the spirit and letter of our Laws and Usages. To be useful and of avail, both the Law and those who administer it, must be respected. And respect in ignorant minds seldom exists without some portion of fear. The lower orders of Parsees see that the Panchayet has no power to punish, and therefore do not respect its authority or its decisions, and as it has hitherto been our pride and almost the wonder of surrounding people, that so large a body as the Parsees now comprise should be self-governed, we are led thus most urgently to pray that your Lordship will invest the Panchayet with an efficient authority to control the vicious and encourage the virtuous. Even with the limited authority that the Panchayet now possesses it is the source of much good. One instance will be sufficient to exemplify this to your Lordship and that is, that the Parsee poor are entirely supported by the funds of which that body is the guardian and distributor. As bearing upon this grateful subject we trust we may be permitted to bring to the notice of your Lordship an extract from the published report of the Bombay District Benevolent Society which appeared in the Bombay Courier of the 27th August 1836,—a Society patronised by the Bombay Government and some of the most influential of its officers. The passage we allude to is as follows: ‘The public at large owe a debt of Gratitude to the Parsees of Bombay; for not one beggar of that Caste has ever applied to this Society, for relief, nor is a Parsee Pauper ever to be seen in our streets.’

“ 5th. In the constitution of the Panchayet, in the selection of its members, and in the Rules for its guidance, we are the first who would wish and pray for the most unceasing vigilance and control of the Local Government. We seek for no individual power or aggrandisement. The welfare, the happiness, the respectability of our caste and the inviolability of our Religion and peculiar customs is all that we are desirous to promote. The strongest feeling entertained by a Parsee is that of Veneration for his Religion, and next to that may be ranked the extreme

susceptibility that even the poorest and least instructed feel, as to any encroachment or interference with their customs and domestic manners. The enlightened Government of which your Lordship is the Head, we full well know, will never sanction anything that could in any way hurt the feelings or prejudices of our caste, and our only anxiety is, by securing to ourselves a recognised authority for our self-governance, to make our people more respected and more worthy of the continued favor and protection of the enlightened Government of British India.

"6th. In conclusion we have also most respectfully to request that your Lordship and the Legislative Council of India, will, by this proposed Regulation, recognise and confirm all usages, rights and customs that have prevailed, and still prevail among the Parsee people, which will most materially tend to set at rest all doubts that may have arisen from the present imperfect and undefined state of our Laws and Regulations and also best carry out the benevolent intentions of His Majesty's Ministers and the united Parliament of England as set forth in the 53d Section of the New Charter Act."

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૬^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ સરકયુલર કહાડે છે અને પંચાયતનાં નાણામથી બેંગાલ ૩. ત્રસ્ટીઓએ બેંગાલ બેંકના બેંકના શેર લેવાને સુચના કરે છે. બીજા સાંદુઓ તે શેરમાં નાણા રોકાવું. બહાલ રાખે છે. તે પછી તા. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૬^૩ ને દીને ૪) ત્રસ્ટીઓ કલકત્તે ફસ્ટમજી કાવસજી બનાજી ઉપર પત્ર લખે છે, અને તેમાં જણાવે છે કે "અંની મેડનને આપડી પંચાયતનું ફંડ અતરે એકઠું થાયેકું છે. આશરે રૂ. ૬૦) તેવું હમરનું તે મધે કેટલુંએક શરકારની નોટમો બાકી ઘેરવાલાને તાં વેચાળે જમે છે. હવે બાં શુધી તરશટી જણ ૪) નાં હાથમો છે તાંહાં શુધી તો કાંઈ ચંનતા

(૧) આ ચારટર એક્ટના જે ૫૩) માં ફકરાનો ઉપર ઇસારો કર્યા છે તે માટે જીજી "ખોલાશે એ પંચાયત" પા. ૨૫૨-૫૩.

(૨) મો. ૧૨, બા. ૫૭, પા. ૮૧.

(૩) મો. ૧૨, બા. ૫૧, પા. ૭૬.

(૪) ખીનજી પેહડી (hnpoo) વાસાતે ત્યાં.

નથી પંજી બંધે એ હાથમોથી બાહર પડેથી લોકોને ધાશતી રહે છે જે રહેને જેમ કાંઈ આગલ ધરંમનો પછી બારેવાત થયો તેમ થાયે તેથી શરવની નજરમો એમ થરેડ છે જે શી બંગાલાની ગવરમેનત બેનક મંધેથી શેરે ૩) વેચાતા લેવા તંબારી મારફતે. ને એ બેનકનું ચાતર ૧ નવું આયે મહી-નામો બદલવાનું છે ને ૬ મે શાંનલેડ જે હવેથી નાંહાતા શેર ૩. ૫૦૦૦) લખેનાં કરશે તેથી જો હોયે તો શેર ૬) લેજો.” એ કાગજમાં કલકત્તાની “ઉનીએન? બેનક” જેનાં શેર દર ૩. ૨૫૦૦) લખેના હતા, તેનાં પંજી શેરે પાંચ લેવાને લખ્યું. પંજી તેમ લખી ચારે સાહેબોએ સહી કરી સેવટે પાછું તેમ નહી કરવાને લખ્યું છે કે “તે લેવાને ખીજ સાહેબોની નજરમો દરૂથત આવતું નથી.”

એ પછી તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૬ ^૩ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ (દશખત ખરશેદજી જમશેદજી) એક પત્ર લખી રૂસતમજી કાવસજી ઉપર ઉપલાં કામ માટે રૂ. ૨૭૦૦૦ ની નોટો ખીડી મોકલે છે. તા. ૪ થી અક્ટોબર ૧૮૩૬ ^૪ ને દીને રૂસતમજી કાવસજી જવાબ લખી પંચાએતનાં મંગલા પ્રનાજી જે.થવયુ કરવાનું જણાવે છે. એ બાબદમાં ખીજે પંજી કેટલોક પત્રવેડવાર થયો છે. ^૫

તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૭ ને દીને ૪) ત્રસ્ટીઓ આ બાબદમાં દીનીદંડ લેવા કાજે રૂસતમજી કાવસજીને પાત્ર આપે છે અને એજ તારીખનો ખીજો પાત્ર પોતા તરફથી બેંકની મીટિંગમાં વોટ આપવા કાજે આપે છે. તા. ૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૩૭ ^૬ ને દીને રૂસતમજી કાવસજી કલકત્તેથી બેંગાલ બેંકના સંક્રેટરી (J. Uday) ઉપર જે પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વરત્રનાં બેંગાલ બેંકના ખીજ ૮) શેર અત્રેના

(૧) Charter.

(૨) Union.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૫૨, પા. ૭૭.

(૪) ચો. ૧૨, બા. ૫૩, પા. ૭૩.

(૫) ચો. ૧૨, બા. ૬૪, ૬૫, ૬૭, ૬૮.

(૬) ચો. ૧૪, બા. ૧, પા. ૯.

ચાર ત્રસ્ટીઓનાં નામપર ચહકાવાને લખવામાં આંચું હતું. જે કે વાંધો લીધો હતો કે જમશેદજી જીજીભાઈનાં નામપર ૪૦) શેરો હતા, તેથી હવે એવજીનાં નામ ઉપર વધુ શેરો થઈ શકે નહીં. તે ઉપરથી અત્રેથી પુછપરછ કરી રૂસ્તમજી કાવચજીએ બેંકને ઉપરોક્ત પત્ર લખ્યો કે એ શેરો ધર્મખાતાંના છે. માટે તે ચાર ત્રસ્ટીઓનાં નામ પર, 'As Trustees for Parsee Panchayet of Bombay', એમ ટ્રાન્સફર કરવા. તા. ૨૬ જુલાઈ ૧૮૩૮ નાં અત્રેથી કલકત્તા બેંક પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ શેરાનું ડીવીડંડ ત્યાંજ રાખવાને લખવામાં આંચું, સખખ કે પંચાયતના ૮) શેરો માટે ત્યાં નાણું ભરવાનું હતું. બ્યાજના રૂ. ૨૪૦૦) ઉપાંત રૂ. ૧૩૬૦૦) અત્રેથી મોકલવા જણાવે છે. એવું દીશે છે કે પંચાયતના ૮ શેરો હતા અને તે વખતે દર બે શેરે એક નવો શેર રૂ. ૪૦૦૦) નો કાઢવા ઠેકવવામાં આંચું હતું, તેના ૪) શેરાના રૂ. ૧૬૦૦૦) ની બાબદમાં આ લખ્યું હતું.^૨

સંવત ૧૮૬૩ થી સંવત ૧૯૦૩ (ઇ. ૧૮૩૭ થી ૧૮૪૭) સુધી ૧૧) વરસમાં બેંગાલ બેંકના શેરાનું શું શું ડીવીડંડ મળ્યું હતું તેની એક ટીપ મલે છે. એ ટીપ પ્રમાણે એક વરસ (સંવત ૧૮૬૬) માં બોહામાં બોહા ડીવીડંડ ટકા રૂ. ૭૦— મળ્યું હતું અને વધતામાં વધતું ડીવીડંડ (સંવત ૧૮૬૪ માં) ટકા રૂ. ૧૪ મળ્યું હતું.^૩ એ ડીવીડંડ પ્રમાણે સંવત ૧૮૬૩ થી ૧૯૦૨ સુધીમાં રૂ. ૭૪૭૦૮૮૮ ઉપજ્યા, તેની વીગત જુદી આપવામાં આવી છે.^૪

આ પત્રવેહવારનાનાં એક કાગજ-તા. ૬ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૭ ને લીધે અત્રેથી ચાર ત્રસ્ટીઓએ રૂસ્તમજી કાવચજી પર લખેલા ૪. આ અરસાયા પંચાયત- કાગજ-માં આ વખતના મુંબઈની પંચાયતના માસીક નો માસીક ખર્ચ. ખર્ચ માટે લખે છે કે “ આપડી પંચાયતમા ખર્ચ દર મહીને રૂ. ૪૦૦) તા. રૂ. ૫૦૦) નો છે.....એ

-
- (૧) ચો. ૧૪, બા. ૧૦, પા. ૮. (૨) ચો. ૧૪, બા. ૧૨, પા. ૧૦.
 (૩) ચો. ૧૬, બા. ૬૩, પા. ૪૩.
 (૪) ચો. ૧૬, બા. ૬૫, પા. ૪૭.
 (૫) ચો. ૧૨, બા. ૬૮, પા. ૧૦૨.

ખરંમનું કાંમ છે તેથી ખોદા ત'મોને બરકત આપશે ને હર વરસ અતરે
ખરંમની પતેતીની ટીપ થાએ છે તે મ'ધે જેની ખુશી આવે છે તે બરે છે
તેથી ત'મોને પંજુ બરવું શબવાર છે." એજ તાં ૪ થી એપ્રીલ
૧૮૩૭ ના પત્રમાં રૂસતમજી કાવસજી આ અરજના જવાબમાં પતેતીની
ટીપમાં પોતા તરફથી રૂ. ૩૦૦) ભરે છે.

તાં ૨૬ મી જુન ૧૮૪૧^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ " શરવે
શાહેઓની ખીદમતમો અરજ એ છે જે હ'મણે આપડી
૫. પંચાએતનું નાણું પંચાતનો હીશાબ ગીએ વરસનો ઉતારવા માંડેઓ છે
હ્યાં ફરોનું હવું અને તે મ'ધેથી એ વરસનું શરવાઈઉં પંચાતની પુંજીનું
હ્યાં રાકવામાં આવ્યું હવું. અતરે શેજ તમોણે જેવા ખીડેઉં છે," એમ લખી વીગતમાં
રૂ. ૧,૧૦,૦૦૦) ની પુંજી નીચલાં ફંડા ખાતે જણાવે છે:—

- રૂ. ૭૬,૮૦૦ જનરલ ફંડ ખાતે.
- ૩૧,૧૦૦ ગહંબારનાં ફંડ ખાતે.
- ૧,૪૦૦ દખમાંની મરામત ખાતે.
- ૭૦૦ છોકરાઓની નીશાલ ખાતે.

એ રકમ નીચલી રીતે રાકાયલી હતી:—

- ૨૮,૮૦૦ રીમોંગટન કુ.માં.
- ૧૮,૦૦૦ સરકારની ૫) ટકાની રૂ. ૧૭,૦૦૦ ની નોટ ઉપર લામત.
- ૬૧,૩૦૦ બેંગાલ બેંકના ૧૨ શેરે.
- ૧,૬૦૦ શેઠ ફરાંમજી (કાવસજી) પાસે.

૧,૧૦,૦૦૦

આ અરસા આગમય પંચાએતમાં અપાયલી બખરીનંદા રકમે પંચા-
એતનાં સામાન્ય ફંડોમાં જમે થતી હતી, પણ હવે
૧. પંચાએતમાં ભુદાં ખાતાં રૂ. ૫૦૦૦) યા તેથી વધુ રકમે આવતી થઈ, તેથી
એ પાડવાની સરખાત. ધણી ધણીઓનાં ભુદાં ખાતાં પડવા લાગ્યાં. એવાં કેઈક
ખાતાંઓ નીચલાં હતાં:—

(૧) એ. ૧૨, બા. ૭૨, પા. ૧૦૬.

(૨) એ. ૧૫, બા. ૭૨, પા. ૨૪. (ભામ ૩ જો).

તા. ૭ મી એપ્રિલ ૧૮૪૧ ને દીને ફરદુનજી સોરાબજી પારખનાં ઉદ્દેશમાં તેવણના બેટાએ ખરશેદજી તથા જમશેદજીએ (ક) રૂ. ૫,૧૦૦ ની રકમથી પોતાના પીતાની નયતે રૂ. ૫૧૦૦ ની તાંદેસ્તી લખાવી પાડવામાં આવેલું પારખ જુદું ખાતું પડાવ્યું, કે તેનું વ્યાજ હરશાલ ઉપજે તે બાધબાદ ખાતું. “આપડી પંનયાતનાં અકાબરે બાંહાં બાહેર ગરીબ લોકોની વશતી છે કે જે ઠેકાને આપડા જરથોશતીઓને કશી રીતેથી મદદ પોહિયતી નથી તે ઠેકાને મુનાંશબ બજી તેવી રીતે વેહેચીને મોકલે”. એ ઉપાંત રૂ. ૧૦૦૦) ની રકમ બીજાં જુદાં ધર્મખાતાંમાં આપી હતી. આ રકમના સંબંધમાં પારસી પંચાએતને દફતરે હાલમાં પછ નીચે પ્રમાણે ખાતું છે:- “મરહુમ શેઠ ફરદુનજી સોરાબજી પારખજી ધરમખાતું (નં. ૨૨૨).” હાલમાં તેની કુલે પુંજ રૂ. ૨૨,૦૦૦) છે અને તેનું વ્યાજ “મુકતાદને ટાંકણે દેશાવરે ખાતેના આંધલાં પાંગલાં તથા ગરીબ લાચાર જરથોશતીઓને વેહેચી આપવા સાફ રૂપીઆ વાલવાનું ફંડ નંબર ૨૧” માં જમે આપવામાં આવે છે.

તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૪૬ ને દીને “શરવે અનજુમનનાં શાહેઓ” બેગો એક પત્ર લખી સર જમશેદજીએ પોતાનાં બેન (ખ) સર જમશેદજી જી. નવાજખાંડ ગુજરીઆં તેનાં શવાબને શાફ રૂ. ૫૧૦૦) બાધબે પોતાનાં બેનની પંચાએતના અકાબરેને શવાબીન કીધા કે તેનું ખાતું પાઠી નેવતે પડાવેલું ખાતું. “જે કંઈ વીઆજ હરશાલનું ઉપજે તે શ્રી નોશારીના અકાબરે ઉપર વાંચે જે તાંહાંના જરથોશતીઓનાં નાંઆવારેશ રૂવાંને અવલમનજલ પોહિયાટે તથા આંધલાં પાંગલાં તથા નાંચારને કંઈ જુજળી મુશારે કરી આપવાની શપુરત કરે તેહની શરવે મુખતી-આરી શ્રી મુમબઈનાં અકાબરેની છે.” એ પત્ર સાથે રૂ. ૫૦૦) એવજી “મુમબઈનાં હાંધલાં પાંગલાંનાં ધરમ મધે તથા રૂ. ૫૦૦) બીજા શ્રી શર-તનાં આંધલાં પાંગલાંનાં ધરમ મધે આપેઆ.” આ રકમનું હાલમાં રૂ. ૫૦૦૦) નું ખાતું પારસી પંચાએતને દફતરે નીચલાં નામે છે : “નામદાર સર જમ-

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૫૬, પા. ૧૧.

(૨) આ ફંડ માટે જુઓ સને ૧૯૨૬ નો છપાયેલો હીસાબનો ચોપડો પા. ૧૩૦.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૩૭, પા. ૧૪.

શેફલ જીજીભાઈ પેટેલા બારીનેટના બેદેન બાઈ નવાજબાઈનું ધરમખાતું
(નં. ૨૦૬).” ૧

રોજ ૩ માહ ૧૨ (સને ૧૨૧૪ તાં ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૫) ૧ ને
દીને જાંગીરજી લીકીમનાં ઉથમખાંમાં મરનારનાં ધણીઆણી
(૩) જાંગીરજી લીકીમનું દીનબાઈ અને બેટા પેસ્તનજીએ રૂ. ૫૦૦૦) પંચાએતનાં
ખાતું. કુંડમાં “ આંધલા લુલાનાં ધરમનાં કુંડ ખાતે ”
આખ્યા. એ પ્રસંગે સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પણ મર-
નારની નંધએતે રૂ. ૧૦૦૦) આખ્યા, જેમાનાં રૂ. ૨૫૦) ગાહખારના, ૨૫૦)
આંધલાં પાંગલાંનાં અને ૫૦૦) સુરતનાં આંધલાં તથા ગરીબ લાચારનાં કુંડમાં આખ્યા.
મરનાર પુને હક થાયા હતા, પણ તેવણતું ઉથમજીનું મુખાઈ ખાતે થયું હતું.^૩
એ કુંડ હાલમાં “ મગ્દુમ શેક જાહાંગીરજી ખરશેદજી લીકીમનું ધરમ-
ખાતું નં. ૩૨૫ ” એવે નામે રૂ. ૫૦૦૦) ની રકમનું છે. તેનું વ્યાજ
“ મુખાઈનાં આંધલાં પાંગલાં તથા લાચાર જરથોશ્તીઓની પરવરશી ફરવા માટે
પગાર આપવાનું કુંડ નંબર ૧૫ ” મા જમે આપવામાં આવે છે (૧૬૨૬ ના
હીસાબનો ચોપડો. પા. ૧૬૭).

પંચાએતનાં દફતરમાં “ દસતુરજી એદલજી દારાબજી સંબલુને નામે
જન્દ તથા પેદેલવી શીખવવા ને આશરે આપવાનાં કુંડનું
(૫) દસતુરજી એદલજી દારા- ખાતું ” એવે નામનું ખાતું છે. ૪ તેની સને ૧૮૪૭ ના
બજ સંબલુની યાદમાં સાલમાં થાયલી સ્થાપણાની હકીકત “ બેદેશતી દસતુરજી
રીતું કુંડ. શાહેબ એદલજી દારાબજી શંનબલુનાં ઉડીઆંબુનો
વંચાએલાં પતરની નકલ ” એવે મથાલે અપાયલી
નકલ ઉપરથી માલમ પડે છે. એ નકલ નીચે પ્રમાણે છે^૫ :—

(૧) જુઓ સને ૧૮૨૬ નો છેલ્લો જપાપલો હીસાબનો ચોપડો, પા. ૧૨૪.

(૨) ચો. ૧૬, પા. ૨૧, પા. ૫.

(૩) જુઓ ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૪૬ નું મુખાઈ સમાચાર પા. ૯૬૬. એ ખાતાં
માટે જુઓ છેલ્લો જપાપલો ૧૮૨૬નો ચોપડો. પા. ૧૨૭.

(૪) સંવત ૧૮૫૦ નો હીસાબનો અપેલો ચોપડો, પા. ૨૪૧.

(૫) ચો. ૧૬, પા. ૯૭, પા. ૪૮.

“ સમશ્વત અનંતુમનના શાહેબોને માલૂમ થાયે જે બેહેશતી દશતુ-
રજી શાહેબ એદલજી દારાબજી શંભાંજીનાં પુન શાઝ તથા એ શાહેબની
હઆદગારી રાખવાને કીજે કેટલાએક શાહેબોએ રૂ. ૩૦૦૦) ની એક રકમ
ઉભી કરી છે અને ઠંડવેઉં છે કે એ રૂપીઆનું એક ખાતું બેહેશતી દશતુર
મજકુરને નાંમે પંચાએતનાં દફતર મંધે પાડવું અને એ ખાતે બીજા
શાહેબો પોતાની ખુશીથી જેટલા રૂપીઆ આપશે તે એ ખાતે જમ કરેઆમો
આવશે અને એ રૂપીઆનાં વેઆજ મંધેથી જંદ તથા પેહલવી શીખનારાઓને
તથા એ ભાશામો વધારો થાયે તેહવી બાબદોને આશરો આપવો વાશતે
જે જે શાહેબો એ ખાતે રૂપીઆ આપવા માંગતા હોયે તે શાહેબોએ શેઠજી
જીભાઈ દાદાભાઈનાં છોકરાવોની કંમપનીની આપ્રીશમો ભરવા. શ્રી મુમબાઈની
તારીખ ૩૦ મી આગસ્ટ થને ૧૮૪૭ રોજ ૭ મો માહ ૧૨ મો શેહેનશાહી
થને ૧૨૧૬ ઇઅજ્જરહી.” એમાં જે નાણું ભરનારાની ટીપ આપી છે તે
પ્રમાણે કુલે રૂ. ૨૮૭૮ ની રકમ ૧૨) સાહેબોએ ભરી આપી છે.

એ મરહુમ દશતુરજી માટે ચીન, કનટાંન મધે પજી નાણું ભરાયું હતું
તેની ટીપ ૧ “ શ્રી ચીન કંનટાંન મંધે થાયેલાં ઉવરાંજીની ટીપની નકલ ”
એ મહાલાં હેઠલ દફતરે આપવામાં આવી છે. ત્યાં ફરતી કરેલી મહેદનજરની
નકલ નીચે પ્રમાણે છે: “શ્રી ચીન કંનટાંન મંધેના શરવે જરથોશતી શાહેબોની
ખીદમતમો અરજ એ છે જે શ્રી મુમબાઈ મંધે દશતુરજી શાહેબ એદલજી દારાબજી
શંભાંજીનાં બેહેશતનશીન થઆ છે તેવંનનાં પુનને શાઝ તથા તે શાહેબની
હઆદગારી રાખવાને કીજે શ્રી મુમબાઈ મંધે કેટલાએક શાહેબોએ તેવંજીનાં
હકમનાંમો એક રકમ ઉભી કરી છે ને ઠંડવેઉં છે જે એ રૂપીઆનું એક
ખાતું બેહેશતી દશતુર મજકુરને નાંમે શ્રી મુમબાઈની પંચાએતનાં દફતર
મંધે પાડવું ને એ ખાતે બીજાવો પોતાની ખુશીથી જેટલા રૂપીઆ ભરશે તે
હીધામો આવશે ને એ શરવે રૂપીઆનાં વેઆજ મંધેથી જંદ તથા પેહલવી
શીખનારાઓને તથા એ ભાશામો વધારો થાયે તેવી બાબદોને આશરો આપવો.
એ રીતે શ્રી મુમબાઈ મંધે ઠંડવેઉં છે તેથી આએ ખાતાંમો આશરો આપ-
વાને જે શાહેબોની નેક નજરમો આવે તે પરમાંણે મંદદ કરવી. શ્રી ચીન

કંનતાંનની તા. ૨૧ મી અક્ટોબર શને ૧૮૪૭ અંગ્રેજી.”^૧ ત્યાં આશરે ૧૦૦ ઘણીઓએ કુલે દાલર ૮૦૫ ભર્યા હતા:-

એ દસ્તુરજીનાં કેતાબખાનાંની ચોપડીઓનું જે લીસ્ટ^૨ પંચાએતનાં દફતરે નોંધવામાં આવ્યું છે, તેમાં નામવાર ૩૪૫ ચોપડીઓ દસ્તુર એદલત સંબંધના જણાવી છે. એ ટીપ નીચલે મથાલે આપી છે “દશતૂરાંન કેતાબખાનાની ટીપ. દશતૂરજી શાહેબ મરહુમ મૂરબી દશતૂરજી એદલત દારાબજી રૂશતમજી શંભાણાના કેતાબખાનાંન લીસ્ટ- જન્દ-તથા-પેહલવી-તથા-પાજન્દ-તથા-ફારશી-અરબી-તથા શે’શકરત અને શુજાતી વગેરે અંગ્રેજી કેતાબોનાં નામ બ નામ શૂધાનું લીસ્ટ કીધું છે- તેંદની વીગત.” એ ટીપમાં નીચલાં નામો, જે જેમ ત્યાં આપ્યાં છે તેમ આપું છું, તે આપણું કાંઈક ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે:-

૧. જન્દ બેહેમન ઇઅશત બા શે’શકરત. ૨. નીરંગ આફરીંગાંન બા માંએની પેહેલવી. ૩. આફરીન ગહંમખારની બા માંએની પેહેલવી. ૪. ઇઆ-રીએ ફરેશતેગાંન. ૫. ઇજશને શે’શકરત તરબુમાં શાતેની. ૬. હીશયેરી.^૩ ૭. અનબુલે મતી.^૪ ૮. મકતૂબાતો^૫ બેહેદીન કાંમાં બીન આશા ખંબાતી ઇરાંનથી લાવેલો છે. ૯. વજરકરહ હીની પેહલવી. ૧૦. વંદીદાહ પેહેલવી માંએની શાયેનાં જલહ ૨. ૧૧. ઇજશને પેહેલવી માંએની શાયેની.

(૧) ૧૯૨૨ ના માર્ચ માસમાં ચીન જાપાનની મારી સફર દરમ્યાન હોંગકોંગ ખાતે મને ત્યાંની અનગુમનનાં કોષ્ટ જુના દફતરે જોવાની તક મળી હતી. તેમ જોતાં મને ખાલમ પડ્યું હતું કે તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરી ૧૮૪૭ ને દીને “નેકનામ સર જમ-સેદજી હજીમાઈ નાઈટ તથા નેકનામ વાડીઆજી બખતજી ઓરમજી”, એવે નામે ત્યાંથી એક પત્ર આવે રવાના કરવામાં આવ્યો હતો. અને તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે મરનાર દસ્તુર એદલત દારાબજી સંજાણી ઇઆદલત માટે જન્દ અવસ્તા પેહલવી શીખવવા હંડ ઉણું આપ તેમાં ચીનના જરયેસ્તીઓએ ૮૦૫ દાલર ભર્યા છે. (જુઓ ત્યાંથી તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૯૨૨ ને દીને મેં જામે જમશેદ ઉપર લખેલું પત્ર).

(૨) એ. ૧૬, બા. ૧૦૫, પા. ૫૬.

(૩) આ જન્દ હીસ્ટરી (History) માટે લેવ.

(૪) આ નામ શું છે તે જરાયર સમજ પડતી નથી.

(૫) મહંમુદી. હો., મહંમુદીન, પશો.

૧૨. બીશપરદ પેહેલવી માંએની શાયેની. ૧૩. બેહેરાંમ ઇઅશત પેહે-
લવી માંએની શાયે. ૧૪. બુનદેહેશને પેહેલવી. ૧૫. બાંમાશપ નેહાદ.^૧
૧૬. ખોરહે વહીજક. ૧૭. દીનકરદનાં ૮) દકતર પેહેલવીમાં. ૧૮. શતા-
એશ ઇઅજદાંન પેહેલવી. ૧૯. રેવાએત દશતૂર દાગબ હોરમજદીઆર.
૨૦. વજર^૨ હોરમજદી. ૨૧. ખેશતાબ. ૨૨. જરેદશત અફશાર.
૨૩. બાએનદેહ રોદ.^૩ ૨૪. અવશતાએ દરૂન ઇઅશતન. ૨૫. અએ
બાન શેર. ૨૬. તવારીખે તફરીક. ૨૭. વીશતાશપ નૂશક શાદે. ૨૮. બાંમા-
શપી પેહેલવી. ૨૯. અવશતાએ ઝોગમદેયા. ૩૦. રેવાએત બેહેરખાંન
શાયુરની. ૩૧. દાદાર ખીન દાદ દોખતનો નુશકો. ૩૨. શેકન ગૂમાંન
વબર શેશકરત તરબૂમાં શાતે. ૩૩. અવશતા એ દરૂન ઇઅશતન પેહેલવી.
૩૪. વીશકરદ પેહેલવી. ૩૫. અદેવે કવીએ દર હકએ એશતાબ કબીશે
દર દીને જરતોશતી. ૩૬. જરેહે પાશતાન.^૪ ૩૭. કાએદે રમત.
૩૮. તજકર તૂક શોઓ. ૩૯. ફરકુ જે પેહેલવી વ પાજદ શેશકરત
શાયે. ૪૦. પેહેલવી નેરંગ વંદીદાદની. ૪૧. જરતોશત નાંમું.
૪૨. ખોલાશે દીન. ૪૩. વશક અંમશાશકં. ૪૪. શરેહે શીકંદરનામે.
૪૫. ખોરદેહે અવશતા મરહૂમ મૂરબી દશતરજને હાથની માંએની શાયે.
૪૬. હાદેશા નાંમું. ૪૭. તારીખે મીરાતૂએ આલંમ. ૪૮. બવેદાં ખેરદ.
૪૯. વીદીતમ પરશારમ.^૫ ૫૦. કથાએદ. ૫૧. તશવેત.^૭(?) ૫૨. ખોર-

(૧) ફા. નેહાદ, nature, constitution stock family, “નેહાદે અખત in”
નો અર્થ, “the disposition of the stars” થાય છે. જાનાર નચુમી મચુને હોતો,
તેથી કાઠ ખમેળ રિયાનું પુરાક હવ. (૨) ફા. વજર, decree or order.

(૩) આ ત્રણે ચોપડીઓ ખીઆત, જરેસ્ટ અફશાર જરેદે રોદ” એવે નામે
ઈ. ૧૮૪૮ માં “મોમેદ ડાસામાઝ સોદેરામજી મુનલી,” ને હાથે ફારસીમાંથી તરજુમો
બાધ બાહેર પડી હતી. એ પછી મરહૂમ મી૦ નસરવાનજી ફગમજી બીડીમોરીઆ એ
બીજી આજની પારસી પંચાએના તરતી સાહેબોની પરતનમીની છપાવી છે.

(૪) ફા. ઝોરદ, an elegant oration; પાશતાન, આમનું પુરાણ.

(૫) એ ડા. હાલકી (Religio) Veterum Persarum હીલે છે.

(૬) ફા. કસીદીનું બહુ રચન.

(૭) અંત્ય ફા. જાનીલ *darmanabg, darmanabg* એકમે સીઆરની આમત હોય.

દેહ અવશતા બા ઓજવારેશ. ૫૩. ઓશતરત્રાખનો^૧ નૂશખો. ૫૪. રેશાલે રંમલ. ૫૫. એશતેખરાજે^૨ નોરોજ જંમશેદી. ૫૬. હુરરે^૩ મળલેશ. ૫૭. કીશે બખરે બખાંન. ૫૮. નીશાખૂલ રતળીઆં.^૪ ૫૯. હુશશૂલ-અંમળીઆ.^૫ ૬૦. ફારશી માંએની પેરેશદની દારાખ પાહાલંબુની. ૬૧. ફર-હંગે પેહેલવી. ૬૨. ફરહંગ શેશકરત એહેને અંમરકોશબી કેહે છે. ૬૩. કારનાંમે અરદેશર બાખકાંન પેહેલવી. ૬૪. હાઉનીમ વીશપાંમની માંએની દારાખ પાલંબુની કીધેલી. ૬૫. માહા નીઆએશત શેંશકરત. ૬૬. મીનોખેરદ પાજંદ. ૬૭. ધૂપ નીરંગ શેંશકરત. ૬૮. પાશતાંન નાંમાંમાંથી^૬ એક નુશખો શાહનાંમાંનો લખેલો.

રોજ ૧૮ માહ ૧ લો સને ૧૨૧૮ ચ. ઝ.^૭ (૧૪ અકતોબર ૧૮૪૮)
ને દીને બાઇ મીઠીબાઇ ગુજરચીં હતાં તેવણનાં ઉચમણાંની (૬૦) બાઇ મીઠીબાઇ તે મીજલસમાં રૂ. ૨૭૫૦) ની તંદરેસ્તી લણવામાં આવી સર જમશેદજીના બાઇ હતી. તેમાં રૂ. ૨૦૦૦) નાસારીનાં આંધલાં પાંગલાંનાં માણેકજનાં વહુની નેચતે ફંડમાં અને રૂ. ૭૫૦) બીજાં ચાર ફંડમાં આપવા નાસારીના આંધલાં પાંગ-લાંના ખાતામાં અપાયલી ૧૯૦૪ ના ચોપડા (પા. ૫૪) પ્રમાણે એ રૂ. ૨૦૦૦) રકમનું ખાતું. ની રકમ નીચે પ્રમાણે તંદરેસ્તીમાં લણાઈ હતી.

રૂ. ૧,૦૦૦) લેડી આવાંબાઇ જમશેદજી જીજીભાઈ.
,, ૫૦૦) સર જમશેદજીના ભાઈ માણેકજી જીજીભાઈ.
,, ૫૦૦) સર જમશેદજી જીજીભાઈ.

હાલમાં એ ખાતું પંચાએતને દફતરે નીચલે નામે છે :
“ નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેહેલા બારોનેટે પોતાના ભાઈ શેઠ માણે-કજી જીજીભાઈના વહુ બાઈ મીઠીબાઈ તે મરહુમ શેઠ ખરજેરજી માણેકજી વાછના પેહેલાં ધણીયાંણીના પુનને સાડું શ્રી નવસારીના આંધલાં પાંગલાંની પરવરશી કરવા બાખે કીધેલું ધરમખાતું નં. ૨૦૫ ”. (જુઓ સને ૧૯૨૬ નો

(૧) “ઔતરત્રાખ” (astrology) એટલે એક ખગોળ શાસ્ત્રનું ઓગર.

(૨) ફા. એસ્તેખરાજ એટલે કાઢવું ‘causing to come out, extraction.’ અહીં અર્થ કે નોરોજ શોધી કાઢાડવાની મચત્રી.

(૩) કદાચ ફા. “ફુરર” ને બદલે ભુતચી ફુરર લખાયો હોય અર્થ “ મળલીસોના કરારો.”

(૪) આ “ નિશાખ ઊલસીયવાંન ” નામની ક્રાત્રાખ દીસે છે, જેનો અર્થ “ બચ્ચાંઓ માટે હીસ્સો ” થાય છે. આ બાલકો માટેની એક ચોપડી દીસે છે.

(૫) કદાચ “ કીસમુલ અમળીઆ ” એટલે પેગામખરો ॥ કીસ્સાએ.

(૬) પાશતાંન નામે.

(૭) એ. ૧૬, બા. ૧૨૧, પા. ૭૨.

ચોપડા, પા. ૧૨૪). હાલ એ પછી બીજી રકમો આવતાં એ ખાતું રૂ. ૧૨૫૦૦) નું થયું છે અને તેનું વ્યાજ “ નવસારીનાં આંધલાં પાંગલાં તથા લાચાર જરૈયાસ્તીઓને આશરો આપવાનું ફંડ (નં. ૨૩) ” માં જમે કરવામાં આવે છે.

તા. ૨૫ મી મે ૧૮૪૮^૧ નો પેસ્ટનજી જાંગીર તારાચંદનો એક પત્ર, જે સર જમશેદજી જીજીભાઈ જોગો છે, તેમાં લખે છે કે (ચ) પેસ્ટનજી જોગોગીર “ મુરબીજીએ પુનર્વનત હાતે શેવક ઉપર મેરખાંનગીની લાશચંદની રૂ. ૧૫૦૦૦) નજરે જોઈ કાંમનો ફેશલો કરી આપીઓ એ વીશે શેવકનાં ઉપર મોટી બખશેશ થઈ છે.” એમ જણાવી ની ૧૬મ. રૂ. ૧૫૦૦૦) પોતાના બાવા જાંગીરજીનાં પુનને માટે આપવાનું લખે છે અને જણાવે છે કે “એ વીશેનો કુલ અખતીઆંર મુરબીજીનો છે જે કાંહાં કેમ તથા કીએ ઠેકાણે વાંપરવાં ” એવું દોસે છે કે સર જમશેદજીએ એ રકમ સુરતનાં ધર્મખાતામાં વાપરવાની સુચના કીધી, તે ઉપરથી એ ધણી (શેઠ પેસ્ટનજી જાંગીરજી લીકીમનાં) તા. ૩૦ મી જુલાઈ ૧૮૪૯^૨ ને દીને એક પત્ર સર જમશેદજી જીજીભાઈ અને મુખબની પંચાએતના બીજા અધીકારીઓ જોગો લખી એ રૂપા સુરતનાં ધર્મખાતામાં વાપરવા જણાવે છે. એવણુ લખે છે કે “હાલ હંમારા શાંભલેઆમો આવેઉં છે જે આપડી અંનજીમનનાં ફંડની આંમદની શરવે વાતે ઘટી ગેઇય તેહેને શખમ એ જે શ્રી બેંગાલ બેંકનાં શેરનું ફીવીડેનડ જે કાંઈ આગલ ટકા ૮) લેખેની ઉપરનું આવતું હતું તે હાલ વર શ ૧) નાં ટકા ૩૩ લેખે આવે છે તથા અતરે શ્રી મુમબઈ મધે અશલ પંચાએતનું ફંડ ઉજી કીધા પછે થોડાં વરશમે તરાંહ તરાંહનાં ફંડ જુદા જુદા ધણીઓએ કીધા શી અશલ કરતાં આપડી પંચાએતની આંમદની ધણી ખરી ઘટી ગેઇય..... શ્રી શ્રુત મધે વશનારી આશાંમી જાંજી ૨૧) કે જેવો બંનધે આંખે માંજુર છે તેવોને શ્રી શ્રુરતનાં મેનીજરો તાંહનાં ધર્મખાતાં મધેથી રૂ. ૭૫૦) ને આશરે હર શાલ મુશારો આપે છે તે રૂપીઆ હમારી તરફથી વાલ વા. ” એ રકમની પોંહય પંચાએતનાં ૧૨) શાહેઓ તા. ૨૫ મી અકતોબર ૧૮૪૯ ને

(૧) ચો. ૧૬, પા. ૧૪૫, પા. ૧૦૩.

(૨) સંવત ૧૮૦૫ નો ફીસાબનો છપાપત્રો ચોપડા. પા. ૧૬૬.

દીનનાં પત્રથી કબુલ રાખે છે.^૧ એ રકમ સુરતના અપંગો માટે આપવામાં આવી હતી તેથી તે “ સુરતની પારસી અનબુમનનાં ધરમનાં ફંડના હીસાબ ” માં બોલે છે. તા. ૩૧ મી દીસેમ્બર ૧૯૨૫ ને દીને એ શેઠ પેસ્તનજી બાંગીરજી તારાચંદ, જેવણ લીકીમ તરીકે પણ ઓલખાતા હતા, તેવણને નામે રૂ. ૧૬૦૦૦) ની સરકારી જમીનગીરીથી બોલે છે (જુઓ મુંબઈની પારસી પંચાયત સાથે સંબંધ રાખતાં કેટલાંક ખાતાઓના હીસાબો, સને ૧૯૨૪-૨૫ ઇસ્વી, સંવત ૧૯૮૧ પા. ૪૯).

તા. ૨૬ મી મે ૧૮૪૪^૨ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી પારસી પંચાયતના ત્રસ્ટીઓને એક પત્ર લખી ડુંગરવાડી ઉપર ૭. પંચાયતને બખશેશ આવેલી પોતાની જગ્યા બખશેશ આપે છે. તેવણ લખે છે મહેલો જગ્યા. કે “ ડુંગરવાડીની પાશે હંમારી જગો ઉપર છાપડું ૧) (ક) વાડીઆજી નવરોજીએ નાંખેલું છે તે જગો ઉપર પારસી કાવશજી તાડો જે ડુંગરવાડી ઉપર બખશેશના લોકો રવાનની પાદશે આવેલ તેવોને નહવારવાને શાડું આપેલી જગ્યા. ઘણાં વરશ થાએઆં ધરમખાતે રહેલો છે તે છાપરાની પછવાડે હંમારી માહાર તથા કાશીની જગો છે તે જગો વતરોગ ઉપર લખેલું છાપડું તથા તેહેને લગતી જગો શાથે લાંબુ કુટ ૭૦) તથા પોહોલું કુટ ૪૫) છે તે છાપડું તથા તેહેને લગતી જગો શુધાં આજ હંને હંમોએ પોતાની ખુશીથી ધરમખાતે પંચાયતમો આપેલ છે તે છાપડું હાલમો ભાગી ગીકું છે તે શંમરાવાનો અખતીઆર પંચાયતનો છે. હવેથી એ છાપરાની જગો ઉપર હંમારો તથા હંમારા વારશ વકીલનો કરો. દરદાવો પોહોલે નહીં. એ લખેલું હંમોએ પોતાની રાજીથી કરી આપેલું છે તે હંમોને તથા હંમારા વારશ વકીલને કબુલ મંનજીર છે શહી. ”

એવું ધારી શકાય છે કે પંચાયતની હાલની મીલકતની જે જગ્યા મીલકતના પ્લાનમાં ‘ J ’ તરીકે દાખલ કરી છે અને જેનું વર્ણન તેરમી (13thly described) મીલકત તરીકે ત્રસ્ટદીદમાં આપ્યું છે, તેનોજ આ ટુકડો છે. (જુઓ ૧૮૮૪ નું છાપેલું ત્રસ્ટદીદ, પા. ૪૦). મોટો કટકો સને

(૧) ઉપલોજ હીસાબનો ચોપડો, પા. ૧૬૭-૬૮.

(૨) ચો. ૧૫ પા. ૧૫૯. પા. ૧૫. (૫ મો ભાગ.)

૧૮૪૨ માં આપવામાં આવ્યો. અને આ નાનો કટકો સને ૧૮૪૪ માં આપવામાં આવ્યો. તેને માટેના ખતપત્રો કાંઈ થયાં ન હતાં. તેથી તા. ૧૫મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૪ ને દીને નવરોજી જમશેદજી વાડીઆના તે વખતના વારસોએ એ બે જુદી જુદી વખતના આપેલા જમીનના ટુકડાઓનું સાંમતું ખતપત્ર કરી આપ્યું એમ દીસે છે. “એ સર્વ જમીન અને ઇમારત ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ત્રસ્ટે લીધી છે. તેના ખર્ચ બાદ જતે કીમતના રૂપીયા નવા સ્ટોક ક્વાર્ટર્સ બાંધ્યા તેમાં ખર્ચ્યા છે.” (૧૯૨૬નો છપાયેલો હિસાબ, પા. ૧૧).

થોડાં વરસ પર ઇ. સ. ૧૮૬૭ માં પંચાએત હસ્તક “નવરોજ બાગ”નામની મીલકત નામદાર કેર્ટનાં ચુકાદાથી આવી હતી. તે મીલકતની (ખ) નવરોજ બાગ અથવા શરૂઆત કેમ થઈ તે આ અરસાનાં દફતરની એક નોંધ બંગીખાનાવાલી મીલકત- ઉપરથી માલમ પડે છે. મુજબ કરી આ નોંધના આધારે ની શરૂઆત. એ મીલકત પંચાએતને સવાધીન કરવામાં આવી હતી. એને લગતી હકીકત નીચે મુજબ છે:—તા. ૩૦ મી માર્ચ ૧૮૪૫ નાં સમાચારમાં છપાવવામાં આવેલી એક ટીપ, જે પંચાએતને દફતરે નોંધેલી છે,^૧ તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે હાલનાં મરીનલાઈનનાં સ્ટેશનની સાંમે આવેલી નવરોજબાગ નામની મીલકત, જે આ ટીપ પરમાણે બંગીખાનાં (એટલે બાંગ પીનારાઓના મકાન)નાં નામથી પણ જણાયેલી હતી, તે એક જાહેર ઉગરાણાની ટીપમાં ભરાયેલાં નાણાંમાંથી લેવામાં આવી હતી. એ ટીપમાં રૂ. ૮૪૭ ભરાયા હતા. આગલ એકબેના દર્યાનું પાણી છેક એ જગ્યા સુધી આવતું હતું, ત્યારે ત્યાં ઉભા રહી આવાં યજ્ઞની બંદગી કરવા માટે કેટલાક જરથોશ્તીઓએ ઉગરાણું કરી એ ઘેર ખરીદ કર્યું હતું. એમ ખરીદ કરતાં બાકી રહેલા રૂ. ૨૬૧૧૩ ની રકમ પંચાએતનાં દફતરમાં ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં જમે થઈ છે. એ

મીલકતનો કારાખાર તે પછી જુદે જુદે હાથ થયો હતો. તેઓમાંથી છેલ્લા મી. હીરાજી નામના પારસીએ તે વેચવા કહાડી હતી. તે ઉપરથી કેટલાએક સાહેબો એ પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓને અરજ કીધી હતી. કે તેમ થતું અટકાવવું. તે ઉપરથી વકીલની સલાહથી એવું થયું હતું કે કોઇખી બે જરથોસ્તીઓએ એ બાબે વાંધો ઉઠાવે. તેથી નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ ત્રીજા ખારોનેટ અને સેક્રેટરી (હાલના લખનારે) કોર્ટમાં ફરીઆદી નોંધાવી. તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૯૭ ને દીને નામદાર કોર્ટે એ મકાન પારસી પંચાએતને હવાલે કર્યું (Suit No. 140 of 1897). જુઓ ૧૮૮૪ ના મીલકતના ત્રસ્ટીદ પછી નવી નેબલુંક નો તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯ નો દસ્તાવેજ. ત્રસ્ટીદની છાપેલી ચોપડી પા. ૧૪૩).

આ અરસામાં પારસી પંચાએત હસ્તકનાં ખાતાંમાં નીચલાં ૮ નવાં સ્થાપાયલાં ફો. જુદાં ખાતાંઓ ખરપા થયાં.

એ ફંડની આગલી હકીકત નીચે પ્રમાણે છે :—તા. ૮ મી જુન ૧૮૧૬ ને દીને “ મુખમના સઘળા દેશી રેહવાસીઓએ (ક) ધનશાફ અરજીનું ફો. એક જાહેર ફંડ ઉભું કીધું હતું કે હરેક સરકાર દરખાસનો જીલમ હોય તે બાબે ઇંગલાંડ ખાતે સત્તાવાળાઓ ઉપર લખી મોકલવું, અને તે વિષેની મેનીજ કરવા સાફ શેઠ હોરમજી બહમનજી વાડીઆ, શેઠ ફરાંમજી કાવશજી બનાજી, શેઠ દેવીદાસ હરજીવણદાસ તથા શેઠ નાગરદાસ હીરજી મોદી, મલ્લી જજી ૪)ને ઠરાવ્યા હતા” (પા. પ્ર. I. ૧૩૨). “ એ ફંડનો કાંઈ ઊપયોગ ન થયાથી તે નાણાં બરનારાઓની પરવાંજુગી લઈ ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં દરેક કોમની પંચાતનાં ધરમખાતાંમાં ફાલા પડતું વેંહચી આપ્યું હતું” (એજ હવાલો, નોટ ૩). એમ વેંહચી આપતાં “ પારસીની કોમનાં વ્યાજ સાથે જે કાંઈ નાણાં બાકી રહ્યાં હોય તે પારસી પંચાતના આર ત્રસ્ટીઓને સોંપવા”નો ઠરાવ થયો હતો. (એજ હવાલો, પા. ૧૮૮). તા. ૧૧ મી અકતોબર ૧૮૪૩ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ “શરવે શાહેબોની ખીજમતમો અરજ” કરે છે કે “શંવત ૧૮૮૧ નાં વરશ મધે જનરલ ફંડ ખાતે રૂ. ૧૧૯૫૪૭ આપડી પંચાતનાં દફતર મધે જામે છે. એ રૂપીઆ

દેવીદાશ હરજીવંશુદાશ તથા વાડીઆજી શેઠ હોરમજી બહમંનજી વીઝરે પાશે જનરલ ફ્રંનડ શરકારને અરજી કરવા શાફ્ટ હોનું કીધું હતું કુલ શ્રી સુમબઈનાં રેહવાશીઓએ. પછે હેવું ઠરેઉં કે અશલ રૂપીઆ જે ધંણીઓએ ભરેઆ હોએ તેનાંને મુદલ પાછા આપવા ને વીઆજનાં ખરચ બાદ કરતાં જે કંઈ થયા પારશીની કોમના તે પંનચાતનાં તરશટીઓને આપેઆ તે જંમે કીધા છે. હવે હરેક કંઈ ઇનશાફની બાબદ આવે છે તેહને વાશતે ખરચને શાફ્ટ નાંણું જોઈએ તારે વારેઘડીએ ટીપ કરીને ભરાવતાં દરૂશત નહી પડતું ને વલી કોઈ ભરતું પંણુ નથી તેથી હેવું ઠરાવીડું છે જે શં. ૧૮૬૬ નાં કારતગ શ્રુદ ૧ વાર મરેઉ તા. ૩ જી નવેમબર શને ૧૮૪૨ ની તેસીએ જનરલ ફ્રંનડ ખાતે ઉધારીને રૂ. ૧૨૦૦૦) શ્રી ઇનશાફ તથા અરજી કરવા બાબદ હેવે નાંમનું ખાતું પંનચાતનાં દફતર મંધે પાડીને જંમે કરી રાખવા તેનું વીઆજ ટકા ગા લેએ જંમે કરવું ને કદી કદાશ કોઈ દાહડે કાંમ પડે તો તે વીઆજ ઉપજેહું હોય તે મંધેથીજ ખરચવા ને મુદલને કોઈ હાથ લગાડે નહી. તેથી તંમે શાહેઓના હોકમ જોઈએચ.” એ બાબદ ઉપર શરવેએ બહાલી આપી. આ ફંડ હાલમાં “ઇનસાફ તથા અરજી કરવા બાબદનું ફંડ નં. ૧૩” એવે નામે બોલે છે અને તેની કુલે પુજી ૧૯૨૬ ના સાલની આખેરીએ આશરે રૂ. ૨૮૪૪૫) ની છે. (જુઓ ઇ. ૧૯૨૬ નો છાપેલો હીસાબ પા. ૩૭).^૧ કાંઈક વધુ હકીકત માટે જુઓ ખુલાશે એ પંનચાત પાનું પા. ૧૬૨ થી ૧૬૭. તા. ૧૭ નવેમબર ૧૮૪૩^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ ઉદવાડે દસ્તુરજી

દોરાબજી બેરાંમજી તથા સમસત અનજીમન ઉચ્ચર એં (ખ) ઉદવાડા અને તેને પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે લેડી આવાંબાઈ લખતાં ગામનાં ત્રીબો જમશેદજી જીજીભાઈએ બેંગાલ બેંકના પ) શેરો મુંબઈની કાજે સ્થાપેહું ફંડ. પંચાએતને સવાધીન કરવાનું ઠેડચું હતું કે તેનાં વ્યાજમાંથી ઉડવાડા તરફનાં દોકરાંઓને પરણાવી અને શહરો પેરાવી આપવામાં આવે. કોઈ નાચાર ગરીબની છોકરી માટે તેનાં

(૧) પારસી પંચાએત સાંમેનાં “જુદ્દીન કેસ” નામે જણાવલા સને ૧૯૦૬ ના મુદ નં. ૬૮૯ ના ખચમાં આ ખાતામાંથી રૂ. ૨૧૦૦૦) આપવામાં આવ્યા હતા. (જુઓ ઇ. ૧૯૧૦ નો છાપેલો હીસાબ, પા. ૧૫. જુઓ ૧૮૭૧ નાં ત્રરટીડીમાં એ બાબદ પા. ૪ (પેરા નં. ૧૨). (૨) ચો. ૧૫, બા. ૧૫૨, પા. ૨. (૫ મો બાગ)

માખાપને રૂ. ૩૫) અને છોકરાનાં માખાપને રૂ. ૨૫) એ મલી લગન દીઠ રૂ. ૬૦) આપે. એ ઉમાંત કોઈ નાચારનાં રવાન માટે રવાન દીઠ રૂ. ૨૨) ખર્ચ કરે. કુલે ૧૮ ગામોનાં ગરીબો માટે એમ ખર્ચ કરવા જણાવ્યું છે તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—તારાપોર, ગોવાડું,^૧ તરગાંમ, હેવું,^૨ નાહાલી દમણ, મોટી દમણ, દેહેવીએર, નારગોલ, ઉદેપોહોર, પારડી, ખીલીમોર, પારનેરા, બાંહે, શરોડુ, વલશાડ, ગંજદેવી, ચીખલી, અને મેધોર. હાલ તુરત એ પ્રમાણે ત્રણ વરસ સુધી ખર્ચ કરવાનું જણાવે છે અને લખે છે કે “એ વરસ ૩ ની મુદત પુરી થએઆ પછી શ્રી સુમબઈની પંચાયત મોટાં ફંડનો જેમ કાંઈ બંદોબશત કરવાનાં છે તેની શાથે એનોખી કરશે.” એ બાબદનાં સબંધમાં એવણ “ખુલાશે એ પંચાયત”નાં પાનાં ૩૧૨) અને ૩૧૫) નો હવાલો આપે છે.

એ પત્ર સર જમશેદજીએ તેવણ ઉડવાડે ગયા હતા ત્યાંથીજ પોતે લખેલો દીસે છે. સમગ્ર કે ઉડવાદા માટે તાંબાનાં વાશણ મોકલવા જણાવે છે તે બાબે લખે છે કે “હુમોને ખોદા શ્રી સુમબઈ પંચાડેથી નીચે લખેઆ પરમાંણે મોકલીશું.” એમ લખી એવણ મોકલવા ધારેલાં વાશણની ટીપ આપે છે. આ રકમ પારસી પંચાએતને દફતરે નથી પણ, ઉપર ઇસારો કરવા પ્રમાણે, સર જમશેદજીએ સ્થાપવા ધારેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના ખાતાંમાં ગયલી દીસે છે.

તા. ૨૨ મી જાનેવારી ૧૮૪૪^૩ ને દીને વાડીઆ બમનજી હોરમજી એક અગતનો સરકયુલર કરે છે, જેમાં તેવણ પંચાએતની e. પારસી પંચાએતની પુંજ- પુંજનો મોટો ભાગ, જે બેંગાલ બેંકનાં ૩૫) શેરામાં નો મોટો ભાગ સર જમ- રોકાયેલો હતો, તે જમશેદજી જીજીભાઈએ, આશરે રૂ. શેદજીએ સ્થાપેલાં પારસી ૪,૪૪,૦૦૦) ની રકમ આપી, જે ધરમખાતું સ્થાપવા બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુ- ધાર્યું હતું, અને જે માટે નામદાર સરકાર સાથે ગોથવણ રાનમાં આપવાની બાબત ચાલતી હતી, તેમાં આપવાની સુચનાં કરે છે. તેવણ જણાવે છે કે એ બેંક રકમ મલી સર જમશેદજી જીજીભાઈ

(૧) ગોવાડું ગામ નારગોલથી બે મૈલ પર આવ્યું છે.

(૨) હેવું અથવા હવું ગામ દેવીઅરથી ૧ મૈલ પર છે.

(૩) આ ઇસારો સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન સાથે પારસી પંચાએતનાં ફંડને નોડી નાખવાની માગતનો છે કે જે બાબત આપણે હવે પછી જોઈશું.

(૪) એ. ૧૫, બા. ૧૫૪, પા. ૪. (૫ મો ભાગ).

પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન એવે નામનું એક ખાતું સ્થાપવામાં આવે.
આ એક અગતનો સરકયુલર છે તેથી તે આખો નીચે આપુ છું :—

“ શ્રી મુમબઈની તા. ૨૨ જાન્યુઆરી ૧૮૪૪.

“શરવે શાહેબોની ખીદમતમે અરજ એ છે જે આપણાં પારસીનાં ટોલાઓ કેતલાંએક અગત જેહવાં ધરંમનાં કામો શદાકાલ ચાલુ રાખવા શાહં શર જંમશેદહી જીજીભાઈ નાંધટે પોતાને નાંમે રૂ. ૩૦૦૦૦૦) તરંજી લાખ તથા બેંગાલ બેંકનાં શેર ૧૫) તથા પોતાની ધરીઆંણીને નાંમે બેંગાલ બેંકનાં શેર ૫ મહીનં જુમલે શેરે ૨૦) કે જેહેની આજે કીમત રૂ. ૧૪૪૦૦૦) ની થાએછે તે શાથે જુમલે રૂ. ૪૪૪૦૦૦) ચાર લાખ ને ચુમાલીશ હજાર આપતા કરેઆછે અંને તેહેનાં વેઆજની ઉપજમોથી એ શાહેબે હેવો વીચાર રાખેઓચ કે હેડલની વીગત પરમાંલે શ્રી મુમબઈ તથા બીબાં દેશાવરો ખાતે ખરચ કરવો અને એ પુંજી ચંદરોકાલ શુધી શકાંમત રહે અંને તેહેને કાઈ ખરાબ નહી કરે હેવા નેક વીચારથી એ શાહેબે અતરેની નાંમદાર શરકાર તથા કોરત આફ ડાયરેક્ટર તાલાઓની ભલામન લઈને શ્રી ઇંગલંડની નામદાર રાંણી વીક્ટોરીઆ શંગાથે એક ચારટર અથવા પટો કરી લેવાને ધારેડ છે કે એ પુંજીની ફક્ત ભલવાણી અતરેની શરકાર કરે અંને તેહેનો શંધકો વહીવાંટ પારસી મેમબરો કે જેવોને શ્રી મુમબઈની શરકાર ઠેરવશે તે આગલા આપણાં શરેશતા મુજબ ચલાવશે અને એ કારંજી શરની ચારટરનો ખરડો હાલમે તઈઆર ધાએઓ છે તે ચાહેડ ખોદાનું છે તો થોડા દાહડામે શ્રી વેલાતની શરકારની પરવાંગી તથા મંનજુરીને શાહં શ્રી ઇંગલંડ મોકલીઆમે આવશે. વાશતે શેવક ધારેચ કે હાવા વખતમે આપડી પંનચાતની પુંજી ખાટે હાલમે બેંગાલ બેંકનાં શેર ૩૫) છે તે શંધકા શેરે શર જંમશેદહીની આપેલી પુંજીની શાથે શામેલ કરીએ કે તેથી કરીને એ પુંજીની વગર નુકશાંનીની જગોએ રહે અને તેહની ઉપજનાં વરશ દાહડે રૂ. ૧૪,૦૦૦) આવશે તે શર જંમશેદહીની આપેલી પુંજીની ઉપજ શાથે આપડા ટોલાનાં ગરીબ અંને નાંવારશ લોકોમે ખરચાશે તો આપડા ટોલાને મોટી ઇજત થાશે અંને તે શાથે આપડી પંનચાતની પુંજી વગર ધાશતીની જગોએ ચંદરોકાલ શુધી કાંએમ રહેશે. વાશતે એ બાબે તંમારો શું વીચાર છે તે બંલુવા શાહં આએ કાગજ મોકલીડ છે

તે ઉપર ત'મારે વીચાર લખી મોકલજો. ગંભી મેહેરખાની થાશે. હવે એ પુ'લ-
આથી શી રીતે ખરચ કરવો તેહેની હ'મીએ ત'મોણે બહેર કરવા શાડું
હેઠળ ઉતારીઉં છે—

“૨૩૦૦૦) શ્રી મુમખઇ ખાતે ખરચ કરવા રૂ. ૩૦૦૦).

૧૮૦૦૦) એક ધરંમખાતાની ઇશકેલ કાહાડવી કે તે મ'ધે
ગરીબ જરથેશતીઓનાં ઊકરા કેરવણી લીએ તથા
તેવાને ખોરાકી પોશાકી મલે તે ઉપર તથા ઇશ-
કેલનાં માશતરે તથા મેતાલ વીગરેનો મુશારે
તથા ઘેરભાડું મલીને વરથ દાહાડે ખરચવા
રૂ. ૧૮૦૦૦).

૨૦૦૦) ગરીબ જરથેશતીઓનાં ઊકરાઓને પરણાંવી
આપવા પછવાડે વરથ દાહાડે ખરચવા રૂ. ૨૦૦૦).

૧૦૦૦) નાંવારેશ રવાનોને અવલમ'નજલ પોહોચાડવા તથા
તેવાની કીરીઆ મારગ કરવા પછવાડે વરથ દાડે
ખરચવા

૨૦૦૦) હાંધરા લુલાઓની પરવશી કરવા પછવાડે વરથ
દાહાડે ખરચવા રૂ. ૨૦૦૦).

૨૩૦૦૦)

૮૦૦૦) શ્રી શુસ્ત ખાતે તથા ગોદાવરા શુધાં ખરચવા રૂ. ૮૦૦૦).

૫૦૦૦) હાંધલા લુલાઓની પરવરશી તથા ગરીબ લોકોનાં
ઊકરાઓને પરણવાનાં તથા નાવારશ રવાનો પછવાડે
ખરચ કરવા.

૩૦૦૦) એક ઇશકેલ કાહાડવી તેહેનાં ખરચનાં રૂ. ૩૦૦૦).

૮૦૦૦)

૨૦૦૦) શ્રી લડ્ય ખાતે ખરચવા ઉપલાંજ કારણુશર વરથે દાડે.

૪૦૦૦) શ્રી ઉદેપોર તથા તેની આશપાશનાં ગાંમે ગણુદેવીથી તે તારાપોર
શુધી ઉપલાંજ કારણુશર ખરચવા વરથે દાહાડે રૂ. ૪૦૦૦)

૩૦૦૦) શ્રી નોશારીની આશપાશ ખાટે ખરચવા ઉપલાંજ કારણુશર
વરથ દાહાડે રૂ. ૩૦૦૦).

૪૦૦૦૦)

“એહની વીઝતે શ્રી મુમળઈ તથા ઉપર કહેલાં બીજાં દેશાવરો ખાતે વરસા દહડે રૂ. ૪૦૦૦૦) ખરચવાનો થરાવ રાખેઓ છે અને જાણવું જે પંચચાત્રોમાંથી એટલા રૂપીઆ આપતાંબી આપણી પાશે વધારો રહેશે કાંચેજે એ ચારટર થાઇ આવતાં હજુર વરસ ૧) અથવા ૨) ની ધીલ પડશે તેટલાં જંગલ જેકનાં શેરોનું હીવીડેનત તથા બીજી ઉપજ તથા વેચાજનાં મલીને આપણી પંચચાટનું કુલ ફંનડ રૂપીઆ તરજી લાખની ઉપર થાવા જાશે તેથી શેવક પોતાની તરફથી અરજ કરેચ કે જો એ પરમાંણે કરવાથી ઉપર લખેઆ જેહવાં ધરંમનાં અંગત જેહવાં કામનાં શવાખમાં આપડે શાંમેલ રહેવું જરૂર છે.

“બીજી હંમારો હેવો વીચાર છે કે એ મોટી પુંજને એક મુકરર નાંમ આપવા શાફ મુમળઈની શરકારને આપડે એક અરજ કરવી અને તેહમાં માંગવું કે એ પુંજને ‘શર જંમશેદલ જીજભાઈ શ. પારશી બીનીવોલેનત ઇનશટીટીઉશન’ એટલે જે ‘શર જંમશેદલ જીજભાઈનું પારશીઓમો કરેહું ધરંમખાતું,’ હેવું નામ રાખવાની શરકાર રજા આપે અને એ કારંજીશર હંમાએ એક અરજ તઈઆર કરી છે તે આએ કાગજ શાયે તંમારી ખીદમ-તમો મોકલી છે તે જો તંમારી નજરમો દરૂચત ઠડે તો તે ઉપર સહી કરી આપવી કાંચેજે એ શાહેએ આપડા ટોલા પછવાડે ધરંમનાં કાંમે જારી રાખવા શાફ જે મોટી રકંમની એક પુંજ કરી આપી છે તેહની ઈઆદગારી રાખવા શાફ હેવું એક નાંમ આપવાની મોટી જરૂર છે.”

આ એક મોટી અગતની બાબદ હોવાથી એ સરકયુલર ઉપર પંચાએ-તના અધીકારીઓ ઉમાંત અનજીમનના બીજા પુરૂષોની પણ સહી લેવામાં આવી હતી. કુલે આશરે ૨૩૫) સહી એ મુચના ઉપર બહાલી માટે લેવામાં આવી હતી. એ સરકયુલર ઉપર મનચેરજી હોરમજી કામાએ^૧ નીચે મુજબ શેરા ક્યો છે: “વાડીઆજી શાહેબ બહમંનજી હોરમજીએ જે વીચાર લખેઓ છે તે ધંનોજ નેક છે. ખોદાતાઆલા એ નેક કાંમને પાર પાડે ને એ કામને આશરો આપનાંર ધંણીની નેક મોરાદ બર લાવે અતરેની શરકાર ઉપરનાં પીટીશનમો હેવું નથી જણાવેઉ જે નેકનાંમ શર જંમશેદલ જીજભાઈનાં

(૧) એવજી આ પછી તા. ૧૫-૧૨-૧૮૮૮ થી ૧૯-૧૦-૧૮૯૪ સુધી પારસી પંચાએના એક તરફી થયા હતા.

આપેલાં ફંનડ શાથે આપણી પંનચાતની પુલ પંચ લેખી કરનાર છે હેવું
 ખેલી રીતે લખેલું નથી તે શાથે એ પીટીશનમાં અતરેની શરકારને લખેલું
 જે ‘શર જમશેદજી જીજીભાઈ જે કાગજ તમેલું લખનાર છે તે હંમેલું
 દેખાડીલ છે.’ એ રીતે લખેલું તે કાગજ પશુ જોવામાં આવીલ નથી. વાશતે
 એ પીટીશન ઉપર હુંએ શહી કીધી નથી.” શેઠ મનચેરજી કામળાં શેરા
 ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ સરકયુલર સાથ સરકાર ઉપર સર્વ શાહેખોએ
 શહી કરીને એક પીટીશન પશુ રવાના કર્યું હતું.

તા. ૧૦ મી જાનેવારી ૧૮૪૬ નાં જીજીભાઈ દાદાભાઈ પોતાનાં “શ્રી
 પાંચ ભાઈ શાહેખ વાડીઆલ બહમનજી હોરમજી” જોગાં પત્રમાં લખે
 છે કે “શરકાર શાથે પંનચાએતનાં ફંનડના બંનદોખશતની ઓપડી કરી છે,”
 તેમાં નીચલી બાબદો ઉમેરવી.

૧. “પાંચ પચીશ વરશે પછી જારે એ પંનચાએતના બાર જંણા ઠસવેઆ
 છે તેનાંની નજરમાં આવે ને અગત જેવું જાણે તો એ ફંનડ
 શરકાર પાશેથી તંન અથવા છ મહીનાંની નોટીશ આપીને એ
 ફંનડ પાછું લીએ ને ખીજી શારી જગે નજરમાં આવે તાંહાં મુકે.”
૨. “પંનચાએતનાં બાર જંણાં મેમબરોની નજરમાં આવે ને કંઈ
 ખરચ વધારવો પડે અથવા ઘટાડવો પડે તો બારનાં મનશુખાથી
 કરી શખે તથા ખીજે કાંઈ અગત જેવો ખરચ હોએ ને પંનચા-
 તની નજરમાં આવે તેવો ખરચ કરવો પડે તો કરે.”
૩. “પંનચાએતની નજરમાં કંઈ વધતું ઓછું કરવું પડે તો શરકાર
 તે અરજ કબુલ કરે કાંએજે ધરમનું કાંમ છે તે પચીશ વરચ
 પછે શું બનશે તે કાંણુ જાણે.”

તા. ૮ મી મે ૧૮૪૬ ને દીને વાડીઆ બમનજી હોરમજી
 ૧૧) સાહેખો ઉપર પત્ર લખી જણાવે છે કે “આપડી પંનચાતનું કેટલુંએક
 ફંનડ શર જમશેદજી જીજીભાઈ નાંધટનાં આપતાં કરેલાં ફંનડ શાથે એકડું

-
- (૧) આ કાગજ માટે જુઓ પછવાડે પા. ૭૪૨.
 (૨) ઓ. ૧૬, બા. ૩૪, પા. ૧૩.
 (૩) ઓ. ૧૬, બા. ૪૫, પા. ૧૭.

કરવા તથા એ શંકા છું કેનડ ઇશટ ઇનડીઆ કંપનીનાં તરફથી આપવાની યોજના કરવા માંડી છે," તેનાં હિદમાં પંચાએતના મેમબરો ઠેકવવા બેઠાએય તે બાબે તેઓનાં નામ શરકારપર લખી મોકલવાને માટે બહાલી માંગે છે. અગીઆર સાહેબોમાથી નીચલા સાહેબોએ હા પાડી છે :—

૧. વાડીઆ નવરોલ જમશેદલ.
૨. દાદાભાઈ પેશતનલ.
૩. લલભાઈ દાદાભાઈ.
૪. વાડીઆ અરશેદલ રૂસ્તમલ.
૫. અરશેદલ જમશેદલ.
૬. હોરમલ બમનલ.
૭. દાદાભાઈ રૂસ્તમલ.
૮. માનેકલ લીમલ.

બમનલ વાડીઆએ પોતે સરકયુલર ક્યો છે માટે તેવણની પણ બહાલી ગણતાં ૬ જણની બહાલી ગણાય છે. જે ૧૧) સાહેબોને નામે સરકયુલર થયો છે તેમાંથી નીચલા સાહેબોના 'હા'મા નામે મલતાં નથી એટલે ત્યારે તેઓ મેમબર થવા કબુલ થયા નહીં.

કરાંમલ કાવશલ, અરશેદલ કાવશલ, વીકાલ મેહરલ.

ઉપલી ગોથવણ પ્રમાણે પારસી પંચાએતનાં ધર્મખાતાંમાંથી સર જમશેદલ લલભાઈ પારસી બેનીવેલ'ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ખાતામાં રૂ. ૨૩૪૫૦૦) ની રકમ ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સ્થાપણાં વેળાએ આપવામાં આવી હતી. પારસી પંચાએતના સંવત ૧૯૦૫ નાં સાલના છાપેલા હીસાબ (પા. ૪૬) પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે નોંધ લઈ એ રકમ આપવામાં આવી છે:—

“ઉધાર પાશુ. પંચાએતનાં હીસાબનું

૨૩૪૫૦૦) પારસીની પંચાએતનાં જનરલ ધરંમનાં કેનડ ખાતે ઉધાર પોશ શુદ્ધ ૫ વાર શનેઉ તારીખ ૩૦ મી ડીસેમબર શને ૧૮૪૮ અંગરેજીને દંને રૂ. ૨૩૪૫૦૦) બાબત શર જમશેદલ લલભાઈએ આપણાં પારસીનાં ટોલાઓ કેટલાંએક અગત જેવાં ધરંમનાં કાંમો શદા કાલ ચાહુ રાખવા શાફ પોતાને નામે રૂ. ૩૦૦૦૦૦) રોકડા તથા

બેંગાલ બેંકનાં શેર ૧૫) તથા પોતાની ધરીઆંબીને નાંમે બેંગાલ બેંકનાં શેર ૫) મલીને જુમલે શેર ૨૦)ની કીમત રૂ. ૧૪૪૦૦૦) તે સાથે જુમલે રૂ. ૪૪૪૦૦૦) ઇશટ ઇનડીઆ કંપની શરકારનાં તરફટ પાણાંમે આપવાને કબુલ કરેઆ તે વખતે પંનચાતનાં તરફટી વાડીઆજી બહુમંનજી હોરમજીએ તારીખ ૨૨ મી બાંનેવારી ૧૮૪૪ ને દીને એક શરકીડલર કરીને શરવે જરથોશતીઓને બહોર કીધું કે હાવા વખતમે આપડી પંનચાતની પુંજી ખાતે બેંગાલ બેંકનાં શેર ૩૫) છે તે શરવે શેરે શર જંમશેદજીની આપેલી પુંજીની સાથે શામેલ કરીએ કે તેથી કરીને એ પુંજીથી વગર બેખમની જગાએ રહે અને તેહની ઉપજનાં વરશ દાહાડે રૂ. ૧૪૦૦૦) આવશે તે શર જંમશેદજીની આપેલી પુંજીની ઉપજ સાથે આપડા પારશી ટોલાનાં ગરીબ અને નાંવારશ લોકોમે ખરચાશે તો આપડા ટોલાને મોટી ઇજત થાશે.— એ રીતે શરકીડલર કરીને જરથોશતી ફેરકાની અંનજુ-મંનમે ફેરવીડ હતું. તે ઉપર શરવે શાહેઓએ પોતાનો વીચાર લખીને હેવું જણાવીડું છે કે એ પરમાંણે કરવું ઘણું દરૂશત ને નેક છે. તે ઠરાવ પરમાંણે આજ દીને પારશીની પંનચાતનાં તરફટીઓએ પંનચાતનાં બેંગાલ બેંકનાં શેર ૩૫) શર જંમશેદજી જીજીભાઇને નાંમે ચહડાવી આપેઆ છે તે શેર ૩૫) શર જંમશેદજી જીજીભાઇએ શરકાર કંમપનીને નાંમે ચહડાવી આપેઆ તેથી એ બેંગાલ બેંકનાં શેર ૩૫) નાં રૂ. ૨૩૪૫૦૦) થાએઆ તે પારશીની પંનચાતનાં જનરલ ધરંમનાં ફંનડ ખાતે ઉધારેઆ છે ને શ્રી બેંગાલ બેંકનાં ૩૫) ખાતે જમે કરેઆ છે.”

પારસી પંચાયતની રકમ લેગી પોતાની રકમનું ધર્મખાતું સ્થાપવા માટે સર જમશેદજીએ તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૮^૧ ને દીને ગવર્નર સર જ્યોર્જ આર્થરને પત્ર લખ્યો અને તેમાં તેવણે નવાં સ્થાપવાં ધારેલાં ફંડ માટે સરકારની દીલસોજી અને મદદ માંગી. તેમાં તેવણે એ ફંડ માટે લખ્યું કે

"It is for the holy purpose of relieving the most dreadful destitution that suffering humanity was ever subject to. It will hardly be possible for your Excellency to depicture to yourself the misery and want that exist among the Parsees living under the protection of the British Government in Guzerat and places adjacent; they have barely sufficient food to maintain life, and are without clothing : neither is it possible for them to afford even the meanest Education to their children, who are born in misery and left to exist in a state of abject want. This I respectfully assure Your Excellency in Council is not an exaggerated picture, but it is one I have seen with my own eyes, and acutely felt with an aching heart, and which can be corroborated by many gentlemen in the public service who have lived in these places. It may be naturally asked how such dreadful misery has fallen upon a people able and willing to work ? But this is answered by the simple fact, that their trade as weavers has been entirely destroyed by the introduction of British Manufactured Goods, which are better and cheaper than they can produce, and there is no other employment to which they can resort.

"8. To afford relief as far as in my power lies to this appalling state of suffering, I am anxious to institute a Public Fund, to be protected by the countenances of Government, that in time to come it may not be impaired by the neglect of any persons to whom the management of it may be entrusted, or by those accidents to which institutions incompletely founded or imperfectly regulated are too often subject; and the Parsee Panchayet on being informed of the proposed institution for the relief and benefit of thousands of their own nation, have voluntarily come forward and offered a contribution from their own funds."

(૧) Correspondence, Deed Bye-laws &c., relating to "Sir Jamsetjee Jejeebhoy's Parsee Benevolent Institution", established in Bombay, 1849, (1849). pp. 19-20.

ઉપલા સરકાર ભેગા પત્રમાં ૨૨ જાન્યુઆરી સુરતના પારસીઓનો ધંધો બંધ થયા બાબે જે દક્ષીણી જીલ્લા છે તેનો તેવલે નૌસારીનાં દસ્તુરજી તથા દેશાધીજી ભેગા “ નૌસારીની જરથોશતી અંતરંગમનની હજુરમાં ” વંચાએલા તા. ૧ લી મે ૧૮૫૦ નાં પત્રમાં પણ ઇશારો કર્યો છે. ત્યાં લખ્યું છે કે “ હમોએ અતરે ભેઉઉ તથા શાંલલેઉ જે આપણી જરથોશતી કામ જે શ્રી સુરતમે છે તેહેનાં હાલ ઉદમ બંધ થાએઆથી ઘણેજ મુશ્કેલ થાઇ પડેઓ છે તેહેનું બએઆંન હંમારેથી અતરે લખી શખાતું નથી.....ઘણું ખરા ગરીબ તથા વાખાનાં મારેલા આખરવાલા લોકો ઘણેજ ગરીબી હાલતમાં છે તેહેનું બએઆંન હંમારેથી કશું લખી શખાતું નથી.” એ પત્રના એક ભાગમાં સખી લોકો ધર્મદા કામ કરે છે પણ તેનો કારો-બાર બરાબર ચાલતો નથી, તે માટે બંગાલાના ગવરનર જનરલ ઉપર લખાયેલા એક કાગજનો ઇશારો કરે છે. પોતાની કરવા ધારેલી બક્ષેશોની બલવણી માટે એવણુ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ એ નોટોની બલવણી બલેદાંન શુધીની રેહવાને શક છે તે શખબથી શ્રી મુમબઇનાં શાહેબાએ આજ આશરે માસ ૪) ઉપર એક અરજી શ્રી બંગા-લાનાં મોતા દરબાનાં લારડ શાહેબને કીધી છે તે મંધે એટલુંજ માગેઉ છે જે તંમે કુલ હીનદુશથાંની લોકોને વાશતે એક પકા બંદોબશત શાયેનો ધારો બાંધી આપો જે હરએક ઇનશાંન પોતાના ધરંમને શાફ ધરંમ ખાતે તે ખરચવાને મોહોટી રકમ મુકી બએ છે અને તે ઉપર તેહેની બલવણીને શાફ પોતાનાં ખાશ ઇતબાર માંલુથને ઉપરી કરે છે પન એ કંઇ લાંબા દાહાડા નીભતું નથી અને શરવે પુંજ થોડી મુદતમે બારેવાટ થાએ છે તેહેનાં કેટલાએક શખબ છે તે અતરે બએઆંન કીધામે આવતા નથી તેહેનું ધારીને અરજ શ્રી બંગા-લાનાં લારડ શાહેબને કીધી છે તેથી ઉમેદ છે જે એ અરજ ઉપર લારડ શાહેબ ધેઆંન પોહોંચાડશે કાંએજે એ શરવે ધરંમનું કામ છે ને એ શાહેબ કંઇથી હેવો ધારો બાંધી આપશે તો એ અશલ પુંજને કોઈ બીગાડી શકશે નહી. એ પુંજ બલેદાંન શુધી ચાલશે. ”

એવું દીસે છે કે સર જમશેદજીનાં ધર્મખાતાંમાંથી જે સ્કુલ પેહલે ઉંગાડવામાં આવી તે મોદીખાને વાડીઆજી મંચેરજી જમશેદજીનાં ઘર મધે ઉગાડવામાં આવી હતી. એ મકાનમાં અવાર નવાર પંચાએતની મીટીંગ પણ મલતી હતી.

તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬ ને દીને ચાલુક પત્રના સબ-એડીટર નવરોજી દોરાબજી, વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી અને “પારસીની

૧૦. ચાલુકના અધીપતી પંચાતનાં હધીકારીઓ જોગ” એક પત્ર લખી જણાવે છે નવરોજી દોરાબજી ચાનદાસ. કે “મારા શાંભલેઆમે આવેલ છે જે તમો તથા પારસીની પંચાતનાં બીજા હધીકારીઓ આજદીને ફીરકાનાં પચલાં લેવાનું કામ સોંપવાની બબત.

શુબ તથા શંભાડને વાશતે એકઠા થાનાં છે તે શાંભલેઆથી હું બહુ મંગલ થાઓ”, એમ લખી તે મીટીંગમાં રીપોર્ટ લેવા આવવાને માટે પરવાનગી માંગે છે. તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬ ના ઉપલે દીને મલેલી મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ ધણીને મીટીંગમાં હાજર થતા દેવામાં આવ્યા હતા, એટલુંજ નહી, પણ કેઇ તકસીરવારો સામે સમન કહડાવી પગલાં લેવાની મેનીજ પણ એવણને સોંપવામાં આવી હતી.

તા. ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૨ ને દીને ચાલુક પત્રના માલેક જમશેદજી જીજીભાઈ પર પત્ર લખી અરજ ગુજારે છે કે ચાલુક પત્રનાં માલેક દોરા- સમાચારમાં સમસત અનન્યમનના હીસાબની બહેર બજ ચાનદાસની બહેર બબર આપવામાં આવે છે તેમ એવણનાં પત્રમાં પણ બબર માટે માંગણી. આપવી. “જે પરમાંણે તહમો બીજા” છાપાખાનાંને મહક કરાય તેજ પરમાંણે કમતરનાં છાપાખાનાંને બી મહક કરવી કે જેથી શેવક રોજે કેઆંમત શુધી શાહેબનાં જનાંખમે એહેશાંનમંડક રેહશે.....સુરખી શાહેબને હમણે માહારા એહેવાલ અને હાલ ઉપર નેગાહ

(૧) ચો, ૧૯. પા. ૪, અને ૫. પા. ૧૧.

(૨) ચો, ૧૨. પા. ૪૬, પા. ૬૮.

(૩) ચો, ૧૨. પા. ૪૭, પેટા. પા. ૧. પા. ૬૮.

(૪) ચો. ૧૫, પા. ૧૧૧, પા. ૧૮, (૩ જો બામ).

કરીને મદદ કરવી જોઈએ એ મહને એક જોદાના કે બીજા તહમારા આશરો વગર બીજા કોઈનો આશરો નથી.” આ અરસા આગમ્ય આબુક પત્ર પારસી પંચાએતની વીરૂધ્નું પત્ર ગણાતું હતું, તે સખએ ઉપલેા પત્ર ધ્યાન એએ છે.

તા. ૫ મી જુન ૧૮૪૩ નો સોરાબજી દોરાબજીનો જમશેદજી જીજીભાઈ જોગો એક પત્ર છે, જેમાં એ પત્ર બાએ કેટલીક ફર્યાદ જણાવી લખે છે કે “અને ઘણીએક બાબદો આપણાં એકશંભવી પંનચાતનાં અધિકારીઓનાં વીરૂધ્મો પરગટ થાએય-અલબત એ ઇનશાદ અને રાશતી ચાહુનારાઓનાં વીચારથી બીલકુલ ઉલટી છે.” એમ જણાવી એ ઘણી બીજી વર્તમાન પત્ર ચાબુકની વીરૂધ્ કહાડવા પોતાની મરજી જણાવે છે. આ ચાબુક પત્રનાં સખંધમાં જોલાશે એ પંનચાતમાં જમશેદજી જીજીભાઈ કેટલીક વધુ હકીકત આપે છે.

સંવત ૧૬૦૨ (ઈ. ૧૮૪૬) નાં વરસનાં સખંધની નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વરસનો હીસાબ જામે જમશેદનાં છાપાખાનામાં છપાએ હોતો, તેના રૂ. ૫૬૨૧ નો ખર્ચ થયો હતો. તે ખર્ચ પંચાએતનાં ૬) ખાતાંઓમાં વહેંચી નાખ્યો હતો, જેમાં “શ્રી પાટંજી ગાંમની પાંજરાપોલનાં (ક) હીસાબની છપામણી. રૂ. ૧૫), અને “શ્રી સુરત હીનદુ માહા-

જનનાં રૂ. ૨૫) એમ બે ખાતે રૂપીઆ ઉધાર્યા છે. રૂ. ૬૦) “પંનચાતનાં જુદાં ખાતાં ૪)વાલાઓને ખાતે” એમ ઉધાર્યા છે. એ ઉપરથી હીસે છે કે એ વરસમાં ૪) ઘણી ઘણીઓનાં ખાતાં પડયાં હતાં. અને કોઈ હીંદુ ધર્મખાતાંઓનું કામ પણ પારસી પંચાએતની ઓશીસમાં થતું હતું.^૩

તા. ૨૮ મી મે ૧૮૪૭ ની નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે “સંવત ૧૬૦૨ નાં વરસનો પંનચાતનો હીસાબ તથા દેશાવર (ખ) સને ૧૮૪૬નાં સાલમાં ખાતેના બીજા હીસાબો એકઠા કરીને તેહનાં ચોખાં પંચાએતનો હીસાબ. નીઆં ૫૦૦) જામે જમશેદનાં કારખાંનાંમાં છપાવીને

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૩૫, પા. ૧૩ (૪ ચો બામ).

(૨) ચો. ૧૬, બા. ૮૪, પા. ૩૫.

(૩) હાલમાં પણ પી હીંદુ સુરત પારસી ચેરીટીના રૂંડનો હીસાબ પારસી પંચાએતના ખાતાંના એક મેહતાજી રાએ છે, જેવજુને એ ખાતાંવાલાઓ જુદો દરમાએ આપે છે.

(૪) ચો. ૧૬, બા. ૬૧, પા. ૪૦.

ધરંમખાતે શ્રી મુમખડ મંધે તથા દેશાવરે ખાતે વેંહચી આપેઆં ” હતાં. તે કોણુ કોણુ ધણીઓ ઉપર મોકલવામાં આવ્યાં હતાં તેની ટીપ આપી છે. એ ટીપ પ્રમાણે નીચલાં ગામોમાં ધણી ધણીઓ ઉપર મોકલવામાં આવ્યાં હતાં: સુરત, નવસારી, પુના, થાના, દમણ, ભરૂચ, વલસાડ, ગણુદેવી, બીલીમોરા, કલ્યાણી, ઉરન, હેદરાબાદ, કલકતા, તાલચેરી, બલનાં, નાગપોર, નગર, ઔરંગાબાદ, મદરાજ, વડોદરા, બેલગાંમ, શાહપુરબેલગાંમ, અમદાબાદ, ખંખાત, સોલાપોર, કોચીન, ચીન, કનટાન. એ મુજબ ૪૬૯ નકલો વહેંચવામાં આવી હતી. ૨૭ નકલો મુમખડ, સુરત, અમદાબાદ, વગેરે હીંદુઓમાં વહેંચવામાં આવી હતી. એમ ૪૬૯ નકલો વેંહચાવા બાદ બાકી ૪) એાશીસ ખાતે રહી હતી.

તા. ૧૭ મી જુન ૧૮૪૮^૧ નાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખતે “જે જે શાહેબોએ પોતાનાં (ખ) પંચાએતનાં ફંડમાં શવાબને શાફં તાંનદરેશતી પંનચાત મંધે રૂપીઆ નાણું ભરનારાઓની રકમ આપવાની લંછાવી છે તેનાં રૂપીઆ પંનચાતમે ચોપડી જોઈ કરવાની બાબદ. મંધે અગાઉથી જમે કીધા ” માં આવતા. એઓમાંથી કેટલાક શાહેબોએ રૂપીઆ નહીં ભરવાથી તેઓ ઉપર નાણું લેહેણું નીકલતાં ગણુવામાં આવતાં. તેથી સર જમશેદજી જણાવે છે કે “તે શાહેબોનાં નાંમ લખાઆથી શાફં નહીં દેખાશે કાંએજે એ ચોપડીઓ કુલ દેશાવર ખાતે વેહેંચાશે.” તેથી એવણુ જેઓ ઉપર બાકી હોય તેઓને નાણું ભરી દેવા અરજ કરે છે. તે પછી તેવણુ રૂ. ૩૦૪૨; લેહેણું નીકલતા ૧૫) ધણીઓ ઉપર પોતે ચીઠી લખી છે જેની આપેલી ટીપ પ્રમાણે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫) તો કોઈ ઉપર વધતામાં વધતા રૂ. ૧૦૦૦) નીકલતા હતા.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૪૬ ને દીનનાં સર જમશેદજીનાં સરકયુલર પ્રમાણે એ વખતે પંચાએતનું કામ વધી જવાથી મહેતા અરદેશર ઠાઠાભાઈના હાથ તલે મેરવાંનજી નવરોજી ઠાઠાઠીવાલાને રૂ. ૨૦૧)નાં વરસાનથી નેમવાની પરવાંનગી માંગવામાં આવી.

(ખ) પંચાએતના મહેતા, મોબદ, વગેરેની બાબદ. પંચાતવા મહેતા અરદેશર ઠાઠાભાઈનાં મદદનીશની નેમણું.

તા. ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૫ નો પંચાએતના મોબેદ શાપુરદાઝ એકલ
વાહાનો પત્ર સરકયુલેટ કરવામાં આંચે છે, તે ઉપરથી
(૩૦) પંચાએતનાં મોબે- માલમ પડે છે કે એ ધણીની લાંબા વખતની નોકરી
હતી છોકરીનાં છોકરાંનાં ક્યાંનમાં લઈ એવણની છોકરી, જેણી વીધવા થઈ હતી
લગન વખતે મદદ. તેણીના બે છોકરાંઓનાં લગન માટે એવણને રૂ. ૨૨૫)
ની મદદ આપવામાં આવી હતી.

તા. ૩૧ મી જાનેવારી ૧૮૪૮નાં સર જમશેદજીએ કરેલાં સરકયુલર
પ્રમાણે તે વખતે પંચાએતના મેહતા અરદેશર દાદાભાઈ
(૩૧) પંચાએતના મેહતા એ પોતાના છોકરાંનાં લગનનાં અવસરે રૂ. ૧૫૦૦) ઉછીનાં
અરદેશરની લગનની ભેટ. માંગ્યા કે તે મહીનાના પગારમાંથી થોડા થોડા પાછા
વાલવામાં આવશે. સર જમશેદજીની બલામણ ઉપરથી
ઠેકાવ થયે કે એવણને રૂ. ૫૦૦) પંચાએતની સારી સેવાનાં બદલામાં ભેટ
આપવા. સર જમશેદજીએ પોતા તરફથી રૂ. ૫૦૦) “ શોમાત દાખલ ”
આપવા જણાવ્યું.

તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૪૮ની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે
પંચાએતનાં દોખમાંની દીવાલની પછવાડેની જગો તથા
(૩૨) પંચાએતનાં કુંચર- બીજી જગાનાં ખજુરાં વરથ ૩) માટે પારસી રતનજી
વાપીનાં ખજુરાંની એ પાલનજી તારીવારાને પટે આપ્યાં હતાં. તે દર વરથ
અરસામાં આવક પ૧) નાં રૂ. ૨૫૦) લેખે ૩) વરથ આપ્યાં હતાં.

(૧) ચો. ૧૬, ખા. ૨૮, પા. ૧૧.

(૨) ચો. ૧૬, ખા. ૧૦૭, પા. ૬૧.

(૩) ચો. ૧૬, ખા. ૧૦૬, પા. ૬૧.

સરકાર દરબાર સંબંધી બાબતો.

આપણે આગલા બાબોમાં સરકાર તરફથી સંસારી બાબતોના સંબંધમાં આવેલા કોઈક સવાલોની હકીકતો જાણી છે. આ અરસામાં પણ એવા કોઈક સવાલો આવ્યા છે. તેના કોઈક અગતના દાખલાઓ નીચે પ્રમાણે છે :—

તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૯ ને દીને વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી અને બીજા (૬) સાહેબો મુંબઈની દીવાની અદાલતના

૧. પહેલી રજીએ જજ સાહેબોનાં તા. ૨૪ મી તથા ૨૫ મી જુલાઈ વચ્ચે કાગળો બાબદ. ૧૮૩૯ના બે પત્રોનો જવાબ આપે છે. ફરીઆદી મોદી (ક) એ બાબે મુંબઈ બરજેરજી બીમજી અને દાદી (પ્રતીવાદી) પીરોજશા ખાતે પુજાવલા સવાલો, ધનજીશાહ વચ્ચેના મુકદ્દમા ઉપરથી કોઈક સવાલો બરપા થયા હતા.

સવાલ—આ હતો કે “કોઈ ઓરત પોતાના ખાવંદથી જુદી હોયે ને તે પોતાના ખાવંદ પાસેથી અથવા પોતાની મેનતથી મેલવેલું જવેર ત્યા કપડાં વેચીને અગર ધણીએ જોરાકી પોશાકી વાશતે આપું હોયે તેમાથી અચાવીને મીલકત કીધી હોયે તો તે મીલકત વચ્ચેતનામાથી અગર બીજી રીતથી પોતાના ધણી સીવાયે બીજા કોઈને આપી શકે છે કે નહી ને હવે રીતના વચ્ચેતનામાંથી આપેલું રદ થાયે કે નહી.”

જવાબ—કે એવી રીતે મલેલું તે ઓરત પોતાનાં વચ્ચેતનામાથી અથવા લખતથી પોતાનાં ધણી સીવાય હરેક કોઈને આપવા મુખત્યાર છે. જો વચ્ચેતનામું નહી કર્યું હોય તો તેનાં મા બાપની તરફનાં નજદીકનાં જે સગા હોય છે તેને તે પુણ પોંદાયે છે. એમ આગલ થવાના કેટલાક દાખલા આપે છે. જવાબમાં વધુ જણાવે છે કે “હરેક મરદે પોતાની ઓરતને જુદી મેલી હોયે” અને તે પોતાની ઓરતને જોરાકી પોશાકી આપતો હોય અને તેને જવેરાત

(૧) એ. પ. બા. ૮૧, પા. ૮૮. એ કાગળની બે નકલો છે. પહેલી નકલ બાબદ ૮૦ માં છે. તેમાં સહીઓમાં કોઈક ફેર છે.

કપડાં આ ખ્યાં હોય અને તે બાળે તે ચોરતે આવ'દને લખી આખું હોય કે તેણી ગુજરવા પછી તેણીની જે કાંઈ અસકેઆમત નીકલે તે તેણીના ખાવ'દની છે તો તેવી ચોરતથી વસીએતનામું કરી તે અસકેઆમત હોઈને આખી શકાય નહીં. જે એવી શરત ધણીએ અગાઉથી નહીં કરી હોય તો ધણીનું ચોરત ઉપર પોંદુચે નહીં. આ જવાબ ઉપર ૧૦) નીચલી સહીઓ છે :—

વાદીઆ નવરોળ જમશેદળ, ફરામળ કાવશળ બનાળ, જમશેદળ
 લલભાઈ, બમનળ હોરમળ, લલભાઈ દાદાભાઈ, ખરશેદળ કાવશળ,
 વાદીઆ દાદાભાઈ પેશતનળ, હોરમળ દાદાભાઈ, મોદી શોરાબળ વાછાગાંધી,
 હોરમળ દોરાબળ.

સુરતની અદાલતના જજ ચોનરેબલ જેમ્સ સનદરલે'ડે સુરત ખાતે

એવાજ સવાલો પુછ્યા હતા. તેનો જવાબ તા. ૨૧ મી

(ખ) એવીજ બાબદમાં
 સુરત ખાતે પુછાયલા
 સવાલ.

ઓગસત ૧૮૩૬^૧ ને દીને સુરતવાલા મોદી રસ્તમળ

ખરશેદળ અને ત્યાંની પારસી અંબુમન આવે છે.

સવાલ ૧ લો. એક પારસી પોતાની ધણીઆણી તથા બાઇઓને મુકીને
 છોકરાં વગર મરી જાય તો તેની માલ મીલકત કોણને પોંચે અને કયા
 પ્રમાણમાં પોંચે ?

જવાબ—“ ૨. તેનો જવાબ એ છે જે હુમારી કોમની ચાલ પરમાણે
 મરનાર શખશ મજકુરનો વારશો તેના બાઇઓને બરાબર હીશે પોંચે છે
 મરનારની ચોરતને વારશો પોંચતો નથી. પણ તે ચોરતને પરવરશીનું ત્યા
 જરૂરીઆત ખરચ તે મરનારના વારશમે તેની માલ મીલકત ત્યા આબરૂ
 મુજબ તેવોને લેવાનો હક છે.

“ ૩. ખીજે ધારો હુમારામાં એ છે જે અગર કોઈ શખશ ગુજરવાની
 પેલાં^૨ વગર કપતે વશીએતનામું કરીને પોતાની પુ'લમાથી બધરી વગેરે જેને
 જે આપવાનું મુકરર કરે છે તે મુજબ અમલમે આવે છે.

“ ૪. હુમારા મજબની કીતાબોમાં મરનારની માલ મીલકત કોને પોંચે
 છે એ વાત માલમ પડતી નથી પણ તે માલ મીલકત પોંચવા બાબતનો થોડો

એક જરૂર રવાણેતમાં લખે છે પણ એ વીદાશત વગેરેની તે રીવાણેતમાં લખે છે તેમની દૈર્ઘ્ય એક બાબત અશક્ય હોવા છતાં બુદ્ધિએ કેટલાએક શબ્દોથી અમલમાં લાગતા નથી એ ઉપર લખેલી બીજી કલમમાં બાધબાધ વારંશો પોંચવાનું બીજાન કડું છે તે ચાલુ હોવાની કામગીરી અશક્ય જાણી છે તે શારેખજીને ખુલાસો માત્રમ પડવાને શરૂ કરેલના શરૂઆતના જવાબો એવીજ મનાવવામાં તા. ૧૭ મી શરેખજી શ. ૧૮૩૨ ત્યાં તા. ૬ મી શા. ૧૮૩૫ મોકલે છે તેથી ત્યાં મળેલી માત્ર મીલકત આરોગ્ય છતાં બાધબાધ પોંચી છે તેના નામ હાવેલો જે કાંઈ માત્રમ પડા છે તેની ઇઆદદ થી મોકલે રૂપાનજીની શરૂઆત આ જવાબ સાથે હાજર કરા છે તેથી શાહેખજીને રાશન થાયો.”

નામદાર જમના સંચાલના જવાબ ઉપર સુરતના કુલે પટલ પુરુષોએ સહી કીધી છે. તેમાં શરૂઆતમાં થયેલી સહીઓ નીચે પ્રમાણે છે:-મોહી અરશેહજી ફસ્તમજી, પીરંગજી ધનજીશાહ એદલજી કાવશજી, અરશેહજી ધનજીશાહ, અમરપંદીબાર ફરામજી, દોશાભાઈ શાપુરજી, દાદાભાઈ રતનજી, મોખેદ સોરાબજી. આ અને બીજી સંખ્યાબંધ સહીઓમાં કોઈના નામ સાથે અટક નથી.

તા. ૨૪ મી અક્ટોબર ૧૮૩૬ ને દીને પેટ્રી સેશન્સના કલાર્ક મી.

ઉડહાઉસ (W. W. W.) પોતાની કોર્ટના

૨. એ નાચાર લિખતા ફરમાવ્યો વચાવે છે કે કોઈ ગરીબ વીધવા હોય કે બાધનું પેપર હરવાની જોઈને મારે ખાવીંદ કાંઈ મેલી ગયો નહીં હોય તેણીનું ગુજરાન કોણે કરવાની ફરજ છે તેણીના પોતાનાં ખર્ચાઓની કે તેણીનાં ખાવીંદ તરફના ખર્ચાઓની ?

(૧) આ ઉપરાંતની રીવાયત કમ છે અને તેના કયા ભાગ મારે પ્રમાણ છે તે એકસ કહેવામાં શક્ય નથી. વગર એટલે ગુજર પામેલા ધણીની મીલકત આમે કાંઈક બાધનું શાપુર અશ્વીની રીવાયતમાં અપાયું ગણાય છે. (ગુઓ એરડ મોનેક ૩. ઉપરાંતની દારામ દારમ ઝીબર ૨. ૧, પા. ૧૮૭, લીટી ૪ અને વધુ, ગુઓ રીવાયત જામાજી દમતુરની ગુજરાતી ‘ રીવાયતે દરગુઝારે વ દમતુર, ” પા. ૩૭૧-૭૨). એઓમાં મજલી દારીકા ઉપરાંત સરલતા નામના નવું પુત્રી દીવડી નથી. (ગુઓ દારમાં બાધની “The Persian Rivayat,” by Mr. Bomanji N. Dhabhar p. 202-203). આ હવેલાઓ દરસાવવા મારે કું મી. બમનજી ન. ધાબરો આભારી છું.

(૨) એ. ૧૪, પા. ૧૫, પા. ૩૩.

એવું દીસે છે કે એ પેટ્રી સેશન્સમાં તા. ૨૪ મી અક્ટોબર ૧૮૩૬^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈનો વારો હતો. ત્યાં એક બાઈએ પોતાના બાઈ પાસે ગુજરાત માટે કાંઈ પગાર માંગવાની બાબત અરજી થાઈ હતી, સમજ કે બાઈના મરનાર ખાવીંદ તરફનું કોઈપણ શકતીવાળું સચુ હતું નહીં. એ બાબત આગત જવારે પંચાએત હતુર આવી હતી, ત્યારે પંચાએતે બાઈના બાઈ દોશાભાઈ મેટીવાલાને કહ્યું હતું કે તેવચુ રૂ. ૪૦) નું બાડું ભરે છે અને તેથી શકતીવાલી સ્થાતીનાં છે અને બી ને ઘરનો સારો ખર્ચ કરે છે ત્યારે તેવજી પોતાની બેડેનને પુછ્યું બેડેએ. તેજી ના પડવથી પંચાએતના સાહેબોએ તે બેડેનની પાસે બાઈ ઉપર પેટ્રી સેશન્સમાળી સમન કહરાવ્યો હતો અને તા. ૧૬ મી આગસ્ટ ૧૮૩૬ ને દીને તે મુકદ્દમા નીકળ્યો હતો. પેટ્રી સેશન્સ, જેનાં તે દીવસે “નેટ્રી મો ધાગજી તરમર” હતો. તેમાં મ.જી.સ્ટેટ મા. વાલીને,^૨ પંચાએતે આગત કે.વે. પ્રમજી, રૂ. ૭) નો મહીનો આપવાને નહીં બનતું હોય તો રૂ. ૩ નો મહીનો અપવા જણાવ્યું. એ ચુકાદાથી મેટીવાલાને વાકેફ કન્વા છતાં તેવજી મચક નહીં આપવાથી તા. ૨૪ અક્ટોબર ૧૮૩૬ ની બેડક, જેમાં જમશેદજી જીજીભાઈ હાજર હતા, તેમાં એ બાબત નીકળતાં સવાત ઉડ્યો કે “પંચાએતના શરેશનો શું છે.” જમશેદજી જીજીભાઈએ જણાવ્યું કે ખાવીંદ તરફનું કોઈ શકતીવાળું નહીં હોય તો સની તરફના કોઈ શકતીવાળાએ તે બાઈનું ગુજરાત કરવું બેડેએ. તે ઉપરથી પંચાએતને ઉપર પ્રમજીએત ક્રેબી. સવાત પુજરાનું કૅવ્યું. એમ એ બાબત તા. ૨૮ અક્ટોબર ૧૮૩૬ ને દીને ફા.મ.જી. કાવમજીની એડીશનમાં પંચાએતની એક બેડકમાં નીકળી ત્યાં નેમોએ કૅવ્યું કે દોશાભાઈ મેટીવાલાએ પોતાની બેડેનને રૂ. ૫) નો મહીનો આપ્યો, નહીં તો પેટ્રી સેશન્સવાલા ફરજીઆત અપાવશે. સેવટે એ ઘણીએ બેનને દર માસે રૂ. ૪) આપવાને તા. ૧ દી નવેમબર ૧૮૩૬ ને દીને કબુલ કર્યું.^૪

(૧) એ. ૧૪, ખા. ૬૩, પા. ૪૨.

(૨) Turn એટલે વારી.

(૩) Warden.

(૪) એ. ૧૪, ખા. ૬૪, પા. ૩૩.

III.

ધર્મ સંબંધી બાબદો.

આગલ (મામ ૧૦ માં)^૧ જણાવવા પ્રમાણે તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૨૮ ને દીને ખરશેદજી માણેકજીએ સરકયુલર કહાડી

૧. ગહંબારની માબદ. સુચના કરી હતી કે તેવણે જણાવેલી ટીપ પ્રમાણે છ (ક) સરઆતમા જે ગહંબાર. ગહંબારોમાંથી ૪) ગહંબાર થતા હતા, તેથી બાકીના

જે-ગાથા ગહંબાર અને અરદીએકુશ મહીનાનો ગહંબાર-પંચાએત તરફથી કરવાની કે.શેશ કરવી. ગહંબાર માટે ઉંગરાવેલી રકમનાં વ્યાજમાંથી ખર્ચ નહી પુગો પડે તો પંચાએતનાં સામાન્ય ફંડમાંથી ઘટતી રકમ ઉભેરની અને હાલ પેહલે જેમાંથી એક કરવા માંડવું. સને ૧૮૩૬ સુધી ખરશેદજી માણેકજી પંચાએતના ગહંબારની મેનીજ કરતા હતા. ૧૮૨૮ થી ૧૮૩૬ સુધી એમ ચાલ્યું. તા. ૧૨ નવેમ્બર ૧૮૩૭ નાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં સરકયુલર પરથી દીસે છે કે^૩ ૧૮૩૭ નાં નવેમ્બર મહીનામાં અરદીએકુશ મહીનાનો ગહંબાર આંચો ત્યારે ખરશેદજી માણેકજીએ પોતે મેનીજ કરવા ના પાડ્યું. એ અરસામાં જમશેદજી જીજીભાઈએ પણ પોતા તરફના ગહંબારો પંચાએતની (શેઠ માણેકજી શેઠની) વાડીમાં કરવા માંડ્યા હતા. તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૩૭ ને દીને જ્યારે જમશેદજી જીજીભાઈના પોતાના ગહંબારમાં પંચાએતના મેમબરો જમવા ગયા, ત્યાં તેઓએ, હવે સર્વ ગહંબારોની મેનીજ કરવા ખરશેદજી માણેકજી ના પાડના હતા તે ઉપરથી, માંડોમાહેમાં વાતચીત કરી ગોથવણ કરી કે ગહંબાર કરવાનું ખર્ચ નહી કરવું પણ હવે ફંડ વધ્યું છે તેથી દર વરસે એકને બઠકે જ ગહંબાર કરવા. એ વરસમાં એટલે ૧૮૩૭માં ગહંબારના ફંડમાં રૂ. ૨૫૭૪૦ થયા હતા. તેનું વ્યાજ દર વરસે આશરે રૂ. ૧૩૦૦) નું આવતું હતું. તેથી જે ગહંબાર કરવાનો ઠરાવ થયો.

(૧) પા. ૪૮૬.

(૨) બીજા ચાર ગહંબારો પશ્ચિમગીઓના પોતા તરફથી થતા હતા એમ દીસે છે.

(૩) એ. ૧૯, બા. ૬૧, પા. ૧૧૬; એ. ૧૪, બા. ૧, પા. ૧.

તા. ૧૦ મી નવેમ્બર ૧૮૩૭^૧ ને દીને સર જમશેદજીના ઉપર જણાવેલા ગહંબારને દીને ગહંબારનો કારોબાર કરવા (ખ) મહમબારના વારા- વારાદારો ઠેડવવાની પેહલી શરૂઆત થાયલી દીસે છે. દારોની ગાયવણની ત્યાં ઠેડવવામાં આવ્યું કે ગહમબારની મેનીજ કૈતલા- શરૂઆત. એક સાહેબોએ વારાફરતી કરવી. ૮) જણાવેના નામો મુકરર કરવામાં આવ્યાં કે તેમાથી બધે જણ દર વરસના બે ગરબાર કરે એટલે આઠ જણામાં ચાર વરસે એક વખત દરેક જણનો વારો આવે. એ બે ગહંબારો થતા તે અરદીબેહશત મહીનો અને દેહ મહીનાના હતા. જમશેદજી જીજીભાઈએ તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૩૭^૨ ને દીને પંચાએ- તના મેમબરોનાં એ બાબે સરકયુલર કીધો. તેમાં લખ્યું કે “એ ગહમબાર કરનાંર મેનેજરને ગતે છે જે શવાબ તા. ધરમનુ કાંમ છે તે વરસ ૪) એક વખત કરવો. તે પોતે તંનથી મેહનત લઇને શારી રવેશે કરે તા. પોતાનાં ઇતબારી માંનશને શાપે તોહપન તે માંનશ ઉપર નચીત નહી રેહ. એ મહનતનો બદલો તે શાહબ ધનીને આપશે.” એ વખતે દર ગહંબાર પાછલ રૂ. ૬૫૦) નો ખર્ચ થતો દીસે છે. ઉપર જણાવવા પ્રમાણે જે આઠ સાહેબોને મેનીજ સોંપવામાં આવી હતી, તેઓનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે:—૧. વહાડયા નવરોજી જમશેદજી, ૨. વાહડયા બમનજી હોરમજી, ૩. હોરમજી બમનજી, ૪. વહાડયા જાંગીરભાઈ નશરવાનજી, ૫. ખરશેદજી માણિકજી, ૬. વીકાજી મેહરજી, ૭. વાડીઆજી ખરશેદજી રૂસતમજી, ૮. જીજીભાઈ દાદાભાઈ.

બીજા ચાર ગહંબારો જે આગલથી થતા હતા તે, આગલ જણાવવા મુજબ, ધણી ધણીઓની પોતાની તરફથી થતા.

“શંવંત ૧૮૬૭ નાં કારતગ વદ..... અરદીબેહશત મહીનો ને દેપમેહેર રોજ,” તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૪૦^૩ ને દીને (ગ) આ અરસામાં ચુકવેલો “ગહમબાર શેહરીનો પરચુટણ ખરચનો આંકડો” પંચમેહના ગહંબારને એવી વીમતનો રૂ. ૭૨૦૧૧)૨૧ નો આંકડો છે, જે ઉપરથી માલમ પડે છે જે એ વર્ષમાં ગહંબારનો ખર્ચ આશરે રૂ. ૭૨૦ સુધી થતો હતો. વાડીઆ ખર-

(૧) યો. ૧૨, બા. ૬૧, પા. ૧૧૬, તથા યો. ૧૪ બા. ૧, પા. ૧.

(૨) યો. ૧૨, બા. ૬૧, પા. ૧૧૬, તથા યો. ૧૪, બા. ૧, પા. ૧.

(૩) યો. ૧૫, બા. ૭૩, પા. ૨૫. (બીજો ભાગ).

શેઠજી રૂસ્તમજીના વારાનો આ આંકડો છે. તે વખતના ગહંબારના ખરચની અને તે વખતના માલ મસાલાની સરખામની માટે હકીકત બાજુવા કાગ્જે એ આંકડાની વીગત નીચે આપું છું :-

- “ ૧૮૭૧૧ ચોખાની ગુણુ^૧ ૨૫) દર રૂ. ૭૧૧ લખે તેનાં રૂ. ૧૮૭૧૧.
 ૫૬૧૧ તુવરની દાલ ફરા ૧૭) તેની ખાડી ૨)૧ દર રૂ. ૩૧૧ લેખે.
 ૪૪)૧૫ ઘઉં ખાંડી ૨)૨૧૧ દર રૂ. ૧૬)૧ લખે તેનાં રૂ. ૪૪)૧૫.
 ૧૧૪૧)૧૨ ઘીઈ મંજુ ૧૬૧૫ દર રૂ. ૭) લખે તેનાં રૂ. ૧૧૪૧૧.
 ૨૧૧૧ ચોખા પટણી ફરા ૧) તેનાં રૂ. ૨૧૧૧.
 ૧૪૦) પાતરાં તથા મુરા તથા અચાર મલીને રૂ. ૧૪૦
 ૨૭૧૧ રોટલી કરાંમંજુ મજુરીનાં રૂ. ૨૭૧૧
 ૫૧) મજુર જંજુ ૬૦) તથા બખરચી ૬) મલી રૂ. ૫૧).
 ૧૦) તેડાં કરનાં(ર) અંનધેઆરૂ તથા દરૂન પાવી અફરગાંન તથા
 વંદીદાદ ઇજરાની શાપુરદારૂ શઉ-૫) -૪) -૧).
 ૨) વાડીવાલાને રૂ. ૨).
 ૮) વાશંજુનાં રૂ. ૮).
 ૪)૧૨ ટોપલી ૧૨૫) તથા ખાંડી ૩) મલીને.
 ૨૪)૧૧ ગરંમ મશાલો રૂ. ૨૪)૧૧.
 ૬)૨ લીલો મશાલો રૂ. ૬)૨.
 ૨૦૧૨૦ કેરાં તથા પરચુટંજુ તરકારી તથા લીલી મેજ શઉ મલી
 ૧૦)૧૨ લાકડાં ખાવરનાં તથા ઉંડા શઉ મલી રૂ. ૧૦)૧૨.
 ૪) બકરૂં ૧૨ તથા કપાંમની મલી રૂ. ૪)
 ૨) મીઠું ફરા ૨) તેનાં રૂ. ૨.

૭૨૦૧૧૨૧”

(૧) હાલમાં એક ગુણુ તે એ ફરા.

(૨) આખી ન્યાતમાં બ્યારે “ બકરૂં ૧ ” બજાવ્યું છે ત્યારે દિલે છે કે એ બકરૂં સત્તમ માટે અને વારાદારના ખાસ મિત્રે માટે હોય. પાછળના વખતમાં પણ કોઈ વારાદારે પિતાના ખાસ નોતરેલાઓ માટે હાલમાં એકત કરાવતા હતા, આ મીઠું, પટણી, મજુર વીગેરે મીઠી ખાસ પરીચાવતા હતા.

તા. ૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૪૬ નાં જમશેદજી જીભાઈના એક સર-

કચુલર ઉપરથી દીસે છે કે તે વરસ સુધીમાં ગહંબારની
(૫) ગહંબારનાં ફંડ- પુંજ કુલે રૂ. ૬૨,૪૦૦)ની થાઈ હતી અને તેનાં વ્યા-
માંથી થોડીક પુંજ આંધલાં જની ૧૫) વરસની સરાસરી કઢાડતાં દર વરસે વ્યાજ
લુલાંના ફંડમાં લેવાની નાં રૂ. ૨૪૧૫૫૫ ઉપજતા. દર વરસે ગહંબારનાં બે
હીલચાલ.

ખાણાં થતાં તેનાં ખર્ચની સરાસરી રૂ. ૧૦૭૨૫ ની
આવતી હતી, એટલે દરેક ગહંબારનાં જમણ પાછળ સરા-
સરી રૂ. ૫૩૬૫ ની આવતી હતી. એ સખએ તેવણ સુચના કરે છે જે “તમે
રજા આપો તો ગંમબાર ખાતે રૂ. ૩૦,૦૦૦) તીશ હજાર ઉધારી આંધરાં
લુલાંનાં ફંડ ખાતે જંમે કરીએ એ શવાબલી કંઈ ઓછા નથી ને વળી બીજા
ગહંબાર દર વરસ ૧) હાલ ૨) થાએ છે તેનાં ૪) કરશે તોલી આપડી
પાશે ફંડ બંધ છે.” એ સરકચુલર ઉપર થાયલી મીનીટો ઉપરથી માલમ
પડે છે કે આંધલાં પાગલાંના ફંડમાં આવક કરતાં ખર્ચ વધારે હોવાથી આ
માર્ગ એવણે સુચવ્યો. સર્વ સાહેબોએ એમ કરવા ઠેકાવ્યું. શેઠ કરામજી કાવ-
જીએ મીનીટમાં લખ્યું કે “આંધલા લુલાનું ફંડ વધારે બેઠુંએ. ને જે
આપરા જરથોશતીઓ વખતે નાંનીઆં જંમાડેય તથા અંનધાડ લોકોને શદરા
આપેય તે બંધ કરે ને એ આંધલા લુલાવોનાં ફંડમાંજ આપવું ઘટારત છે
ને કેટલા આંધલાવો ઘેરેઘેર ને આતશબેહરાંમમાં લીખ માંગે છે તે કોઈ
આપે નહી ને પંનચાત તેની પરવરડી કરે.”

ત્યાર પછી તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૪૮ ને દીને જમશેદજી જીભા-

બાઈ એક બીજે સરકચુલર કઢાડે છે જે એ સાલમાં
(૩૦) જે ને બદલે ચાર એ ગહંબારનાં ફંડ ખાતે (આગલ જણાવવા પ્રમાણે
ગહંબારો કરવાની હીલ- રૂ. ૩૦,૦૦૦ આંધલાં લુલાંનાં ફંડમાં લઈ જવા
ચાલ.

પછી) રૂ. ૩૮૦૭૫ થયા હતા. એવણે લખે છે કે
“પાપણા ગરીબ ટોલાનું એકીન હેવું છે કે રવાંનોની
નઈઅતે ગહંમબાર ખાતે ધરમની તંનદરોશતી બંધાવીને તે રવાંનોનાં શવાબને
વાશતે પંનચાતમે રૂપીઆ આપીને રશીટ લીએ છે.” આગલા સાલમાં એટલે
તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૪૬ ની દીવાલી પર આખર થતાં સાલમાં લોકોએ

(૧) એ. ૧૬, ખા. ૬૪, પા. ૨૫.

(૨) એ. ૧૬, ખા. ૧૧૧, પા. ૬૪.

ગઢંબાર ફંડમાં રૂ. ૩૮૫૦) ની તંદરોશતી બંધાવી હતી. એ ઉપરથી એવળે મુચના કીધી કે હવેથી વરસ એકના ચાર ગઢંબાર કરવા અથવા ગમે તો ત્રણ કરવા સંભળ કે રૂ. ૨૪૦૦ દર સાલ વ્યાજના ઉપજશે ને લોકો દર સાલ ભરે છે તેની વરસની સરાસરી આશરે રૂ. ૨૪૬૧ ની થાએ છે. એવળે લખે છે જે “ તમે શાહેબોની નજરમે વધારે ગઢંમબાર કરવો જરૂર નહીં આવતો હોએ તો ગરીબ લોકો જે રૂપીઆ તંદરોશતી બંધાવીને ગંહંમબારનાં ફંડ ખાતે આપે છે તે વીશે ગરીબ લોકોને બહેર કરીને બીજા ધરંમમે અપાવવા.” જમશેદજી જીજીભાઈ પોતે સહી કરતાં ઉમેરે છે જે “ ગઢંમબાર કરવાનું શવાબ ઘણું મોટું છે તે શત બંધવું.”

એ સરકયુલર ઉપર જુદા જુદા સાહેબો કેટલાક વીચારે જણાવે છે. વાહડયા દાદાભાઈ પેસતનજી લખે છે કે “ ગઢંમબાર વધારે કરવા શખવાર છે”. ફરાંમજી કાવસજી બનાજી લખે છે કે “ ગંહંમબાર ઓછા કરીને બીજાં કાંમ કંઈ શવાબનું કરવું—ગંમબાર દીનનાં હોકંમ મુજબ બાજ ધરીને ખાવું ને અનાંજને અજીહું નાંખવું (નહી). તેથી જેમ તમે શાહેબોને નેક શ્રુએ તેમ કરવું.” જીજીભાઈ દાદાભાઈ લખે છે કે “ ગઢંમબાર બેએ બીજા કરો તેનાં કરતાં ગરીબ ઓરત તથા મરદ ગંણા નાંચાર છે ને આગરૂ ને કુટુંબને નરશ લાગે વાશતે ધરંમશલામો જતા નથી તેનાંને જીજ મુશારો આપીને પરવરશી કરો તો મોટો શવાબ લાગે ને તમે શરવે શાહેબોને તથા ગઢંમબારમે ભરનાંરને મોટું પુન લાગે વાશતે એ ગંહંમબારનાં ફંડમાંથી મુશારો આપવો શેવકની નજરમે દરૂશ આવે છે. પછી તો શરવે શાહેબોની નેક નજરમે આવે તે ખરૂં છે—ઓરત તથા મરદને બેએથી પાંચ રૂપીઆ શુધી આપવા.” વહાડયા હારમજી બમનજી લખે છે કે “દર વરશે બીજા બેએ ગઢંમબાર ફંડમાંથી કરવા એ મોટો શવાબ છે.” બીજા સાહેબો પણ ગઢંબાર બે વધારે કરવાની તરફેણમાં વીચાર જણાવે છે. વાડીઆ ખરશેદજી રૂસતમજી લખે છે કે “ ગઢંમબારનાં રૂપીઆઓથી બીજો ખરચ કરવો દરૂશ નથી. એ રૂપીઆ એજ કાંમે ખરચવા દરૂશ છે.”

ઉપલી હકીકત મુજબ ત્રણ ગઢંમબાર કરવામાં આવ્યા. એ પ્રમાણે વરસનાં ત્રણ ગઢંબારોના વારાદારોનાં નામની ટીપની નોંધ આપણને દફતરે મલે છે.^૧

તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૧ ને દીને મહેલી પંચએતની મીટીંગમાં

૨૨૬ાં ટાંકા પ્રમાણે જહારકોટનાં હોરો તરફથી

૨. જહારકોટની પેટનાં ફર આદ વસ્તુ ઇંદ હતી કે કનજ નામના નશેશાહારની
ધણીને નશેશાહાર કરવા મમાઈ દુબરને પેટની હતી અને તેની જીવતી બાયડી
સાંમે વાંધો. પણ રાંડને પેટની હતી, તેથી તેને નશેશાહારનાં કામથી

અટકાવવો. તેમ તેને અટકાવામાં આવ્યો હતો તે પરથી

તેને આ મીટીંગમાં આવીને દાદ ચાહી હતી કે તેની “ મમાઈ કંઈ દુબરને
પેટની નથી ” પણ પોતાની “ ચોરત હેવી ખલલની છે.....તે ઉપરથી
પંચાતનાં શાહેબોએ.....આંધ મારવાની રજા આપી. ”

તા. ૧ લી અકતોબર ૧૮૩૮ ને દીને પંચએતવાલા સાહેબોએ દસ્તુર

એલજ સંજલણા ઉપર પત્ર લખી “ દીનની કેતાબોથી

૩. જુદી જુદી ધાતુઓ તેહકી કરીને ” જવાબ દેવા કાળે કેટલીક “ પોન્શેશ ”
કેમ પાક કરવી, તે બાબે કીધી હતી. તેનો જવાબ ઉપલા દસ્તુરજીએ રોજ ૨૩
પંચએતવાલા સાહેબોએ મો માહ રજો સને ૧૨૦૮ (તા. ૨૧ નવેમ્બર ૧૮૩૮)
દસ્તુર એલજ સંજલણા ને દીને વાદ્યો હતો. પહેલો સવાલ આ હતો કે
અને દસ્તુર દારબજી જમ “ આપડાં નશાંખાંનાંમાં તા. દુખમાંનાં ફંગર ઉપર
શેજીને પુજેલા ચવાલો. લોહુદની ગેઆન તા. તાંખાંનાં પતરાં ગનાં છે તે દીનનાં

હોકમ પરમાને પાક શી રીતે થાયે અને તે કેહી

કેતાબમાં લખુ છે. એ પાક થાવાનું તે કેતાબનું નામ શુધાં લખી જનાંવજો. ”

જવાબમાં દસ્તુરજી વંદીદાદની ૭ મી પગગદને હવાલો આપે છે અને નીચે
પ્રમાણે જણાવે છે: (૧) “ શુનાંની ધાતુ તા. મજબશત તા. જરીઆન
મુરદાંનાં નશાથી રીમન થાયે તો તેને પેહલા એક મરતબે ગાવનાં નીરજે
કરી ધોએ તેવાર પછે એક મરતબે ખાકે અથવા રીતીયે કરી ખુશ
કરે પછે એક મરતબે પાખ ચાંખાં પાંનીએ કરી ધોએ તોપાક થાયે. ”

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૪૭, પેટા બા. ૧૧ પા. ૭૫.

(૨) ચો. ૧૪, બા. ૩૮, પા. ૧૨, (બીજે ભાગ)

(૩) “ મય વસ્તુ ” એટલે કે “ બનાવેલી વસ્તુ. ” આ શબ્દ આ અને બીજા
પાના ઉપર મવી ત્રણ વખત આવે છે. ત્યાં પેહલે ઠેકાણે સુનાની, બીજે ઠેકાણે પહરની,
અને ત્રીજે ઠેકાણે અકીક વીગેરે પદાર્થોની.

(૪) રેતીએ.

(૫) ખુશ એટલે સુખી.

(૬) પાક ચોખાં.

(ખ) કૃપાની ચીજ હોય તો એ પ્રમાણેની કીયા બે વખત કરવા જણાવે છે. (ગ) તાંબા, કાસુ, પીતલ, કલાઈ તા. પંચકૃત^૧ ભરતનાં વાશણુ હોય તો ત્રણ વખત ઉપલી કીયા કરવી. (ઘ) જે પેલાદની ધાતુ થાને લોઢાંની ચીજ હોય તો કીયા ચાર વખત કરવી. (ઙ) જે પઠર તથા પઠરની મજવશત તથા જવેરાત મીથાલે હીરા માણેક, અકીક, વગેરેની મજવશત હોય તો ઉપલી કીયા છ વખત કરે. વધુ લખે છે કે “પછે વંદીદાદની પેહલવી શરે માં પેગમખર શાહેખનાં શાગરેદો એ તમામ જવેરાતને તેના દરજા મુઆફક પાક કરવાનો હોકમ ફરમાવેલો છે.”

બીજે સવાલ આ હતો :—“લોઢાંની ગેહાન તા. તાંબાનાં પતરાં પાક થાએઆ પછે બીજાં કાંમમાં આવે કે નહી આવે ?”

જવાબમાં લખે છે કે “તેનાં વાપરવાનાં બાબ માએ કમતરીન શેહજી શાહેબોની શેવામો દીનનાં હોક(મ) મીજબ અરજ કરે છે જે કે તેને ઇજશને ગાહનાં પાવ મેહલમાં વાપરવાથી પરેજ કરેથી ગનુ” નેક છે કાંએજે એવી દુખમાં મધે વાપરેલી ગેહાનો અને દુખમાંનાં કાંમમાં વાપરેલાં તાંબાનાં પતરાં દુખમાંનાંજ કાંમમાં લાવે તો બેહતર છે કાંએજે એવી ગેહાનો તા. તાંબાનાં પતરાંથી કળી બીજાં વાશન અથવા ચમચ ઇઆ બીજી ચીજે બનાવતો તે

(૧) પચકૃતી એટલે ‘મીશ્રીત’.

(૨) જુઓ વંદીદાદ પરગરદ ૭. ફકરા ૭૪-૭૫, જેમાં ધાતુ, માતી વીગેરેના વાસણોને જે નશો લાગે હોય તો કેમ પરીત્ર કરવાં તેનું વર્ણન છે. એ વર્ણન માટે અહીં પેહલવી શરેહનો હવાલો આપવામાં આવ્યો છે પણ અવસ્થામાં પણ તે ખુલ્લુ છે. દસ્તુર જમાસજી મીનોચેહરજીનો પેહલવી વંદીદાદ (૧૯૯૮ મસ્વી) ખામી ભર્યો છે (જુઓ ખાતુ ૬૧. તેમાં સુનારી વસ્તુ પંજીની બીજી વસ્તુઓના ફકરા મલગા નથી મોતી થા જમાહેરને સુનાના વર્ગનુંજ ગણ્યું છે તે બાબે પેહલવી ફકરો નીચે પ્રમાણે છે: “વતન મરવારીક જવીન દીના પેદવુનત હુમન્ડ અએનો મુન અએતુન ઇમતલુનેટ આઇ અએતુન પેદવુનત જુ. ઝી.” (દસ્તુર દાતામજીનો પેહલવી વંદીદાદ પા. ૧૩૩ લીટી ૧૧-૧૨). એટલે કે મોટીન માટે જુડી રીતનો દીન તા. કા. જ. કટતાકા એમ કહે છે કે તે તે માફક છે કે જેમ સુનું” એટલે કે ઉપરના ભાગમાં જણાવવા પ્રમાણે સુનું એક વખતની તરતીયથી સાફ થાય તેમ મોતી પણ થાય. આ ધાતુઓ બાબે જુઓ માર્શ પુસ્તક “અવસ્થા જમાનાની બરસંસારી બાબદ” (ધાતુના વાસણો) પા. ૯.

વાશન મળ્યાદા પાક પવીતર જગોમાં તા. દરૂન મીએજદ તા. ઈજશને ગાહનાં પાવ મેહુલમાં ઇઆ ગુજરેલાં રવાનોનાં ચેહાર'મનાં શેઆવની શાયે કળી તે વાશન ઇજેઆમાં આવે તે કાંમ ખુબ નથી કાંએજે આપની પાક ભલી દીનનુ' કાંમ તમામ પાકી પરજગારી તા. બેશક બેગુમાંની શાઠે મલેલુ છે વાશતે તમામ પાક દીનનાં કાંમ ખુબ નજર પોહ્યાડીને બેશક બેગુમાંનીથી કર્ગાં વાજેબ છે પછે જે કાંઇ પાકીનાં અમલમાં કળી કાંઇ શક શુમે આવે ને કામથી પરજ કરવી મલી દીનનાં લોકોને જરૂર લાજ'મ છે અને હવે પછે વાજેબ છે કે એવી નવી ગેહાંન તા. નવાં તાંબાનાં પતરાં કમતર કરેતો ગનું બેતર છે."

સવાલ ત્રીજો—“આપકા જરથોશતી શાહેબ લોકો જે નવી ગેહાંન તા. નવાં તાંબાનાં પતરાં રવાનોને શાઝ બનાવે છે તે દીનનુ ફરમાન છે કે મોટા-ઇને શાઝ બનાવે છે ?”

“જવાબ એ જે દીનનાં હોક'મ પરમાને નવી ગેહાંન તા. નવાં પતરાં રવાનોને વાશતે જે વખતે જરૂરીઆત બેઇએ ને અગત પડે તે વખતેજ નવા બનાવાં લાજેમ છે. જેવારે લોકોની ગેઆંન તા. તાંબાનાં પતરાં કળી ભાગી દુટી બાએ અને જરૂર દશકાર' પડે તે વખતેજ નવી ગેહાંન અથવા તાંબાનાં પતરાં બનાવાંનું દીનનું ફરમાન છે. પંન હર વખતે વખત હરેક કોઇ શાહેબ પોતાની મોતાઇને શાઝ રવાનોને શાઝ નવી ગેહાંન બનાવેય તે કાંઇ દીનનો હોક'મ નથી."

એ પછી દસ્તુર^(૧) આ છેડી બાબદનાં સંબંધમાં “શદ દેર નજ'મ નાંમની કે જે શેકમરદ ઇરાંની નાંમનાં દશનુરની બેડેડી છે કે તે કેતાબ રાજ ૬ માહ ૧૨ ૮૬૪ ઇજદેજરદી ની તેરીબે બાવેડી છે” તેનાં “૯માં દરવાઝા”^(૨) નો હવાલો આપે છે. પછી દસ્તુર^(૩) ‘શદદર નંશમ’ નો અને “પેહલવી શાયેશત લા શાયેશત”^(૪) નો હાબલો આપે છે જે “પેગ'મબર શાહબનાં શાગેરદોની બેડેડી છે” અને જેમાં પણ ૭મી પરગદનો હવાલો આપેલો છે.

(૧) “દરકાર” શબ્દને બદલે આ “દરકાર” ચુક'વા વંચાવલો અથવા નકલ થયલો લાગે છે. “જરૂર દરકાર પડે” એટલે “જરૂર કામ પડે.”

(૨) સદર નઝમના ૯ માં બાબ (દર) માં એ બાબદ નથી. એમાં કાંઇ ભુલ છે. જુઓ મુસ્લાંરીશાહ લાઇબ્રેરીની સદર નઝમ 6-6 B VII 19.

(૩) એ શાયેશત લા શાયેશતનો જે ઇરાસ છે ને તેના બાબ ૨ ભ (ફકરા ૧૧૨-૧૧૭ નો છે. (જુઓ Sacred Books of the East Vol. V, p. ૪7૭; જુઓ ડા. માનેકજી બમનજી દાવરની શાયેશત લા શાયેશતની પ્રથમ થી બાબતી પા. ૨૧).

એજ બાબદના સવાલો પંચાએત તરફથી જીજ્ઞાસુ દાદાભાઈએ દસ્તુર એદલત હારામજી જમશેદજીને પુછયા હતા. તેનો જવાબ રોજ ૨૫ માઈ ૨ સને ૧૨૦૮ (તા. ૨૩ નવેમ્બર ૧૮૩૮)^૧ ને દીને આવ્યો હતો. તેવજુ પેહલા સવાલના જવાબમાં લખે છે કે રવાંને વાસતે નવી ગેહાંન અને પતરાં અગતને સરજ બનાવવાં. ભાગે તુને ત્યારેજ કરવાં બીજા સવાલના સખંધમાં જણાવે છે કે “જે ગેહાંન અથવા પતરાં રવાંન ઉચેકેઆની બાબદમે રાખવા ભેગ હોએ તે રાખવુ અને બાકીને બીજી ગેહાંનો તા. પતરાં પાક કરવાં હોએ તો શુખેથી આએ નીચે લખા પરમાને પાક કરે.” એમ જણાવી ઉપર એદલત સંજણુએ જણાવેલી રીત પ્રમાણે કહે છે કે લોખંડની ગેહાં-નોને ચાર વખત નીરંગ, ખાક અને પાંચીથી પાક કરવી અને તાંબાનાં પતરાંને ત્રણ વખત પાક કરી ઉપયોગમાં લેવાં.

ત્યારે ઉપર જણાવવા પ્રમાણે તે વખતના બખે જાણીતા દસ્તુરોએ પોતાના દીની મતો નીચે પ્રમાણે જાહેર કર્યાં છે:-

૧. નવી ગેહાંનોની ખાસ જરૂર નથી, જ્યારે જુની ગેહાંનો ભાંગી તુટી રહ થાય ત્યારેજ બીજી કરવી દરૂસ્ત છે.

૨. એક યા વધુ વખત રપડાયેલી ગેહાંનનું લોખંડ પાછું નવી ગેહાંન બનાવવામાં વાપરી શકાય.^૨

આ બાબવાળા અરસામાં બનેલો એક મોતો બનાવ શકમંદ રીતે મરજુ

પામેલાં માણસોની લાસ ઉપર કોરોનરની જુરી ભરવાની

૪. શકમંદ મોતથી થય- બાબતનો હતો. એવું દીસે છે કે દેશી કોમેમાં કોઈક લાં રવાનો ઉપર જુરી મરજુ બીજાઓને હાથે શકમંદ રીતે થવાના વધુ ભરવાની બાબદ.

દાખલા બનવાથી સરકારે તે લાસો તપાસવાને અને તે ઉપર કોરોનરની જુરી ભરવાને ચોકસ હાકમે બાહાર

(૧) ચો. ૧૪, બા ૩૬, પા. ૧૩, (ગાંગ બા.ગ.).

(૨) આવા દીનના દસ્તુરોએ આપણા મત છતાં અજાન દીસે છે કે તેઓના મનો પ્રમાણે અમલ થતા નથી અને આપણા લોક મોટી સંખ્યામાં નવી ગેહાંનો કરાવે છે. હાલમાં ૧૯૨૭ ના સાતની હકાકત પ્રમાણ, જુનાબ ખાન એ વરસમાં નીચે પ્રમાણે નવી ગેહાંનો પત્રા રીજેર કરવામાં આવ્યા હતા:-

૧. ગેહાંન મોત (લાના પર તથા હુંડા હર મલી) ૧૪૩.

૨. દીનદાની ગેહાંન ૩.

પાકના ધાર્યા. તા. ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૪૦^૧ ને દીને પોલીસના સીન્યર મેજિસ્ટ્રેટ (P. W. Legeyt) પંચાયત ઉપર ગવર્નર ઇન કાઉન્સીલની ફરમાશથી એક કાગજ લખે છે અને તેમાં નીચલી હકીકત જણાવે છે: ગુજરાતમાંની લાશ ઉપર જુરી ભરવામાં (holding inquests) આવે છે તે બાબે લોકોમાં કમનશીબે અભુગમો (prejudice) છે, તે બાબે સરકારને કાંઈક ચીંતા ઉપજે છે. હાલમાં કાયદાને કાંઈક અનાદર થાય છે તેને માટે ઉપાય લેવાનું જરૂર દીસે છે. આ મેજિસ્ટ્રેટ જણાવે છે કે પારસી કોમના આગેવાન સલાસદો સાથે તેવણને થાયલી વાતચીત પરથી માલમ પડે છે કે લોકોનો અભુગમો ખુદ એવી તપાસ કરતાં તે તપાસની રીતી સામે છે તેથી કોઈક રીતની સુચનાં પંચાયત તરફથી માંગે છે.^૨ આ એક અગતનો પત્ર છે તેની નકલ નીચે આપું છું.

"Gentlemen,

I have been desired by the Hon'ble the Governor in Council to communicate with the Heads of your caste on a subject of the highest importance to your community.

"You are aware that the unfortunate prejudice which exists against the present system of holding Inquests on dead bodies has already been the subject of solicitude to Government and some recent occurrences which it is not necessary for me to specify have rendered it absolutely necessary that some measures be taken which will prevent evasions of the law in future. It is the anxious wish of the authorities to abstain from all harsh or unnecessary proceedings but still the laws of the land are very imperative on the subject and they arise entirely from a care and tenderness for the preservation of life and prevention of the most atrocious crimes.

"From the personal conferences I have had with some of the leading Members of your Tribe, I am induced to believe that which is most obnoxious to your feelings in the usual procedure in Coroners Inquests belongs to the form rather than to the substance and so far from being opposed to an enquiry of the sort you generally acknowledge its importance and utility.

"Under these impressions I have thought fit to address you in your collective capacity as representatives of your community and to suggest to you that it would be very desirable if you could of yourselves point out some mode of prosecuting enquiries into the causes of violent deaths sufficiently in conformity with the procedure required by law but divested of what may appear to you to be most obnoxious to the feelings of your people.

"On receiving your reply I shall in my official capacity have much pleasure in submitting it to Government and tender you my best personal exertions in so accommodating the points at issue as may secure to you substantially the great advantage of Coroner's Inquests.

Bombay Police Office,
14th April 1840.

}

I have the honor to remain,
Gentlemen

With much respect your faithful and
obedient Servant,

(Signed) P. W. LEGEY, T,

Senior Magistrate of Police.

To

Nowrojee Jamsetjee, Esquire and

Members of the Parsee Panchayat. "

મેજિસ્ટ્રેટનો એ કાગલ મલ્યા પછી પંચાયતના સાહેબોએ એકાદ મીટીંગ

ગમાં મલવા આગમ્ય જે કાંઈ એ બાબતનાં સંબંધમાં

આ બાબતનાં કામકામ કામ કીધું હતું, તેની હકીકત ખોલાશે એ પંચાયત
માટે જમશેદજી જીજીભાઈએ (પા. ૧૪ થી ૧૭) માં આપણે નીચે પ્રમાણે જોઈએ
આપેલી હકીકત. છીએ :

"જેવારે શરકારથી વડા મેજિસ્ટ્રેટની મારફતે પંચાયત ઉપર કાગલ આવેઓ
તેવાર પછે એ વાતની પંચાયતનાં સાહેબોએ તજવીજ કરવા માંડી કે હેવો
શેહુલ ઉપાએ ઠરાવીને કહીએ જે તેથી હાકમનું મનપતીને ને વલી જેહેર
દીધાથી મુવેલાં માંજીશોની ઉપર બહાજી શકતી નહીં પડે તે વીશેનો ઠરાવ
બીજા સાહેબોની સાથે મલીને કરનાર હતા કે હેવી તોડ કાહડીએ જે જેવારે
હેવો શબખ ન કરે ખોદાએ ને કોઇને તાંકાં બને ઇઆને જેહેર ખવાડીને
કોઇને મારી નાંખે તે કાંઈ છુપું રહેતું નથી કાંજે તેહનો ચેહેરો તથા હાથ

તથા મોડું તથા નખ તરત પરખાઇ આવે છે તેહેવાં માંબુશની લોથને તેહેનાં ઘેરમોથી ઉચકીને દોખમાનાં ડુંગરની હેઠલ શેઠ ખરશેદજી કાવશજી બનાંજી-વાલી ધરમની જગો છે તાંહાં લાવે પછે કીરીઆથી તેહેને શચકીને અથવા અમથે પછે જેહેવી રીતે દશતુરજી શાએશત નશાએશતની બાબદ આવે છે તેઆરે શી રીતે ચલાવે છે તે ઉપર ઘેઆંન પોંહિંચાડીને ફરમાંવે તેહેવી રીતે કરાવે અને તે જગોએ કારોનરની જુરી મેલવે ને તાંહાં આપડા પારશી ડાકટરને અડકાવીને તે વખત ઉપર જેમ કાંઇ મુનાશેખ જાંજી તેહેવી રીતથી કરાવે અને હરેક તરાંથી ખાતર જમાઈ કરીને પેલા કારોનર તથા તેહેની જુરીને રવાનાં કરે. હેવા કેટલાએક શેહેલા વીચાર ધારેઆ હતા કે જેથી હેવાં મુરાં કાંમનાં કરનારાવોનાં દેલમાં દર તથા કોઈ રેહે કે રખેને એ વાત શાબેત થાએ તો કાંશી વગર છેડા નથી અને હેવી ધાશતી હેવાં કાંમનાં કરનાર ધણીનાં દેલમે રહેઆથી હું નથી જાંજીતો જે (૧૦) દશ વરશ મધે પણ હેવો નહારો શખખ બનતે હેવું એકીન હાંતું કાંજે જાંન શરવેને પેઆરો છે. એક દાહડાનાં શમે ઉપર નવું દોખમું બંધાએ છે તાંહાં શરવે પંનચાતનાં શાહેબો તથા બીજા દશતુરો તથા શારાં માંબુશો તે નવું દોખમું બાંધવાની જગો મુકરર કરવા શાફ ગએઆ હતા તાંહાંથી ઉતરીને હેઠલ આવીને શરવે શાહેબો શેઠ ખર-શેદજી કાવશજી વાલી ધરમની જગો છે તાંહાં બેઠા તેહેમાં દશતુરોથી હતા તે જગોએ શાહેબોએ એ વાત છેડી ને અશલથી શરવે બએઆંન ફહી શંભ-લાવેઉ જે હવડાં કેટલીએક મુદત થાઇ હાવો જેહેર દેઇને એક બીજાંને મારી નાંખવાનો આજર આપડી કોમ મધે ઘણો ફેલાએઓ છે ને જે ઘણી મારી નાંખે છે તેને કોઇ પુછતું નથી અને તે વાત હાકમનાં કાંન ઉપર ગેઇ છે અને તે શાહેબો હેવી અનઘટારત વાત શાંભલીને ઘણાંજ નાંખુશી થાએઆ તે ઉપરથી પંનચાત ઉપર શવાલ આવેઓ જે હાવો બનાંવ બનેલી લોથની તજવીજ કીધા શીવાએ તથા તે વીશેનાં શાહીદ ગોત્રાઇ ચોકશ લીધા શવાએ પેલા જેહેરનાં દેનાંર ઘણીને શજા દેવાતી નથી ને એ વાતની શરકારને ઘણી અગત પડી છે કે હરેક રીતથી તંમે તમારામો કરાવ કરીને કેહેવો કે કેઇ તરહેથી તમારી કોમનાં લોકોને દુખ નંહી પોંહિંચે અને તે શાંભલવાને હમે ખુશી છઇએ. વલી તે જગોએ બીજી વાત શાએશત નશાએશતની કીધી જે દેશા-વરોમાં ગુજરી ગએલા પારશીઓને અવલમનજલ પોંહિંચાડવા શાફ દંન બેએ

તથા તરંજુનાં રશતા ઉપરથી જરતોશતીઓ અથવા દરવંદ લોકો પોઠીએ તથા ઉંઠ ઉપર તથા ગાંડામો તથા મછવામો ઘાલી અડકીને લાવે છે તેહેની કીરીઆ તથા તેહેને અવલમનજલ શી રીતે પોંહાંચાડે છે તથા તેહેવી લોથને ઠેકાંણે લગાડતાં ઘણાં દાહડા થાએ છે તાર તે રૂવાંન કાંઈ શાખેતખી રહેતું નથી તથા ફરીઆમોથી તથા કુવા તથા તલાવમોથી તથા આગનાં શખખથી ખલેલું તથા ચુથાએલું નીકલે છે તેહેની શી રીતે કીરીઆ કરે છે. હેવી કેટલીએક ખીનાં કહી શંભલાવી તે ઉપરથી દશતુરજીએ તેહેની તોડ ખતલાવી તથા જેહર દેધને મારી નાંખેલાં માંબુસની કીરીઆ કરવાનું કહી શંભલાવેઉં અને હેવી કેટલીએક વાતો થાએઆ પછે તાંહાંથી ઉઠી ઉભા થાએઆ ને પોત પોતાને ઘેર ગએઆ. ઉપલી ખીનાં વીશે દશતુરજીએ જે કાંઈ કહેઉં હતું તે પંનચાતનાં અધીઆરૂ શાપુરદારને મોકલીને લખી માંગીઉં પંબુ તે કાંઈ લખી આપેઉં નંહી ને મોહોડેથીજ ઉપલી ખીનાંને મલતો જવાખ આપેઓ. હવે શરકારનાં કાગલનો જવાખ આપવો જોઇએ તે બાબે વાડીઆજીએ કેટલાંએક શારાં ગીરહશત અને બોજદાર માંબુશોને મલીને મોહોડે મોહડું કહીઉં તથા માંબુશો શાયે કેહેવાડી મોકલેઉં જે આએ કારંજુશર બેશીને વીચાર કરવો છે વાશતે ફલાંણે દાહડે જરૂર તશદી લેધને મેહેરખાંનગી કરજો અને વલી હેનડખીલ ચીઠી પંબુ લખીને તેહેવાં શારાં ગરહશત ઘેરવાલાવોને તાંહાં મોકલી જે જરૂર આવે અને તે બેકકનું કારજખી કરી શંભલાવેઉં અને તે ઠેકાંણે દશતુરોને પંબુ બોલાવેઆ હતા ને તે શખા મેલવવા શારૂ વાડીઆજીએ પોતે જાતે જાંધને મેહેનત લીધી તથા માંબુશો શાયે ચીઠીઓ મોકલીને કેહેવાડેઉં તેઆરે રોકડી આશાંમી ૧૦ અથવા ૧૫ તથા દશતુરો જંબુ ૪ અથવા ૫ તથા ખીજા તમાશગીર લોકો શાંભલવાને શારૂ આશાંમી ૧૦ અથવા ૧૫ તારીખ ૨૮ મી એપ્રેલ શને ૧૮૪૦ ને દંને વાડીઆજી નવરોજી જંમશેદજીનાં તંમબુમાં આવી હતી અને તે જગોએ દશતુર વગેરેને પુછેઉં જે જેહર દેધને મારી નાંખે છે તેહેની તપાશ કરવાને શારૂ શરકારનો જે ધારો જારી છે તેહેને આપડા લોકો અમલમો લાવવા હેતા નથી તેહેનાં શખખથી શરકારની હેવી મરજી છે કે હરેક વાતે શેહેલમો બને ને તમારા લોકોને દુખ નંહી ઉપજે હેવી રીત હેખાડી આપો તે મધે હમો ખુશી છધએ.”

જમશેદજી (જીજીભાઈ) નો પંચાએતના મેહતા અરદેશર ઉપરનો “વાર શનેઉ” એવો વગર તારીખનો એક પત્ર છે જેમાં તેવણ જણાવે છે કે “હમારી પાશે પોલીશ હાપ્રીશનું કાં સુકી ગીઆ હતા તે અતરે આએ ચીડીની શાથે મોકલીઉં છે તે બીજા શાહેબોને વંનચાવજો તે મધે હમારો વીચારબી લખો છે ને વલી મી. લીજેટની ચીડી હુમોને એ બાબે આવી છે તેલી બીડી છે તેલી બીજા શાહેબોને દેખાડજો ને એનો હુમે ઉતર લખો છે જે વાર લોમે તા. ૨૮ મી આપરેલ બમન રોજે વાડીઆજીનાં તંમણુ મધે મલવાનાં છધએ તેથી વાડીઆજીને કહીને શરવેને જાહેર કરજો શારાં નાંમીચાં નાંમ ૪૦ તથા ૫૦ લખીને તેનાંને દેખાડજો જે આંએ બાબે બેશવાનાં છધએ તે જરૂર મેહેરબાંની કરજો તેનો વીચાર તમારી શાથે કરવાનાં છધએ ને તમો જો નહી આવશે તો હુમોને જેમ કંઈ નેક શુજશે તેવો રપોટ કરીને આપશું. તેથી બેતર છે જે તમો હેવાં દીન ધરંમનાં કાંમ બાબે આવીને તમારી મશલત આપવી જરૂર છે. એવું તે કાગજને મથાલે વીગત શાથે ચાર દશકત લખવા જે પાંચે દાહાડે કોઈ બદનાંમ નહી કરે.”

તા. ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૪૦^૨ ને દીને “વાડીઆજી નવરોજી

જમશેદજીનાં તંમણુમો શમશત પંનચાત મલી હતી તે આ બાબતમાં વાડીઆજીનાં થેકાંને બીજા ગંના શારાં માણશે એકઠાં મલીને હેઠલ તણુમાં મલેલી સમસ્ત લખેલી બાબતોનો ઠરાવ કીધો” હતો. “પારશીની પંચાએતની સલા.

કોમમો કમોતે મરંણુ પાંમેલાં માંનશની લોઠની તપાશ કોરોનરની જુરીથી કરવાની બાબતમો ગવરમેનતનાં હોકાંમથી મીં લીજેટ મેજેશ-ટરેટે પંનચાતનાં મેમબરો ઉપર કાગજ લખેઓ હતો કે એ વાતનો કાંઈ રીતેથી બંદોબશત કરવો જરૂર છે. એ બાબતનો વીચાર કરવાને શરૂ આજ દીને શારી આશાંમીઓ એકઠી મલી હતી તાંહાં એ બાબેની કેતલીએક ભાંજ-ગડો ચાલેઆ બાદ દશતુરો જંણુ ૫) ને શવાલ કીધો તેવારે દશતુરોએ પોતાનો પકો વીચાર કરીને પાછો જવાબ આપવાને એક અઠવાડીઆની સુદત માંગી લીધી છે તેથી તે અંગરેજી કાગજની નકલ ગુજરાતીમો કરાવીને દશતુરો પાશે મોકલવાનું ઠરાવઉં છે.” એ ઠરાવ અને મીટીંગની મીનીટ ઉપર ૮) સાહેબોની અશલ સહી છે.

(૧) એ. ૧૫, બા. ૪૧, પા. ૪૧.

(૨) એ. ૧૫, બા. ૨૧, પા. ૨૨.

આ સભા પછી જે બન્યું તેની વીગત ખોલાશે એ પંચાત (પા. ૧૮-૧૯) માં નીચે પ્રમાણે છે. “ બીજે દાહડે એટલે જે આ બાબતમાં આ સભા તારીખ ૨૬ મી એપ્રિલ શને ૧૮૪૦ ને ૬ ને મુમખઈ પછીની હકીકત. શમાચાર પતરની' માર'તે આશરે આશાંમી જ'ણ ૬૩ ની શહીનું એક કાગલ છપાઈઈ ને તેહેમાં દશતુરજીને ચેતાવેઆ જે તમેને પંચાતથી કારેનરની જુરી બાબે જે શવાલ થાયેઆ છે તેહેનો જવાબ ખુબ વીચારીને આપજે નહીં તો ખોદાએનાં ગુનેગાર થાશે. તેઆરે દશતુરજીએ તારીખ ૧૨ મી મે'એ શને ૧૮૪૦ ને ૬ ને દશતુર જ'ણ ૫ ની શહીનું એક કાગલ લખી આપેઈ' તે મધે શરવે બીનાં જે કેઈ પોતાનાં મોહોતે મરે છે તેહેને શરૂઆતથી શી રીતે શચકે છે તથા નશેશાહારને શી રીતથી ચાલવાનો તથા દોખમાં મધે જાંધને બ'ણવાનું ને એ વગેરે બીજી કીરીઆનું બચેઆંન જ'દ અવશતાની કેતાબોનાં દાખલા ઉપરથી ઉતારી આપેઈ' તથા ફેટલીએક બીનાં નશા તથા રીમનની દાખલા શ્રુધાં લખી આપી કે' ર્વાંનની રશી કેથે

(૧) આ પત્ર તા. ૩ જી મે ૧૮૪૦ ના મુમખ સમાચાર (પા. ૫૪૧) માં પ્રગટ થયો છે. એ પત્ર ઉપલા ૫) દસ્તુરે ઉપગંત મુનશી દોશાબાઈ શોરામજી સાથે કુલે ૬) જણ પર લખ્યો છે. તેમાં એ સવાલ કેમ ખરપા થયો તેની હકીકત આપીને લખે છે કે “ તે બાબતનો જવાબ માંગેય તે ત'મુને ગેઇ કાલ દીને શેઠ જ'મશેદજી જીભાઇએ બલાંમ'ણ કરીને કહેઈ' છે જે હેનો કાંઇ જવાબ હરેક તહરોનો લાવો કે આપરી દીનમો ર્વાંનનું પેટ ચીરવાને રવા છે કે નહીં તે બાબત હમો ત'મો શાહેબોને અરજ કરીએય કે આપરી દીનમો ર્વાંનનું પેટ ચીરવાને રવા છે કે નહીં પ'ણ હમો શારી પખે શમજીએય કે આપરી દીનમો જુદદીનવાલાની નજરથી ર્વાંન ઉપર પરવી નહીં જોઇએય તો પેટ ચીરવાને તો આપરી દીનમો અત્રમને હોક'મજ નહીં હશે. વાશને ત'મો જે કીતા-બોમોથી દાખલા કાઢીને જુવાય આપો તે ચોકસ ખરો ખોદાએ વાજબી જા'ણીને આપજેત'મારા જવાબ પરમાંણે કાંમ જા'ણેદાંન ચ'નરોકાજ શુધી ચાલશે તે જો ત'મો દીનઆઇનનાં હોક'મ પરમાંણે ખરો અને વાજબી જવાબ આપશે તો રોજે રશતાખેજ શુધી તેજ પરમાંણે કાંમ ચાલશે તો તેહેનો હ'મખેરો ત'મો શાહેબોને પોંહોચશે. તે પરમાંણે આપરા તોલાંનાં ર્વાંનોનાં પેટા જે ચીરાશે તેનો બોજો રોજે રશતાખેજ શુધી ત'મારા શર ઉપર રહેશે.” ૫) દસ્તુરજીએ (મુનશી દોશાબાઇની સહી જવાબ પર જોવામાં આવતી નથી) લખેલા જવાબની નકલ મુમખ સમાચાર (તા. ૧૪ મી મે ૧૮૪૦, પા. ૫૮૬ થી ૫૮૪) માં આપ્યો છે.

પડે તો હાલો અજામ છે તથા તે જમીન ખેડાયે નાંદી તથા તેહની ઉપર પાંણીનો એક કતરો લગાડેતો તે મરગરજાણી ગુનેહગાર થાયે અને એ વગેરે બીજા દાખલા કેતાબોમોથી લખી આપેઆ પંજુ તેહમાં એક હરફ શાએશત નશાએશત વીશે લખેઓ નાંદી. બીજી એક બીનાં વંનદીદાદની ૮ આઠમી પરગરદમોથી ઉતારી આપી છે તેહમાં લખેય કે ‘કહેઉ’ છે જે શીતાબીથી તે ગુજરનારનાં ઘેરનાં આતશ ઉપર ખુશબોઈ મુકવી જોઈએય-ને વલી ફરમાંવે છે કે નશાને આતશ ઉપર પકાવનાર તથા બાલનાર તથા રાહજંજુ ઇઆને વાટપાડા-એ તરંજુડે શખશોને હેવા ગુનાહનાં શાહેદથી બરાબર ઇનશાફ જાંણીને દશતુર તથા દાવરનાં હોકમ લીધા વગર તેનાવોને મારી નાંખે—એજ પરગરદમાં બોલે છે જે જેવારે કોઈ એક શખશ કોઈ શખશને આતશ ઉપર નશાને બાલતો અથવા પકાવતો દેખે તો તે નશાનાં પકાવનારને દશતુરોનાં હોકમ વગર તે ધણીને તરત મારી નાંખે હેવું’ અવ-શતામો ફરમાવેલું છે.”

એટલી હકીકત જણાવી જમશેદજી જીજીમાઈ ખેલાશે એ પંનચાત (પા. ૧૯) માં લખે છે જે “તે શરવે વાત ખરી છે... .પંજુ પંનચાત-વાલાએ વાત એ પુછુ હતી જે એક શખશ દુધમનગ્રથી અથવા મીનાંકેશથી તથા પોતાની હરેક મુરાદ હાંશેવ કરવા શાફ જેહર દેઈને હરેક કોઈને મારી નાંખે છે ને તેહનાં ઘેરનો કબીલો તથા પાડ પડોશી તથા આબો મોહોલો જાંજુ છે જે આએ ધણીએ જેહર દેઈને મારી નાંખેઓ ને પેલા મરનાર ધણીની તરત શીકલ પચુ જેહર ખાધાથી બદલાઈ ગેઈ તેઆરે આપડા લોકોમે હેવી ચાલ છે જે પેલા રૂવાંનને તરત અવલમનજલ પાંહોંચાડે છે અને વખત ઉપર કારોનરને ખખર પડે છે તોપંજુ હરેક તદખીરથી તેહને શખજીને કાહડે છે ને પેલાં મુવેલાંની તપાશ કરવા દેતા નથી તેથી તેહનાં ઘેરમોનાં માંજુશની શાહીદ ગોવાહી લેવાતી નથી ને શરેઆમ જાંજુ છે જે આએ શખજીએ બનાવ બનેઓ તોપંજુ તેહને છુપાવે છે ને પેલો જેહરનો દેનાર શારી પડે બાહર ફરે છે ને તે ધણીને કશી દેહેશત રહેતી નથી. હેવા કેટલાએક શખજીને લીધે હોકમ તેહની તજવીજ રાખવા માંગે છે કે પોતાનો દાખ બેશાડેઆથી હરેક રીતે હેવું નકાફ કાંમ વધારે થાતું જાએ છે તે બંધ થાએ. તેહવું ધારીને પંનચાતવાલાને શરફારે એક કગજ લખેઓ

છે જે તમે તમારાં હેવી કાંઈ તોડ કાઢી આપો કે તમારા લોકોને હું
 નહીં પોંદો—બાકી હમારો કારોનરની જુરીનો ધારો તો હાલ જરી છે તે
 શરવે અમલમાં આવે છે તે કાંઈ અટકતો નથી. પંજુ પોતાની મેહેરબાંની
 દેખાડીને પંનચાતને મોહોટાઈ આપીને કાગલ લખેઓ. હવે દશતુરોનો હેમાં
 કશે વાંક નથી તેવોને લોકોએ ધીવાડેઆ જે કદી જો તમે શાએશત
 નશાએશતની વાત લખી આપશે. તો શરકારવાલા અમલમે લાવશે
 તો આપડી કોમને એક ભારી ઠપકો છે. તથા બદનાંમ કરશે
 તેહેવું જાણીને પેલી શાએશત નશાએશતની વાત લખી નહીં—બાકી
 એ રાંક દશતુરોને તે લખવામે કશી અડચન હતી નહીં
 ફક્ત ધારતીને લીધે બતલાવેઉં નહીં. હરેક મરણ પામેલા પારશીને દુર
 દેશથી પરજત લાવે છે તેહને ઠેકાંજુ પોંદોચાડતાં બેએ તરંજુ દાહડા લાગે
 છે તથા બાજે વખત તે લોથ કેટલાએક શબખોથી શાએત પજુ રહેતી નથી
 તથા દરીઆમે હુમેલું માંજુસ કેટલેએક દાહડે ચુંથાએચું નીકલે છે તથા તેજ
 રીતે તલાવ તથા કુવામેથી ઘણે દાહડે ઉપર આવે ને તે કદી નજરે પડે
 તો પરજતવાલાથી તે મુરદાને બાહર કાઢી મુકે છે તેહેની તમે શી રીતેથી
 તે જોએથી ઉઠાવીને નશાખાંનાં મધે લાવીને તેહેની કીરીઆ કરો છો તથા
 કોઈ લોથનાં પેટમેથી મનાદ વીગરે બાહર પડે છે તેહેની શી રીતથી માંવજત
 કરો છો ને તેહેને અવલમનજલ શી રીતે પોંદોચાડો છો. હેવી શાએશત
 નશાએશતની બાબતમે અલબત્તાં આપડી દીન આઇનની કીતાબ તથા રવાએત
 મધે ફરમાવેલું હશે તેહનો કાંઈથી દાખલો બતલાવેઓ હવે અથવા લખી
 આપેઓ હવે તો ઘણુ બેહેતર હતું. પંજુ એ શરવે બની શકીઉં નહીં તેહેનો
 શબબ તમે વાંચનારા શાહેબો શારી પઠે શંમજો છો કે આપડા ટોલા મધે
 ઘણાંખરા થોડી શકમજનાં લોકો છે તેવોની ધારતીને લીધે એ બીચારા દશ-
 તુરોથી હક વાજળી પોતાની દીન આઇનની રવાએતોની કેતાબોમેથી જાહેર કરી
 શકાઇઉં નહીં અને હેવું થાએઆથી એ વાતનો બીગાડ વધારે થાએઓ
 તેહેવું બએઆંન હેંકલ જાહેર કરેઆમાં આવશે તેથી વાંચનારાઓને માલુમ
 પડશે. હવે એ બાબતની અતરે તજવીજ કીધાની આગમચ ગવરમેન્ટે શ્રી
 મુરતની અદાલતવાલા શાહેબોને એ બાબત તજવીજ કરવા શારૂં લખીઉં હશે.
 તે ઉપરથી મોદીજી વીગરે પારશીની પંનચાતની ઉપર તારીખ ૧૧ મી

અકટોબર શને ૧૮૩૮ ને દીને એક કાગજ લખેઓ અને તેહેમાં શવાલ કીધો જે 'પારશીની કોમમો કોઈ શખશ કોઈ તરેનાં જેહેર વીગરેથી મરે' તો તેહેનાં બદનને ખોલવા શીવાએ કોઈ અંગરેજ ડાક્ટર અથવા કોઈ બીજી 'કોમનુ' આદમી કે જે જેહેર વીગરેની અલાંમત ઓલખી શકે તેહેવા શખશ 'તે મુરદાનાં બદનને હથ લગાડી તપાશ કરે' તો તેહેમાં તમારા મહજબ 'પરમાંણુ કાંઈ હરકત છે—અગર એ પરમાંણુ તજવીજ નાંહી થાએ તો બરાબર 'ઇનશાફ શી તરેથી થાઈ શખે.' એ રીતનો શવાલ શેશનનાં જડજ શાહેએ કીધો હતો તેહેનો જવાબ વાલવા શાફૂં શ્રી શુરત મધે ઘણીએક માયાં ફાડ તથા તકરાર કરેઆ પછે તે જગોએની પાંનયાતે તારીખ ૯ મી ડીજેમબર શને ૧૮૩૮ ને દને એક લુલો લંગડો જવાબ આપેઓ પાંણુ તે મધે જડજ શાહેએને શકુમજ પડી નાંહી તેથી ફરીથી જડજે પાંનયાત ઉપર શવાલ કીધો જે 'તમોએ આજ રોજે જવાબ લખી આપેઓ તેથી બરાબર શફાઈ માલમ 'પડતી નથી વાશતે ફરીથી શવાલ કીધામો આવે છે તેહેનો જવાબ શાફૂં 'ખોલત્રી તરેહથા લખી આપવો.' તે વારે વત્રી ફરીથી તારીખ ૧૩ માં ડીજેમબર શને ૧૮૩૮ ને દને એક બીજો જવાબ આપેઓ જે 'હમારી કોમમો 'મરી ગીઆ પછે તે મુરદાનાં બદનને ગેર કોમવાત્તા હાથ લગાડે તો મહજબ 'પરમાંણુ હરકત થાએ છે લેકીન હેને લગતી બીજી કેટલીએક તરેહની હરકતો છે તેહેમાંની હરકત કોઈ મુરદાને પોંહેએ છે તો હમારા મહજબની ૭૮) 'રવાએતનાં ૪૩ માં જવાબ મુજબ કીરીઆ કરીન તેહેને દોખનાંમો મુકે છે. 'વાશતે તે પરમાંણુ અગર કોઈ શખશનાં બદનથી જેહેરની અલાંમત દરીઆફત 'કરવા તથા ઇનશાફ બરાબર થાવા શાફૂં ગેર કોમવાત્તાન અડકવું જરૂર 'પડે તો હમારા મહજબની ઉપત્રી કેતાબ મુજબ કીરીઆ કીવાથી ગરકોમનાં 'લોકોનાં] અડકવાની જે હરકત છે તે રહશે નાંહી'. હીની રીતે જડજ શાહેએને જવાબ આપેઓ તે ઉપર કેટલાએક શાહેએએ શહી કીવી ને કેટલાએકે શહી નાંહી કીધી હેવું શાંમલેઆમો આવેડ' છે તે અતરે બહેર કીધું છે. હવે હેવો જવાબ વાલેઆથી શ્રી શુરત તથા શ્રી મુમબઈ મધે એ વાતની અતીઘણી ચરયા ચાલી અને તેઆર પછે અતરેનાં કોટવાલની મારફતે શરફારે તારીખ ૧૪ મી એપરેલ શને ૧૮૪૦ ને દને શ્રી મુમબઈની પારશીની પાંનયાત ઉપર એજ બાબતમાં શવાલ કીધો તેહેનું વીગતચાર

ખગેઆંન ઉપર લખી જણાવેઉં છે તેથી વાકેફ થાવું અને તેહેની તજવીજ કરવા શાફ ખેઠક કીધી તેથી એક મોહોટો ઘભરાટ થાઇ પડેઓ તેઆરે પંનચાતવાલા શાહેઓએ જોઇઉં જે અશલ વાત છે શું ને લોકો શહમજેઆચ શું ને હકુમતવાલા શાહેઓની મતલબ શુઉં છે. તેહેનું શહમજવું એ જે આપડી કોમનાં શાહેઓને ઇજત આપીને તેવોને શલુકાઈથી પુછેચ કે તમો તમારામો બેશીને હેવો તોડ કાહડી આપો જે કારોનરની જુરી ભરેઆથી તમારા લોકોને દુખ નંહી પોહોંચે.—તે વાતને શેહેલમો લાવી મુકવા શાફું શેઠીઆવો વીચાર કરવામો હતા તેટલાંમો તો તરેહ તરેહની વાતો તથા ખોટી તોહમતો પંનચાતનાં શાહેઓ ઉપર અતરેનાં લોકો મુકવા લાગ્યા અને શરવે શાથે વીચાર કરીને શેહલમો એ વીશેનો તોડ કાહડનાર હતા પંણુ ઘણુંએક લોકોનાં આડે પડેઆનાં શખખથી નાચાર ખીજે કરી ઇલાજ જોએઓ નંહી અને શરકારે જવાબ માંગવાની તાકીદ કીધી.”

એ બાબદના સંબંધમાં તા. ૧૩મી મે ૧૮૪૦^૧ ને દીને પંચાએતના

મહેતા અરદેશર દાદાભાઈએ પંચાએતના સાહેબો તરફથી આ બાબતમાં પચાએતે પ) દશતુરજીઓ (એફલજ દારાબજી શનબજી, રશતમજી પાંચ દસતુરજીઓને કરેલા કેકોબાદજી, અફલજ દારાબજી (જમશેદજી) બાંમાશ-સવાલો અને તેનો જવાબ. આશાનાં, જમશેદજી એફલજ (જમરાપચાસાના) અને મનચેરજી શાપુરજી (સંબજી)^૨ ઉપર નીચે પ્રમાણે લેગો.

પત્ર લખી સવાલનો જવાબ માંગ્યો હતો :—

“અરજ એ છે જે હું એ તમો શાહેઓને પંનચાતનાં મેમબરોનાં હોકમથી આચે શવાલ કરેઓ છે તેનો જવાબ મેહરબાંની કરીને તરત લખી મોકલજો.

“એક શખશે બીજા શખશને જેહેર હઇને મારી નાંખેઓ ને તે ખખર હોકમને થાઇ અને હોકમે પોતાના ધારા પરમાણે તે રૂવાંનને અડકીને તપાશ કીધી તારે તે રૂવાંનને અવલમંનજવ શી રીત પોહાચાડવું.”

“એની વીગતે ઉપર લખેલા શવાલનો જવાબ લખી મોકલજો.”

એ પત્રનો જવાબ એ દસતુરજીઓએ તા. ૧૮ મી મે ૧૮૪૦^૨ ને દીને નીચે પ્રમાણે આપ્યો :—

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૩૬, પા. ૪૦

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૩૮, પા. ૪૦ (ક).

(૩) આ નામો માટે જુઓ આવેલા કોમળેની ફાઇલ ના. ૩ તા. ૧૬ મે ૧૮૪૦ હું કોમળ.

“ નેકનાંમ શમશત અનન્નુમંનનાં દક્ષતરહાર મેતાલ અરદેશરલ દાદાભાઈ લા. નીચે શહીનાં કરનારાવોની દુઆ વાંચવી. જત માલુમ કરવું જે તમેએ અનન્નુમંનનાં મેમખરોની તરફથી ચીઠી ૧) તારીખ ૧૩ મી મેએની તેરીએ મોકલી તે મધે તમેએ શવાલ જે અનન્નુમંનનાં મેમખરોની તરફથી પુછેએએ તે વાંચી વાકેફ થાએએ છે તેનું જાણવું એ જે તે હેજ શવાલ તા. ૨૮ મી આપરેલને દીને આપરા અનન્નુમંનનાં શાહેએ શેઠ વાડીઆલ નવરોજ જમશેદજીનાં તમજુમાં બેઠા હતા તે વેલાએ અમોને એહજ શવાલ તે શાહેએએ કીધો હતો તેહેની બાબતમાં હમોએ જવાબો તા. ૧૨ મી મેએની તેરીએ આપડી અનન્નુમંન તથા અનન્નુમંનનાં શાહેએની હબુરમાં મોકલાવા છે તે વાંચી વાકેફ થાવું. જીઆદા શું લખીએ.”

એવું દીસે છે કે એ દસ્તુર સાહેબોએ તેનો તુરત જવાબ આપી પોતે આગલ તા. ૧૨ મી મે ૧૮૪૦ ને દીને પંચાએતના આ બાબતમાં દસ્તુર- સાહેબો ઉપર એક કાગજ લખ્યો હતો તેનો જ્યારે જોને ફરીથી ચકાસી સવાલો હવાલો આપ્યો ત્યારે તા. ૨૨ મી મે ૧૮૪૦ ને દીને અને તેનો જવાબ પંચાએતના મેહતાલ અરદેશર દાદાભાઈએ દસ્તુરે ઉપર ફરીથી કાગજ લખ્યો કે “ તમેએ તમારા તારીખ ૧૨ મી મેએનાં કાગજમાં વાંચી જોવાને ફરમાવેંઉ પંજુ તેમો કાંઈ એ વાતનો ખોલાશો લખેલો નથી વાશતે અનન્નુમંનનાં શાહેબોનાં હોકમથી તમેને ફરીથી તશદી આપવા લખવાને રજા લેઉંએ તેનો ઉતર મેહરબાંની કરીને એજ શવાલોની શાથે તરત લખી મોકલજો.

“ એક શખશે બીજા શખશે જેહેર ખવાડીને મારી નાંખેએ અને તે ખખર હાકંમને થાઈ અને હાકંમે પોતાના ધારા પરમાંજો જશતીથી તે રૂવાંને અડકીને તપાશ કીધી તારે લાચારે તે રૂવાંની કીરીઆ શી રીતે કરીને અવલમંજલ પોંહોયાડે.

(૧) એ ૧૨મી મે ૧૮૪૦ ના પત્ર માટે જુઓ ઉપલી આવેલાં કાગજોની કાપલ ના. ૩. (૨) ચો. ૧૫, બા. ૩૭, પા. ૪૦. (૩) બીજા શખસને.

“ ખીજી કોઈ રૂવાંનને હરેક તહરાંની હરખત પોહોંચે છે તે બાબે તેની કીરીઆ કરવાને આપડા મજહબની ૭૮) મી રવાએતનાં ૪૩) મો જવાબમે શું ફરમાવેલું છે.

“ હેની વીગતે ઉપર લખેલા શવાલોનો જવાબ તરત લખી વાલજો.”

એ કાગજનો જવાબ દસ્તુરજીઓએ તા. ૨૬ મી મે ૧૮૪૦ ને દીને આપ્યો તેની નકલ નીચે પ્રમાણે છે:

“ શહા શરફરાજ શહા મેહરખાંન શાઆહત નીશાંન નેકનાંમ શેઠજી શાહેમ શ્રી ૫ શેઠ વાડીઆજી નવરોજજી જમશેદજી તથા અનંજીમનનાં અકાબર શાહેબોની હજુરમાં નીચે શહીદાં કરનાગ દોઆગોઓની દોઆ વાંચવી. જત લખવા કારણ એ જે તમ શાહેબોની ફરમાએશથી હમારી ઉપર મેતા અરદેશેરજી દાદાભાઈએ ચીઠીઓ લખીને શવાલ પુછેઆ..... તેહેનું જાણવું એ જે અગર કોઈ શખશે કોઈ શખશને જેહેર ખવાડીને મારી નાંખેઓ તે જેહેર ખવાડનારની પુરી અને મજબુત શાહેદી તથા ગોવાહી તજવીજથી કરીને તે શખશને શજા આપવાને દીનમાં હોકમ ફરમાવેલો છે કાંએજે તે શખશ હવાં ભુડાં કાંમ કીધાથી મરગરજાની ગુનેહગાર થાઈ ચુકે વાશતે જરૂર તેહેને શજા દેવી પાંજુ જે શખશ કે મરણ પામેઓચ તેહેને કશી રીને મુજાહેમત પોહોંચાડવી તથા તેની શાથે આલુદે થાવાનું કશે. દીનમે હોકમ ફરમાવેલો નથી. અગરચે તમે શાહેબો લખોચ કે બશતીથી શેતમ કરીને તે મોરદાને અઠકે અથવા આલુદે થાએ અને તપાશ કરે તેનું જાણવું એ જે તે મોરદાને દોખમાંથી બાતેલ અને એહેલાદું રાખવું જોઈએ કે બીજા બેબેરગવારોનાં રૂઆનો શાથે આલુદે કરવું રવા નથી. ખીજી

(૧) આ પત્રમાં ૭૮) રવાએતની ૪૩ મી બાબનો હવાલો આપ્યો છે. એ પત્રના જવાબમાં દસ્તુરો, આપણે પછતાડે જોઈશું તેમ, જે જણાવે છે કે ૪૩મા સવાલને એ બાબદ સાથે કશું લગતું વલગતું નથી, તે ખવાલ નીચે પ્રમાણે છે. “શવાલ ૪૩ તેતાલીશમે ઝોરતને દશતાંન આવેચ તેદનાં બાબમે શુરતથી વેલાએત લખેઓ તે એ છે” (જુઝા. “દીને મેહ માજદીઅશનીનાં દફતાદો દશત પોરશીશ પાશોખ ધ્યાને ઇઠોનેર રવાએત, ” પા. ૧૦૯-૧૧૦. જુઝા એ રવાએતના ફારસી લખાંજ માટે મુલ્લાંશીરાઝ લાઇબ્રેરીનાં ફરોલેખ ઇઠોનેર રવાએત, નં. R 57, સવાલ ૪૩ મો.)

(૨) મો. ૧૫, પા. ૩૯. પા. ૪૦ (ક). આ દસ્તુરજીઓની અસલ સહીના કાગજ માટે જુ મો “ લોકેશ આવેલાં કાગજોની ફાઇલ ” ના. ૩.

બાણુ' એ જે તમોએ તારીખ ૨૨મી મેએની તેરીખની ચીઠી મધે શવાલ
બીજે ઇકોતેર રેવાએતનાં ૪૩માં બાબનો કીધો છે તેહેનું બાણુ' એ જે
તે બીના તો એ ઉપલી ચરચા શાયે મુતલક મલતી નથી અને તેથી હેલાએદી
છે. તે બીના તો કોઈ શખશ ગોશલ ભરેલો મરંજુ પાંમે તેહેની બાબદનો
પુરેશ પાશેખ છે તે શાફૂં તેહનો જવાબ કાંઈ હેમોએ લખેઓ નથી પંજુ
તે ઇકોતેર રેવાએતની ગુજરાતી બનેલી છે તે વાંચીને વાકેફ થાવું. જુઆહા
શુ' તશદી આપીએ."

એ બાબદનાં સંબંધમાં તા. ૨૬મી મે ૧૮૪૦' ને દીને વાડીઆજના
આ બાબતમાં વાડીઆજના તંજુમાં પાછી બીજી સલા મલી હતી ત્યાં નીચે
તંજુમાં મલેલી બીજી સલા. પ્રમાણેનો ઠેકાવ થયો હતો:-

" પારશીની કોમમો કમોતે મરન પામેલાનાં માંનશોની લોહને 'કરોનરની
જુરીથી તપાશ કરવાને શાફૂં મીં લીજેટ પોલીશ માશતરે કાગજ લખેઓ
છે તે એજ વહી પાંને ૨૦) મોધેલો છે તે બાબે તા. ૨૮ મી એપરેલે બેઠક
કરીને એ વીશેનો શવાલ દશતુરજી જ'ન પ) ને પુછેઓ હતો તેનો જવાબ
દશતુરેએ પાછો લખેઓ છે તે બાબે આજ દીને ઠરાવ'ઉ છે કે હં'મારી
દીનમો ગંની હરકત છે તેથી રૂવાંને અડકીને તપાશવાતું હં'મારી કોમનાં
લોકોની નજરમો દુરશત આવતું નથી હેવા જવાબ લખી વાલવાતું ધારેઉં છે."

એ ઠેકાવ પ્રમાણે તા. ૨૯ મી મે ૧૮૪૦' ને દીને મેજીસ્ટ્રેટ
આ ઠેકાવ મુજબ સરકારને મીં લીજેટ ઉપર પંચાએતના સાહેબો તરફથી પત્ર
લખાવલો પત્ર. લખવામાં આંચો તેની નકલ નીચે પ્રમાણે છે:-

" P. W. LeGeyt, Esq.,

Chief Magistrate of Police, &c., &c., &c.

Sir,

We have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 14th April which has engaged our most earnest attention, and we beg you will convey to the Hon'ble the Governor in Council our grateful thanks for the kindness and consideration, which have dictated the communication being made through you in the manner it has been.

2d. We feel duly sensible of the anxious wish of the authorities to abstain from all harsh or unnecessary proceedings as regards inquests

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૨૨, પા. ૨૪.

(૨) ખોશાશે એ પંચાત, પા. ૨૪, ૨૫.

on Dead Bodies, and, when we tell you that the System established by the English Law is abhorrent to all the Religious feelings of our People, and that dissection by a Surgeon which is always enforced and is indeed a necessary part of a Coroner's Inquest, is considered by us Pollution of the worst description, we trust we shall not be considered wanting in a due respect for the Laws of the Land, when we respectfully inform you that our people could never be brought to submit to a process so revolting in their estimation.

૩૬. While offering these remarks, however, we would beg to observe that we are fully alive to the importance and utility of an enquiry being made in cases of sudden and suspicious deaths, and shall be most happy to lend our Aid to the enforcement of any rules to that effect, confined to our own people which may be promulgated by Government, and we can further assure you of the high satisfaction it will afford us to act in conjunction with you, who possess our entire confidence and respect."

એવું દીસે છે કે આ પત્ર ઉપરથી કોમનાં કેટલાંક લોકોમાં અણગમે પેદા થયો. એ બાબદના સંબંધમાં જમશેદજી જીજીભાઈ ખોલાશે એ પંચાયતમાં (પા. ૨૮, ૨૯) લખે છે કે “હવે નેક વાંચનારાઓ તમે ધારો જે પંચાયતવાદાએ પેટ ચીરવા બાબે શરકારમાં શું નરશું લખી આપેકું છે કે આપણા લોકોને મોટું દરદ પેદા થાઇકું છે ને પંચાયતનાં શાહેબોને નાંહેક બદનાંમ કરે છે ને તરેહ તરેહની બનાંવટ કરીને બોલે છે. એ શાહેબોની મશલહત પરમાણે બે કરવા દેતે તો ઘણુંજ શેહલમો પતી જાતે ને વલી શરકારમે પંચાયત વાલાની હોરમત વધતે કે હમારા હોકમને માંન આપેકું પંજી તે મધેનું કશું કરવા દીધું નહી ને આખા ગાંમમે એક ઘભરાટ કરી મુકેઓ અને જેવોને શારાં ચંમળ ને દાનાંવ માંજીશ જાંલીએચ તેવોળી વગર વીચારે એક તરફની વાત શાંભલીને તે મધે શાંમેલ થાઇને બદનાંમ કરવા લાગા તેઆરે નાચાર.”

પંચાએતનો ઉપલો જવાબ તા. ૧ લી જુન ૧૮૪૦ ના પોતાના પત્ર સાથે

સરકારને જવાબ.

ઉપલા મેજિસ્ટ્રેટે સરકાર ઉપર મોકલી આપ્યો. એના

જવાબમાં સરકારે મેજિસ્ટ્રેટ ઉપર તા. ૧૭ મી જુલાઈ

૧૮૪૦ ને દીને નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો :—

(૧) ખોલાશે એ પંચાયત, પા. ૩૦-૩૧.

"No. 1918 of 1840.

Judicial Department

To

The Acting Senior Magistrate of Police.

Sir,

I am directed to acknowledge the receipt of Mr. LeGeyt's letter dated the 1st ult. No. 162 submitting Copies of a Correspondence which had passed between him and the Parsee Punchayet of Bombay on the subject of holding Inquests on the bodies of Parsees dying suddenly.

2d. In reply, I am instructed to inform you, that the Hon'ble the Governor in Council regrets that the Gentlemen composing Punchayet have not suggested an arrangement by which the existing Law in regard to Inquests the value and Importance of which they admit and which the Government is bound to uphold may be rendered in the least possible degree offensive to their prejudices.

3d. While, however, the Law must be put in force as it at present exists, the Native Gentlemen with whom Mr. LeGeyt communicated are fully aware of the very earnest desire of Government to render the Execution of the Law as little obnoxious to their feelings as possible and if they think proper to meet this desire in a right spirit and to come forward with such arrangement for this purpose as may be compatible with the Law Government will at all times be ready to receive it and afford it their best consideration.

4th. As it appears from the 3d and 4th Par. of Mr. LeGeyt's letter that instances have recently occurred in which the Law has been successfully evaded by persons both of the Parsee and Hindoo Community at Bombay and that unless the prevailing disposition to evade the holding of Inquests be checked its increase is to be apprehended among all classes the Governor in Council must leave it to the Coroner who has the authority of the Supreme Court to support him to act in Conformity with the Law without reluctance to the Caste of the Party on whom the Inquest is held and while the Officer will the Governor in Council is assured always in such cases shew as much consideration for the feelings and prejudices of the Natives as may be compatible with the due execution of the Laws it will be your duty with all consideration but with all firmness to preserve the Peace and to support the Coroner therein.

I have the honor to be &c.

(Signed) W. R. Morris,

Secretary to Government.

Bombay Castle, 17th July 1840."

એ પછી જે બન્યું તે બાબે જમશેદજી જીજીભાઈ બોલાશે એ પંચાયત
(પા. ૩૫) માં નીચે પ્રમાણે લખે છે :—“ એ હોકામ
એ જવાબ પછીની હકીકત. શરકારથી આકટીંગ મેજેસ્ટ્રેટ મીશતર ડાનવરશ ઉપર
આવેઓ અને તે શાહેબે પોતાની ભલમનશાઈ દેખાડવાને
શાફ પંચાયતનાં મેમબરોને કોટ બાહેરની પોલીશ આપીશમાં તારીખ ૨૬મી
જુલાઈ શને ૧૮૪૦ ને વાર ખુદે ને દંને બોલાવીને શરકારથી ઉપર કહેલો કાગજ
આવેઓ હતો તે શારી ઇજત તથા શલુખાઈથી દેખાડીને વાંચી શંભલાવેઓ અને
શાથે ભલમનશાઈની રીતે પોતાની તરફથી ચેઆર શખુન કહેઆ કે હજુરથી
તમે તમારામે બેશીને કાંઈમી તોડ કાઢડો કે તેહેમાંથી તમારા તથા તમારી
કોમનાં હકમાં શાફ થાશે ને વકી ગવરમેનટમે તમેને શાફ દેખાશે—ખાકી
શરકારનો જે ચાલુ ધારો છે તે કોઈથી અટકાતો નથી અને કોઈ કદાચ
હરકત કરશે તો તે તેહેની શખને પોંહોંચથે કાંજે શરકારે શાફ બોલું કરીને
લખીડાં છે કે એ ધારો અમલમે લાવવો અને એ વાત કાંઈ અમલમે
આવવાને અટકનાર નથી અને અગર જે તમે માહરી વાત નંહી શાંભતરશે
તો ઘણો પશનાવો ખાશે વાશને હજુરથી હેની તોડ બતલાવો તો શાફ. એ
ઉપરથી પંચાયતનાં મેમબરોએ કખુત કરીને કહેજે જે વાફ શાહેબ હમે
ફરીથી હમારી કોમનાં શરાં શારાં માંણશે શાથે એકઠા મક્કીને શુ ઠડે છે
તે શરવે તમેને બહેર કરીશુ—હેવું કહી રબ લેઇને તાંહાંથી પાછા આવેઆ
અને મુકરર કીધું જે ફરીથી એક વખત શારી શારી આશાંમીઓને બોલાવી
બેકક કરીને એ શવકી બીનાં તેવેને બહેર કરીએ.—હેવું ઠરાવીને એ કાંમને
વીચાર કરવા શાફ આશાંમી જંબુ ૧૦૦) ને વાડીઆજનાં તંમખુમાં
બોલાવેઆ હતા.”

તા. ૫ મી એગસ્ટ ૧૮૪૦ ને દીને વાડીઆ નવરોજના તંખુમાં એ બાબે
આ બાબતમાં વાડીમાજના વીચાર કરવા સમક્ષ પંચાયતની એક સભા મક્કી હતી,
તંખુમાં મલેલી ત્રીજ સભા. તેમાં થયલા ઠેકાવ ઉપરથી નીચલી વીગત માલમ પડે છે :

“ શરકારે એક કાગજ મી. દેનવરશ પોલીશ માશતર ઉપર મોકલેઓ
તેમે શરકારે પંચાયતનાં મેમબરોની લખી મોકલેલી વાતને કખુલ શખી નહી

અને પારશીની કોમનાં ક્રમોતે મરણ પામેલાં રૂવાંને તપાશ કરવાનું કાંમ કરોનર ઉપર શોંદિ છે અને તેમો કાંઈ હરખત થાયેતો પોલીશ માશતરની મદદ મલવાને લખીઈ છે તે ઉપર ચી. દેનવરશ પોલીશ માશતરે પોતાની ભલમનશાઈ જનાં શાઝ પનચાતનાં મેમબરોને ગીઆ બુધવારને દીને બોલાવીને શરકારથી જે હોકમ આવેઆ છે તે વાંચી શંભલાવેઆ અને કહીડ જે હજુરખી તમે એ બાબતનો બંદોબશત કરશે તો શાઝ છે નહી તો પછે શરકારનાં હોકમ પરમાણુ અમલ કીધામો આવશે. તે ઉપરથી પનચાતનાં મેમબરોએ એ બાબતનો વીચાર લેવાને શાઝ આશાંમી જંણુ ૧૦૦) ને આશરે બોલાવેઆ હતા તેનાનો મનશુબો લેખને ગટતી રીતે પાછો જવાબ લખવો પંણુ કોઈ આવેઆ નહી અને દશતુરણ એદલત વગરે ૪) ૫) આશામી આવેલા હતા તેથી પનચાતનાં મેમબરોએ ઠરાવેડ છે કે રૂવાંને ચીરવા બાબે જે કાંઈ શરકાર શાયે આપંણુને જવાબ શવાલ થઆ છે તેનો તરજુમો ગુજરાતીમો કરી તેનાં હેનખીલ છપાવીને શરવે જરથોશતીઓમો આપવાં કે હુવેથી જે કોઈ એક બીજને જેહર દેઇને મારી નાંખશે તેની તપાશ હોકમ પોતાનાં ધારા પરમાણુ કરશે તે કાંમને કોઈ મદદ આવાનું નથી વાશને શરવે કોઈને પોતાની શાહુચેતીમો રેહેવું અને હેવાં બુરાં કાંમથી પરહેજ રાખવી.”

એ મીનીટની હેડે પંચાએતના ૮) સાહેબોની અશલ સહી છે.

ઉપલા ઠરાવમાં જણાવ્યું કે “ હેનખીલ છપાવીને શરવે જરથોશતીઓમો આપવાં ” પણ તેમ કરવાનું પાછલથી માંડી વાલવામાં આવ્યું. એ બાબે જમશેદજી જીજીભાઈ “બોલાશે એ પનચાત” (પા. ૩૭-૩૮) માં લખે છે કે “ પંણુ વડી પાછલથી મોકુફ રાખીઈ કે આપડા કેટલાએક બેશહમજ લોકો છે તે વડી બુદ્ધી રીતનો વીચાર કરીને ઉલતા બદનાંમ કરશે તેથી એ વાતને પડતી સુકી. મીશતર ડાંનરશને શી રીતે લુલો લંગડો જવાબ વાલેઆ છે તેહની ચોકશ અખર મહુને નથી કે તે વાત અતરે બહેર કડું. હવે વાંચનારા શાહેઓ તમે ધારો જે એ મધેથી અંતે શું નીપજઈ. એજ નીપજઈ કે જેહવી રીતે અંગરેજ તથા બીજી ગનેઆતનાં ક્રમોતે સુવેલાં માંબુશની જે રીતે કરોનર બુરીથી તપાશ કરે છે તેજ રીતે તથા વગર તફાવતે પારશી લોકોનાં ક્રમોતે સુવેલાં માંબુસનીથી તપાશ કરવા માંડી છે.”

તા. ૧૦ મી મે ૧૮૪૨^૧ ને દીને વાડીઆ નવરોજીએ કહાડેલાં સરકથુ-
લર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વરશમાં અત્રે કોઈ
પ. “બદ મરજ” ફાટી નીક- “બદ મરજ”^૨ ફાટી નીકલ્યો હતો. તે સખએ એવણે
લવાથી તે દફે થવા ધર્મ એ બાબદની જરૂર દેખાડી હતી. ૧) લી એ કે “નરોશલારો
કિયા કરવી. પુરા પડી શકતા નથી ને રૂઆનો હરધો હરધો દાહડો
પડી રહેલ્ય તેથી નરોશલાર જોક ૧) ને તાકીદે બરશનુમ
લેવાની રજા આપી છે.” ૨)જી એકે “આતશબેહરાંમમે તથા બધી દરેમે-
હેરોમે વનદીદાદ ઇજશને વગેરે જેમ આગલ ફરમાવેઉંતું તે પરમાંણે કાંમ
ભરી રાખવાનોબી હોકમ આપવોજી.”

તા. ૧૭ મી જુન ૧૮૪૨^૩ ને દીને વાડીઆ નવરોજી સરકથુલર
કાઠી જણાવે છે કે “ગીઆ ગોશ રોજનાં હંમકારાને
૬. ગોશ રોજના હમ- દાદે પારસી જંણુ ૨) એ ગોશનું જમંણુ કીધું હતું
કારાને દીને ગોશતનું જમન તે બીનાં હમોને માલમ પડેઆથી હમોએ શાપુરદાડને
કરનારને અને ગોશત લેઇને મોકલીને તે લોકોને અટકાવ કરાવેઆ હતો જે ગોશનું
તાડી પીવા જનારને રાજ ખાવાનું બંધ કરીને પરજી ખાવાનું કરો. તોપંણુ તે
કરવી. લોકોએ પંચાતનો બંદોબશ તોડીને ગોશ ખવાડેઉ તેથી
એનાંને ગેહરનો અંધેઆડુ બંધ કરવો ગતારતછે. તા.
એજ દાહડે અંધેઆડુ જંણુ ૧ ગોશનું ખાવાનું કીધું તે બાબે શેક માંણુકજીને
કેહવાડીને તેને અગીઆરીનાં કાંમથી બંધ કરવો.” ફરામજી કાવશજી બનાજી એ
બાબદમાં બહાલી આપતાં ઉમેરે છે જે “બીજી હંમકારાને દારે મોબદ
તા. ગનાં બેહદીનો પંન તારીખાંનાંમો ગોશ લેઇ બધને ખાએચ તેનાંને પંણુ એજ
શજી આપવી ગતારત છે.”

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૦૩, પા. ૧૪, (૩જો ભાગ.)

(૨) આ “બદ મરજ” તે કાલેરા હતો. તા. ૧૦ મે ૧૮૪૨ ના એક બનાવ
તરીકે પારસી પ્રકાશ (તા. I, પા. ૩૮૬) માં નીચલી હકીકત આપણે વાંચે છીએ :—
“ મુબઇ મધ આએ માસમાં કાલેરાનો સખ રોગ નીકસી આવ્યો હતો. આજનાં
‘ બોઅમે કુરીઅર ’ માં કેહ છે કે ગઇ પરમ દીને ઇયાને તા. ૮ મી મેએની રાતનાં કોટ
તથા બાહરકોટ મલી પારસીઓમાં એ દુષ્ટ રોગથી ૨૦ મરજી નીપજ્યાં હતાં.”

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૬૪, પા. ૬, (૩ જો ભાગ.)

જીજી ભાઈ દાદાભાઈ પણ બહાલી આપતાં એવા બીજા ગોશ ખાધાનાં બે ત્રણ દાખલા આપે છે.

તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૩૯ નાં જીજીભાઈ દાદાભાઈનાં નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ જોગા પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે સોરાબજી સુખલા

જ. નેઆતખાર કલેલા- જામાસ નામના શખશ જેને તેના કોઈ વાંક માટે નેઆતખાર બોના બચ્ચાને પણ દખલે મુકયો હતો, તેને ત્યાં એક બચ્ચાનું રવાન થતાં ફરાંમજી નહી ચહડાવવાં. કાવજીનાં દખમાંના દરવાજા ભાંગી અંદર રવાન મુકવા

માંગ્યું. તે ઉપરથી શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈએ તેને

સમજાવ્યો પણ તે સમજ્યો નહી. શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈએ સુચના કીધી કે એ પશુ બચ્ચાના સંબંધમાં નાખતી કરવી. તેવણે લખ્યું કે પછી એ ધણીને પોતાને અને એની બાયડીને ના નાખતા. જમશેદજી જીજીભાઈએ આગલા ઠરાવને વલગી રહેવા કહ્યું અને જરૂર પડે તો સીપાઈઓ રાખવા જણાવ્યું. તેવણે વધુ જણાવ્યું કે “શેઠ ફરાંમજીને એ વાતની તજવીજ રાખવી જરૂર છે.....જરા ખબરદારી રાખવી લાજમ છે.” ફરાંમજી કાવજી મીનીટ કરીને સીપાઈ રાખવા કહે છે પણ દેખરેખ રાખવાનું કામ પંચાએતનું જણાવે છે. સેવટે એજ દીને એટલે તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૩૯ ને દીને આ સોરાબજી સુખલા જામાસે એક પત્ર પંચાએતના સાહેબો ઉપર લખ્યો અને તેણે માફ માંગવાથી તેની છોકરીને દખમાંમાં મેલવાની પરવાનગી આપી. તે ધણી કબુલ થયો કે તેની ૧૫ વરસની જિમ્મરની છોકરીને દખમાંમાં ચહડાવાની પંચાતે મહેરબાની કરી પરવાનગી આપી પણ તે ઉપરથી કનરમજીએ તેનો યા લાગતા વલગતાંઓનો દખમાંમાં ચહડાવાનો હક ગણાશે નહીં.”

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૫૩, પા. ૨૩.

(૨) આ ધણીની બાબદ આ હતી. તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૬ ને દીને વાડીઆજીનાં આતશખેરાંમમાં સમસત અનખુમન મક્કી હતી ત્યારે તે અનખુમને કરેલાં કામકાજમાં એક કામ આ હતું કે એ ધણીએ બીજી પરણેલી પારસી સ્ત્રી સાથે બદ્દેલી કરી હતી તેથી તે પરણેલી સ્ત્રીનાં ખાતીંદને બીજી ઘેર કરાતી રજા આપી હતી, પણ તે પરણેલી સ્ત્રીને, તેની માએને, અને એ ધણીને ન્યાતખાર કાદયાં હતાં કે “એ લોકોનાં મુઠા પછે દોખમાંનો નાંખવાં નહી તથા દરેમેહર તા. આતશખેરાંમનો પેશવા દેવાં નહી.” (ચો. ૧૨, બા. ૬૩, પા. ૯૬, ફ. ૧૪).

તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૮૪૩ ને દીને ફરાંમજી કાવશજી વાડીઆ નવરોજી ઉપર એક પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ નેઆત બાહાર મેલેલા- પટે છે કે જમશેદજી વાડીઆના વખતમાં પંચાએતનાં આની નાંધિની ચોપડી. રીગલેશનની એક ચોપડી કરી રાખી હતી કે જેમાં નેઆતબાર મુકેલાનાં સંબંધની મીનીટ લખી રાખી હતી. એ ધણીનાં નામો આપી જણાવે છે કે તેઓએ “આપણાં ઉપર શેશનમે ફરીઆદી કીધી હતી તે શરવે મીનીટો છે તથા તે લોકોને પાછા નેઆતમે લીધા તે મીનીટ તે ચોપડીમાંજ છે અથવા તે ચોપડી ભરાઈ ગેઈ હોયે ને બીજી કીધી હોયે તો તે એક અથવા બેએ જે મીનીટની ચોપડી હોયે તે હોમોને મોકલજો. હંમારે જોવી છે.”

તા. ૧૨ મી અકતોબર ૧૮૩૭^૨ નો ખરશેદજી માણેકજી શરાફનો “હુએદરાવાદ બંદરે” પારશી બેરાંમજી દોશાલાઈ પટેલ ટ. બહારમાંમની અનજી- ઉપર લખેલો એક પત્ર છે જે ઉપરથી માલમ પટે છે મનો ધર્મ સંબંધી કોઈ કે હેદરાબાદની અનજીમને જરથોસ્તી દીન બાબે કેટલાક સવાલો અત્રે પંચાએતને સવાલો પુછ્યા હતા, તે અત્રેવાલા સાહેબોએ દસ્તુરજી પુછાવતી. એદલજી શંબાણા, અને દસતુર જમશેદજી એદલજી જામાશઆશાના ઉપર મોકલ્યા હતા. પહેલા દસ્તુરજીનો જવાબ નહી આપ્યો હતો પણ બીજાનો આપ્યો હતો તે હેદરાબાદ મોકલી દેવામાં આપ્યો.^૩

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૩૭, પા. ૧૪. (૪ થો બાગ)

(૨) ચો. ૧૩, બા. ૨૦૪. પા. ૧૫૮.

(૩) એ થું સવાલ જવાબ હતા તે માલમ પડતું નથી.

IV.

દખમા વીગેરેની બાબતો.

તા. ૮ મી અકતોર ૧૮૩૮^૧ ને દીને પંચાએતના ચાર ત્રસીઓ અને ઘીબા ચાર મેમબરો વાડીઆ જાગીરભાઈ નશરવાંનજી

૧. અનજીમનતુ' નજી ઉપર જે પત્ર લખે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે એ વરસમાં દખમુ' બાંધવાની હીલચાલ. (૧૮૩૮ માં) નવુ' દખમુ' બાંધવા માટે હીલચાલ શરૂ તેનાં સંબંધમાં ફરાંમજ થાઈ હતી. વાડીઆ જાગીરજીભાઈ પર લખવામાં આવે કાવશજીનો પંચાએત જોગો છે કે તેવજી એ માટે જુદું ખાતું પાડવું અને તેમાં કાંઈક કડવાસ દેખાડનારો દખમાની ટીપમાં ભરાયલું નાણું જે આવે તે જમે પત્ર અને જમશેદજી કરવું અને ઉપર જણાવેલા ૮) સાહેબોમાંથી ૬) જણાની જજભાઈનો જવાબ. ચીઠી આવે તો તે પ્રમાણે નાણું આપતા રહેવું.

આ મુજબ નવુ' દખમુ' બાંધવા માટે હીલચાલ થઈ હતી અને તેમાં અનજીમન તરફથી નાણું ભરવામાં આવ્યું હતું અને વધુ ભરાતું હતું.^૨ તેવામાં કાવસજી એદલજી ઘીશનીએ પોતા તરફથી દખમુ' બાંધવાની મરજી, જે બાબે પછવાડે લખ્યું છે તે, જણાવ્યાથી અનજીમન તરફનાં દખમાની હીલચાલ બંધ પાડવામાં આવી.

તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૦^૩ ને દીને ફરાંમજી કાવશજી પંચાએતના સાહેબો ઉપર એક પત્ર લખે છે જે ઉપરથી કદમી અને શહેનશાહી વચ્ચે કાંઈ કદવાસ ભરી લાગણી માલમ પડે છે. એ વખતે અનજીમનતુ' નવુ' દખમુ' બાંધવાની હીલચાલ થતી હતી તેનાં સંબંધમાં એ પત્ર લખાયો હતો. એવજી લખે છે કે “લખવાને દલગીર છેઈએ જે હંમે ગનીજ દરૂશ ને શાચી રીતને રશતે કુલે જરથોશતી અનજીમનની શાયે જે કાંઈ નેક રશતે કદમો તા.

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૧૮, પા. ૧૨.

(૨) તા. ૭ મી મે ૧૮૪૪ ને દીને બીશનીતુ' દખમુ' દખમુ' તેનાં જશન બાદ પંચાએત તરફથી શેઠ બીશનીને જે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું, તેમાં જણાવવા પ્રમાણે અનજીમને એ કામ માટે રૂ. ૧) લાખની પુંજ એકઠી કરી હતી. (ચો. ૧૫, બા. ૧૫૮, પા. ૧૪, પ મો ભાગ.)

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૪૨, પા. ૧. (બીજો ભાગ.)

રશમીનાં ધારામો કાંઈજ વાતે તક્ષવત રાખતા નહીં ને શરવે વાતે જરથોશતી કામનું જેમાં શાફ થ.એચ તેજ ગાંધીએય પંણુ કેટલાએક શાહેઓ કદીચીને ગાંનીજ રીતે જુદાઈ ગનેચ ને કદીમીવાલાવોને એમજ નાંણુચ જે એ લોકો કોન છે ને એ ધરમને પંણુ ગણી વાતે નાંલાએક બોલે છે. એ રીતે આગલા વખતમાં શુરતમો શેઠ ધનંજીશાહ તા. શેઠ મંણુચેરજીનાં વખતમા એ પરમાંણુ ગાદી^૧ અકલથી ગાંનીજ બેવકુફીથી ને મોટી મારામારી થાઈ હશે ને તેમાંનાંજ શાહેઓ અતરે પંણુ તેજ અકલ દેખારતા હશે પંણુ હેવા ગેરમારગ ને દીનની અદેખાઈથી શ્રી શુરતમો બંધો શાહેઓને દલદર આવેઉં હેવા કલ્યામો હેવું શાં લક્ષીએચ જે દીવો કરવાનું પંણુ ઠેકાનું નથી રહીઉં ને એક બીજાની અદાવતથી ખરાબે હાલ થાએઆ છે. એ વાતની મમત હંમેણે અતરેનાં શાહેઓની નજર આ વી છે જે દંન ઉપર દંન તે શુરતનીજ રીતે મમત પકડી છે તેથી ખોઢાએ આગલ અફશેશ કરીએચ જે તે શાહેબ ગેર જુબરે. હવે એ મમતની બીનાં તમો શાહેઓને નીચે જાહેર કરીએચ.” એમ કહી ફરાંમજી કાવશજી ૧૮૩૧ માં બંધાયલાં એવણનાં દખમાની બાળદ યાદ કરે છે કે જે વખતે રશમીઓએ જણાવ્યું હતું કે એવણનું દખમું કદમંઓની કીયા પ્રમાણે ઈજત છે તેથી રશમીઓ તેનો ઉપયોગ કરે નહીં.^૨ એવણુ લખે છે કે તે દખમું કાંઈ કદમી શહેનશાહીનાં જાહેર ઉગરાતનું ન હતું પણ એવણુ પોતાનાં પૈસાથી પોતે બાંધતા હતા. પણ હવે આ નવું દખમું “જારે ઉઘરાણું” રશમી તા. કદમીનું શાથે હોએ તો તમો શાહેઓને ગટેચ જે બંધો તરફનાં મોબેદો પાશે કીરીઆનું કાંમ કરાવું ગટેચ. કાએજે ઉપર રશમીનાં શાહેઓએ પોતેજ એ બાબેનો પ્રીશાદ કીધો હતો ને કદમી રશમીનાં શાહેઓ એમ નાંણુતા હોએ જે તેમ નહીં થાએ તો શુબેથી રશમીનાં રૂપીઆનુંજ ઉઘરાણું થાઈઉ હોએ તે રૂપીઆ દખમાં ઉપર ખરચે ને પોતાનાં મોબેદો પાશે કીરીઆ કરાવે ને તેમાં કદમીવાલાવોની ખુશી પડશે તો તે વાપરશે. ને એજ ઉઘરાણુંમો જે કદમીનાં શાહેઓએ રૂપીઆ ભરેઆ હોએ તે રૂપીઆ આપડી જરથોશતી અનંજીમનનાં મેમબરો પોતાનાં ચારજમાં વેઆજ ફેરવે ને પોતાનાં હશતકમો રાખે ને વરી આપડી ખોમમો વરશ દશ તા. પંદરે બીજાં દખમાંની દરકાર

(૧) ગાંડી યાને ઝાછી.

(૨) જીઓ આગલો બાબ ૧૦ મો, પાનું ૬૦૬-૬૦૭.

પરે તારે તે રૂપીઆ વેઆજ શાયે પંનચાતનાં મેમખરો પાશે થાયે ને તે વતરોગ દખમાં ખીજ રૂપીઆ જોઈશે તો કદમીનાં શાહેઓ પોત પોતામાં ઉધરાંણું કરીને દખસું બાંધશે. કદમી પોતાનાં મોખેદોની કીરીઆ મારગથી. તેમાં રશમીનાં પંણુ શુખેથી વાપરે જેની ખુશી પડે તે.” સેવટે સહી કરી ફરામજી કાવશજી લખે છે કે “હેનો મીઠાશ બરેલો જવાબ લખજો હંમોએ કાંઈ જુદાઈની રીતે નથી લખી પંણુ હંમોએ આગલ ગનીજ ફીલીગ^૧ છે. ને વરી પંણુ ખીજ વાતો પંણુ તમો શાહેઓને કેવાને મલાજો કરવો પડે છે પંણુ તમો શાહેઓને પંણુ બરાબર આંખે ગનવું જોઈએ ને એમ જુદાઈ રાખીને નહી ચાલવું.”

એ પત્રનાં જવાબમાં જમશેદજી જીજીભાઈ “શરવે શાહેઓએ શેવકને ફરમાવેલું” એમ જણાવી એક ઘણું લાંબો પત્ર તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૪૦^૨ ને દીને લખે છે. તેમાં લખે છે કે શેક ફરામજી કાવજીએ ક્યારેક કરવા પ્રમાણે જે “તમારી તરફવાલાની શાયે જુદાઈ તથા દીન ધરંમને શાડ નાલાએક બોલતો હોશે તે ધાંણીને તમારે જરથોશતી ગંણવો નહી. તમારું તથા આપણું શાઠી જીંડું કરીઉં. શરવે એકજ છે. હેમો કશો શંનદે જાણવો નહી.....તમારે કેઈ હેવી નાંદાંન લોકોની વાત શાંભલવી નહી. ને આપડે તમારી શાયે કશી વાતની જુદાઈ રાખતા નથી.” આગલ હોરમજી બમનજી શેઠે ફરામજી કાવજીનાં દખમાનાં સંબંધમાં લખેલી ચીઠી^૩ માટે લખે છે કે તે “વખત ઉપર બેઉ તરફનાં શાહેઓને કખીશા બાખે મીનાકેશો ચાલતો હતો. તે વખત ઉપર ધારેઆ મેલે લખી છે.....પંણુ શેક શાહેબ તમારી દાંનાઈ એ વખત ઉપર કરીને ટુકો જવાબ એ શાહેઓને કેવડાવો તે ઉપર આફરીન છે ને એ જીની વાતને હવે તમારા દીલમો રાખવી નહી.....તમારા શભાવને શાડ આખી આલંમ કે છે જે દુધનાં ઉકાલાનાં જેવો તમારો ગોશો છે તેથી શેવક એક વાત માંગી લીએ છે જે એ જીની વાતને વીશરી જઈને દીલમોથી કાઢી નાંખવી જરૂર છે.....તમો (એ) તમારા બાશ પછશાથી ધરંમખાતે કુલે જરથોશતીઓને શાડ બાંધેલું તારે તમોજો

(૧) Feeling યાને લાગણી.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૪૩, પા. ૨. (ખીજો ભાગ)

(૩) જીઓ ઉપર પાના ૬૦૫-૬૦૬.

હાવી ચીઠી લખવી નહી હતી. આપડી પંચચાતુર્ય દોષમુ' શી મુમખમ મ'ધે આજ નજીક વરશ ૬૦)૧ ને આશરે થયાં હશે તે મ'ધે ઉઘરાણાંમો તમારા શાહોએ પણુ રૂ. ભરેઆ હશે તે વખત શરવે કીરીઆતુ' કાં(મ) શેનશાહીનાં મોભેદોએ કીધુ' તારે તમારી તરફનાં બોજરગોએ એ દોષમુ' આજ દીન શુધી વાપરેક કે નહી. હવે તમારું નવું દોષમાંને શારૂ ચીઠી મ'ધે લખે છે જે કુલ શેનશાહીની અંતજીમનનાં કામમો આવશે નહી કરીને લખેઉ છે તે કાંહાં છે. હમણાં તો શેકડો રૂવાનો એ તમારા દોષમાં મ'ધે છે તેથી એ ચીઠી ઉપર તમારે ધેઆંત રાખવું નહી."

ફરાંમજી કાવસજીએ કદમીના ભરેલા રૂપ્યા જુદા રાખવા કહ્યું તે બાબે જમશેદજી જીજીમાઇ લખાનથી લખે છે કે મુખ્ય રકમ શેહનશાહીઓની છે અને કદમીઓએ ઉપર જણાવેલી કોઇક લાગણીથી ઘણા ઓછા રૂપ્યા ભર્યા છે. કેટલાક શેહનશાહીઓનાં મનમાં આજુ' કે કદમીઓના રૂપ્યા એ કામમાં લેવા નહી પચુ તેમ થતાં ખોટું દેખાય કરી માંડી વાડ્યું છે. એ બાબે શેક ખરશેદજી અરદેશરજી (દાંતીશેક) સાથે વાત થતાં "એવજે ગંની તાકીદ કરીને મ'ને કીધી જે હરગીશ હેવું કાંમ કરવા દેશે નો શારૂ નહી દેખાશે..... આટલા વરશ તમે આપડી જરૂરોશથી કામનાં કાંમ ઉપર ગંની રીતની મદદ તથા ગંનાજ શારા શારા કામ કીધા છે ને વલી મોટી પુ'જી લેલી કરીને શારે ઠેકાંને મુકી આપી છે. હેવું શારૂ કાંમ તમારા વખતમાજ બનેક છે. આગલા શાહોએ ગંના મોટા દરબારાં હતા ને તેવન આડાતે તો એથીલી આજા કરતે પંજી કોઇ શાહોએ પોતાનાં આંગ ઉપર કશી લખને હેવું કાંમ કીધુ નહી ને હજારો શુકરાંપુ' છે જે તે શારા કાંમ તમારા વખતમો બનેઆં છે. હવે જે કાંઈ નહી ગટે તેવું કાંમ તમે કરવા ધારો છો ને વલી

(૧) જમશેદજી જીજીમાઇ અનજીમનનાં દખમાં બાબે સને ૧૮૪૦ માં બોલે છે; તેવજી તે નજદીક ૬૦) વરસ પર બાધેવું જણાવે છે તે લગભગ બરાબર છે. એવજીના કહેવા પ્રમાણે તે આશરે (૧૮૪૦-૬૦) ૧૭૮૦ માં ગંવાવડું ફાવું જોડ્યે. એ દખમું ઇળવાનો ખરો સને તા. ૭ મી મે ૧૭૭૯ છે. (જુબા આગવ પાતું ૭૨)

(૨) હાલમાં પણુ ફરામજી કાવસજીનાં કદમી દખમાં બજાજ કુદુંજ સાથે કાંઈક સંબંધ ધરાવતાં શેહનશાહીઓનાં રાજાં અતારનદર મેલવામાં આવે છે.

(૩) "બેગી"

નવશરથી' જુદાઈગી દેખાડવા માંગે છે તો તમે ખુબ વીચારે જે હેવું કીધાથી પાછલ શું નીપજશે." ફરાંમજી કાવસજી કહમીના રૂખા એમ જુદાજ કાહડવા માંગે તો સેવટે તે જુદા પાડી પાછા આપી દેવાને જમશેદજી આનાકાનીથી મરજી દેખાડે છે. "ત'મે હજારે રૂ. અંગરેજોની ટીપો મ'ધે ભરોછો ને હજારે રૂ. નો બીજે રથતે ધરંમ કરો છો ને વરશ ૬૦) પછી જરથોશતીઓને શાફ નવું દોખમું બાંધવાની ટીપ નીકલી તે મ'ધે ગનાંજ જુજ રૂ. ભરેઆ છે." ફરાંમજી કાવસજી એમ કહમીઓના રૂખા અનજીમનનાં દખમાના કામમાં વપરાતા અટકાવા માંગતા તે બાબે કેટલુંક લખી જમશેદજી જીજીભાઈ વધુ લખે છે કે "એ વાતથી શેવક ગનોજ દલગીર છે. કહી કેાઈ બીજે ધ'ણી કરતે તો તેનો એટલો અફશોશ કરતે નહીં." એ પત્રમાં જમશેદજી જીજીભાઈ એક અગતની બાબદનો ઇશારો કરે છે કે "હંમે ભાઈ જીજીભાઈ (દાદાભાઈ)થી શાભલેઉં છે જે કેાઈ એક આપડા જરથોશતી મધેથી એ ધરંમનું કાંમ દોખમું બાંધવાનું પોતે પોતાનાં ખાશ પછશાથી કરવા ધારે છે."

એ પત્રમાં જમશેદજી જીજીભાઈ કહમીઓમાં તે વખતે ખરપા થયલાં ગહંબારનાં ફંડ બાબે ઇશારો કરે છે. તેમાં લખે છે કે "હંમે ગજી ઠેકાણીથી શાંમલેઉં જે ત'મે શાહેઓનો ઇરાદો જુડું પોતાનું ફંડ આપડી કુલ જરથોશતીઓનું હાલ છે તેથી જુડું કરવા માંડીઉં છે. તે ફક્ત ગંહમ-બારને નાંમે વશુલ કરીને એકડું કરો છો ને તે મ'ધેથી કશો ખરચ નાંચાર બેવારશની પરવશીનો કરતા નથી ને વહી હેવુંબી શાંમલેઉં હતું જે તે રૂવાંનોનાં ઉઠીઆંબુમો ગંહમબારની તાંનદરોશતી ભ'ણાંવીને કવીશાનાં ખરચમો કાંમ લાવો છો તે વાત હંમારા માંનેઆમો આવી નહી તેથી હંમેને ઇઆદ પંણુ છે જે ત'મેજી બહરેર પંણુ કીધુ હતું. એ વાત જો ખરી હશે તો મોટા ગુનાંનું કામ છે ને એ કાંમ ત'મ શાહેઓને લાએકનું નથી ને એ વાત મલતી પંણુ આવતી હતી જે એ તમારા ફંડનો હીશાબ કેાઈ વરશ છપાવી

(૧) નવેસરથી.

(૨) એ ઇશારો કાવસજી એદવજ બીજી, જેવજી, પછાડે જેઇશુ તેમ, બીજીનીનાં દખમાને નામે જણાવેલું દખમું બાંધવું, તેવયુ માટેના ઇશારો છે. એવજી દખમું બાંધવાથી અનજીમનને નામે દખમું બાંધવોનો વીચાર પાંચ કરવામાં આવ્યો હતો.

ને જાહેર કીધો તો નહીં તેથી હંમેશ્વર શક વધારે આવેલો હતો જે હર વરશ ધરંમનો હીસાબ છપાવીને પરગટ કરવાને તંમેશ્વર શી અરચંન છે.... હેવું ગુપ્ત કંનડ કીધું તારે ઇરાંનીઓની ટીપ આવી તે વખત શેવકથી હેવું ક્વાઇક હશે જે તંમેશ્વર જે જુદું કંનડ કીધું છે તે મંધેથી કેમ પરવરશી કરતા નથી.” સેવટે જમશેદજી જીજીભાઈ શહી કરવા પછી પણ લખે છે કે “હવે શેવક માંગી લીએ છે જે એ જીગી વાત તંમારે વીશરી જવી ને શેવકને માંક કરવું. કદી કાંઈ બેઅદબીથી લખાઈકે હોએ તે.”

આ અનનુમનના દખમાની હીસાબ, કાવશજી બીશીએ દખમું બાંધવાની મરજી જણાવવાથી, બંધ પડી. તા. ૩૧ મી મે ૧૮૪૧^૧ નાં જાંગીરભાઈ નશર વાંનજી (દાવર) બેગાં પત્ર પરથી માલમ પડે છે કે નવું દખમું અનનુમનના ખર્ચે બાંધવા માટે જે કંડ એકડું થયું હતું તેનું નાણું જમશેદજી જીજીભાઈના છોકરાઓની કુ. મારફતે બંગાલે (બંગાલ બેંકના શેર લેવા કાજે) વાગવામાં આવ્યું.

પંચાએતના સને ૧૮૪૩ ના હીસાબ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ દખમાનું કંડ “શર જમશેદજી જીજીભાઈ શંનશ અનનુમન તરફથી કંમપની” ને ત્યાં પેહલે એકડું થયું હતું. તે તા. બાંધવા ધારેલાં દખમાના ૨૩ મી અક્ટોબર સને ૧૮૪૩ ને દીને પંચાએતના કંડની કાંઈક હકીકત. દફતરમાં જમે થાયું.^૨ એ હીસાબ પ્રમાણે કુલ રૂ. ૧૨૪૫૨૫૧) ૧૭૧ જમે થયા. કુલે રૂ. ૮૬૩૮૭) “દોખ-માની ટીપનાં ઉગરાંણાંનાં” ભરાયા હતા. (એ ટીપ વીગનવાર ખોલાશે એ પંચાએતમાં પા. ૧૭૬ થી ૧૮૪ માં આપી છે.) વ્યાજના રૂ. ૬૬૧૮૧૧૨ ઉપજ્યા હતા. એનો કેટલોક ભાગ બેંગાલ બેંકના શેરો ૧૫) માં રોક્યો હતો. તેના દીવીકંડના રૂ. ૧૪૬૨૭૧૧ ઉપજ્યા હતા. એ ૧૫) શેરો ખરીદ્યા અને પંચાએતના દફતરે જમે કયા તે અરસામાં શેર દીક રૂ. ૭૦૬) નો નફો ગણાયો.

(૧) ચો. ૧૫, પા. ૬૬, પા. ૧૭. (બીજો ભાગ).

(૨) હીસાબની નોંવનો ચોપડો. સંવત ૧૮૯૦ થી સંવત ૧૯૦૦ સુધી (સને ૧૮૭૩ થી ૧૮૪૨), સંવત ૧૮૯૯ ના કરતક શુક્ર ૧ વાર ગરેકે તા. ૩ જી નવેમ્બર ૧૮૪૨ થી શરૂ થતાં વરસનો હીસાબ, પા. ૧૪.

તેના સંબંધના રૂ. ૧૦૫૯૨૫૫ ગણવામાં આવેલા છે. ઉપલી રૂ. ૧૨૪૫૨૫૫૧૭૧
ની રકમ તા. ૨૩ મી અક્ટોબર ૧૮૪૩ ને દીને જેનરલ ફંડમાં જમે
કરવામાં આવી.

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે આ અરસામાં અનન્યમને એક નવું દબમું
બાંધવા ધાર્યું હતું. પણ તા. ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૪૦^૨

૨. કાવશળ એદલત ને દીને “વાડીઆલ હોરમજલ બહમનજનાં આતશ-
બીશનીનું” દબમું. બેહરાંમ મધે શમશત અનન્યમન મલી હતી તે

ઠેકાણે પારશી કાવશળ એદલત બીશનીએ પંનચાતનાં

અકાબર શાહેબોને અરજ કરી જે એ ધણી પોતાના બેહશતી બાવા એદલત
બેહરાંમજ બીશનીની નમઅતે નવું દોખમું ૧) પંનચાતનાં ડુંગર ઉપર
કુલે જરથોશતી અનન્યમનનાં લોકોને વાપરવાને શારૂં બંધાવાની રજા માંગી
તે અરજને પંનચાતનાં શાહેબોએ મોટી ખુશીથી કબુલ રાખી છે અને તે
પારશી કાવશળ એદલત બીશનીને મોટાં માંનથી કેહી શંભલાવેલ જે એ
તંમારૂં ધારેલું નેક કાંમ તંમારી મુસદ શાયે શરનજાંમ પોહોંચે અને
ખોદાતાલા શરવે કેહને નેક હેદાએત બખશે કે હેવાં પુન ભરેલાં કાંમ કરે
અને એ કાંમમો જે કાંઈ હંમારી મદદ બેહશે તે કરવાને હાજર છેહએ. એ
પરમાણે શરવે અનન્યમનને જાહેર કરીને નવું દોખમું બંધાવાની તંનદરે-
શતી બાંણાવી છે. બીજું હેવું ઠરાવીડું છે કે જે કાંઈ આપડી જરતોશતી
કાંમ મધે નવું દોખમું બાંધવાનું ઉધરાંણું કરીને રૂપીઆ એકઠા કીધા છે તે
રૂપીઆ વાડીઆલ જાંગીરભાઈ નશરવાંનજની પેડીએ વેચાજે મેલેલા છે ને
પછેબી જે કેહ પોતાનાં શવાબને વાશતે આપશે તે શરવે એકઠા કરીને તે
ઉપર તરશટીઓ ઠરાવીને તે રૂપીઆ શરકારની નોંટે અથવા બેંકના શેર
લેવાનું ઠરાવીડું છે કે જરે બીજું દોખમું બંધાવાનું કાંમ પડશે તારે એ
રૂપીઆ કાંમમો લાવશે તાંહાં શુધી એ રૂપીઆ વેચાજમો વધારવા શહી.”

(૧) સંવત ૧૮૯૦ થી ૧૯૦૦ (સને ૧૮૩૩ થી ૧૮૪૩) સુધીની ખાતાં વહી,
સંવત ૧૮૯૯ ના વરસની વહી પા. ૧.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૪૫, પા. ૭. (બીજે ભાગ.)

તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૪૧ રોજ ૫, માહ ૭ શેહનશાહી, ૧૨૧૦ ય.

અ. ન દીને એ “ નવાં દોખમાંનો તાંણા પુરાઓ તેલું”

આ દોખમાંનો તાંણા જશન કીધું હતું તે દેકાંણે શરવે અનનુમન મલીને”
પુરાવાના બનાવની ૧૧) તકસીરવારો જેઓને તેઓની તકસીર માટે
ખુલાલીમાં તકસીરવારોને નેઆતખાર મુકવામાં આવ્યા હતા તેઓને અનનુમનનાં
મારી. શુભ કામનાં બનાવની ખુલાલીમાં તકસીર માફ કરી

નેઆતમાં પાછા લેવામાં આવ્યા એ નોંધમાં જણાવ્યું

છે કે એક જણની “તકસીર માફ કરી નથી તે ધણીને હજુર નેઆતખાહેર
રાખેલો છે.”^૧ વધુ આ કે, ૭) તકસીરવારોને ત્યાં મોખેદોને કામ કરવા
જતા અતકાવ્યા હતા તેઓને ત્યાં, આ શુભ અવસરની યાદમાં તકસીર માફ
કરીને, મોખેદોને કામ કરવા જવાની રજા આપી. બીશનીનાં આ દખમાંનો
તાંણા પુરાયો તેનાં જશન વેલાએ દુંગર પર મલેલી અનનુમનનાં કામકાજની
મીનીટ ઉપર વાડયાળ નવરોળ અને બીજા પાંચ સાહેબોની અસલ સહી છે.

એ દખમું તા. ૭ મી એ ૧૮૪૪^૨ ને દીને જશન કરી ખોદલું મેલવામાં

આ દખમું તૈયાર થતાં આવ્યું, તે વખતે કાવસળ બીશનીએ એક
ચાવલી કીઆ વેલાવંચા- અનનુમન પત્ર વાંચ્યો હતો.^૪ એ અનનુમન
પત્રની હેઠે તાજે કલમ તરીકે જણાવ્યું છે કે
હલો અનનુમન પત્ર. દખમાંની કુલે ૨૩૭ પાવી છે. એ જશન બાદ એવણને

પંચાએત તરફતું માંનપતર^૫ આપવામાં આવ્યું હતું.

તેમાં લખ્યું હતું કે “ તમોએ તમારા બેહેશતી બાવા એદલળ બેહેરાંમળની

(૧) એ. ૧૫, બા. ૫૫, પા. ૧૦. (બીજો ભાગ.)

(૨) એ. ૧૫, (સંવત ૧૮૪૬ નો ભાગ ૪ થો, પા. ૪), બા. ૧૧૪, પેટાં
બાબદ ૯ પરમાંણે એ ધણીની તકસીર આ હતી કે તેને પોતાની પરણી ઓરતવું શુજરાન
નહી કરવાથી તેની સામે ફરીઆદી કરાવીને તેને એક માશ સુધી ‘ હાઉસ હાફ કરેક્શન’
(house of correction) માં નાખ્યો હતો. સરેને આ દખમું ધળવ્યું તેની ખુલાલીમાં
તકસીર માફ કરી નેઆતમાં લેવામાં આવ્યા હતા પણ એ ધણીને લેવામાં આવ્યા હતા
નહી. તેને તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૪૨ ને દીને વાડીઆળ નવરોળના તખ્તમાં મલેલી
અમલત પંઆતની મીટીંગમાં કરાવ કરી નહાન નહવાડી પાછો લેવાનો ઠરાવ થયો હતો.

(૩) એ. ૧૫, બા. ૧૫૭, પા. ૧૪ (૫ મો ભાગ.)

(૪) એ અનનુમનપત્ર માટે અને એ દખમાંની કોઈક હકીકત માટે જુઓ
પારસી ધર્મ રથલો, પા. ૧૦૧-૧૦૪.

(૫) એ. ૧૫, બા. ૧૫૮, પા. ૧૪. (૫ મો ભાગ.)

નધઅતે પંનચાતનાં ડુંગર ઉપર એક નવું દોખમું બંધાવી તદ્દઅર કરાવીને આજ દને તેહેનું જશન કરીને એ દોખમું શંમશત અંનબુમનને વાપરવા શાફ તંમેએ પંનચા તને હવાલે કીધું છે તેથી હંમે ખેદાએતાલાના શુકર ગુબર થાએઆ છે અંને હેવું એક દોખમું બંધવાની ઘંણી જરૂર હતી અંને એ કારંબુશર મુમબઈના શાહેમેએ રૂપીઆ એક લાખની પુંજ એકઠી કરી હતી તે પુંજ તંમેએ એ કાંમ ઉઠાવી લીધાથી શલાંમત રહી છે તેથી શંઘલા જરૂર થાશતીએ તંમારા હએશાંનમંનદ થાએઆ છે ટાંજે એ પુંજ બીજાં ઘણાં એક શારાં ધરંમનાં કામમે વાપરેઆમે આવશે અને ઉમેદ રાખીએચ કે ખેદાએતાલા તંમેએ જે પુંનવું માહાસારત કાંમ કરેઉં છે તેહેનો ખદલો તંમુને આપે. તાં ૭ મી મેએ શંને ૧૮૪૪ અંગરેજ રોજ ૧૨ મે માહા ૮ મે શેહનશાહી.”

એ બાબદનાં સંબંધમાં તાં ૩ જુલાઈ ૧૮૪૪ ને દીને ફરાંમજી

કાવશજી સરકયુલર કરે છે, તેમાં બીશનીના એ દખમાના

પેટ ચીરેલાંએને ઉપયોગના સંબંધમાં લખે છે કે “આપડી પંનચાતનાં પોતાના દખમામાં નાંખવા ડુંગર ઉપર પારશી કાવશજી એદલજી બીશનીએ નવું કાલે કાવસજી ખાસનીને દોખમું બંધીને ઇબલેઉં છે પંજ તે વાપરવાને ઢીલમે પડેઉં છે તેનું કારંબુ એ જે પારશી કાવશજી એદલજીએ

પંનચાતના શાહેમેને અરજ કરી છે કે પેટ ચીરેલાં

રૂવાંને એ નવાં દોખમાંમા નાંખવાં નહી. એ વાત હંમારી નજરમેખી દરૂશત આવે છે કાંએ જે હાલમે આપડા લોકોમે પેટ ચીરવાની નહારી ચાલ જરી થાઇ છે તેથી હેવાં રૂવાંને વાશતે આપડી પંનચાતનાં ખરચથી નવાં દોખમાંનાં ફંનડનાં વેઆજનાં ખરચ બાદ જતે આશરે રૂ. ૧૭૦૦૦) થઆ છે તેંમેથી ખરચ કરીને એક નવું દોખમું પાવી ૫૦) શુધીનું બંધવું અંને તે તદ્દઅર થાએઆથી હેવો બંનદોખશત કરવો કે પેટ ચીરેલાં તથા બાહરથી લાવેલાં રૂવાંને તેજ દોખમાંમા મુકે વાશતે તંમે શાહેમે મેહેરબાંની કરીને આએ કાગજ ઉપર શહી કરી મોકલજે કે હંમે તેનું ઇશ્ટેતમેનટ મી. આગુ-શતીન પાશે કરાવીને ઉતાવલેથી કાંમ જરી કરાવીએ.” એ ઉપર જીજલાઇ

દાદાભાઈ કૈશ કરે છે જે “દાદાભાઈ માણિકજી શેઠનાં દુખમાંથી હેવાં રાખાંને મે લે છે તાંજ દેલવાં ને નવું દોખમું નહીં બાંધવું ને દુખમાંનાં ફંનડમાંથી આ શરે દુખમું બાંધતાં વીશ રૂબરૂ રૂપિયા ખર્ચ થાશે તે નહીં કરવો ને શરવે નશાલાલારાને પંચરનાં શાહેબોથી હોકમ કરવો જે એ દુખમાં શવાએ બીજાં દુખમાંથી હેવાં પેટ ચીરેલાં તથા બારથી લાવેલાં ચોદીનનાં અડકેલાં રાખાંને નહીં નાખવાં.”

તા. ૨૦ મી જુન ૧૮૪૫ ને દીને ફરામજી કાવસજીએ વાડીઆ નવરોજી ઉપર અને જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર જુદા પત્રો લખી ઉપલી સભા બોલાવવા બાહેશ દેખાડી હતી કે એ બાબદનો છેલ્લો લાવવાની જરૂર છે. તે ઉપરથી એજ દીને જમશેદજી જીજીભાઈએ “શરવે શાહેબો” ઉપર સરકયુલર કાઢી એક શબ્દમાં બોલાવ્યા હતા. એ સરકયુલર ઉપર ૧૧ શાહેબોનાં નામો છે. ૪ તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૪૫ ને દીને ફરામજી કાવસજીની આશીશમાં પંચાએતના સાહેબોની એ સભા મલી હતી. તેના હેવાલમાં લખે છે કે “એ ધંણીની ઉમેદ એક છે તેની અરજ કરે છે જે પંચાતનાં શાહેબો નશાલાલારાને હોકમ કરે જે એ નવાં દોખમાં મધે હરખત ભરેલાં રવાંને નાંખે નહીં.” તેઓએ નશાલાલારાને તાકીદ કરાવી જે “હેવાં રવાંને એ દોખમાં મધે નાંખે નહીં ને આજથી દીન ૭) પછી એ નવું દોખમું વાપરે શહી.” એ ઠેકાવ ઉપર પંચાતના ૧૧) સાહેબોની અશલ શહીઓ છે.

તા. ૨૦ મી જુન ૧૮૪૫ દીને કાવસજી બીશનીએ જીજીભાઈ દાદાભાઈ પર પત્ર લખ્યો હતો, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે કાવસજી બીશનીને એ શબ્દમાં હાજર થવાને કેહવાડયું હતું પણ તેવણે ના કેહવાડયું હતું કે “હંમારું કશું કાંમ નથી તમો શાહેબો હંમારી તારીખ ૭ મી મેએ ૧૮૪૪ ની કુલ અરજ અંનજીમની નોંધમો નોંધીને નીચે લખવું.” શું લખવું તે બાબે એવણે જણાવે છે કે “કરોનરની જુરીનાં તપાશ કીધેલાં રવાંને એ તમારાં નવાં દુખમાંમાં અવલમંજલ પોંચાડવાનો હોકમ કરવો નહીં.”

- (૧) આ પત્રની આ નકલમાં આ “નહી” શબ્દ ખુલ્લી લખાયો છે.
- (૨) ચો. ૧૬, આ. ૧૦, પા. ૪. (૩) ચો. ૧૬, આ. ૧૧, પા. ૪.
- (૪) ચો. ૧૬, આ. ૧૨, પા. ૪.
- (૫) ચો. ૧૫ ક. આ. ૧ એ ચોપડામાં ફક્ત એજ બાબદ છે.
- (૬) ચો. ૧૬, આ. ૧૩, પા. ૪.

તા. ૨૫ મી જુન ૧૮૪૫^૧ ને દીને કાવશજી બીશનીએ જીજીભાઈ દાદાભાઈ ઉપર એક બીજા પત્ર લખ્યો હતો તે ઉપરથી દીસે છે કે તેવણ પાસે દખ્ખાની કુંચી મંગાવતાં તેવણે ટુંકમાં જવાબ આપ્યો કે “ મેહરખાની કરીને પેલી^૨ નકલ મોકલાવો તો હું મો કુંચી મોકલાવીએ.”

તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૪૦^૩ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીના તંબુમાં પંચાએતની બેઠક મલી હતી, તેમાં કેટલીક ઘરસંસારી ૩. આ અરસામાં નશેશાહારો બાબદોનો ચુકાદો કરવા બાદ નશેશાહારોએ પોતાને સામે બસીની રચાઈ. મલના રૂ. ૫) ના મુસારામાં વધારો માંગવાની અરજની બાબદ રજુ થાઈ હતી. ત્યાં નશેશાહારોને જણાવવામાં આવ્યું કે તેઓ “ લોકો ઉપર બજારી કરીને શરેશા કરતાં વધારે લીએ છે તેથી ગરીબ લોકોને ગતું ભારી પડે છે.” તેથી જો તેઓ રવાંનોનો લવાજમ જે લે છે તે કાંઈ ઓછો કરે તો તેઓને મહીનો વધારી આપવામાં આવે. બીજું નાવારેશ રવાંનોનો ખર્ચ પંચાએત તરફથી થતો હતો તેનું પણ લવાજમ તેઓ લેતા હતા તે માટે ઠેડવ્યું કે તે માટે એઓને કાંઈ આપવું નહીં.^૪

સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૪^૫ ની બાઈ જરીબાઈ તે કુંવરજી દોશાભાઈનાં વકીલાટજી વીગેરેની રસીટ ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાએતનાં ૪. પંચાએતનાં દખ્ખાની દખ્ખામાં પછવાડેનો વાલકેસ્વરની તરફનો એવણનો ડુંગર પછવાડેની જગ્યાની ખરીદી. રૂ. ૧૧,૫૨૫) થી ખરીદવામાં આવ્યો હતો. તેના તેવણને આ રસીટ વખતે રૂ. ૧૨૫) બેઆનાનાં આપવામાં આવ્યા હતા.^૬

તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૪૬ ના મુંબઈ સમાચાર (પા. ૬૬૧) માં પંચાએતનો હીસાબ છપાયો છે તેમાં એ નોંધ નીચે પ્રમાણે બેઠકે છીએ:

(૧) ચો. ૧૬, આ. ૧૫, પા. ૫.

(૨) “પેલી” એટલે પંચાએતવાલાઓએ દખ્ખાનાં ઉપયોગ શરૂ જે ઠંડાવ કર્યો હોય તેની નકલ.

(૩) ચો. ૧૫, આ. ૧૨, પેટા આ. ૧૪, પા. ૧૦.

(૪) આ કામકાજની મી ઠીટ ઉપર પંચાએતનાં ૮) સાહેબોની અસલ સહીઓ છે.

(૫) ચો. ૧૫, આ. ૧૭૩ પા. ૨૨ (પાંચમો ભાગ).

(૬) એ જગ્યા આપણા ૧૮૮૪ ના ત્રસ્ટીદ (પા. ૪૭) માં “ 17thly described ” એવી જગ્યા છે અને તે તે સાધના પ્લાનમાં ‘ M ’ હરફથી દેખાડેલી જગ્યા છે. તેમાં એ જગ્યાનો વીસ્તાર ૪૩૬૦૦ ચોરસવારનો જણાવ્યો છે. એ બાબેનું એ ત્રસ્ટીદમાં જણાવેલું કનડેનશર આપણે ફક્ત એ,

“૧૧૪૦૦) પંનચાતનાં દોખમાનાં કુંગરની પછવાડેની કુંગરની જગો પારશી કુવરજી ડાશાભાઈ પુટલીભાઈની વીધવા જરીભાઈ પાશેથી પંનચાતે રૂ. ૧૧૫૨૫) વેચાતી લીધી તેનાં બેઆનાંમો રૂ. ૧૨૫) આપેઆ હતા ને બાકીનાં રૂ. ૧૧૪૦૦) નો દરાફ ૧) જરીભાઈ જોગનો મી. રીમીગટનની કંમપની ઉપરનો લખી આપેઓ છે ને એ કુંગરનું ખત કરાવી લેઈને પંનચાતમો રાખેઉં છે.”

તા. ૧૦ મી માર્ચ ૧૮૪૭^૧ ની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પ. નશાખાના મધે નવા પડે છે કે નશાખાના મધે નવાં ઘેરનાં ગાલા બે માલા બાંધવા. રૂ. ૪૨૦૧ ના ખર્ચથી બંધાવવામાં આવ્યા.^૨

રોજ દપમેહુર માહ અસપંદાદ સને ૧૨૧૮ તા. ૬ સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૮^૩ ની શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈની “જરતોશી અનજી-
૬. રીમન કપડાં, ગેહાન, મનના શાહેબો” જોગી એક યાદી ઉપરથી માલમ પડે છે જોરે બહાર દાટવાની કે “જીની ગાન તથા જીના તથા બીજા રીમન કપડા બાબદ. શરવે પાર ઉપર લઈ જઈ ખાડો કરી” દાટવાનો હોકમ માંગવામાં આવે છે કે નશાખાના રીમન કપડાંથી ચાક થાય.

V

અત્રે અને બાહરગામ સ્થાપાયલી દરેહમેહુરો, અત્રેની ધર્મશાલા અને બીજી ધર્મની જગ્યા વીગેરેની બાબદો.

આ અરસામાં અત્રે અને બાહરગામ દરેહમેહુરો, દખમાઓ, વીગેરે બંધાયાં તેનાં સંબંધમાં વંચાયલાં કેટલાંક અનજીમન પત્રો, જે પંચાએતનાં દફતરે નોંધાયલાં છે, તેઓની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ સને ૧૮૪૩^૪ ને દીને રૂસતમજી કાવસજી

(૧) ચો. ૧૬, બા. ૮૨, ૮૩, પા. ૩૪, ૩૫.

(૨) ક્યાંનું નસાખાનું તે જજીજી નથી, પણ તે કોટનું નસાખાનું દીસે છે.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૨૪, પા. ૭૪.

(૪) એ “પાર” શબ્દ “પહાલ” માટે વપાયો હોય અને કુંગરવાડીની

મતલબ હોય.

(૫) ચો. ૧૫, બા. ૧૨૮, પા. ૧૦, (૪ થી બાબ).

પટેલે પોતાનાં બાવા કાવશાળી રૂસ્તમળ પટેલની
૧. ચાણાનું નવું દખમું નૈયતે એક નવું દખમું બંધાવ્યું તે દીને
બંધાયું તેનો અનનુમન પત્ર. “શરવે માજદીઅશની દીનની અનનુમન આગત્ર”

એક અનનુમન પત્ર વાંચી શંભલાવ્યો હતો.
એ દખમાનો તાંબો રોજ ૧૧ ખોરશેઠ અને માહ ૮ આવાં શને
૧૨૧૦ ચ. જ. તા. ૭ મી મે ૧૮૪૧ ને દીને સવારે કલાક ૭ ને અમલે
પુર્યો હતો. ત્યાં એક જીવું દખમું હતું તે નકામું થવાની હાલતમાં આવવાથી
આ નવું દખમું બંધવાનો વીચાર કર્યો હતો. તા. ૫ મી મે ૧૮૪૧ ના
“એમ્ ગેઝેટ” માં એક જાહેર ખબર “A Card” રૂપે રૂસ્તમળ પટેલે છપાવી
સર્વ ઓપ્રીશોના શેઠો (“The nobility and gentry and native inha-
bitants of Bombay and Tannah”) ને ખબર આપી હતી કે તે દીવસે
પોતાના પારસી કામદારોને છુટી આપવી. અત્રેથી દર્યા માર્ગે લોકોને જવાની
સગવડ કરી હતી. એ દખમું ઇજવાની કીયા તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૪૩ ને
દીને સવારે ૭ કલાકે થાઇ હતી. તે બાદ અનનુમન પત્ર પંચાએતના
મહેતા અરદેશર દાદાભાઈએ વાંચી સંભલાવ્યું હતું. “પારશીની અનનુમનની
તરફથી વાડીઆળ શેઠ નવરોળ જમશેદજીએ શેઠ રૂશતમળ કાવળ
પટેલ વતી તેવોનાં બર ખુરદાર દાદાભાઈ રૂશતમળને શેઆલ આશરે રૂ.
૩૦૦) ની કીમતની હોરાડી.”^૧

તા. ૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૪૪^૨ ને દીને, સર જમશેદજી જીજીભાઈએ
પુનામાં જે દરેહમેહર સ્થાપી હતી તે જશન કરી ઉંગાડી
૨. સર જમશેદજીની મેલી હતી. તે વખતે વાંચેલાં અનનુમન પત્રની નકલ
પુનાની દરેહમેહર. તેવણે પંચાએતનાં દફતરમાં નોંધાવી છે.
તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૪૪ ના મુંબઈ સમાચારના

(૧) ફા. “બર ખુરદાર” “happy, enjoying long life and pros-
perity”. એ શબ્દ લોકોને અર્થે છે.

(૨) એ વેલાએ વાંચવામાં આવેલાં ઉપર જણાવેલાં અનનુમન પત્રની નકલ ૯
૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૪૩ નાં મુંબઈ સમાચાર (પા. ૫૦૦) માં પણ છપાઇ છે તે માટે
અને એ દખમાના તાણાની અને દખમું ઇજવાની કીયાની હકીકત માટે જુઓ. “પારસી
ધર્મસ્થળો,” પા. ૯૨-૯૩ અને ૯૫ થી ૯૭.

(૩) એ. ૧૬, પા. ૧, પા. ૧.

અંકમાં એ દરેમેહર ઇબવાને લગતી કાંઈક હકીકત આપી છે, પણ ત્યાં વંચાએલા અનબુમન પત્રની નકલ આપી નથી. એ નકલ પારસી ધર્મસ્થલો, જેમાં એ દરેહમેહરની સ્થાપણાની કાંઈક હકીકત આપી છે, તેમાં પણ આપી નથી તેથી તે અનબુમન પત્રની નકલ પંચાએતના દફતર ઉપરથી અંહી આપું છું. તે નકલ “શ્રી પુના મંધે શર જંમશેદલએ નવી દરેમેહર ઇબવી તે બાબેનાં કાગજની નકલ છે” એવે મથાલે આપી છે :—

“શ્રી દાદાર હોરમજદની મદદ છે.

“શ્રી પુનાંની શંમશત જરથોશતી અંનબુમંનની ખેદમતમે સુમબઇવાશી શેવક જંમશેદલ લલભાઈ નમનતાઇથી અરજ કરૂચ કે હંમેએ શ્રી પુનાંનાં રહેવાશી જરથોશતીઓને શાઝ એક દરેમેહેર બંધાવી તે મંધે આતશ આદરીઆંન શાહેબને તખતનશીન કરવા શાઝ જે મુરાદ ધારી હતી તે સુજબ પાક પરવરદેગારની મદદથી અંને તેહિનાં મોકલાવેલા બરહુક પેગંમબર હજરત જરતોશત અશપંતમાંન અનોશેહેરવાંનનાં પાક રૂઢી બરકતથી એ આદરીઆંન ઇબવાનું કાંમ રોજ મારાશપંદ ઇબદ અંને માહા અરદીબેદેશ અંમશાશપંદ શેહેનશાહી શને ૧૨૧૪ ઇબજદેજરદીને દંનેથી જારી કરીઉ હતું. તે કાંમ ખેદાએતાલાની મેહેરબાંનીથી શરંનજાંમ પોહોતું અંને આજ દંને પાક આતશ-આદરીઆંન શાહેબને તખતનશીન કરીને જશંન કરેઉ છે અંને આજથી એ આતશ આદરીઆંન શાહેબની દરેમેહેર શ્રી પુનાંનાં જરતોશતીઓને દીન ધરંમનાં કાંમમે વાપરવા આપી છે અંને એ દરેમેહેરનાં વાલી સુતવલી હંમે પોતે તથા હંમારા વારશેા છે તથા એ દરેમેહેર બાબેનાં હરેક કાંમમે હંમારી તથા હંમારા વારશેાની શતા છે. આએ જશંનમે શી પુનાંનાં તથા શી સુમબઇનાં શાહેબો આવીને શાંમેલ થાએઆ છે તેથી શેવક તમારો મોટો હભારી થાએ-ઓ છે. એજ અરજ. સુકાંમ પુનાં રોજ ૩ ને માહા ૩ જે શેહેનશાહી શંને ૧૨૧૪ ઇબજદેજરદી તા. ૨૯ મી નવેમબર ૧૮૪૪ અંગરેજી.

લા. ૦ શેવક જંમશેદલ લલભાઈને દુવા વાંચજો.”

તા. ૧ લી નવેમબર ૧૮૪૪ ના બેંબે કુરીઅર (Bombay Courier) ના અંક ઉપરથી માલમ પડે છે કે સર જમશેદલએ અત્રેથી પુને જવા ધારનાશ પારસીઓ માટે સુક્તની વગર ખર્ચની સુસાફરી (A free passage) ની ગ્રાંથવજી કરવા ધારી હતી.

આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે પુનાના જરથોસ્તીઓ બે ભાગમાં વેંદ્યાઈ ગયા હતા. એક ત્યાં પેહલી દરેહમેહર સ્થાપનાર પટેલની બાબુવાલાઓ અને બીજા આ. પેસતનજી સોરાબજીની બાબુવાલાઓ. સર જમશેદજીની આ દરેહમેહર આ. પેસતનજી સોરાબજીની બાબુવાલાઓની તરફની હોય એમ ગણાવા લાગું અને તેથી પટેલની દરેહમેહર તરફવાલાઓ આ દરેહમેહરની સ્થાપણા વખતે તેમાં સામેલ થયા નહીં. એ સંબંધમાં આપણે ઉપલાં મુખ્ય સમાચારના અંક (પા. ૧૪૮૯)માં નીચે પ્રમાણે વાંચ્યે છીએ :

“ એ જશનની એક દીવશ આગમચ દથતુર જમાશજીને વાશતે શર જમશેદજીએ શાલ શુધાનો એક વાગો મોકલેલો હતો અને જશનમાં બીરાજવાનો એજન કરીઉં. તે વાગો દથતુર મચકુરે શાંદજ શુધી રાખેલો અને પછે પાછો મોકલાવેલો અને બીજે દાહડે જશનની મીજલશમો પણ આવેઆ નહીં તેા જો કે બીજે દાહડેથી શરેશતા પરમાણે જશનનું એજન થાઉં હતું અને પેહલે દાહડે દથતુર મચકુરે જશનની મીજલેશમાં આવવાને કળુલ કરેઉં હતું.”

તા. ૪ થી ડીસેમબર ૧૮૪૪ નાં બોંબે તાર્કમસના અંકમાં ઉપલા મતફેર બાબે લખેછે કે “ The majority of the Parsees of that place, for whose benefit it was to have been erected, kept to their resolution previously formed, of not uniting with the rest in the celebration of the consecration if its ceremonies were to be performed by priests whom the late Parsee Panchayet have declared outcaste. Negotiations were pending up to the preceding evening, and Sir Jamsetjee's friends who went with him endeavoured to persuade the Parsees to concede the point, but they did not, and consequently the ceremony was not attended by four-fifths of the Parsees of Poonah.”

પટેલની દરેહમેહરની સ્થાપણાની મુરખીગીરી અત્રેની પારસી પંચાએતે કીધી હતી અને આ બીજી દરેહમેહર સામી બાબુવાલાઓની કોઈ હિલચાલનું પરીણામ હતું એમ ગણાયલું નીસે છે. પેહલી દરેહમેહરની સ્થાપણા વખતે અને એવી બીજી દરેહમેહરની સ્થાપણાની વખતે અત્રેની

પારસી પંચાંગેત તરફથી સ્થાપનારને શાલો ઓધાડવામાં આવતી હતી. આ વખતે તેમ થયું નહીં યાને શાલ ઓધાડવામાં આવી નહીં, તે દેખાડે છે કે એ દરેહમેહરની સ્થાપણા બાબે કાંઈક મતફેર બરપા થયો હતો.^૧

આ દરેહમેહર તા. ૭ મી નવેમબર ૧૮૪૫ ને દીને ઇજવામાં આવી હતી. તે વેલાએ વંચાયલો અનબુમન પત્ર પંચાંગેતના

૩. શેઠ ફરાંમજી નશરવાનજી દફતરે “ફરાંમજી નશરવાનજીએ દરેહમેહર બંધાવી (પટેલ) ની મજગામની તેહેની અરજીની નકલ છે”, એવે મથાલે આપેલો છે.^૨ દરેહમેહર. એ અનબુમન પત્રમાં જણાવ્યું છે કે “એ દરેહમેહરના

વાલી મુતલવી હંમે પોતે તથા હંમારા વારેશો છે. બીજું એ દરેહમેહરનાં ખરચને શાઝં રૂ. ૭,૦૦૦) ની શરકારી નોંટ લઈને રાખી છે તેહેનો વજીફા મલેથી લઈશું.”^૩

એ દરેહમેહરની સ્થાપણાને દીવસે “પંચાતના ફંડ મધે રૂ. ૨૦૧.” અને “આંધલા તથા પાંગલાના ફંડ મધે રૂ. ૩૦૧ આપતા કરેઆ છે” એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું. એ દરેહમેહર ઇજાઈ તે વખતે “શેઠ ફરાંમજી નશરવાંનજીની તરફથી એક અનબુમન પત્ર તે મીજલશમેં વાંચી શાંલલાવ્યું અને તાર બાદ પારસીની અનબુમનની તરફથી એક ઉંચી કીંમતનો શાલ જોડો નામીયા અને ધરમાતુ ખાનદાનના શેઠ ફરાંમજી કાવજી બનાજીનાએ ઉપર કહેલા શેઠ ફરાંમજીને હોરાડી એ ધરમના કામ કરવાની ખુજરગી આપી.”

એ શાલનો ખરચ નીચે પ્રમાણે ઉધારવામાં આવ્યો છે.^૪

“૨૦૦) પા. ફરાંમજી નશરવાંનજી પટેલે મજગામમે પોતાની વાડી મધે નવી દરેહમેહર બંધાવીને આતશ આદરાંન શાહેબ તખતનશીન કીધા તેહનાં જશનને દાહુડે શાલ જોડો ૧) પંચાતની તરફથી શેઠ ફરાંમજી કાવજીએ હોરાડેઆ છે તેહેનાં આંકડાનાં હસ્તક શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈને આપી છે.”

(૧) ઉપલા અંગ્રેજી પત્રોના ઉતારા બાબે અને દરેહમેહરના સંબંધની કાંઈક હકીકત માટે જુઓ “પારસી ધર્મ સ્થલો” પા. ૧૦૫-૧૦૬.

(૨) યો. ૧૬, બા. ૨૭, પા. ૧૦.

(૩) એ અનબુમન પત્ર માટે અને તેની સ્થાપણાને લગતી હકીકત તથા તખ્તી માટે જુઓ તા. ૬ મી નવેમબર ૧૮૪૫ નું મુંબઈ સમાચાર (પા. ૧૪૨૪-૨૫) તથા પારસી ધર્મસ્થલો, પા. ૧૧૧ થી ૧૧૩.

(૪) તા. ૧૬-૫-૧૮૪૭ નું મુંબઈ સમાચાર, પા. ૬૮૭.

તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૮૪૬^૧ નો એક અનનુમત પત્ર “માંલિકલ દાદાભાઈ શાહેરે દરેમેહર બંધાવી તેહની અરજીની નકલ ય. મહાલક્ષ્મીની માણે- છે,” એવે નામે પંચાએતને દફતરે નોંધાયો છે, કે જે કલ દાદાભાઈ શાહેરની પત્ર માણિકલ દાદાભાઈ શાહેર તરફથી પંચાએતના દરેમેહરનો અનનુમત મેહતા અરદેશર દાદાભાઈએ વાંચ્યો હતો. તેમાં બહેર પત્ર. શેઆલની ભેટ કીધું હતું કે તેવણે પોતાના ભાઈ હોરમજીનાં વસીએત પાછી આપી. મુજબ એક દરેમેહર માલખમીની પોતાની વારી મધે રૂ. ૧૩૦૦૦ ના ખરચે બંધાવી હતી. આંદરાનનાં નીલાવ માટે રૂ. ૧૧,૦૦૦) જુદા કાઢ્યા હતા કે તેમાંથી “કોઈ શારી ઉપજનો વજરો લેવાને ધારેલું છે.” આ કદમી દરેમેહર કદમી દરતુર રૂસતમજી કેકોબાદજીની આગેવાની હેઠળ પરકાઈ હતી. એ દરેહમેહરની સ્થાપણાની કીયાના વર્ણન^૨ પ્રમાણે “એ ધરમનાં કાંમની શેઠ માંલિકલને જુજરગી આપવા શાડૂં પારસીની પંચાએતની તરફથી શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈએ એક ઉનચી કીમતનો શેઆલ બેટો હોરાડેઓ. પણ તે શાંભલેઆ પરમાણે નમંનતાઈ ભરેલી અરજ શાયે પાછો આપેઆમો આવેઓ છે.”

દમણ મધે શેઠ મેરવાનજી નવરોજજી જુજે ક્રાંશીશના, જેવણ તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૬ ને દીને ૮૦ વરસની ઉમ્મરે ગુજર પ. નાહની દમણની દરેમે- પામ્યા હતા, તેવણે એક દરેમેહર બંધાવી હતી. તે દરેને લગતી ખાખદ. દરેહમેહર ઇ. સ. ૧૮૩૭ માં એવણના દીકરા મંચેરજી વેપારમાં પડી ભાગવાથી, ત્યાંની સરકાર મારફતે વેચાઈ હતી. એ બાબે તા. ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૮^૩ ને દીને જીજીભાઈ દાદાભાઈ અત્રેથી દમણ આ. કાવશજી બેરાંમજી ઉપર એક પત્ર લખે છે, તેમાં શેઠ ખરશેદજી માનેકજી સાથે પોતે લખેલા એક કાગલનો ઇસારો કરે છે અને જણાવે છે કે દરેમેહરના રૂ. ૪૦૬૧ આપીને દરેમેહર તેવણે (કાવશજીએ) પોતાને સવાધીન લેવી. વધુ લખ્યું કે “જે પરમાણે અશલ આપરા જરતોશતી પ્રીરકાનું કાંમ શખબનુ^૪ થતું આવે છે તેજ પરમાણે કરાવજો.....ભાઈ દોરાબજી વીઆજ માગે તો શોખેથી આપજો.....દરેમેહરના જે કંઈ કાગલ તા. ૬શતાવેજ

(૧) ચો. ૧૬, ખા. ૪૬, પા. ૧૪.

(૨) પારસી ધર્મસ્થભો, પા. ૧૧૬-૧૧૭. મુજબ સમાચાર, તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૪૬

(૩) ચો. ૧૩, ખા. ૨૦૦, પા. ૧૫૬.

(૪) સવાબનું.

દોરાબજી પાશે હોયે તે ત'મે લઈ શરકારમો નોધાવજો જે ફરીથી કોઈનું એ દરેમેહેર ઉપર ચાલે નહ. એ જગા તાં ઓચર શરવે ધરમખાતે છે.” પારસી પ્રકાશ (I, ૪૬૬, નોટ. ૪) માં લખે છે કે આ દરેમેહેરને લગતી ઇમારત “ઇ. સ. ૧૮૩૭ માં શેઠ મેહરવાંનજીના દીકરા શેઠ મનચેરજીનાં દમણ મધે ભાગવાથી ત્યાંની સરકાર મારફતે વેચાઈ હતી તે બાઈ કુકીબાઈ તે શેઠ દારાબશાહ નશરવાંનજી મોદીની ધરીઆંણીએ લેઈ પાછી શેઠ મેહરવાંનજીને રૂ. ૪૦૬) ની કીમતે વેચી હતી, અને તેવણે તે તાં ૬ થી મારચ ૧૮૩૮ (રોજ ૮ માહ ૬ (શેઠ) ૧૨૦૭ ચજ્જરદી) ને દીને દમણવાલા શેઠ કાવશજી બેહરાંમજી મારફતે પાછી નવેસરથી ઇબ્લી ત્યાંની અંબુમનને સપુરદ કીધી હતી.” શેઠ જીજીભાઈ દાદાભાઈના ઉપલા પત્રમાં જણાવેલા દોરાબજી તે અંહી જણાવેલા દારાબશા નશરવાંનજી મોદી હતા.

ઉપલાજ તાં ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૮^૧ નાં ઉપલા મેરવાંનજી નવરોજીના ઉપલા દોરાબજી નશરવાંનજી જોગનાં પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ મેરવાંનજીએ પોતે એ રૂપ્યા અત્રે પંચાએતવાલા સાહેબોને આપવાની ગોથવણ કીધી હતી. તેવણ લખે છે કે તમોએ “મેહેરબાની કરીને હંમારી અંધાવેલી દરેમેહેર તંમારા હશતક લીધી ફરંગી પાશેથી નાણા આપી ને તે મેહેરબાની કરીને તંમારા નાણા જે બેથા હોયે તે લઈને ભાઈ કાવશજી બેહરામના હવાલે આપજો. એ બાબે શેઠ ખરશેદજી માણેકજી (અને) જીજીભાઈ દાદાભાઈ(એ) તંમો શાહેબોને કાગલ લખેઓ છે..... હંમારા મનચેરજીએ જે કઈ નાદાની કીધી હશે પન તંમોએ હંમારી ઉપર મેહેરબાની કીધી તે શત જાણજો ને એ દરેમેહેર બાબે શેઠ ખરશેદજી માણેકજી શરફે તાં જીજીભાઈ દાદાભાઈએ જે તંમુને લખુ છે તે પરમાણે શરવે કાગજ રજીશતર કરાવીને તેની નકલ તંમારી પાશે રાખજો.” તાં ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૮^૨ નો એજ બાબદનો એજ ધણીનો દમણવાલા કાવશજી બેરામજી જોગો એવો એક પત્ર છે. એજ તાં ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૮^૩ નો અત્રેથી ખરશેદજી માણેકજી અને જીજીભાઈ

(૧) ચો. ૧૩, બા. ૨૦૧, પા. ૧૫૬.

(૨) ચો. ૧૩, બા. ૨૦૨, પા. ૧૫૭.

(૩) ચો. ૧૩, બા. ૨૦૩, પા. ૧૫૭.

દાદાભાઈ મુગાનાનો દમણ “મોદી દોરાબશા નશરવાંનજ તાં હંધાડ કાવસજી ઘેરામજી” જોગો પત્ર છે તે ઉપરથી દીસે છે કે સરકાર મારફતે ખરીદનાર દોરાબશાએ “આ દરેમેહર પોતાની ધણીઆંણીને નામે” રાખી હતી. પણ જ્યારે શેઠ મેરવાનજીએ પોતાની અસલ નેમ પ્રમાણે પોતાનેજ નામે પાછી રાખવા કહ્યું ત્યારે દારાશાહે તે તેવણને પાછી સપુર્દ કરવા ખુશી દેખાડી ને પોતે આપેલા રૂ. ૪૦૬) પણ મેટી દેવા મરજી જણાવી. એ મેટી દેવાની માંગણી માટે ઉપકાર માની એ રકમ દોરાબશા ઉપર મોકલતાં એ બે સાહેબો લખે છે કે “દોરાબશાએ એ રૂપીઆ મેટી દીધા બરાબર શરફરાજ કીધા છે.” મતલબ કે ત્યારે આ દરેમેહર અસલ બાંધનારના નામેજ ચાલુ રહી.

પંચાએતને દફતરે તાં ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૪૭ નો એક અનબુમન પત્ર નોંધાયેલો છે, જે પ્રમાણે નશરવાંનજ હીરજીભાઈ દલાલે^૭ ૬. નસરવાંનજ હીરજી “પોતાની બેહેશતી થાએલી છોકરીઓનાં પુનને શાડું કરાંણીની દરેહમેહર. બંધાવીને તેહમો ઇઅજાંપરશતી દીનનો કેબલો આતશ તેના જશન વેળા એક આદરાંન શાહેબને.....માજદીઅશની દીનમો દૂરમાવેલી દૂર રાખેલા મોએદને કીરીઆથી તખતન ધીન કરેઆ.” એ આદરાંન બહારકોટ કીયા કરવા છુટ આપવી કાંદાવાલા મોહલામાં બાંધ્યું હતું. એ દરેહમેહર ઉપર મુતવડીપણાંનો હક પોતાનો અને પોતાના વારેસ વડીલોનો

(૧) આ દરેહમેહર બાબે હાલમાં દમન ખાતે રહેતા શેઠ ધનજીશાહ કાવસજી ધનપુરા જેવણે ત્યાં દેવકા ગામમાં એક હવા ખાવાનું નાનું જેવું પારસી સ્વસ્થાન સ્થાપ્યું છે, તેવણને પત્ર લખી પુછપરછ કરી હતી તેના જવાબમાં તેવણ તા. ૨ જી મે ૧૮૨૯ ના જવાબમાં લખે છે કે “અગીયારી પર તખતી નીચે મુજબ છે:—

‘ખોદાવંદે એકલો

ખોદાવંદે દાદ

આ અગીયારી મહેરવાનજી

નવરાજી માણેકજીએ બધાવી છે.’

૧૨૯૫ યઝદરદીમાં બાધ કુંવરબાઈ બલભાઈ ભરડાએ આતસદાદગાહ આગળનો ખેસી બહુતર કરવાનો હોલ ધણેજ સાંકડો હોવાથી જરા મોતો કરાવી દમણની અંગુમનને સ્વાધીન કર્યો છે. અગીયારીનો કારોબાર દમણની જરથોસ્તી અંગુમનના દૂલીઓ કરે છે.”

(૨) એ. ૧૬, બા. ૮૧, પા. ૩૩

(૩) એ નશરવાંનજ હીરજીભાઈ દલાલ (૧૭૯૯ થી ૧૮૪૮) પેહલે કરાંણીની નોકરી કરતા હતા તે ઉપરથી કરાંણી તરીકે પણ ઓલખાતા. તે પછી એવણ અંગ્રેજી લખકરને તથા તેના અસબાગને લાવ લઇ નવ કરવાનું બોટ કંત્રાકત લેતા હતા, તે ઉપરથી “હોડી-દલાલ” તરીકે પણ ઓલખાતા (પા. ૫. ૧ પા. ૫૧૫).

બહેર કર્યો. એના ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે ધોભીતલાવ ઉપર પાંચ ગાલાની ચેહલી ખરીદી અલાહેદી કહાડી હતી. એ અવસરે એવણે રૂ. ૩૫૧) ધરમખાતે આખ્યા હતા જેમાના રૂ. ૩૦૧) પંચાએતના આંધલાં પાંગલાના ફંડમાં, રૂ. ૨૫) બહાર-કોટના મુકતાદના ફંડમાં અને રૂ. ૨૫) નૌસારીના ગંહમખારના ફંડમાં આખ્યા હતા.

જશન બાદ “પારશીની પંચાએતની તરફથી હોરમત ભરેલાં બુજેરગ ખાંનદાંનના વાડીઆણ શેઠ બહુમનજી હોરમજીએ ઉઠીને નશરવાંનજીને એક ઉનચી કીમતની શેઆલ હોરાડી.” આ આદરાંનને તખતનશીન કરવાની કીયા “પેશવાએ જરતોશતીઆંન દશતુર એદલજી દારાબજી શંનજાંબુએ” કરાવી હતી.^૧

એ દરેહમેહરની સ્થાપણાનું જશન તમામ થવા “પછે એક મોબેદ જેહને ધેઆંનમો આવેલી કોઈ તકશીર ઉપરથી પારશી અનજુમને દરેહમેહરનાં કામકાજથી અટકાવેઓ હતો તે મોબેદ મીજલશમો પંચાએતનાં અકાબરોની શાંમણે આવી ઉભો અને અદબ બબ્બ લાવી પોતાની તકશીરની માફી મેલવવાની અરજ કીધી. તે ઉપરથી તેહની તકશીર માફ કરી તેહનાં વીશે જે અટકાવ નાંખેઆમો આવેઓતો તે કહાડી નાંખેઆમો આવેઓ.”^૨

તા. ૯ મી એપ્રિલ ૧૮૪૮^૩ ને દીને કોટમાં મંચેરજી ખરશેદજી લંગડાના (૧૭૮૧-૧૮૫૨)^૪એ દરેહમેહર, “કોટમો ગોલવારની ૭. કોટની મંચેરજી લંગડાની શેરીમો” બંધાવી આપી તે વખતે જશન બાદ વાંચવામાં ડાની દરેહમેહર. આવેલાં અનજુમન પત્રની નકલ એક ચોપડામાં આપવામાં આવી છે. તે દરેહમેહર એવણે પોતાના મરનાર એટા કેખશડનાં પુનને માટે બંધાવી હતી. તેનાં નીલાવ માટે એવણે દરેહમેહરની પાસેનું મોડું બે ગાલાનું ઘર, જેનું માસીક બાડું

(૧) પારસી ધર્મસ્થળો પા. ૧૨૧ તા. ૧૮ મી માર્ચ ૧૮૪૭ નું મુબ્બ સમાચાર પા. ૩૯૫.

(૨) ઉપલેખ હવાલો.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૦૯, પા. ૬૨.

(૪) એવણે “ખશી લંગડાના” અથવા “દશાંન અપદલજાનાં” મનચેરજી પણ કહેતા. પારસી ધર્મ સ્થળો, પા. ૧૩૧. પા. પ્ર. I પા. ૫૯૬.

રૂ. ૬૦) ઉપજતું હતું, તે આપેલું જાહેર કર્યું. દરેહમેહરનો ચાલુ ખર્ચ દર માસે રૂ. ૩૫) નો જણાવ્યો છે. વધુ જણાવ્યું છે કે “એ ઘેરનાં ગાલા કોઇથી વેચાએ અથવા મારટગેજ મુકાએ નહીં.” એ અવસરની ખુશાલીમાં એવણે રૂ. ૨૫૦) ધર્મ ખાતે આપવાનું જાહેર કર્યું હતું.^૧ પોતાનાં અનનુમન પત્રમાં એવણે પોતાની હુયાતી બાદ આદરીઆનનાં ચાલુ ખર્ચને વારતે આપેલી મીલકત ઉપર પોતાનાં ધણીઆણી સુનાબાઇ અને વહુ શુલબાઇનો અને તે બાઇઓની કળ બાદ ભાઈઓને અખત્યાર આપ્યો હતો. પણ પછી તા. ૨૨ મી મે ૧૮૫૨ ને દીને એક વસ્યતનામું કરી એ ગોથવણ ૨૬ કરી બીજી ગોથવણ કીધી. તે આ કે પોતાની ધણીઆણી અને વહુની કળ રળ બાદ ઘરનો કારોબાર ભાઈઓએ ન કરવો પણ ધણીઆણી તથા વહુ જેઓને ઠેકવે તેઓએ તેઓની કળ બાદ કરવો. વસ્યતનામાંનો એ બાબદનો ફકરો એવણે તા. ૧૧ મી જુન ૧૮૫૨ ને દીને માણેકજી લીમજી હાતર્યાની મારફતે પંચા-એતનાં દફતરમાં નોંધવા મોકલી આપ્યો.^૨

તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૪૬^૩ ના અહમદનગરથી નશરવાંનજી ખુરશેદજી ગોંડપોરીઆ અને બીજા ૬) સાહેબોનો પત્ર આવ્યો, ૮. અહમદનગરની પ્લાન- તેમાં જણાવે છે કે જમશેદજી પેસતાનજી પ્લાનટીને રોજ દીનતી દરેહમેહર. આદર માહ આવાં ૧૨૧૬ (ઇ. ૧૮૪૭) ને દીને ત્યાં એક દરેહમેહર સ્થાપી છે અને તેના નીલાવ માટે રૂ. ૮,૦૦૦) જુદા કાઢ્યા છે. તે નોટો અત્રે ત્રસ્ટી સાહેબોએ રાખી પદમજી પેસતાનજી પુનેવાલાની મારફતે અહમદનગરની અનનુમન ઉપર બ્યાજ મોકલતા રહેવું કે તેમાંથી તે અનનુમન દરેહમેહરને નીલાવે. ઘટ પડે તો તેવણ ઉમેરશે. એ કાગજમાં વાર્ષિક ખર્ચની જે નીચલી વીગત આપી છે તે તે

(૧) એ દરેહમેહરનું મકાન બીશમાર થઇ જવાથી મજમામવાલા માં પેસતાનજી નશરવાંનજી ગોડીવાલાએ તે ફરી ૧૧ ખાંધાવ્યું છે અને તા. ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૬૫ ને દીને આવાં અરદુહસુરનાં જશનને લોકે જશન કરી તેમાં આતશ પાજ ભાવી સ્થાપ્યા છે. (પારસી ધર્મ સ્થભો પા. ૪૩૬).

(૨) ચો. ૧૮, બા. ૧૬, પા. ૨૩.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૩૬, પા. ૮૬.

વખતના દરેહમેહરનાં ખર્ચની માહિતી આપે છે.

૩. ૬૨ કોપરેલ તથા કડીનું તેલ વરસ ૧)
 ૫૪૯ લાકડાં વરસ ૧) નાં
 ૨૩ સુખડ વરસ ૧) નું
 ૨૧૬ મોબેદ જાણુ ૩) નો પગાર વરસ ૧) નો

૩૫૫

સેવટે જાણુવે છે કે “બાકી ૩. ૪૪૯) રહ્યા તે મ'ધેથી એ અગીઆરીની
 ફેપેરશ તથા વઇતવાશ તથા હરેક કાંમ એજ દરેમેરનું હોયે તેનાં ખરચવા...
 ખરચ થાયેલા હશાખનો આંકડો છપાવા થકી ” મોકલવો.”

તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૩૬^૨ ને દીને કલકતા મધે દુમતોલાના
 મોહલ્લામાં એક દરેહમેહર શેઠ રૂસ્તમજી કાવશજી બનાજી
 ૬. કલકતાની શેઠ રૂસ્ત- એ સ્થાપી હતી. એ દીને શેઠ રૂસ્તમજીના ભાઈ ફરાંમજી
 મજી કાવશજી બનાજીની કાવશજી બનાજીએ અત્રે દાદીશેઠનાં આતશમેરાંમમાં
 દરેહમેહર. એક જશન અને નેઆતનું જમન કર્યું હતું. તે વખતે
 જશન બાદ “શેઠ ફરાંમજીની તરફથી એક અંજુમન પત્ર
 પંચાતના મહતા શેઠ અરહેસર દાદાભાઈએ વાંચી સંભલાંયો, જેમાં શેઠ
 ફરાંમજીએ પોતાના ભાઈ શેઠ રૂસ્તમજીની તરફથી મુંબઈની અંજુમને આ
 જશનમાં હાજર થઈ તેમને જે યુજરગી આપી તે બાબે તેમનો ઉપકાર માન્યો
 હતો, તથા શેઠ રૂસ્તમજીની વતી રૂ. ૪૦૦) પંચાતનાં આંધલાં પાંગલાંનાં ફંડમાં,
 રૂ. ૩૦૦) જંદ અવસતાની નીશાલનાં ફંડમાં અને રૂ. ૧૦૦) ઇરાનીઓનાં ફંડમાં
 મઘી રૂ. ૮૦૦) આયે સુભ કામની ખુશાલીમાં ધર્મખાતે આખ્યા હતા.”

એ જશન બાદ પારસી પંચાએત તરફથી શેઠ નવરોજી જમશેદજી
 વાડીઆએ રૂસ્તમજી કાવશજીને બદલે ફરાંમજી કાવશજીને રૂ. ૨૫૦) ની
 કીમતની સ્થાલ આપી હતી. તે બાબે આપણે દફતરે નીચે પ્રમાણે નોંધ છે^૩ :

(૧) આ દરેમેહરનું ખાતું હાલ પારસી પંચાએતના દફતરે નીચલા નામે છે. “શી
 અહમદનગરની મરફુમ શેઠ જમશેદજી પેસતનજી પશ્ચાતીની દરેમેહેરનું જંદ ના. ૧૪૪.”

(૨) પા. પ્ર. I. ૩૪૫.

(૩) તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૦ નું મુંબઈ સમાચાર, પા. ૧૧૬૨.

“૨૫૦ બાઇ રૂશતમજી કાવશજી બનાંજનાંએ શ્રી કલકતા મધે નવી હરમેહર બાંધીને ઇબવી તેહતુ’ જશન મુમબમો શેઠ દાદીબાઇ નોશરવાંજનાં આતશ-બેહરાંમમો કીધું તે દાહડે શાલ ફરદ ૧ બાઇ રૂશતમજી કાવશજીની વતી શેઠ ફરાંમજી કાવશજીને કીધી તેનાં રૂ. ૨૫૦) હા. વાડીઆજી બંગીરબાઇ નોશરવાંજને આપેઆ છે.”

તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬ ને દીને જમશેદજી જીજીબાઇએ બાહેરકોટ ખાતેનું એલાહીબાગ નામનું મકાન બહેરમાં વાપડવા માટે ધર્મખાતે મુકયું. તે વખતે એક “અબુમન પત્ર તેવજીની તરફથી પંચાતના મેહતા શેઠ અરદેસર દાદા-બાઇએ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તેમાં જણાવ્યું હતું કે શેઠ જમશેદજીએ પોતાનાં ધર્મખાતાંનું એક ફંદ જુદું કાઢ્યું છે.” એ દીને પારશી પંચાએત તરફથી એવણને સ્થાલનો બેડો રૂ. ૩૨૩) ની કીમતનો ભેટ આપવામાં આવ્યો હતો તે બાબે નીચે પ્રમાણે નોંધ છે : ૨

“૩૨૩) શેઠ જમશેદજી જીજીબાઇએ બાહેરકોટ ધરમશલા બાંધી તેહનાં મુરતને દાહડે જમન કીધું તે કેકાંણે મીજલશ મલી હતી તાંહાં શાલ બેડો કીધો છે તેનાં રૂ. ૩૨૩) હા. જીજી-બાઇ દાદાબાઇ.”

VI.

ખ્રીસ્તી ધર્મમાં વટલી ગયલાંઓની બાબદ તેના પરીણામમાં ખાસ પારસી નીશાળો બરપા કરવાનો સવાલ.

ખ્રીસ્તી મીશનરીઓ પારસીઓનાં છોકરાંઓને વટલાવાની કોશેશ કરતા હતા, તેના કેટલાક દાખલાઓ બનવાથી, આ અરસામાં, કેટલીક ચરચા બરપા થાઇ હતી. તે ચર્ચાનાં પરીણામમાં જ્યાં બને ત્યાં પારસી છોકરાંઓ માટે જુદી નીશાળો કાઢકવાનો સવાલ બરપા થાયો હતો. એવા વટલી જવાના કોઈક દાખ-લાઓની નોંધ જે આ અરસાનાં દફતરમાં મળે છે તે નીચલી છે:

(૧) પા. પ્ર. I, પા. ૩૩૨-૩૩.

(૨) તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૦ તું મુંબઈ સમાચાર, પા. ૧૧૪૨.

તા. ૨૪ મી મે ૧૮૩૬ ને દીને અત્રેથી પંચાએતના સાહેબો સુરત મોદી ફસ્તમલ ઉપર કાગજ લખે છે, તેમાં લખે છે કે: “મીશ-
 ૧. સુબમાં વતથી ગયલા નારી ઇશકોલ ખાતે શીખવા બનાંસ પારશીનાં ૨) છોકરાઓ
 બે પારસી છોકરાઓની પોતાનો પાક જરથોશતી ધરંમ મેલીને ઇશાઇ ધરંમનો
 બાગદ. ગીઆ છે તેઓને પાછા લાવા બાબે અતરેનાં શાહેબોએ
 ષઇશા ખરચીને ગંની મેહનત કીધી પંજુ અંતે હાકમે
 પોતાનાં ધારા પરમાંલે ઇનશાફ કીધો જે છોકરાઓની ખુશીમો આવે તે ધરંમનો
 પોતાનો સુરખી શોધી લીએ. હેવા ચુકાદા ઉપરથી આખા પારશીનાં ટોલામો
 બારે દુખ ઉપજીત છે.....મીશનારી લોકો અંગરેજ વીદીઆ શીખવવાને
 બાંહાંને ધરંમની ઇશકોલ કાડે છે પણ તે ઇશકોલમો પોતાનાં ધરમની કેરવની
 આપેછે અને હરેક લાલચથી ફરેખ દેઇને બચાંઓને વટલાવે છે.” તે ઉપરથી
 લખે છે કે અતરે માખાપોએ એવી મીશનારી સ્કુલમાંથી પોતાના છોકરાઓને
 ઉઠાડી લીધા છે અને તેમ સુરતના પારસીઓએ પણ કરવાને તાકીદ કરે છે. એજ
 પ્રમાણેનો પત્ર ભડ્ય ખાતે દસ્તુરજી ઉપર પણ લખ્યો છે.

ઉપર જણાવવા પ્રમાણે બે છોકરાઓ કીસચીઅન થયલા તેઓને પાછા
 કોમમાં લાવવા માટે ફોર્ટ દરબારમાં જવા કાજે ફંડ કરવામાં આવ્યું હતું.
 તે આશરે રૂ. ૪,૦૦૦) ની ઉપરનું થયું હતું. તેમાં શરૂઆતમાં પંચાએતનાં
 ફંડમાંથી રૂ. ૫૦૦) ભરવામાં આવ્યા હતા.² એ બાબદમાં કોમ તરફનાં વકીલો
 તરીકે Messrs. Patch & Bainbridge ની પેહેડીએ કામ કર્યું હતું. તેઓની ખીલ
 રૂ. ૪,૦૦૦) નું થયું હતું. ખીજું એક ખીલ “મી. લીચનું લાઇબલનું થાશે તે
 જીલ્ડું,” એમ જમશેદજી જીજીભાઈના તા. ૨૩મી જુન ૧૮૩૬³ નાં સરકયુલર
 ઉપરથી માલમ પડે છે. ઉપલા વકીલોની પેહડીને રૂ. ૫૦૦) ની સ્કમ તા. ૨૪
 મી જુન ૧૮૩૬ ને દીને ખીલને પેટે આપી હતી, તે મેશર્સ રેમીગટનની
 કુાં ઉપરનાં પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે.⁴

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૪૮, પા. ૨૦. (૨) ચો. ૧૪, બા. ૫૦, પા. ૨૧.
 (૩) ચો. ૧૪, બા. ૫૨, પા. ૨૨. (૪) ચો. ૧૪, બા. ૫૧, પા. ૨૨. ડા. વીલસનની
 સ્કુલમાં જતાં આ બે પારસી છોકરાઓ, ધનજીભાઈ નારોજ અને હોરમજી પેસતાનજીની આગત
 ઉપરથી ખરપા ચાયલી ચકયાર, એક અંગ્રેજ વર્તમાન પત્રના દુમલા અને સરકાર સાથના પત્ર
 વેહવાર વીગેરે બાબે જુઓ પા. પ્ર. I પા. ૩૩૮-૩૩૯.

એવું દીસે છે કે મીશનરીઓએ કોઈક છોકરાઓને વતલાવા માંડ્યા તે સાંમેતી આ હિલચાલમાં હીંદુઓ પણ સામેલ હતા, કારણકે ઉપલીજ તા. ૨૪ મી જુન ૧૮૩૬ ને દીને ઉપલીજ પેકડીને રૂ. ૧,૦૦૦ ની રકમ આપવા માટેનો રેમીગટન કુલ જોગે કાગજ છે, તેમાં આર શાહેઓમાં જગનાથ શંકરશેઠની શહી છે. એ ઉપરથી દીસેછે કે એ કામ માટે હીંદુઓ લેગું પણ એક જુદું ફંદ બરપા કરવામાં આવ્યું હતું.^૧

તા. ૨૬ અકટોબર ૧૮૪૧ ની વાડીઆ નવરૌજ અને જમશેદજી જીજી-ભાઈની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે “ખશીમા-
૨. એક વતલી ગયલા એનો છોકરો ૧) નામે શોરાબજી માશ ૪) થયા પોતાનો છાકરાને પાછો દીનમાં ધરંમ મેલી દેધને કીરશટી ધરંમમો વટલી ગયો હતો લેવાની બાબદ. તે પાછો પોતાની ખુશીથી કીરશટીઆંનનો ધરંમ છોડી દેધને પારશીનાં ધરંમમો આવો છે. તેથી તે છોકરાની માંએ તે છોકરાને શ્રી નોશારી બરશતુંમ અપાવાને શાડું શાથે લેઈ ગેઈ તેથી રશતાનાં ખરચને વાશતે પંનચાતના શાહેઓને અરજ કીધી તે ઉપરથી પંનચાતના શાહેઓએ તે છોકરાની માએને ગરીબ હાલતમો બાંણીને પંનચાતનાં ધરંમ મંધેથી રૂ. ૧૨૪ા અંકે એકશો ને શવા ચોવીશ રોકડા આપા છે.”
રોજ ૪ થો માહ ૬ થો શને ૧૨૧૨૩ (તા. ૧ લી માર્ચ ૧૮૪૩) ને દીને આશરે ૫૦ પારસીઓએ પંચાએતના શાહેઓને
૩. એક પારશી છોકરી અરજી કીધી કે “આપણું જરથોશતી ફેરકાનાં લોકોની વટલી જવાથી બરપા શમાધાંની વીશે તથા આપડા ટોલામો આજ દંન શુધી થયલી બાબદ. જે જે ધારાવો છે તે પુખતીથી અંમલમો આવતા નથી તેહને લીધે વારે ઘડીએ આપણને અડચંનમાં પડવું પડેય તે વીશે તથા હાલ જમાનેનાં આપણું લોકોમાંનાં બેશમજ લોકો અંગરજ પાદરીઓનો ભુત્રાવો બાઈને પોતાનો ધરંમ છોડવાને તઈઆર થાએય અને તે શાથે તેહવા લોકો પોતાનાં છોકરાઓને હાથમો લેવા માંગેય અને હેવો એક માંઠો બનાવ હાલમો બનેઓ છે...હેવી શંઘલી અડચંજીને ટાલવા શાડું...

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૫૨, પા. ૨૨. મીશનરીઓના આ કામ સામેતી આ હિલચાલમાં મુસલમાનો પણ સામેલ થયા હતા. (પા. પ્ર. I પા. ૩૩૮.)

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૮૦, પા. ૨૭, (ખીજો ભાગ)

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૧૨૬, પા. ૯, (ભાગ ચોથો)

તમો શાહેબોએ આપણું બીજાં આખરવાલા શંભુ લોકોને એખટાં મેલવીને
દર અઠવાડીએ અથવા દર પખવાડીએ એક મંડલી મેલવીને એ બાબતમો વીચાર
કરવો અને તે મંડલીમાં જે જે ઠરાવો થાએ તે ઠરાવને કબુલ રાખવા શાહ
નાંધલી મોહોટી અનબુમન કરીને તે શંધલાઓનો વીચાર લેવો અને તે ઉપ-
રથી એક ધારો બાંધી મંગાવો.”

આ અરજી ઉપર પહેલી શહી જીજીભાઈ દાદાભાઈએ કરી
છે અને તેવજે આ અરજી તા. ૨ જી માર્ચ ૧૮૪૩ નાં પોતાનાં
એક પત્ર સાથે વાડીયાજી નવરોજી ઉપર મોકલી આપી અને જણાવ્યું કે
“આપણું કાંમ ઘણું બગડે છે ને કેટલાએક લોક મોડાં ઉપર ચહડીને જે ચાહે
તે બોલે છે તેનાં શું કહીએ. હવે તો આપણી કોમનું બહુ થાએ તે કરો.”
ઉપલી અરજી ઉપર નવરોજી વાડયા લખે છે કે “શેવક કંઈ વધારે લખી
શકતો નથી પંજુ એ બાબે તરત ૧૦૦-૨૦૦ શારાં માંજીશોની સાથે બેઠક
કરીને કંઈની કરવું જરૂર છે.” એ અરજીનાં સંબંધમાં વાડીઆજી નવરોજી
ઉપર તા. ૨ જી માર્ચ ૧૮૪૩ ને દીને એક પત્ર લખી ફરામજી કાવસજી
લખે છે કે “દંન ઉપર દંન આપરી જરતોશતી કોમનો દાટો પરતો બજેચ
ને ઘણોજ બીગાડ ચાલે છે ને કરી વાતનો બાંધો આપરી કોમને નથી ને
થાતોબી નથી તે હવે જોવો જે આએ છોકરીને લઈ ગએઆ તેથી આલમનાં
લોકો ઘણુંજ નરશ બોલે છે તે શું કહીએ તેથી તમો શર જમશેદજીને લખો
જે તે શાહેબ આવે તો એ બાબેનો કંઈની વીચાર કરીને શરવે શાહેબોની
નજરમાં જે દરૂશ ઠરે તે કરવું જરૂર છે.”

તા. ૬ થી બનેવારી ૧૮૪૪ ને દીનની એક ઉગરાણીની ટીપ ફરતી

થઈ હતી જે ઉપરથી દીસે છે કે એક વટલેલા પારસીએ

૪. એક વટલેલા પારસીએ
પોતાની છોકરીને પોતાનાં
સવાધીનમા માંગવાની
બાબદ.

“પોતાની છોકરીને પોતાના શવાધીનમો લેવા બાબે કોરટમો
ફરીઆદી કરી હતી,” તે બાબે છોકરીની તરફથી કોરટમાં
ખરચ થાએઓ હતો. તે માટે મી. આરટન વકીલનું
રૂ. ૨,૭૦૦ નું બીલ આપ્યું હતું. તે માટે ઉગરાણીની

(૧) મો. ૧૫, બા. ૧૨૬, (ક) પા. ૧૦, ભાગ ૪ થો.

(૨) મો. ૧૫, બા. ૧૨૬, પા. ૧૦, (ભાગ ૪ થો)

(૩) મો. ૧૫, બા. ૧૨૬, (ખ), પા. ૧૦, (૪થો ભાગ).

(૪) મો. ૧૫, બા. ૧૨૬, પા. ૧૮ (૫મો ભાગ).

ટીપ ફેરવતાં રૂ. ૨,૭૯૯ ભરાયા હતા, જેમાં પેહુત્રી રકમ રૂ. ૧,૦૦૦) ની “ઇનશાફ તથા અરજી કરવા બાબતનાં ફંડ”નાં વ્યાજમાંથી વાડીઆજી નવરોજીએ ભરી આપી હતી. વધતામાં વધતી રકમ રૂ. ૫૦૦) ની જમશેદજી જીજીભાઈ નાઇટની હતી. ઉપલા વકીલને રૂ. ૨,૬૬૧.૧૩ ચુકવી આપી બાકીનાં રૂ. ૧૩૭૫ પંન્યાએતનાં ફંડમાં જમે કરવામાં આવ્ય. હતા.

એવું દીસે છે કે આવાં કોઇ પરીણામની ચીંતાથી ખાસ પારસી નીશાલો ખરપા કરવાનો સવાલ ઉભો થયો.

૫. આ વટલવાની બાબત ઉપરથી ખાસ પારસી નિશાલો ખરપા કરવાની બાબત.

(ક) અત્રેના શેઠીઆઓ જમશેદજી જીજીભાઈ, ફરાંમજી કા. બનાજી અને જીજીભાઈ દાદાભાઈએ ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૩૬^૧ ને દીને મુંબઇમાં “શ્રી મુંબઇની પારસીની ધરમખાતાંની નીશાલ” એવે નામે નીશાલ ઉંગાડી હતી

અને નવરોજી દોરાબજી ચાનદાડને તેનાં સેક્રેટરી ને મ્યા હતા.

(ખ) ઉપર જણાવેલાં સુરત લખેલાં કાગજના જવાબમાં મોદીજીએ લખેલાં કાગજમાં આ બાબતના સંબંધમાં સુચના કરી હતી કે સુરતની આગનાં ફંડની બાકીમાંથી જે ફંડ સ્થાપનામાં આવ્યું હતું તેમાંથી એક નવી નીશાલ સુરત ખાતે ખરપા કરવી. તે બાબતનો વીચાર હવે પરી કરવાને અત્રેનાલા સાહેબો પોતાનાં તા. ૧૩ મી જુલાઈ ૧૮૩૬^૨ નાં પત્રમાં જણાવે છે.

તા. ૨૦ મી માર્ચ ૧૮૪૦^૩ ને દીને વાડીઆ નવરોજી સુરત મોદી રૂસ્તમજી ઉપર પત્ર લખે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે સુરતનાલા કેટલાએક સાહેબોએ તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૮૪૦ ને દીને અરજી કરી ઉમેદ રાખી હતી જે “સુરત ખાતે એક વીઢીઆવંન અંગરેજને મોકલીને ઇશકોલ કુડાવી આપે.” તેનાં જવાબમાં જણાવામાં આવ્યું કે તેને: “વીચાર શરૂ શાહેબોનાં ધેઆંનમે છે.”

(૧) પા. ૫. ૧ ૨૯૪.

(૨) એ. ૧૪, બા. ૫૪, પા. ૨૩.

(૩) એ. ૧૫, બા. ૧૮, પા. ૧૮.

એ પછી પંચાયતનાં (૧૨) શાહેઓએ તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૪૦^૧ ને દીને J. Bird, Esq. Secretary to the Board of Education, ઉપર પત્ર લખી સુરત ખાતે “the Native Education Society” નાં સંબંધમાં એક અંગ્રેજી સ્કુલ ઉગાડવાને માટેની સુરતનાં લોકોની ખાહેશ બહિર કીધી અને તે માટે બોર્ડની બહાલી માંગી.

VII.

પારસીઓને લાગુ પડતા ધારા બંધાવી મંગાવવાની બાબત.

આગલા બાબમાં જણાવ્યું છે કે એ અરસામાં પારસીઓને ૧. ધારા બંધાવી મંગાવના કાયદા બાંધી માંગવાની હિલચાલ શરૂ થઈ વવાની બાબતમાં આ અરસામાં થયેલું કામ. હતી. આ અરસામાં કાંઈક વધુ કામ થાયું હતું.

તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૩૬ ને દીને ગવરનર જનરલને કરેલી અરજીનો જવાબ અત્રેની સરકારનાં સેક્રેટરી જે. પી. વીલોબી (J. P. Willoughby) એ વાડીઆ નવરોજી ભોગા પત્ર સાથે મોકલી આપ્યો હતો. તે જવાબ વડી સરકારના સેક્રેટરી (Mr. W. H. Macnaghten)એ તા. ૨૦ મી બનેસારી ૧૮૩૭ નો કલકતેથી લખેલો હતો.^૨ તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૩૭^૩ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ એક સરકાયુક્તર કહાડે છે કે અત્રેની સરકાર મારફતે ગવરનર જનરલને કરેલું પીટીશનનું જવાબ વાડીઆજીને નામનો આપ્યો છે તે માટે સરકાયુક્તર કરવામાં આવે છે. ખુદ જવાબ અહીં આપ્યો નથી.

તા. ૬ થી એપ્રિલ ૧૮૩૭^૪ ને દીને નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ, ફરાંમજી કાવશજી, બાંગીરજી નશરવાંનજી, જમશેદજી જીજીભાઈ વીગેરે ૨૪) શાહેઓ—જેમાં વીકાજી મેહુરજી, હોરમસજી હોરાબજી અને કાવશજી માનેકજી શુજરાતીમાં સહી કરે છે—ઉપકારનો પત્ર મુબઈની સરકારના સેક્રેટરી (J. P. Willoughby) ઉપર લખે છે અને ગવરનર ઈન કાઉન્સીલને પોતાનો

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૨૪, પા. ૩૦.

(૨) એ જવાબ માટે જુઓ પા. પ્ર. I. ૨૯૦ નોટ ૧.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૨૭, પા. ૨૭. આ ચોપડાની નકલનો ૧૮૩૬નું સાલ આપ્યું છે તે ખુલ છે.

(૪) ચો. ૧૨, બા. ૭૧ (ક), પા. ૧૦૫.

ઉપકાર જણાવવા અરજ કરે છે. તેમાં તેઓ લખે છે કે “The proposed enactment entirely and most completely meets the views and wishes of the Parsi Community and that we have no objections whatever to urge against it.” એ કાયદાનો ખરડો જે પત્ર સાથે મોકલવામાં આવ્યો હતો તેને માટે લખે છે કે કોમને ઘણું કામ લાગશે (“will be of the important service to the whole Parsi Community of India.”) તા. ૭ મી એપ્રિલ ૧૮૩૭ ^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ આ જવાબ સરકારને કરી તે ઉપર સર્વ સાહેબોની સહી માંગે છે.

હવે એવું દીસે છે કે ઉપર જણાવેલા ૨૪) સાહેબોને એ ખરડો પસંદ પડ્યો તોપણ સરકાર તરફથી ખરડો બહાર પડવા બાદ ઘણાકોનું તેની વીરૂધ્ધ મત જણાવ્યું. તા. ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૩૭ ને દીને માનેજી ખરશેદજી શરાફે અકાબરો ઉપર એક પત્ર લખી તેની ખાંભીઓ ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું. તે ઉપરથી અત્રેના અકાબરોએ પોતાના વીચાર મુજબનો એક ખીન્ને ખરડો તૈયાર કીધો. ૧૮૨૮ માં મી. હારી બારોટેલે સુરતની પંચાયતને સંસારી બાબતોમાં જે સલાહો પુછ્યા હતા, તે સલાહોના જવાબોનાં રૂપમાં કેટલીક હકીકત તૈયાર કરીને તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૩૮ ને દીને ગવર્નર જનરલ લોર્ડ આક્લેન્ડની કાઉન્સિલ ઉપર એક પત્ર લખી પોતા તરફનો ખરડો મોકલી આપ્યો. તે પત્ર ઉપર ૧૧૦) સાહેબોની શહી હતી. તે અત્રેના કામચલાઉ ગવર્નર મી. જેમ્સ ફ્રેરીશ મારફતે મોકલી આપ્યો હતો. આ નવા ખરડાની વીરૂધ્ધ અત્રેની સુપરીમ કોર્ટનાં જડજો સર હરબટ કોમ્પટન અને સર જોન આરડરીએ મીનીટો કીધી હતી. આ સઘડાં કાગળઆંચો વડી સરકારે કલકત્તા ખાતેનાં લો કમીશનને સલાહીન કીધાં. તે કમીશને આ પારસીઓ તરફના નવા ખરડા ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહીં. આ મુજબ આ ધારા મુકરર કરવાની પેહલ વેહલી હીલચાલ નીશકલ ગઈ. પાંચ વરસ બાદ એ હીલચાલ ૧૮૪૩નાં શાહમાં થોડીક પાછી શરૂ થઈ કે જે વખતે અત્રેની સુપરીમ કોર્ટમાં સર અરસકીન પેરી એક જડજો હતો. તેવણું પંચાયતના અકાબરો સાથે કેટલોક પત્ર વેહવાર ચલાવી કેટલાક દસ્તાવેજો એકઠા કીધા હતા. પણ કમ કુરસદ અને આ બાબદનાં

સંબંધમાં કેટલોક ગુચવાડો હોવાથી તેવણે પણ એ કામ મેલી દીધું.^૧

તા. ૧૨ મી અકતોબર ૧૮૩૬ ને દીને ફરાંમલ કાવસલ પંચાએત

ઉપર કાગલ લખી જણાવે છે કે “ભાઈ વેકાલ મેરલએ

૨. વીકાલ મેદરલએ તા. ૨૮ મી મેએ ૧૮૩૬ ની તેરીએની ચોપડીવો
પારસી ધારા બાબે અન- જરથોશતી દીનનો ધારો બંનાવીને છપાવી છે ને લોકોને
ચટતા વીચારની ચોપડી તાંહાં મોકલી છે તે પરમાંણે હેવંને હંમોને પંન અંગ-
છપાવી એમ જણાવનારો રેળમાં કમલીમેનત^૨ લખીને મોકલી છે તે બાબે હંમો
ફરાંમલ કાવસલનો વા- દલગીર છેઇએ જે હેવંને ગંતુજ અંગટારત કીધું છે.”
ડીઆ નવરોજ અને ફરાંમલ કાવસલ વધુ લખે છે કે એવું કામ અનનુમને
સમસત અનનુમન જોગો સરવેએ તપાસીને કરવું જોઇએ. તેવણે શદર અદાલતના
પત્ર. શાહેબો ઉપર પણ એ ચોપડી મોકલી અને શાંમલવા
પરમાંણે તે સાહેબો તેનો અંગરેળમાં તરજુમો કરાવે છે.

“તંમો શાહેબોએ એ વાતની કાંઈજ તજવીજ નહી કીધી જે એ રીતે એ
ચોપડી ગેલી અકલની બાહાર રહે ને તેને ગંના વરશ થાએ તારે એજ ધારો
કેવાએ છે ને એની મોએ ગંનીજ ભુલ છે. હેવંનની જે હેવંન પોતાનાં
તારાપોરમો એ ધારો જોઇએ તો ચલાવે પંન હેવંનને ગતતું નહી હેવી રીતે
આબશુલુત^૩ થાઇને આએ શેહેરમો જુની વશતી જરથોશતી કોમની વરશ
૧૫૦) ની તે રેવાશીઓ ગંના દાડા થાએઆ મેહનત કરે છે ને હજી તે
નકી ધારો થાવાને ગંનીજ મેનત પરે છે ને એ શાહેબે હેવી જલદીથી તે
જુની વશતીનાં લોકોનાં વીચાર વગર પોતાની અકલથી એ ધારાની ચોપડી
છાપીને બાહર આપી. એ કાંઈ દાંનાઇતું કાંમ નથી. એ તો એક નવો ફેશાદ
હોયો કીધો છે.”

(૧) આ હીલચાલ એ પછી આશરે ૧૨) વરસ સુધી પડતી નખાઇ અને ત્યાર
પછી તા. ૨૦ મી આગસત ૧૮૫૫ ને દીને કાવસલ બનાઇનાં આતશબેરાંમમાં એક
અનનુમનની મંત્રેલી સભાએ તે પાછી બરપા કીધી. તે નજદીક ૧૦) વરસ ઉપર તરેદવાર
તકરારો વીજેરેમાંથી પસાર થઇ સેવંટ બહાલ રહી. (પા. ૩ I, પા. ૨૯૧ નોટ.)

(૨) ચો. ૧૨, પા. ૫૫, પા. ૭૮.

(૩) Compliment.

(૪) Absolute.

એ પત્રમાં ફરામજી કાવસજી, વીકાજી મેહેરજીનાં પત્રની કોઈક બાબતો ઉપર જે કાંઈક ટીકા કરે છે તે કોઈ આગલી રસમોની નજરે જાણવા ભોગ છે. હાખલા તરીકે (ક) “ પનતી વખતે પેહુલાં છોકરા તથા છોકરીનો બાપ વરની શારવા બેશે છે. એ ગને ઠેકાને છોકરા તા. છોકરીનો બાપ વરની શારવાને બેશતાજ નથી ને તે કારી નાંખેલ છે જે એ હીનદુની ચાલ હશે પંન તેવંન જોલ જે મોબેદ લોકો પોતાનાં અખીઆનાંમો ચોખા તથા રૂપીઆ લેવાનુ છે ને તેજ રીતે ચોરી શારે છે જે શુતર બાંધીને તે પન કોઈ તપાશ કરતાં જરથોશતી ચાલ નથી. હીનદુની દેખાદેખીની ચાલ છે તે પંન ગને ચેકાનેથી તે ચાલ પંન કાડી નાંખી છે.” વધુ લખે છે કે “એવંન લખે છે જે કલંમ ૩) માં જે એ ચાલ કીધા વગર શાહી તંમામ થાયે નહી એ પંન હેવંનની ભુલ છે એ ચાલ હંમોએ પોતે વરશ ૩૨) થાયેઆં શાહી હંમારા છોકરાની કીધી ને તાર બાદ બીજાં છોકરાંવોનાં પંન વરશ ૨૫) થાયેઆં (લગન) કીધાં તે વેવાઈઓએ કંઈ વરની પંન નથી શારી ને છોકરા તથા છોકરીને આંમંન શાંમંન બેશાડીને શુતરની ચોરી પંન નથી શારી તારે હેવંનનાં ધારા મુજબ શુ લગંન બરાબર નહી થાયેઆં. એજ પરમાણુ હંમારે તાંહાં આજ લગી કીધાં ને વરી થારો ને એ પરમાણુ બીજે ગંને ઠેકાંને થાયે છે તેથી હેવંનને ગંની શંમજ આલંમનાં કાંમને તપાશવી હતી જે હેવંન હેવી ગેલી અકલે ધારો બાંપો તે કાંઈ થવાને નથી ને તે વતરોગ બીજી શરવે રકમોમાં એજ રીતે છે. હેવંન મોતા કબીલાનાં છે તો હેવંનનું ગાંમ તારાપોરમાં પોતાનો ધારો ચલાવે પંન આએ શેહરમાંથી એ ચોપડી પાછી મંગાવે નહીતર આપડે શામેલ થાઈને હેવંનની ચોપડી બાએ છપાવું જોઈએ.” ૧

ફરામજી કાવસજીએ એ પત્ર ફેરવતાં તાકીદ કરી કે સર્વેએ પોતાનો વીચાર તુરત જણાવવો. વાડીઆ નવરોજી લખે છે જે “ હંમો કંઈ એ કાંમમો શામેલ નથી ને શાહી પંન કરી નથી ને હવે પછેબી કરનાંર નથી.” બીજા સાહેબો મીનીટ લખી વીકાજીના વીચાર તરફ નાપસંદગી દેખાડે છે. જમશેદજી જીજીભાઈ લખે છે કે “ ગંનું અંનગટારત કીધું છે. ધારેઆમો વીકાજીભાઈ હંમણા નવરા પડેઆ છે તે કંઈબી ઉદંમ શોધી કાઢવો તે હેવંજે આએ

વેચાતો કજીઓ કીધો છે.” આગલ બધાઓએ સાથે મલી જે કામ કર્યું હતું તેથી વીકાજી ઉલતા ગયા. તે માટે લખે છે કે “તે વાત કદી હેવંનની ધારનાં કરતાં ઉલતી હોયે તો શુભેથી પોતાની મરજી મુજબ પોતાનું વરી-એતનાંમુ કરે તો પોતે મુખતાર છે. બાકી પોતે હાવી રીતે કરે જે શરવે દેશાવરે દેશાવર આપડા જરથોશતીઓને તથા અંગરેજોને ચોપડી મોકલી તે કંઈ દરજાત કાંમ કીધું નથી. નવો કજીઓ ઉભો કીધો છે તેમો કરો શક નથી.” વાડીઆ બમનજી હોરમજી, વીકાજીએ એ ચોપડી પરગટ કીધી તેને માટે જણાવે છે કે “તેનું મોટું કારણુ તો હેવંજીનું એજ છે કે ચોરોને વારશા-મોથી બાટલ મેકવી.” બાંગીરજી નશરવાંનજી અને જીજીભાઈ દાદાભાઈ પણુ વીકાજીએ પરગટ કરેલી સર્વના વીચારની વીરૂધની ચોપડી માટે અનગમો બહિર કરે છે. તા. ૨૦ મી બનેવારી ૧૮૪૨^૧ નાં બમનજી હોરમજીનાં જમ-શેદજી જીજીભાઈ જોગા કાગજ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ બાબતમાં કેટલુંક કામ ચાલ્યું હતું અને આપરી લાહુનાં કાગજો બમે જમશેદનાં છાપખાનામાં છાપવા આપીયાં હતાં.

VIII.

કોઈક સંસારી બાબદો.

તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૨ને દીને મલેલી પંચાએતની મીટીંગમાં એક બાબદ આ હતી કે એક ૧૦) વરસની છોકરી હમાબાઈનું

૧. કારજ કરેલાં જોડાં કારજ ૩૮) વરસની ઉમ્મરના નસરવાનજી સુબેદાર નામના વચ્ચે ઉમ્મરનાં મોટા ફર-ધણી સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. “હેવી રીતે વચ્ચે કાર-કને સબજે કાજ તોડું. જની કરનાંરની ગંની ભુલ પડી છે. વાશતે છોકરીનાં માં બાપ તે કારજને કબુલ રાખતાં નથી. વાશતે છોકરીનાં માં બાપને તે છોકરીનું કારજ બીજે થેકાંને કરવાની રજા આપી છે. પંન એ કારજ હતું તેનો શુંનાંહા કારજની કરનાંરને શર છે.” પંચાએતનો એ ઠેશવ તા. ૨૨ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૬^૩ ને દીને વાડીઆજીનાં આતશબેરાંમમાં મલેલી સમસત અનજીમને બડાલ રાખ્યો.

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૮૫, પા. ૧. (ત્રીજો ભાગ).

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૪૭, પેટાં બા. ૬, પા. ૭૦.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૬૩, પેટાં બા. ૫.

તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૧ ને દીને પંચાએતની મીટીંગમાં એક બાબદ

નીચલી હતી:—એક પારસી રૂસતમજીની વહુ બાબે

૧. એક બદફેલ છોકરી ફરીઆદ આવી હતી કે તેણી પોતાના ખાવી'દને તણને અને તેણીની સાથવાળા- ખીબ પારસીને ત્યાં જઈ રહી હતી અને તેણીને હમેલ આને ન્યાત બેહાર મેલવાં. રહ્યા હતા. જે કામથી શરમાઈને “તે છોકરીનાં બાપે જા'ન ખોચો છે. ને છોકરીની માંચે પં'ન એ કાંમમે શાંમેલ છે.” માટે ઠેકાવ થયો કે એ ત્રણે જણાને અનજીમન મેલવીને નાત બહાર કાઢવા. અને મરે તારે દોખમાંમાં નાંખવાં નહી. તે છોકરીના વરને ખીબુ' ઘેર કરવાની રજા આપી. તા. ૨૨ મી ડીસેમબર ૧૮૩૬^૨ ને દીને વાડીઆજીનાં આતશબેરામમાં સમસત અનજીમન મલી ત્યારે ઉપલાં ત્રણે જણાં-એને નાતખાર મેલવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૩૬^૩ ને દીને ફરાંમજી કાવસજી એક સરકયુલર

કહાડી તા. ૨૩ મી જુનને દીને વાડીઆજી નવરોજીના

૩. રાંડને પેટનાં છોક- તંબુમાં પંચાએતનાં કામ માટે લેગા મલવા અરજ કરે રાંચોને સદરો નહી પેહ- છે. એ સરકયુલર ૨૪) જનનાં નામ લખી તેઓ ઉપર રાવાની બાબદમાં શાબે- મોકલ્યું છે. એ તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૬^૪ ની સભામાં નીચલી બાબદનો ઠરાવ થયો હતો:—

સંવંત ૧૮૮૬ (ઈ. ૧૮૩૦) નાં વરસમાં કરેલા બંદોબસ્તથી ઉલતા આલી “જે અંધાડૂ લોકો રાંડને પેટનાં છોકરાંવેને પંચાતની બગર રજાએ તથા બગર બરશનુંમ તથા બગર નીરંગદીને શદરો પેહેરાવીઆ છે તેનાંને બોલાવીને જે નશીએત કરવી ગટે તે કરવી.” એ પછી તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૫ ની પંચાએતની મીટીંગમાં ૩) મોબેદોને માટે ઠેકાવ કરવામાં આવ્યો.

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૪૭, પેટાં બા. ૫, પા. ૬૯.

(૨) ચો. ૧૨, બા. ૬૩, પેટાં બા. ૧૪, પા. ૯૭.

(૩) ચો. ૧૨, બા. ૪૩, પા. ૬૫.

(૪) ચો. ૧૨, બા. ૪૪, પા. ૬૬.

(૫) ચો. ૧૨, બા. ૪૭, પેટાં બા. ૮-૯, પા. ૭૦.

કે તેઓએ શંકને પેટનાં છોકરાંને પંચાએતની રજા વગર શઢરે પેહડાંઓ હુતો, તેથી અનનુમન મેલવી તેઓને નાતબાહર કાઢવા. એમાં એક પારસી ખરશેદજીના છોકરાનાં સંબંધમાં તો એમ હતું કે મોખેદ કુંવરજીએ વગર નીરંગદીન તથા ખરશનુમે સઢરે પેહડાંઓ હુતો.

તા. ૧૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૩૬^૧ ની મીટીંગમાં એક બાબદ આ રજુ

થાઈ હતી કે એક પારસી હોરમજી, જે ચાર વરસ થયાં

૪. બાઇડી પાસે જી- પોતાની બાઇડીને રાહતતો નહી હુતો અને પંચાએતનાં લમથી લીધેલી ફારગતી કહેવા છતાં તેણીને પોતાને ઘેર તેડતો નહી હુતો, તેણે ૨૬ ઠરવી. બાયડીને રૂ. ૧,૫૦૦) આપી બીજી ઓરત કરવાની ફારગતી લખાવી લીધી હતી. તે બાબદ રજુ થતાં ત્યાં કહેવામાં

આવ્યું કે “એ ફારગતી જીવમ કરીને લખાવી લીધી છે.” તે ઉપરથી ઠેડવ્યું કે એ ધણીને બીજી બાયડી કરવાની રજા આપવી નહી.

તા. ૧ લી ડીસેમ્બર ૧૮૪૩^૨ નાં બેજન નશેશાહાર નામના ધણીની

અરજી ઉપરથી માલમ પડે છે, કે તેની ૧૮ વરસની

૫. એક પરણેલી બદ- ઉમ્મરની પરણેલી છોકરી પોતાના ધણીને ઘેર જતી હતી ફેલ જીને સુધરવાની ટક નહી પણ બાહેર ખરાબ થતી હતી. તેથી તેણીના બાપે આપવા ઠાજે ધર્મે ખાતા અરજ કરી જે એ છોકરી જે પેહલા ધણીને ઘેર જવા માંથી રૂ. ૧૦૦) આપી ના પાડતી હતી તેણીને બીજું ઘર કરવાની રજા આપવી. બીજે મરદ ઠરાવવાની તેણીના બાપીદે પણ તેમ કરવા ખુશી જણાવી હતી. બાબદ. રખેને “એ છોકરી શઢરે કાહડીને બાહેર બીજી જાતમે જાએ,” તેથી પંચાએતના શાહેબોએ તેણીને “બીજું

ઘેર કરાવાને વાશતે પંચાએતનાં ધર્મ ખાતાંમેથી રૂ. ૧૦૦)” અપાવ્યા. એ રૂ. ૧૦૦) ની રકમ પુરતી ન થવાથી તેણીના નશેશાહાર બાપે પોતાના મુશારાના એક વરસનાં રૂ. ૬૦) આંગ ઉપર માગ્યા, તે આપવાનો ઠરાવ થયો.^૩

(૧) ચો. ૧૨, બા. ૪૮, પે. બા. ૬, પા. ૭૪.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૧૬૧, પા. ૧૭ (૫ મો બાગ.)

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૧૬૨-૬૩, પા. ૧, (૫ મો બાગ.)

તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૪૫^૧ ને દીને ફરાંમજી કાવસજીની ઓફીસમાં મલેલી

મીટીંગના હેવાલ ઉપરથી અને બીજાં ત્યાર પછીનાં કાગળેર ઉપરથી માલમ પડે છે કે હીરાજી હીરામાનેક નામના એક ગ્રહસ્થે પોતાના મરનાર બેટાની ધણીઆણી અને છોકરાંઓનું કાંઈપણ નામ પાડવા વગર પોતાની પુંજ કોઈ બીજાં પોતાનાં ખેશી બાઈને આપી હતી. તે ઉપરથી પંચાએતના સાહેબો મરનારની વહુ અને તેનાં છોકરાંઓ તરફથી માથે થયા હતા અને એક ઉગરાંણાની ટીપ ઉભી કીધી હતી, જેમાં આશરે રૂ. ૨,૩૦૦ ભરાયા હતા. તેમાં પેહલી રકમ રૂ. ૫૦૦) ની “પંચાતનાં ફંનડ મંધેથી” એમ ભરાઈ હતી. તે પછી પંચાએતના સાહેબોએ કેશેશ કરી જે બાઈને મરનારે સર્વ બખશેશ કર્યું હતું, તેણીનાં ધણીને સમજાવીને ઉપલી વહુ અને તેણીનાં બચ્ચાંઓ માટે રૂ. ૪,૦૦૦) ની રકમ લીધી હતી કે તે રકમનું વ્યાજ તેઓનાં જીજરાંન માટે આપવામાં આવે. અનજીમનના સાહેબોએ કરેલાં ઉગરાંણામાંથી મરનારની વહુના એક છોકરાને પરણાવી આપવામાં આવ્યો હતો અને બીજાને પરણાવી આપવા માટે ફરીથી ઉગરાંણાનું લીસ્ટ ફરતું કર્યું હતું.^૩

તા. ૨૮ ની જુન ૧૮૩૬૪ ને દીને વાડીઆજીના તંબુમાં મલેલી પંચા-એતની સભાએ ઠેરવ્યું કે નશરવાનજી મીશતરી, જે ૭. ધણીઆણીને નહી રાહ- પોતાની નાતરેની ઓરતને રાહતતો હતો નહી અને જેની નનાર પુરૂષ ઉપર ભરણ પાસેથી તે સબબે તેની ઓરતને રૂ. ૭) નો મુશારે પોશન માટે સરકારમાં ફરી- આગલ પંચાએતે સંવત ૧૮૬૦ (ઇ. ૧૮૩૪)માં કરાવી આદી કરાવવી. આપ્યો હતો, તે ધણીએ ૧૦) મઃસ સુધી મુશારે આપ્યો નહી હતો. તે ઉપરથી ઠેડાવ્યું હતું કે “મોનીટનું તરાંશલેશન કરાવી તે ઉપર શહીઓ કરીને તે બાઈને આપેલો તે ઉપરથી તે બાઈએ પોલીશમે ફરીઆદી કીધી હતી,” અને તેથી વારંત કાઢીને માશ ૧૦) નાં રૂ. ૭૦ સરકારે અપાવ્યા હતા. તે બાદ તે ધણીએ પંચાએતના સાહેબોને અરજ કરી જે રૂ. ૭) નો મુશારે ભારી પડેલો તેથી કાંઈ ઓછું કરે. તે ઉપરથી ઠેડાવ્યું કે તે બાઈના

(૧) એ. ૧૬, બા. ૧૪, પા. ૫. (૨) એ. ૧૬, બા. ૧૪, ૫૨, ૧૧૦, ૧૨૦,

(૩) એ. ૧૬, બા. ૧૧૦, પા. ૬૩,

(૪) એ. ૧૨, બા. ૪૭, પેટાં બા. ૭, પા. ૭૦.

૨૧) માશ ચહડયા હતા, તેના રૂખ્યા દર માસ ૧)નાં રૂ. ૫) લેખે ચુકવી આપવા. તેમાં દર માસે રૂ. ૨) પોતાની ખુશીથી ધર્મખાતે આપના જમશેદજી જીજી-લાઇએ કબુલ કીધી. તે પછીને માટે, એટલે એ મીટીંગના દીન પછીને માટે, 'કેડબ્યુ' કે એ ધણી દર માસે રૂ. ૪) આપે અને જમશેદજીએ પોતા તરફથી દર માસે રૂ. ૨) આપવા કબુલ કીધી.^૧

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૬^૨ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીના તંબુમાં મળેલી

સમસ્ત પંચાએત હજુર ફરીઆદની એક બાબદ આ
૮. એક પારસી સીએ હતી કે એક પારસી સીએ એક ધાંચણ પાસે છોકરી
એક ધાંચણ પાસે છોકરી વેચાતી લેઇ તેણીને પોતાની છોકરી ગણાવવાની ઠગાઇ
વેચાતી લઈતેણીને પોતાની કીધી. મીટીંગમાં ઠરાવ થયો હતો કે તે સીને અને લાગતાં
છોકરી ગણાવવાની ઠગાઇ વલગતાંઓને તેડાવીને બીજી મીટીંગમાં પુછપરછ કરવી.
કાંધો તે માટે સજ કરાવવી. તેમ તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૩ ને દીને વાડીઆજી
નવરોજીના તંબુમાં પંચાએતની એક મીટીંગ મલી હતી,
તેમાં એ બાબદ વિચાર માટે રજુ થઇ. ત્યાં નીચલી હકીકત માલમ પડી.

પારસી લીમજીની દીન નામની છોકરી ફરંગીનાં દેવળ આગલ જઇ રહી,
બદફેલી કરતી હતી. આ મીટીંગમાં તે છોકરી અને તેનાં સગાં અને બાપને તેડવામાં
આવ્યાં હતાં. તેઓમાંથી બાપે જણાવ્યું કે તેની છોકરી દીન જે કહે છે કે તેણી
એ એક છોકરી જણી છે અને તે છોકરી એક પારસીને પેટની છે તે સર્વ બનાવત
છે. પોતે જણેલી કહેવાતી છોકરી તે જીવી ધાંચન નામની એક જુદાદીન સીને
પેટની છે, જે ધાંચણ પાસેથી એક દાઇને વચમાં નાખી થોડાક રૂપીઆ અને
જનશ આપી વેચાતી લેવામાં આવી છે. પંચાએતના સાહેબોએ તે છોકરી
દીનથી પુછપરછ કીધી, ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે તે છોકરી રૂશતમજી નામના
એક પારસીના પેટની હતી અને જનમ આપ્યા પછી ચાર દીવસ સુધી તેણીએ
તે બાલકને દુધ પાતું હતું અને પછી એક ધવાડનારી દાઇ રાખી હતી. ત્યારે
ત્રસ્ટી સાહેબોએ એક સી પાસે તેણીની તપાસ કરાવી કે તેણીને “દુધ છે કે
નહી તારે તે ચારતે બેઇને કેઉ જે હેને કાંઇ દુધ નથી તારે પંચાતના સાહેબોની

(૧) ઉપર જણાવેલા તરખુમાની નકલ માટે જુઓ. ચા. ૧૧, પા. ૫૪, પા. ૫૩.

(૨) ચા. ૧૨, પા. ૪૪, પા. ૬૬.

(૩) ચા. ૧૨, પા. ૪૭, પેટાં પા. ૧, પા. ૬૮.

પુરી ખાતરનીશાં થાઇ જે એ દીનને દુધ નહી હતું ને હાલમોથી નથી તારે એ
 છોકરું હેનાં પેતનું નહીં હોએ અને એ વીણેની હેનો બાપ શામેતી આપેચ
 તે વાત ખરી છે વાશતે આજ દીને ચરનેવડ છે જે ને બીનાં હાકમને બહિર
 કરોને હેને તથા છોકરું પંચનાં ને તથા જે કાળે લાવી આપેડ તે તંપોને
 શબ્દ અપાવીએ તો ફરીથી હેવું કાંમ કેવું કરે નહીં....એ પરમાંણે થરાવીને
 એ કામની મેનીજ આ. નવરોજી દોરાબજી આયુકનાં બનાવનારને શોધી છે
 જે ઉપર કહેલી આશાંમીઓને શમન કરાવે.”

તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૧ ની પંચાંગેતની મંડીંગની હકીકત ઉપરથી

નીચલી હકીકત માલ. પહે છે: એક પારસી પસ્તાક-

૯. દીવાના ચયક પુર- યનો છોકરો ૧૧) વરસ થયાં દીવાનો થઇ ગયો હતો.
 પની બાઈડને થોડાંક વધુ તે ઉપરથી ૭) વરસના દોગતાપનાં બાદ તેની બાઈડીના
 વરસ થોડા બીજા બાઈડ બાપે પોતાની છોકરીને બીજું ઘર કરાવવાની રજા માંગી
 કરવા ની રજા આપવી- હતી. “પંન પંચાતનાં શાહેબોએ વરસ ૪) શુધી રજા

આપી નહીં જોડ જે તે છોકરો કંઈથી શંભરશે પંન

હજુર શુધી કંઈ શમરેઓ નહીં અને તે દેવાંતથી એ પારસી રાતંતજીની
 છોકરીનો શંનશાર ચાલે હેવું કાંઈ તજર આવું નહીં ને હવે તે છોકરીની
 ઉમર વરસ ૨૪) ની થઈ છે વાશતે તે છોકરી ખરોદને બીજું ઘર કરવાણી
 રજા આપી.” વધુ ઠેકવું કે હવે પછી તે છોકરો જે સારો થાય તો તે
 સુખેથી બીજું ઘર કરે. છોકરાની તરફથી છોકરીને જે જરીઆન વીગેરે થયું
 હોય તે છોકરાની તરફનાને પાણું આપવાને ઠેકવું.

તા. ૨ જી માર્ચ ૧૮૪૦^૨ ને દીને ફલાંજ કાવસજીની ચોશીશમાં મચેલી

ચોશીંગની હકીકત પ્રમાણે તા. ૨૮ મી ફેબ્રુવારી ૧૮૪૦

૧૦. એક ઘણીજ સં- ને દીને ફલાંજ મામાનાં કુનુંબનાં એક વણીએ “શરવે
 સારી બાજતમાં પંચાંગ તેની વરસ માસકેતે નેવી પ લખાળી છે જે તંમો ૨૪) કલાકની અદરમો એ હોકમ
 આપવી અને પછી માફ માગવી. (ચેટલે એ ઘણાં જીવતી ચોરત ઉપર બીજી ચોરત કરી
 લાવ્યો હતો તેથી તેના ઘેરનો મોખેદ બંધ થીધો હતો તે

બાબેનો હોકમ) પાછો નહીં ફેરવેશો તો હંમો કોરતમો

(૧) આ. ૧૨, બા. ૪૭, પેટાં આ. ૩, પા. ૬૯.

(૨) એ. ૧૫, બા. ૧૪, પા. ૧૪.

જાણું.” એ મીટીંગમાં ઠેકાવ થયો કે “હિની નોટીશનો પાછો જવાબ લખવાની કશી જરૂર નથી. એ ધંણી કોરતમો ગીઆ પછી જે કરવું ગટશે તે કરીશું.” બીજું એ ધંણીએ નોટીશ મોકલેઆ પછે બીજે ઢાંડે વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજી પાશે ગોડીમો આવીને ગની મીનતજારી કરી ગીઆ જે માહારી તકશીર થાઈ હોએ તે માંફ કરો પંજુ તે વાત પંનચાતનાં શાહેબોએ કબુલ કીધી નહી.”

તા. ૨૩ મી જુન ૧૮૩૬^૧ ને દીને વાડીઆણ નવરોજીના તંબુમાં મલેલી

સમસ્ત પંચાએતની મીટીંગમાં જલ જાણુદી નામના પાર-

૧૧. જલ જાણુદી ના- સીની બાબદ તપાસ માટે રજુ થઈ હતી કે તે પોતાની મના પારસીએ પોતાની પરજુએતર ઓરતને છોડી દઇને એક ધરાંગી નામે નામદાર બાઇડીને તજીને એક વીધવા બવીદની વીધવાને પોતાનાં ઘરમાં “પંચાતની બગર બાઇને બાયડી તરીકે રાખી રજાએ તથા આશીરવાડ પાડેઆ વગર” રાખે છે. એ તેની બાબતમાં કોરટે જડ. બાબે ઠેકાવ થયો કે એ ધણીને તેડાવીને પુછપરછ કરી અનજુમન બોલાવી તેને નાત બાહુર કાઢવો. તે

પછી તા. ૨૮ મી જુન ૧૮૩૬^૨ ની પંચાએતની મીટીંગમાં એ ધણીને તેડાવ્યો. ત્યાં તેના પરજુદી ઓરત તથા તેણીનાં માબાપોએ ફર્યાદ કીધી કે તેણે “પોતાની પરજુ ઓરતની પરવશી કરવાનું લખત કરી આપેઉં છે તે પરમાંજુ આલતો નથી” ને બીજી ઓરત સાથે રહેલો છે. પંચાએતના સાહેબોએ તે લખત વાંચી બેયું. એ પારસી પોતે હાજર થયો ન હતો અને કેહેવાડીઉ હતું કે “હું અંનજુમન મલથે તાંહાં આવશ.” ઠેકાવ કરવામાં આવ્યો કે તેને બીજી મીટીંગમાં બોલાવીને ફેશલો કરવો. એ સુજબ તા. ૧૦ મી આગસ્ટ ૧૮૩૬^૩ ની બીજી મીટીંગમાં જલ જાણુદીને બોલાવ્યો. પજુ તે આવ્યો નહી. તે ઉપરથી ઠેકવ્યું કે એ ધણીએ પોતાની બાઇડીને દર માસે રૂ. ૪) આપવા. જે તે તેમ નહી આપે તો “પંચાતણી મીનીટ તેણી ઓરતને આપીને તેને નાંમણી ફરીઆદી કરાવવી.” તેણે પારકી સીને પોતાનાં ઘરમાં રાખી તે માટે ઠેકાવ કરવામાં આવ્યો કે અનજુમન મેલવીને તેને અને તે સખેલી ઓરત બોરથેદને નાત બહાર રાખવી.

-
- (૧) ચો. ૧૨, બા. ૪૪, પેદાં બા. ૨, પા. ૬૬.
 (૨) ચો. ૧૨, બા. ૪૭, પેદાં બા. ૨, પા. ૬૬.
 (૩) ચો. ૧૨, બા. ૪૮, પેદાં બા. ૪, પા. ૭૩.

એ બાબદનાં સંબંધમાં તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬ ને દીને ફરંમજી બીખાજી અને કાવશજી ધનજીભાઈ એઓએ પારસી પંચાએતને એક અરજી કીધી, તેમાં ઉપલી હકીકત જણાવીને લખ્યું કે તેઓ અને ઉપલા નામદાર ધરાંનીની વીધવાએ મરનાર નામદારની અસકેઆમતને પાવર લીધે છે. “તેનાં શીકીઉરીતી તા. મેનીજનાં અધીકારીઓ તેજ બાઇની રાજીથી તથા તેનાં પવર હાફ અતરનીર શાયે થેરવેઆ છે.” તે ઉપરથી મી. વેસ્ટ જે ધરમનો વકીલ હતો તેણે તેઓને તેડાવીને પુછ્યું અને તપાસ કીધી ત્યારે જાણ્યું કે બાઈ “જલ જોરાબ શંગાઠે બરખુદીથી જાઇને રહી છે તેને પોતાનાં ધારા પરમાંણેનાં લગન શાખેત કરી આપેઆં નહી અથવા મી. વેશતે તેવો પાશે બીજું” ઘેર કરવાની પંચાતની શરટીશીકેત માંગી તે ઓચર^૩ દેખાડેડ નહી અથવા તેવું એક ઓચર મેલ(વ)વાને નાં પાડી તે ઉપરથી મી. વેશતે હંમોને પુછેઉં (કે) તમે પંચાતની હેવી એક શરટીશીકેત મેલવી આપશે (કે) એ ખોરશેદખાઈ અને જલ જોરાબ જાણુલી વચે ધારા પરમાંણે કહ્યોદાઈ થાઇ નથી તે આપવાને હંમોએ કયુલ કીધું છે.” એમ જણાવી તેઓએ કેટલીક બાબદમાં સરટી-શીકેટ માંગી. એ અરજીની બાબદમાં વાડીઆજીએ તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬ નો દહાડો મીટીંગ કાળે ઠેડાવ્યો.

IX.

કેળવણી સંબંધી બાબદો.

સને ૧૮૪૨ નાં સાલમાં જમશેદજી જીજીભાઈને નાઇટહુડનો ખેતાબ મલ્યો તે બનાવની ખુશાલીની યાદમાં કાંઇ ૧. જમશેદજી જીજી- યાદગારીની ચીજ લેટ આપવાનો વીચાર વાડીઆ નવરોજી ભાઈ ત્રાન્સલેશન ફંડની જમશેદજી અને દાદાભાઈ પેસતનજીને આવ્યો. તેથી રચાપણા. તેઓએ પારસી પંચાએતના અકાબરો અને બીજાઓમાં તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૪૨^૪ ને દીને એવણની યાદગારી રાખવા એક સરકયુલર ફરતો કર્યો. આ સરકયુલરની નકલ નીચે આપું છું:

- (૧) ચો. ૧૨, બા. ૪૯, પા. ૭૫. (૨) પારસી ઓફ એર્નાઈ.
 (૩) Voucher.
 (૪) આવેલાં કાગળોની લોકલ ફાઇલ નં. ૩ (૧૮૭૯ થી ૧૮૪૪).

“ શ્રી હાદાર હોરમજદ રાશતી પશંદ.

શ્રી ૧૮.

“શરવે શાહેબોની શેવામાં લાંબ શેવક વાડીઆ નવરોજી જંમશેદજી તા. દાહાલાઈ પેશતનજીની દુવા પોહચેઆ બાદ, અરજ એ છે જે આપરા ગરીબ ટોલાનાં મેહેરબાન શેઠ જંમશેદજી જીજીભાઈ શાહેબ ઉપર આપડી પરતીપાળ કુઈને નાંધટહુડનો ખેતાબ આપેઓ ને આપરા પ્રીરકાને આએ વેલાએ મોહટી હોરમત થાઈચ ને એ મોહોટો દરજે એ શાહેબને મળેઆથી આપરા ગરીબ ટોલાનુ કાંમ કેઈ જગોમાં ગહનુ શુધરશે હેમાં કઈ શનધે નથી વાશતે આપરા કામનાં શાહેબોને શખવાર છે જે કઈ એઆદગારી હેવી રીતેની એ શાહેબને આપરી અનજીમનને નાંમે આપવી જે યોગાદ દર યોગાદ શુધી એ શાહેબનાં નેક કારણનોની એઆદ રહે. વાશતે શેવકની નજરમાં એમ ઠરેચ જે એ શાહેબને એબાદતનો શોખ પન વધારે છે ને એ શરવે નેક ફળ પંન તેથીજ મેલેઉચ. વાશતે હમારી નાંદાન અકલે એમ જાનુચ જે આતશનુ પાતડુ ૧ શનાનુ ધાંકનાં તા.ખુમચો તા. ચીપંચો તા. ચમચ શાતે બનાવી આપવુ અથવા શરવ શાહેબોની નજરમા થરે તો પલેત આપવી. તે ઉપર ગહટતી રીતે એબારત કોતરાવીને દરેક મુનાશખ જગાંમાં એ શાહેબને માનપતર શાથે નજર કરવુ જરૂર છે. એ ઉપર લખેલી જનશ તોલા ૨૫૦) થી ૩૦૦) માં બની શખશે. એ શાહેબને કેઈ રીતેની કમી નથી. મગર આપડી અનજીમને ઉપલી રીત કરવાની મોહોટી શોહોઆ છે ને એ ચીજ આપવા ધારીચ તેનો શખખ એ જે બીજી જનશ ગહની વાપરગાંમાં નાવી આવશે ને આતશનુ પાતડુ રોજ વાપરશે તો આપરા ટોલા ઉપર હમેશે મેદર એ શાહેબની રશે. વાશતે શેવકોને શામેલ થાઈ બધા શાહેબો એ કામને શરતજાંમ પોહચારવો શાડુ જે નેક નજરમાં આવે તે આંક આવેજ કાગજમાં ભરવુ ને તમ શાહેબોની મરજી હશે તો એ બાબેની મેનીજ પંન શેવક જંમ તમે શાહેબો ફરમાંવશે તેમ કરવામાં આવશે. ઉમેદ છે જે ખોદાતાલાની બખરીશથી એ કાંમ આરાશનાઈ ભરેલુ થાએ.” એ સરકયુલરની નીચે આશરે ૧૧૦ પુરૂપોએ નાની મોટી રકમ ભરી રૂ. ૧૬૦૨૬) ભરી આપ્યા. તેમાં “શુરતનાં ફનડનાં પરભારાં બેકમાં ભરાં છે.” એમ રૂ. ૨૦૦૧) ની રકમ છે.

એ પછી તા. ૧૫ મી જૂન ૧૮૪૨ ને દીને સર જમશેદજીના મજ-ગામનાં બંગલામાં ઇંગ્લેજ તથા હીંદુ તથા પારસી ગ્રહસ્થોની એક લેગી મીજ-

દશ મહી હતી જ્યાં ફરાંમજી કાવસજીએ અંગ્રેજીમાં તદ્દાચાર કરેલું માનપત્ર વાંચી સંભલાવાને યમનજી વાડીઆને એલતેમાથ કરી. તેમ એલતેમાથ કરતાં જણાવ્યું કે “આપણા યુરોપીયન મિત્રોના પણ અતરે આપણી સાથે શામેલ થવાથી.” માનપત્રે અંગ્રેજીમાં ઘડવામાં આવ્યું હતું. એ માનપત્રનો અંગ્રેજીમાં ૫) મો ફકરો નીચે પ્રમાણે છે:

“To commemorate this auspicious event, we request your permission to apply a sum of money which we have subscribed, in forming a Fund to be designated ‘Sir Jamsetjee Jejeebhoy’s Translation Fund,’ and to be vested in trustees for the purpose of being appropriated in defraying the expences of translating into the Goozerattee language such books from the European and Asiatic languages, whether ancient or modern, as may be approved of by the Committee, to be by them published and distributed gratis, or at a low price, among the Parsee Community, in furtherance of the Education of our people, of which you have ever been a warm friend and zealous patron.”

આ ફકરા પ્રમાણે હાલમાં જે “સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટ્રાન્સલેશન ફંડ” નામના ફંડનું ખાતું પારસી પંચાએતના દફતરમાં છે તેની શરૂઆતની સુચના થાઇ. એ માનપત્રનો સર જમશેદજીએ અંગ્રેજીમાં જરાબ આપ્યો અને તેમાં એ ફંડ બાબે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું:²

“Nothing could please me more than the purposes to which you propose to devote the funds that have been submitted. I shall ever wish my name to be connected with every endeavour to diffuse knowledge amongst our people; and the surest way to incite them to elevate and improve themselves, to fit them to appreciate the blessings of the Government under which they live, and to deserve those honors which have now, for the first time, been extended to India, is to spread far and wide amongst them, gratuitously or in a cheap form, translations into our own language of the most approved authors.”

(૧) આ માનપત્રની નકલ માટે જુઓ પા. પ્ર. I, પા. ૩૬૩.

(૨) પા. પ્ર. I, ૩૬૪.

તા. ૧૧મી અક્ટોબર ૧૯૪૩ નાં ઉપલા બંને વાડીઆજીઓનાં સરકયુલર પ્રમાણે ત્યાર પછી કોઈક બીજી ભરાયલી રકમો સાથે રૂ. ૧૯૧૪૨) એ કામ માટે વસુલ થયા હતા. તેમાંથી મુ'બઈ બેંકના ૧૦ શેર રૂ. ૧૩૦૫૦) નાં લેવામાં આવ્યા અને રૂ. ૬૦૬૨) રોકડા મુ'બઈ બેંકમાં રાખ્યા. રૂ. ૧૪૦) હજુર ઉગરાણીના આવનાર હતા. એ સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે ઉપર જણાવવા મુજબ રકમ ઘણી મોટી ભરાવાથી તેનું એક જુદું ફંડ “શર જંમશેદજી જીજીભાઈ ટરાંશલેશન ફંડ” એવે નામે સ્થાપવાનો વીચાર થયો. તેમ જણાવી એ સાહેબો સરકયુલરમાં લખે છે કે “એ પુ'જી શ્રી મુ'મબઈની પારશીની પંતચાતની પુ'જીનાં તરશીઓનાં હવાલામો આપીએ કે તે સાહેબો એ પુ'જીનું ખાતું આપડી પંતચાતનાં ફક્તરમો પડાવીને તેહેનો ઘટતી રીતે વહીવાત ચલાવે વાશતે એ બાબે તંમારો શું વીચાર છે તે આએ શરકીડલર ઉપર મેહુરબાંની કરીને લખી જણાવજો.” સંજ્યાબંદ પુરૂષોમાં એ સરકયુલર ફરતાં શરવેએ બહાલી આપી. એ મુજબ બહાલી મલવાથી તા. ૧૪મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૩ ને દીને વાડીઆ બમનજી હોરમજી અને વાડીઆ દાદાભાઈ પેસતનજી પંચાએતના ચારે તરશીઓ ઉપર એક પત્ર લખી વસુલ થયલા રૂ. ૧૮૯૫૮) માંથી ખરીડેલા બોંબે બેંકના ૧૦) શેરો, જે ઉપર રૂ. ૧૩૦૫૦) ની લાગત થઈ હતી, તેની અને બાકી રૂ. ૬૨૫૮) મુ'બઈ બેંકમાં અનામત હતા તેની હકીકત જણાવી લખે છે કે “એ ફંડ ખાતે નાંખું ભરનાંર સાહેબોનો વીચાર લેઈને એ ફંડ હંમે તમારા શવાધીનમો આપીએચ.” એમ લખી ઉપલા શેરો અને ઉપલી રકમનો એક મોકલી આપે છે અને “શર જંમશેદજી જીજીભાઈનાં ટરાંશલેશન ફંડનું ખાતું” એવે નામે ખાતું ઉગાડવા કહી લખે છે કે “તેહેનો વહીવાત ચલાવાને તંમારી નજરમો આવે તેવો બંદોબશત કરીને તે કાંમ ચલાવાને મેનીજરો ઠરાવવા અંને હુવેથી એ કામ બારી કરવું.”

સંવંત ૧૯૦૨ (ઇ. ૧૮૪૬)^૩ નાં સાલની એક નોંધ પ્રમાણે એ સાલમાં એ ત્રાન્સલેશન ફંડને હીસાબે એક કાચની કબાટ ખરીદ કરી ચોપડીઓનો સંગ્રહ કરવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. જુદી જુદી ભાષાની તરહવાર પ્રકારની

(૧) એ. ૧૫, બા. ૧૫૫, પા. ૧૦ (૫ મો ભાગ)

(૨) મુ'બઈના લોકલ આવેલાં કામોની કાષ્ટ્ર નં. ૩, (૧૮૩૫ થી ૧૮૪૪).

(૩) એ. ૧૬, બા. ૬૬, પા. ૨૬.

૬૬) ચોપડીથી એ સંગ્રહ શરૂ થાયો. તેમાં કોઈકતો સુરતના હીંદુઓનાં ફંદના અને પાંજરાપોલના હીસાઓની ચોપડીઓ છે.^૧

તા. ૧૧ સી નવેમ્બર ૧૮૪૧^૨ નો ખરશેદજી હોરમજીનો જીજીસાઈ દાદાસાઈ જોગો પત્ર છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે

૨. જમાસ્પી નામની પારસી નશરવાંજી મુકદ્દમે જમાસપીની ચોપડી છાપવા છપાવેલી ચોપડીને ચક્રમંદ માંડી હતી તે જીજીસાઈ દાદાસાઈના કેહવાથી “છાપવાનું” હોવાથી ૨૬ ઠરવી. બંધ કીધું” ને જે ખરચ થાયો તેનો અરધો અરધ લેવાને કબુલ કીધું.” એવું દીસે છે કે એ ચોપડી છપાવા માંડવા પછી એવું માલમ પડ્યું કે તે છપાઈને જાહેરમાં મેલવા લાયક નથી. તેથી પંચાએતવાલા સાહેબોએ તે ધણીને તે બાહાર પાડવાનું બંધ પાડવાને કહ્યું અને તેને થયેલા ખરચ અરધો અરધ આપવા કહ્યું અને તેને થયેલા ખરચના બદલામાં તે બીજી ચોપડી છપાવે તેમાં કોઈ રીતે મદદ આપવાને જણાવ્યું. આ પત્રમાં લખે કે છે “તે બાબે અરદેશરજીને હોકમ કરો કે તેટલા રૂપીઆ એ ધણીને આપીને બધી છાપેલી ચોપડીઓ શવાધીનમો લીએ.” તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૪૨^૩ નો બમનજી હોરમજીનો વાડીઆ નવરેજી જોગો એક પત્ર છે તેમાં જે લખે છે તે ઉપર જણાવેલા હવે પછી છાપવાની બીજી ચોપડીનાં સંબંધમાં છે, એમ દીસે છે. ત્યાં તે ચોપડીનું નામ આપ્યું નથી. ત્યાં ભરમમાં લખે છે કે “હમ તમુને જાહેર કીધું” છે તે મુજબ આએ ટીપ મધે અનજીમનને નાંમે કેતાબ ૧૨૫ ભરીને મોકલજો કે એ ધણી બીજે ઠેકાંણે બાર ભરાવતો થાએ.”

તા. ૪ થી જાનેવારી ૧૮૪૪^૪ ને દીને પંચાએતના સાહેબોને એ ધણી પોંહચ લખી આપે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ જમાસ્પી “તા. ૧૨ મી આગસ્ટ ૧૮૪૩ ને દીને છાપી બાહેર કાઢાડી હતી પંચ તે કેતાબ દીનની બાબતમો ધંણી અનઘટતી હતી અને તે કેતાબ ગલત અને બનાવત કીધેલી” હતી. એ ધણીએ ૧૨૬) નકલ પંચાએતને શપુરડ કીધી અને

(૧) હાલમા આ સર જમશેદજી ત્રાંન્નલેશન ફંડની કુલ પુંજ ઇ. સ. ૧૯૨૯ ના સાલની શરૂઆતમાં રૂ. ૧,૩૯,૧૦૨-૧૦-૧૦ ની છે.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૭૭ પા. ૨૭. (બીજો ભાગ).

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૧૦૦, પા. ૧૪, (૩જો ભાગ)

(૪) ચો. ૧૫, બા. ૧૬૫, પા. ૧૮, (૫ મો ભાગ).

તે વિષે તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૪૩ નાં સુબંધ સમાચારમાં અને ૨૮ મી ડીસેમ્બરનાં બંને જમશેદમાં બહેર ખબર છપાવી. એ ધણીને એના ખર્ચના કુલે રૂ. ૩૦૦) આપવાનું 'હેડવુ' હતું તે માટે ઉગરાણાનું લીસ્ટ ફરતું કર્યું હતું, તેમાં રૂ. ૧૬૮) ભરાયા હતા બાકીનાં રૂ. ૧૩૨) પંચાયતનાં ફંડમાંથી આપવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૨૩ મી મે ૧૮૪૩^૧ ને દીને જીજીભાઈ દાદાભાઈ, જમશેદજી

જીજીભાઈ તથા સમસત અનનુમત જોગ પત્ર લખે છે કે

૩. જીજીભાઈ દાદાભાઈએ “હમોએ ધરમ ખાતે નીશાલો માંડીને તેનો દરમાઓ પોતા હસ્તકની ધરમ આપેઓ ને હવે એ શરવે નીશાલ અનનુમતના ખાતાંની નીશાલો અવાલામો લેઈને તેનો દરમાઓ નીશાલનાં ફંડમાંથી પંચાયતને સોંપતી. અથવા બીજાં ફંડમાંથી આપે.” તા. ૨૬ મી એપ્રિલ

૧૮૪૩ સુધી એ બાબેનો પોતે ખરચ કીધેલો જણાવે છે

અને રોજ હોરમજ માહુ આવાં ૧૨૧૨ થી નીશાલો પંચાયતને હસ્તક કરવાજણાવે છે. એ પત્રમાં જે નીચલી યાદી આપી છે તે ઉપરથી તે વખતે કયાં કયાં નીશાલો હતી અને શું ખર્ચ થતો હતો તે માલમ પડે છે :

“૨૦ા કોટમો મોહોખાંનાં મધે

ધરતું ભાડું

અનંધાડને

મેતાને

૫) લીડી જાતરમો મોબેદને

૮) અકલેશરમો મોબેદને— શર
જમશેદજી

૧૦) ધોલીતલાવ ઉપર નીશાલમો
મોબેદને.

૧૮) ભરૂચમો નીશાલ બેએના હા.
શેરીઆદજીને—શર જમશેદજી.

૫) બારકોટ—

૨) મોબેદને

૩) મોબેદને

૧૩) રશતમપરાંમો મોબેદને તથા
મેતાને.

૫) કોલાખામો—

૩) અનંધાડને

૨) મેતાને

૫) વરીઆવમો મોબેદને

૫) એશવ મધે મોબેદને

૫) ગોપીપરાં મધે મોબેદને.”

તા. ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૪૪^૧ ને દીને બે મેહતાલઓએ લખી
આપેલા પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વખતે સર

૪. નવસારી મધે સર જમશેદજી જીજીભાઈએ નાંસારી મધે મલેસર કૃત્યામાં
જમશેદજી જીજીભાઈએ છોકરાઓને શીખવવા શાઝ ધર્મખાતે પેહલવેહલી નીશાલ
ઉંગારેલી પેહલી નીશાલ. ઉંગાડી તેના બે મેહતાલઓ (અંબાશંકર નરોત્તમ અને
લખમીશંકર રામશંકર) ને બન્નેને સામતો રૂ. ૧૫) નો
પગાર કર્યો. શું શીખવવું તે માટે જણાવે છે કે

“ બીલકુલ ગુજરાતી લખવાનું તથા ભાગાકાર તથા ગુણાંકાર વગરે જે કાંઈ
છોકરાઓને શીખવાનો અલેઆશ હશે તે હંમારે શીખવો.” એ પત્રની નોંધ
પંચાએતના દફતરે રાખવામાં આવી છે. એવું દીસે છે કે જમશેદજી જીજી-
ભાઈએ એ ધર્મનાં કામ માટે રૂ. ૫૫૧ થી એક ઘર રતનજી નોશેરવાનજી
કાઉશજી ઉરફે તલાતી તથા બેહદીન બેહમનજી ચાંદજી ઉરફે શહરી પાસેથી
તા. ૭-૪-૧૮૪૫ ને દીને વેચાતું લીધું હતું.^૨ તેના મોહલાનું નામ અજબા
શેરી જણાવ્યું છે. એ વેચાણ ખત ઉપર ૧૭ જણાની શાહી તરીકે સહી છે.

(ક) સંવત ૧૯૦૧^૩ (ઇ. ૧૮૪૫) ની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે
૫. સર જમશેદજી જીજી- કે એ શાલમાં સર જમશેદજીએ “ જદ અવશતાની
ભાઈએ પ્રગટ કરાવેલી (૬) કેતાબ ૧૦૦૦) શંભાચારમો છપાવી તે હા. મંબુચેરશાજી
જદ અવશતા અને (ખ) એદલજી મેતાનાંએ દેશાવર ખાતે તથા મુમબઇ મધેની
સામાન્ય શીક્ષણ માટે નીશાલો તથા દરેમેહરોમાં ધરંમ ખાતે વેહચી” અપાવી
છપાવેલી ચોપડી. હતી.

(ખ) સંવત ૧૯૦૨^૪ (ઇ. ૧૮૪૬) ની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પડે
છે કે એ સાલમાં સર જમશેદજીએ મુંબઇ તથા દેશાવરનાં બાળકોને શીખવા
શાઝ “ કકો બાલકરીનાં ચોપાંનીઆં ૧૦૦૦) તથા વીશેઆંકનાં ચોપાંનીઆં
૧૦૦૦) તથા લીપીધારાનાં ચોપાંનીઆં ૧૦૦૦) તથા બોધ વચંનનાં ચોપાંનીઆં
૧૦૦૦)” છપાવીને ધર્મખાતે આપ્યાં.

-
- (૧) ચો. ૧૬, બા. ૨, પા. ૧.
(૨) ચો. ૧૬, બા. ૨૦, પા. ૭.
(૩) ચો. ૧૬, બા. ૩૨, પા. ૧૨.
(૪) ચો. ૧૬, બા. ૬૨, પા. ૨૩.
૧૦૪

તા. ૨૩ મી અકતોબર ૧૮૪૫^૧ અને ૨૯ મી એપ્રિલ ૧૮૪૬ ની નોંધ ઉપરથી માલમ પટે છે કે તે વખતે “રેહનોમાએ જરથો-
 ૬. રેહનોમાએ જરથો- શતી” નામનું ચોપાન્યું^૨ પંચાએતના આશરા હેઠળ પ્રગટ
 શતી નામનાં ચોપાન્યાંત્રે કરવામાં આવતું હતું અને તેની સંખ્યાબંદ નકલો બહાર-
 પંચાએતનો આશરો. ગામ પણ મોકલવામાં આવતી હતી. તે દુરદેશની જગ્યાઓ
 જેવી કે હેદરાબાદ, ઓરંગાબાદ, બલા (? બલનાં,) નગર,
 નાગપોર, બંગાલા, મદરાસ, ચીન ખાતે પણ મોકલવામાં આવતી હતી. નીચલાં
 ગામો ખાતે મોકલવામાં આવેલી જે સંખ્યા જણાવી છે તે પરથી દીસે છે કે
 એ અરસામાં ત્યાં પારસી વસ્તી સારી સંખ્યામાં થઈ હશે: હેદરાબાદ તથા
 ઓરંગાબાદ ૨૪, બલા ૧૬, નગર ૨૪, બંગાલા ૫૬, મદરાસ ૪૦, ચીન ૫૬.

આ મહાવારી ચોપાન્યાંની શરૂઆત તા. ૧લી જુલાઈ ૧૮૪૨^૨ થી કરવામાં
 આવી હતી. જરથોશતી દીન ઉપર ખ્રીસ્તી મીશનરીઓ જે ખોતા ટીકા કરતા
 હતા તેનો રડીઓ આપવા માટે એ ચોપાન્યું^૩ નવરોજી ફરદુનજીનાં અધીપતી-
 પણાં હેઠળ પ્રગટ કરવામાં આવતું હતું. દસ્તુર એકલજી દારાબજી સંજના
 એ કામમાં નવરોજી ફરદુનજીને મદદ આપતા. એ ચોપાન્યું^૪ બે ભાગમાં પ્રગટ
 થતું: “પેહલા ભાગમાં જરથોશતી ધર્મની સંભાલમાં અને બીજા ભાગમાં
 ઇશાઈ ધર્મની વીરુધમાં લખાંણ કરવામાં આવતું હતું.” એ ચોપાન્યું^૫ ત્રણ
 વરસ સુધી ચાલ્યું હતું. જામે જમશેદના માલેક પેસ્તાનજી માણેકજી એ
 પ્રગટ કરતા હતા. ૩૦ વીલસને પારસીઓનાં ધરમ સાંમે ટીકા કરનાર જે પુ-
 સ્તક બહાર પાડ્યું હતું તેનો ૧૮૪૩ નાં સાલગ્રી એમાં રડીઓ આપવાનું શરૂ
 કરવામાં આવ્યું હતું. તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૪૫ થી તા. ૩૦ મી જુન
 ૧૮૪૫ સુધીનાં પુસ્તક ત્રીજાની ચોથાથી છઠા સુધીનાં અંકો તા. ૧૬ મી મે
 ૧૮૪૮ ને દીને વેંહચવામાં આવ્યા હતા, તેની ટીપની એક નોંધ મલે છે.^૬

આ અરસામાં કેઈ ફારસી ચોપડીનો તરજુમો પ્રગટ કરવાની બાબદમાં
 ડાશાભાઈ સોરાબજી મુનશીની મશવરત લેવામાં આવતી

-
- (૧) ચો. ૧૬, ખા. ૩૦, તથા ૪૪.
 (૨) ખા. પ્ર. I, ૩૬૭.
 (૩) ચો. ૧૬, ખા. ૧૧૬, ખા. ૬૬.

૭. ડોસાભાઈ સોરા- અને તેવણને તેવી ચોપડી તપાસવાને સોંકવામાં આવતી. બજ મુનશી હસ્તક પંચા- એમ ડોસાભાઈ મુનશીના તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર એ તે બહાર પાડેલી ૧૮૪૫^૧ ના પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે. તા. ૧૦ મી ચોપડીએ- જુન ૧૮૪૫^૨ ના એવણના પત્ર પ્રમાણે એવણે કાંઈ

ઓનરેરીઅમ લઈ “જેશતાબ” કેતાબનો તરજુમો કરી આપ્યો હતો અને “જરદશત અફશાર” નો તરજુમો કરવાનું કામ હાથ ધર્યું હતું.

આ કેતાબ “કેતાબે જેશતાબ—જરદશત અફશાર—તથા જુનદેહરોહ, કે જે નાંમીઆ અને માહવીદેઆવાં જરતોશતીઓએ ફારશીમાં બનાવી હતી, તેહનો ગુજરાતી તરજુમો,” એવે નામે સને ૧૮૪૮ ઇ. સ. માં “શર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઇટનાં હોકમથી” છપાવી બાહર પડી હતી.

X.

બેહદીન મોબેદોએ એક બીજામાં છોકરી આપ લે નહીં કરવાના સવાલની વધુ બાબત.

આ અરસામાં એવા કોઈક દાખલાઓ મળે છે કે આગલા અરસામાં મેલાયલી છુટ પ્રમાણે જે કોઈ મોબેદો બેહદીનને ત્યાં એક બીજામાં છોકરી પંચાએતને લખી આપતા કે એવાં લગનના બદલામાં આપ લે કરવામાં મેલાયલી તેઓ પોતાનાં અથવા પોતાને લાગતાં વલગતાંઓનાં ફરજદો છુટથી આપ લે કરશે. એમ લખાંણ કરી છુટનો ઘેરલામ.

આપનારા ઉપ્રાંત પણ અવારનવાર બીજાઓથી એ છુટનો વધારે ઘેરલામ લેવાતો હતો. રોજ ૧ લો માહ ૬ મો સંવત ૧૮૬૬ નાં વર્ષશાબ હુદ ૨ વાર શોમે^૩ (તા. ૨૭ મે ૧૮૪૩) ને દીને એક બેહદીન બાઈએ અરજ કરવા ઉપરથી વાડીઆ નવરોજી શેરો કરી લખે છે જે “એ લોકોએ પાછી બરનતી માંડીય ને વલી ઉંગાડું બોલેય જે બેહદીનની છોકરી લેશું પંણ આપશું નહીં તેથી એ બાબતમાં પાછું છપાવા ઈસ્વીકેય

(૧) એ. ૧૬, બા. ૨૬, પા. ૧૦.

(૨) એ. ૧૬, બા. ૨૮, પા. ૧૦.

(૩) એ. ૧૫, બા. ૧૨૯, પા. ૧૧, (ભાગ ૪ એ)

જે જે ક'ંઈ આગલા યુનેરગોએ મુખબંધમાં ધારે બાંધેઓય તેજ ધારે કાએમ શખેઓય.” ફરાંમલ કાવશલ તાં ૬ મી જુન ૧૮૪૩ ને દીને મીનીઈ કરે છે જે “ જે મોખેદો જે આશરવાદ પાડેય તેને નોટીસ આપો જે જે અંધેઆરૂ પંચાતની રજા વગર આશરવાદ પાડશે તેને શજા એ જે વરશ ૩ નેઆતખાહેર મેલવો તાં વેર કાંમ દરૂશ થાશે નહી.” ઉપર જે જણાવ્યું છે કે કેટલાકો થોડીક મેલેલી છુટનો લાભ લઈ લખાંચુ કરી આપતા હતા તેનાં કેટલાક દાખલા નીચે પ્રમાણે છે.

(ક) તાં ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૪૩ ૧ ને દીને આ. માનેકલ કોટવાલ પંચાએત જોગો પત્ર લખી આપી કબુલ થાએ છે કે તેને ખેહદીનની છોકરી સાથે નાતરૂ કરવાની પરવાંનગી આપવી તેના ખદલામાં તે પોતાને ત્યાં છોકરી આવે તે ખેહદીનને ઘેર આપશે. (ખ) તાં ૮ મી મે ૧૮૪૩ ૨ ને દીને ફરાંમલ કાવશલની ઓફીશમાં મેલેલી પંચાએતની મીટીંગના હેવાલ પ્રમાણે એક મોખેદ આ. ધનલભાઈ જુમલા એ પ્રમાણે તાં ૮ મી મે ૧૮૪૩ ને દીને લેખીત કબુલાત આપે છે.^૩ (ગ) એવો ખીજો દાખલો તાં ૧૪ માર્ચ ૧૮૪૩ નો ધનલભાઈ ફરાંમલનો છે.

ઉપર જણાવા પ્રમાણે મેલેલી છુટછાટનો લખત લખી આપીને ઘણો લાભ લેવાતો હોવાથી તાં ૧૩ મી જુન ૧૮૪૩ ૫ ને દીને વાડીઆ નવરોજ, વાડીઆ બમનલ ઉપર એક પત્ર લખે છે કે જે કરવામાં આવ્યું છે “ તે આપણી ભુલ છે તેથી તમોને તથા ખીજા શાહેઓને શાથે થેરવીકંચ જે હાલ તરત હેનડ ખીલો છપાવીને કુલ જરથોશતીઓને આપવાં જે હવે પછે ફાઈનલ લખત લેશે નહી. પંચ જે આ. ખેહદીનને છોકરી આપશે તેજ ખેહદીનની છોકરી લેશે તેથી મેરખાંની કરી શહી કરી આપજો ને તમારે તે નહીંજ કરવું હોએ તો શેવકને હવેથી માંફ આપજો.”

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૧૯, પા. ૬ (ભાગ ૪ થો.)

(૨) ચો. ૧૫ બા. ૧૨૦, પેટાં બા. ૨, પા. ૭. (ભાગ ૪ થો.)

(૩) ચો. ૧૫, બા. ૧૨૧-૨૨ પા. ૭-૮ (ભાગ ૪ થો.)

(૪) ચો. ૧૫, બા. ૧૨૭, પા. ૧૦ (ભાગ ૪ થો.)

(૫) ચો. ૧૫, બા. ૧૩૬, પા. ૧૪, (૪ થો ભાગ).

એવા દાખલા વધુ બનતા હોવાથી ઉપર જણાવવા પ્રમાણેની વાડીઆ નવરોજની સુચના પ્રમાણે એ બાબે એક બહેર ખખર^૧ એવી આપ લે બંદ બાહેર પાડવામાં આવી જેના ખરડા ઉપર જીજીભાઈ કરવા કાળુ^૨ બહેરનાયું. દાદાભાઈ અને વાડીઆ બમનજી હોરમજીએ બહાલી આપેલી આપણે જોઈએ છીએ. તે નકલ નીચે પ્રમાણે છે :—

“બહેરખખર

શંમશત સુમબઈની કુલે જરથોશતી ફીરકાનાં બેહેદીનો તથા મોબેદોને બહેર થાએ જે અશલ આપડા બોબેરગોનો બંદોખશત કીધેલો છે જે મોબેદ તથા બેહેદીન એક બીજામો છોકરી આપવી તથા લેવી નહી. કેમકે મોબેદ લોકો પોતાની છોકરી બેહેદીનોનાં છોકરાવો શાયે અદરાવતા નથી ને બેહેદીનોની છોકરી શાયે પોતાનાં છોકરાવોને અદરાવે છે તે કારણ ઉપરથી બંદોખશત કીધેલો હતો જે બંદાં શુધી કુલે મોબેદો રાજ થાઈને પોતાની છોકરી બેહેદીનોનાં છોકરાઓ શાયે અદરાવાયું કબુલ નહી કરે તાંદાં શુધી કાંઈ બેહેદીન મોબેદને ઘેર છોકરી આપે નહી. તેજ બંદોખશત પરમાણે ઘણાં વરશથી ચાલેઉં હતું. પંજી બહેર આ. હોરમજી બીખાજી ચીનાંઈની છોકરીને બેહેદીનને ઘેર પરજીવાની તથા આ. હોરમજી હોરાખજી લશકરીનાં છોકરાને બેહેદીનની છોકરી શાયે પરજીવાની રજા આપી તારે શંવત ૧૮૮૮ નાં વરશમો શંમશત અંનજીમન મલીને નવો બંદોખશત ઠરાવેઓ કે જે મોબેદ પરથમ પોતાની છોકરી બેહેદીનને ઘેર આપે તે મોબેદ બેહેદીનની છોકરી લીએ. તાર પછે બેચાર કરી પાઘડીઆ અંનધેઆડુઓએ પંનચાતમો લખી આપીને બેહેદીનની છોકરી લીધી છે જે તેવોને તાં છોકરીનું ફરજંદ થાશે તે બેહેદીનને ઘેર અદરાવે શહી. હેવું કબુલ કરીને બેહેદીનોની છોકરી લીએ છે પંજી આપતા નથી વાકસતે આજ દીને પંનચાતના અકાખરોએ ઠરાવેઉં છે કે શંવત ૧૮૮૮ નાં વરશમો અંનજીમને નવો બંદોખશત કીધેલો છે કે જે અંનધેઆડુ બેહેદીનની છોકરી લેવા માંગે તે પરથમ પોતાની છોકરીને બેહેદીનને ઘેર આપે તો બેહેદીનની છોકરી લીએ. તે એજ બંદોખશત કાંચેમ રાખેઓ છે તેથી કેાઈ મોબેદ અથવા બેહેદીન ઉલટો ચાલશે તે પંનચાતનો તકશીરવાર થાશે શહી.”

XI.

બહારગામોની અનજીમનોને પંચાયત તરફની મદદ.

તા. ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૩૭ ૧ ને દીને સુરતમાં મોટી આગ લાગી હતી, તેનું શંકટ તાલવા કાજે એક મોટું ફંડ બરપા થયું.

૧. સુરત ખાતે લાગેલી હતું. તે જમશેદજી જીજીભાઈ સન્સ એન્ડ કુ.માં રાખ-મોટી આગ પછી સુરત વામાં આવ્યું હતું. તેમાંથી તે આગમાં સપડાયલા પારસી ચેરીટી ફંડની ગરીબોને, અનાજ, કપડાં, ઘર બાંધવાનો સામાન વીગેરે સ્થાપણાં.

અપાવતાં તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૬ નાં દીન સુધીમાં ઉપલી પેહડી પાસે રૂ. ૧,૧૦,૩૦૦) બાકી રહ્યા હતા. એ બાબે ઠેકાવ થયો કે એ ફંડ હીન્દુઓ અને પારસીઓએ ભર્યું હતું તેથી એ બાકી એ બે કોમનાં સુરતનાં ગરીબો માટેનાં ફંડ સ્થાપવામાં વેહ્યી નાખવી. તે ઠેકાવ સુજળ હીન્દુઓનાં ફંડ માટે રૂ. ૫૧૩૦૦) અને પારસીઓનાં ફંડ માટે રૂ. ૫૬૦૦૦) જુદા પાડવામાં આવ્યા. પારસીઓનાં ફંડને “પારસી સુરત ચેરીટી ફંડ” નું નામ આપવામાં આવ્યું અને તેનું નાણું નવરોજી જમશેદજી (વાડીઆ), ફરાંમજી કાવસજી, ખમતજી હોરમજી (વાડીઆ), ખરશેદજી કાવસજી, જમશેદજી જીજીભાઈ, જીજીભાઈ દાદાભાઈ, ખરશેદજી જમશેદજી એઓનાં નામ પર રોકવામાં આવ્યું. એ આગની આફતને વખતે ચીનના પારસીઓએ રૂ. ૨૩૭૩૨) અને ૩૫) રેસ ત્યાં એક ફંડ બરપા કરી લેવા કયાં હતા. તે રકમ જે ફરાંમજી કાવસજી પર આવી હતી તે રકમ પણ ઉપલી રકમમાં આમેજ કરવામાં આવી. એ રકમ માટે એક ટ્રસ્ટ દીડ કરવામાં આવ્યું, વડી સુરતની પારસી પંચાયતની પોતાની રૂ. ૧૩૩૪૭) અને ૧૬) રેસની રકમ મેશર્સ ફોર્બ્સ કુ.માંથી મંગાવી તે રકમ પણ ત્યાંની પંચાયતે એ ફંડમાં આમેજ કરવાનો ઠેરાવ કીધો. એ સુજળ કુલે રૂ. ૬૬૦૭૬) ૫૧) રેસની રકમ થાઈ. જમશેદજી જીજીભાઈની પેહડીએ પોતાના કલકત્તાના એજન્ટો મેસર્સ કોલવીન એનસલી કોવી એન્ડ કુ. (Colvin Anislee Covie & Co) ની મારફતે Chartered Bank of Bengal નાં ૧૫) શેરોમાં એ રકમ રોકી. એમ રોકવા બાદ જમશેદજી જીજીભાઈની પેહડી ઉપર એ ખાતાની રૂ. ૧૭૮૪) ની બાકી રહી.

એનાં પેહલાં ટ્રસ્ટદીડ વખતે એ ફંડની વ્યવસ્થા કાજે સુરતની પંચાયત ૧૩) સાહેબોની બની હતી. તા. ૫ મી નવેમ્બર ૧૮૪૧ ને દીને પંચાયતના

(૧) પા. પ્ર. I, ૩૦૩.

(૨) એ. ૧૫, બા. ૭૬, પા. ૨૬, (બીજો ભાગ)

સાહેબો એક બહિર ખખર છપાવી એ ફંડના સુરતના કારોબારીઓને કેમ ચોલખવા તે બાબે નીચે પ્રમાણે ખખર આપે છે:- “ શ્રી જરથોશતી અંનબુ-મંનને માલમ થાયે જે શ્રી સુરતનાં જરથોશતીઓનાં ધરમખાતાનાં ફંડની ચોપડીઓ શ્રી મુંમખઇનાં શમાચારનાં છાપાખાનાંમાં તારીખ ૬ ઠી મેએ શને ૧૮૪૧ ને દીને છપાડને પરગટ થાઇ છે તે મધે કેટલીએક જગોએ શ્રી સુરતનાં પારશીની પંનચાત બાંબુવી હેવી રીતે છપાઇઉં છે તે મધે કેટલાએક શખખાથી હરકત નજર આવી તેથી તેની જગો ઉપર ધરમનું કામ ચલાવવાનાં તરશટીઓ બાંબુવા શહી.”

આ ત્રસ્ટદીઠ થયું તેની આગમચ અત્રે પંચાએત તરફથી સુરત મદદ જતી હતી. તે મદદના રૂપીઆની વાંટણી દીનશાજી એલજી હસ્તક થતી હતી. તેવણની પેસા સંખંધી હાલત મુશકેલીમાં આવવાથી બીજે હાથે વાંટણી થવા લાગી. તેવણના અત્રેની પંચાએત ઉપર નીકલતા રૂપીઆ પંચાએતે તા. ૬ મી જુન ૧૮૩૮ ને દીને રસીટ લઈ સરકારના અમલદાર (Common Assignee Mr. Spencer Compton) ને આપ્યા. તા. ૧૫ મી મે ૧૮૩૮ ને દીને પંચાએતના સાહેબો સુરત હોરમજી દાદાભાઈ આલપાઈવાલા ઉપર લખે છે કે હમારી પંચાએતનાં નાવારેસ આચામીઓને હમારી પંચાએતને હીસાએ તમારી પેહડીએથી તા. ૧ લી નવેમ્બર શને ૧૮૩૭ થી દર મહીને મુશારે આપતા રહેવું.^૩

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૯, પા. ૭

(૨) ચો. ૧૪, બા. ૪, પા. ૫

(૩) ઉપરનાં પારસી સુરત ચેરીટી ફંડની સને ૧૯૨૯ના સાલની શરૂઆતમાં કુલે પુજી રૂ. ૫,૯૪,૮૪૦-૧૦ ૫ ની છે. તેના હાલના ત્રસ્ટીઓ નીચલા છે:

નામદાર સર જમશેદજી જીજીમજી ખારોનેટ, શેઠ મેરવાનજી મચેરજી કામા, શેઠ મનચેરજી પેસતનજી ખરેગાત, બા. બા. ફરદુનજી મચેરજી દસ્તુર, સર ખેરાનજી જીજીમજી, શેઠ ફાંમરોજી હોરમનજી વરાત્ર, શેઠ હોરમજીઆર કુંવરજી કાવાજી. હીંદુઓના રકમના “ હીંદુ સુરત ચેરીટી ફંડ ” ની રકમ ૧૯૨૯ ની શરૂઆતમાં રૂ. ૪,૬૪,૧૨૨-૫-૪ ની છે. તેના હાલના ત્રસ્ટીઓ નીચલા છે:

શેઠ દાદયાભાઈ તાપીદાસ, શેઠ ત્રીભોવનદાસ નરોતમદાસ, શેઠ હીરાલાલ દાદયાભાઈ નાણાવતી, શેઠ મંગલદાસ વીજલુખણદાસ, શેઠ વરજીવનદાસ મોતીલાલ, શેઠ નગીનદાસ ખાણુલાલ. પારસીઓ અને હીંદુઓના સંકટના એ આગલો સંખંધ, બણો નહીં તે થોડો, હાલમાં પણ જરવાઈ રહેલા છે અને હજુ પારસી પંચાએતના એક મેહતાજી પેકુંક લવાજમ લઈ આ હીંદુ ફંડ પણ કામ કરે છે.

તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૩ નાં દીને જમશેદજી જીજીભાઈ “શરવે શાહેબોને માલમ થાયે જે” એવી શરૂઆતથી એક

૨. ઉદવાદેનાં આતશ- સરકચુલર કરે છે, તે ઉપરથી નીચડી હકીકત માલમ બેહરાંમ સાહેબનાં ફંડની પડે છે: “ઉદવાડેનાં આતશખેડેરાંમ મંધે જીનું રૂપા સ્થાપણાં.”

કાંમ ભાગેલું પડી રહીઉં હતું તેહેનાં ભરંમ ને લીધે તાંહાં જરા ચોરોની પણ દેહેશત રેતી હતી તેથી દશતુરજી

દારાબજી બેહરાંમજીએ અતરે વાડીઆજી નવરોજીજી જમશેદજી ઉપર બાકશ ૧) ભરીને મોકલે છે તે કુલ આશરે તોલા ૧૨૦૦) છે તથા આતશખેડેરાંમ મંધે પેટી છે તે મંધે જે કાંઈ રૂપીઆ હાલ પડેઆ હતા તે તો શરવે અંનધે-આરૂઓએ વેહેંચી લીધા. તાર પછી શરવે જણાં મટીને એમ ઠરાવીઉં છે કે હવે પછી જે કાંઈ પેટી મંધેથી નાણું નીકલે તે વેહેંચવું નહી. એકહું કરીને શ્રી સુમબઈ મોકલવું તેથી તે પેટી મંધેથી રૂ. ૪૩૫) નીકલેઆ તે અતરે વાડીઆજી ઉપર મોકલેઆ છે જે કાંઈ રકમ થાયે તો વરશ દાહાડે વેઆજનું જે ઉપજે તે તથા ભાઈ વીકાજી મેહેરજીભાઈને તાંહાં શ્રી ચીનથી આવેલો અવેજ છે તેનું વેઆજ થાયે તેની શાયે હરશાલ અનાંજ તથા રોકડાની હુડી વાલેતો ગરીબ લોકોને કાંમ આવે તેથી એ રૂપાં કાંમ છે તે વેચીને હેતું નાંણું આવે તેથી એ ફંનડ મંધે નાંખીને એકઠી રકમ કરીને શ્રી ઉદવાડાનું ધરંમ હેવે નાંમનું એક ખાતું પાડીને આપડી પંનચાતની ચોપડી મંધે જમે કરી રાખવું ને તેનું વેઆજ ટકા ૬) લખેલું જે થાયે તે એ ગરીબ લોકોને હર શાલ પોહોઆડવું તેથી તમે શાહેબોનાં એ રીતે કરવાની રજા જોઇએ છે તે હોકમ ફરમાવો તો કરીએ.”^૩ બધા સાહેબોએ એમ કરવાની બહાલી આપી હતી. વીકાજી મેહેરજીએ તે ઉપર મીનીટ કીધી છે “કે ચીનનું ફંનડ ઉદવાદેનાં ગરીબો બાબે છે તે પંનચાતમાં શરવે ફંનડ હશાબ ચુકતે પંનચાતમાં રાખવું. તે બાબે શરકીઉલર ચીનવાલાને દેખાડવા કરાવેડે” છે.”^૪ આ ખાતાંની પેહલ વેહલી

(૧) એ ફંડ હાલમાં “શ્રી ઉદવાદે આતશખેડેરાંમ સાહેબનું ફંડ” નં. ૭ છે.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૧૫૩, પા. ૩, (પમો ભાગ).

(૩) આ ફંડની બાબદમાં તા. ૧૨-૧૧-૧૯૧૭ નાં નં. ૭૩૦ વાલા સુદ પ્રમાણે ફેરવટની બહાલી લખેને ઠેકચું છે કે “ગરીબ મોબેડો” (poor Mobeds) એવા શબ્દો તા. ૪-૧૨-૧૯૫૧ નાં ત્રસ્ટદોહમાં વાપડવા છે તમાંબા “ગરીબ” બોલ કાઢાડી નાખવો.

(૪) ચો. ૧૫, બા. ૧૫૩, પા. ૩.

રકમ રૂ. ૨૦૦૦) ની સંવત ૧૯૦૦ નાં સાલમાં તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૪૪ ને દીને જમે થાઇ છે. એ ખાતાની હકીકત તા. ૨ જુન ૧૮૪૫ નાં સુબઈ સમાચારમાં પાને ૧૪૧ માં પણ છપાઈ છે. એ રૂ. ૨૦૦૦) ની રકમ નીચે મુજબ ખરપા થાઇ હતી.

૧૦૬૭૩૩૧) ઉપર મુજબનું રૂપાંકામ તોલા ૧૨૧૧૩ નાં દર તોલા દીઠ રૂ. ૦૩૩૩૩૩ મુજબ રાસબંધ ઉપજ્યા.

૪૩૫) પેહલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઉદવાડે ગયા હતા ત્યારે તેવણનાં રેશાલાનાં ૪૩૫) ત્યાંનાં મોબેદોની પેટીમાં પડ્યા હતા.

૪૬૭) ઉપલી બે રકમનાં રૂ. ૧૫૩૨૩૩ ૧૭ ઉપજ્યા તેમાં શર જમશેદજી પોતે રૂ. ૪૬૭) ઉમેર્યા અને એ ખાતાની શરૂઆતની પુંજી રૂ. ૨૦૦૦) ની થાઇ.

૨૦૦૦)

તા. ૬ થી ઓગસ્ટ ૧૮૪૫ ૧ ને દીને ઉડવાડા ખાતે ગરીબોને મુક્તાદ તાકણે અનાજ વેહેંચી આપવાની શરૂઆત થાઇ. દરેક

૩. ઉડવાડાના ગરીબો- આદમીને “ ઝોંગી ફરા ૩૩ તથા શુક્રીઉં ફરા ૨૩ દમણી માં અનાજ વેહેચવાની લખે આપેઉં.” એમ ૨૧૪ મોબેદોને, ૨૭ મોબેદોની શરૂઆત.

નાવારસ ઓરતોને, બેહેદીનો જંણુ ૮૬૩ નાખલા મોતાને, અને બેહેદીનોની નાવારેશ ઓરતો જંણુ ૯) ને આપવામાં આવ્યું. દર નાખલાં બચાં, જનમથી તે સદરો પેહેડે ત્યાં સુધીનાં ૦૧ ભાગ ગણાતો. સદરો પેહેડે ત્યાંથી નાવાર થાય ત્યાં સુધીનાં ૦૩ ભાગ અને તે પછીનાં ૧) ભાગ ગણાતો. કુલે અનાજ હારો ૬૩) ને ફરા ૩ વેહેચી આપવામાં આવ્યો. તે પાછલ ખરીદીનો ખરચ રૂ. ૬૨૦૩૩ થયો હતો.

{ ૧ } મો. ૧૬, બા. ૨૪, અને ૨૪૩, પા. ૮.

{ ૨ } હારો. સાત મનનો એક હારો ચા. ૧.

૧૦૫

રોજ ૧૧ માહ ૩, સંવત ૧૮૯૪ ના માગશર શુદ્ધ ૧૧ વાર રવેઉ' ૪. સુમાલીની અનનુમન. (તા. ૯ મી ડીસેમ્બર ૧૮૩૭) ને દીને સુવાલી (ક) સુમાલીની અન- ગામના પારસીઓ અત્રેના સાહેબોને અરજ કરે છે કે જીમનની અરજ કે તેઓ તેઓને “જીલ્લમગાર ફરવંદનાં તા. પતેલનાં લોકોનાં પાસેથી લેવાતો વરો જીલ્લમથી” ખલાસી અપાવવી. આગલનાં વખતમાં “લોકો માફ કરાવતો. પાસેથી ગેરની ખંજીની આગલ રૂ. ૨) લખે લેતા હતા

તે ગરીબ લોકોને રૂ. ૨) ભરતાં મુશકેલ પરતી ને પાલવું' ૨ તા. હરથો એમ કરીને વરશ ૧) કે ભરી રેતા તેથી પંન દાડ તા. તારીનો ધંભરો હતો નહી તે શખખથી તે ગરીબ નાંચાર લોકો દાડ તા. તારી વેચીને પોતાનું શુભશ કરતું ને શ (૨)કારને પંન ભરતું ને હાલમે વરશ ૭ શાત થાયાં દાડ તા. તારીનો ધંભરો રૂ. ૭૫૦) અંકે શારી શાતશો કીધો તેથી લોકો ગતુ નાચાર ને નાંકઉવત થાઈ ગીઉ ને જીએ મરે તે લોકો ઉપર તાલુખદાર પતેલ લોકોએ શરકારથી મોશલ ૩ કરાવીને રાંદો રાંદો ચોરત તા. બેવારેશ દોશીઓને જેથી ઉઠીને ઉભુ રેવાએ નહી તેવાં માંનશોને તાંહ શરકા(૨)ના મોશલ બેશારા ને તે નાચાર ઉપર શકતી કરાવી તા. બીજી ચોરતોને બોલાવીને શરકારની ગીઆટ ૪ ઉપર ઉભી રાખી એ પરમાંને લીઆંનશી ૫ કરીને કારતગ શુદ્ધ ૫ ઉપર રૂ. ૫) પાંચ એક દારે લઈ મેલા.” એ વીગેરે લખીને અરજ કરે છે કે “પેશવાઈ વખતની બેઠક તા. ખની ૬ તા. બીજી બાબદો રૂ. ૫૫૦૦૦) અંકે પચાંવંન હજાર અંગરેજ બાહદરે કારી નાખા ને શાહેબજી હમારાં ગાંમનાં રૂ. ૧૫૦) અંકે દોડશોની કાએનાથ છે. તેમો શરકારનો તકશીર કાંઈ નજર આવતી નહી બધો તકશીર કાહરબારી લોકોનો છે તેથી શાહેબજી બાબદ અંગ ઉપર લઈને હમો ગરીબ નાંચાર લોકોનો છુતકો કરે.”

એ સુમાલીની અનનુમનના કેટલાક શાહેબોએ ૧૭ મી મે ૧૮૪૩^૭ ને દીને અત્રેની અનનુમન ઉપર પત્ર લખી અરજ કીધી કે (ખ) નસેસાદારો માટે “ઘણાં વરશ થયાં હમો ગરીબ માંજીશોએ શ્રી મોરા તથા શુમારી તથા ડામકાના નશેશાલ જજી બેએને

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૩, પા. ૨.

(૨) પાવલો.

(૩) Ar. “મુહરિસલ” એટલે “tax-gatherer, bailiff,” ફર ઉગરાવનાર.

(૪) Guard.

(૫) અપમાન.

(૬) ખંજી.

(૭) ચો. ૧૫, બા. ૧૩૧, પા. ૧૧, (૪ થો બાગ).

પગાર દર માશ એકે રૂ. ૧૦) દશ આપતા હતા પંજુ હમો ગરીબથી હવે નીભાતું નથી ને એ ધરંમ બાબે ઉધરાણું કરીને અમોએ રૂ. ૭૦૦) શાતશો એકટા કરેલા છે તે પા. જીજીભાઈ દાદાભાઈની પાશે છે તે તમો લઈને તમારી નજરમો આવે તે ધરંમખાતાંમો નાંખીને એ નશેશાલને મહીનો તમો આપો તો તમો મેમખરોને તથા અંનજીમંનને ગણો મોટો શવાખ લાગશે.” એ બાબે જીજીભાઈ દાદાભાઈ શેરો કરે છે કે “એ રૂપીઆ શુરતનાં ફંનડમો નાંખીને તે ફંનડમોથી નશેશાલને દરમાઓ આપો તો એળી શવાખ ને ધરંમનું કાંમ છે.” પારસી પંચાએતના સંવંત ૧૯૦૩ (ઇ. ૧૮૪૮) ના હીસાખમાં (પા. ૯૧) આપણે પેહલ વેહલી એ સુવાલીની બાબદ જોઈએ છીએ. તેમાં આગલા સાલની બાકી તરીકે ૨૦૦૪૩૩૪ ની રકમ જમે થઈ છે.^૧

તા. ૨૮ મી મે ૧૮૩૮^૨ ને દીને અત્રેવાલા સાહેબો મોદીજી ઉપર

પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે ભાઈના ગરીબ
૫. ભાઈની અનજીમને જરથોશ્તીઓએ અત્રે અરજ કીધી હતી કે ત્યાં રવાંન
નરેસાલારો સંખંધી થાય છે ત્યારે ખાંધ્યા નશેશાલારોને પેહડવાનાં જીનું
માંગેલી મદદ. કપડાં મલી આવતાં નથી અથવા કોઈ વખતે ગેહાંન
તથા દાંડો તથા પતરૂં પજુ મલી આવતાં નથી. તે ઉપરથી
અત્રેવાલા સાહેબોએ મોદીજી ઉપર લખી અત્રેની પંચાએત તરફથી રૂ. ૩૬)
સુધીનો ખર્ચ કરવાને જણાવ્યું. તા. ૧૦ મી અક્ટોબર ૧૮૩૮^૩ ને દીને
અત્રેથી લખેલાં પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે મોદીજીએ એ કામ માટે રૂ.
૪૯૧૧ ખરચ્યા હતા; તેથી એ વરસ તો આપવાનું જણાવ્યું પજુ આવતે
વરસથી રૂ. ૩૬) શુધીનો ખર્ચ કરવાની તાકીદ કીધી.

તા. ૧૩ મી મે ૧૮૪૨^૪ ને દીને દમણથી કાવશજી ખેરાંમજી, જમશેદજી

જીજીભાઈ ઉપર પત્ર લખે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે
૬. વલસાડ ખાતે નવાં કે વલસાડ મધે નવાં દખમાંની જરૂરીઆત ઉપર ધ્યાંન
દખમાંની બાબદ. ખેંચાવાથી જમશેદજી જીજીભાઈએ પુછપરછ કીધી હતી.
તે પુછપરછના જવાબમાં નીચલી હકીકત માલમ પડે છે:—

(ક) વલસાડ ખાતે એક જીનું દખમું સંવંત ૧૮૩૩ (ઇ. ૧૭૭૭) નાં

(૧) સંવંત ૧૮૩૭ (ઇ. ૧૮૮૨) ના છાપેલા હીસાખ (પા. ૯૨) પ્રમાણે એ
રકમ બીજી રકમ સાથે મલી કુલે રૂ. ૨૫૦૦ ની પેટાં રકમથી “શ્રી શુભાલી, મોરા તથા
ડાંમકા વીજેરના જરેતાજીતી રવાંનોને અવલ મંજલ પોહોચાવાનાં ફંડ”નું ખાતું પડ્યું છે.

(૨) ચો. ૧૪, બા. ૭, પા. ૬.

(૩) ચો. ૧૪, બા. ૧૯, પા. ૧૩.

(૪) ચો. ૧૫, બા. ૧૦૪, પા. ૧૫, (૩ જો ભાગ).

માલમાં, એટલે આ અરસાથી ૬૫ વરસ આગમય, બાંધાયું હતું પણ તે ધણીક જગ્યાએથી ભાંગતુટ થયું હતું. તે પછી ઇ. સ. ૧૮૩૦ માં એટલે આ અરસાની ૧૨ વરસ આગમય નવુ દખમું બાંધવા માટે મુંબઈની પંચાયતને હીશાયે તાંણા પણ પુરાયો હતો, પણ “વલસાડની અનબુખન ખાતે એકદેલી નહી, તેના શબખથી જે તાંણા પુરી પાએઓ બાંધેલું છે,” તે કામ અધુરું રહી ગયું. જિંડવાદાનાં દખમાંનાં કદનાં જેવાં દખમા કાજે તાંણા પુરેલો હતો. એ જિંડવાદાનું દખમું ૮૭ કે ૮૮ પાએરીનું છે, તે ઉપર ૬૫ હજાર રૂપ્યાનો ખરચ તે બાંધતી વખતે થયો હતો. એ ખર્ચ ઉપ્રાંત લાડી પથ્થર લોહડું શીશું વગેરે મુંબઈથી ગયું હતું તેનો ખર્ચ બુદો. એટલે ૬૫ હજાર અને પથ્થર શીશું લોહડું વગેરેનો બુદો ખરચ એ વલસાડનાં દખમા માટે અડસટવામાં આંચો. એ બાબે તા. ૧૬ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૨ ને દીને વાડીઆ નવરોજી, જમશેદજી જીજીભાઈ પર પત્ર લખી એ દખમાંનાં ફંદમાં ભરાયલા રૂપ્યાના સંખમાં બે લીસ્ટો મોકલી આપે છે. ૧. જે રૂપીઆ ભરખને વસુલ થયલા તેનું અને ૨. ભરાયલા પણ વસુલ નહી થયલા તેનું. તેમાં લખે છે કે “માંજીકજી જીનાં પાશેથી એ બાબે લખેઉં કરવું” તેના ખરોડખી અરદેશરને દીન પ થાએઆ આપેઓ છે તેખી જીવાને મુરખીજીની નજરમો જે કંઈ આવે તે ફેરફાર કરવું ને પછે શરવે શાહેખોને દેખાડી શરવેનું કંનશુલત લેખનેર દરૂશત કરીએ.” વલસાડના દખમાનું ફંદ વીકાજી મેહેરજીને ત્યાં એકથું થાતું હતું. તેના તા. ૨૮ જુન ૧૮૪૫ ને દીને વીકાજીએ કુલે રૂ. ૧૧૦૮૬૫૧૧ પંચાયતના તરસ્તીઓને હવાલે કીધા.

તા. ૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૬નાં જીવનજી રતનજી ખીલીમોરીઆના લખત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ ધણીને રૂ. ૧૨૦૦૦ ની રકમથી એ દખમાનું કામ ઉધરૂ સોંપવામાં આંચું હતું. અસલ જીનો પાયો નાંખેલો હતો તે ઉપર ૬૦ પાએરીનું દખમું બાંધવાનું ઠેડંચું હતું. એજ રકમની અંદર એ ધણીએ અસલ જીની સગડી હતી તે દરૂસ્ત કરી આપવાનું “હક માંજેક દશતુર તથા મોખેદોને ઘટારત છે તે આશોદાદ” આપવાનું અને ઇબતતી વખતે ગામનું જમણ ખી કરવાનું કળુલ કર્યું હતું. ધરમનું કામ સમજી બે રૂ. ૧૨૦૦૦ માં ઉગાલો થાય તો બાકીના રૂપીઆ પંચાયતમાં પાછા આપી દેવાને અને વધારે ખરચ થાય તો પોતે ગાંધથી ભરવાને ખુશી દેખાડી.

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૦૬, પા. ૧૫, (૩ બે ભાગ)

(૨) Consent લેખને અથવા Consult કરીને.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૬, પા. ૫. (૪) ચો. ૧૬, બા. ૫૪, પા. ૨૦.

તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૩ ને દીને ખરશેદજી રૂશતમજી દેશાઈ,
તેમુલજી જામાજી દેશાઈ, રૂશતમજી હોરમજી મોદી વીગેરે

૭. વડોદરા ખાતે ૩૨) જન અત્રેવાલા શાહેબોને અરજ કરે છે કે
દખતુ. “વરેહરામો ઘણી મુદત થઈ બેહેદીન લોકોની વશતીને

જમાવ થયો પંજુ કેઈ બેહેદીનની કબ્જા આવી પોંચે છે
તારે શ્રી ભરૂચ શેહેર કોશ ૩૦ અશલ મોટું પંતતક છે તાંહાં તે બેહેદીનોનાં
રવાંને ભરૂચને દુખમે પોંચાડવું પડે છે તેથી મોટી તશદી પાંખીએ છેઈએ
તે ઉપરથી ઉઘરાંણું કરી તથા તમો શાહેબોની મોટી મદદ પોંચેઆથી દોખમુ
તઈઆર થઈ અને ભરૂચના દશતુરજી તથા મોબેદોને બોલાવીને ઇંજાવેઈ છે
પંજુ નીચે લખેલી બીનાં વનાં કાંમ ચાલતું નથી.” એમ જણાવી દખમાં
આગળ બાહરનાં રવાંને શાઈ એક ગટકો, એક કુવો અને એક નશાખાનું
બંધાવાની અને એક નશેશાલારની જોર અને દખમાં આગળ ચોકી કરનાર
માણસ, એ શરવની અને શાથે એક દરેહમેહર અને બરશતુમવાળા મોબેદોની
એક જોડની સગવડ કરી આપવા અરજ કરે છે. તેઓ જણાવે છે કે એ
સર્વની સગવડ ન હોવાથી “દોખમુ” ઇંજાવેલું તઈઆર થાએલું બંધ પડી
રહેલું છે.”

સંવત ૧૯૦૨ ૨ (સને ૧૯૪૬) ની નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે
રાંડેલનાં નવાં દખમાં માટે અત્રે ઉગરાંણાની ટીપ ફરતી

૮. રાંડેલનાં દખમાની કરવામાં આવી જેની શરૂઆત સર જમશેદજીએ રૂ.
બાબદ. ૧૧૦૦ ભરી શરૂ કરીધી.

આગલાં સાલોની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે મુકતાદ તાંકણે જે
અત્રે ફંડ કાજે લીસ્ટ ફેરવવામાં આવતું હતું, તેમાં

૯. આ અરસામાં ભરાતી રકમ અત્રેજ પંચાએતના ધરમખાતાંઓમાં વાપર-
બાહેરમાં ખાતે મુકતાદ વામાં આવતી હતી. પંજુ હવે આ અરસાથી સુરત, ભરૂચ,
તાંકણે મદદ મોકલવાની નૌસારી, બીલીમોરા, ગણુદેવી વીગેરે ગામોમાં મુકતાદ
શરૂઆત. તાંકણે મદદ મોકલવાનું શરૂ થયું.

(૧) મો. ૧૫, બા. ૧૨૫, પા. ૯ (૪ થો બામ).

(૨) મો. ૧૬ બા. ૮૦, પા. ૩૦.

તા. ૨૬ ઓગસ્ટ ૧૮૪૧ ને દીને “શ્રી દાદાર હોરમજદની મદદ છે” એવાં

મઠાળાંથી વગર સહીના એક સામાન્ય સરકયુલર કાઢ-
(ક) સુરત. વામાં આન્યું હતું તે ઉપરથી દીસે છે કે ઇ. સ. ૧૮૩૭

નાં સાલથી મુબઇથી સુરત ખાતે મુકતાદ તાંકણે ગરીબોને નાણું વેચવાનું શરૂ કરવામાં આન્યું. એમાં લખે છે કે “શ્રી સુરતમે આ-
પ્રીએતનાં શબ્દથી ગરીબ આલમ ઘણીજ નાચારીનાં હાલમે છે તે આજ
વરશ ૪ થયાં થી મુબઇથી મુકતાદને ટાંકણે કંઈ વેંહચવાનું મોકલતા હતા
ને ગીએ વરશ માઈ શેક બાગીરબાઈ પાશે એ ટીપ મોકલી હતી તે પાછું
મોકલાવીને કેવડાવીઉં જે સુરતનું કંનડ થઉં છે તે મધેથી અપાવાનું લખે.
હવે શ્રી સુરતનાં શેઠીઆ એ ધરંમનું કાંમના ચલાવનારાઓ હંમણે વાંણીઆ
લોકોનો મેલોર ભરાએ છે તાંભેવા બંએ છે તેથી એ લુટું ધરંમનું કાંમ હજુરની
ઘડી શુધી તાં પડી રહીઉં છે ને ગરીબ લોકોને કશું પોંચતું નથી તેથી જે
શાહેબને તોપ્રીક પરવરદેગારે આપી હોએ તે આએ ધરંમની ટીપમે ભરે જે
તે ભરનાર શાહેબને એનો બદલો બમણો આપશે.” એ ટીપમાં વધતામાં વધતી
રકમ રૂ. ૨,૫૦૦ ની જમશેદજી જીજીભાઈના છોકરાઓની કુા. એવે નામે છે.
બધા મલી રૂ. ૫૧૦૬ ભરાયા છે. સુરતથી ફ્રાંસજી કુંવરજી અને હોરમજી
દાદાભાઈના અત્રેના શાહેબો ભેગા વગર તારીખનાં પત્રની^૩ એક નકલ છે, તે
ઉપરથી દીસે છે કે ઉપલાં વર્ષની આગમચનાં એક વરશમાં “રૂ. ૪૫૦૧ નું
ઉઘરાણું કરીને ગરીબ લોકોને મુખતાદ માંડવા શારૂં મોકલેઆ.” એ બાએ તેઓ
લખે છે કે “તેથી તે ગરીબ લોકોને વેંહચી આપા છે. તે ગરીબ લોકોએ
શાહેબનાં હકમાં હજાર હજાર તરાંહની દુવા માંગી તે શેઠજી શાહેબોને આંમીન
થાએ.” એ ટીપમાં મોકલતી રકમ રૂ. ૧૫૦૦ ની જમશેદજી જીજીભાઈની અને
રૂ. ૧૦૦૦ ની વાડીઆજી બાગીરબાઈ નશરવાંનજીની છે. એ ટીપ સને ૧૮૩૯
નાં સાલની દીસે છે.

તા. ૨૬ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૨ નાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં “શરવે
શાહેબોની જનાંબમે અરજ” એવી રીતે કરેલાં શરકયુલર ઉપરથી નીચલી

-
- (૧) એ. ૧૫, બા. ૬૯, પા. ૨૨. (બીએ ભાગ).
(૨) ગોકલ અસ્તમીનાં તેહેવાર પર હજુર પછુ સુરતમાં મેમો ભરાય છે.
(૩) એ. ૧૫, બા. ૧૭, પા. ૧૭.
(૪) એ. ૧૫, બા. ૧૮૮, પા. ૧૭, (૩ જે ભાગ).

હકીકત માલમ પડે છે: આગલાં વરસમાં “શુરત ખાતે હુંડી રૂ. ૫૦૦૦) ની ગરીબ જરથોશતી ઓને વેંહચવા બીડી હતી તે પંનચાતનાં ધરંમની મેનીજનાં કરનાર શાહેબોથી બનેઉં નહી.” તેથી હોરમજી દાદાભાઈ આલપાઈવાલા મારફતે વેંહચની થાઇ હતી અને કુલે ૧૪૧૬ જણને રૂ. ૦૧ થી ૨૫ સુધી આપવામાં આવ્યા હતા તેમ કરતાં કુલે રૂ. ૫૨૬૭ નો ખર્ચ થયો હતો. એ વધારાના રૂ. ૨૬૭ હોરમજી આલપાઈવાલાએ પોતાની ગીરોથી ઉમેર્યા હતા. એવણુ વધુ લખે છે કે “જે ઘણી ખરી આશાંમીને રૂ. ૦૧ તથા ૧) તથા ૨) તથા ૩) તથા ૪) ની આશાંમી ઘણી છે હેવી રીતની આપડી કોમ ગરીબ છે હમે વીચાર ધારેઓ હતો જે હોંણુને વરશ પંણુ ટીપ કરીને થોડી હુંડી વાલીએ. પંણુ વલી વીચાર કીધો જે ઘણા ખરા શાહેબોનાં ઘેઆંનમો હેતું છે જે આપડે શુરતનું ફંનડ કરી આપેઉં છે તે મધેથી શરવે કરશે. પંણુ ગરીબી ઘણી ને ઉપજ મધે તો રૂ. ૫૦૦૦) ની વરશ ૧ ની ગણ્યાંએ તે મધે પંનચાતથી ચાલુ ખરચ હંમણે જારી કીધો છે તેથી હમારા ધારેઆમો કંઈ જાહજો વધારો ફાલતુ નહી પડતો હશે તારે એ બીચારા ગરીબો તો વાટ જોઈને નાંચારીને લીધે બેશી રેહશે તેવું શરૂ નું ને શેવકની તરફથી રૂ. ૩૫૦૦) પાંતરીશોની હુંડી એ શાહેબો ઉપર વાલવા ધારી છે તોપંણુ એટલા રૂપીઆ એ શરવેને.....પુરા નહી પડે તેથી શેવકની અરજ આ છે જે હોંણુને વરશ આપડી પંનચાતનાં ફંનડ મધેથી રૂ. ૧૫૦૦) અપાવાની રજા આપો તો એ જેવો મોટો શવાબ બીજો કશો નથી.” એમ જણાવી જમશેદજી જીજીભાઈ અત્રેની પુ’જના કેટલાક આંકડા આપે છે એવું ટેખાડવા કાજે કે અતરેથી એ રકમ શેહલથી આપી શકાય. એવણુ વધુ જણાવે છે કે ભરૂચ, નવસારી, ઉડવાડા વગેરે એવણે પોતાને ત્યાંથી વેંચવાની ગોથવણુ કીધી છે. વાડીઆ નવરોજી આ ગોથવણુ ખહાલ રાખી જમશેદજી જીજીભાઈને ઉપધાર માની જણાવે છે કે “એ શાહેબનો મોટો ઉપકાર ને હેશાંન (જાણુ) વું જે આપરા પંનચાતનાં ફંનડ બાબે તથા તેહને વધા-

(૧) એ આગલ જણાવેલાં સુરત પારસી ચેરીડી ફંડનો ઇશારો છે.

(૨) વચમાંનાં હરફની જગ્યા ખાલી છે તેથી શું સમજ છે તે સમજ પડતો નથી. આ ચોપડો અસલ નથી, નકલ છે. કદાચ “તેવું” સમજીને.”

સ્વાની તદ્દભીર તથા રીગલેર^૧ હીશાખ ઉપર પોતાનું કાંમ વખતે પકતું નાંખીને તે કાંમ શરંનભંમ પોંચાડેય તેથી ખોદા તંદરોશતી બખશી.”^૨ બીજા શાહેબા પણ જમશેદજી જીજીભાઈની સુચના પસંદ કરે છે.

તા. ૧ લી અકતોબર ૧૮૪૧^૩ ની પોંહચવાળી એક નોંધ ઉપરથી માલમ

પડે છે જે ૧૮૪૧ નાં વરશમાં “ભરૂચની અનંજીમનનાં
(ખ) ભરૂચ. જરતોશતી ટોલાનાં ગરીબ લોકને ધરંમ ખાતે મુખતાલનાં

ટાંકણું ખરચને શાઝં મોદલવા વીશેની ટીપ,” એવે નામની ટીપ ફરતી કરવામાં આવી હતી જેમાં કુલે રૂ. ૮૦૬ ભરાયા હતા. તે ત્યાં વેંહચવા માટે વકીલ શેરીઆરજી બેરાંમજીને સપુર્દ કરવામાં આંખ્યા હતા. એ ટીપમાં “મુમબઈની અનંજીમનની તરફથી ” રૂ. ૭૫) ભરવામાં આંખ્યા હતા.

તા. ૩૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૨^૪ ને દીને “શરવે શાહેબાની ખેદમતમો

અરજ એ છે જે” એવી શરૂઆતથી એક સરકયુલર

(ગ) નૌસારી, બીલીમોરા, કરવામાં આંખ્યું છે જેમાં લખ્યું છે કે “આપડી જર-
અદેબી, વાગેરે. શુશતી કોમની આલંમ ખાહાર દેશાવર મંધે ઘંણી

ગરીબી હાલતમો છે તેનાંની કશી રીતે પરવરશી થાતી નથી. હંમણે શ્રી સુરત ખાતે તથા શ્રી નૌશારી તથા શ્રી ઉદવાડે ખાતે આપડી પંનયાતથી ડોશલાંને ટાંકણાંશર રૂ. મોકલા છે ને બીજાં ગાંમ નાહાલાં ઘણાં છે તેનું લીશ આંખે કાગલની શાયે છે તેથી વાકેફ થાવું ને જે શાહેબાની મરજી મૂજબ આંખે મંધે ધરંમખાતે ભરવું.” એ ટીપમાં કુલે રૂ. ૧૫૪૬) ભરાયા તેમાં “૨૨૫) શ્રી પંનયાત ખાતે હા. વાડીઆજી નવરો-
જીજી જમશેદજી ” એવે નામે ભરાયલા છે. તેમાંથી રૂ. ૧૨૧૬-૩-૦ નીચે પ્રમાણે ગામે ગામ વાલવામાં આંખ્યા હતા : ૩૩૦) દમણ. ૧૫૦) નવસારી. ૮૨-૬ બીલીમોરા. ૫૦) ગણદેવી. ૬૦૦) સુરતને લગતાં ગામો. ૬-૧૩ હુંડીનો વટાવ થાયો. આ ટીપ ઉપરથી દીસે છે કે સુરત અને ભરૂચ ઉમાંત બીજાં ગામોમાં મુકતાલ ટાંકણે નાણું વેંહચવાની શરૂઆત ૧૮૪૨ નાં સાલથી થઈ હતી.

(૧) Regular. (૨) બખશે.

(૩) એ. ૧૫, બા. ૮૩, પા. ૨૮ (બીજો ભાગ)

(૪) એ. ૧૫, બા. ૬૬, પા. ૧૧ (૩જો ભાગ)

તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૩ ^૧ ને દીને મુકતાફ તાંકણાં આગમચ બાહર ગામ રૂપીઆ મોકલવા માટે જમશેદજી જીજીભાઈ બધાં ગામો માટે સામતું સરકયુલર કરે છે. એ કામ માટે તેવણ અનનુમનનાં ફંડમાંથી આ સાલ રૂ. ૩૦૦૦) ની માંગણી કરે છે. એ ઉપરાંત ફરદુનજી પારખનાં મુકતાફ તાંકણે મદદ આપવાના ફંડમાંથી રૂ. ૩૦૦) અને પોતાના અને ધણીઆણી આવાં-બાઈનાં ધર્મખાતામાંથી રૂ. ૬૬૦૦) અને વાડીઆજી દાદાભાઈ પેસ્તનજીનાં ફંડમાંથી રૂ. ૩૫૧ એમ મલી કુલે રૂ. ૧૦૨૫૧ મોકલવાની પરવાનગી માંગે છે.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૪૭ ^૨ ને દીને સોલાપોરના કેટલાએક સાહેબો એક પત્ર લખી ત્યાં ગુજરી ગયલા એક ગરીબ રેહ-

૧૦. સોલાપુરથી એક વાસીનાં ૬) બચ્ચાંઓને અત્રે મોકલી આપે છે, એવું ગુજરી ગયલા પુરૂષનાં લખીને કે, તમો મુરખીજીઓનાં કદંમ આગલ મોકલાવી ૬) બચ્ચાંઓને અત્રે પંચા- દીધાં છે કે “તમો શખી તમેના ખાવંદોનાં ખાશ એતપર મોકલી આપવાં. ખબંણાથી ઘંણાએક ગરીબ બેવારશીઓ પરવરશ થાએ છે તેહમાં એખી બચાંવોની પરવરશતી થાશે.”

XII

સુરત અને મુંબઈની પારસી પંચાએત વચ્ચેની બાબદો.

આગલા બાબ(પા. ૫૬૩) માં સુરતના એક મુગા-બેહરા દસતુરની બાબત જણાવી છે. તા. ૨૪ મી મે ૧૮૩૮ ^૩ ને દીને અત્રેવાલા

૧. સુરતના મુગા- સાહેબો સુરત મોદીજી રૂસતમજી ઉપર પત્ર લખે છે, તે બેહરા દસતુર બરજોરજીના ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ દસતુરના બેટાને પંચાએતવાલા છાંદરા જમશેદજીની બાબદ. સાહેબોએ મુંબઈ ખાતે તેડાવ્યો હતો. મુગા દસતુર બરજોરજીએ પોતાના બેટાને લાંબે વખતે મલવાની ખાહેશ થવાથી મુંબઈવાલા સાહેબો તે દસતુરખંદાને સુરત મોકલી આપે છે અને લખે છે કે “હિનાં બુજરગોની ઉપર નેગા કરીને જેવી રીતે હેવંનનું ભણ થાએ તેવો બંદોબશત જરૂર કરી આપજો.” એ દસતુરખંદા જમશેદજી સુરત ગયા ત્યારે

(૧) ચો. ૧૫, બા. ૧૪૪, પા. ૧૯.

(૨) ચો. ૧૬, બા. ૮૯, પા. ૩૮.

(૩) ચો. ૧૪, બા. ૬, પા. ૬.

તેવણને તા. ૪ થી જુન ૧૮૩૮ ને દીને એક શાલ ફરદ ૧) રૂ. ૫૭) ની આપી હતી અને સાથે આશરે રૂ. ૧૦૦) રોકડ આપ્યા હતા.^૧

સુ'બઈવાલા સાહેબોનાં ઉપલા પત્રનાં સંબંધમાં સંવત ૧૮૬૪ નાં આશાઠ વદ ૧૩ ને વાર ગરેઉ? (તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૩૮) ને દીને સુરતવાલા સાહેબો એદલત કાવશત અને બમનત મંચેરત, દસ્તુર જમશેદજીનું લઘુ કરવાને માટે મરત જણાવે છે પણ જણાવે છે કે એવણને કોઈક સાહેબો “નેક મશલત આપતા નથી.”

એવું દીસે છે કે સુરતની અનજીમને આ અરસામાં સુ'બઈની સરકારને પોતાનાં દખમાને લગતી જમીન બાબે અરજ કીધી

૨. સુરતની અનજી- હતી કે સરકારે તે જમીનની ખંડણી માફ કરવી. તે મનનાં દખમાની આગલી અરજની વગર તારીખની નકલ^૩ અત્રેની પંચાયતને તવારીખ વીગરેની નોંધ. દફતરે નીચલે મથાલે છે:—“મોટા દરજનાં નાંમવર

ગવરનર તથા કોનશલના સાહેબોની ખીદમતમાં સૂરતનાં પારશીની અનજીમન નીચે શહીનાં કરનાંરાવો મોટી નમંનતાઈથી અરજ કરીએ છેએ જે.” આ ઉપરથી દીસે છે કે એ અરજ જે ગુજરાતીમાં છે, તે અસલ અંગ્રેજીમાં હોય અને તે અત્રેની પંચાયતે મારફતે રવાનાં કરવામાં આવી હોય. એ અરજમાં લખવા પ્રમાણે “આશરે વરશ ૩૦૦) ઉપર દીત્રીનાં બાદશાહ શરકારે સુરતનાં પરગણે ચોરાશીનાં મોજે ઉમરવાડામાં જમીન વીધાં ૧૦૦) બખશીશ કીધી” હતી તેનાં અસલ ફરમાને શુમ થવાથી સુરતનાં લોકોએ અરજ કરવા ઉપરથી “આલમગીર” બાદશાહે હીજરી શને ૧૧૬૭ નાં શાલમાં પાછો નવો ફરમાન કરીને તેમાં હેવો હાકમ લખેએ છે જે એ જમીન મચફરની કાંઈથી ખણી કે ખેરાજ લીએ નહી. જેટલી પેદાએશ આવે તે એજ દખમાંએ વીગરેનાં ખરચનાં કાંમમાં હંમારા લોકોને શાફ હંમેશ ને હંમેશ બખશીશ આપી દીધી છે. તેથી તમો સાહેબોને રાશન થાવા આવે

(૧) ચો. ૧૪, બા. ૮, પા. ૭.

(૨) ચો. ૧૪, બા. ૧૧, પા. ૯.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૦૩, પા. ૫૨.

(૪) આલમગીર ખીજો.

અરજી શાયે તે અશલ બાદશાહી ફરમાનની નકલ શામેલ કીધી છે.” એ અરજીમાં જણાવે છે કે તે પછી આશરે ૧૮૫ વીધાં જમીન સુરતનાં લોકોએ વેચાતી લીધી હતી. એ વેચાતી લીધેલી જમીનની ઉપર સરકાર રૂ. ૧૪૨)૫-૭૫ઈ દર શાલ ખંડણી લીએ છે. તે ખંડણી ભરવાની સુરતના પારશીઓની “ઘેરોજગારીને લીધે” શકતી નથી. આ અરજીમાં વધુ લખે છે કે “કલેક્ટર શાહેખનાં તાલુકદારોની શંને ૧૮૪૬ ના શાલની છેલ્લી રશીદની નકલ એ મધે બીડી છે.” વધુ લખે છે કે છેલ્લી “મોટી આફતભરેલી આગ લાગવાને લીધે આખું શેહેર હેવું તો પાએમાલ થાઇ ગઇ જે તેનું બએઆન હંમારે લખવાની જરૂર નથી શરકારને શરવે રોશન છે.” સર જમશેદજી જીજીભાઇ નાઇટની પોતાની ગીરોની મદદથી અને આખી અનબુમનનાં ઉગરાંણાંથી “શેહેરનાં ગરીબ લોકોની લાચારગી ટાલવાને શારી મદદ કરે છે તેહવું છતાં પૂરું થાતું નથી.” વધુ જણાવે છે કે આગલ એ જમીનની આમદાની દર સાલ રૂ. ૭૨૫) આવતી હતી, તે હવે રૂ. ૩૮૫) ની થઇ ગઇ છે. સેવટે અરજ કરે છે કે “જેમ આગલા જમાનાંમાં દીલીનાં બાદશાહે એ શારા વખતમાં જમીન મચકૂર બખશીશ કીધી છે તેમ હાવા મોટા શંકટ ભરેલા વખતમાં શરકાર દોલતમદાર એ મૂરદાંવોની જમીનની ખંણીનાં શેહેજ રૂ. મચકૂર ને શારૂં રહેંમ લાવી માંશીનો હોકમ ફરમાવશે તો એ રૂ. તંમારી ગરીબ રઇએતના મદદ ખરચ વીગરે ધરંમનાં કાંમમો દાખલ થાશે તો તે થાઆથી તંમારી શરકારને ગરીબોની દૂવા લાગશે તો એમ બનવાને તંમારી હબૂરીથી કાંઇ અજબ નથી. વાશતે આએ અરજને તંમારાં પવીતર ઘેઆનમાં લઇ કલેક્ટર શાહેખ ઉપર માંશીનો હોકમ લખી મોકલશે.....” એ અરજીની હેઠે ઉપર જણાવેલા ૧૮૫) વીધાંની જમીનની વીગતવાર હકીકત આપે છે.

અહીં આપેલી બીજી હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ જઆ ઉપર “ચાંદલા વેરો” નામના વેરાનાં રૂ. ૮૫ લેવામાં આવતા હતા. વધુ જણાવે છે કે “એ વજીફાની જમીન પરચૂરંણુ લોકો પાશેથી કકડે કકડે પંનચાતની તરફથી બરે વગ ફવેઓચ તારે વેચાતી લીધી છે ઘંણીખરી નાંતાંભાઇ મોદીનાં વખતમાં ને કેટલીએક તારપછેની ને બાજે જમીન કોઇએ લઈને પંનચાતને નજર આપેલી છે તે આપનાર તથા લેનારનાં નાંમ શુ-ધાંનું કબાલાવોનું લીશટ એ મધે બીડે છે.” એ હકીકતમાં આગલું પાદ-

શાહી બખશેશ નામું ગુમ થવા બાબે લખે છે કે “તેહનૂં પાદશાહી ફરમાન શેવા શંમલાનાં? ફીતૂરનાં વખતમાં ગૂંમ થાઈ ગઈ તેથી આલમગીર પાદશાહની મોહોરનૂં નવૂં ફરમાન થાએલૂં મોબુદ છે.”^૨

આ અરસામાં તા. ૨૫ મી સપ્ટેમબર ૧૮૪૮^૩ ની એક હીસાબની નોંધ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. એ નોંધ રૂ. ૧૫ “શેહર બજારની

૩. સુરત ખાતે જોત જોત લેનાર જમણુ ૭) ને રૂ. ૧૫)” એ પ્રમાણે છે. એનાં લેનારાઓ સંબંધી નોંધ. પેતામાં નીચલી ૭ જગ્યાઓનાં બજારની જોત લેનારા ધણીઓનાં નામે અને તેઓને દર માસે અપાતા પગારની રકમો જણાવી છે: ૧. ચઉટાતું બજાર. ૨. ભરણપોરી ભાગલતું બજાર. ૩. વરીઆવા ભાગલતું બજાર. ૪. જાંપાતું બજાર. ૫. નૌસારી ભાગલતું બજાર. ૬. ચોક બજાર. ૭. નાનપોરાતું બજાર. “જોત લેનાર” એ શબ્દો બાબે એવું દીસે છે કે અસલમાં આપણાં લોકોમાં એવી ખાસ ધાર્મિક લાગણી હતી કે ચેરાગ બુજવવો નહીં પણ તેની બલતી જોત, ઉપરથી કાતરે કાપી લઈ તે, ઘરના આતશમાં મેલવી દેવી. ચેરાગ બુજવવો એ ગુનાહતું કામ ગણાતું હતું. હવે બજારમાં કામ કરનારા પારસી ભાઈઓને દુકાન ઉપર સાંજ પછી કામકાજ માટે ચેરાગ કરવા જોઈએ. તે ચેરાગોની જોત તેઓ કેમ મેલવે? તે ઉપરથી એવો રેવાજ દીસે છે કે અનબુમન તરફથી જુદાં જુદાં બજારો માટે પારસી માણસો ઠેકવી આપેલાં કે જેઓ દુકાન બંધ કરતી વખતે દુકાનો ઉપર જઈ તેઓના ચેરાગોની જોત પોતાનાં કોઈ વાસણમાં એકઠી કરી પોતાના યા બીજા કોઈ ઘરના આતશમાં મેલવે. એવા કામદારોને રૂ. ૨) થી રૂ. ૩) નો માસીક મુસારો આપવામાં આવતો હતો.

સુરતની અનબુમનના ખાતામાં “નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ

૪. શુરતની અનબુ- પેહેલા બારોનેટ સાહેબે ભાઈ મંચેરશાહ એદલજી ધનજી- મનનાં ખાતામાં જમશેદજી ભાઈ મહેતાના પુનમાં” એવી રીતે રૂ. ૧૫૦૦ની રકમ આપેલી

(૧) શીરાજી શંભાજી.

(૨) આ ફર્માનના ગુજરાતી તરજુમા માટે જુઓ સંવત ૧૯૦૩ (સને ૧૮૪૬-૪૭) નો પંચાએતનો છાપેલો હીસાબ પા. ૬૯ થી ૧૦૫.

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૧૩૧, પા. ૮૧.

જીજીભાઈએ મંચરશા જણાવ્યામાં આવે છે.^૧ તે બાબે જમશેદજી જીજીભાઈએ એદલતી ધનજીભાઈની તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૪૮ ને દીને “શરવે નેયતે આપેલી રકમની અનબુમનની ખેદમતમે અરજ” એવી રીતે ઉચ્ચમણમાં બાબદ.

વંચાથલાં પત્રની નોંધ પંચાએતનાં દફતરે મલે છે.^૨

તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૮^૩ ની એક નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સાલમાં “શ્રી શુરતનાં ધરમનાં ફંનડ” મધેથી

૫. સુરત ખાતે સુરતમાં કુલે ૧૪૬ ધણીઓને દર માસે રૂ. ૩૫૨) નો ગરીબાને અપાતી મદદની મુસારે આપવામાં આવતો હતો. તેઓનાં ત્રણ ભાગ કરની હકીકત. વામાં આવ્યા હતા.

૧) “હાંધરા માંજુર” કુલે જણ ૨૧.

૨) “લૂલા તથા લાંગડા તથા આબરી તથા જઈફ વીગરે જણ ૮૬”

૩) “ગરખૂણીઆ ૪ આખરૂવાલા હાલ લાચાર” જણ ૩૬.

એ વખતની વાટણીની નોંધ ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં સુરત ખાતે ૬) નસાસાલારો રોકાયલા હતા. તેઓ ઉપ્રાંત એક સગડીવાલો માણસ અને એક નશાખાનાંવાલા બાઈ એમ બીજાં બે માણસો હતાં.

નવેમ્બર ૧૮૪૮^૪ નાં જમશેદજી જીજીભાઈ અને સુરતવાલા એદલતી

હીરજીભાઈનાં પત્રવેહવાર ઉપરથી માલમ પડે છે કે

(બ) શુરતની મોગ- “નાશારીવાલા દશતૂરજી કેકોબાદજી રૂશતમજી હશત-ગની મુગલાઈ” બંધ થવાનો સવાલ ઉઠ્યો હતો.

સુરતથી એદલતી હીરજીભાઈ લખે છે કે “બીજાં મુરખીજી શાહેબજી શેઠજીએ નાશારીવાલા દશતૂરજી કેકોબાદજી રૂશતમજી

(૧) જુઓ મુખબની પારસી પંચાએત સાથે સંબંધ રાખતાં કેટલાંક ખાગંઓના હીસાબો, ઇ. સ. ૧૮૨૫-૨૬, (પા. ૧૪).

(૨) ચો. ૧૬, આ. ૧૧૮, પા. ૬૮ તથા ચો. ૧૬, આ. ૧૨૩, પા. ૭૩.

(૩) ચો. ૧૬, આ. ૧૩૧, પા. ૭૮.

(૪) ઘેરના ખુણામાં બેસી રહેનાર આ શબ્દથી થોડાક આખરૂદાર આદમીઓ કે જેઓ તંગદસ્તીમાં આવી પડ્યા હોય, તેઓની મતવચ્ચ દીસે છે.

(૫) ચો. ૧૬, આ. ૧૩૩, પા. ૮૩.

હથતગની મુગલાઈની ખીનાં લખી કે તમારે તાં શરકારની હરખત ચાલેઆ કરે છે તેનું શમાધાન શાંમલેઆમાં આવે છે તેનું જાણવું એ જે શરકારની દીકટા ઘણી ચાલે છે. જે શાહેબ પાશે મુગલાઈ છે તે ઘણીઓ આજ વરશ ૬) થયાં રૂ. ૧) પાંમતાં નથી. નીશે^૨ શરકારવાલાવેને તે ઘણીનાં ઓચરો મંગાવીને તેની નકલ ઉતારી લીધી છે ને તેનો ઉતર વાલેઓ કે અંમો બોલાવીએ તારે આવજો આપાનો દરખ^૩ અંમારા હાતમો નથી. કોરટ દરખટરનાં^૪ હાથમાં છે. એ પરમાંણે ધારાથી ઉલટું જેવું નગર આવે છે તેથી શરકાર પોતે ઘણી થાઈને છીનવી લેવું છે.”

“મુગલાઈ”^૫ એટલે શું એ બાબે સુરતવાલા અરદેશર ધનજીશાહ ઉપલા શેઠ એદલજી હીરજીલાઈ પર તા. ૩ નવેમ્બર ૧૮૪૮^૬ ને દીને પત્ર

(૧) અરખી દીક્કત=Difficulty. (૨) કદાચ “નીશયે,” Certainly, ચોક્કશ.

(૩) હેઠે દરખ શબ્દ સમજાવ્યો છે ત્યાં જેવું.

(૪) કોરટ દરખટર તે “ Court of Directors ” દીસે છે. આ દરખટર શબ્દ આગલો “દરખ” શબ્દ સમજાવે છે. એ દરખ તે Direct, Direction શબ્દ દીન છે.

(૫) “ મોગલાઈ ” એટલે મોગલ અમલદારોને આપવામાં આવતો લવાજમ. (“ fees paid to Moghul or Mohammadan officers; ” Wilson’s Oriental Language Glossary p. 345). મી. એફ. આર. એ એચ. એલીઅન પોતાના બ્રેક ઝેઝેરીઅર (પા. ૩૫૦) માં એ શબ્દ માટે લખે છે કે “ Grants for the Moghulai shares of the revenue of a village, are chiefly found in use in the districts of the Surat Atthavisi. There are at present several moghulai allowances paid from the Navsari Division of the Gaikwar’s territory. Originally a charge upon land, which the grantees used to collect direct from the villages ; the grant since 1865-66 or Sanvat 1922, has taken the shape of a purely cash allowance paid from the Government treasury.” આ મોગલાઈની બાબમાં નાસારી ખાતે મી. જી. મ. દેશમ્બને લખીને પુણવતાં તેવજી પોતાના તા. ૩-૧-૨૯ ના પત્રમાં લખે છે કે “ દેશતુરજી કેકાયાદજી રૂશતમજી તે દેશતુર દારાજી માલી-આરજીના બપાવાને ના. ગાયકવાડ સરકારમાંથી મોગલાઈ હક્કના દર સાત રૂપિયા મળતા હતા તે બાબત તેમની કારકીરદમાં વરવાંધાં ઉઠ્યા હતા, પણ કેકાયાદજીના વડીલાને મળતો એ હક્ક આજે પણ ગાયકવાડ સરકારમાં કાયમ છે, અને તેમના વારસને હજી એ હક્કના રૂપિયા નવસારી તીજેરીમાંથી મળે છે. એ કિસ્સો ઘણો લાંબો છે. મરદુમ દેશાઈજી મેહેરવાનજી રૂશતમજીના વારસાને ત્યાં એ મોગલાઈ હક્ક ગીરો મુકાયલો તેની પતાવટ થવાથી હજી મેરવાનજી રૂશતમજી દેશાઈજીના વારસાને નવસારીની સરકાર તીજેરીમાંથી એ હક્કના વારસિક રૂપિયા મળે છે.”

(૬) ચો. ૧૬, બા. ૧૩૩, પા. ૮૩.

લખે છે કે “એ મુગલાઈ અશલ બાદશાની હજુરથી દરગાનાં લોકોનાં ખરચને વાશતે આપેલી છે તારે એ મીલકત ધરંમખાતે આપેલી ખુદી માલંમ પડે છે ને એને ફારશીમાં વકફ કેહે છે ને જારે મેહરખાંન શર જંમશેદલ શાહેબનો વીચાર હોયો છે કે એ મીલકતને ખરીદ કરીને ધરંમખાતે આપવી તે હંમારી નજરમાં દુરશત નથી. શાથી જે એ મીલકત ધરંમખાતે અપાઈ ચુકી છે ને વડી આગલ કેઈ વખતે તકરાર પડે તારે શરકાર હરકત લેશે કે એ મીલકત વકફની છે તે બાંણીને શ્રુ કરવાને ખરીદ કરી તારે તેહનો જવાબ દેવાને મૂશકેલ પડે.” જમશેદલ લખાઈએ “નોશારીવાલા દશતૂરલ કેકોબાદલ ફશતંમલ હશતગની મુગલાઈની બીનાં લખી” તે ઉપરથી એ યુદ્ધપરંથ શરૂ થઈ હતી.

આ પત્ર વેહવારમાં તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૮ ની મી. ઇદરૂશ (Idroos)ની સહીની જાહેરખબર સુરત જલ્લાની દીવાની અદાલત તરફથી જે બહાર પડેલી તેની નકલ આપવામાં આવી છે કે “શરકાર ફટખનાં પોશણ ઇઆ મદદ માશને વાશતે કોઈને જાગીર આપી હોયે.....તે જાગીર દેવાની શાંનમાં આપી શખતા નથી.”

XIII.

પરચુટણ બાબદો. તેમાં જમશેદલ લખાઈનો પોતાના ખાંનગી ધર્મખાતાં બાબેનો અકાબરો ઝોગો પત્ર.

રોજ ૧૭ માઈ ૭ તા. ૧૨ મી એપ્રિલ ૧૮૪૪^૨ ને દીને ફરદુનલ પા-

૧. ચોપાદીની ધર્મ
શાલા ફરદુનલ પારખના
શાહેબનદાઓએ ફરીથી
બંધાવી આપવી.

રખના શાહેબનદાઓએ ફરદુનલની વહુ બાઈ પીરોજ-
બાઈને નામે તંદરોસ્તી લખાવી હતી કે ધરમની ડુંગર-
વાડીએ આંધલાં પાંગલાંને રેહવાતું ઘેર ઘણું જીતું
થઈને લાંગી ગયું છે તે નવેશરથી બાંધી આપવામાં
આવશે. તેમ બંધાયા બાદ, આ ધર્મશાળા, તા. ૧૦ મી

એપ્રિલ ૧૮૪૫^૩ ને દીને, જશન બાદ અનજુમન પત્ર વાંચી એ બેઉ
ભાઈઓએ પંચાએતનાં સવાધીનમાં આપી. એ અરસાની કેટલીક નોંધો ઉપરથી

-
- (૧) “દેવાંની સાન” એટલે “કરજને બદલે ગીરવી,” “સાન” pawn mortgage.
(૨) ચો. ૧૫, બા. ૧૭૦, પા. ૨૦, (૫ મો ભાગ).
(૩) ચો. ૧૬, બા. ૫, પા. ૨.

દીસે છે કે એ ધર્મશાલા ઉપર ખાસ દેખરેખ રાખવાનું કામ જીજ્ઞાસુ દાદાભાઈને સોંપવામાં આવ્યું હતું. ઘણાંખરા તેવણ ત્યાંનાં કારોબારી ઉપર ચીઠી આપીને ગરીબ લાચારોને ધર્મશાલામાં દાખલ કરાવતા હતા.

રોજ ૧ લો માહ ૧ લો શને ૧૨૧૨^૨ (તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૨)

ને દીનની એક ઘણીની પગાર માટેની અરજ ઉપર ધર્મશાલામાં જઈ રહે- ખરશેદજી માનેકજીનો જે શેરો છે, તે ઉપરથી માલમ વાનો કાંઈક અણગમો. પડે છે કે, હાલની માફક, તે વખતે પણ કોઈ ઘણીઓને ધર્મશાલામાં જઈ રહેવાનો અણગમો હતો. ખરશેદજી માનેકજી લખે છે જે “હું કહું જે પંનચાતની ધરંમશરાહમો દાખલ થા પંજી બુનીઆદી મોઝેદ છે ને જઈક માંજીસ કબીલદાર છે તે વાશતે ધરંમશલા મંધે જઈ રેવા શરખું નથી તે શાફૂં એ ધંણીને મુશારો માશ ૧) નાં ૩. ૫) પાંચ લખે આપવો શખવાર છે.”

તા. ૪ થી જાનેવારી ૧૮૪૫^૩ ને દીનની એક બાઈની અરજ ઉપરથી

માલમ પડે છે કે એક ૩૦) વર્ષની જવાન વીધવા, બચ્ચાં છોકરાં સાચની જેણીને બે છોકરાં, —એક વર્ષ ૮ નું બીજી માસ ૧૬ નું — એક જવાન બાઈને ધર્મ- હતાં અને ગુજરાણના સાંધન નહીં હતા તેણીને ધર્મ- શાલામાં જવા કહ્યું પણ “હુંની શાથે બે તંન છોકરાં છે ને ઉમર વરશ ૩૦) ને આશરેની છે તેથી ધરંમ- શરાહમો જવાને મક્કાને કીધો.” ત્યારે તેણીને “ભલામણ કીધી કે બીજી ઘેર” કરે. તેમ તેણીએ ઘર સોધી કાઢાડી નાતરાં માટે રૂ. ૧૦૦) ની મદદ માગી. તેણીને રૂ. ૫૦) આપવામાં આવ્યા.

તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૨^૪ ને દીને જમશેદજી જીજ્ઞાસુ પંચાએ-

તના મેહતા અરદેશરને માટે શીફારસ કરી સરકયુલર એ અરસામાં ધર્મ- કરે છે જે “એ ઘણી ગરીશતું”^૫ ફરજન છે ને વલી શાલાનાં રહીશો પાછળ બચરવાલ છે ને બીજી કશી આએપત પંનચાતનાં માજીસ દીક બચ્ચાં. અંનધેઆફની પખે નથી. વલી હશાખ રાખવાની શેવક

(૧) ચો. ૧૬, બા. ૧૩, ૩૮, ૪૧, ૪૩, પીગેરે.

(૨) ચો. ૧૫, બા. ૧૧૩, પા. ૧૯, (ભાગ ૩ જો.)

(૩) ચો. ૧૬, બા. ૨૩, પા. ૮.

(૪) ચો. ૧૫, બા. ૧૦૯, પા. ૧૭. (૩ જો ભાગ.)

(૫) મહસ્થ.

શારી પખે શાટીશકાઈ' છે." એ મેહતા અરદેશર ધર્મશાલાના રહીશો માટેનો ખર્ચ પણ કરતા હતા તેમાં એવણે આગલ કરતાં ઘણું ઓછું ખર્ચ દેખાડ્યો છે તે બાબે જમશેદજી જીજીભાઈ જે જણાવે છે તે પ્રમાણે સંવત ૧૮૬૬ (ઈ. ૧૮૪૦) માં ધર્મશાલાનાં માણસોની સંખ્યાની સરાસરી ૨૯ ની હતી. તે દર માણસ દીઠ ખર્ચની સરાસરી રૂ. પાંચાડાં ની આવી હતી. સંવત ૧૮૬૭ (ઈ ૧૮૪૧) માં રહીશોની સરાસરી ૩૨૫ ની હતી અને ખર્ચની એવરેજ પાંદ ની આવી હતી. તા. ૩૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૭^૨ ની એક યાદી ઉપરથી માલમ પડે છે કે ૧૮૪૭ નાં સાલમાં એ ધર્મશાલામાં ૪૧) મરદો અને ૧૦) ઓરતો હતાં જેઓ દરેકને મુકતાઈ તાંકણે કપડાં કરી આપવામાં આવ્યાં હતાં. એઓની સાથે ધર્મશાલામાં રહેલાં નહીં એવાં પગારવાલા નાચાર જન ૯) ને પણ કપડાં કરી આપ્યાં હતાં. તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૪૮ ની એક નોંધ પ્રમાણે ૧૮૪૮નાં સાલમાં ધર્મશાલા ખાતે મરદ ૩૭) અને ઓરત જન ૬) મલી ૪૩) જણ રહેતાં હતાં.^૩

“ મેદાંનમાં ઉપજ તથા ખર્ચ ” વીગેરે એવે નામનું એક ખાતું સંવત ૧૯૦૨^૪ નું મલે છે, જેની બાબદ સમજ પડતી નથી.

૨. “ મેદાંનમાં ઉપજ એમાં જમે બાબતુએ “ ગાએ તથા લે'શ તથા બકરાં તથા ખર્ચ થાઓ છે તે મલીન તેની વીગત ” એવાં મથાણાં તમે ૧૮૪૩ થી ૧૮૪૬ સુધીનાં સાલમાં રૂ. ૨૨૭૫૨ જમે દેખાડ્યા. ખાતું.”

ઘોલ્લી લોકની ઉપજની વીગતનાં ૭૫૦૦ અને “ રંગાર-વોની ઉપજની વીગત”નાં રૂ. ૧૯૬૨. એ મુજબ રૂ. ૩૨૨૪૪ જમે બાબતુએ છે અને ઉપલેજ ત્રણ મહાલે ખર્ચ રૂ. ૪૭૯૭ નો જણાવ્યો છે બાકી રૂ. ૨૭૬૪૭ દેખાડ્યા છે. એ શાનો આવક-ખર્ચ છે તે માલમ પડતું નથી. કદાચ તે પાંજરાપોલના સંબંધમાં હોય.^૫ આ બાબદ પંચાએતનાં દફતરમાં નોંધેલી છે

(૧) Satisfied. (૨) એ. ૧૬, બા. ૯૯, પા. ૫૦.

(૩) એ. ૧૬, બા. ૧૩૨, પા. ૮૨. (૪) એ. ૧૬, બા. ૯૫, પા. ૪૭.

(૫) એ બાબે તા. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪ ને દીને પત્ર લખી પાંજરાપોલના સેક્રેટરીને પુછાવતાં તેવણુ તા. ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે “ સંવત ૧૮૯૧ થી સંવત ૧૯૦૬ સુધીના ૧૬ વરસના પાંજરાપોલના હીસાબની ચોપડી છાપેલી છે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે સંવત ૧૮૯૪ ના વરસથી તે વખતે પાંજરાપોલની ઉપજ ખર્ચનો હીસાબ નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ ખેરોનેટની પેઢીમાં રાખવામાં આવ્યો હતો એટલે તે સંબંધના કાંઈ ચોપડા આંદી જેવામાં આવતા નથી. આપે સંવત ૧૯૦૨ ના વરસના હીસાબમાંથી ઉપજ ખર્ચનાં ઉતારાની જે નકલ મોકલી તે વાંચી જતાં તે હકીકત પાંજરાપોલને લગતી હોય એમ જણાય છે પણ અમારી પાસે ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે હીસાબની છાપેલી ચોપડી છે તેમાં તે સંબંધના કાંઈ દાખલો જેવામાં આવતો નથી.”

તેનો સળખ આ દીસે છે કે મરહુમ પેહલા સર જમશેદજી અને પંચાએતના બીજા સાહેબો પાંજરાપોલના અધીકારીઓ હતા. એજ પ્રમાણે તા. ૫ મી દીસેમખર ૧૮૫૩ ને દીને સર જમશેદજીએ એ ધર્મખાતાનો અધીકાર છોડ્યો તે જણાવનારું અને પાંજરાપોલના કારભારમાં શુધારો કરવા માટે એક મીટીંગ બોલાવા કાળેતું તા. ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૫ નું સરકયુલર આપણે પંચાએતનાં દફતરે જોઈએ છીએ.^૧

તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૩૯^૨ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ “જર-થાશતી પ્રીરકાનાં અકાબરો શાહેબોની ખેદમત મધે”

૩. જમશેદજી જીજી- પોતે ધર્મખાતાનું ફંડ, પાંચ ત્રસ્ટીઓ—જેમ્સ હેનરી બાઇનો પોતાનાં ધર્મખાતાં કરાફેડ, તામસ વીનડગેત હેનડરસન, ખરશેદજી જમશે-બાઇનો અકાબરો ભેગો દજી, મોયાં મહમદઅલી બીન મહમદ હોશન રોગે, અને પત્ર. ફરદુનજી સોરાબજી—ને નામે સ્થાપી તેનું ૭ મી ફેબ્રુઆરી

૧૮૩૮ ને દીને ત્રસ્ટદીદ કર્યું તેની ખબર આપે છે.

તેમાં જણાવવા પ્રમાણે કુત્રે રૂ. ૯૧૦૦) ઉપજે તેટલી પુજીના એપોલો સ્ક્રુ (Screw) અને બેંગાલ બેંકનાં શેરોમાં અને રેમોંગટન કુ.માં મુદત રકમ રોકેલી જણાવે છે અને ધર્મખાતાું ઉંગાડયું છે તેનાં વ્યાજમાંથી નીચે પ્રમાણેનો ખર્ચ જણાવે છે : રૂ. ૪૮૦૦) સુખઈમાં ૬) ગહંબારતું આખા ગામતું જમણ કરવા. એ બાબે જણાવે છે કે તે માટે તે વખતે રૂ. ૭૦૦) નો દરેક ગહંબાર પાછલ ખર્ચ થતો, પણ કદાચ વસ્તી વધે તેથી રૂ. ૮૦૦) ની ગણતરી કરી છે.

૩૭૫) ઉદવાદા મધે એ પ્રમાણે “બેહદીન લોકોને જમાડવા” કાવસજી બેરાંમજી મારફતે. તે વખતે રૂ. ૫૦) નો ખર્ચ થતો, પણ રૂ. ૬૫) ની ભવીશ માટે સરાસરી રાખી.

૬૦૦) નવસારી ખાતે દસ્તુરજી કેકોબાદજી રૂસ્તમજી મારફતે. રૂ. ૭૫) નો ખર્ચ થતો, પણ રૂ. ૧૦૦) ની સરાસરી ગણી છે.

(૧) લોકલ આવેલાં કાગળોની ૧૮૫૧-૫૬ ની ફાઇલ નં. ૫.

(૨) ચો. ૧૪, બા. ૪૦, પા. ૧૪, (બીજો ભાગ).

૧૦૦૦) સુરત મધે વરસનો એક ગહંબાર તીર મહીનામાં ભાઈ દાદાભાઈ પેસતનજી આલપાઈવાલા મારફતે કરવા કાળે.^૧

ગહંબાર ઉપાંત ચાર આતશબેરાંમો ખાતે “દીન ધરમનૂ” તથા ભણવાનું કામ” કરવા માટે રૂ. ૫૨૫) નીચે પ્રમાણે જણાવ્યા હતા.

૧૨૫) મુંબઈનાં વાડીઆળનાં આતશબેરાંમ મધે.

૧૨૫) ઉઢવાડેનાં આતશબેરાંમ ખાતે.

૧૫૦) નવસારીનાં આતશબેરાંમ ખાતે.

૧૦૦) સુરતનાં દાદાભાઈ મોહીનાં આતશબેરાંમ ખાતે.

તે વખતનાં શેરોનાં ભાવ પ્રમાણે ધર્મખાતે આપેલી પુંજ રૂ. ૧,૬૮,૫૦૦) ની ગણી છે. એ રકમની કુલે ઉપજ તે વખતે રૂ. ૯૧૦૦) ની ગણી છે અને કુલે ખર્ચ ઉપર જણાવવા પ્રમાણે રૂ. ૭૩૦૦) નો જણાવ્યો છે. જરૂર પડે તો ગહંબાર પાછલ વધુ ખર્ચ કરવાને છુટ મુકી છે અને ખર્ચ કરતાં બાકી વધે તે સરકારી ફંડમાં રોકવાને અને પોતાનાં વારસોની નજરમાં આવે તેમ ધર્મખાતે ખરચવાની છુટ મુકી છે.

આ પત્ર સાથે એવણે ત્રસ્ટદીદની એક નકલ પંચાએતનાં દફતર સાથે રાખવાને મોકલી આપી અને સાથે જણાવ્યું કે કેટબકાર પોતાનાં જીનાં

(૧) મુંબઈ ખાતે વધુમાં વધુ રૂ. ૮૦૦) જણાવ્યા છે અને સુરત ખાતે રૂ. ૧૦૦૦) જણાવ્યા છે તે ઉપરથી દીસે છે કે આગથી ૧૦૦) વરસ પર સુરતમાં મુંબઈ કરતાં વસ્તી વધારે હોય, યા કાંઈક વધારે સારું ખાતું અપાતું હોય. આ બાબદમાં તા. ૪ થી જુલાઈ ૧૯૨૫ ને દીને સુરતની પારસી પંચાએતના સેક્રેટરીથી કાંઈક પુછપરછ કાંઈ હતી તેના તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૯૨૫ ના જવાબમાં તેવજી મેહરબાની કરી નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કરે છે :

“સર જમશેદજી જીભાઈ પેહેલા આગેનેટ સાહેબનું સુરત ચેરીટી ફંડ નામનું ટ્રસ્ટદીડ સને ૧૮૫૨ માં થયલું છે અને તે મધે સુરત ખાતે તીર માસનો ગાહંબાર કરવા કાળે રૂ. ૬૦૦) સુધીના ખર્ચ કરવાને ઠરાવવામાં આવેલું છે. સને ૧૮૫૩ નો એ ગાહંબારનો આંકડો જોતાં જણાય છે કે તે વેળાએ એ ગાહંબારમાં ૨૭ મણુ આટાની શેટલી થતી હતી તથા ૪૭ મણુ ચાવલ રંધતા હતા અને ૬ મણુ ધી વપરાતું હતું. બ્યારે હાલમાં ૯-૧૦ મણુ ચોખા, ૪-૫ મણુ આટા અને આસરે એ મણુ ધી વપરાય છે. આ વખત ઉપરથી જણાય છે કે આગળ સાલોમાં આસરે ચારેક હજાર માણુસો ગાહંબારના જમણુમાં બાગ લેતાં હતાં જોઈએ. આગળ વખતમાં અને હાલમાં એ ગાહંબારમાં એકજ વાણી થતી હતી અને થાય છે. આગળ વખતમાં અત્રે તેમજ ગામડાંઓ ખાતે જરૂરે-રતી-ઓની વસ્તી પણ વધુ હતીજી. એક બાવરચી કે જે ચારેક સાલ થયાં ગુજર પાગ્યા છે અને જેની વધ આસરે વરસ ૮૫) ની હતી અને જે ગાહંબારનું ખાણુ પકાવતા હતા. તેના તરફથી મેં સાંભળ્યું હતું કે આગળ વરસોમાં આસરે ૪-૫ હજાર માણુસ ગાહંબારના જમણુવારમાં આવતું હતું જ્યારે હાલમાં વધતામાં વધતાં હજાર આસામીએ જમણુવારમાં આવેછેજી. આગળ સાલોમાં સુરતની આસપાસનાં ગામડાંઓનાં ધણાં લોકો સવામનું કામ સમજી જમણુવારમાં આવતાં હતાં જ્યારે હાલમાં ૫૦-૭૫ માણુસો ભાગે આવતાં હોય. ૧૮૫૩ માં એ ગાહંબારનો ખર્ચ રૂ. ૪૬૫) નો થયો હતો જ્યારે હાલમાં રૂ. ૪૦૦) નો અંદરનો થાય છે. આગળ સાલોમાં દરેક ચીજના ભાવ ધણુજ ઓછા હતાજી.”

ઘેરની સાંમે એક મોટી ચાલી બાંધી છે તે “આખી ધરમખાતે પારસી લોકોને જમવા ખાવાની—જમણુ કરવાને વાશતે આપી છે ને એ બાંધણીની શોડે ચીચબંદરનાં રશતા ઉપર એ ધરમની જગાને લગતાં દુકાંન ૪) કાહડેઆં છે ભાડે આપવા તેહનું ભાડું આવે તે તે જગો ઉપર ચોકીદાર તથા શાફુક કરવાને માંણુશનું ખરચ કરવાનું ઠરાવીલું છે.”

આ અરસામાં પંચાએતના વકીલ આરીટનને રૂ. ૧૦૦૦૦) ની રકમ ભેટ આપવામાં આવી. તા. ૧૬ મી અકતોબર ૧૮૪૯ ને ડ. પંચાએતના વકીલ મી. દીને ટ્રાન્સલેશન ફંદ ખાતેથી રૂ. ૨૦૦૦) ઉધારી “શર-આરીટનને રૂ. ૧૦૦૦૦ ની કાર કંમપનીની નોટ રૂ. ૧૦૦૦૦) ની લેઇને અનાંમત ભેટ. રાખવી”^૧ એવે નામનાં ખાતામાં જમા આપ્યા. એ રકમ પારસી પંચાએતનું કામ કરનારા વકીલ મી. આરીટનને આપવા માટે છુટી પાડી. રૂ. ૫૦૦૦) ઇનશાફ અરજી કરવાનાં ફંડ ખાતેથી રૂ. ૩૦૦૦) જેનરલ ફંદ ખાતેથી અને રૂ. ૨૦૦૦) આ ફંડ ખાતેથી મલી રૂ. ૧૦૦૦૦) ની રકમ છુટી પાડી કે તે ઉપલા વકીલ કે જેણે સર જમશેદજી જીજીભાઈ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન, જેમાં પંચાએતે પણ પોતાની રકમ આપી હતી, તેની સ્થાપણા કાજે કેટલુંક કામ કીધું હતું તેવણને તેના બદલામાં આપવામાં આવે. એ રૂ. ૧૦૦૦૦) ની રકમમાંથી પાછલથી મી. આરીટનને પર્સ આપવા અને પ્લેટ આપવા માટે રૂ. ૮૭૫૭૮૮૧ ની રકમ ખરચવામાં આવી હતી અને બાકીનાં રૂ. ૧૨૪૨૧૧૬૧ ની રકમ જનરલ ફંડ ખાતે જમે આપવામાં આવી.^૨

(૧) જુઓ સંવત ૧૯૦૫ નાં વરસનો જાપેલો હીસાબ, પા. ૮૦.

(૨) સંવત ૧૯૦૬ નો જાપેલો હીસાબ પા. ૩૮.

બાબ ૧૨ મો.

તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૮૪૯ થી ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૯ સુધી.

આ બાબનો અરસો જાનેવારી ૧૮૪૯ થી એપ્રિલ ૧૮૫૬ સુધીના રાખ્યો છે. જાનેવારી ૧૮૪૯ થી સર જમશેદજી ઇન્સ્ટીટ્યુશન જેનું ટ્રસ્ટદીઠ તા. ૯ મી જાનેવારી ૧૮૪૯ ને દીને થાયું હતું, તેનું ખાતું બરપા થયું હતું કે જે ખાતામાં પંચાએતની પુલનો મોટો ભાગ રૂ. ૨,૩૪,૫૦૦) આપવામાં આવ્યો હતો. આ બાબની સેવટની તારીખ ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં સ્થાપક સર જમશેદજીનાં મરણની છે.

આ બાબમાં નીચલાં મોટાં મથાલાં હેઠળ કેટલીક બાબોની હકીકત આપી છે :—

- I. પંચાએતના મેમબરો, ટ્રસ્ટીઓ, ફંડ, હિસાબ વીગેરેની બાબો.
- II. સંસારી બાબો.
- III. દરેહમેહરો, ધર્મખાતાં, વીગેરેની બાબો.
- IV. મુબઇની પારસી પંચાએત ઉપર બહારગામેની અનબુમનો તરફથી મદદ માટે આવેલી માંગણીઓ.
- V. ગાંધુમબારની બાબો.
- VI. પંચાએત હસ્તક ચાલતી જંદ અવસ્તાની નીશાલો.
- VII. સર જમશેદજી જીજીભાઈ ટ્રાન્સલેશન ફંડ.
- VIII. પારસી કોમ માટે સરકાર પાસે ધારા બાંધી મંગાવવા નેમાયદી કમીટીને પંચાએત તરફની મદદ.
- IX. દખ્ખા, નશેશાલાર, રવાંન, વગેરેની બાબો.
- X. ધર્મ, ધર્મશુદ્ધો, ધાર્મિક રેવાજો, વીગેરે બાબો.
- XI. નૌસારી, સુરત, ગણદેવી માટે સર જમશેદજીએ કરેલાં ધર્મના કામોની પારસી પંચાએત ઉપર મોકલેલી ચાદી.
- XII. પરચુટણ બાબો.
- XIII. પેહલા સર જમશેદજી જીજીભાઈનું મરણ.

I.

પંચાએતના મેમબરો, નસ્ટીઓ, ફંડ, હીસાબ, વીગેરેની બાબતો.

એ અરસાના શરૂઆતનાં ભાગમાં સર જમશેદજી ઇન્સ્ટીટ્યુશનના ખાતાનાં

૧. મુબબની પંચાએત કામકાજ સાથે પારસી પંચાએતનાં ખાતાંનું કામકાજ અને સર જમશેદજી ઇ-લેલાઈ ગયું હતું અથવા મલી ગયું હતું. તે નીચલી નસ્ટીટ્યુશનની પંચાએતનું હકીકતો ઉપરથી માલમ પડે છે.

કાંઈક લેલાઈ ગયલું કામ.

(ક) ૧૮૪૯ માં જેઓ ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ત્રસ્ટદીદ પ્રમાણે તેની પંચાએતના ૧૨ અધીકારીઓ નેમાયા હતા, તેઓજ પારસી પંચાએતના પણ મેમબરો ગણાયા હતા.^૧ તેઓ નીચલા હતા :

સર જમશેદજી જીજીભાઈ	ખરશેદજી રૂશતમજી (વાડીઆ)
નવરોજી જમશેદજી (વાડીઆ)	ખરશેદજી જમશેદજી
બમનજી હોરમજી (વાડીઆ)	ખરશેદજી ફરહુનજી
દાદાભાઈ પેસ્તનજી (વાડીઆ)	માણેકજી લીમજી
હોરમજી બમનજી શેઠ	દોશાભાઈ સોરાખજી મુનશી
જીજીભાઈ દાદાભાઈ ^૨	માનકજી નશરવાનજી

પંચાએતના અધીકારીઓ તરીકે એ સાહેબોને આપણે તા. ૨૫ મી અકતોબર ૧૮૪૯ નાં પત્રમાં પેસ્તનજી જાંગીર લીકીમ તરફથી આવેલા રૂ. ૧૫૦૦૦) ની રકમની પોંડ્ય કબુલ કરતા જોઈએ છીએ.^૩

(ખ) એ બન્ને ખાતાના સેક્રેટરી તરીકે એકજ ધણી, પેસ્તનજી માણેકજીને સહી કરતા આપણે જોઈએ છીએ. આ અરસા આગમચ કોઈપણ ધણી સેક્રેટરી તરીકે પંચાએતનાં કાગજ પતર ઉપર સહી કરતું હતું નહીં.

(૧) પારસી પંચાએતની મીટીંગનાં નામો કાજે જુઓ, યો. ૧૭, બા. ૧, તા. ૧ લી જુન ૧૮૫૦ ની મીટીંગ. ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં નામો માટે જુઓ, ઇન્સ્ટીટ્યુશનની પેહલી ૧૮૪૯ ની મીનીટ બુક, તા. ૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૯ ની મીટીંગ.

(૨) ત્રસ્ટદીદમાં એવજીનું નામ નોંધાયા પછી થોડા વખતમાં તા. ૧૨ મે ૧૮૪૯ ને દોને એવજી હક થયા અને એવજીની જગ્યાએ રૂશતમજી નવરોજી નેમાયા. (તા. ૨-૮-૧૮૪૯ ની ઇન્સ્ટીટ્યુશનની મીટીંગ.)

(૩) સંવત ૧૬૦૫ નો જાપેલો હીસાબ. પા. ૧૬૭.

(ગ) વલી એકજ દીને, દાખલા તરીકે તા. ૧ લી જુન ૧૮૫૦ ને દીને, અને એકજ મકાનમાં, “ઇશકોલવાલા ઘરમાં” બન્ને ખાતાંની ગીટીંગો મલતી હતી.

(ધ) એ બન્ને ખાતાંના છાપેલા સરકયુલરના ફોર્મો એકજ હતા. તેનું મથાણું નીચે પ્રમાણે છે :—

“ શર જમશેદજી જીજીભાઈએ પારશીઆને વાશતે કરેલી શખાવતનું ધરમ ખાતું.”

શ્રી મુમબઈની તારીખ

શને ૧૮

રોજ

માહા

શેહેનશાહી શને ૧૨

ઈઅજદજરદી.

શર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઇટ-પંચાએતનાં વડા. ”

એ પછી થીજ ૧૧) નામો છાખ્યાં છે અને પછી “ શેહીઆઓ ” એ પ્રમાણે છાખ્યું છે.^૧

ઇન્સ્ટીટ્યુશનના ટ્રસ્ટદીદના ૧૦) મા ફકરામાં જણાવ્યું છે કે “ The said Sir Jansetjee Jejeebhoy shall be the first President of the said Institution, and shall continue such during his life ” એ ફકરા મુજબ સર જમશેદજીનાં નામ પછવાડે “ પંચાએતનાં વડા ” એવા શબ્દો જે ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ફોર્મ ઉપર છે તે બેડ ખાતાંનાં સંબંધમાં વપડાયલા છે.

(ડ) ઇન્સ્ટીટ્યુશનની પંચાએત અને પારસી પંચાએતનું કામ કેટલીક હદે ઉપર મુજબ લેલાઈ જવાથી આપણે જોઈએ છીએ કે એ બન્ને ખાતાંનાં કોઈ સામાન્ય કામનાં લાભ માટે કોઈ રકમ બખશેશ આપે તો તે કયાં ખાતાંમાં આપે, તેનો ચુંચવાડો ઉઠ્યો. શેઠ પેસ્તનજી બાંગીરજી લીકીમે રૂ. ૧૫૦૦૦) ની રકમ ધર્મખાતે આપવા કહાડી તે બાબે તેવણે પેહલે સર જમશેદજી ઇન્સ્ટીટ્યુશનના વડા તરીકે સર જમશેદજી જીજીભાઈ ઉપર પત્ર લખ્યો.^૨ પણ પછી દરૂસ્ત ધારવામાં આવ્યું કે એ રકમ પંચાએતને સપુર્ફ કરવી અને તેમ તે સપુર્ફ કરવામાં આવી અને મુમબઈની પંચાએતના સાહે-

(૧) એવાં મથાણાનું ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ખાતાંનું પેહલું છાપેલું સરકયુલર તા. ૧૮ મી આગસ્ટ ૧૮૪૯ નું છે અને એજ મથાણાનું પંચાએતનું પેહલું છાપેલું સરકયુલર તા. ૧૨ મી જુલાઇ શને ૧૮૫૦ નું છે.

(૨) ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં સરકયુલરની ફાઇલમાં તા. ૧૮ મી આગસ્ટ ૧૮૪૯ નું સરકયુલર જમાં એવણે બહુી શાઆરી આપી ને જરામ મોકલવાનું ફેડવું.

બોએ તા. ૨૫ મી અકતોબર ૧૮૪૬ નાં પત્રથી એ રકમની પેંદુચ કબુલ રાખી.^૧

(અ) જે કેટલુંક કામ આગલ પારસી પંચાએત હસ્તક થાતું હતું તે એ અરસાની શરૂઆતમાં કેટલોક વખત ઇન્સ્ટીટ્યુશનની પંચાએત હસ્તક થવા લાગ્યું. હાખલા તરીકે:—

(a) ચોપાટીની આંધલા લુલાની ધર્મશાલાનો કારોબાર પારસી પંચાએત હસ્તક થતો હતો, તેનું કામ પણ આપણે ૧૮૪૬ થી કેટલોક વખત સુધી ઇન્સ્ટીટ્યુશનની પંચાએત તરફથી થતું જોઇએ છીએ. એ ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ટ્રસ્ટીની રૂએ જે કાયદા કાનુનો (Bye-Laws) ઘડવામાં આવ્યા છે, તેમાં ૪૬ મો ફકરો એ ધર્મશાલાની દેખરેખ એ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના મેમબરો રાખે એવી મતલબનો છે.^૨ ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સર્વથી પેહલોજ મીટીંગ જે તા. ૬ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૬ ને દીને મલી હતી, તેનાં કામકાજમાં એ ધર્મશાલાનાં કારોબાર બાબે આપણે ૬ મો ફરાવ નીચે પ્રમાણે જોઇએ છીએ:—

“ ફરાવ નવમો :—હેડવેઉં છે કે ફલાનાં ૪૬) માં કલાશ^૩ પરમાંણે આંધલા લુલાની ધર્મશાલામાંની ખબરદારી રાખવા શારૂં એક કૅમેટી હેડવવી.”

એ ખાતાંની તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૪૬ ની બીજી મીટીંગ (ફરાવ ૭)માં એ કમીટી કાજે ૪) શાહેબોની નેમણુંક કરી અને હેડવું કે “તારીખ ૧ લી જાનુઆરી શને ૧૮૪૬ થી એ ખાતાંનો ખરચ આએ ધરમખાતાંમોથી ચલાવવો.” એ ધર્મશાલા માટે ઇન્સ્ટીટ્યુશનની મીનીટમાં જ્યારે બોલવામાં આવ્યું છે ત્યારે “ આએ ખાતાંની ડુંગરવાડીની ધરમશરાહ ” એમ બોલવામાં આવ્યું છે.^૪

(b) એજ મુજબ નાવારસ ફવાંનોને અવલમંજલ પેંદુચાડવાનો ખર્ચ પણ એ ઇન્સ્ટીટ્યુશનનાં ખાતાંમાંથી થવા લાગે. (૩૫લીજ તા. ૫ મી માર્ચ ૧૮૪૬ ની મીટીંગનો ૮ મો ફેકાવ.)

(૧) સંવત ૧૯૦૫ નો હીસાબ, પા. ૧૬૭.

(૨) જુઓ એ બાબેની છુટી ચોપડી નામે “ Correspondence, Deed, Bye-laws, &c., relating to Sir Jamsetjee Jejeebhoy Parsee Benevolent Institution,” (1849), p. 100.

(૩) Clause.

(૪) ૧૬-૧૨-૧૮૫૦ ની ઇન્સ્ટીટ્યુશનની મીટીંગની મીનીટ (ફરાવ ૬ થો). થોડા વખત બાદ ધર્મશાલાનો ખર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાંથી થતો બધ પડ્યો અને પારસી પંચાએત હસ્તક થવા લાગે.

(c) આપણે આગલા બાબમાં જોયું કે સર જમશેદજી ત્રાન્સલેશન ફંડનું ખાતું પારસી પંચાએત હસ્તક હતું અને તેનો કારોબાર તે ખાતાના અધીકારીઓ કરતા હતા. પણ આ અરસામાં દીસે છે કે શરૂઆતમાં તેનો વહીવત પણ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના સાહેબો કરતા હતા. તા. ૧૯ મી જાનેવારી ૧૮૫૦ ની ઇન્સ્ટીટ્યુશનની મીટીંગમાં ૬ થા ઠરાવ તરીકે આપણે જોઈએ છીએ કે તેમાં એક ચોપડી નામે “કાવ્ય ગણીત” માટે ઠેકડું છે કે “તેની કાપી ૧૦) શર જમશેદજી જીજીભાઈ નાઈટનાં ટરાંશલેશન ફંડ મધેથી બરી આપવી.” એજ પ્રમાણે તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૫૦ ની ઇન્સ્ટીટ્યુશનની મીટીંગમાં ૧૨) ચોપડીઓ ત્રાન્સલેશન ફંડ મધેથી વેલાએતથી મંગાવવાનો ઠરાવ (૧૮ મે) થયો હતો.

(d) લગનની, મરણની અને કોઈ સંકતો તાવવાની બાબદો ઉપર પણ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના સાહેબો ધ્યાન આપતા હતા અને ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાંથી ખર્ચ થાતો.

ઉપલી તપાસ ઉપરથી ત્યારે દીસે છે કે એ અરસાની શરૂઆતમાં, પારસી પંચાએતની પોતાની મીટીંગો થતી હતી, તેમાં ઇન્સ્ટીટ્યુશન બાપા ફક્ત ઘરસંસારી મુકદ્દમાઓની તપાસ થતી હતી. એવી થવા પછી પા. પંચાએતનું નીચલી મીટીંગોની નોંધ આપણે પારસી પંચાએતના કામ ફક્ત સંસારી મુકદ્દમો જોઈએ છીએ કે જેમાં પારસી પંચાએતના હાથો તપાસવાનું. સાહેબો (જેઓ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના પણ સાહેબો હતા તેઓ) એ ફક્ત સંસારી મુકદ્દમાઓના ચુકાદા કીધા છે.

૧ લી જુન ૧૮૫૦ ની મીટીંગ.

૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૦^૧ ની મીટીંગ.

તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૧ થી આપણે પારસી પંચાએતની ફાઇલમાં નવા છપાયેલા સરકયુલરના ફોર્મો જોઈએ છીએ, જેનું મથાલું “પારશીની પંચાએત ઉપર ચુકાદાને વાશતે આવેલા ઘરગુતા મુકદ્દમાંની બાબતો” એવી રીતે મથાલું છે. એમાં ૧૦)જ અધીકારીઓનાં નામો છાપ્યાં છે. એ નામોમાં નહી આવેલા બે નામોવાલા સાહેબો, રૂથતમજી નવરોજી અને ફરાંમજી બમ-

નહી, આ છાપેલા ફોર્મ ઉપર કેઈ સંસારી મુકદમાઓ પોતે સાંભળેલા તેનો રીપોર્ટ કરે છે. ત્યારપછી છાપેલા ફોર્મ ઉપર નહી, ખજુ સાધારણ કાગળ ઉપર, તા. ૨૭ મી નવેમ્બર ૧૮૫૧ નો એક સરકયુલર આપણે જોઈએ છીએ જેમાં રૂશતમજી નવરોજી સાથે ૧૧) સાહેબોના નામો પચાએતના “શેઠીઆઓ” તરીકે આપણે જોઈએ છીએ.

એવું દીસે છે કે ઉપર જણાવેલા ૨) સાહેબો—રૂશતમજી નવરોજી અને ફરાંમજી ખમનજી—ને ઘરસંસારી મુકદમાઓની બાબત તપાસવાને માટે ખાસ નેમ્યા હોય. તેઓ પોતાની બે સહીઓથી ૧૦) જણનાં નામોનાં છાપેલા ફોર્મ ઉપર રીપોર્ટ કરે છે. એવો એક બીજો સરકયુલર તા. ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૧ નો (નં. ૧૭) છે. વહી એ અરસામાં બીજો એક છાપેલો સરકયુલરનો ફોર્મ “ શ્રી મુમબઈની પારશીની પંત્યાએતની બાબતમાં” એવી રીતનો આપણે જોઈએ છીએ. એવો પેહલો એક ફોર્મનો સરકયુલર તા. ૧ લી માર્ચ ૧૮૫૨ નો છે, જેમાં નાણું નામપર ધરાવનાર ૫) ત્રસ્ટીઓનાં નામો—જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી, ખરશેદજી જમશેદજી, માણેકજી નશરવાનજી, માણેકજી લીમજીભાઈ—છાપેલાં આપણે જોઈએ છીએ. એમાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં નામ પછવાડે “ પંત્યાએતના વડા ” એવા શબ્દો આપણે જોતા નથી.

એવું દીસે છે કે નાણું સંબંધી બાબતો નાણાંનાં એ ૫) ત્રસ્ટીઓ આગલ તેઓનાં ૫) નામોનાં છાપેલા ફોર્મ ઉપર રજુ કરવામાં આવતી હતી. એ પછી ઉપલાજ ૫) ત્રસ્ટીઓને નામના છાપેલા ફોર્મ ઉપર ૧૧) સાહેબોનાં નામે સેક્રેટરીની સહીનાં સરકયુલરો આપણે જોઈએ છીએ. તેવું પેહલું સરકયુલર ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૨ નું છે. એ સરકયુલરમાં આપણે કાવશજી બાગીરભાઈ અને ફરાંમજી ખમનજીનાં નામો પેહલવેહલું જોઈએ છીએ.

ત્યાર પછીનું તા. ૮ મી જાનેવારી ૧૮૫૩ નું સરકયુલર છે જે સર્વ હાથના લખેલાં નામોથી શરૂ થાય છે. તે સર્વ સાહેબો જોગ્ય છે. એમાં પણ જમશેદજી જીજીભાઈનાં નામ પછવાડે “પંત્યાએતના વડા” એવા શબ્દો લખાયા નથી. એમાં વાડીઆ દાદાભાઈ પેસ્તનજીનું નામ પહેલવેહલું જોઈએ છીએ. પણ વહી તે પછીનાં તા. ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૫૩નાં નાણાંનાં ત્રસ્ટીઓ જોગ્યા

હાથના લખેલા ફોર્મના સરકયુલર પર પાછું “પંચાયતનાં વડા” એવા શબ્દો આપણે જોઈએ છીએ, અને પછી તા. ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૫૩ નાં હાથના લખેલા ફોર્મવાલા સરકયુલર ઉપર જમશેદજી જીજીભાઈનાં નામ પાછલ “ચુર-શીનાં વડા” એવા શબ્દો આપણે જોઈએ છીએ. ત્યારપછી કેઈ સરકયુ-લરોમાં “પંચાયતનાં વડા” એવા શબ્દો જોઈએ છીએ. ત્યારપછી વલી છાપી કહાડેલાં (૧૨) નામો સાથનું પેકલું સરકયુલર તા. ૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૩ નું આપણે જોઈએ છીએ તેમાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં નામ પાછલ “પંચાયતનાં વડા” શબ્દો છાપી કાઢ્યા છે.

આ સર્વ હકીકત ઉપરથી આપણે જે અનુમાન ઉપર આવી શકે છીએ તે નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧). એ અરસાની શરૂઆતમાં મુંબઈની પંચાયતના અધીકારીઓ અને સર જમશેદજી ઇન્ડીટ્યુશનના અધીકારીઓ એકજ હતા.

(૨). પેકલોઓ ઘરસંસારી સુકદમાઓ ચુકવતા અને રવાન ખાતાનું કોઈ કામ કરતા; અને બીજાઓ લગન, મરજી અને ધર્મશાલા વીગેરેની બાબત ઉપર ધ્યાન આપતા.

(૩). એ અરસાનાં બીજાં વરસમાં, એટલે સને ૧૮૫૧ માં, પહેલવેકલું પંચાયતનાં નાણાંનું ત્રસ્ટદીઠ થયું અને તે પાંચ સાકેઓનાં નામનું થયું. ત્યારે નાણાંની બાબત તેઓ હજુર આવતી અને બીજી ઘરસંસારી બાબત સર્વ સાહેબો હજુર જતી.

(૪). આસ્તે આસ્તે પંચાયતનું અને ઇન્ડીટ્યુશનનું કામ પાછું છુટું થવા માડ્યું.

તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૫૭ ની મીટીંગમાં “કાવશજી ભાંડાંગીરભાઈએ

દરખાશત કીધી કે આજે મંડલીનાં વડા દાખલ શેઠ ર. શેઠ રસ્તમજી રશતમજી જમશેદજીને ઠેકવવા. તે વાતને હાજર થાયેલા બીજા શાહેબોએ ટેકો આપીને” ઠેકવવામાં આઠ્ઠું કે જમશેદજીને પંચાયતના વડા ઠેકવવાની સુચનાની એ બાબેતું સરકયુલર કરવું. તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૭ ની મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે તા. ૨૨ મી

(૧) ચો. ૨૨, બા. ૨, પા. ૧૨, (પે. બા. ૧૮).

(૨) ચો. ૨૨, બા. ૩, પે. બા. ૧૩, પા. ૧૬.

જાનેવારીએ એ બાબે સરકયુલર કહાડયું હતું. પણ “શેઠ રૂશતમજી જમશેદજીએ એ શરકીકલર મંધે પોતાનો વીચાર લખી જણાવેઆચ કે હંમારા કરતાં બીજા શાહેબો લાએક છે તેવોમાંથી એ કારણશર હરેક શાહેબને ઠેકવવા. એ બાબે ફરીને આજ દંને તકરાર ચાલેઆ પછે” ઠેકવવામાં આવ્યું કે “કોઈ બીજા શાહેબને મુકરર કરવા.” પણ તેમ કરવામાં આવેલું દીસતું નથી. એ અરસામાં પેહલા સર જમશેદજીની તબીએત નાદરસ્ત ચાલતી હોવાથી તેવણ પંચાએતનાં કામમાં ભાગ લઈ શકતા ન હતા. સરકયુલર ઉપર પણ તેવણનાં નામની જગ્યાએ શેરો કરી તેવણના બેટા ખરશેદજી જમશેદજી તેવણ તરફથી સહી કરતા. આ સમયે ઉપલી સુચના કાવસજી જેહાંગીરે કરેલી દીસે છે.

આ અરસાનું જે પહેલવહેલું સરકયુલર દફતરે છે તે તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૫૦ નું છે.^૧ તેમાં ત્રસ્ટદીદ કરવાની જરૂરીઆત ક. પંચાએતનાં ફંડનું માટે લખે છે કે “મુમબઈની પારશીની પંચાએતનાં ત્રસ્ટદીદ કરવાની બાબદ. ફંડનું તથા પંચાએતનાં દફતરમે પાડેલાં કેટલાંએક બૂનાં ખાતાંવાલાઓની પૂંજનું એક તરશટ ડીડ કરવાની ઘણી જરૂર છે અને એ તરશટ ડીડ બાર અધીકારીઓને નાંમે કરવાની ડીક(ત)ર જણાવેઆમે આવી છે. વાશતે પાંચ શાત શાહેબોને નાંમે કરવાનો વીચાર રાખેઓ છે.” એ સરકયુલર ઉપર જુદા જુદા નામોનાં સેરા થયા છે. હવેથી આપણે સરકયુલર ઉપર સેક્રેટરી તરીકે પેસ્તનજી માનેકજીની સહી બેઠએ છીએ.

સંવત ૧૬૦૫ (ઈ. ૧૮૪૯) સુધી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓની સંખ્યા ૪) જણ (જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ફરાંમજી કાવશજી બનાજી અને વાડીઆ બમનજી હોરમજી) ની હતી.^૩ ત્યારપછી સંવત ૧૯૦૬ નાં સાલના હીસાબનાં સરવાયામાં ફક્ત ત્રણ જણ (જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી અને વાડીઆ બમનજી)

(૧) સ. કા. ૧, નં. ૧. આ નાણાનાં પહેલાં ત્રસ્ટ દીડમાં જણાવેલાં ૫૫) ફંદોની મારી ઉપજવેલી તવારીખ માટે જુઓ તા. ૨૮-૪-૧૯૦૬ નો ના. ૨૨૭ વામે સરકયુલર. (૨) મુશકેલી.

(૩) જુઓ સંવત ૧૯૦૫ (ઈ. ૧૮૪૯) નો જાણવેલો ચોપડો, પા. ૮૪.

ની સહી જોઈએ છીએ. ૧ જોનો સળખ આ છે કે એ હીસાબ સને ૧૮૫૧ માં તૈયાર થઈ બહાર પડ્યો ત્યારે સહી કરતી વખતે શેઠ ફરાંમજી કાવશજી યા તો ઘણાં ખીમાર હોય અથવા તો શુજરી ગયા હોય સળખ કે તેવણનાં મરણનો દીવસ તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૧ નો છે. સંવત ૧૯૦૭ (ધ. ૧૮૫૧) ના હીસાબમાં? આપણે ૫) ત્રસ્ટીઓ (જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ખરશેદજી જમશેદજી, માણેકજી લીમજી, અને માનેકજી નશરવાંનજી) ની સહીઓ જોઈએ છીએ. એ નામોમાં આપણે બમનજી હોરમજી વાડીઆનું નામ ત્રસ્ટી તરીકે નથી જોતા, તેનો સળખ આ કે એવણે ૨૫) વરસ સુધી ત્રસ્ટીનો ઓધો (૧૮૨૬ થી ૧૮૫૧ સુધી) ચલાવી ૧૮૫૧ માં છોડ્યો હતો. આ હકીકત ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે ૧૮૫૧ નાં સાલથી ૪) ને બદલે ૫) ત્રસ્ટીઓ નેમાવા લાગ્યા. ફરાંમજી કાવશજી, જેવણ તા. ૧૨-૨-૧૮૫૧ ને દીને શુજરી ગયા હતા, અને વાડીઆ બમનજી હોરમજી, જેવણે ૧૮૫૧ માં રાજનામું આપ્યું હતું, તે બે સાહેબોની જગ્યાએ અને નવા ૫) મા ત્રસ્ટી તરીકે ત્રીજી જગ્યા કાજે ખરશેદજી જમશેદજી, માણેકજી લીમજી, અને માણેકજી નશરવાંનજીની નેમણુક થઈ હતી. તા. ૨૨ મી અકતોબર ૧૮૫૧ નાં સરકયુલર સાથે ઉપર જણાવેલો ત્રસ્ટીદીનો ખરડો વીચાર માટે રજુ થતાં તે બહાલ રાખવામાં આવ્યો. ઉપર મુજબનું પેહલું ત્રસ્ટીદી તા. ૪ થી ડીસેમ્બર ૧૮૫૧ નું થયું છે તેમાં એક હાથ ઉપર જમશેદજી જીજીભાઈ, નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ અને બમનજી હોરમજી (વાડીઆ) નીચલા પાંચ ત્રસ્ટીઓનાં નામો ઉપર સર્વ પુંજી ત્રાન્સફર કરે છે : જમશેદજી જીજીભાઈ, નવરોજી જમશેદજી (વાડીઆ), ખરશેદજી જમશેદજી (જીજીભાઈ), માણેકજી લીમજી, માણેકજી નશરવાંનજી પીતી. એ ત્રસ્ટીદીની પુંજીની રકમ નીચે પ્રમાણે જણાવી છે :—

૧. રૂ. ૮૬૬૭૧ અને ૮૨ રેસ

૨. રૂ. ૬૪૮૮૧-૮-૧૧

(૧) સંવત ૧૯૦૬ (ધ. ૧૮૫૦) નો જણાયેલો હીસાબ, પા. ૮૨.

(૨) સંવત ૧૯૦૭ નો જણાયેલો હીસાબ, પા. ૬૪.

(૩) સ. કા. ૧, સ. નં. ૧૩.

ત્રસ્ટદીઠમાં એમાંથી પેહલી રકમને માટે ફક્ત જણાવે છે કે તે ઉપલા પેહલા ત્રણ સાહેબોની પાસે (in their custody or power) હતી અને બીજી રકમ માટે જણાવે છે કે તે એ સાહેબો પાસે પારસી જંમચેતના ત્રસ્ટીઓ તરીકે (in their custody or power as Trustees of the Parsi Panchayet) હતી. એ બાદ બે પહેલો સરકયુલર ફક્તરે છે તે તા. ૧ લી માર્ચ ૧૮૫૨ નો છે જેમાં પાંચે ત્રસ્ટીઓનાં નામો છાપી કહાડ્યાં છે. એ છાપેલા ફોર્મનું મથાલું “શ્રી મુમબઇની પારસીની પંચાયતની બાબદમાં” એ પ્રમાણે છે. એ સરકયુલર સાથે સંવત ૧૯૦૭ નાં વરસનો છપાવા બારેલો હીસાબ રજુ કરીધો છે. તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૨^૧ ને દીને સર જમશેદજી એઓ ઉપર પત્ર લખે છે તેમાં એઓના નામ પાછલ “શ્રી મુમબઇની પારસીની અંનબુમનનાં ફંદનાં હાલનાં તરશટીઓ” એમ લખે છે.

એવું દીસે છે કે કોમની સામાન્ય કોમી બાબતો માટેનાં સરકયુલરો બારે અધીકારીઓને નામે થતાં હતાં, પણ નાણાં સંબંધી અથવા ખર્ચ સંબંધી બાબદનાં સરકયુલરો ફક્ત ત્રસ્ટીઓનાં નામે થતાં હતાં. એવું તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરી ૧૮૫૩^૨ નું એક સરકયુલર (૪) ત્રસ્ટીઓને નામનું આપણે જોઇએ છીએ, સબમ કે ૫) માં ત્રસ્ટી, માનેકજી લીમજી, તા. ૨૬ મી અક્ટોબર ૧૮૫૨ ને દીને હક થયા હતા. ત્યારપછી તા. ૨૫ મી જુલાઇ ૧૮૫૩^૩ નાં સરકયુલરમાં એવણની જગ્યાએ કાવશજી જાંગીરભાઇ રેડીમનીનું નામ દાખલ કરવામાં આવ્યું. એ બાબે ત્રસ્ટદીઠ મધે લખવાની બાબદનો ખરડો મી. એકલેડ વડીલે તૈયાર કર્યો અને તે તા. ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૩^૪ ના સરકયુલરમાં બહાલી માટે રજુ કરવામાં આવ્યો. એ સરકયુલર ઉપર શેઠ બમનજી વારીઆનું પણ નામ હોવાથી અને તેવણે રાજનામું આપેલું હોવાથી તેવણનો શેરો છે કે “શેઠ કાવશજીના આપેલા ફા. પનચાતના તરશટી સાહેબોની નજરમાં આવે તેવો બંદોબશટી કરવો ને આચે મંદલી શાત તાલુખો નથી તેથી હમારૂ નામ ભુલથી લખાઉ છે તે કાઢી નાખવું.”

(૧) એ. ૧૮, બા. ૧૪, પા. ૧૫.

(૨) સ. ફા. ૧, નં. નથી.

(૩) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૬.

(૪) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨૧.

પંચાએતનાં દફતર મધે જુદા જુદા ધણીઓનાં ખાતાં પાડવાં કે નહીં
પ. પંચાએતનાં દફતર અને પાડવાં તે કેટલી રકમનાં પાડવાં, તે વીશે
મધે ખાતાં પાડવાની અવારનવાર ફેરફાર થતો રહ્યો હતો તેની હકીકત નીચે
બાબદ.

પ્રમાણે છે:

(ક) તા. ૮ મી જાનેવારી ૧૮૫૩^૧ સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે
આગલ એવો સરસ્તો હતો કે લોકો “ પોતાનાં બેહેશતી થાએલાં રવાનાનાં
પુંજીને વાશતે પંચાએતનાં દફતર મધે ખાતું ” પડાવે.

(ખ) ત્યાર પછી “ ખાતું પાડવાની ચાલ અથવા રીત સંવત ૧૬૦૬
નાં વરશથી પંચાએતનાં ફંડનાં તરશટી સાહેબોએ કાઢાડી નાંખી ”^૨ હતી
પણ તે વીશેની ખબર અનજ્ઞપતને બહિર રીતે આપવામાં આવી હતી નહીં.
તેવી ખબર આપવા કાજે એક યાત્રી તૈયાર કરી તેનાં ચોપાનીયાં છપાવાને
માટેની ચાલી રજુ કરવામાં આવી. તે મુજબ તા. ૧૧ મી જાનેવારી ૧૮૫૩^૩
ની તેરખનાં ચોપાનીઆઓ પંચાએતના સાહેબોએ છપાવી બાહર પાડવાં કે
પંચાએતનાં ફંડનાં દફતર મધે જુદાં નવાં ખાતાં પાડવાં નહીં. તા. ૧૧ મી
જાનેવારી શને ૧૮૫૩^૪ નું, પંચાએતના ચાર તરટી સાહેબોની અશલ સહીનું,
એવું એક બહિરનામું દફતરે છે જે બહિરનામાંથી પંચાએતના સાહેબો “ જરતો-
શતી પ્રીરકાની અનજ્ઞપતની ખીદમતમો ” બહિર કરે છે કે પંચાએતનાં ફંડમાં
જુદા જુદા ધણીઓને નામે ખાતાં પાડવામાં આવશે નહીં. જેઓએ એ આગમજ
પાડવાં હતાં તેઓની રકમ પણ તેઓને પાછી સપુર્વ કરવાનું બહિર કરવામાં
આવ્યું કે તેઓએ તે રકમ પેતાને હસતક લઈ Accountant-General ને
ત્યાં અનામત રાખવી અને ફક્ત તેનું વ્યાજ પંચાએતના સાહેબોને મક્કતું
રહે એમ કરવું કે તે વ્યાજમાંથી તેઓ જણવે તે ધરમખાતાંમાં ઉપયોગ કર-
વામાં આવે. હાખકા તરીકે (ક) સર જમશેદજી જીભાઈએ સંવત ૧૬૦૫ (ઈ.
૧૮૪૬) માં પોતાનાં માતાજી જીવનખાત્રનાં ધર્મનાં ફંડનું એક ખાતું પડાવ્યું
હતું તે સંવત ૧૬૦૭ (ઈ. ૧૮૫૧) માં પંચાએતનાં દફતરમાંથી કહાડી નાખીને

(૧) સ. શ. ૧, સ. નં. ૪.

(૨) ઉપલેખ સર. નં. ૪.

(૩) ચો. ૧૮, ખા. ૨૭, પા. ૨૯.

(૪) ચો. ૧૪, ખા. ૧, પા. ૧.

તે નોટો મુખર્જના Accountant-General તથા સગ્ર-ત્રેઝરરની ઓફીસમાં પોતાને નામે અનામત મેલીને તેનું વ્યાજ પરમાડું સુરતના મેનીજરમાંથી ૩) જણ ઉપર વાલવાની ગોઠવણ કીધી કે સુરતવાલાઓ એ વ્યાજ પોતાને ત્યાં ખાતું પાડીને જમે કરી રાખે અને તે વ્યાજમાંથી હર શાલ શ્રી ગણુદેવીના નશેશાવાર જણ ૪) નાં મુશારાના રૂપીઆ ગણુદેવીનાં મેનેજરો જણ ૬) ઉપર વાલે. (ખ) એજ મુજબ ખરશેદજી અરદેશર દાદીના રૂ. ૨,૦૦૦) ની રકમ પંચા-એતમાં ખાતું પાડી રાખવા તા. ૨૬ મી માર્ચ ૧૮૫૧ ને દીને પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો. પણ પંચાએતના સાહેબોએ તેમ જુદુ ખાતું પાડવા તે રકમ નાકબુલ રાખી, તેથી તે રકમ Accountant-General ને ત્યાં મેલવામાં આવી.

એ બહેરનામાંમાં વધુ જણાવે છે કે: “હરેક શાહેબ ઉપર લખીઆ પરમાં-છેનાં શવાખનાં કાંમમે ધરમખાતે રૂપીઆ આપીને તેહેનાં પોતે અથવા પોતાનાં લાગના વગગતાઓને તરશટી કરવાની ખાહેશ રાખતા હોએ તો તે વીશેનાં તરશટ હીઠનો અંગરેજી મુશદોઝ તેહેનાં ગુજરાતી તરજુમાં શુધાં હેઠલ છાપી બહેર કીધો છે કે હેવી વખતે વકીલને તાંહાં બઝને તરશટ હીક કરાવવાની જરૂર પડે નહી.”

તે પછી કાવશજી બહાંગીરે રૂ. ૩૦,૦૦૦) ની મોટી રકમ આપવા કહાડી, ત્યારે તા. ૨૭ મી જુલાઇ ૧૮૫૩^૪ ને દીનની પંચાએ-

(ગ) કાવશજી બહાંગીરે તની બેઠકમાં ઠેકવવામાં આવ્યું કે રૂ. ૧૦,૦૦૦) થા દર દર હબરનાં પડાવેલાં વધુ રકમનાં ખાતાં પાડવાં, પણ તેથી અંદરની રકમનાં ત્રણ ખાતાંએ. નહી પાડવાં. કાવશજી બહાંગીરે આપેલી રૂ. ૩૦,૦૦૦) ની રકમની બાબત નીચે પ્રમાણે છે:

તા. ૧૮ મી જુલાઇ ૧૮૫૩^૫ ના પત્રથી કાવશજી બહાંગીર પોતાનાં ૬) ખેશીઓનાં પુન માટે રૂ. ૩૦,૦૦૦) ની રકમ દરેક માટે રૂ. ૫,૦૦૦) પ્રમાણે આપવાને મરજી જણાવે છે. તેનું રૂ. ૧૨૦૦) વ્યાજ ઉપજે તેમાંથી

(૧) સંવત ૧૯૦૬ નો છપેયો હીસાબ, પા. ૧૬૧.

(૨) ઓ. ૧૯, પા. ૧, પા. ૪,

(૩) કા. મુસવદ્દ draft.

(૪) ઓ. ૧૯, પા. ૩, પે. પા. ૮, પા. ૭.

(૫) ઓ. ૧૮, પા. ૨૬, પા. ૨૮.

રૂ. ૬૦૦) જરથોશ્તી નાચાર તથા આંધલાં પાંગલાંની પરવરશીનાં ફંડમાં અને રૂ. ૬૦૦) ત્રસ્ટી સાહેબોને દફતર દીસે તેવાં “અગતનાં જરથોશ્તીઓનાં હરેક ધરંમનાં કાંમો વાપરવા તથા હરેક જરથોશ્તી ધરંમ ફંડ’ ખાતામાં વાપરવા જણાવે છે.”

કાવશળ જહાંગીરની એ માંગણી ઉપરથી ઉપર જણાવવા મુજબ પંચાએતના ત્રસ્ટી સાહેબોની એક બેઠક તા. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૩^૨ ને દીને મદી અને ઠેડવવામાં આવ્યું કે રૂ. ૧૦૦૦૦) થી ઓછી રકમનાં ખાતાં પંચાએતનાં દફતરમાં પાડવાં નહી. તે પ્રમાણે ઉપર જણાવવા પ્રમાણે દશ દશ હજારનાં ત્રણ ખાતાં પાડવામાં આવ્યાં. આ ગોથવણ મુજબનો બીજો પત્ર તા. ૬ થી ઓગસ્ટ ૧૮૫૩ ને દીને કાવશળ જહાંગીર પંચાએતના સાહેબો ઉપર લખે છે.

પંચાએતના ૧૦) અકાબરે તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૪^૩ ને દીને પત્ર લખી એ રકમની પોંહચ કબુલ કરતાં લખે છે કે “આપડી અંનજુમનાં ફંડની આમદની હાલમાં શરવે વાતે ઘટી ગેઝય તેહેવે વખતે તમારે તમારી પોતાની ખુશીથી હાની મોહોટી રકમ પારશીની અંનજુમનાં ધરંમ ખાતાંમાં આપી છે માટે હંમે હમારી તરફથી તથા આપડી અંનજુમનાં વતીથી તમારે મોહોટી શાબાશી આપીએચ એટલુજ નહી પછુ તમારી મોટી હીમતની વખાવંજુ કરીએચ”.

એ પછી મરહુમ બરબોરજી સોરાબજી સુમારીખરાના એકલીકયુતરોએ વીલમાં ફરમાવવા મુજબ રૂ. ૫,૦૦૦) પંચાએતને આપ-

(ધ) રૂ. પાંચ હજાર વાને માંગણી કીધી. આગલ જણાવવા પ્રમાણે ત્રસ્ટીઓએ થી ખાતું પાડવાની ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦,૦૦૦) નું ખાતું પાડવાને ઠેડાવ કીધા હતા તે ઉપરથી તેવજુને જણાવવાનું ઠેડવવામાં આવ્યું કે તેઓએ તે રકમ એકાઉન્ટન્ટ જેનરલની

(૧) આ પત્ર તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૫૩ નાં સરકયુતર (સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૫) સાથે રજુ કરવામાં આવ્યો છે હાલમાં એ રૂ. ૩૦,૦૦૦) ની રકમ હર રૂ. ૧૦,૦૦૦) ની રકમનાં ત્રણ ખાતાંમાં (નં. ૨૨૬, ૨૨૭ અને ૨૨૮) માં જમે બોલે છે. એ દરેક ખાતાંની આવકમાંથી અરધું વ્યાજ મુજબનાં ગરીબ ફંડ નં. ૧૫ માં અને અરધું વ્યાજ અવરતા નીશ્ચાત ફંડ નં. ૩૬ માં જમે આપવામાં આવે છે.

(૨) એ. ૧૪, બા. ૩, પા. ૭, પેદાં બાબદ ૮.

(૩) એ. ૧૮, બા. ૩૭, પા. ૪૨.

(૪) સ. ફા. ૧, તા. ૪ થી જુલાઈ ૧૮૫૭ નો સર. નં. ૩૨.

૧૦૬

ઓફીસમાં તથા બોંબે બેંકમાં પોતાને નામે અનામત શખી તેનું વ્યાજ પંચા-
એતને હવાલે કરવું કે પછી મરનારનાં જણાવવા પ્રમાણે અરધો ભાગ સુકતાદનાં
ફંડમાં વાપરવામાં આવે અને અરધો ભાગ આંધલાં પાંગલાંનાં ફંડમાં વાપર-
વામાં આવે. તા. ૨૨ એપ્રિલ ૧૮૫૮^૧ નાં સરકયુલર પરથી દીસે છે કે માનેકજી
નેશરવાંનજી પીટીટે સરકયુલર ઉપર શેરો કીધો કે “આપરા તરશતીઓની
મીટીંગ કેઈ દારે થાતી નથી. જે કામ થાએય તે શરકુલરથી થાએય વાશતે
એ ખાતા પરવા બાબે અમારે થાડું એક બોલવું છે પંન અતરે લખવાને
બંનતું નથી.” તેવજીની મકસદ એ કે એક બીજા ધણી તરફથી પણ રૂ.
૬,૦૦૦) ની રકમથી ખાતું પાડવાની બાબદ રજી થાઈ હતી પણ ફક્ત રૂ.
૧૦,૦૦૦) થીજ ખાતું પાડવાનો ઠરાવ થવાને લીધે “ધરંમના કામને ગની
નુકસાંની થાએય ને અમારી નજરમે કશી મેનત જેવું છે નહીં.” વાશતે
મીટીંગ બોલાવી વીચાર કરવા જણાવે છે.

પંચાએતે જુદુ ખાતું પાડવા નાની રકમે નહી કબુલ રાખવાના ઠેકાવ
ઉપરથી બેંકમાં રકમ મેલવાના કોઈક દાખલા આપણે જોઈએ છીએ. દાદાભાઈ
પેસ્તનજીનાં તા. ૫ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૮^૨ નાં રૂશતમજી જમશેદજી જોગાં પત્રમાં
લખે છે કે “એલાવના નશશકારનો મુશારો આપવા શાડુ જે રૂ. ૨ ૪૦૦) ની
શરકારી નોત હમારી બેંકને જરીમાઈના ધરંમ વાશતે.....હમરાં બોમબે
બેનકમાં મેલીય.” રૂશતમજી જમશેદજી તા. ૫ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૮^૩ ને
દીને એ પત્રની પેંહચ કબુલ રાખી જણાવે છે જે “એ વીશેનો બોલાશો
આવતે વરશે પંચાતનો હીસાબ શંવત ૧૯૧૪ નો છપાશે તે મંધે નીકલશે.”
એની સાથનાં જોડેનાં તા. ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૫૮^૪ નાં બોંબે બેંકનાં દાદાભાઈ
પેસ્તનજી જોગાં પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ રૂ. ૨,૪૦૦) નું વ્યાજ સુરત
ખાતે બેંકનજી બરજેરજી એંટી વીગેરે સાહેબો ઉપર મોકલવાનું ઠેકડું હતું.
ઉપલી રકમની પહેલી નોંધ સંવત ૧૯૧૩ નાં છાપેલા ચોપડામાં મલે છે.
હાલમાં સુરતની અનજીમનનાં ખાતામાં એ રકમની રૂ. ૨,૮૦૦) ની જામીનગીરી
બોલે છે.^૫

(૧) સર. ફા. ૧, સ. નં. ૧૬.

(૨) થોડુંક.

(૩) બોક્લ કામજોની ફાઇલ નં. ૬, ૧૮૫૬-૬૧ ની.

(૪) ઉપલા પત્રની પછવાડેની નકલ.

(૫) ઉપરોક્ત હકમો.

(૬) યા. ૧૭૫.

(૭) ૧૮૨૧ ને સુરતને હીસાબ પા. ૧

હાલમાં કેટલીકવાર ફરીઆદ થાય છે કે સમાવત માટે સ્થાપાયલાં ધર્મ-

૧. ધર્મખાતાની પુ-
છની બલવણી દાને કાંઈ
ચેજનાં રચવા બાબે મ-
વનર જનરલને કરેલી
અરજ.

ખાતાંઓનો, થોડા વખત બાદ, કારણાર ખરાબર ચાલતો
નથી અને કેટલાંક ગેરવલ્લે જાય છે, તેથી Charity
Endowment Act યા એવી મતલબનો કોઈ કાયદો
ધકાવવો. તે બાબે અવારનવાર સુચના થાય છે અને હીલચાલ
પણ થાય છે. એવું દીસે છે કે એ ફરીઆદ આગલના

વખતમાં પણ હતી. પેહલા સર જમશેદજીએ તા. ૧લી

મે ૧૮૫૦ ને દીને નૌસારીના ફતુરજ દેશાઇજી વીગેરેની અનજુમનની
જનામમાં પોતાનાં કેટલાંક ધર્મખાતાંઓ બહોર કરવાનાં સંબંધમાં લખેલાં પત્રમાં
એ બાબે આપણે નીચલો ફકરો જોઇએ છીએ: “ શ્રી મુમમઇનાં શાહેબોએ
આજ અશરે માશ ૪) ઉપર એક અરજ શ્રી બંગાલાનાં મોટા ફરજનાં લારડ
શાહેબને કીધી છે તે મધે એટલુંજ માગેઉં છે જે તમો કુલ હીનદુશયાંની
લોકોને વાશતે એક પકા બંદોબશત શાયેનો ધારો બાંધી આપો જે હરએક
ઇનશાન પોતાનાં ધરમને શાફ ધરમખાતે ખરચવાને મોહોટી રકમ સુકી
બચે છે અને તે ઉપર તેહેની બલવણીને શાફ પોતાનાં ખાશ ઇતબાફ
માંલુસને ઉપરી કરે છે પંજુ એ કંઈ લાંબા દાહાડા નીભતું નથી અને શરવે
પુંજ થોડી સુદતમે બારેવાટ થાય છે તેહેનાં કેટલાએક શખઓ છે તે અતરે
બએઆંન કીધામે આવતા નથી. તેહેવું ધારીને અરજ શ્રી બંગાલાનાં લારડ
શાહેબને કીધી છે તેથી ઉમેદ છે જે એ અરજ ઉપર લારડ શાહેબ ધેઆંન
પેંહોંચાડશે કાંએજે એ શરવે ધરમનું કાંમ છે ને એ શાહેબ કંઈબી હેવો
ધારે બાંધી આપશે તો એ અશલ પુંજને કોઈ બીગાડી શકશે નહીં. એ
પુંજ બવેહાંન શુધી ચાલશે. હવે એ લારડ શાહેબનો ઉતર ફરી વલેઆથી એ
ઉપલી ૨) રકમોની મોટો કુલ રૂપીઆ ૧,૫૦,૦૦૦) અંકે એક લાખ ને પચાશ
હજારનીનો જે કંઈ બંદોબશત હમારા મુમખઇનાં શાહેબો કરી આપશે તે શરવે
પાછલથી તમારા બાંજુઆમે આવશે.”

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૧, પે. બા. ૭.

(૨) સર જમશેદજીએ સુરત અને નૌસારીનાં ધર્મનાં કામે માટે રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦
ની રકમ આપી હતી તેનાં સંબંધમાં આ પાછલો ઇશારો છે.

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૧ નાં જમશેદજી જીજીભાઈનાં પત્ર

ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ અરસામાં જેઓ પંચાએ-

૭. પંચાએતનાં ફંડમાં તનાં ફંડમાં નાણું ભરવાનું જાહેર કરતા હતા, તેઓની નાણું ભરવાનું ક્યુલ કર- રકમ અગાઉથી જમે કરવામાં આવતી હતી અને પછી, નાણાઓની રકમ પુરાંત વરસની સેવટે જો નાણું નહીં ભરી દીધું હોય તો, બાકીમાં દેખાડવાની રીત. તેઓનાં નામપર બાકી કાઢાડવામાં આવતી હતી. એમ થતાં

કેટલાકોની રકમ વસુલ થવા વગર રહેતી હતી, તે બાબે ફરીઆદ કરી સર જમશેદજી “શરવે શાહેબોની શેવામો અરજ” કરે છે જે “જે ધણીની પાશે બાકી હોય તે મેહેરબાની કરીને પંચાતનાં માંજુથને બોલાવીને આપે.” આ પછી પંચાએતના મેહતા અરદેશર દાદાભાઈએ સર જમશેદજીનાં ઉપલાં અરજ પત્રનો ઇસારો કરી આશરે ૨૩ ધણીઓ, જેઓ ઉપર કુલે રૂ. ૧૦૧૫ ની રકમ નીકલતી હતી, તેઓ ઉપર તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૧^૨ ને દીને પત્રો લખ્યાં. કેટલાંક વરસ સુધી એજ પ્રમાણે ચાલ્યું પછુ પછી તા. ૭ મી એપ્રિલ ૧૮૫૫^૩ ને દીને એ બાબદ રજુ કરતાં માનેકજી નશરવાંનજીએ શેરો ક્યોર્ કે રૂપીઆ આવે નહી ત્યાં સુધી જમે દેખાડવા નહી પછુ “દર વરશે જરે અશાબ છપાવીએ તે ચોપાનીઆમો બાકી રેએલા આશામીના નામ શાથે ઉગરાની દેખારવી કે જેથી ભરનાર ધનીને શરમ પડે તો તે ગરી તે ભરે.”

તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૫૩ નો પંચાએતના સેક્રેટરી પેસ્તનજી

માણેકજીનો એક જાહેર પત્ર દફતરે છે જેમાં “શરવે

૮. પંચાએતની આવક શાહેબોની ખીદમતમો અરજ” કરી સંવત ૧૮૦૮ (ઇ. ૧૮૫૨) ના હીશાબની છપાયલી ચોપડી ઉપર કમા થવા બાબે જાહેર (ઇ. ૧૮૫૨) ના હીશાબની છપાયલી ચોપડી ઉપર અરજ. પંચાએતનાં ઉપરાંત ધ્યાન ખેંચે છે અને જણાવે છે કે “મુમબઇ મંધે તે વખતે બીજાં ૨૦) ફંડો. પંચાએતનાં ફંડ વતરોએ બીજાં ધરમનાં નવાં ફંડ ૨૦) હાલમાં ઉમાં યાએતનાં છે તે મંધે લોકો પોતાની

-
- (૧) એ. ૧૮, બા. ૧૩, પા. ૧૧.
 (૨) એ. ૧૮, બા. ૧૩૩, પા. ૧૨.
 (૩) સ. કા. ૧, સ. નં. ૯.
 (૪) એ. ૧૮, બા. ૨, પા. ૫.

વગવાલી આશાંમીઓની ભલાંમંજી ઉપરથી તનદરોશતી બાણાંવીને આપે છે ને પંનચાતનાં ફંનડમાં જાહાણુ આપતા નથી ને હરેક કંઈ જરોશતી કોમમાં ખરચ જરી છે તથા જીજી નીકલી આવેચ તેહેવારે તે ખરચ પંનચાતથી આપવાને કેહે છે પંજી પંનચાતની હાલની આવગ ઉપર કોઈ ધેઆંન પોંહોંચાડતું નથી અને ખરચ તો જેમનો તેમ ચાલેઓ જાએચ તેવારે એ કાંમનો નીલાવ શી રીતે થાઈ શખશે તેહેનો વીચાર તમે શાહેઓને અગાઉથી રાખવો જોઈએચવાશતે હરેક વાતે પંનચાતનું ફંનડ વધે તેહેવી તજવીજ રાખવાની ઘણી જરૂર છે અને હરેક કાંમ કરવાનો હોકમ આપતી વખતે પંનચાએતની આએપત તથા પુંજી ઉપર જરૂર ધેઆંન પોંહોંચાડવું.”

તા૦ ૧૪ મી નવેમ્બર ૧૮૫૩^૧ નાં સરકચુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાએતની તથા જુદા જુદા ખાતાંની રકમો મલી કેટલીક રકમ જેગાલ જેકનાં શેરમાં રોકવામાં આવી હતી. તે શેરોનું વ્યાજ ઓછું વધતું આવતું હતું પણ ખાતાંવાલાઓને શેરોસ ૫) ટકાનું વ્યાજ જમે આપવામાં આવતું હતું.^૨ આ વરસમાં શેરોનાં ડીવીડંડનો ઘટાડો થવાથી ખાતાંવાલાઓને ૫) ટકાનું વ્યાજ જમે આપતાં ખુદ પંચાએતનાં ખાતાં ઉપર ઘસારો પડ્યો તે ઉપરથી અને હવે એ શાલમાં સરકારે ૫) ટકાનાં વ્યાજનું નાણું પગાર કરી ૩૫ ટકાની લેન ઉગાડવાને જાહેર કર્યું હતું તેથી હવે પંચાએત હસતકનાં જુદા જુદા ખાતાંઓને ચાર ટકાનું વ્યાજ આપવાનો ઠરાવ થયો.

તા૦ ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૧^૩ ને દીને મલેલી પંચાએતની સભામાં એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે “શેઠ માંજીજી નશરવાંનજી તથા શેઠ રૂશતમજી નવરોજી અને શેકરેટરી પેશતનજી માંજીજીએ તેવોની નાંચારીની તજવીજ કરીને એ મધેથી ઘણાંજ નાંચાર હોએ તેવોને પંનચાએતથી જુજી ખુશારો કરી આપવો.” તા૦ ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૩^૪ ની સર જમશેદજીનાં ઘરમાં મલેલી પંચાએતના શાહેઓની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ

(૧) સ. કા. ૧, સ. નં. ૨. (૨) સને ૧૮૫૧ નાં પુંજીનાં પહેલ વહેલાં ત્રસ્ટદીઠમાં જણાવેલાં ૧૫ ખાતાંઓને સેકડે ૫) ટકાનું વ્યાજ, તેઓની પુંજી પ્રમાણે, આપવા લખ્યું છે તેનો ખુલાસો આ બાબદ ઉપરથી મલે છે.

(૩) સ. કા. ૧, સ. નં. ૧, તા૦ ૨૨-૧૦-૧૮૫૧ ના સર. નં. ૧૩ ની આગમચ છુડે કામગી.

(૪) એ. ૧૯, બા. ૩, પા. ૭.

પડે છે કે એ વખતે કુલે ૩૬ ગરીબોને પગાર મલતો હતો, તેમાં જણ ૧૧) મરદો, અને ૨૫) ચોરતો હતાં. તેમાં જણ ૧) ને રૂ. ૮), જણ ૧૧) ને રૂ. ૬), ૧૮) ને રૂ. ૫), અને ૬) ને રૂ. ૩) લેખે મલતો હતા. ઉપલે દીવસે ઠેકવવામાં આનું કે એ સર્વ પગારદારોને “ડુંગરવાડીની ધરમશરાહ મ’ધે બોલાવીને” તે લોકોની “હાલત કેહવી છે ને તેવોની ઉમર શું” છે તથા તેવોની પરવરશી કરનાંર કોઈ છે કે નહીં તે વીશેની આગમચથી તજવીજ કરીને” એઓની બાબત ઉપર ફરીથી વીચાર કરવો. તા. ૧૩ મી આગસ્ટ ૧૮૫૩ નાં સરકસુલર પ્રમાણે એ “લોકોના હાલતની તપાશ કરવા શાઝ” તા. ૧૬ મી આગસ્ટ ૧૮૫૩ ને દીને પાછલ પોહરે ૬૫ કલાકે સર્વ શાહેઓની મીજલશ બોલાવામાં આવી હતી.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬ ની મીટીંગમાં કાવશજી જહાંગીરની દરખાસત ઉપરથી ઠરાવ થયો કે “પંચાએતનો

૧૧. પંચાએતના હી- હીશાખ આડીટરો પાશે તપાશેઆમો આવતો નથી તે સાબો આડીટ ઠરાવવાની હવેથી તપાશવા શાઝ આડીટરો મુકરર કરવા.” પણ સુચના. એ બાબે કાંઈ વેહેવાઝ પગલુ લેવામાં આવેલું દીસતું નથી.૩

II.

સંસારી બાબદો.

આ અરસામાં પંચાએત હજુર ચુકદા માટે સંસારી મુકદમાઓ કેવા અને કેટલા આવતા હતા તેનો ખ્યાલ આપણને સને

(૧) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૯.

(૨) એ. ૨૨, બા. ૧, પે. બા. ૧૧, પા. ૪,

(૩) મારી પોતાની જાણ મુજબ, ૧૮૯૩ માં મેં સેક્રેટરી તરીકે એધો લીધો ત્યારે જે જાણું, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પંચાએતના એકાદ ત્રસ્ટી વરસની સેવટ હીસાબનું સરવાલું વીગેરે તપાસતા. મારી નેમણુંકનાં ચર્યાઆતનાં શાલમાં એ કામ મરદુમ શેઠ મંચેરજી હોરમસજી કામા, જેવણુ તે વખતે ત્રસ્ટી હતા, તેવણુ કરતા હતા. પંચાએતના લવાનમ લેતા બે આડીટરો, શેઠા પાલનજી કરામજી મેહતા અને ફરુદુનજી અરદેશર ખરે-શેઠજી પારખની નેમણુંક પહેલવહેલી અને ૧૮૯૪ નાં સાલમાં બન્ને મરી રૂ. ૪૦૦ થી યાદ અને તેઓએ પેહલો હીસાબ સંવત ૧૯૪૯ (૧૮૯૨-૯૩) નો તપાસ્યો (૧૧-૪-૧૮૯૪ નો સર. નં. ૧૦૦. જુઓ સંવત ૧૯૫૦ નો છપાયેલો હીસાબ પા. ૨૩૩).

૧. સંસારી મુકદમાનાં ૧૮૫૫-૫૬ ના સાલની કેટલીક હકીકત, જે એ સાલના તરેહવાર પ્રકારે.

ચોપકામાં નોંધાયેલી છે, તે ઉપરથી માલુમ પડે છે. એ

૧૮૫૫-૫૬ નાં સાલનાં સંવત ૧૬૧૨ નાં સાલમાં પંચાએતના સાહેબોની ૧૧) મીટીંગો મળી હતી. ઘેરઘટું મુકદમાની ૮૪) અરજીઓ આવી હતી. તેની બાબદોના મુકદમાઓ નીચે પ્રમાણે હતા :—

૨૬ મુકદમાઓ રાહત વાતના હતા.

૨૦ મુકદમાઓ માંહોમાહેનાં રાજીખુશીથી ફારગતીના હતા.

૬ મુકદમાઓ ચોરતો પોતાનાં ખાવીંદોને ઘેરનું જરીઆન નહીં આપતાં હતાં તેના હતા.

૧૪ મુકદમાઓ પરચુટણ બાબદના હતા.

૮ મુકદમાઓ ગરીબ લાચારોનાં પાલણુ કરવાની તપાસના હતા.

૭ સેવટો મુકાદો અપાયા વગરના.

આ અરસાના પાછલા ભાગમાં સંસારી મુકદમાઓ તપાસવાનું કામ જરા થંડું ચાલતાં તા. ૨૭ મી નવેમ્બર ૧૮૫૭^૨ ને દીને બમનજી જી. ભાઈએ ખરશેદજી જમશેદજી ઉપર પત્ર લખ્યે કે “ મીતીંગ માથ તન થવા આવેઆ કીધી નથી.....વાશતે તમે ભાઈજીને તથા શેવક આપેથ જે એ બામે મીતીંગ કરવાનો થરાવ કરીને શરકુલર કરવાનો એકમ કરો.”

આ અરસામાં પંચાએતના સર્વ કારોબારીઓએ ઘર સંસારી મુકદમાનું જે કામ કર્યું હતું, તે કેમ કર્યું હતું, તેનો ખ્યાલ તા. ૧ લી જુન ૧૮૫૦^૩ ની બેઠકના હેવાલ ઉપરથી આવે છે. સંસારી ઘરગતુ કજીઆઓની પેહલી તપાસ એ અરસામાં બે સાહેબો કરતા હતા અને તેઓ “ પંચાએતનાં સાહેબોને રપોર્ટ ” કરતા અને પછી પંચાએતના સાહેબો મુકાદો કરતા.

એ અરસામાં ઘરસંસારી મુકદમાઓ કેવા પ્રકારના બરપા થતા, તેનો બેઆલ પેહલી સલાની હકીકત ઉપરથી નીચે પ્રમાણે માલુમ પડે છે :—

(ક) ખાવીંદ મુજરાન નહીં કરતો, એવી કોઇ બાઇઓની ફરીઆદની બાબદમાં કોઇ કેસમાં પંચાએત મદદ કરી બાઈનાં ખાવીંદ ઉપર પોલીસ કોર્ટમાં પરબરશીની ફરીઆદી મંડાવતા અને તેટલાં બાઈને જરૂરી મદદ આપતા.

(૧) એ. ૨૦ તું સેપ્ટ.

(૨) ભોક્ત આવેલાં કાગળોની ક્રમિક નં. ૬, ૧૮૫૬-૧૭.

(૩) એ. ૧૭, આ. ૧-૨, પા. ૧ થી ૬.

(ખ) જે જજીસની આપ લે વીગેરેની બાબદમાં કજીઓ બરપા થવાથી બેડ બાબુવાલા લગન થવા આગમ્ય કારજ તોડવા કહેતા તો પંચાએત કારજ તોડવાની રજા આપતી હતી નહીં.

(ગ) ચોરતની બદફેદી ઉપરથી મરદને છુટાછેડા આપતા અને તે ચોરત માટે ઠેડવતા કે કઝા રજાએ દબમામાં નાંખવી નહીં.

(ઘ) જે મરદ અથવા સ્ત્રી મરદપણમાં યા સ્ત્રીપણમાં નહીં હોય તો છુટાછેડાની પરવાનગી આપવામાં આવતી. ચોરતનાં સંબંધમાં દાઇ પાસે તપાસ કરાવામાં આવતી અને છુટાછેડા આગમ્ય ખાવીદ તરફથી તેણીની પરવરશીનો ખંદોબશત કરવામાં આવતો.

(ડ.) જે કારજ થતી વખતે સ્ત્રીની કોઇ ખામી સાંખી બાબુવાલાને માલમ હોય નહીં અને પછી માલમ પડે તો કારજ કરનાર વીગેરેની જખાની લઇ કારજ છુટું કરવામાં આવતું.

(ચ) મરદ ઘણું વરસ બાહર જઇ રહ્યો હોય અને બાઈડીનાં ગુજરાંન માટે કાંઈ ગોથવણુ નહીં કરી હોય તો બાઈને બીજું ઘર કરવાની રજા આપવામાં આવતી હતી. પણ તેટલાં ખાવીદનાં ખેશીઓ પાસે બાઈનાં ગુજરાંન માટે ગોથવણુ કરાવી લેવામાં આવતી.

(છ) રાખેલી રાંડને પેટનાં છોકરાંઓને પંચાએતની રજા વગર સદરો પેહડાવવામાં આવતો તો તે ધણીને શજા કરવામાં આવતી અને સદરો પેહડાવનાર મોખેદને દરેહમહેરનાં કામથી દુર કરવામાં આવતો.

(જ) તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮ ની મીટીંગની એક હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક બાઈએ ફરીઆદ કરી કે એક ધણીએ ફરેબ કરી નાંતરાંનાં આશીરવાડની કબુલાત આપી તેણીની સાથ રહી તેણીને છ માસની આશાવંતી હાલતમાં લાવ્યો અને હવે તે ફરી ગયો, તેથી તેણીએ દાદ માંગી. પંચાએતના સાહેબોએ ઠેડવું કે તેણીને “કેહેવાડવુ કે તુએ પોતે

આડી રીતે ગનુજ નરશુ' અને નક્ષત્રજ ખરાખ કાંમ કરેઉ છે વાશતે તાહારૂં ઘેર નેઆતખાહર આજ દંને મેલેઉ છે." એ ઠેકાવ પ્રમાણે તા૦ ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮ થી તેણીનાં ઘરને ન્યાતખાર મેલવામાં આવ્યું. એ કામને તા૦ ૧૨ મી ઓક્ટોબર ૧૮૫૮ ની પંચાએતના સાહેબોની મીટીંગની પાછી મંજૂરી આપવામાં આવી.

(ખ) તા૦ ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક ધણીએ પોતાની ધણીઆણી સાથે " રાજીથી ફારગતી કરીને નાતરૂં બીજી ઓરત સાથે કીધું છે પંન પંનચાએતની શરેશતા પરમાનેની રજા લીધી નથી." તે ઉપરથી તેણે એક વરસ સુધી નેઆતખાર મેલવામાં આવ્યો હતો. વરસ બાદ " આશરવાદનાં પંનચાએતને જે લવાજમ થાય છે તેહેનાં રૂ. ૪૫ તથા દોટીનો રૂ. ૧૫ મલ્કીને રૂ. ૫૫૫ લેવો." એવો ઠેકાવ કરી તેને ન્યાતમાં લેવામાં આવ્યો. એ નાંતરાનાં આશીરવાડ શારનાર મોખેદો અને નહાન નહુવાડનારા મોખેદને પશુ ન્યાતખાર મેલવામાં આવ્યા હતા. તેઓએ તા૦ ૧૨ મી આગસ્ટ ૧૮૫૭ ને દીને પત્ર લખી માંશી માંગી હતી. તેથી તા૦ ૩ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ ની મીટીંગના ઠરાવ પ્રમાણે એક વરસ પુરૂં થયા પછી તા૦ ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ થી તેઓને પાછા નેઆતમાં લેવામાં આવ્યા હતા.^૩

(ગ) તા૦ ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક ખાંડીએ પોતાનાં ખાંડીને ત્યાં જવા ના પાડવાથી પંચાએતે સમજાવા છતાં ના કડ્યું તે ઉપરથી ખાંડી પોલીસમાં ફરીઆદી કરીને સ્ત્રીને પોતાને ઘેર લઈ જવા માટે પગલાં લેવા મંજૂરી માંગવાથી, મંજૂરી આપવામાં આવી.

(૧) એજ ચોપડો, બા. ૮, પે. બા. ૭.

(૨) એ. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૩૮, પા. ૧૩.

(૩) ઉપલોખ ચોપડો, પે. બા. ૩૪.

(૪) એ. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૩૬, પા. ૧૨.

(૯) તા. ૧૩ મી મે ૧૮૫૪^૧ ને દીને મલેલી પંચાયતની સભાની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૪ ની તેરીખે દસ્તુર ફરદુનજી દારાખજી જામાસ્પઆશાનાએ પોતાની ઓરત “અશલથી થેલી તથા ચરેલી અને શંકે રહજલતી ફરેચ ને એવંજુની ખીદમત કરનારે એવંજુનો છોકરો ૧) હતો તે ગુજરેઓ વાશતે જઈપ્રીનાં વખતમાં કેઇ ખીદમત કરનાંર નથી તેથી ખીજી ઓરત કરવાની રજા માંગી,” એ અરજી બરાબર સહી સાથની નીચમસર નહી હોવાથી તે કબુલ રાખવામાં આવી નહીં. તે ઉપરથી એ દસ્તુરજીએ તા. ૨૧ મી જુન ૧૮૫૪^૨ ની તારીખે ફરીથી અરજી કીધી અને જણાવ્યું કે પેહલી અરજી જે તેવજી પોતાનાં “શાગેરદ પાશે લખાવેલી” તેને બદલે તેવજી હવે પોતાનાં હરફથી ખીજી અરજી કરી છે.

તા. ૧૩ મી મે ૧૮૫૪^૩ ની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ દસ્તુરજીની સાંમે તા. ૨૬ મી એપ્રિલ ૧૮૫૪ ની તેરીખની અરજી તેવજીની ધણીઆણીએ કીધી હતી કે એ ધણીને ખીજી ઓરત કરવાની પરવાનગી આપવી નહી સમજ કે વગર તકશીરે અને ચાકરી કીધા છતાં નાહક તેણીને ઘેરમાંથી કહાડી મુકી છે. એ બાઈના ખાવીંદ તે ઉપલા દસ્તુરજીને ખીજી મીટીંગમાં તેડવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. તે પ્રમાણે તા. ૪થી જુલાઈ ૧૮૫૪^૪ ની મીટીંગમાં એ દસ્તુરજી હાજર થયા હતા. ત્યાં “તેવંજુને ઘણી તરાંહથી શહંમજવી ખીજી ઓરત કરવાથી મને કરીને એ બાઈને બોલાવવાને કહેઉં,” અને બાઈને પોતાના ખાવીંદને ઘેર મોકલવાનું ઠેડવવામાં આવ્યું. ઉપલા ઠરાવ પ્રમાણે બાઈ પોતાના ખાવીંદને ત્યાં ગયાં હતાં. તે બાબતમાં લખે છે કે “પંજી દશતુર શાહેબ તેવંજી શાયે કાંડ બોલેઆ નહી,”^૫ તેથી પાછાં આવ્યાં છે તે ઉપરથી ઠેડવવામાં આવ્યું કે આગલા ઠેડાવ પ્રમાણે બાઈને પોતાના ખાવંદને ઘેર પાછાં મોકલવાં.

(૧) ચો. ૧૯, બા. ૫, પેટાં બા. ૩, પા. ૧૨.

(૨) ચો. ૧૯, બા.

૬, પેટાં બા. ૧૭, પા. ૧૯.

(૩) ચો. ૧૯, બા. ૫, પા. ૧૧.

(૪) ચો. ૧૯, બા. ૬, પા. ૧૬, (પેટાં બાબત ૬).

(૫) ચો. ૧૯, બા.

૭, પેટાં બા. ૪, પા. ૨૨. આ બાબતવાલા દસ્તુર તે મુંબઇના આગલા દસ્તુર ખોરશેહજી જમશેદજીના બાઇ દારાખજીના બેટા દીસે છે. જુઓ ઉપર પા. ૩૫૩.

(ઠ) તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૩^૧ નાં સરકયુલર પ્રમાણે એક બાઇને ધણી તે બાઇને તણને તેની પરવરશી નહી કરતો હતો, તે ઉપરથી તેણીને માંથે થાઇ પંચાએતે સુપ્રીમ કોર્ટમાં ફરીઆદ કરી તે ધણીને જેલમાં નખાવ્યો. તે પછી તે ધણીએ નાદારીના ધારાનો આશરો માંગ્યો. તે વખતે પણ પંચા-એતના સાહેબો તેના છુટકારાની રજાની સાંમે થયા.^૨ એવીજ એક સંસારી બાબદ કોર્ટમાં લડવા કાજે મી. આકલેંડ વકીલને શોંપવામાં આવી હતી.^૩

(ડ) તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૫૭ ની મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે સુરતવાલા કેબજર દસ્તુરના છોકરા બીખાજી પોતાની ધણીઆણી સાથે રહત-વાત ન કરતા હતા અને તેણીને કહાડી મેલી હતી. તે ઉપરથી એ ધણી જેવણ મુબઇમાં હતાં તેવણને પંચાએતના સાહેબોએ ફેહવાડયું કે તેવણ પોતાની ધણીઆણીની પરવરશી કરવી. તેમ નહી કરશે તો “બાઇની તરફથી પંચાએતના ખરથથી એવંજ ઉપર ફરીઆદી કરેઆમે આવશે.” એ બાબેની ફરીઆદ એવણની ધણીઆણીનાં માતાજી માણેકબાઇએ કરી હતી. તે બાબદ તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૭^૪ ની મીટીંગમાં નીકલી તેટલાં ફરીઆદ કરનાર બાઇ માણેકબાઇ ગુજરી ગયલાં હોવાથી “એ મુકદ્દમા ફરીને કોઇ નહીં લાવે તાંહાં શુધી બંધ રાખવો,” એવો ફરાવ થયો.

તા. ૨૩ મી એપ્રિલ ૧૮૫૭^૫ ની મીટીંગમાં એક મરદ અને બાઇની એકમેક સાંમે વીચીત્ર ફરીઆદ હતી. બાઇએ જણાવ્યું
૨. જુદદીનના હાથતું કે મરદે તેની ઉપર બરતી ગુજારી છે. મરદે જણાવ્યું
ખાતું ખાનારને સજ. કે “એ પોતાની ખુશીથી માહારે શાથે પરની છે ને
પાંચ દાહાડા માહારે ઘેરમાં રહીને પછે નામકર બાએચ
જે હું પરનીજ નથી.” પંચાએતના સાહેબોએ જેઉ બાબુતું સાંભરીને મુકદ્દમા

(૧) સ. ફ. ૧.

(૨) એ છુટકારાની સાંમે થવાનાં કામતું ખીત્ર ૩. ૭૪૮)૭૫ રેશનું મી. વોકર વકીલતું થાયું હતું.

(૩) સ. ફ. ૧, તા. ૨૧-૩-૧૮૫૪ નો સરકયુલર નં. ૬.

(૪) ચો. ૨૨, બા. ૨, પે. બા. ૧૪, પા. ૧૦.

(૫) ચો. ૨૨, બા. ૩, પેટાં બા. ૧૨, પા. ૧૬.

(૬) ચો. ૨૨, બા. ૪, પે. બા. ૧૦, પા. ૨૩.

મુલતવી રાખ્યો કે અશીરવાડ સારનારા મોળેદોને તેડાવી સેક્રેટરી પેહેલે પુછપરછ કરે. આ મુકદ્દમો તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૫૭^૧ ની મીટીંગમાં પાછો આવ્યો, તેની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ મુકદ્દમો પોલીસ મધે ગયો હતો. ત્યાં એ છોકરીએ શાક્ષી આપી હતી કે “એને તથા હેનાં બાપ બલ જોરામ બાબુલીએ શ્રી થાંનાં મધે મુશલમાનનું રાંધેલું ખાંતું ખાધું હતું. તે ઉપરથી તા. ૨૬ મી જુન ૧૮૫૭^૨ ની તેરીએ શરકીઉલર કરી શરવે શાહેબોનો હોકમ લઈને એ બલ જોરાફ બાબુલીને તથા તેહની છોકરી જરબાહાનુને શરવે આતશબેહિરાંમ તથા આદરીઆનો તથા ગહમખારમો જવાને અટકાવ કરેઓ.” એ મીટીંગમાં એ અટકાવ બહાલ રાખવામાં આવ્યો. એ ઠેડાવના સંબંધમાં બમનજી જીજીભાઈએ મારજીન પર શેરો કરી વાંધો લીધો હતો કે “આએ આથમી કલમ ધરાની બલ બાબુલી વીશે લખીય તે કઇ મીતીંગમે થરેઉ નથી ને એના જેવા બીજા ગના બેધીને પણ ખારવાન છે તે વીશે શરકુલરમે અમે તા. ભાઈ આરજીભાઈએ મીતીંગમે થરાવ કરવા લખ્યું તે કીધું નઇ તેથી એ રદ છે અમારે કબુલ નથી, જેવો એનો ઇનશાફ કરોય તેવો બીજાને કરવો જોઇએ.”

તા. ૧૪ મી મે ૧૮૫૩^૩ ના સરકયુલર પ્રમાણે એક સંસારી મુકદ્દમો, જે પંચાએતે મરદની તરફેણમાં અને તેની બાઇડીની વીરૂ-

૩. સંસારી બાબદો ધમાં ચુકવ્યો હતો, તેનાં સંબંધમાં બાઇએ ખાવીદ અને સરકાર દરબાર. (ક) સાંમે સુપ્રીમ કોર્ટમાં ખોરાકી પોશાકીની ફરીઆદી માંડી એક અરજદાર ‘પોપર’ હતી. તે ઉપરથી ખાવીદે પેતાનો બચાવ એક ગરીબ તરીકે અરજ કરવા લાયક તરીકે (Attorney for Paupers) મારફતે કરવાની અરજ છ કે તે બાબે કોર્ટ તર- જીજરી હતી. તે ઉપરથી તેની પાસે “રૂ. ૧૦૦ નું વીટ^૪ ફથી પુછપરછ. નથી” એ ખરૂં છે કે તે બાબુવા માંગ્યું હતું. પંચા- એતના સાહેબોએ તેમ જણાવ્યું હતું.

(૧) ચો. ૨૨, બા. ૬, પે. બા. ૮, પા. ૨૮.

(૨) સરકયુલરની ફાઇલ, નં. ૧ માં એ સરકયુલર નથી.

(૩) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૨. (૪) વીત, પૈગા, મીલકત.

તાં ૧૨ મી મે ૧૮૫૫ ની મીટીંગમાં એક બાબત આ હતી કે એક ધણીનું ઘર, સંસારી તકસીર માટે ન્યાત બાહાર મેલ્યું

(ખ) પંચાએતના સા- હતું અને ત્રણ માસ સુધી મોબેદ બંધ કરવામાં આવ્યા હોવાને એક સંસારી હતા.^૧ તાં ૨૧ મી જુલાઈ ૧૮૫૫ ની તેરીબની એક બાબતમાં વકીલો તરફથી નોટીસ જોફરસન તથા રેમીંગટન વકીલો તરફથી આવી મલેલી નોટીસ.

હતી. એ વકીલોએ પોતાનાં એક બાઇ કુલ તરફથી જણાવ્યું કે એ બાઇએ પોતાનાં જણસ તથા ખોરાકી પોશાકી માટે પોતાના ઊપલા નાત બાહાર મેળેલા ખાવીંદ ઉપર એકલીશી-આશટીક શાઈડ^૨ માં ફરીઆદી નોંધાવી છે, તેથી તેનું સેવટ આવે ત્યાં સુધી તેનું ઘર જે “અનજીમનથી દુર કરેલું” છે તે તેમજ રાખવું. એજ બાબ-તમાં બાઇના સસરાએ તાં ૯ મી આગસ્ટ ૧૮૫૫ ને દીને અરજી કીધી કે “માહુરા ઘેરનાં અંધેઆડ તંમ શાહેબોએ બંધ કીધેલા છે તેહને પાછું કાંમ કરવાની મેંહેરબાંની કરીને રજા આપવી.” એ બાબત એક મીટીંગમાં વીચાર કરવાને ઠેકાવ થયો. વખતસર જવાબ ન મલવાથી એ ધણીએ તાં ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૫૫ ને દીને ફરીથી અરજ કીધી કે “મુકતાદના દીવશ નજદીક આવે-આચ તેથી મેંહેરબાંની કરીને હંમારા મોબેદને કાંમ કરવાની રજા આપવી.” એ ધણીએ પંચાએતના સાહેબોને ૪ થી જાનેવારી ૧૮૫૬ ને દીને પોતાની બાબતમાં એક પત્ર લખી વહુએ સુપ્રીમ કોર્ટમાં કરેલી અરજીની નકલ મોકલી આપી.

પારસી સંસારી મુકદમાઓ કોર્ટ હજુર રજુ થાય તો તેના સંબંધમાં

(ગ) સંસારી મુકદ- એવો સવાલ અવાર નવાર બરપા થતો હતો, તે આપણે માઓ માટે ધારાનો ખરડો. આગલા બાબોની હકીકતમાં અવાર નવાર જોયું છે. આ અરસા દરમીઆંન આપણે જોઇએ છીએ કે એ બાબતે

- (૧) ૨૨-૮-૧૮૫૫ નું સર. નં. ૧૬, માનેકજી નશર્વાનજી પીટીટની મીનીટ.
- (૨) સ. ફા. ૧, તાં ૨૬-૭-૧૮૫૫ નો સર. નં. ૧૫.
- (૩) Ecclesiastical side.
- (૪) તાં ૧૦-૮-૧૮૫૫ નો સરકયુલર નં. ૧૬, સ. ફા. ૧.
- (૫) તાં ૨૨-૮-૧૮૫૫ નો સ. નં. ૧૬, સ. ફા. ૧.
- (૬) ૨૧-૧-૧૮૫૬ નો સ. નં. ૯, સ. ફા. ૧.

થોડુંક વધુ રૂપ લેવા માંડ્યું હતું. તા. ૨ જુન ૧૮૫૪ ને દીને મલેલી પંચાયતના સાહેબોની મીટીંગમાં “પારશીની કોમમાં મરદ તથા ઓરત વચ્ચેનાં મીનાંકેશાનાં ઘણીએક તાંદનાં ટંટાઓ આવે છે તેહેનો સુકાદો કરવાનાં ધારાનો ખરડો વાંચી શંભલાવેઓ. તે વીશે ઠેડવેઆમાં આવેઉ છે કે એ ધારાનો ખરડો મીઠા આકલેનડ વકીલને તપાશવા શાફ્ આપવો.”

મનચેરજી ફરદુનજી વણફદારે ધર્મખાને કહાડેલાં ફંડના ત્રસ્ટીઓના સંબંધની બાબત કોર્ટ તરફથી તા. ૯ મી એપ્રિલ

(૪) એક મરનારનાં ૧૮૫૬ ને દીને થાયલી ડીકો પ્રમાણે પંચાયત હજુર ધર્મખાતાં માટે પંચાયત આવી હતી. એ ધર્મ ખાતાંના બે ત્રસ્ટીઓ-મેહરવાનજી તરફથી ત્રસ્ટીઓ નેમવા જીજીભાઈ, જેવણ હક થયા હતા, અને આ. હીરજીભાઈ બાબેની કોર્ટની ડીકો.

જોગેઓ બીજા નવા બે ત્રસ્ટીઓ ઠેડવવાને પંચાયતને અરજ કરવામાં આવી હતી.^૩ એ બાબે કાવશજી બાંગીરભાઈએ મીનીટ કીધી કે “પંચાયતને એ બાબે વચ્ચે નહ પડવું. શર ઇઆદલી^૪ શંમજીએ અશે કે પારશીના ધર્મ બાબે અશે પંચાયતે એતો માતર મનચેરજીના પોતાના રૂવાન બાબે છે, તે પંચાયતને માથે નહ લેવું.”

તા. ૨૬ મી એક્ટોબર ૧૮૫૦^૫ ને દીને મુખમંત્રી દેવાની અદાલતના રજીસ્ટ્રાર મેતકાફ લારકીને^૬ પંચાયતના સાહેબો ઉપર

(૬) એક મરનારનાં એક પત્ર લખી પુછાવ્યું હતું કે “મરનાર દોરાબજી મોલેકજી (ચીનાંઈ) ની જીનદગીનાં મરતબા ઉપર તથા મુજરતી વખતની હાલત ઉપર વીચાર કરીને જોઈને રૂ. ૧૧૮૯) ૭ આંનાની રકમ એ ઘણીનાં મુઘઅત ખરચને થવી^૭ મૂનાંશેબ આવે છે કે નહીં.” તેના જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો કે “હંમારા પારશી ટોલાઓ મુઘઅત ખરચ કરવાની હદનું મૂકરર પરમાણુ નથી.

(૧) ચો. ૧૯, પા. ૪, પા. ૧૦.

(૨) એ નોંધમાં પંડે “દાવરડ બારીશર” લખ્યું હતું તે છેકાને ઉપર સુખડ પેને “આકલેનડ વકીલ” એમ લખ્યું છે.

(૩) સ. કા. ૧, ૯-૧૨-૧૮૫૭ ના સર. નં. ૩.

(૪) એ ઇઆદલી તે Sir William Yardley છે જે તે વખતે જડજ (Puisse Judge of the Supreme Court) હતો (Bombay Calender and Almanack, 1850, p. 982.)

(૫) સ. કાકલ નં. ૧, સને ૧૮૫૧ ના સ. નં. ૧૨ ની પછી એ આવદનો કાગળ છુટો બાંધી લીધો છે.

(૬) એ લારકીન તે Metcalfe Larken છે, જે Court Sudder Dewannce and Sudder Foujdaree Adawlut નો રજીસ્ટ્રાર હતો (East India Register of 1850, બોંબે નો વીલાગ, પા. ૯).

(૭) થકી.

તોપણ મરનાર મચકૂરનાં મધ્યેત પછવાડે જે ખરચ કરેઆમો આવેઆય તે તેહેની મરતી વખતની હાલત પરમાંણે કાંઈ ઘણું નથી.” આ બાબદમાં કોઈક અકાબરે શુભડપેને નીચલી મતલબનો જવાબ સુચવ્યો છે: “માતખર તથા ગરીબો પોત પોતાની નજરમો આવેચ તેમ કરેચ.”

પુનાની અદાલતમાં જડજ હારીશને તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૫૭^૧ ને

(ચ) એક મરનારની પોતાનું વશીયતનાંમું કરેઆ વનાંચે ગુજરી ગએઓ છે મીલકત ઉપર એક મોબે- તેહેની કેટલીએક અશકેઆમત લેવા શારૂં પારશીનાં દનાં દાવા માટે સરકાર એક ગુરૂ અથવા મોબેદે દાવો કરેઓ છે તે દાવો તરફથી પુછપરછ. મોબેદપણનાં હક દાખલ કબુલ રાખી શકાએચ કે નહીં અને રાખી શખાગે હાએ તો તે વીશે શું શતા છે.”

એ બાબે વીચાર કરવાને તા. ૭ મી મે ૧૮૫૭^૨ ને દીને સભા મઠી હતી. એ સભામાં ઠેડવવામાં આંચું કે “હરેક ધંની પોતાનું વશીયતનાંમું કરેઆ વનાંચે ગુજરી બએ તેહેની અશકેઆમત ઉપર પારશીઓનાં એક ગુરૂ અથવા મોબેદનો કશો દાવો પોહાયતો નથી.” પુનાના જડજ હેરીસને પુછલા સવાલોનો તા. ૩૧ મી મે ૧૮૫૮^૩ નો અસર પત્ર એ બાબદનાં તા. ૨ જુન ૧૮૫૮ નાં સરકયુલર સાથે જોડવામાં આંચો છે. પુનાની અદાલતે તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૫૮ ને દીને એ બાબે બીબ પણ કોઈક સવાલો પુછયા હતા.^૪ આ તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૫૮^૫ નો પત્ર તા. ૧૮ મી જુન ૧૮૫૮ નાં સરકયુલર સાથે રજુ થયો છે.^૬ એવું દીસે છે કે અત્રેથી ત્રસ્ટીઓએ મરનારે જે કાંઈ દીદ કયું હતું, તેની નકલ જોવા માંગી, તે નકલ આપવા સાંમે સાંમે બાબુએ વાંધો લીધાથી જડજ તરફથી આગલાં તા. ૩૧-૫-૧૮૫૮ નાં કાગજમાં જણાવેલી હકીકત ઉપરજ મહાર રાખી મત (an opinion on the data contained in my former communication) માંગવામાં આંચું. આ

(૧) સ. ફા. ૧, ૨૮-૪-૫૭ નો સ. નં. ૧૭. તથા ચો. ૨૨, બા. ૫, પા. ૨૫.

(૨) ચો. ૨૨, બા. ૫, પા. ૨૫.

(૩) સર. નં. ૨૬, સ. ફા. ૧.

(૪) એ અદાલતનો તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૮ નો પત્ર. લોકલ કાગજોની ૧૮૫૬-૬૧ ની ફાઇલ નં. ૬.

(૫) સર. ફા. ૧, સર. નં. ૨૭.

(૬) ચો. ૨૩, બા. ૫, પે. બા. ૨૦, પા. ૩૮.

બાબત કાંઈક નવા પ્રકારની છે તેથી તેના એ અસલ કાગજની નકલ નીચે આપું છું :—

No. 416 of 1858.

Poona Court of Adalat.
31st May 1858.

From

C. M. Harrison Esquire,
Acting Judge.

To

The President of the Parsee Punchayat
Bombay.

Sir,

A Parsee Priest has applied to me to obtain possession of certain property left by a deceased person of his creed. He states that the deceased died intestate, that the usual practice in such cases is for him to perform the funeral obsequies of a person who happens to die heirless and that the property is then made over to him, that the Parsee residents of this place have executed a deed to him which bears the deceased's signature, and that, he has in the present case, incurred some expense in performing the funeral ceremonies. The applicant has produced the said deed and proved having incurred the expense referred to. I therefore beg to be favoured with an opinion as to whether, according to custom, it is competent for the grantors to pass such a deed as the one in question, and whether the right advanced to the estate of the deceased is good owing to the deed having been signed by him & the applicant having incurred the expense above alluded to.

I have the honor to be,

Sir,

Your most obdt. servt.,

(Sd.) C. M. Harrison,
Acting Judge.

તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી એક દાખલો મલે છે કે જ્યારે એક સંસારી મુકદ્દમામાં ૪. પંચાયતના સાહે- મીટીંગમાં સરખા મત પડ્યાં ત્યારે સરકયુલરથી બીજા બોની મીટીંગમાં એક સાહેબોનાં પણ મત લેવામાં આવ્યાં. એ મીટીંગમાં સંસારી બાબતમાં સરખાં પારસી ફરતમજી સેરાબજી નારીએલવાલાની સંસારી મત પડવાથી સરકયુલરથી બાબત હતી. એ ઘણીએ નાંતરાંના આશીરવાડ પાડવાની સર્વ ગેરહાજર વીગેરે રજા માંગી હતી. તે મીટીંગમાં હાજર થયલા બે સાહેબો— સાહેબોનો વીચાર લેવાનો માનેકજી નશરવાનજી અને દોશાભાઈ મુનશી—એ હા દાખલો. પાડી અને બે સાહેબો—બમનજી જીજીભાઈ અને હીરજી-ભાઈ શેઠ—એ ના પાડી. તે ઉપરથી તા. ૨૦ મી જાને-

વારી ૧૮૫૮ ને દીને સરકયુલર કીધો. તે સરકયુલર પ્રમાણે બમનજી જીજીભાઈ તરફ વધારે વીચાર પડવાથી ઠેડાવ્યું કે જ્યાં સુધી એ ઘણી કોઈ જસ્તીસ ઓફ ધી પીસ હજુર શોગંડ ખાઇ એપ્રીટેવીટ ન કરે ત્યાં સુધી આશીરવાડ પાડવાની રજા આપવી નહી. આ એક અગતનો લાંબો મુકદ્દમા છે તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે:

તા. ૨૩ મી આગસ્ટ ૧૮૫૭ ને દીને પંચાયતના સેક્રેટરી પેસ્તનજી માનેકજીની બજામાં આવ્યું કે ઉપલા ઘણી પોતાની પરણી ઓરત છે, તે છતાં ફરતમજી ગણદેવ્યાની છોકરી સાથે નાતડું કરે છે. તે ઉપરથી તેણે પંચા-ચેતના મોબેદ બીખાદાજીને બન્ને બાજુવાલોએને ત્યાં મોકલી તાકીડ કરાવી કે કોઈએ પણ એ કામ કરવું નહી અને તેમાં સામેત્ર થવું નહી પણ બખર મલી કે તે દીને નાતડું કરનાર છોકરીનો બાપ તેણીને સજારથી કોઈ વાડીમાં લઈ ગયો. પંચા પેતના મોબેદ પાસે સર્વ મોબેદોને બખર કરવામાં આવી કે કોઈ આ કારજના આશીરવાડ શારે નહી. તોપણ તા ૨૫ મી આગસ્ટે ચોકસ બખર મત્રી કે નાતડું કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરથી તા. ૨૭ મી આગસ્ટે સરકયુલર કરી પરવાનગી માંગવામાં આવી કે એ ઘણી ફરતમજીને, તેના નવા સસરા ફરતમજી ગંનહેવીબાને, એ બન્ને ઘેરના પંથકીઓને,

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૧૧, પા. ૪,

(૨) ચો. ૨૨, બા. ૭, પે. બા. ૩૭, પા. ૫૮. તા. ૩-૮-૧૮૫૭ ની મીટીંગની હકીકત.

તથા આશીરવાડ સારનારા મોખેદો, કે જેઓનાં નામ હજી સુધી મહત્ત્વાં હતાં નહી, તેઓને આતશ બેહરાંમો, આહરીઆનો, ગહંબરનાં જશનો વીગેરેથી દુર રાખવામાં આવે અને મોખેદોને યોજદાશ્રગરીથી અટકાવવામાં આવે. તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ ને દીને બન્ને બાબુવાલાઓને કેહવાડયું કે તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બરની મીટીંગમાં હાજર થાય. તે ઉપરથી મીટીંગની એક દફાડો આગ-લથી એટલે ૨ જી સપ્ટેમ્બરે ઉપલા ધણીઓ તરફથી ત્રણ જણા પંચાએતના સેક્રેટરી હજીર આવી “ફરી ફરીને કેહેવા લાગા કે હા એટલી ચુક થાઈય,” અને માફ માંગી. સેક્રેટરીએ અરજી કરવા કહ્યું અને તેમાં આશીરવાડ સારનારા મોખેદોના નામ લખવા કહ્યું. બીજે દીને મીટીંગમાં ઉપલા રસ્તમજી નારીએલવાલા અને તેઓની સાથવાલાઓએ હાજર થઈ જોલલી રીતે એવું કહી જનાંયું કે “હમોએ કંઈ દાંનાં પારેઆ નથી પંન પંનચાએતવાલાઓનું માજનું જોવા શાફ હમોએ એ રીતે કહેક છે.” કેટલીક હા ના થવા બાદ ખરી હકીકતની અરજી લખી લાવવા એઓ સાથવાળા વડા ભાઈ ધનજીભાઈ સોરામજી નારીએલવાલાને જણાવવામાં આંયું, અને ઠેકંયું કે દાણા પાડવાની બાબદમાં સેક્રેટરી પેસ્તનજીને જે કાંઈ ખખર મલી હોય તેની એક ઇઆદદાસ્ત તેવણે ફરતી કરવી. ત્યાર પછીની ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ ની મીટીંગમાં એ બાબદ ઉપર ફરીથી વીચાર કરવામાં આંયો. એ ધણીઓએ ૧૪ મી સપ્ટેમ્બરની અરજી કીધી હતી તે, અને સેક્રેટરીએ તૈયાર કરેલી યાદદાસ્ત, જે સરકયુલરમાં ફેરવવામાં આવી હતી તે ઉપર વીચાર કરવામાં આંયો. તે પછી ઠરાવ થયો કે “એ ધંની કેહેય કે દાંનાં પાડવાનાં આશરવાદ શારેઆ નથી. તે વાતને મંનજીર રાખવી નહી, કાંએજે એ બાબદમાં જે ઇઆદદાસ્ત તઈઆર કરેઆમો આવીય તે ઉપરથી શાયેત થાએય કે એ ધંનીએ પોતાનાં આશરવાદ શરાવેઆય. એમ કરતાં.....તે વીશેની એક આપ્રીડેવીટ શુલેહનાં અંમલદાર પાશે જઈને કરે.” સેવટે ઠડયું કે એઓએ સેક્રેટરી પેસ્તનજી સાથે જઈ આકલેંડ વકીલને ત્યાં એપ્રીડેવીટ કરવી. એ મીટીંગમાં એ ધણીની પહેલી બાઈડીની અરજી પણ રજુ થઈ હતી, જેમાં તેણીએ ફર્યાદ કરી હતી કે ૭ વરસ થયાં તેણીને અને તેણીનાં બે છોકરાંઓને પડતાં મેલવામાં આંયાં છે અને હાલમાં તેણે બીજી સ્ત્રી સાથે દાણા પાડ્યા છે.

ત્યાર પછી તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮^૧ ની ઉપલી મીટીંગમાં એ બાબત પાછી નીકળી. ત્યાં જાહેર થયું કે એ ધણીએ હજાર સુધી એપ્રીટેવીટ કરી મોટલાવી નથી. એ ધણીનાં ઘેરનાં પથકી હોરમજદાર માંડણ તથા લીખાદાર કાંગાને તા. ૧ અકતોબર ૧૮૫૭ થી અતશબેહરાંમ, આદરીઆન, દરહેમેહરો, જશન, યોજદારજોગરીનાં કામો વીગેરેથી અતકાબ્યા હતા. બીજું માલમ પડ્યું કે તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ને દીને એ ધણીએ પોતાની આગલી ધણીઆણી સાથની ફારગતીની નકલ સાથ એક અરજી કરી “તે મધે માંગેલ કે પોતાનાં નાતરાંનાં આશરવાદ રોજ ૨) જે માહા ૫) માંને દીનેની રજા માંગી.” તે અરજી સરકયુલર થવા પછી આ મીટીંગમાં તેનો ફરિયા કરવાનું કડયું હતું. તેમ ફરિયા થતાં ઉપર શરૂઆતમાં જણાવવા પ્રમાણે આર હાજર રહેલા સાહેબોમાં બધે સરખાં મત પડવાથી સરકયુલર થતાં તેના ચુકાદા પ્રમાણે આશીરવાડ શારવાની રજા આપવામાં આવી નહી. ઠેડવામાં આવ્યું કે જે તે ધણી આગલા ઠેડાવ પ્રમાણે એપ્રીટેવીટ રજુ કરે કે નાતરાના આશીરવાડ સાર્યામાં આવ્યા હતા નહી તેા હાલ તે સારવાની રજા આપવી, જે તેમ નહી રજુ કરે તેા રજા નહી આપવી. ત્યાર પછી એ બાબત તા. ૬ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૮^૨ ની મીટીંગમાં પાછી નીકળી. ત્યાં પાછો આગલો એપ્રીટેવીટનો સવાલ ઉભો થતાં એ ધણીએ કહ્યું કે “જેવી રીતે તમો શાહેબો આફ્રેટેવીટ લખાવો તે ઉપર હું શહી કરીને શોગન બાધને તમોને આપુ. એ ઉપરથી શેઠ માંનેકજી નશરવાંનજીએ પોતાને આતે આફ્રેટેવીટ લખી તે ઉપર ફરિયાત મળી શોહોરાબજી નારીએરવાલાએ પોતે શહી કરી શોગન બાધા. તે શોગન પારશીની પનચાએતના મોબેદ નશરવાંનજી ખરશેદજી વાછાએ આપેલા છે. તે શોગન લીધો તે શેઠ માંનેકજી નશરવાંનજીએ જોઈને પોતે જશતીશ અપ દી પીશની શહી કીધો.” તે ઉપરથી ઠેડાવ કરીને તેને નાંતરાનાં આશીરવાડ શારવાની રજા આપવામાં આવી. ઉપલી મલેલી રજા પ્રમાણે ઉપલા ધણીએ તા. ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૮^૩ ને દીને આશીરવાડ પડાવ્યા. “તે વખતે પનચાએતના મોબેદ લીખાજી દાદાલાઈ કાંગા તે ઠેકાંને હાજર હતા.” એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે કેઈ વાંધાવાલી બાબતમાં લગનની ખાતરી કાજે પનચાએતના મોબેદ હાજર થતા.

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૧૧, પા. ૪.

(૨) ચો. ૨૩, બા. ૨ પે. બા. ૨, પા ૧૬.

(૩) ચો. ૨૩, બા. ૩, પેદાં બા. ૯, પા. ૧૯.

એ અરસામાં પંચાએતની મીટીંગ માટે ૧૨ માંથી ૫ નો કોરમ રાખ-
 ૫. આ અરસામા ધર વામાં આંચો હતો, પણ તા. ૧૫ મી અકતોબર ૧૮૫૬^૧
 સંસારી બાબતોમાં પંચા- થી તેની સંજ્યા ૪ ની કરવામાં આવી.
 એતની મીટીંગનો કોરમ.

તા. ૧૬ મી મે ૧૮૫૫ ને દીને પંચાએતના સેક્રેટરી એક ધણી,
 જેવણુને ત્રણ ત્રણ વખત તેડાવ્યા હતા તે છતાં નહી.
 ૬. પંચાએતે સંસારી આંચા હતા તેવણુને, તાકીદ કરી જણાવે છે કે હવે પછી
 ફરીઆદ બાબે ખોલાસો મંડળીની બેઠકમાં નહી આવશે તો, અથવા પત્રનાં દીનથી
 કરવા કાંજે નહી આવ- દીન ૧૫ માં છોકરીને સાસરે નહી મોકલશે તો “આપડી
 વાથી તેડેલા ધણીને આપ- પંચાએતનાં શરેશતા પરમાંણુ તંમારે ઘેરનો મોબેદને દીન
 વામાં આવેલી તાકીદ. આઈનનું કાંમ કરવાથી અટકાવેઆમો આવશે તથા
 શારે રૂટે તંમારે તાંહાં નશાશાવરને મોકલેઆમો આવશે
 નહી.”

એવું દીસે છે કે સને ૧૮૫૮ નાં સાલમાં એવો વીચાર રાખવામાં
 આંચો કે ધરધતુ મુકદમા, જે પંચાએતના ૧૨ સાહેબો
 ૭. પંચાએતના સાહે- સાંભળતા હતા, તે કામમાં કોટ, બહારકોટ, મજગામ,
 બાએ ધરધતુ મુકદમાએ મહાલક્ષ્મીના કેટલાક સાહેબોને સામેલ કરવા. એવા
 પોતાની સાથે તપાસવા આશરે ૩૫ જણનાં નામોની ટીપ ઉપજાવેલી આપણે
 નેમેલા ૩૫ સાહેબો. જોઈએ છીએ.^૩ એ નામો નીચલાં છે:—

૧. જાંહગીરજી નસરવાનજી જશાવાલા. ૨. દીનશાહ દાદાભાઈ ગાંધી.
 ૩. જમશેદજી પેશીકાકાના. ૪. ફરંમંજી નશરવાંજી ફરીધનાં. ૫. બેજનજી
 ફરંમંજી આલબકેશ. ૬. રતંનજી ખરશેદજી કેરાંવાળા. ૭. જમશેદજી ખર-
 શેદજી બાટલીબોઇ. ૮. બમનજી સોરાબજી મેવાવાલા. ૯. પેશતનજી માંકા
 બચાના ૧૦. રૂસ્તમજી જીવનજી અપુ. ૧૧. પેશતનજી મંચેરજી ચીજગર.
 ૧૨. માનેકજી મેહરવાંજી શેઠ. ૧૩. હોરમજી રતનજી ચેનના. ૧૪. અરદે-

(૧) ચો. ૨૦, બા. ૧૧, પે. બા. ૨૨, પા. ૬૦.

(૨) ચો. ૧૮, બા. ૪૫, પા. ૪૮.

(૩) ભોક્લ કાગળોની ૧૮૫૬-૬૧ ની કાપલ નં. ૬.

શરણ ખરશેદળ શેઠના. ૧૫. હીરણ્ણાઈ હોરમજળ શેઠના. ૧૬. મનચેરળ ફરાંમળ શેઠના. ૧૭. ધનજીભાઈ ખરશેદળ શરાફ. ૧૮. ધનજીભાઈ નશરવાનજી કાંમા. ૧૯. નશરવાનજી મનચેરળ કામા. ૨૦. દાદાભાઈ હોરમજળ શેઠી. ૨૧. માનેકજી દાદાભાઈ શાહેર. ૨૨. નાનાભાઈ નવરોજી શેઠના. ૨૩-૨૪. બહુમનજી તથા બેરાંમજી જીજીભાઈ. ૨૫. નાનાભાઈ જમશેદજી ગજધર. ૨૬. નવરોજી અરદેશર દાવર. ૨૭. કાવશજી નાનાભાઈ દાવર. ૨૮. ધનજીભાઈ નસરવાંનજી બનાજી. ૨૯. વાડીઆ મનચેરજી જમશેદજી. ૩૦. વાડીઆ દોશાભાઈ જમશેદજી. ૩૧. (ધોલીતલાવની દરેમેહરના મુતવલી). ૩૨. દોરાબજી ઉસ્તાદ. (કોટ બહાર). ૩૩. રૂસ્તમજી મેરવાંનજી (મજગાંમ). ૩૪. પેસ્તનજી ખરાશ, ૩૫. રૂસ્તમજી રતનજી વાડીઆ. એ નામોની યાદી ઉપર આપણે નીચે પ્રમાણે નોંધો જોઈએ છીએ.

“એદલજી નશરવાંનજી...ને રાખવા કે તેવો બંધે પારટીઓની તરફથી મુકરદમો તઇઆર કરે.

“લીખાદાફને રાખવા.”

“પાંચનો કુવોરમ કરવો.”

III

દરેહમેહરો, ધર્મ ખાતાં વીગેરેની બાબતો.

આ અરસામાં પણ, આગળા અરસાઓ માફક, પારસી પંચાએત હજુર કોઈક દરેહમેહરો અને બીજાં ધર્મ ખાતાંઓનાં સંબંધની અવાર નવાર બાબતો રજુ થાઈ હતી. દરેહમેહરોના સંબંધમાં આપણે નીચલી બાબતો જોઈએ છીએ :—

લીંડીબજારની મેદલા પટેલની દરેહમેહરના સંબંધમાં જણાવ્યું છે કે

૧. લીંડીબજારની મેદલા પટેલની દરેહમેહરના સંબંધની જગ્યાની બાબત. દોશાભાઈ પેસ્તનજી ભરૂચાએ પોતાની હૈયાતીમાં એ દરેહમેહરની સાંમેનો એક જમીનનો કટકો ધરમખાતે આપ્યો હતો. તે બાબતે બેબ તા. ૩૦ મી અકતોબર ૧૮૪૧ નો હતો. તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ની મીટીંગની હકીકત

(૧) એ બાબત અગત્ય ઉકલતી નથી.

(૨) ચો. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૨૪, ખા. ૯

ઉપરથી હીસે છે કે એ જમીન મુ'બઈના કલેક્ટર મારફતે હોરમજી તથા જમશેદજી બતીવાળાએ ધાળી પીટાવો વેચવા કહાડી હતી અને માગણી કરી હતી કે તે ઉપર “જેહેનો હક પોહાયનો હોએ તે ધંની દીન ૧૪ ની અનંદર પોતાનો દાવો ખરો કરવા” બાહર પડે. તે ઉપરથી મરનારની માસીના છોકરા અરજેરજી બમનજી ભરૂચાએ પંચાએતના સાહેબોને તા. ૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૭ ને દીને અરજી કીધી હતી જે તા. ૯ મી નવેમ્બર ૧૮૫૭ નાં સરકયુલરમાં રજુ થાઈ હતી. તે અરજીમાં પંચાએતના સાહેબોને વચ્ચે પડવા જણાવ્યું હતું. તે ઉપરથી ઉપર જણાવેલાં સરકયુલરપર ઠેકાવ થાયો અને તે ઉપલા દીવસની મીટીંગમાં મંજુર રહ્યો કે “એ બાબે આપ'ને એ વચ્ચે પડવાનું કાર'ન નથી.”

પરેલ ખાતેની વાડીઆની દરેહમેહરની સ્થાપણાં બાબે આપણે ૧૦) માં

બાબ (પા. ૬૪૨)માં હકીકત જોઈ છે. તે પછી આ દરેહમેહર

૨. વાડીઆજ દાદાભાઈ જે સને ૧૮૩૪ માં સ્થાપાઈ હતી તેના સંબંધમાં તા. ૨૦ તથા મંચેરજી પેસ્તાનજીની મી ફેબ્રુવારી ૧૮૫૨^૨ ને દીને મુ'બઈની સુપરીમ કેર્ટમાં લાલબાગની દરેહમેહરની એક મુકદ્દમા નીકળ્યો હતો. તેનો સખખ આ હતો: ઇ. માગદ. સ. ૧૮૫૦ માં ઉપલા ભાઈઓને નાણાંની ગરજ પડવાથી

તેઓએ પોતાના લાલબાગની જગ્યાનો એક ભાગ, જે

ઉપર દરેહમેહર બાંધી હતી, તે રીચી સ્ટુઅર્ટની કુ. ને રૂ. ૬૦) હજારથી માર-જેજ મુકયો. તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૦ ને દીને એ ભાઈઓની પેહડી નાદાર થવાથી તા. ૪ ઈ અકતોબર ૧૮૫૧ ને દીને લાલબાગ રૂ. ૪૨,૦૦૦) ની કીમતે વેચાયો. પચુ વેચાંણુ વખતે પારસી પંચાએતે આ દરેહમેહરની જગ્યાના સંબંધમાં વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. તે ઉપરથી ઉપલા ભાઈઓની મીલકતના ત્રસ્ટીઓએ પંચાએત ઉપર ફરીઆદી માંડી, કે “આએ જગોપર એ દરેહમેહરને રેહવા દીધાથી આએ મીલકતની કીમતમાં ઘણો ઘટાડો થાય છે.” પ્રતીવાદી (પારસી પંચાએત) તરફથી જણાવવામાં આવ્યું કે “દરેહમેહરમાં જવાનો રસ્તો લાલબાગના મોટા દરવાજાથી તદ્દન બેલાહેદો છે. વાદી તરફથી એ દરેહમેહર પર

(૧) ઉપલોખ દવાભો.

(૨) પા. પ્ર. I પા. ૫૯૧.

પંચાચેતની સતા વિષેનો સવાલ કાઢવામાં આવ્યો હતો. બંને બાબુની તકરાર સાંભલી કોરટે વાદીના લાલમાં ચુકાદો કીધો, અને તે દરેમેહર તથાથી ઉઠાવી લઈ જવાનો હુકમ આપ્યો.” તે ઉપરથી ત્યાંથી આતશનો કેમલો ઉઠાવી લઈ જઈ કેટલીક મુદત સુધી શેઠ હોરમસજી વાડીઆનાં આતશ બેરાંમમાં રાખવામાં આવ્યો હતો. તા. ૧ લી મે ૧૮૫૨ નો પંચાચેતના પંચ ત્રસ્ટીઓ ભેગો પેસ્તનજી માનેકજીનો સરકયુલર છે, તેમાં જણાવે છે કે એ “દરેમેહરની બાબદમાં પંચાચેતની તરફની કોરટમાં કજીઓ લડેઆ હતા તેહનાં ખરચનાં બેએ બીજ તેહમાં ૧) બીજ મી. આકલેનડતુ ૩. ૪૦૮) તુ’ અને બીજૂં મી. ખરંનતુ’ ૩. ૭૫૧) તુ’ મઝીને ૩. ૧૧૫૯) નાં બીજો” આવ્યાં હતા.^૧

આપણે આગલા એક બાબરમાં બેચુ’ કે પંચાચેતના સાહેબોએ તા. ૨ જુલાઈ ૧૮૨૬ ને દીને ઉંગરાતથી અને પોતાના ૩. ગોડાવરાની દરેહ- ફંડમાંથી એક દરેહમેહર ગોદાવરા મેબેદોની સગવડ કાળે મેહરના સુખડ વીગેરે બંધાવી આપી હતી. તા. ૨૪ મી મે ૧૮૫૪^૩ના સરકયુલર પોંડયાડવાના અર્થની ઉપરથી માલમ પડે છે કે “પારશીની પંચાચેતની કોટ મંધેની દરેમેહરનાં આતશ આદરીઆંનને બોએ દેતી વખતે આગલ પરભાડા લોકો શુખડ પોંડોંચતૂં પાડતા હતા.” તેમ હવે કોઈ આપવાનું બંધ કરવાથી પંચાચેતના ખરચથી દરેરોજ સવાશેર સુખડ અપાવવાનું ઠેકાવું. સને ૧૮૫૬ નાં અરસામાં દરેમેહરનો લાકડાં કોપરેલ અને સુખડનો ખર્ચ નીચે પ્રમાણે હતો:—૪

(૧) સ. કા. ૧, સ. નં. નથી આપ્યો. સંવત ૧૯૦૮ નો હીસાબનો છાપેલો ચોપડો પા. ૪૩. એ પછી તા. ૯ મી ઓગસ્ટ ૧૮૬૩ ને દીને શેઠ મંચેરજી વાડીઆના બેટાઓ નશરવાનજી અને ખરજેરજીએ એવણના મરકુમ આવાએ બંધાવતા મોડેની દરે. મેહર પરેલ ખાને તૈયાર થયાથી ઉપત્રાં આતશ આદરાંનને ત્યાં લાવી પરચવામાં આવ્યા હતાં (પા. ૫. II પા. ૭૧). આ દરેમેહરને સને ૧૯૨૩ માં રીપેર કરવાના કામના ખર્ચમાં પારસી પંચાચેતના ત્રસ્ટી સાહેબોએ તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૯૨૩ ની મીટીંગના ઠરાવ મુજબ રૂ. ૫૦૦૦ ની મદદ કરીછે.

(૨) બાબ ૯, પા. ૬૭૬

(૩) સ. કા. ૧, સ. નં. નથી આપ્યો.

(૪) સ. કા. નં. ૧, ૧૬ મી મે ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૨૨.

૧. કોપરેલ મન ૧૮ નાં દર રૂ. ૩૩ લેખે રૂ. ૬૫૫
૨. લાકરાં ખાંડી ૧૨) નાં દર રૂ. ૩૩ લેખે રૂ. ૪૨
૩. કોપરેલની મજૂરી રૂ. ૦૧
૪. દરરોજ બોય દેતી વખતે ચઢાવવા સાફ રોજનું ૧૧ શેર સુખડ લેખે દર મહીને મજૂ ૦૧૧ ૭૧ શેર દર રૂ. ૪૧૧ લેખે.^૧

આ અરસામાં તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૮ ને દીને મરહુમ મોદી સોરાબજી વાછાગાંધીની નૈયતે એવણના બેટાઓ રૂસ્તમજી, ૪. સોરાબજી વાછાગાં- માનેકજી, અને ખરશેદજીએ એક દરેહમેદુર સ્થાપી.^૨ ધીની ચે. પાદીની દરેહમેદર. એની સ્થાપણાંની બે દીવસ આગમચ તા. ૬ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૮ ને દીને માનેકજી નશરવાંનજી (પીટીટ) એ ત્રસ્ટીઓ ઉપર પત્ર લખી સુચનાં કીધી કે ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૮ ને દીને વાછાગાંધીની દરેહમેદર ઇમ્મચ છે તે વખતે એ ઘણીને રૂ. ૧૦૦) ની શીયાલ આપવી. તેમ આપવામાં આવી.

(૧) એવું હીસે છે કે પહેલા સર જમશેદજીએ પોતાની હયાતીમાં એ દરેહમેદરનું મકાન, જે પુરાણું થયું હતું તે, નવેસરથી બાંધવાનો વીચાર રાખ્યો હતો. એવણે આ સમયે આગલાં મકાનની ઉતરે આવેલું એક મકાન બાંધ બચુવાઇ બેરોમજી ફરાંમજી જશા-વાલા પાસેથી રૂ. ૬૦૭૫ ની કીંમતે ખેતનજી માનેકજી (જામે જમશેદજી) મારફતે ખરીડ્યું હતું. તેવણે નવું મકાન બાંધવા માટે મરજી દેખાડી હતી, પણ તેમ કરે તે આગમચ તેવણ તા. ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૮ ને દીને હક થયા. તેથી તેવણના ઉકમચું વેલાએ તેવણના બેટા સોરાબજીએ એક અનજીમન પત્ર વાંચી ચાર ધર્મના કામે કરવાનું મરનારના ઉચમણાંમાં જાહેર કર્યું. એ કામેમાં એક આ જોડાવરાની દરેહમેદરનું મકાન ઉખેડી નવેસરથી બાંધવાનું હતું. (પા. પ્ર. I પા. ૭૮૮,) તેમ તે બાંધવામાં આવ્યું અને મરનારની વરસીને દીવસે તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૬૦ ને દીને ત્યાં આતશ આદરાંન પરચવામાં આવ્યાં. તેના જશનની મીજલશમાં સોરાબજી જમશેદજી જીજીમાઇએ પોતા અને બાઇઓ તરફથી એક અનજીમન પત્ર વાંચી જાહેર કર્યું હતું કે દર સાલ સર જમશેદજી જીજીમાઇ ચેરીટી ફંડમાંથી તેના ચાલુ ખર્ચ માટે રૂ. ૭૫૦) પંચાએતના જનરલ ફંડમાં આપવામાં આવશે કે તે મધેથી ત્રસ્ટીઓ એ દરેહમેદરના ખર્ચ ચલાવે (પા. પ્ર. I ૮૧૪). સને ૧૮૬૦ ના સાલમાં આ રકમ રૂ. ૭૫૦) ઉપરથી વધારી રૂ. ૮૫૦) કરવામાં આવી છે.

(૨) એ દરેહમેદરની સ્થાપણા વીગેરે માટે જીઓ પારસી ધર્મચથો પા. ૨૪૭-૪૮.

મુંબઈની પારસી પંચાએત અને બહારગામોની અનંજીમનો.

મદદ માટે આવેલી અરજો, વીગેરે.

આ અરસામાં બહારગામોની અનંજીમન તરફથી મદદ માટે કેટલીક અરજીઓ આવી હતી, તેની વીગત આપણે નીચે પ્રમાણે જોઈએ છીએ.

અમરોલી ઉતરાનના જરથોશતીઓ, જણ ૨૮) ની સહીની તા. ૩ જાન્યુઆરી ૧૮૫૮ ની અરજી “ માંનેકજી નશરવાંજીને

૧. અમરોલી ઉતરાં- પડખીડે ” આવી હતી કે અસલનાં વખતથી તેઓની નના જરથોશતીઓની નશે- ગામની આસપાસનાં પાંચ ગામો—વેસુ, ખજેત, ઉમરા, શાવાર બાબે અરજ. વરીઆવ, દુમશ—જે સુરતથી આશરે ૧૨) માઈલ દુર છે, ત્યાં રવાંનો માટે સુરતથી નશેશાલારો બોલાવવામાં આવતા હતા. હવે એઓનાં ગામ મધે નવું દખરું બંધાયા બાદ એક રવાંન થતાં સુરતથી નશેશાલારોને બોલાવતાં ના પાડવામાં આવ્યું. તે ઉપરથી તેઓ સુરતની પંચાએતના અધીકારી નશરવાંજી પેસતનજી વકીલ પાસે ગયા તેઓએ નશેશાલારો આપવા ના પાડી. તેથી નશરવાંજી બાબે ફરીઆદ કરી જણાવે છે કે નાચાર થાઈને તેઓ પાછા ફર્યા અને ગામના લોકોએ ખાંધ મારીને બીજે દીને રવાંનને દખરે ચડુડાવ્યું. એઓ જણાવે છે કે એઓનાં ગામમાં દર વરસ ૩ થી ૪ રવાંન થાય છે. તેઓ કાજે જુડા નશેશાલાર કરવાની એઓની “ શમપજ તથા જરૂર નથી.” એ અરજી તા. ૬ મી જાન્યુઆરી ૧૮૫૮ ની મીટીંગમાં રજૂ થતાં મીટીંગમાં વીચારવા આગમ્ય તે સરકયુલેટ કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. આ મીટીંગની મીનીટ ઉપર અસલ સહીઓ છે અને તેમાં માણેકજી નોશરવાંજી (પીટીટ)ની પેહેલી સહી છે.

તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮ ની મીટીંગમાં એ બાબદ પાછી રજૂ થતાં ઠરાવ થયો કે એ અરજીની નકલ સુરતવાલા મેનેજરે ઉપર મોકલાવી બોલાસો મંગાવવો. તેમ તા. ૧૦ મીએ પત્ર લખી બોલાસો મંગાવવામાં આવ્યો.

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૬, પે. બા. ૨૦, પા. ૪૬.

(૨) ચો. ૨૩, બા. ૭, બા. ૬, પા. ૫૩.

હતો. એ બાબદ તા. ૧૨ મી અકતોબર ૧૮૫૮^૧ની મીટીંગમાં પાછી નીકલી હતી પણ સુરતથી ખોલાસો નહીં આવ્યાથી મુલતવી રહેવા બાદ એ બાબે સુરતવાલા સાહેબોનો તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૮૫૮ નો ખુલાસો તા. ૧૨ નવેમ્બર ૧૮૫૮^૨ ના સરકયુલરમાં રજુ થયો. તેમાં ઠરાવ થયો કે એ બાબે મીટીંગમાં વીચાર કરવો. રૂશતમજી જમશેદજીની એ બાબેની મીનીટ એક બાબદમાં અગતની દીસે છે કે જેમાં તેવજી કહે છે કે સુરતના નશેશાહારો વીગેરેનાં કામમાં વીચાર આપવાનો મુ'બઈની પંચાએતને હક છે, સમજ કે “ પારસી સુરત ચેરીટી ફંડ ” જેના ખાતામાંથી એઓનો પગાર અપાય છે, તે મુ'બઈવાલા સાહેબોએ બરખા કર્યું છે.^૩

એ બાબદ તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૫૯^૪ ની મીટીંગમાં રજુ થઈ ત્યાં ફક્ત ૫) સાહેબો હાજર હોવાથી ઠેડવું હતું કે “ એ બાબે હવે પછેની મંડલીમાં ખીજ શાહેબો પંજુ આવેલા હોયે તેવારે ઠેડાવ કરવો.”

તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮^૫ ની મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે લાઠેના એક પારસીએ તા. ૨૪ મી અકતોબર ૧૮૫૭ ને દીને ૨. લાઠેના એક પાર- અત્રેના સાહેબોને એક અરજી કીધી કે તેની પરજી સીએ સંસારી મુકદ્દમામાં ચોરતે મુ'બઈનાં તેનાં ઘર મધેથી નાહસી જઈને સુરત સેવઈની અપીલ કરવા હાજર મધે ખીજ સાથે નાતડું કીધું હતું. તેને અતરે પંચા- મંગિલી મદદ અને તેને એતના સાહેબોને અરજી કરવાથી સેકરેટરીએ તા. ૧૮ મી ના પાડવું. માર્ચ ૧૮૫૭^૬ ને દીને એ ઘણીને સુરતની અનજુમનના સાહેબો પર એક કાગજ આપ્યો કે તે સાહેબોએ તેને મદદ કરવી, અને સમજુતી કરાવી આપવી. તે પછે તેણે સરકારમાં ફરીઆદી

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૮, પે. બા. ૬, પા. ૫૭.

(૨) સરકયુલર ફાઇલ ના. ૨, સર. નં. ૩.

(૩) હાલમાં તે એ નશેશાહારોનો પગાર સુરત પારસી અનજુમનનાં ધરમતું ફંડ, જે અત્રે પંચાએત હસ્તક છે, તેમાંથી અપાય છે.

(૪) ચો. ૨૪, બા. ૪, પે. બા. ૧૬, પા. ૧૮.

(૫) ચો. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૧૪, પા. ૭.

(૬) એ કાગજ માટે જુઓ ચોપડા નં. ૨૬, બા. ૧૫.

કરતાં તેની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો અને તેની ધણીઆણી અને તેણીની સાથ નાતરૂં કરનારને રૂ. ૬૦ નો ઢંડ અને ત્રણ માસની સજા થાઇ. વધુ ચુકાદો મળ્યો કે જેલમાંથી નીકળતાં બાઇડીએ પેકુલા ધણી સાથ રહેવું. આશીરવાડ સારનાર મોબેદોનાં જામીન લેવામાં આવ્યા હતા કે તેઓનો હવે પત્રી ઇનસાફ કરી તેઓને સજા કરવામાં આવે. તેટલામાં એક મોબેદે નહાસી મુંબઇ આવી શહરમાં ફ્રાજદારી કીધી (એટલે અપીલ કીધી); તે ઉપરથી પેહેલો ચુકાદો રદ થયો. તે ધણીએ તે ઉપરથી સુરતનાં કલેક્ટરને અરજ કરતાં તેણે મુંબઇની સહર અદાલતનો હવાલો આપ્યો. તે ઉપરથી એ ધણી તરફથી અતરેના સાહેબો પાસે નાણાંની મદદ માગવામાં આવી કે બીજી કેસ્ટના ચુકાદા સાંમે પાછી અપીલ કરવામાં આવે. પંચાએતના સાહેબોએ ઠેડવું કે “હેવા શરકારી ચુકરદમાંની વચે પડવાને તથા નાનાંની મદદ કરવાને પંચાએત વચે પડે નહી.”

મા ઠેથી પગ જણુની સહીનો કાગજ તા. ૨૮ મી આગસ્ટ ૧૮૫૭ નો તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ નાં સરકચુલરમાં ફરતો કીધો હતો, તેનો

૩. ભાઠાની અનજી- તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૮ ની મીટીંગમાં નીકાલ મન તરફથી લગનનું કારજ કરવામાં આવ્યો. ભાઠાવાલા સાહેબોની અરજ આ હતી. તોડનારાને અટકાવ કરવા કે “પોતાનાં લગનનું કારજ તોડીને બીજી ઘેર પંચાએતની આવેડી અરજ. આએતની વગર રબાએ કરે છે તેહેનો અટકાવ કરવા તથા તેવાં લોકોને અંનજીમનથી દુર કરવા” વીગેરે.

એઓની વધુ ફરીઆદ આ હતી કે? “હમારા ગરીબ ટોલાનાં કેટલાએક આદ-મીઓ એક બીજાની અદાવતને લીધે ચોરત બીજો મરદ કરવા ચાહે છે તથા મરદ પોતાની ચોરતને છોડી બીજી ચોરત કરવા ચાએ છે. હવડાં કેટલાએક એવાં નક્કાજરાં કાંમ કરનારાવો મુમબઇનાં બેલ^૩ ઉપર કુદીને મેહેજબથી ઉલટુ કરવા ચાએ છે તથા હમારા કદીમ ધારા તોડતા ચાએ છે. મુમબઇ જઈને જીવતી

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૧, પે. બા. ૧૬, પા. ૬.

(૨) ચો. ૨૬, બા. ૨૫, પા. ૪૪.

(૩) બલ અથવા જોર એટલે કે મુંબઇમાં કાષ બલજેરીવી કાનુનનો અનાદર કરે છે તેનો દાખલો પકડીને. કદાચ એ શબ્દ “બેલ” હોય એટલે મુંબાઇવાળાઓના કહેવા પ્રમાણે. ત્રીપથી “બેલ” શબ્દનો અર્થ “a help-mate” આપે છે ત્યારે અર્થ કદાચ “કુમક” તરીકે લેવાય.

બધરીએ બીજી બધરી કરે ને જીવતા મરદે બીજો મરદ કરે ને ખોલણુ બોલે છે જે તમો નેઆતબાહાર મુકશે તો મુમબઈ જઈને કરશું તે જગો ઉપર કોઈ કંઈજ પુછતુ નથી ને મુમબઈમાં એહેવાં ગંનાં થાયે છે તે પંનચાએત કાંઈ પુછતી નથી.” મુમબઈવાલા સાહેબો એએને જવાબ આપતાં મુમબઈને બદનામ કરવામાં આવતી ઉપલી વાત ખોતી જણાવે છે અને કાયદા કાનુનને વલગી રહેવા જણાવી કહે છે કે એવું કામ કરનારાઓ જો મુમબઈમાં આવું કામ કરશે તો મુમબઈવાલા સાહેબો તરફથી તેઓને તથા આશીરવાડ સારનાર મોખેદોને ઘટતી સજા કરવામાં આવશે.¹

તા. ૧૧ મી માર્ચ ૧૮૫૬ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે

૪. સુરતનાં ધર્મનાં ફંડના કામ ચલાવનારા મેનીજર સાહેબોમાં કોઈ જગ્યા ખાલી પડતી તો અતરેના સાહેબો તાના કામ ચલાવનારા તે જગ્યા પુરતા હતા. એ સરકયુલરમાં લખે છે કે મેનેજરની નેમનુંકની “સુરતનાં ધર્મનાં ફંડનાં મેનીજરો મંધેથી શેઠ બાબદ. અરદેશરજી ધનંજીશાહાજી ખાંબાહાદોર તથા શેઠ

જાંહંગીરભાઈ દાદાભાઈ પારખ બેહેશતી થાયેઆ છે તેવાની જગ્યાએ બીજા બેએ નવા અધીકારી ઠેડવાને વાશતે સુરતવાલા મેનીજર શાહેબોએ તમ શાહેબો ઉપર રાખેઉં છે.” એ સરકયુલરમાં ઉપલા બે સાહેબોની જગ્યાએ નીચલા સાહેબોના નામ સુચવવામાં આવ્યાં:—
૧. શેઠ માનેકજી પેસ્તનજી મુનશક જેવણ આગલ મેનેજર હતા પણ બહારગામ જવાથી “એ અધીકાર છોડેઆ હતા.” ૨. જાંહંગીરશા અરદેશર. સરકયુલરમાં જણાવે છે કે “હાલ તરત કોઈ તેહવા બીજા શાહેબો નંજર આવતા નથી.” એ સાહેબોની નેમણુંક કરવામાં આવે છે.

તા. ૨૨ મી જાનેવારી ૧૮૫૬ ને દીને ખંખાતથી આવેલો

૫. ખંખાતની અન. એક પત્ર તા. ૪ થી ફેબરવારી ૧૮૫૬ નાં જુમનની પોતાનાં શેઠરની નં. ૮ વાલા સરકયુલરમાં રજુ થયો હતો. એ પત્ર હાજરો તાલવા બાબેની પ્રમાણે ખંખાતનાં લોકોએ નીચલી ૯ બાબતો માટે અરજ કીધી :

(૧) ઉપરોક્ત ચોપડો અને પાનું. આ જવાબના પત્ર ઉપર “કાવરજી જાંહંગીરભાઈ રેડીમનીના”ની પેહલી સહી છે.

(૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૨.

(૩) સર. ફા. નં. ૧.

૧. નવાં દોખમાંની આસપાસ દીવાલ અથવા વાડ બંધાવવી અને ચોકી માટે બે આદમીઓ રાખવા.

૨. ફરવરદીઆંનના દહાડા પર મેજ કરવા તથા પાદશેથી આવનારાઓને વીશામો લેવા માટેની સગડી પડી ગઇ હતી તે નવી બંધાવવી અને કુવો સમરાવી આપવો.

૩. કાઠીઆવાડ તથા ધોલારા વીગેરેથી આવતાં રવાંનોને ચઢાવવા માટે જે જીતું દખમું હતું તે લાંગી ગયું હતું અને તેમાં “ કુતરા કોહોત્રાં બધને રવાંનોને ખરાબ કરેચ તેથી ” તે નવેશરથી મજબુત બનાવવું અથવા તે “ હેની આગલ કાંમચલાઉ નાંધલું દોખમું ” બાંધી આપવું.

૪. નશેશાલાર બે તથા બાધીઆ બેની ગોથવણુ કરવી.

૫. જંદ અવશતાની એક નીશાલ ઉંઘાડવી.

૬. મીઠાં પાણીનો કુવો બંધાવી આપવો.

૭. ધર્મશાલા બંધાવી આપવી.

૮. “ બરશનું મગાહ શેહેરની બાહર ઘણું દુર છે તેથી આતશઆદ-રીઆંનની પડોશમાં પરતલ જમીન છે તાંહાં ” બંધાવી આપવું.

૯. વરશના છ ગંઝાર કરાવવા.

એ બાબદ તાં ૧૭ મી મે ૧૮૫૬^૧ ની મીટીંગમાં નીકલતાં ઠેરાવ થયે કે જનાબ લખવો કે “ પંનચાએત હેવાં કાંમો કરી શખતી નથી વાશતે બે તંમેને શેજશાજ અગત જેવાં કાંમો કરાવવાં હોએ તો તંમારાં પોતાનાં દેશ મધે ધરમખાતાંની ટીપ ઉભી કરી અને તંમારી તરફનાં લોકો પાશે તે મધે ભરાવવું અને એમ કરતાં નજર પોહોચે તો તે ટીપ સુમબઇ ખાતે તંમારા કોઇ એલખીતાં માનશ ઉપર મોકલશે તો અલખતે અતરેનાં લોકો તે મધે પોતાની ખુશીથી ભરી આપશે.” એ પ્રમાણે જવાબ તાં ૨૨ મી મે ૧૮૫૬^૨ ને દીને ૧૦) શાહેબોની શહીનો લખવામાં આવ્યો. તે તાં ૫ મી જુન ૧૮૫૬^૩ ની મીટીંગમાં વાંચી બહાલ રાખવામાં આવ્યો.

(૧) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટાં બા. ૧૧, પા. ૨૭.

(૨) ચો. ૨૬, બા. ૩, પા. ૭.

(૩) ચો. ૨૦, બા. ૮, પેટા બા. ૫, પા. ૩૬.

તા. ૧૧ મી ડીસેમબર ૧૮૫૨^૨ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે

છે કે તા. ૧ લી નવેમબર ૧૮૫૨ ને દીને કાઠર

૧. કાઠર આખાદ૧ આખાદનાં સુપ્રીન્ટેન્ડંટ મી. જી. ફ્લેમીંગે ત્યાં તરફથી લવાતી માટે આ- મરણ પામિલા એક પારસી હોરમલ એદલતનાં વસી- વેલા એક મુકદ્દમા. એતનામાં બાબે ઉઠેલો વાંધો અત્રે પંચાએતના સાહેબો

ઉપર ચુકાદા માટે મોકલ્યો હતો. એ વાંધો એકઝીક્યુતર દાદાભાઈ ધનજીભાઈ ભાભા તથા મરનારની વીધવા વચ્ચે ઉઠ્યો હતો. બન્ને બાબુલાલોએ પંચાએત હજુર હાજર થવાને જણાવ્યું હતું. વસીએતનામાના ઠેડવેલા વકીલ પારસી દાદાભાઈ ધનજીભાઈ હાજર થયા હતા.

તા. ૨૪ મી ડીસેમબર ૧૮૫૨^૩ નાં સરકયુલર પ્રમાણે ઉપલા મરનાર હોરમલ એદલત બાશતાવાલાની બલનાં બાતે વશનાર ધણીઆણી અને બહેને પછી ૧૯ મી ડીસેમબર ૧૮૫૨ ની અરજ મોકલી ફરીઆદ કરી કે ઉપર જણાવેલા એકઝીક્યુતર દાદાભાઈ ધનજીભાઈ ભાભા “વીલનાં લખેઆથી ઉલટું કરવા ચાહે છે તે હંગામે કબુલ નથી.” એ સરકયુલર ઉપર જુદી જુદી મીનીટ થવાથી કાંઈ ચોકકસ નીવેશ ઉપર અવાયું નહી.

એ બાબદમાં તા. ૧૭ મી જાનેવારી ૧૮૫૩^૪ નાં સરકયુલર પ્રમાણે, જાલનેવાલા શાહેબો પછી તા. ૧૩ મી જાનેવારી ૧૮૫૩ ને દીને એક પત્ર લખી એકઝીક્યુતર દાદાભાઈ ધનજીભાઈ ભાભા બાબે ફરીઆદ લખે છે. તે પછી તા. ૩૧ મી જાનેવારી ૧૮૫૩^૫ નાં સરકયુલર સાથે એ બાબદનાં સંબંધમાં આગલ જણાવેલાં અને બીજાં સર્વે પત્રોની વીગત આપી એક યાદી રજુ કરવામાં આવી. પછી તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૩^૬ નાં

(૧) આ કદીરાઆદ ગામ નીઝમના રાજ્યમાં આવેલું જાલના તાલુકા, અને અબિરગાઆદ દીરત્રીકત મધેનું એક ગામ, અને ૩, અનાજ વગેરેના વ્યાપારનું મથક છે. જુઓ Imperial Gazetteer 1911, Vol. XIV, p. 259.

(૨) સ. કા. નં. ૧, સ. નં. ૧.

(૩) સ. કા. ૧, સ. નં. ૩.

(૪) સ. કા. ૧, સ. નં. ૫.

(૫) સ. કા. ૧, સ. નં. ૬.

(૬) સ. કા. ૧, સ. નં. ૭.

સરકયુલર પ્રમાણે એ કામ માટે સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પારશીઓને વાશતે કરેલી શખાવતનાં ધર્મખાતાંની ઇશકોલ મધે શહુવારના દશ કલાકને અમલે સર્વ કારોબારીમાંથી ત્રણ (વાડીઆજી બમનજી, માંનેકજી નશરવાંનજી, ફરાંમજી બમનજી) ની કમીટીની એક મીટીંગ બોલાવવામાં આવી હતી. આ બાબદનો અને એની પછી કોઈક બાબદોના શુ' ચુકાદા થયા તે માલમ પડતું નથી.

તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૩^૧ નાં સરકયુલરમાં “ પરગણે ઓરપાડનું ગામ મોજે અમરોલીનાં જરતોશની અનંબુમન ” ની ઉ. ઓરપાડ પરગણાનું તા. ૨૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૩ ની અરજી રજુ કરવામાં ગામ. અમરોલીની આવી હતી. તેમાં જણાવવા પ્રમાણે તે ગામમાં ૪૧ ઘરનાં અનંબુમનની દખમું બાં. આશરે ૨૫૦ માણુગની વસતી હતી. મરણુ વખતે ધવા ગણેની અરજી. અવતમજીવ પોંહોચાડવાને અડચણ પડવાથી ૩૫ પાચે-રીનું એક નાંધણું દખમુ બાંધવા તથા બે નશેશાહાર અને એક સગડીવાલો રાખવા અરજી કીધી હતી. એ બાબે તેઓએ તા. ૨૨ મી માર્ચ ૧૮૫૨ ને દીને સુરતવાડા સાહેબોને પણ અરજી કીધી હતી પણ તેનો કાંઈ જવાબ તેઓને મલ્યો ન હતો.

ઓરપાડ તાલુકાના મંડરોઈ ગામના પારશીઓએ તા. ૭ મી આગસ્ટ ૧૮૫૨^૨ ની અરજી કરી નીચલી મદદ માંગી હતી :—

૮. ઓરપાડ પરગ- આશરે રૂ. ૭ અથવા રૂ. ૮ નાં પગારની ગોથવણુ કરી
ણાં મંડરોઈનાં રેહ- એઓનાં ગામ માટે એક મોખેદ ઠેરવી આપવો. તેઓ
વાસીઓની પોતાનાં ગા- જણાવે છે કે રવાંન વખતે છેક ત્રણ કોશ દુર આવેલાં
મની હાજતો માટેની કરંજ ગામથી મોખેદ “ગણી ખુશાંમત કરવેથી આવે” છે.
અરજી. વલી વરસાદનાં હીંગામ પર પાણી તથા કીચલને સખબે
મોખેદને આવતાં વાર લાગે તો છેક ઉકમણુને દહાડે રવાંન
ચહુડાવવામાં આવે છે. “ગાજે વખત તો ગેએ શારેઆ વીગરે રવાંનને દૂખમાં

(૧) સ. ફા. ૧. સ. નં. ૮.

(૨) સંવત ૧૬૦૮ નો સર. નં. ૧૮. એમાં મથાણાંથી એ કાગજ મલ્યે છે પણ તે સાથે સરકયુલર દીરુ નથી એ કાગજ તા. ૧-૩-૧૮૫૨ ના સરકયુલર પછી છે.
સ. ફા. ૧.

આગલ લેઈ જવું પડે.” વલી રાજગાર, દીશા, ગાંમખારને દીવસે મોઘે “શાંહાંજનાં પોતાની ફરશૂદ પરમાંણુ આવે તેવારે દરૂન, આફરગાંન થાયે ને બાજે વખત તો મોઘેદને પોતાનાં ગાંમમાં કાંમ હોયે તો નહીજ આવે. તેવારે લાચાર થાઈને દરૂન ગોશફંદને મુકવા પડે.” તે ઉપરથી પોતાનાં ગામનાં બેહીનોની શકતી નથી એમ જણાવી એક મોઘેદની મદદ માંગે છે. વધુ લખે છે કે ‘હંમારાં બચાંઓને પંણુ કશી તરેથી કેળવંણી મલતી નથી તેથી જંદ અવશતા કશી તરેથી પંણી જાણતા નથી હેવા હંમે તાં હંમારાં બચાં બેખખર છડંએ કે કુસ્તી કરવાનાં શૂં અવશતા છે એ પંણુ હંમેને ખખર નથી.”

તાં ૧૩ નવેમખર ૧૮૫૫ નાં સરકયુલર પ્રમાણે તાં ૧૦ મી

અકતોખર ૧૮૫૫ ની તેરીખે શીંગાપોરની જેલના ૧૦

૬. શીંગાપોરની જેલ પારશી બંધવાઓ જેઓને જનમ-ટેપ એટલે જાંગી મધેનાં પારશી બંધવા- સુધીની ટેપની શજ થાઈ હતી (કુલે જનમ-ટેપના ૧૫ બોની અરજની બાબદ. બંધવાઓ હતા) અને જેઓને સખત મજુરી કરવી પડી

હતી, તેઓએ જમશેદજી જીજીલાઈ જોગી એક અરજ કીધી

હતી કે “પોતાનો બંધ ખોલાશ કરવા શાફં નાંમદાર રાંણીને લલાંમંણુ કરવી.” એ અરજમાં ૧૦) જણાવ્યો લખે છે કે “પાચ જન શકતા છે...ગેરથી પછશે તકે આવેચ તેથી શુખી છે ને અમો ૧૦) જન નાચાર બેચાર છેઈએ. અમુ લોકોને ચીનવારાં શાહેબો વરશ બે લગીન દાલર હેક દરમાશે હાપેઆ કરતાતાહા તેખી હે લોકોની લુચાઈ શોદાઈથી બનથઅુ તેથી અમો ગરીબનુ મરન થહુ ને કશતી વીના નાચાર થહા ને હમારાથી દીન ધરમ કઈ શચવાંતો નથી. હમે નાચાર બેચાર. હમારા બચા છેકરાંવોખી મુમખાંમો તાં ગામરામો બુખે મરે ને હમે શરકારની હતરે શકત મજુરી કરીએચ..... તમારીથી એતલી મુત્તદ ચાઈહેચ જે તમારા મુખારક આતના હેક દશકદથી રાની શાહેબની શમામો હમેને માંગી લેશે તો તરત અમારા લોકનો બનદ બલાશ થાશે તો હમારો આતમા તા. હમારા બચા કયાનો હાતમાં^૨ ઓલવાશે^૩ તો હે જેવો ખીજે મોતો ધરમ દુનીઆમાં છેજ નઈ.....નશરવાન જેવો હદલ બાદશા^૪ હાતમ જેવો શકાવત ખેરખાહા બાદશાવોનુ નામ રેઈ ગીઅુ છે

(૧) સ. કા. ૧, સં. ન. ૧.

(૨) આતમા, રવાન.

(૩) ઠેકાણે પડશે, જલવાશે.

(૪) અદલ બાદશાહ.

હેજ પરમાને તમારૂં નામથી હુની આમા રેઈ જાયે જે.....રાની શાહેબની શબામાથી જે ચાન મનેહા છે તેની વાખવાળી તા. ફાખરૂ હાખી* પરથવીએ ફેલાશે.” ૨

તા. ૧૬ મી જુન ૧૮૫૬ નાં સરકયુલરમાં^૩ નાશકના ત્રણ જરથોશની-

ઓની શહીનો તા. ૧૪ મી જુન ૧૮૫૬ નો પત્ર રજુ

૧૦. નાશકમાં એક થયો છે તેમાં તેઓએ અરજ કીધી કે એક છોકરો નામે પારસી છોકરાને એક રતનજી નવરોજી તે નવરોજી ખરોદજી નસરવાંજી પાદરીએ પોતાના ઘરમાં ગોપીપરીઆનો છોકરો, જેની ઉમ્મર ૧૭ા વરસની છે રાખવાની આજઠમાં પંચા- અને જે ત્યાં પોતાના “શશરા દાદાભાઈ દોરાબજીની એતને ચયકી ફીદ.

હુકાંન ઉપર માથ પ) થયા ” આવેલો, તેને ત્યાંનાં

“પાદરી પરાઈયે તા. ૩૧ મી મેએ ૧૮૫૬ ને દનેથી

પોતાનાં ઘર મંધે રાખેઓય અને તેહને પોતાનાં કોઈ શગાંઓને મલવા દેતો નથી તેહની ગોઠવણ કરવા બાબે તાંહાંનાં જાઈનટ માજીસ્ટરેટ મી. ગરાંટને અરજ કીધી તે ઘણીએ હંમારી પાશે હેવો પુરવારો માગેઓ કે પારસીનો છોકરો કેટલાં વરસની ઉમરમાં આપઅખતેઆરીથી કાંમ ચલાવી શકેય તે વીશેની શરટીફિકેટ તંમારી પંનચાએતનાં અકાબરોની તથા દશતુરોની મંગાવી આપો.” એ સરકયુલર ઉપર કેટલાક શાહેબોએ દશતુરો, દીનની કેતાબો અને અંગ્રજી લો પ્રમાણેની ખખરની હકીકત જાણવાને વીચાર જણાવ્યા. ખરશેદજી જમશેદજીએ શેરો કર્યો કે “શુ” દાખલો આપવો તે કઈ શમજ નથી પડતી.” વાડીઆજી ખરશેદજી ફસ્તમજીએ જણાવ્યું કે “દશતુરો પાશેથી ખખર મેલવી જરૂર છે.” માનેકજી નશરવાંજીએ જણાવ્યું કે “કશોખી

(૧) આખી.

(૨) સને ૧૯૨૨ માં જરમા, ચીન, જપાન તરફની સફર દરમ્યાન ફેરવારી માસમાં મારી સીંગાપોરની મુઝાકાત વખતે તા. ૨૬ મી ફેરવારીએ ત્યાંની પારસીની આવલમજલ પોંદ્યાડાની જગ્યાની મેં મુઝાકાત લીધી હતી, તે વખતે મને કેહવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સીંગાપોર મોટી ટેપ પામેલા ધણીઓનું મથક (Convict Settlement) હતું ત્યારે ત્યાંના પારસી ખરજી પામેલાઓને ત્યાં લુમીદા કરવામાં આવતા હતા. કખરનો જીનામાં જીનો સને ૧૮૩૭ નો વાંગ્યો હતો. તે પછીનો સને કખર ઉપર તા. ૧૬ મી ફેરવારી ૧૮૪૯ નો હતો કે જે ફરામરોજ સોરાબજી નામના ત્યાના એક આખરદાર પારસી વેપારીની કખર પર હતો.

(૩) સ. દા. ૧, સ. નં. ૨૬.

દાખલો ઉમર વીશેનો મલે તો શરટીફિકત આપવી જરૂર છે.” કાવશભાઈ જાંગીરભાઈ લખે છે કે “ભાઈ પેશતંભાઈ કંઈ જુનો દાખલો પંનચાતના દફતરમાં આવે તે શોધી કરી આપુને બતાવુ પછે વીચાર આપવો.” દોશાભાઈ સોરાબભાઈ મુનશી, જેવણ ફારશી જાણનાર એક ભણેલા મોખેદ હતા, તેવણ લખે છે કે “આપણી દીનની કેતાબોમાંથી કાંઈ દાખલો મલી આવે તેવી તજવીજ કરવી અને એ ખરાબી ટાલવાની કાંઈથી તદખીર કરવી જોઈએ.” એ બાબદમાં શું નીવેડો આવ્યો તે માલમ પડતું નથી.

તા. ૨૬ મે ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે ભરૂચવાળા

દસ્તુર પેશોતનભાઈ અસંદ્ધિઆરભાઈ તથા બીજા શાહેબોએ

૧૧. ભરૂચથી ત્યાંના તા. ૨૨ મી મે ૧૮૫૭ ને દીને એક કાગજ લખી હુલડના સંબંધમાં એક ત્યાંના જરથોશતીઓએ ગવરનર ઇન કાઉનશીલને કરેલી બેરીસ્ટરની મંગિલી મદદ. અરભાઈની નકલ મોકલી આપી હતી. તેઓએ પોતા

ઉપર “પડેલા જુલમાતની તજવીજ એક ખાશ કમીશનરની મારફતે થાએ તેહવા ઉપાએ કરવા તથા તે તજવીજની વેલાએ મુંબઈ-થી એક ખારીશટરને મોકલવો” એમ જણાવ્યું. તેનો ખર્ચ એઓએ આપવા જણાવ્યો.

વલી ભરૂચના માલુમતે પાસે તેઓ તપાસ નહી કરાવવા માંગતા હતા. “શને ૧૮૨૭ નાં કાએદા ૧૩ માની કલમ ૨૪ મી તથા કાએદા ૧૪ માની કલમ ૧૩ મી તથા શને ૧૮૪૧ નાં આકટ ૫ માં પરમાંજી એ વીશેનો ઇનશાફ માલુશટરેટનાં હાથથી થવો જોઈતો નથી પંજી કમીશનરની મારફતે એ ઇનશાફ કરવો જોઈએ.” એ સરકયુલર ઉપરથી એ શું ફરીઆદ છે તે ખરાબર સમજ પડતી નથી. એની ઉપર એક સાહેબ શેરો કરે છે કે “કા. ૧૦ વાચી આખમાંથી આશુ પડાં વાશતે એની મદદ કરવી શબવાર છે”. સર્ સાહેબો એ બાબદ મીટીંગમાં રજુ કરવા જણાવે છે. એ ફરીઆદની બાબદ નીચે પ્રમાણે છે :^૨

“ભરૂચ મધે કેટલાક મુસલમાનોએ બેજનભાઈ શેહરીઆરભાઈ ભરૂચા ઉરફે ગાંડા નામના પારસીએ ત્યાંની બાહરકોટની એક મસજીદમાં જનાકારી કરી તે મકાન અપવીત્ર કીધું એવું તોહમત લાવી આજ દીને (૧૫ મી મે ૧૮૫૭) પારસી બના રેહવાનાં લટા પર એક મોટું હુલડ મચાવી લૂટફાંટ ચલાવી હતી. ત્યાંની એક મોટી સંખ્યા આ ગઈ રાતથી બાબારેહાંનની દરગાહ આગલ એકઠી થાઈ, અને ત્યાંથી આવે સવારનાં પ્રથમમાં બાહરકોટ નાંગીરીવારને ઓપે

ધસી આવી પારસીવારમાં દીન દીન પોકારતા દાખલ થઇ પારસીઓનાં ઘરો લૂટયાં, તથા ત્યાંની મરહુમ દસ્તુર કામદીનજીવાલી દરેમેહરમાં ટોળેટોળાં ભરાઇ પવિત્ર આતશ બુજવી નાખી તે મકાનના બુજરગ પંથકી દસ્તુર અરદેસર હોરમજી કામદીનજીના જેઓ આતશની નેગેહબાની કરતા હતા તેમને ઠાર કરી નાખ્યા. તે પછી મજકુર બેજનજી શેહરીઆરજીનાં ઘરમાં બંધ તેને બાહર કાઢ્યો, અને હેઠાંનાં ખાડી આગલ લઇ બંધ તેને પચ્ચ શેહરકોનાં ટોળાંએ આવી બેજન કીધો, તથા તેની લશને પગમાં દોરડું નાખી ઘસડતા વેજલપોરને મોરચે લઇ ગયા. એ ઉપરાંત બીજા ૧૫ પારસીઓને સખત જખમી કીધા, તથા બાહરકોટની કાંકા પરની અગીઆરીમાં જઈ ત્યાંના આતશ બુજવી સઘળું લાંબકેડ કરી નાખ્યું, તથા ત્યાંના જઈક પંથકી દસ્તુર મેહરવાંનજી મનચેરજી કામદીનજીનાને જખમી કીધા.” આ પછી ઇંગ્લેજ લશકરની એક ટુકડીએ આવીને હુલડખોરને વીખેરી નાખ્યા તથા ઘણાકોને પકડી બંદીખાંને નાખ્યા.

તા. ૩ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૭ ની મીટીંગની હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ વખતે આલપાઇ ખાતે એક દરેહમેહર હતી.

૧૨. આલપાઇની દરેહ- તે દરેહમેહરના પંથકીએ તા. ૨૬ મી જુલાઇ ૧૮૫૭ મેહરનાં પંથકીની પોતાના ને દીને ત્યાંના બીજા હીંદુ રેહવાસીઓની સહી સાથે બેઠાને વતલાવા બાબેની અરજી કરી ફરીઆદ કરી કે તેના ૧૨) વરસની ઉમરનાં ફરીઆદ. છોકરાને ત્યાંનાં મેમાનો તથા કોઇ વતલેલ પારસી

કુસલાવીને લઇ ગયાછે, ને આપતા નથી. તે સેવટે અરજ કરે છે કે “માહારા પોતાનાં છોકરાને પાછો લાવવાનાં ખરચને શા. રૂ. ૧૦૦૦) તથા તાંહાંનાં રેશીડેન્ટ ઉપરની લલાંમનને કાગજ મોકલાવેતો હુ માહારા છોકરાને પાછો લાવુ.” એ બાબે તા. ૧૩ મી આગસ્ટ ૧૮૫૭ નો સરકયુલર કર્યો હતો અને તે પર શું જવાબ મોકલવો તેનો વીચાર નોંધાયો હતો. તે વીચાર મુજબ આ મીટીંગમાં જવાબ મોકલવાને ઠેડચું.^૨

એ અરસામાં આલપાઇ ખાતે જેમ દખમું તેમ દરેહમેહર પહો હતાં.^૩ અને તે ૧૮૦૭ માં નવરોજી કાવશજી નાલીએરવાળા તરફથી સ્થાપવામાં આવ્યાં હતાં.

(૧) ચો. ૨૨, ખા. ૭, પે. ખા. ૩૩, પા. ૫૭. (૨) એ સરકયુલર શબ્દમાં મલતો નથી, તેથી શું જવાબ મોકલવાનું ઠેડવામાં આવ્યું, તે કહી શકાતું નથી.
(૩) પા. પ્ર. I, ૮૮૫.

દેવીઅરવાલા કેટલાક સાહેબોએ મુંબઈના સાહેબોને અરજ કરી કે

ત્યાંના મોખેદ ત્યાંનાં રેહવાસીઓ સાથે ચાલુ અનખનાવ

૧૩. દેવીઅરથી નવા રાખેછે માટે એક નવા મોખેદની ગોથવણુ કરી આપવી.^૧

મોખેદ રાખવા માટે એ સાથની અરજ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ આવેલી અરજ.

ગામમા એ વખતે ૩૦ છોકરાંઓ શીક્ષણુ લીએ એવાં

હતાં. ઉપલા મોખેદ પાલનજી હોરમજી, જેવણુ માટે ફરીઆદ થાઈ છે, તેવણુ તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૫૯ ને દીને એક પત્ર લખી છોકરાંઓને લણુવા સાડું કેટલીક ચોપડીની માંગણી કરતાં તે પત્ર સાથે “શેહે’નશકરૂતનાં આશરવાદ તેહેનાં અશલોક તથા અરથ શયેનુ’ ચોપાનીઉ’ ૧) તથા એ બાબેનાં કાગજનુ’ ચોપાનીઉ’ ૧) મલી લખેલાં ચોપાનીઆં ૨) બીડી મોકલીને શેહે’નશકરૂતનાં આશરવાદ છપાવી પરગટ કરવાની ભલાંમણુ કીધી.” એ ચોપાનીઆ એ સરકયુલર સાથ રજુ કીધેલાં જણાવે છે પણુ કમનશીબે તે તે સરકયુલર સાથ મલતાં નથી.

શાપુરજી પેસ્તનજી મોરેનાએ તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૫૯ ની એક અરજ

પંચાએતના સાહેબો જોગી કરી, જે તા. ૬-૪-

૧૪. મોરેના પારસી- ૧૮૫૯^૩ નાં સરકયુલરમાં રજુ થાઈ છે. તેમાં તેવણુ એની એક મોખેદ માટે જણાવે છે કે મોરના મધે એક અધીઆરૂની ઘણી જરૂર અરજ.

છે, તેને માટે તેવણુ રૂ. ૧૦૦૦) ઉંગરાણું કરી એકથા કીધા છે તે સવાધીનમાં લઈ રૂ. ૫) ના મુસારાનો એક

મોખેદ રાખવો.^૪ એ સરકયુલર ઉપર કેટલાક સાહેબોએ પોતાની મીનીટ લખી છે.

તા. ૯ મી આગસ્ટ ૧૮૪૬^૫ ને દીને આગલા બાબ (૧૧, પા. ૮૩૩)માં જણા-

વવા પ્રમાણે ઉદવાડામાં જે ભાત વેંહચી આપવામાં આવતું

૧૫. ઉડેપોર (ઉદવાડા) હતું, તેની એ સાલની વાટણીની ટીપ દફતરે મલે છે. એ ભાત વેંહચી આપવાની વાટણી પરથી દીસે છે કે દરેક આદમી દીઠ દાંગીતું ભાત બકમદ.

ફરા ૩, શુખીક ભાત ફરો ૧૧, એ પ્રમાણે કુલે ૪૪૧ ફરા

ભાત અપાવામાં આવતું હતું. કુલ ૧૦૪ કુતુંબને એમ

ભાત અપાવામાં આવ્યું હતું.

(૧) સ. ફા. ૨, તા. ૯-૪-૧૮૫૯ નો સર. નં. ૨૪.

(૨) તા. ૪થી મે ૧૮૫૯ નો સર. નં. ૨૫, સ. ફા. ૨.

(૩) સર. ફા. ૨, સર. નં. ૨૩

(૪) એ બાબે શું થયું તે ચોકસ માલમ પડતું નથી.

(૫) ચો. ૧૬, પા. ૧૪૬, પા. ૧૦૪.

તા. ૬ મી એપ્રિલ ૧૮૪૬ ને દીને વાડીઆણ બમનજી હોરમજીનાં

૧૬. શીગનપોર મંદિરનાં
ધર્મખાતાં માટે, લવજી
વાડીઆનાં કુટુંબનાં
રવાનોનાં પુત્ર કાજે
પંચાએતને આપવા કહા-
ડેલી રકમ.

તા. ૧૧ મી એપ્રિલ ને દીને થતાં ઉથેઆણાંમાં વંચાયલાં
પલની નકલ ઉપરથી માલમ પડેછે કે તે ઉથમણાંમાં
વાડીઆણ બમનજીનાં ઘણીઆણી ધનખાણજીએ પોતાની
બેટીની નંચતે રૂ. ૧૦૦૦) ની તંદરોસ્તી ભણાવી હતી કે
“શ્રી શીગનપોર મંદિરે અશલ દરેમેહર ખંધાવેલી હતી કે
તે જીની દરેમેહર વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજીએ
પોતાનાં ખરચથી દરેશત કરાવી છે અને તેહનાં ચાલુ

ખરચને શાઝ વાડીઆણ લવજીનાં કુટુંબજનાં શાહેખાએ પોતપોતાંમાં ઉધરા-
ણાંનું એક ફંદ કરીને વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજીનાં હવાલામે રાખેલું
છે હેના બંદોબશત થાએ તાંકાં શુધી તે ફંદ મધે આજ દને રૂપીઆ એક
હજાર વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજીનાં હવાલામે આપતા કરેઆ છે.”

તે પછી એવું દીસે છે કે તા. ૨૬ મી ઓક્ટોબર ૧૮૫૬ ને દીને
વાડીઆણ નવરોજી જમશેદજી એ એક પલ લખી રૂ. ૧૦૦૦૦)ની ૪ ટકાનાં
વ્યાજની નોટ આપી “બેહશતી લવજી વાહાડીઆનાં કુટુંબજનાં રવાનોનાં પુત્રને
શાઝ કરેલું ધર્મખાતું” એવે નામનું ખાતું પાડવા જણાવ્યું અને તેના
વ્યાજનાં રૂ. ૪૦૦) સુરતના કારોબારીઓ ઉપર મોકલવા જણાવ્યું કે તેમાંથી રૂ.
૨૩૪) શીગનપોર મંદિરની એવજીની અગચારીનાં ચાલુ ખર્ચ માટે ખર્ચ અને રૂ.
૧૨૦) રોડેલનાં નશાશાલાદોનાં મુશારા માટે ખર્ચે. રૂ. ૪૦૦) વ્યાજ ઉપજે તેમાંથી
એ ખર્ચ બાદ બાકી રૂ. ૪૬) રહે તે સુરતનાં દફતરમાં જમે રાખવા જણાવ્યું.”

(૧) ચા. ૧૬, પા. ૧૪૦, પા. ૯૧.

(૨) તા. ૩૦-૧૦-૧૮૫૬ નો સર. નં ૧. સ. કા. ૧.

(૩) એ રકમના સંબંધમાં આપણાં હિસાબનાં દફતરમાં કાંઈ પણ ખાતું ના કોઈ
ખાતાનાં પેતામાં નોંધ નથી. માટે એ બાબે તા. ૨૦-૧૦-૧૯૨૪ને દીને સુરત શેઠ કાવજી
અરજેરજી વકીલ ઉપર પત્ર લખી તેવજી સાહેબ મારફતે શીગનપોરથી ખર્ચ મેલવતાં જણાવ્યામાં
આવ્યું કે એ રકમની જામીનગીરીઓ હાલ શેઠ નાનાભાઈ રતનજી વાડીઆ પાસે છે. તેમ
એવજી સાહેબ ઉપર તા. ૮-૧૧-૧૯૨૪ને દીને પત્ર લખી પુછપરછ કરતાં તેવજી મેહરજીની
કરી આવીને મક્કીને એ રકમ બાબે નીચલી હકીકત આપી:-

એ જામીનગીરીઓ નવરોજી વાડીઆના બેટા અરશેદજી અને ખરશેદજી પછી એવજીના
પીતા રતનજી અને બીજા વાડીઆ કુટુંબના પુરોનાં હસ્તકમાં હતી. હાલ નીચલા ચાર
સાહેબોનાં નામ ઉપર એ રૂ. ૧૦૦૦૦) ની જામીનગીરી ધમપીરીઅલ બેંકમાં છે કે જેનું
વ્યાજ દર સાલ તેઓ શીમનપોર ખાતે મોકલેછે.

૧. શેઠ નાનાભાઈ રતનજી અરશેદજી નવરોજી વાડીઆ.

૨. શેઠ બમનજી અરદેશર જાંગીરજી નવરોજી વાડીઆ.

૩. શેઠ સોરાખજી રતનજી અરશેદજી નવરોજી વાડીઆ.

૪. ડા. જાંગીરજી માણેકજી રતનાગર (તે રતનજી વાડીઆની ઓકરીના છેકરા),

તા૦ ૧૪ મી મે ૧૮૫૮ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તા૦ ૧૭. મદરાસ ખતે ૯ મી અક્ટોબર ૧૮૫૧ ની તેરીખે મદરાસમાં ખરશેદજી ગુજરીગથલા એક પારસી- જમશેદજી નકીના નામના પારસી ગુજરી ગયા હતા તેવણે એ પંચાએતને આપવા રૂ. ૪૦૦૦) પંચાએતમાં આપવા પોતાના વીલમાં લખી જણાવેલી રકમની બાબદ. જણાવ્યું હતું. એ ધણીનાં વીલની નકલ મંગાવવાનું દરૂસત ધારવામાં આવ્યું હતું અને તે કાજે ત્યાં રહેનારા અરદેશર કાવશજી પારખ ઉપર ખર્ચ શાડ રૂ. ૩૦) મોકલવાનું ઠકયું હતું.^૨ માંગવા મુજબ એ ધણીએ વીલની ખરી નકલ તથા એ બાબદને લગતાં બીજાં અંગ્રેજી કાગળે પોતાના તા૦ ૨૨ જુન ૧૮૫૮ ના પત્ર સાથે મોકલી આપ્યા હતાં.^૩

તા૦ ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૩ ને દીને સર જમશેદજી ના રહેવાના ઘેર મધે સવારે ૧૦ કલાકે પંચાએતના અધીકારીઓની એક ૧૮. સુરત અને બીજાં મંડલી મલી હતી. તે મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે બહાર ગામે ખાતે મુકતાઃ “પંચાએતની આવગમો ઘટારોછે તે બાબેની ઉપજ નીપજનાં તાંકણે જતી મદદ. કાગજ કરીને શરવે મેમબરોને વાકેફ થાવા શાડ મોકલેઆં હતાં.” એ સાલમાં “મુકતાદને ટાંકણે દેશાવરવાલા કદમી તથા શેહેનશાહીનાં ગરીબ જરતોશતીઓને વેંહેંચી આપવા શાડ” આગલે વરશ રૂ. ૮૭૮૪૫ બરાયા હતા. એ રૂપીઆની વીગત નીચે પ્રમાણે આપીછે. “૩૦૦૦ શરકારી ખાતાનાં શ્રી શુરત તથા ઉદેપોરનાં હાંધરાં પાંગલાની પરવર-શીનાં ભાગ૫ ના દર ભાગ ૧) નાં રૂ. ૭૫)લેખેનાં વરશ ૧) નાં.

(૧) સર. કા. ૧. સર. નં. ૨૧. જુઓ સરકયુલરની ઉપર નામે આગલ થાયલી મીનીટ.

(૨) જુઓ સ. કા. ૧, ૧૮-૬-૧૮૫૮ નો સર. નં. ૨૮, ઉપર અરજઆતમાં જમશેદજી જીભાઈની દસ્ત ખત રસ્તમજીનો સેરો.

(૩) ૩૦-૬-૧૮૫૮ નો સ. નં. ૩૧, સ. કા. ૧.

(૪) ઓ. ૧૯, બા. ૩, પા. ૭. આ ચોપડો અસલ છે અને આ બાબદની સેવટે અસલ સહીઓ છે.

(૫) અંકવાલો ભાગ ફાટી ગયો છે. કદાચ એ આંક ૪૦) હોય.

“રૂ. ૩૩૮૪૫ સુમખઈ મધે ઉઘરાંણાંની ટીપ”માં ભરાયદા.

રૂ. ૩૦૦) ફરદુનજી સોરાળજી પારખના ધરમખાતાંના વ્યાજના પંચાએતના લસ્તીઓએ આપેલા.

રૂ. ૨૧૦૦) ચીન કનતાંનના જરથોસ્તીઓએ વાલેલા. એ ભરાયલી રકમમાંથી રૂ. ૭૭૫૦) જુદાં જુદાં ગામો ખાતે દરેક ગરીબને રૂ. ૧) થી રૂ. ૧૦) સુધીના હીસાએ વેંહેંચી આપવામાં આવ્યા હતા. તેમાં ઉદેપોર (ઉદવાડા) ખાતે રૂ. ૧૪૦૦), નાસારી રૂ. ૨૦૦૦), ભરૂચ રૂ. ૬૦૦) અને સુરત રૂ. ૩૪૫૦) આપવામાં આવ્યા હતા. દરેક જણને મલની રકમની સરાસરી રૂ. ૪૩૩ ની આવી હતી.

એ મીટીંગની હકીકતમાં જણાવે છે કે મીટીંગના દીવસ સુધી ખીજ સાલ માટે ચીનથી રૂપીઆ આવ્યા હતા નહીં.

તા. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૩^૧ ની ઉપલી મીટીંગના હેવાલ પ્રમાણે એ અરસામાં સુરત ખાતે જણ ૨૪૦) ને દર માસ ૧) ના

૧૬. આ અરસામાં રૂ. ૨) થી રૂ. ૫) સુધી મુસારો આપવામાં આવતો. તેમાં સુરત ખાતે ગરીબોને “શ્રી શુરતનાં પારશીની અંનજીમનનાં ફંનડ મધેથી અપાતી માસીક મદદ. જંણ ૧૫૪) ને વરસ ૧) ના રૂ. ૫૦૧૮૫” અને સર જમશેદજી જીજીભાઈના સુરતના પારસીઓને વાશતે કરેલાં ધરમના ફંનડમાંથી જણ ૮૬) ને વરસ ૧) ના રૂ. ૨૪૦૦) આપવામાં આવતા હતા.

એ મીટીંગમાં વધુ ઠેઠાવ થયો કે સુરતવાલા સાહેબોને જણાવવું કે “જે લોકોનો પગાર રૂ. ૩) ની ઉપરનો છે તે ખીલકુલ કાઢાડી તાંખીને ઓછો કરવો અને રૂ. ૩) નાં પગારવાલી આશાંમીઓ” નો રૂ. ૨) લેખેનો મુસારો કરવો. તેનો સખખ આ કે “આમદનીમો ઘટારો થાયેઓ છે.” તેનાં સંબંધમાં તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૩^૨ ની તારીખની, સુરતવાલા ૮) સાહેબોની

(૧) ઓ. ૧૯, ખા. ૩, પા. ૭.

(૨) ઓ. ૧૮, ખા. ૨૬, પા. ૩૨.

સહીની, આશરે ૧૦) પાનાની એક લ'ખાણુ હકીકત અત્રેના પ'ચાએતવાલા સાહેબો ઉપર આવી કે જેમાં તેઓ અત્રેના સાહેબોની ખાહેશ પ્રમાણે ત્યાંનો ખર્ચ ઓછો કરવાને કાળે કેટલીક ઘટાડા કાઢેની સુચનાઓ રજુ કરે છે. એ હકીકત ઉપરથી માલમ પડે છે કે અવલમાં મુકતાદ તાંકણે જે મદદ આપવામાં આવતી હતી, તે મુખ્ય કરી એવી નેમથી, કે ગરીબોને મુકતાદ ગાંડવાનાં કામમાં મદદ થાય. પણ કેટલાકો તે મુકતાદ માંડવાને બદલે તેવી રકમને ક-ઉપયોગ કરતા હતા. કેાઇ દાડૂ પીવામાં યા ખરાબ લખમાં એ રકમ વાપડતા હતા. તે ઉપરથી સુચના કરવામાં આવી કે ત્યાંનાં પ'ચાએતના દારોખારીએ ઘરેઘર જઇ જોવું અને જેને ઘર મુકતાદ માંડયા હોય તેનેજ ઘર મદદ આપવી.

V.

ગહંખારની બાબતો.

આ અરસામાં વરસના ગહંખારોની સંખ્યા, અને ગહંખારના ફંડ વીગેરેની જે કેટલીક હકીકત મલે છે તે નીચે પ્રમાણે છે :

એક ઇઆદદાશત ^૧ “ સંવત ૧૯૦૫ (ઇ. ૧૮૪૯) નાં વરસથી પ'નચાતથી

ગહંખાર ૧) વધારે કરવા બાબતેની ઇઆદદાશ છે,” એવા

૧. ગહંખારની સંખ્યા. મહાલાં હેઠળ છે. તે ઉપરથી નીચલી હકીકત મલે છે.

સંવત ૧૮૯૪ (ઇ. ૧૮૩૮) નાં વરસથી વરસ એકના બે

ગહંખાર—અરદીએકશત અને દે મહીનાના—થતા હતા. તે પછી તાં ૧૯ મી એપ્રિલ ૧૮૪૮ નાં સર જમશેદજીનાં સરકયુલરમાં ઠેગવ કરવા પ્રમાણે ઇ. ૧૮૪૯ નાં વરસથી એક ગહંખાર શેકરેવર મહીનાનો—વધ્યો. એજ અરસાની બીજી યાદી ઉપરથી દીસે છે કે એજ સાલ સંવત ૧૯૦૫ (ઇ. ૧૮૪૯) માં પાછો ઠેગવ કરી ચાર ગહંખારો કરવાનું ઠેડંચું.^૨ આગલા ત્રણમાં મેહર મહીનાના ગહંખારનો વધારો કરવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી બીજેજ વરસે એટલે સંવત ૧૯૦૬ ઇ. ૧૮૫૦ થી છએ છ ગહંખારો કરવાનું શરૂ થયું.^૩

(૧) એ. ૧૬, આ. ૧૨૫, પા. ૭૪.

(૨) એ. ૧૬, આ. ૧૩૭, પા. ૮૭.

(૩) એ. ૧૮, આ. ૨, પા. ૧.

આ અરસામાં ગહંબારનાં ફંડની પુ'લ, જે ઇ. સ. ૧૭૯૪ માં
૨. ગહંબારના ફંડની રૂ. ૪૩૬૬૭) ની હતી, તે ઇ. સ. ૧૮૪૬ માં રૂ.
પુ'લ. ૪૧૩૨૬)ના રા ની થાઇ.^૧

તા. ૩ ૯ જાનેવારી ૧૮૫૬ ની ભગરસાથના મોબેદો જણ ૧૦૧) ની
સહીની અરજી તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૬ નાં નં.

૩. ભગર સાથના મો- ૭ વાલા સરકયુલર સાથ રજુ થાઇ હતી.^૨ તે ઉપરથી
બેદોએ પોતાના ગંદબાર દીસે છે કે એ અરસામાં અત્રે મોબેદોના પણ ગહંબાર
ફંડનું ૪૨૯-૬૬ માનેકજી થતા હતા. તેમાં અરજ કીધી હતી કે “શ્રી નંવશારીની
ચો પાસે કશાવા પંચા- વડી દરેમેહેરને તાએબેનાં ભગર સાથનાં મોબેદોનાં
એતને કરેલી અરજ. ગહંમબારનું ફંડ' જે શવંત ૧૮૬૬ નાં શાલમાં
ઉભું કરેઆમો આવેઉ' હતું તે ફંડની પુ'લ હાલમાં

(૧) એ પછીના હાલ સુધીના દાહેકાઓના આંકડા નીચે પ્રમાણે છે.

સંવંત ૧૮૧૫ રૂ. ૪૩૬૬૭) હાલ દોકડા.

સંવંત ૧૮૨૫ રૂ. ૮૮૭૫૫)

સંવંત ૧૮૩૫ રૂ. ૮૨૬૦૦)

સંવંત ૧૮૪૫ રૂ. ૮૮૩૩૪૧-૧૪ દોકડા.

સંવંત ૧૮૫૫ રૂ. ૧૦૨૬૨૩૧-૪ દોકડા.

સંવંત ૧૮૬૫ રૂ. ૧૦૫૦૩૧-૦-૩

સંવંત ૧૮૭૫ રૂ. ૧૧૦૩૫૮-૧-૭

{ સંવંત ૧૮૮૪ રૂ. ૧૧૮૭૫૦-૪-૮
(ઇ. સ. ૧૮૨૮)

એ ગહંબારનાં ફંડ ખાતે જુદા જુદા ધણીઓએ પોતપોતાનાં નામના પડાવેલાં ખાતાં-
ઓમાં રકમો આપી વ્યાજ ગહંબારના ફંડમાં જમે કરવા જણાવ્યું છે તેની કુલ રકમ સને
૧૮૨૮ અંગ્રેજીનાં સાત્રમાં રૂ. ૧૧૮૭૫૦-૪-૮ ની હતી. એ ફંડની કુલ આવક ૧૮૨૮
નાં સાત્રની રૂ. ૫૮૬૩ ની છે અને અર્થ રૂ. ૫૦૩૬-૧૪-૩ નો છે.

એ ગહંબારના વારાદારોએ ગહંબાર કરવા માટે અપાતી રકમની વીગત નીચે પ્રમાણે છે.
ઇ. સ. ૧૮૪૬ થી ઇ. સ. ૧૮૬૩ સુધી રૂ. ૬૦૦) દરેક ગહંબાર માટે આપવામાં
આવ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૬૪ થી ઇ. સ. ૧૮૬૬ સુધી રૂ. ૭૫૦) દરેક ગહંબાર માટે આપવામાં
આવ્યા હતા.

ઇ. સ. ૧૮૬૭ થી હાલ સુધી (૧૮૨૬ સુધી) રૂ. ૭૮૦) દરેક ગહંબાર માટે આપવામાં
આવે છે.

(૨) સરકયુલરની ક્રાંત્ર નં. ૧. જુઓ ચો. ૨૦, આ. ૫, પે. આ. ૧૨. પા. ૨૭.

રૂ. ૫૦,૦૦૦) ને આશરેની થાઈ છે અને તે મંધે વધારે થાતો જાણેય વાશતે એ પુંજીતું 'તરશટ-ડીડ' કરવા તથા તે મંધેથી ખરચ કરવાનાં ચોકશ બંદોબશત કરવા તથા મેનીજરો વધારવા એ ફંડનાં આગેવાન શેઠ માંછુકજી મેહેરવાંનજી શેઠનાંને ભગર શાથનાં આશરે ૫૦૦) મોબેદોએ અરજ કરી હતી." તેનાં જવાબમાં શેઠ માનેકજીએ ના પાડી અને જણાવ્યું કે "ત'મે જે કાંઈ કરવા માંગોય તે પરમાંછુ હું કાંઈ કરી આપનાંર નથી. ત'મારે ફોરટમાં જવાની જરૂર હોય તો દરવાજા ઉઘાડા છે. ફોરટ જે દાહાડે મહને હોકમ કરશે તે દાહાડે એ ફંડની જે નોટો માહારી પાશે છે તે હું ફોરટને હવાલે કરશ ફોરટ જેહને ગમે તેહને આપે." તેમ ફોરટે જવા તે મોબેદોએ ના પાડી પંચાએતના સાહેબોને અરજ કરી કે શેઠ માંછુકજીને તથા એ ફંડના મેનીજરોને ખોલાવીને એઓની પુંજીની રખેવાલીને વાશતે કોઈ સારો બંદોબશત કરાવી આપે તથા તરશટ દીઠ કરાવી આપે.

તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૬^૧ ની બેઠકમાં એ બાબે વીચાર કરવામાં આવતાં એ બાબદ બીજી શખા ઉપર મુલતવી રાખી. તે પછી તા. ૧૭ મી મે ૧૮૫૬^૨ ની મીટીંગમાં એ બાબદ ઉપર વીચાર થતાં ઠરાવ થયો કે એ અરજીની નકલ શેઠ માનેકજી મેહેરવાંનજી ઉપર પંચાએતના શાહેબોએ કાગજ લખીને મોકલવી અને તેનો ખોલાશો કરવાની શેઠ માનેકજી મેહેરવાંનજીને ભલામન કરવી. તેમ તા. ૨૦ મી મે ૧૮૫૬ ને દીનનો સર્વ સાહેબોની સહીનો એક કાગજ એવજી ઉપર મોકલવામાં આવ્યો. તેનાં જવાબમાં તેવજીનો તા. ૭-૬-૧૮૫૬ નો પત્ર આવ્યો.^૩ જેમાં તેવજી સને ૧૮૪૨ તથા ૧૮૪૪ નાં સાલના એ ગડુંબારો બાબેના બંદોબસતોની નકલો મોકલી. એ એવું દેખાડવાને માટે મોકલેલી દીસે છે કે એવજી બંદોબસતો પ્રમાણે કામ કરે છે. તે પછી માંછુકજી શેઠ તરફથી આવેલા જવાબની નકલ ભગર સાથવાલા મોબેદો ઉપર તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૮૫૬^૪ ને દીને મોકલવામાં આવી હતી.

- (૧) ચો. ૨૦, બા. ૫, પેટાં બાબદ ૧૨, પા. ૨૪.
- (૨) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટાં બા. ૬, પા. ૨૬.
- (૩) ૧૭ મી જુન ૧૮૫૬ નો સં. નં. ૨૮, સ. કા. ૧.
- (૪) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટાં બા. ૪, પા. ૪૦.

VI.

પંચાએત હસ્તક ચાલતી જ'દ અવરતાની નીશાલો.

આ અરસામાં મુ'બઇની પારસી પંચાએત હસ્તક અત્રે છોકરા અને છોકરીઓની અને બાહેરગામ છોકરાઓની નીશાલો ચાલતી હતી, તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે:—

તા. ૧૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૨^૧ નાં પંચાએતના સેક્રેટરી પેસ્તનજી

માણેકજીનાં દસ્તુર જમશેદજી બરજેરજી^૨ જોગા પત્ર

૧. મુ'બઇની નીશાલો. ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં પંચાએતના સાહેબોએ

(૬) મુ'બઇની છોકરા- “જ'દ અવશતા શીકવવાની છોકરાવોની નીશાલ ૧)

ઓની નીશાલો.

તથા બાલક છોકરીઓની નીશાલો તર'બુ” સ્થાપી હતી.

તે નીશાલો તપાશવા પંચાએતના સાહેબોએ એ દસ્તુરજીને

અરજ કરી હતી કે “તે નીશાલો મ'ધે જ'દ અવશતા શીખવવામાં કેહેવી મહેનત લીધામે આવે છે તથા બાલકોએ કેટલો અભ્યાસ કરીએ છે તે વીરોનીશારી પઠે તપાશ કરવી અને તે નીશાલો કેહેવી હાલતમાં છે તે વીરોને મુખતેશર હેવાલ પંચાએતનાં સાહેબોની જા'બુને શાઝ' લખીને.....મોકલવો.”

મુ'બઇ ખાતે ચાલતી નીશાલો નીચલી હતી:—૧. મ'ચેરજી વાડીઆનાં ઘરમાં, ૨. અલાહીબાગમાં, ૩. ધોલીતલાવ ખાતે.

એ નીશાલોનાં શીક્ષકને સને ૧૮૫૪ નાં સાલમાં વધતાંમાં વધતો રૂ ૫૪ નો પગાર મલતો હતો. એ પછી ૧૮૫૪^૩ ના સાલમાં દસ્તુર મ'ચેરજી

(૧) યો. ૧૮, બા. ૨૩, પા. ૨૬.

(૨) દસ્તુર જમશેદજી બરજેરજી સુરતવાલા (મરણ ૩૯ વરસની ઉમરે તા. ૧૧ મી

સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૫). આગલા બાગ (પા. ૫૯૩ અને ૮૪૧) માં જણાવેલા મુ'ગા દસ્તુરના છોકરા. તા. ૨૧ આગસ્ટ ૧૮૩૬ ને દીને એવજીને બાપના ઠાકાના છોકરા દસ્તુર કેબજી સાથે દસ્તુર નેમવામાં આવ્યા. એવજી નોસારી જમ જ'દ પેહલવી શીખ્યા હતા. સને ૧૮૫૦ માં સર જમશેદજીએ એમને હસ્તક જ'દ, પેહલવી-ફારસી શીખાડવાનો વર્ગ ઉઘાડ્યો હતો. ત્યાર પછી ૧૮૫૫ માં સુરત જમ એવો વર્ગ એવજી ઉઘાડ્યો. સુરતની મદરેસા જેતુ ખાતે પારસી પંચાએતને દફતરે (ખાતુ નં. ૪૧) છે તેની શરૂઆત એવજીના વર્ગથી શરૂ થયેલી છે. (પા. પ્ર. I., ૬૯૦).

(૩) સ. ફા. ૧, તા. ૬-૭-૧૮૫૪ નો સ. નં. ૧૯, તથા તા. ૩ જી ઓગસ્ટ ૧૮૫૪ નો સ. નં. ૨૩.

એકલે જામરૂપઆશાનાને રૂ. ૨૫ નાં પગારે રોકવામાં આવયા હતા. જેમાં રૂ. ૨૦ સર જમશેદજી ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં ફારસી શીખવવા માટે અને રૂ. ૫ જ'દ અવસ્તા લણાવવાનું શીખવવા માટે ઠેડવ્યા હતા. પણ ત્યાર પછી ઇન્સ્ટીટ્યુશનની સ્કુલમાં ફારસી શીખવવાનું તાં ૧૭ મી માર્ચ ૧૮૫૪ થી બંધ થાવાથી ત્યાંથી મલતા રૂ. ૨૦ બંધ થયા. તે પછી એવણનાં છોકરા “બાઈ જાંમાંશજીએ નીશાલનાં છોકરાવોને જ'દ અવશતા” શીખવવા માંડ્યું અને તે માટે પંચાએ તેવણને રૂ. ૬ નો પગાર આપતો કીધો.^૧

તાં ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૨^૨ નાં સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં કોટ મધે રૂસતમજી આરીટનવાલા ઘેરમાં (ખ) પંચાએત હસ્તક છોકરીઓ માટે પણ જ'દ અવસ્તા શીખવવા માટે ચાલતી છોકરીઓની એક નીશાળ ચલાવવામાં આવતી હતી. ત્યાં શીક્ષણ નીચાલ. આપવા માટે નૌસારીવાલા દસ્તુર સોરાબજી ફરાંમજી (મેહરજીરાના) ને ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં નેમવામાં આવ્યા હતા^૩. એ દસ્તુર પોતાના બે છોકરાઓ સાથે એ નીશાળ ચલાવતા હતા, સખબ ફે, એવણના જણાવવા પ્રમાણે, “છોકરીઓ હાલ જીઆદા” થવાથી એખલાથી નીમાતું નહીં હતું^૪. એવણે એક વરસ માટે નૌસારી જવા રજા માગી પોતાના બે છોકરાઓને નેમવા જણાવ્યું. તાં ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૩^૫ નાં સરકયુલર મુજબ એવણનાં રૂ. ૨૫ નાં પગારને બદલે રૂ. ૧૫ નાં પગારે દસ્તુર ફરફુનજી જામશઆશાની તાં ૧ લી માર્ચ ૧૮૫૩ થી નેમણુંક કરવાનો ઠેડાવ થયો.

(૧) ઉપલેખ હવાલો.

(૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨.

(૩) આ દસ્તુર સોરાબજી ફરાંમજી નૌસારીના, ઉપલા વખત ખાદ, જણાવતા થયલા એક દસ્તુર હતા. એવણના રોજ ૨૪ માઈ ૫, ૧૨૪૦ ય. જ. ને દીને થયલાં મરણ ખાદ તેવણના છોકરાઓ દસ્તુરે ફરાંમજી તથા જમશેદજી સોરાબજી મેહરજીરાનાએ મરનારનું જ'દ, પેહલ્લી, ફારસી કેતાબખાતુ નૌસારીને બેટ આપ્યું છે.

(૪) જુઓ ઉપલા સરકયુલરની પછાડેની ખ. જમશેદજીની મીનીટ.

(૫) જુઓ ઉપલાં સરકયુલર સાથની અરજ.

(૬) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૪.

તાં ૨૩ મી જુન ૧૮૫૮^૧ ના સરકયુલર ઉપરથી માલમ પટે છે કે તે અરસામાં ધોભીતલાવના મોહદલામાંની છોકરીઓની

(૭) દસ્તુર એરચલ નીશાલમાં શીખવનારની રૂ. ૬ નાં પગારની જગ્યા દસ્તુર સોરાખળની જ'દ શીક્ષક રૂશતમજી માનેકજી^૨નાં મરણથી ખાલી પડી હતી. તે તરીકે નેમણું^૩ક. માટે ચાર અરજીઓ આવી હતી. તેમાંથી દસ્તુર એરચલ

સોરાખળ દશતુરને નેમવામાં આવ્યા હતા. તે બાબે ખરશેદજી જમશેદજીએ શેરો કર્યો હતો કે “હમારા શાંભલેઆ(મો) આવીજી છે જે દશતુરજી એરચલ સોરાખળ શારી માહેતગારી રાખે છે. ફારશી તાં થોડી પેલવીખી જાંજી છે.....પગાર રૂ. ૬) નો ગણો થોડો છે તેથી રૂ. ૧૧) અ'કે અગીઆર કરી રાખવો જરૂર છે.” ખરશેદજી જમશેદજીના કેહવાને હીરજીભાઈ શેઠે નીચે પ્રમાણે ટેકો આપવાથી એવણને રાખવામાં આવ્યા. “એ દશતુરને અમો શારી તેરેથી જા'નીએ છઈએ. એ ધની ફારશી તા. પેલવી જાંજી છે ને શારૂ માંનશ છે તેથી એનેજ રાખવો.”

એ અરસાની શરૂઆતથી પંચાએત હસ્તકથી દેશાવરોમાં પણ જ'દ અવસ્તાની અને સામાન્ય કેળવણીની નીશાલો ચાલતી ર. બહારગાંમની નીશાલો. હતી. એ નીશાલોનો ખર્ચ વધી જતો હોવાથી ખીલી-મોરા, નાંધલી દમણ અને નારંગોળની નીશાલો તા. ૩જી જાનેવારી ૧૮૫૪^૩ નાં સરકયુલરના ઠરાવ મુજબ એ સાલમાં બંધ કરવામાં આવી અને નૌસારી અને તારાપોરની નીશાલોના મોખેદોનો પગાર કમી કરવામાં આવ્યો. તા. ૨૪ મી જાનેવારી ૧૮૫૪^૪ નાં કાવશજી જાંગીર જોગા સેક્રેટરી પેસ્તનજી માણેકજીના પત્ર ઉપરથી દીસે છે કે એ બાહરગામોની નીશાલોની સામાન્ય બાબદની (secular) કેળવણીની તપાસ મી. ગ્રીન^૫ પાસે કરાવી હતી.

(૧) સર. ફા. ૧, સર નં. ૨૯.

(૨) આ દસ્તુર રૂસ્તમજી માનેકજી તે “મદારે દાંનેશ એટલે જે શંધત્રી દાંનાઇ અથવા ગણેઆણુનો મદારે ધ્યાને પાએઓ” નામનું પુસ્તક છપાવનાર એરવદ રૂસ્તમજી માનેકજી દીસે છે. એવણે તાં ૧ લી જુલાઇ ૧૮૪૬ ને દીને એ પુસ્તક છપાવ્યું હતું. (પા. પ્ર. I, ૪૭૬).

(૩) સ. ફા. ૧, ૧૮૫૪ નો સ. નં. ૩, જુઓ એની ઉપરની અને પછવાડેની મીનીતો.

(૪) ચો. ૧૮, બા. ૩૨, પા. ૪૧.

(૫) આ મી. ગ્રીન કેળવણી ખાતાંના એક અમલદાર હતા, જેવણની “Greens' Phrases” નામની અંગ્રેજી ગુજરાતી વાક્યોની ચોપડી મારી જવાન વચે પણ જાણીતી હતી.

એ પછીનાં તા. ૩૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૬^૧ નાં સરકયુલરની હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે ૧૮૫૬ નાં સાલમાં જ'દ અવસ્તાની બાહરગાંમની નીશાલોની તપાસ સુરતવાલા દસ્તુર અસપ'દીઆરજી ફરામજી^૨ પાસે કરાવવામાં આવી હતી. તેવજી દેશાવરનાં ગામેગામ જઈ રીપોર્ટ કર્યો હતો. બાહરગામની નીશાલોમાં ભરૂચ ખાતે એક નીશાલ ચાલતી હતી, તે ડીસેમબર ૧૮૫૪ થી બંધ કરવામાં આવી હતી. પણ ત્યાંના લોકોએ અરજ કરવાથી મે ૧૮૫૬ થી તે પાછી ચલાવવા માંડી હતી. ત્યાં ૩૪ છોકરાઓ શીખતા હતા. તે પાછી ઉંગાડેલી નીશાલ માટે આગલ માફક રૂ. ૫) નો મુશારો આપવાને ભરૂચના મેનેજરોએ અરજ કીધી^૩. તા. ૧૮ મી નવેમબર ૧૮૫૮^૪ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે થોડાક અરસા માટે તે પાછી બંધ થાઈ હતી અને તે માટે તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૮ ની ભરૂચના પારસીઓની અરજ આવવાથી પાછી ઉંગાડવામાં આવી હતી.

આ અરસામાં હાંસોટ ખાતે પણ એક નીશાળ ઉંગાડવામાં આવી હતી તે થોડાક અરસા બાદ બંધ થાઈ હતી. તે પાછી ઉંગાડવાને તા. ૫ મી જુન ૧૮૫૬^૫ ની મીટીંગમાં ઠરાવ થયો.

૧૮ મી મે ૧૮૫૮^૬ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ અરસામાં સુરત ઉપ્રાંત નીચલાં ગામેમાં પંચાએત તરફથી જ'દ અવસ્તાની નીશાળો ચાલતી હતી: તારાપોર, દેવીઅર, સરોંડા, વડસાડ, ગણદેવી, નાંસારી. એ નીશાલોની વારશીક તપાસ લેવા માટે સુરતથી દસ્તુર અસપ'દીઆરજી (રખાદી) જતા હતા. તેવજી એ સાલમાં શીખવનારા મોખેદોનાં અશુદ્ધ શીખ-

(૧) સ. કા. ૧, ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૨૦.

(૨) એ અસપ'દીઆરજી તે સુરતવાલા રસતમપુરવાલા દસ્તુર ફરામજી અસપ'દીઆરજી રખાદીના છોકરા થતા હતા. એવજીની નેમણુક એવજીના બાવાની જગ્યાએ તા. ૧૮ મી ડીસેમબર ૧૮૩૫ ને દીને થઈ હતી. એવજીનું મરણ રોજ ૧, માહ ૨, ૧૨૫૪ ૧. ઝ. તા. ૧૮ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪ ને દીને ૭૫) વરસની ઉંમરે નીપજ્યું હતું (પા. પ્ર. III, પા. ૧૨૯). એવજી "હાદીએ ગોમરેહાંન" અને "ધજશને બા માએની"ની ચોપડીઓ પ્રગટ કરી હતી.

(૩) સ. કા. ૧, તા. ૩ જુન ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૨૪.

(૪) સ. કા. ૨, સ. નં. ૭.

(૫) મો. ૨૦, બા. ૮, પેટાં બા. ૧૪, પા. ૩૬.

(૬) સ. કા. ૧, સ. નં. ૨૩.

વાનાં ઉપર અને અજ્ઞાનપણા ઉપર સુરતવાલા સાહેબો ઉપર પત્ર લખી રીપોર્ટ કરી ધ્યાન ખેંચ્યું. તે ઉપરથી રૂશતમજી જમશેદજીએ લાંબો શેરા કરી તારાપોરની નીશાલ માટે જણાવ્યું કે એ ગામોમાં “પહેલા દશતુરોની માંરફતે તજવીજ કરાવીને તેહેવા શુધ પઠાવનાંર મોખેદને તે જગોએ મોકલવો ને કડી એ કરતાં વધુ પગાર આપવો નંજરમાં દરૂશત આવે તો શુખેથી નંજર પોંચાડીને આપે.”

એ અરસામાં (૧૮૫૩ ના સાલમાં) સુરતમાં મોખેદોથી ચાલતી નીચડી ચાર નીશાલો હતી: ૧. નાહનપોરાની. ૨. ખીખીની વારીના જીલ્લાની. ૩. રૂસ્તમપુરાની ૪. માછડી પીટની. એ અરસામાં મેહુતાજીની નીચડી ચાર નીશાલો ચાલતી હતી: ૧. માછડી પીટ, ૨. નહાનપોરા, ૩. વાંકી બોરડી અને ૪. રૂશતમપોરા. એ ઉપ્રાંત શુરત બાહર એલાવમાં મેહુતાજીની એક નીશાલ ચલાવવામાં આવતી. એ વરસમાં શુરતમાં એક અંગ્રેજી શીખવવાની નીશાલની ગોથવણ થાઈ.

(૧) આ અંગ્રેજી નીશાળ હાલમાં સર જમશેદજીના નામે ચાલતી મોટી હાઇ સ્કુલ છે. આ બાબે પુછપરછ કરતાં સુરતની પારસી પંચાયતના સરનશીન મીં કાવશજી બરજેરજી વકીલ તાં ૫-૧૨-૨૮ ના પત્રમાં લખી જણાવે છે કે “અત્રેની સર જે. જે. ઈંગ્લીશ સ્કુલ તાં ૧-૪-૧૮૫૨ થી પ્રથમ સર જમશેદજી જીજીમાઇ પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન ખાતાંમાંથી બોલવામાં આવેલી અને એ ખાતાંમાંથી સને ૧૮૭૩ ની આખર સુધી એ સ્કુલનો ખર્ચ ચાલેલો. બાદ એ ખાતાંના ટ્રસ્ટી સાહેબોએ પોતાના ખાતાંમાંથી ખર્ચ પુરતો ન પડવાથી એ સ્કુલ બંધ કરવાને ઠરાવ કર્યો અને તે મુજબ ૧૮૭૩ ની આખરથી એ સ્કુલ એ ખાતાંમાંથી ચાલતી બંધ થઇ; પરંતુ તે વેળાના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરે એ નિશાળ ચાલુ રાખવાને મજબુત બલામણ કરેલી અને અત્રેની બોર્ડ પારસી સુરત ચેરીટી ફંડમાંથી એ સ્કુલનો તમામ ખર્ચ કરી એ સ્કુલ કાયમ રાખવાને અને એ સ્કુલ સાથે નામદાર સર જમશેદજી જીજીમાઇ આરોનેટ સાહેબનું નામ જવેદાન કાયમ રાખવાને ટ્રસ્ટી સાહેબોને લખેલું, કારણ એ પારસી સુરત ચેરીટી ફંડ એવો સાહેબની મદદ, મહેનત અને બક્ષેલથીજ જન્મ લીધો છે વિગેરે જણાવેલું” અને તે મુજબ તે સાહેબોએ અત્રેની બોર્ડની બકામણ બહાલ રાખવાથી સને ૧૮૭૫ થી તે પ્રમાણે અમલ કરવામાં આવે છે અને એ નિશાળનો ખર્ચ હાલમાં ગવર્નમેન્ટ તરફથી મળતી ગ્રાન્ટ તેમજ લાયક ઊકરાઓ પાસેથી લેવામાં આવતી શીઝ તથા જુદા જુદા મહરોએએ એ નિશાળના ખર્ચ તરફ બાજ વાપરવાની શરતે આપેલી સીક્યુરીટીડના બ્યાજમાંથી તથા આપના તરફથી ફારસી બાશાની કેળવણી આપવાના ખર્ચમાં વાપરવા માટે આવતા વાર્સિક રૂ. ૫૦૦) તથા ઇન્સ્ટીટ્યુશન ખાતેથી વેપારી બરની કેળવણી આપવાના ખર્ચમાં વાપરવા માટે આવતા વાર્સિક રૂ. ૪૦૦) માંથી નિભાવવામાં આવે છે અને બાકી જે બોર્ડ જાય છે તે પારસી સુરત ચેરીટી ફંડની આવકમાંથી પુરવામાં આવે છે.”

ઉપર જે જુદા જુદા લતાઓની નીશાલો જણાવી છે તેમાં સાધારણ કેળવણી સર જમશેદજી જીજીમાઇ પા. બે. ઇન્સ્ટીટ્યુશન તરફથી અપાય છે. તેમાં ધર્મ કેળવણી સુરતવાલા સાહેબોના પોતાના ખાતાંમાંથી અપાય છે.

સર જમશેદજી જીજીભાઈ ત્રાન્સલેશન ફંડ.

આગલા બાબમાં આપણે જોયું કે તે બાબવાલા અરસામાં સર જમશેદજી ત્રાન્સલેશન ફંડની સ્થાપણા થાઇ હતી. આ બાબના અરસામાં આપણને તેના કામની કાંઈક હકીકત મળે છે.

જે કે ૧૮૫૧ નાં પુ'જનાં ત્રસ્ટીદ્વિમાં એ ફંડની નેમ બહોલી રાખી છે, તેપણુ એવું દીસે છે કે શરૂઆતમાં તેની આવકમાંથી બનતાં

૧. એ ફંડની ચરૂઆ- સુધી જરૂરથી બાબદો ઉપરનાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનો તમાં રાખેલી નેમ. વીચાર રાખ્યો હતો. તેનો એક દાખલો તા. ૩ જી ઓગસ્ટ

૧૮૫૪ નાં^૧ સરકયુલર ઉપરથી મળે છે. તા. ૨૮ મી જુલાઈ

૧૮૫૪ ને દીને એક પત્ર લખી બેરાંમજી ફરદુનજી મરજમાનજીએ પોતાની એક ચોપડી નામે અશીમનાં વેપારની ચોપડી^૨ નમુના તરીકે મોકલી હતી. તે ઉપર જમશેદજી જીજીભાઈ તરફથી ખરશેદજી જમશેદજીએ શેરો કીધો જે “એ ચોપડીઓ કહ ઇશકેલને^૩ કાંમની નથી તેથી હમો નહીં ધારતા જે એને ફંડમાંથી આશરો આપવો.” માનેકજી નસરવાંનજીએ શેરો^૪કર્યો કે “શેથજી ખરશેદજીના મતને અમો મલતા છઈ (એ). એ ફંડ દીન આનના કામ તરાશલેશન કરવાને કીજે છે તેથી લેવી નહ.” આ શેરોઓ ઉપરથી દીસેછે કે તે વખતે એ ફંડની મતલબ જરૂરથી ધર્મે સંબંધી સાહીત્યને મદદ આપવાની ધારી હોય.

એ પછી મી. સ્ટોડાર્ટ (J. J. Stodart) નામના સેક્રેટરી ખાતાંવાલા એક ધણીએ તા. ૧૬ મી જાનેવારી ૧૮૫૫ ને દીને પત્ર લખી “અશતરીઓની કેલવણી” બાબેનાં એક પુસ્તક માટે આશરો માંગ્યો. પંચાએતના સેક્રેટરી પર પત્ર લખતાં એ ધણી સર જમશેદજી જીજીભાઈ પાસે પરવાંનગી મેલવવા પણ લખે છે કે

(૧) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨૨.

(૨) ઉપલાં સરકયુલર સાથનો પત્ર.

(૩) આ “ઇશકેલ” તે જદ અવસ્તાની નીશાનો જે આ બાબવાલા અરસામાં સ્થાપાઈ હતી, તે દીસે છે.

(૪) સ. ફા. ૧. તા. ૨૫-૧-૧૮૫૫ નો સરકયુલર નં. ૫.

તે ચોપડી તેવણને અર્પણ કરવા દેવી, કે તેમ કરવા દેવાથી તેને પોતાનેજ માન મલશે એટલુંજ નહીં પણ લોકોની નજરમાં એ ચોપડીની અગત્યતા વધશે^૧.

એ અરસામાં ખરીદાયલી કોઇક ચોપડીઓની હકીકત આપુછું કે તે ઉપરથી તે વખતનાં પારસી સાહિત્યનો, ખાસ કરી ધાર્મિક સાહિત્યનો, કોઇક ખ્યાલ આવે.

૨. એ અરસામાં ખરી-
ડાયેલી ચોપડીઓ.

(ક). “ખરીશટી ધરંમનું ખોટાઈ”, નામના મહાવારીની ૨૦)^૨ નકલ.

(ખ). “શરૂશટી ગનેઆંન નીખંધ.” કર્તા-પીરોજશા મહેરજીભાઈ. કીર્મત રૂ. ૨) નકલ ૧૫૩.

(ગ). અરદેશર ફરંમજી તથા નાનાભાઈ રૂશતમજી રાંછીનાએ પ્રગટ કરેલી અંગ્રેજી ગુજરાતી ડિક્શનરીનો પેહલો ભાગ. નકલ ૧૫૪. એ બાળેનાં સરકયુલર ઉપર ખરશેદજી જમશેદજીએ શેરો કર્યો છે જે “અમારી નજરમાં આવેલ કે એ ધનીને મોતો આશરો આપવો ને ઇશકેલ ખાતે કાપી ૫૦) ૧૦૦) લેવી તો એ આગલ જતા ગની કામ લાગશે.” એ પછી એ ચોપડીનાં સેટની કીર્મત ઓછી કરવામાં આવી તેથી કર્તાએ વધુ નકલ ખરી-ડવાને અરજ કરી પણ તે નામંજુર કરવામાં આવી.^૫

(૧) એવળુ લખે છે કે. “My work...would acquire additional importance in the eyes of the Community at large, if distinguished by the encouragement of a gentleman who not only ranks the Highest in Society, but who is universally known for the valuable service rendered by him in the cause of education and practical philanthropy.”

(૨) સ. ફા. ૧. તા. ૩-૮-૧૮૫૬ નો સર. નં. ૩૬. એ સરકયુલર સાચની તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૫૬ ના પત્રની નકલ; એ. ૨૦. બા. ૧૧. પે. બા. ૧૨.

(૩) સ. ફા. ૨. તા. ૧૮-૧૧-૫૮ નો સર. નં. ૬. પંચાએતના મેહતાનો તા. ૨૧ ડીસેમ્બર ૧૮૫૮ નો કર્તા જોગો પત્ર, લેકલ કાગળેની ૧૮૫૬-૬૧ ની ફાઇલ નં. ૬.

(૪) તા. ૧૨-૬-૧૮૫૮ નું સર. નં. ૨૬. સ. ફા. ૧.

(૫) સ. ફા. ૨. તા. ૧૨-૧૧-૧૮૫૮ નો સ. નં. ૨. આ શબ્દકોષનો ૧ લો ભાગ ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં નીચલે નામે બહાર પડ્યો હતો: “A Dictionary, English and Gujrāti, compiled by Nānābhāi Rustamji Rānina, Master, S. L. and S. (Students' Literary and Scientific) Society's Girls' School, corrected and enlarged by Ardesar Framji, Assistant Master, Elphinstone Institution.” એના દરેક ભાગની કીર્મત રૂ. ૩). એ ૧૬ ભાગમાં તમામ શામ છે.

(ઘ) હોરમજી દાદાભાઈ પ્રીનટરે પ્રગટ કરેલી “રમુજે કુરશન.” ૧૦ નકલ. કીમ્મત રૂ. ૧૫.૧.

(ચ) “કીશશે શંભણુ.” પ્રગટ કરનાર હોરમજી દા. પ્રીનટર.^૨ એ બાબેની મહેદુ નજર ઉપરથી માલમ પડે છે કે અત્રેની બોબે બ્રાંચ રાયલ એસાઆટીક સોસાયટીનાં જર્નલના^૩ (ઇસ્તવીકનાં તરબુમા) ઉપરથી એક “પારશી” એ ગુજરાતીમાં તરબુમા કર્યો હતો. એ મહેદુનજરમાં જણાવે છે કે “ભાઈ ડોશાભાઈ ફરાંમજીએ હાલ ઇંગ્લંડમાં પારશીઓની તવારીખનું પુશતક બનાવીગિછે કે જેહમાં કેટલોએક ભાગ કીશશે શંનજાંણ ઉપરથી લીધો છે, તે આપણા જરતોશતીઓ વાંચવાની ખાહેશ ઘણી રાખે છે.” તે ઉપરથી એ પુશતક પરગત કરવામાં આવ્યું છે.

એ અરસામાં નીચલા બે પ્રસંગે ઇનામના રેસાલા માંગવામાં આવ્યા હતા:^૪
તા. ૨ જુન ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર પ્રમાણે નીચલી
૩. એ ફંડ ખાતેથી બાબદ ઉપર જાહેરમાં ઇનામના રેસાલા માંગવામાં માંગેલા ઇનામના રેસાલા. આવ્યા હતા: “આપડા પાક જરતોશતી મહજબનાં પુશતકો તથા એ મહજબને લગતી બાબદની બીજી કેતાબો તેઓની ભાશા અને પુરાતમપણું તથા એ પુશતકો વીશે આજ તલગ થાએલી શોધ કેટલી તથા કેહવી રીતે કરેઆમો આવી છે તેહની વીગત તથા એ કેતાબો વીશે બીજી વધારે બોલ કરવા શાફ્ આપડે કહેઆ બીજા ઉપાએઓ કરવા બેઇએચ તથા આપડા જરતોશતી લોકોમાં પોતાનાં ધરંમની શારી માહી-તગારી બેશાડવાને વાશતે કેહેવા એલાએ કરવાને ઘટારત છે.” તા. ૨૧

(૧) સર. ફા. ૧, તા. ૨૬ જુન ૧૮૫૮ નો સર. નં. ૩૦.

(૨) સર. ફા. ૨, ૧૦-૧-૧૮૫૯ નું સર. નં. ૧૪.

(૩) જર્નલ વો. ૧, પા. ૧૬૭ થી ૧૮૧. અંગ્રેજીમાં થયેલો આ પહેલવેલો તરબુમા હતો. તે આગમચ આંકીટીઝ દુ પેરેં (૧૭૬૧)એ તેનો સાર ફ્રેંચ ભાષામાં પોતાના “Zend Avesta” નામના પુસ્તક (વો. ૧, ભાગ ૧, પા. ૩૧૮ થી ૩૨૩)માં આપ્યો છે.

(૪) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૬.

મી આગસ્ત ૧૮૫૬ ને દીને પંચએતના ત્રસ્ટીઓએ પોતાની સહીથી એ બાબે જાહેર ખબર છપાવી રેસાલાઓ તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૭ સુધીમાં માંગ્યા હતા. તેમ ત્રણ રેસાલા આવ્યા હતા. તા. ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૭ ની; મીટીંગમાં એ રેસાલાઓ તપાસવા માટે નીચલા ૫) સાહેબોની કમીટી નેમી: સોરાબજી જમશેદજી, દોશાભાઈ શોરાબજી મુનશી, વાડીઆજી દોશાભાઈ જમશેદજી, દસ્તુરજી પેશોતનજી બેરાંમજી શંભણ અને ધનજીભાઈ ફરાંમજી. એ પરીક્ષક સાહેબો જોગે એક સરકયુલર તેઓની નેમનુકની તેઓને જાણ આપવા કાળે તા. ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૭ ને દીને કાહડવામાં આવ્યો હતો. આ સરકયુલર ઉપર શોરાબજી જમશેદજીએ સુચનાં કીધી કે નવરોજી ફરદુનજી અને કેબશરૂ હોરમસજી (આલપાઈવાલા) નાં નામો ઉમેરવાં. ધનજીભાઈ ફરાંમજીએ રોકાણને સખબે ના પાડ્યું. એ ભલામણ ત્રસ્ટીઓ હજુર રજુ થતાં ઉપલા પાંચ ધણીઓમાંથી નાપાડેલા ધણી ધનજીભાઈ ફરાંમજીની જગ્યાએ કેબશરૂ આલપાઈવાલાને નેમવાને ઠેડવું. પણ તેવજે રોકાણને લીધે ના પાડી.^૨

(૧) સ. ફા. ૧. તા. ૧૪-૨-૧૮૫૭ નો સ. નં. ૧૦.

(૨) દસ્તુર પેશોતનજી બેરાંમજીએ પેહલે ઉપર જણાવેલા સરકયુલર નં. ૧૦ ઉપર હા પાડી હતી, પણ ત્યાર પછી તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૫૭ ને દીને પત્ર લખી ના પાડી. (સ. ફા. ૧, સ. ન. ૧૩). તેવજે એ બાબેનાં પોતાનાં રોજ ૨ માહ ૭ શને ૧૨૨૬ (૨૫ મી માર્ચ ૧૮૫૭) નાં પત્રમાં કારણ એ જણાવ્યું કે, તત્કાલપત્રોમાં એવજી બાબે વાંધો લેવામાં આવ્યો હતો કે એવજે “રેસાલા લખનારાઓ મધેના એકને તે રેસાલો લખવામાં ધણી મદદ કરેલી છે.” એવજી લખે છે કે એવજે તે લખનારને “ફરજ શહમજીને તેહના માંગવા મુજબ ધરમ પુશતકોનો કાંઈએક સાર આપેઆય તેહેને હમો ધણી મદદ તરીકે વીચારી સકતા નથી.” તેથી કાંઈ પણ વેહમ યા શક ન રહે તે માટે એવજે કામ કરવાને ના પાડ્યું.

એ બાબદમાં “હમાજેર હમા અશોમેહ” અને “ઉદીઓગ એ શારા નશીયતી મા છે”, એવી નીજાનીવાલા બે લખનાર ઉમેદવારોએ પણ તા. ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૫૭ ને દીને ત્રસ્ટી સાહેબો પર એક પત્ર લખ્યો હતો કે “હેવું કેહેવાઈ સહાએય કે દસતુર પેસતનજી એ રીસાલો લખવામાં સામેલ છે, વાસતે એ રીસાલા તપાસવાના કામમાં દસતુર મજકુરે સામેલ રહેવું ધટારત નથી.” (સ. ફા. ૧ સ. ન. ૧૩). પેહલી નીજાનીના શબ્દોમાં હેવો શબ્દ “એહ” “એદ” હોવો જોઈએ. નક્ક કરનારની એ જુલ દીસે છે.

એ કમીટીએ “ હમાબ્બેર હમા અશો બેહુ ” એવી નીશાંનવાલો રેસાલો ઇનામ લાયક ઠેડ્યો. એ ઇનામ રૂ. ૫૦૦)ની રકમનું હતું. એ રેસાલો લખનાર ભાઈ સોરાબજી શાપુરજી (બંગાલી) હતા. એની ટ્રાન્સલેશન ફંડ ખાતેથી ૧૦૦૦) નકલો છપાવવાનો ઠેડાવ થયો હતો. એ ૧૦૦૦) નકલ ખપી જવાથી સર જમશેદજી જીજીભાઈના પોતાના ખર્ચે ૧૫૦૦) નકલ ખીજી વાર છાપવામાં આવી હતી. એ રેસાલો તપાસનારાઓનો રીપોર્ટ તા. ૬ મી જુલાઈ ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર સાથે રજુ કરવામાં આવ્યો હતો. કેટલીક હકીકત ઊપરથી માલમ પડે છે કે આ ટ્રાન્સલેશન ફંડ, તેની સ્થાપણાં પછી નવઢીક ૧૫) વર્ષ સુધી કોઈ ઊપયોગી કામ કરવા વીના પડી રહ્યું હતું.

(૧) ઉપથી પાછલી કેટલીક વીગત “ જરનોશની લોકોનાં ધરમ પુશ્તકો તથા એ પુશ્તકોની ભાશા અને પુગતમપણા વીશે નીચંધ ” એવે નામ ડી સોરાબજી શાપુરજીની ૧૮૫૮ ની ખીજી વારની આશ્વતીમાંથી આપી છે.

(૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૩૩.

(૩) વાડીઆ દોશાભાઈ જમશેદજી અને દોશાભાઈ સો. મુનશીએ તા. ૨૭ મી જુન ૧૮૫૭ નો સહી કરી રીપોર્ટ કર્યો અને તેનો હેડે સોરાબજી જમશેદજીની તા. ૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૭ ની તારીખનો રીપોર્ટ છે. એઓના રીપોર્ટમાં લખે છે કે “ એ તરંજુ રજાલાઓમાં એક શરખી ખીનાં લખેલી છે. ગોએઆ એ તરંજુ રજાલાનાં લખનાં-રાવો એક ખીજી શાયે મલી મશલત કરી લખી કાઢાડેજી હોએ. એ તરંજુ રજાલાના... પાછલા ભાગમાં કેતલીએક અનધટની વાનો લખેલી છે અને પોતાનાં ધરંમ આચારી ઉપાધીએ વીશે નીલાજરા શયદો વારેઆ છે તેઓને અપડ તા. હલકા બીખારી બીખ મોંગતા દલદરી કરી લેખેલા છે અને આંક ૩૫ વાલા રજાલાનાં લખનાંરે આપનાં ધરંમ પુશ્તકોને તુફાંની દરીઆમાં ભાગેલાં વાંઢાંજીના કકડા તા. જલી ગએલા મેડેલનાં ભારવડીઆ તા. વાશાનો ખેતાય આપેલો છે અને આપનાં જરનોશનીઓને એકંથી વધારે આરત શાયે નીકાહ કરવાની છુત આપવાની ભલાંમંન કરે છે. હવે તમ શાહેમો લામો વીચાર કરી જુઓ કે જરે એવી વાનો છપાઈ બાહર પડે અને પરગનેઆતવાલા તા. મીશનેરીઓ વાંચશે તારે આપનાં ધરંમની ઠેકરી કરેઆ વીનાં રહેશે નહીં અને મીશનેરીઓનાં હાથમાં વટવાવાનુ હથીઆર ચાશે. હવે એ બાએ અમે વધારે બેલતા ચાહતા નથી.” તે પછી ઉપલા બે સાહેબો આ ત્રજુ રેસાલાનો સાર આપે છે. એ સાર પ્રમાણે એ લખનાર મોમેદોની હાલત સુધારવા વીશે કેટલાક ઇલાજોમાં એક ઉપાય એ દેખાડે છે કે “ એક મોદુ ફંડ ઉજી કરવુ જેમાંથી વરસ દાડે રૂ. ૧૦,૦૦૦)

તુ વીઆજ ઉપજે તે વીઆજનાં રૂપીઆમાંથી મોખેદોનાં ફરજદોને ધરંમ શાશતરની કેલવની આપવી તેઓને જઈ પાજઈ પેહેલવી શંશકરત ગરીક લાતીન ફરેચ અંગરેજ એતીઆદી બાશાઓ શીખવતી.”

ખીજ આંકવાલા રસાલાનો જે સાર આપ્યો છે તે પ્રમાણે તે ઘણીએ “આપનાં લોકોને મીશનેરીઓની કાંની વાએજ કરવાની તા. પારકા ધરંમવાલાઓને વટલાવી અને આપનો ધરંમ કયુવ કરાવાની ભલાંમન કરી છે.”

ત્રીજ લખનારના રેસાલાના સાર તરીકે જણાવે છે કે તે ઘણી બે ચીજની ભલામણ કરે છે. “પેહેલુ” મીશનેરીઓની પખે શુદ્ધીનવાલાઓને આપનો ધરંમ શમજતી વટલાવી આપનો ધરંમ કયુવ કરાવવો કે જેથી હમજતનો વધારો થાએ અને પરાઇ દીન ટુને. ખીજુ પોતાનાં હમદીનેને એકથી વધારે ઓરત થાયે નીકાઠા કરવાની છુત આપી કે જેથી કામનો વધારો થાએ.”

સેવટે લખે છે કે એ લખનારાઓએ “આપનાં ધરંમની ખુખી વીશે કયુ લખી દેખાદેઉ નથી અને હેરી વાતો લખી નથી કે જેહેનાં વાંચેઆથી આપનાં જરેતોશતીઓને પોતાનાં ધરંમ શંખથી શારી અશર પેદા થાએ....આપનાં બોજોની તા. પાક જરેતોશત પેગંમ્પર શાહેબનાં જનમારાતી તા. તેહેનાં મોજોજની અને પાહાડશાહા યુશતાપની ભહોજલાલીની તવારીખ લખી દેખાડી નથી કે જેથી જરેતોશતીઓ વાંચી પોતાનાં પવીતર ધરંમ ઉપર એતેકાદ લાવે.”

આ રીપોર્ટ પછી ખીજ વખતે જુદી સાહીથી નીચે પ્રમાણે લખેલુ આપણે જોઇએ છીએ: “હવે જે તંમ શાહેબોની નેક નીગાહમાં આવે તે ખરં. અમારી નજરમાં આંક ૧ લા વાતો રીશાતો ખીજ ૨ રીશાલા કરતાં શારો છે.”

સોરબજી જમશેદજી જીજીમાઇ પોતાનાં મતમાં પોતાના ખીજ “હમ ઓહદેહ” (એટલે “સરખો ઓહધો ધરાવનાર” યાને હમશરીક) સાથે મલતા થાઇ અંક પેહલાવાલા લખનાર, જેની નીશાતી “હમાજેર હમા અશો બેહ” છે, તે પસંદ કરે છે અને જણાવે છે કે તે નીશાતીવાલુ પરખીડું ઉખેડતાં “તે મધેથી અપડા પરખેઆત થાએલા ‘રસાલા નવીસ’ બાઇ સોહરામજી શાહપુરજીનું નામ મલેઉ છે.” તેવજુ એ રેસાતો સર જમશેદજી ત્રાન્સલેશન ફંડને હીસાબે “કાંઇ જુજ કીમત તે ઉપર લેતી કરીને” બાહર પાડવા જણાવે છે અને લખે છે કે એ ફંડ “જો આજ પંદર વરસ વેર નકામુ પડી રહેઆ પછે પજુ પોતાના શીરીન ફલ આલમના લોકોની હજુર રજુ કરસે તો તેથી આપડા નામીયા યોલાને તાં જે નામવર ધરસથતુ પનોતુ નામ કાંએમ રાખવાને કીજે જે ફંડ ઉજુ કરવામાં આવેકય તેહને જોખ મલેઆ વના રેહનાર નથી.”

તા. ૧૮મી જુલાઈ ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે, એ ત્રણ લખનારાઓમાંના એક લાઈ મંચેરજી શાપુરજી લંગડાના હતા, જેવણે ૧૫ મી જુલાઈ ૧૮૫૭ નો પત્ર લખી પોતાનો નકામો ઠેડવેલો રેસાલો પાછો માંગ્યો હતો. ત્રીજો રેસાલો લખનાર આ. કાવશજી નશરવાંનજી (કાંગા) હતા. તા. ૧૫ મી આગસ્ટ ૧૮૫૭ નાં સરકયુલરમાં લાઈ સોરાબજી બંગાલીને રૂ. ૫૦૦) નું ઇનામ આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. ઉપલે ફતેહમંદ રેસાલો છપાવવા કાજે (૧૨) છાપાખાનાંઓ ઉપર લખ્યું હતું તેઓમાંથી સુબંધ સમાચાર, પારશી રીફરમર અને દફતર આશકરા મલી ત્રણ છાપાખાનાંનાં ટેનડરો આવ્યાં હતાં. જેવું દીસે છે કે એ વખતે પેસ્તનજી મનેકજી પંચાએતના સેકરેટરી તરીકે કામ કરવા ઉપાંત પોતાનું છાપાખાનું “જામે જમશેદ” પણ ચલાવતા હતા. તેવણે દફતર આશકારાના સર્વથી ઓછા ભાવ-રૂ. ૮૧૬-૪-૦-થી એ કામ સોંપવાનું ઠડ્યું, એવા સમયે કે એવણે “આજ દંન શુધી પંચાતનું કાંમ કરતા આવેઆ છે.” આ રેસાલો “જરતોસતી લોકોનાં ધરમ પુસતકો તથા એ પુસતકોની ભાશા અને પુરાતમપણા વીસે નીળંધ” એવે નામે ઈ. સ. ૧૮૫૮ માં છપાવી બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો.

તા. ૧૪મી આગસ્ટ ૧૮૫૮ ની તારીખની બહેરખબરથી નીચલી પાંચ બાબદનાં ઇનામનાં રેસાલાઓ માંગવામાં આવ્યા હતા: ૫

૧. ઇરાંનનાં સાસાની તખ્તકાનાં છેડલા પાદશાહ યઝ્દઝર્દના અમલમાં જરથોસ્તીઓની પાદશાહી આખર થાઇ ત્યારથી તે હવડાં સુધી હીંદુસ્તાંન તથા ઇરાંનનાં જરથોસ્તીઓની તવારીખ. પેહલું ઇનામ રૂ. ૫૦૦) તું. બીજું ઉતરતું ઇનામ રૂ. ૨૫૦), રેસાલો મોકલવાની મુદત તા. ૧ લી જુલાઈ ૧૮૫૬.

૨. ઇયુજેન બરનુફ (Eugène Burnouf) નાં ઇજશનેની સરેહ (Commentaire Sur le Yacna) ના પુસ્તકનો સુખતેશર તરજુમો. એ

(૧) સ. કા. ૧, સ. નં. ૩૪

(૨) એવણે તા. ૨૭-૮-૧૮૫૭ નો પત્ર લોકલ આવેશાં કાગળોની ફાઇલ નં. ૬, ૧૮૫૬-૭૧. (૩) સ. કા. ૧ સ. નં. ૩૭

(૪) તા. ૨૪ અને ૨૮-૧૨-૧૮૫૭ નાં સ. નં. ૪, અને ૫ તથા ૨૦-૧-૧૮૫૮ નો સ. નં. ૫.

(૫) એ બાબેની મદદનજર તા. ૯-૮-૧૮૫૮ નાં સરકયુલર નં. ૩૩ પછી છે.

બાબદમાં એકદમ રેસાલો માંગવાને બદલે ઉમેદવારોનાં નામો ૧ લી જાનેવારી ૧૮૫૬ ની આગમ્ય માંગવામાં આગ્યાં હતાં કે તેઓએ નમુના તરીકે પેહલા ૨૦) સફાનો તરબુમો કરી મોકલવો અને આખાં પુસ્તકનાં તરબુમાં માટે શુ' કી'મત લેશે તે અને કેટલી મુદતમાં ગ્રંથ સંપૂર્ણ કરી શકશે તે જણાવવું^૧.

૩. “ ઇરાંની ખીલારોકા હરફે જે પાહડો અને ખીજ કેટલીએક જગોએ મેજર રાલીનસન અને ઇકરોપ ખ'ડના ખીજ ચોલમાઓએ ઉકલાવીઆ છે તે ઉકલાવા તથા વાંચી સંહમજવાનો કાએદો તથા તેહેનું વેઆકરંણુ તથા એ વીદવાંનોએ ઉકલાવેલી તખતીઓના તરબુમા તથા તે સાથે આપેલી ફરહંગ અને એ વગરે એ પુરાતમ લેખોને લગતી ખીજ સંઘલી હકીકત.” ઇનામ રૂ. ૫૦૦), મુદત તા. ૧ જુલાઈ ૧૮૫૬. આ રેસાલો મી. ૦ જેહાંગીરજી બરબેરજી વાછાએ લખી ઇનામ મેલવ્યું હતું અને તે પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટીઓ હસ્તક “ ઇરાંની ખીલારોકી તખતીઓ વીશે ઇનામનો રીસાલો ” એવે નામે છપાઈ બહાર પડ્યો છે.

૪. “ જરથોસત બેહરાંમનાં બનાવેલાં પેગંમબર સાહેબ હજરત જરથોસતનાં જનમારાની હકીકતનાં ‘ જરથોશત નામાં ’ નામના ફારશી પુસ્તકનો શુજરાતી તરબુમો જે જે જગોએ સરેહ ઇઆ નોટની અગત પડે તે સાથે.” ઇનામ રૂ. ૩૦૦. મુદત તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૫૬. આ રેસાલો દસ્તુરજી પેશોતનજી બેરાંમજીએ લખી ઇનામ મેલવ્યું હતું અને તે ત્રસ્ટી સાહેબોએ છપાવી બહાર પાડ્યો છે. તેની ખીજ આવૃત્તી પણ નીકલી છે.

૫. “ જરથોશતી બચાંએને વાસતે ધરંમ નીતી. જરથોસતી બચાંએને નીશાલોમાં વાંચવાને કીજે ૨૦) ઇઆ ૨૫) ટુકા પાકનું એક નાંધલું પુસ્તક બનાવવું. તેહમાં ઠોડાએક પાક જરથોસતી મજહબની ઉત્પત્તિ તથા તવારીખને લગતા દાખલ કરવા અને બાકીનાં ભાગમાં અવસતાનાં દફતરો મધેથી ફકરા ટાંકીને તેહેના આધાર ઉપરથી નીતી સંબંધી નાંધલા ઠડા બચાંએની સહમજમાં ઉતરે હેવી રીતે લખવા.” ઇનામ રૂ. ૧૫૦. મુદત ૧ લી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૬.

(૧) પારસી પંચાએતના દફતરખાનામાં બંનુદના ઉત્તરાં પુસ્તકના થોડાક ભાગનું અંગ્રેજી તરબુમાનું હસ્તલેખ પુસ્તક મલે છે. તે ઉપરથી દીસે છે કે એક મહરથે તે તરબુમાનો નમુનો મોકલ્યો હતો. પણ પછી તે કામ અંધ પાડ્યું હતું. એ નમુનાનો તરબુમો મી. ૦ કોમ્બસ (Mr. T. A. Combes) નામના ધણીએ કર્યો હતો.

પારસી કોમ માટે ધારા બાંધી મંગાવવા નેમાયત્તી કમીટીને પંચાયત તરફની મદદ.

તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૫^૧ દીને નવરોજ ફરદુનજી અને સોરાબજી શાપુરજીએ પોતાને “કારોબાર મંડલીનાં શેકરેટરીઓ” જણાવી પારસી અનબ્રુમનના પાંચ ત્રસ્ટી સાહેબો (જમશેદજી જીજીભાઈ નાઈટ, વાડીઆજી નવરોજી જમશેદજી, ખરશેદજી જમશેદજી, માનેકજી નશરવાંનજી અને હીરજીભાઈ હોરમસજી) ઉપર ધારા બંધાવી મંગાવવા બાબે એક પત્ર લખ્યો. તેમાં જણાવ્યું કે ૨૦ મી ઓગસ્ટને દીને કાવશજી બેરાંમજીવાડાં આતશબેરાંમમાં “જરથોશતી કોમનાં લોકોને વાસતે ધારા બંધાવી મંગાવવાની ગોઠવણ કરવા શાઝ અતરેનાં જરતોસતીઓની એક જાહેર સભા...ભરાઈ હતી તે વેલાએ નીચે લખી જણાવેલો ઠરાવ થાએઓથ :—‘ધારાની માંહેતગારી ધરાવાનાંર વકીલ બારેશટરની મદદ લેવાની કારોબાર મંડલીને અગત પડે તથા લખનાંરા અને તે શવાએ બીજા મુશારેદાર માંબુસો એ મંદલીને રાખવા પડે તથા તેહેવોજ બીજો ખરચ કરવો પડે તે ખરચનાં રૂપીઆ પારસીની અનબ્રુમનનાં ફંદનાં તરશટ્ટી શાહેબો પાશેથી માંગી લેવાની અરજ કરવી.’” એમ જણાવી એઓ અરજ કરે છે કે “કારોબાર મંડલીને ઉપડાં કારંબુ શર જે ખરચ થાએ તે ખરચનો આંકડો કારોબાર મંડલીનાં શરનસીન તથા શેકરેટરીઓની શહીનો તમારી ઉપર મોકલેઆમો આવસે તે જાંહાં શુધી એ કાંમ ચાલું રહે તાંહાં શુધી વખતે વખત પગાર કરવાની તમો શાહેબોએ મેહરબાંનગી કરીને કબુલત આપવી.” પંચાયતના પાંચ ત્રસ્ટી સાહેબોએ તા. ૪ થી અકતોબર ૧૮૫૫ ને દીને જવાબ લખાવી રૂ. ૧૫૦૦) શુધી આપવા જણાવ્યા. એ પત્રની પોંદુચ તા. ૧૪ મી અકતોબર ૧૮૫૫^૨ ને દીને કબુલ રાખી જણાવવામાં આવ્યું કે “અગરજો એટલા રૂપીઆ બશ નહી થાશે અને એ ખરચને વાશતે વધારે નાંબુાંની જરૂર પડશે તો તમો શાહેબોને આએ સલાની તરફથી ફરીથી અરજ કરેઆમાં આવશે.” એ પછી તા.

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૪૧ પા. ૪૭.

(૨) ચો. ૧૮, બા. ૪૨ પા. ૪૭.

૩૧ મી અકતોબર ૧૮૫૫^૧ ને દીને પત્ર લખી ઉપત્રી રૂ. ૧૫૦૦) ની રકમ-માંથી હાલ તુરત રૂ. ૫૦૦ માંગવામાં આવ્યા. પછી તાં ૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૫૮^૨ ને દીને એક પત્ર ધારા બંધાવી મંગાવનારા મંડલના સેક્રેટરીઓ ઉપર લખી રૂ. ૨૦૦૦) વધુ આપવાનું કળુલ કરવામાં આવ્યું. તાં ૧૬ મે ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર પ્રમાણે ખીજ રૂ. ૨૦૦૦) આપવામાં આવ્યા હતા.^૩

ધારા બંધાવા મંગાવનારી સમાની સખ-કમીટીમાં સેક્રેટરીઓ અવાર-નવાર પોતાનાં કામનાં સંબંધમાં પંચાયતનાં દફતરમાંથી આગલી હકીકતો બાબે પુછપરછ કરતા હતા. એવો એક પત્ર તાં ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૫૬^૪ નો તાં તાં ૧૭ મી એપ્રિલ ૧૮૫૬ નાં સરકયુલરમાં રજુ થયો છે. એ પત્રમાં “શુરત તથા મુમખઈની અદાલતોથી આપણું ટોલાનાં વારશા હીશશા બાબે પુછેલા શવાલો તથા તેહેનાં જવાબો વીગરે” માંગવામાં આવ્યા હતા. એ સરકયુલર ઉપર કાવશજી જાંગીરભાઈએ શેરો કર્યા હતા કે “આએ કાગજ જે ધારા બાધવાવારી કામેતીએ લખું છે એ પરમાને શરવે તરેથી તેઓને મદદ કરવી જોઈએ ને આપરી તરફથી શરવે કાગજીઆ દેખાડવાં જોઈએ.” એ વીચાર કાથ સર્વ શહેઓ મલતા થયા હતા.

તાં ૨૮ માર્ચ ૧૮૫૮^૫ નાં સરકયુલર પ્રમાણે ઉપત્રી મંડલીના સેક્રેટરી-ઓએ ખીજ રૂ. ૨૦૦૦) ની માંગણી કીધી, તે આપવાનો ઠેકાવ થયો. માનેકજી નશરવાંનજી જેવણ એ મંડલીના પાછલથી સરનશીન થયા હતા તેવણે શેરો કીધો કે “એ કામ નેક છે ને જે ખરચ થાએચ તે ગની કશરથી થાએચ તોપન જરૂરીઆત જેવો ખરચ કરવો પરેચ તેથી આપા જોઈએ.” આ હકીકત મુજબ આ કામ માટે બે વખત મત્રી રૂ. ૩૫૦૦) આપવામાં આવ્યા.

IX.

દખમા, નશેશાલાર રવાંન, વીગેરેની બાબદો.

આ અરસામાં દખમાઓની આબુગાબુની જગ્યાએ હાથ કરવાની બાબદ

૧. પંચાયતનાં દખમાં એકથી વધુ વખત ખરપા થાઈ હતી. તેની હકીકત ને લગી જમીનોની બાબદ. નીચે પ્રમાણે છે:

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૪૪, પા. ૪૮.

(૨) શોકત કાગજની કાલક ન. ૬, ૧૮૫૬-૬૧.

(૩) સ. કા. ૧, સ. ન. ૨૩.

(૪) સ. કા. નં. ૧, સ. ન. ૧૪.

(૫) સ. કા. ૧, સ. ન. ૧૩ તથા ૭-૪-૧૮૫૮ નો નં. ૧૪.

વાડીઆણ બમનજી હોરમજીએ બાબુલનાથનાં દેહડાં આગળની પોતાની

જગ્યા વેચવા કાઢી હતી. તે જગ્યા દખમાનાં ડુંગરને
(ક) ડુંગરવાડી પાસે લગતી હોવાથી ખરીદી લેવાની સુચનાં થાઇ. તે
બમનજી વાડીખાની થોડીક ઉપરથી તા. ૨૨ મી અકતોબર ૧૮૫૪^૧ ને દીને
જગ્યા લેવાની બાબદ. સરકયુલર થયો. પંચાએતના કેટલાક સાહેબો તે જગ્યા

જેવા ગયા અને તે જગ્યા જોઇ એવા વીચાર પર આવ્યા
કે “ડુંગર વાડીઆણ સાહેબ પાસેથી વેચાતો લેવો અને પંચાએતનાં
ડુંગરને લગતી દેવાલગી પડોશમાંની ઠોડીએક હદ તથા બાબુલનાથ ઉપર
જવાને વાશતે હાલમાં દોખમાંની શીહીડીની ડાહ્યાબા બાબજીએથી હીનદુ લોકો
આવજીવ કરેચ તે આવજીવ અંધ કરવાનો ખંનદોખશત કરીને બાકીની
વાડીઆણનાં ડુંગરની શઘલી જગો કેટલાએક હીનદુ ઘરહથથો વેચાતી માંગેચ
તેવોને વેચાતી આપવામાં કરી હુરકત નથી.”

તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૫૫^૨ ને દીને મંચેરજી રેડીમનીનાં વીધવા

બાઇ માનેકબાઇએ પત્ર લખી અરજ કરી કે પંચાએતનાં
(ખ) મંચેરજી ધનજી- દખમાંની દેવાલગી પાસે આવેલી એવણની જગા વેચવા
બાઇ રેડીમનીનાં વીધવાની ધારી છે તે પંચાએતવાલા સાહેબોએ ખરીડવી. તા. ૨૭
બનાજીનાં દખમાં પાસેની મી નવેમ્બર ૧૮૫૫ નાં સરકયુલરમાં એ પત્ર રજુ
જગ્યા. થતાં જગા જોઇ વીચાર કરવાનો ઠેકાવ થયો હતો.

તા. ૨૦ મી જાનેવારી ૧૮૫૬ ને દીને માનેકજી
નશરવાંનજીની વાડી આગલ લેગા મક્રી ત્યાંથી એ જગા જેવાનું ઠેકવવામાં
આવ્યું હતું.^૩ તેમ ત્રણ સાહેબો ગયા હતા અને તેઓએ પોતાના વીચારે
તા. ૨૧ મી જાનેવારી ૧૮૫૬^૪ નાં સરકયુલરમાં નોંધ્યા છે. તે સાહેબોએ એ
ખરીદવાનો કાઇ ખાસ અગતનો સખખ જોયો નહી, પણ પડોશમાં હોવાથી
બવીશમાં કાંઇ અડચણ નહી થાય તે કાળે લેવાનું દરૂસ્ત ધાર્યું^૫.

(૧) સ. કા. ૧, સ. નં. ૧.

(૨) સ. કા. ૧, સ. નં. ૨.

(૩) તા. ૨૦-૧૨-૧૮૫૫ નો સ. નં. ૩ સ. કા. ૧.

(૪) સ. કા. ૧, સ. નં. ૪.

(૫) તા. ૨૦-૧૨-૧૮૫૫ નો સ. નં. ૩, સ. કા. ૧.

એવું દીસે છે કે ઉપર જણાવવા મુજબ બની શકે તો તે લેવાનો વીચાર અમલમાં આપ્યો નહીં અને તે જગ્યા માસ્ટર ઇન એક્વીટી (Master in Equity) નાં સલામતીનાં ગણ. તે ઉપરથી નવરોળ નાનાભાઈ ફરામજી બનાજીએ તા. ૨ જી અકતોબર ૧૮૫૬ ને દીને પત્ર લખી તે જગ્યા લીલાઉમાંથી અથવા ઘેરમેલે લેવાની ભલામણ કરી^૧. એ જગ્યા ત્યાં જઈ નજરે જોવાનું ઠેકવવામાં આવ્યું અને તા. ૧૬ મી અકતોબર ૧૮૫૬^૨ ને દીને તે જોવામાં આવી. એ જગ્યા જોઈ એવો વીચાર ઠડયો કે “ ફરામજી કાવશજીનાં દોખમાંની હેઠલ જે કટકો આવેલો છે તે હેડનો પલાંન મંગાવવો તથા જે વખતે એ કટકો વેચાએ તે વખતે પેશતનજીએ^૩ હાજર રહેવું અને શશતો જાગે તો લેવો.” માનેકજી નશરવાંનજીએ શેરો કર્યો કે જગા લેવામાં આવે તો “ રશતા વીશે પાકો બનદોખશત જે વોએ તો એ જગો લેવી જરૂર છે.....કોઈ વખતે કોઈ નવું દખમું બાધે ને તેનો શામન લેઈ જાવો વોએ તે વખતે ગારા તા. શામન જાવાને બીજાવો અરખત કરે નહીં એવો પાકો બનદોખશત અગાઉથી માશતરને મલી ફરાવાની જરૂર છે.”

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬^૪ ની મીટીંગમાં ઠરાવ થયો કે “ એ જગોનાં પલાંન મંગાવી જોઈને જેવારે માશતર વેચશે તેવારે જે લેવા જોગ હોએ તે ઉપર વીચાર કરવો.” એવું દીસે છે કે એ જગ્યાનાં ૪) લાત એ પછી શોરાબજી પેસ્તનજી ફરામજી (બનાજી) એ વેચાતા લીધા હતા. તે એવણે પોતાનાં તા. ૬ થી નવેમ્બર ૧૮૫૮ નાં પત્રથી પંચાએતને લીધે લાવે આપવાની મરજી જણાવી^૫. આ શોરાબજી પેસ્તનજી બનાજીનાં પત્રનાં જવાબમાં ત્રસ્ટીઓએ નવેમ્બર ૧૮૫૮ નો એક પત્ર લખી અરજ કરી કે મેહરબાંની કરી લીધે લાવથી રૂ. ૧) ને અરધે લાવે આપો. “તમારા મોટા મુરખીજી બેહેશતનશીન

(૧) ૩ જી અકતોબર ૧૮૫૬ નો સ. ન. ૩૯, સ. ફા. ૧.

(૨) ૧૩ મી અકતોબર ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૪૦, સ. ફા. ૧. ચો. ૨૦, ખા. ૧૧ પેટાં ખા. ૧૬.

(૩) આ ધણી તે પંચાએતના સેક્રેટરી પેસતનજી માનેકજી છે.

(૪) ચો. ૨૨, ખા. ૧, પેટાં ખા. ૭, પા. ૩.

(૫) ૧૮૫૬-૬૧ ની લોકલ કાગળની ફાઇલ નં. ૬, જુઓ રસ્તમજી જમશેદજીનો માનેકજી નશરવાંનજી જોગો તા. ૧૭-૧૧-૧૮૫૮ નો પત્ર.

શેઠ ફરાંમજી કાવશજી બનાંજીનાં દોખમાંની પાંશે એ જગો આવી છે તેથી હંમે ઉમેદ રાખીએય કે એ નેક ધરંમનાં ફરાંમશર તંમે ઘશારો ખાશે.”^૧

તા. ૬ થી અકતોબર ૧૮૫૮ નાં માનેકજી નશરવાંનજીનાં રૂશતમજી (ગ) સને ૧૮૫૮ માં જમશેદજી જોગાં પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે પંચાએતના હુંગર આગ- વખતની હુંગરની પાશેની ૨૦,૦૦૦) વાર જગ્યા વેચાવાની હતી (લાત ૧૦, ૧૧ અને ૧૪ ની), તેની કીંમત તે વખતે કીંમત. તેવણે વાર દીઠ ચાર આનાની આંકી હતી.

એ અરસામાં સને ૧૮૫૬ નાં સાલમાં હુંગરવાડીનાં ઝાડપાંનો, ખજુરાં (ધ) એ અરસામાં પં- વીગેરેની આવક રૂ. ૫૬૧ ની ઉપજતી હતી. ૧૮૫૬ થી તેનો ચાએતની જમીનની ઉપજ ઇંગરો રૂ. ૬૫૦) ની રકમે ૧૦) વરસ સુધી માનેકજી ની બાબદ. દોરાખજી તાડીવાલાને આપવાનો વીચાર કરવામાં આવ્યો.

ફરાંમજી કાવશજીના છોકરાઓએ તા. ૨૬ મી નવેમ્બર તથા તા. ૨જી ડીસેમ્બર ૧૮૫૮ ને દીને માનેકજી નશરવાંનજી પીટીટ ૨. ફરાંમજી કાવશજી ઉપર પત્ર લખ્યો હતો જેની બાબદ તા. ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૮ નાં સરકયુલરમાં રજુ થાય. તે પ્રમાણે એ છોકરાઓએ વાંધો લીધેલો દીસે છે કે કેઇ હુરખતવાલાં રવાંનને એ દખમામાં મેલવામાં આવે નહી. છનો પત્ર કે હુરખતવાલાં કાવશજી બાંગીરે લાંખી મીનીટ કરી જણાવ્યું કે “તે રવાનોને તેમાં મેલવવાં શરવે (કાગજીઆં) કાએડાથી ઉલતાં છે, ને એવાં કાગજીઆં ઉપર આપરે પંનચાએતને ધેઆંન આપવું નહીં. તરત, વીગર વખત ખોવે એ કાગજીઆં શેઠ માનેકજીને પાછા મોકલવાને કેવુ કે શેઠ ફરાંમજીના છોકરાઓને પાછા આપવાને તે શાએબોને જો એ બાબેની તજવીજ કરવી અશે તો કાએડા પરમાને, ને પોતાનો દાવો, પંનચાએત ઉપર પંનચાએતને નાંમે લખી મોકલે.”

(૧) ઉપલીજ કાકત.

(૨) તા. ૨૨-૧૦-૧૮૫૬ નો સર. નં. ૪૨, સ. કા. ૧.

(૩) સ. કા. ૨, સ. ન. ૧૧.

એ દખમાંનાં સંખંધમાં રાસ્તગોફતાર પત્રના મેનેજરે બેરામજી ફરદુનજીની કું. નો તા. ૧૭ મી ડીસેમબર ૧૮૫૮^૧ નો પત્ર આપ્યો કે એ દખમાંનાં સંખંધી પત્રો તથા હસ્તાવેજો વાંચવાની તથા તેની નકલ લેવાની પરવાનગી આપવી. એ બાબેના તા. ૧૭-૧૨-૧૮૫૮ નાં સરકયુલર ઉપર ઠરાવ થયો કે એ કાગજમાં શોધી કાઢવાં કે બહાર કરવા જોગ હોય તો તેમ બહાર કરવામાં આવે.

તા. ૧૮ મી મે ૧૮૫૭^૨ ના સરકયુલરમાં જણાવવા પ્રમાણે હસ્ત ધારવામાં આવ્યું કે ૧૮૫૬ નાં નં. ૧૪ માં વાઢા

૩. દખમાંજોને રેલ- એક્ટની ૧૦૫^૩ ની કલમ પ્રમાણે દખમાંજોને રેલસતર સતર કરવાની બાબદ. કરાવવાં. સેક્રેટરી પેસ્ટનજી માનેકજીએ એ સરકયુલરના

ઠેકાવ પ્રમાણે તા. ૨૦ મી મે ૧૮૫૭ ને દીને મ્યુનીસી- પાલીટીને કાગજ લખ્યો, તેનાં જવાબમાં (Mr. John Hutchinson, clerk to the Board of Conservancy નો) તા. ૨૩ મી મે ૧૮૫૭ નો પત્ર આપ્યો કે જે ત્રસ્ટી સાહેબો હસ્તક દખમાં છે તેઓના નામે આપવાં અને દખમાંજો ક્યારથી ચાલુ થયાં તેની તારીખ આપવી. તે પછી તા. ૨ જી અક્ટોબર ૧૮૫૮^૪ ના સરકયુલર પ્રમાણે રીપેર બાતાંના ઊપરી (Superintendent of Repairs) એ પત્ર લખી પંચાએના ચોપાટીનાં ડુંગર ઉપરનાં દોખમાંજોની અશપાશની બાઉન્ડરી મ્યુનીસીપલ કમીશનરોનાં એવી જગાઓના રેલસતર મધે નોંધ રાખવા સાફ માગી. એમ આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

(૧) સ. ફા. ૨ તા. ૧૭ મી ડીસેમબર ૧૮૫૮ નો સ. નં. ૧૩.

(૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨૩.

(૩) એ Act અને તેના ફકરા માટે જુઓ “ Unrepealed and unexpired Acts of the Legislative Council of India, by G. S. Fegan, Vol. II (1862), p. 243. એ ફકરા પ્રમાણે એક્ટ પપાર થયા પછી ત્રણ મહીનામાં લાસેને અવલમંજલ પોંદ્યાડાની જગ્યાએ રેલસતર કરવાનું ફરમાન છે અને તેમ નહીં કરવામાં આવે તો રૂ. ૧૦૦ સુધીનો દંડ ફરમાવ્યો છે.

(૪) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૪૨.

તા. ૨૭ મી નવેમ્બર ૧૮૫૧ ના સરકયુલર પ્રમાણે એક દીને રાતનાં “પં-
ચાએતનાં” ડુંગર ઉપર કેટલાએક લોકોએ બંધને બેઠેશતી

૪. ફરામજી કાવસજી શેઠ ફરામજી કાવસજીવાલાં દોખમાંનું...તાલુ બાંજીને તે મધે
વાલાં દખમાંમાંથી કોઇએ સુકેલી બરીનું પીતલનું ટાપ દોખમાંની બાહર નાંખેડ.”
બરીનું પીતલનું ટાપ એ શખએ ત્યાં રહેતા બે ચોકીદારની સંજ્યામાં વધારે
બહાર કઢાડવાની બાબદ. કરવાની જરૂર જણાવામાં આવી. બેને બદલે કોઇએ ચાર

અને કોઇએ છ માણસની લલામણ કીધી. માણેકજી
લીમજી બનાજીએ અને માનેકજી નશરવાંનજીએ તા. ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૧
ને દીને એ બાબદમાં પત્ર લખી સુચના કીધી કે છ માણસેને “બનધુખો
તા. તલવારો તા. દાડગોરી શાથે તાહા રાખવાની જરૂર છે.” તે ઉપરથી એ
સરકયુલર કરવામાં આવ્યો હતો.^૨

તા. ૧૧ મી જુન ૧૮૫૩ નાં સરકયુલર પ્રમાણે એવું દીસે કે એ
અરસા આગમચ ડુંગરવાડી ઉપર કુસ્તી માટે લાકડાંનાં

૫. દખમા આગલ પીપમાં પાણી ભરવામાં આવતું હતું, તે હવે નાદરુસ્ત
કુસ્તી કરવા કાને પાણી ગળી તાંબાનાં વાસણો રાખવાનું દરુસ્ત ધારવામાં આવ્યું.
માટે લાકડાંનાં પીપનેબદલે કાવસજી બંગીરે લખ્યું કે “આપરી પાખ દીનતુ
તાંબાનાં વાસણ.

કાંમ દુનગર ઉપર કરવું ને તે આપરા પાખ ધરંમથી
ઉલતુ ચાલી પીપમો પાંની ભરાવી મોખેદો પાશે તે
પાંનીથી કુશતી પાખ કરાવી પંનાવું ને આપરી પંનચાએતના અશતકમો એ
ગતુ નાલાએક ને અંનગતુ છે.”

આ અરસામાં નશાખાનાંઓ, નશેશાલારો અને રવાંનને લગતાં કોઇક

૬. નશેશાલારો વીગે- કામકાજેની બાબદની કેટલીક હકીકત આપણને નીચે
રેની બાબદ. પ્રમાણે મલે છે:

(૧) સ. ફા. નં. ૧, સ. ન. ૧૬.

(૨) આ બાબદ ખુદશી સમજ પડે તેમ લખી નથી, પણ એવું ધારી શકાય છે કે
કોઇકોના એવો વીચાર હોય છે કે તેઓના શરીરને દખમાંમાં ખોલુ ખોરશેદ નેગીરજીને થાય
તેમ મુકવું, પક્ષીઓ તેઓની લાશ ખાય તે તેઓને પસંદ હોતું નથી. બનાજી ખાનદાનવાલા
કોઇએ આ ખ્યાલ ઉપરથી પોતાની લાશ ઉપર “બરીનું પીતલનું ટાપ” મુકાવ્યું હોય અથવા
તેવજીનાં કોઇ મરનાર ખેશીએ મુકવું હોય જે કોઇ જુના વીચારવાલા પારશીઓને ધર્મનાં
દરમાં વીરૂધ્ધ લાગ્યું હોય તે ઉપરથી કોઇ પારશીઓએજ દખમાંમાં તાલુ બાંજી એ બરીનું
પીતલનું ટાપ બાહર કાઢી નાખ્યું હોય.

(૩) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૩.

તા. ૨૦ જાનેવારી ૧૮૫૪^૧ નાં સરકયુક્તર પ્રમાણે “નરોશાલારોએ શરવે જરોશતીઓ પાશેથી રૂવાંન લેઇ જવાનાં ખરચનાં

(ક) રવાન માટેના રૂપીઆ લેવાના બંદોબશત”નું એક લીસ્ટ નકકી કરવામાં લવાજમ સુકાર કરવો. આબંધુ હાતું. એવો કોઇ બંદોબસ્ત કરવા છતાં નરોશા-નસેસાલારો સામે ક્યાંદ. લારો માટે ક્યાંદ થતી. તા. ૫ મી જુન ૧૮૫૬^૨ ની મીટીંગમાં તેવી ફરીઆદ ઉપર વીચાર કરવામાં આવ્યો. તેઓ સાંમે ફરીઆદ આ હતી કે (ક) તેઓ છેલ્લી ઘડીએ વધુ દામ માંગે છે; (ખ) જુનાં કપડાંને બદલે નવાં કપડાંની માંગણી કરે છે; (ગ) શીરચો^૩ નહાવાને રૂ. ૧૧ થી રૂ. ૨ થાય તેને બદલે રૂ. ૫ થી ૧૦ નો ભુક પકડે છે. “પાદશની મીજલશમો તેવો કલા પાડે તેથી શારાં માંનશ ગલરાઇને જે માંગે તે આપે.” (ઘ) દરેક ખાંધ્યા પાશે નરોશાલાર રૂ. ૦૧ લે છે “તેથી ચારનો ખપ

(૧) સ. ફા. ૧, સર. નં. નથી આપ્યો.

(૨) ચો. ૨૦, બા. ૮, પેટા બા. ૧૩, પા. ૩૮.

(૩) આ શીરચો શબ્દ ફા. ‘સી’ એટલે ‘ત્રીસ’ અને ‘શુધ’ એટલે ‘ધોતુ’ ઉપરથી બન્યો છે. એ શબ્દના ખુલાસા માટે જુઓ એરવડ ફસ્તમજી જામાસજી દસ્તુર મેરુરજીશાણુએ પ્રગટ કરેલું પુસ્તક “રીવાયતે દસ્તુર હારાજ હમજીઆર” (૧૮૯૬) પા. ૨૭૮ નોટ. આ નાહનમાં નહાન નહવાડનાર (૧) નીરંગ, (૨) ખાક અને (૩) આવ, નહાનારને ત્રણ ત્રણ વખત આપે છે. “પણ તે દરેક ચીજ મોખેદ નાંહાનારના હાથમાં ત્રણ વખતને માટે ૯ વખત રેડે છે, એટલે ઉપલી ત્રણે ચીજે મોખેદનાં હાથથી નાંહનારનાં હાથ ઉપર ૨૭ વખત પડે છે, પણ નાહનાર તો ૯ વખતજ તે બદન ઉપર ઘસડે છે. એટલી કારીઆ કરીઆ પછી ચોખાં પાણીથી ત્રણ મરતમે નાહનારનાં બદનને સાફ કરવામાં આવે છે, એવી રીતે ૩૦ વખત બદન સાફ કરવામાં આવે છે તેને સી-શો નાહેઓ એમ કહે છે.” એ બાબતના હારાજ હોરમઝદીઆરની રેવાયતના ફારસી લખાણુ માટે જુઓ મારા દીમાયા સાથે પ્રગટ કરેલું એરવડ માંજીકજી ફસ્તમજી ઉનવાસાનું હારાજ હોરમઝદીઆરની રેવાયતનું ફારસી પુસ્તક, વો. ૧, પા. ૧૩૫, લીટી ૧, અને લીટી ૧૪; પાનું ૨૩૩, લીટી ૮, પા. ૨૩૪, લીટી ૯. હાલમાં એ પ્રકારના નહાનની વીગતમાં કોઇક ફરફાર દીસે છે. જુઓ એરવડ ઉદવાડીઆની પાવમેહજીની કીયાઓ (ઇ. સ. ૧૯૨૨, પા. ૧૦૬). જુઓ એરવડ દીનશા કરકરીઆએ પ્રગટ કરેલું પુસ્તક “બાજ ધરણાંના અવસ્તા.” ઉપલા પુસ્તકોની નોંધોનો હવાલો આપવા માટે હું એરવડ બમતજી નરરાંનજી ખાખરનો આભારી છું.

હોય તો છઅને બોલાવે. રવાંનનો ખરચ રૂ. ૧૨ થી રૂ. ૧૨૫ થાએચ તેને ઠેકાંને રૂ. ૨૧) સુધી લોકો પાશેથી લીએચ.” એ સર્વ ફરીઆદ ઉપરથી એ મીટીંગમાં નશેશાલાશેને તેડાવીને “શારી પહે ચાર વાત શ’મબવીને કેહુઉ જે જે હવે પછી તમે એ પરમાંને ફરીને કરશે તો ત’મે શરવેને ચાકરીથી રબ આપેઆમે આવશે.”

એ અરસામાં નવા નશેશાલાર કરવામાં આવતા, તેઓ દરેકને “શરેશતા પરમાણે બરશતુમ તથા કપડાંનાં ખરચનાં તથા ઇનાંમના

(ખ) નશેશાલાશેને બ- મલીને દર જ’ણુ ૧) ને રૂ. ૧૦૦)” આપવામાં આવતા.^૧ રશતુમ આપવાનો રેવાજ. તે વખતે એવો રેવાજ હતો કે નશેશાલાશેને ત્યાં શાદી થાય તે માટે અથવા બીજા કામ માટે કામથી થોડો વખત પણ ફારેગ થાય તો તેઓ બરશતુમ લઈને ફારેગ થાય.^૨

તા. ૨૦-૪-૧૮૫૭^૩ ની મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે ફરીઆદ આવી હતી કે “એક રવાંનને અવલમનજત પોહોંઝાડવા લેઈ જાતી

(ગ) લાસને ગહાન વખતે નશાશાલાશેએ તે રવાંનને મારગમાં નાંખી દીધું.” સાથે બરાબર બાંધવાની ગાળર કાઢતાં માલમ પડયું કે “એક બાંધીઆનો પગ તાપીદ. શરેઆથી તેહ’નોં જોડીઓ તથા તે વાંકા વડી ગએઆ તેથી લાશ બાહિર નીકલી પડી.” ઠેડવવામાં આવ્યું કે “જો નશાશાલાશેએ તે લાશને બરાબર શારી પહે ગાંધેડી હતે તો તે બાહિર પડી શકતે નહીં.” તે ઉપરથી “બેપરવાહી કરવાના” વાંકે કાજે બને નશેશાલાશેને એક માશ કામ ઉપરથી અટકાવ્યા અને માસ એકનો પગાર બંધ કીધો.

(૧) સ. ફા. ૧. ૨૫-૩-૧૮૫૪ નો સ. નં. ૬.

(૨) ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૫ નો સ. નં. ૮, સ. ફા. ૧. હાલમાં પણ આ રેવાજ ચાલુ છે. નૌસારી જેવાં પુરાણાં મથકમાં હાલમાં પણ આ રેવાજ જોયો છે કે શાદી રામસ્તીનાં મોટાં ખાનામાં લોકો એઓને ચાહીને તેડે છે, પણ એઓને છુટા જમવા બેસાડે છે, સર્વ પહોંચાઓની સથે નહીં.

(૩) એ. ૨૨. બ. ૩, પે. આ. ૧૫, પા. ૧૬.

તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૮૫૨^૧ ને હીને આ. પેસતનજી સોરાબજીએ પોતાના જાઈ આ. હોશમજી રૂસતમજીનાં ઉચમણાંમાં
 ૭. ચરનીવાડીનાં નશા. વાંચેલા અનજીમન પત્ર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એજણની
 ખાનાની જમીન ભેટ માલેડીને જમીનનો એક ફટકો પાહિટકોટ ચરનીવાડી મધે
 મંજવારી બાબત. હતો તે તેજણે પારસીની પંચાએતના ત્રસ્ટી શાહેબેના
 હવાલામાં આપ્યો હતો કે “પંચાએતનાં શાહેબેની નજરમે આવે તેહની રીતે એ જગો અનજીમનનાં કારંજીથર કાંમે લગાડે.”^૨

એ જગ્યા ઉપર એક નશાખાનું બાંધવાનો વીચાર રાખવામાં આવ્યો હતો અને તે માટે રૂ. ૩,૫૦૦ ના ખર્ચનો અડસતો થયો હતો. પણ પંચાએતની પુજી જુજ હોવાને લીધે તા. ૨૭ મી જુલાઈ ૧૮૫૩^૩ ની મોટીંગમાં એ માટે ઉંગરાંણાની ટીપ કરવા ઠેકાવ થયો. હાજર રહેલા શાહેબેએ માહોમાહે રૂ. ૬૨૯) લરી આપ્યા.

તા. ૧૪ મી અકનોબર ૧૮૫૩^૪ નાં સરકયુલર પરથી માલમ પડે છે કે એ નશાખાનું બાંધવા માટે ઉંગરાંણાની જે ટીપ કરવામાં આવી હતી, તેમાં જુજ રકમ ભરાયડી હોવાથી તે કામ પંચાએતનાં જનરલ કામમાંથી કરાવી આપવાનો વીચાર થયો. “કાંએએ શ્રી રાંડેરનાં નવાં હોખમાંનો વધારો રૂ. ૩૩૭૫૫ નો એજ જનરલ ફંન્ડ ખાતે જમે કરી વહેંચ્યો છે અને એ કાંમની તેહવાંજ ધરંમનાં કાંમને લગતું છે માટે તમો હોકામ આપો તો એ ફંન્ડ ખાતેથી નવું નશાખાનું બાંધાવેઆમોં આવે.” એ જગ્યા ઉપર ચાર આગરીએનાં^૫ છાપરાં હતાં તે મધેનાં જણુ એને સમજાવીને છાપરાં કહાડી નખાવ્યાં હતાં અને બીજા એને રૂ. ૪૦૦ આપી નીકડી જવાની ગેથરયુ કરવામાં આવી.^૬

(૧) ચો. ૧૮, ખા. ૧૮, પા. ૨૨.

(૨) આ નશાખાનાવાડી જગ્યા મીલકતના સને ૧૮૮૪ વ.સ. જેનરલ ત્રસ્ટીમાં શીલ્યુઅલમાં જણાવેલી ૧૫ મી (15thly described in Schedule) જગ્યા છે (જુઓ છાપેલાં ત્રસ્ટીફતું પાનું ૪૨). (૩) ચો. ૧૬, ખા. ૩, પા. ૭.

(૪) સ. હા. ૧, સં. નં. ૨૩.

(૫) “ આગર ” અથવા “ અગર ” તે મીઠું પકાવવાની જગ્યા (Salt pan). તે ઉપરથી તેનું કામ કરનારાં તે “ આગરાં.”

(૬) સ. હા. ૧, પ-૨-૧૮૫૪ નો સરકયુલર નં. નં.

તા. ૬ મી મે ૧૮૫૩ નાં સરકયુક્તર પ્રમાણે એ જગ્યા ઉપર નશાખાનું
ખાંધવા માટેનાં ટેનડરો અને પ્લાન રજુ કરવામાં આવ્યા.

એ નશાખાનું ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૪ ને હીને ઇનજામાં અ.બ્યુ.^૨
એ નશાખાનાનાં “કુત્રા આગલ કાગડાઓ મથાન કાંઠેથી નશો લાવી”
નાખતા તે શખે એ પછી એ કુત્રા ઉપર લાકડાંનું ઢાંકણ કરવામાં અ.બ્યુ.^૩

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮ નાં સરકયુક્તર ઉપરથી હીસે છે કે
એ અરસામાં એવો સરસ્નો હતો કે કોઇ ધણીને ન્યાત-
ત. ન્યાતખાર મુકેલાંઓને ખાર મુકવામાં આવ્યો હોય તો તેના ધણીને સારે માથે
કોઇ મરનારના સચકાર વ- કોઇએ પોતાને ત્યાં આવવા દેવો નહી. એક મરનારની
અતે જવા માટેનો અટકાવ. છોકરીને પરણેતર વર છતાં “ચોરીથી પંચાએતની
વગર રજા લેવે” બીજા સાથે નાતરૂં કરવા કાચે
તેણીને અને નાતરૂં કરનારને ન્યાતખાર મુકવામાં આવ્યાં. તેઓ તે મરનારનાં
મરણ વખતે સચકાર આગળ જવા માંગતાં પંચાએત તરફથી કેહવાડવામાં
આવ્યું કે જો એ ન્યાતખાર મેલેલાંઓને એ વખતે ઘરમાંથી દુર
કરવામાં નહી આવશે તો “રૂવાનનાં કાંમનો અટકાવ કીધામો આવશે.” તે
ઉપરથી તેઓને બાહર કાઢવામાં આવ્યાં અને નશોશાલાઓએ રવાનનું કામ કર્યું.

આ બાબદ ઉપરથી પંચાએતના મેકુતા એદલત નશરવાંનજીએ એ
સરકયુક્તરમાં જાણવાં માંગ્યું કે ખુદ ન્યાતખાર મેલેલાં કોઇ ધણીનું મરણ નીપજે
તે વખતે “તેડેનાં ઘેરનાં માંનશો તેહને અવલમનજલ પોહોચાડવાની રજા
લેવાને આવે તે વેલાએ શરવે શાહેઓને વીચાર મંગાવતાં ઘંની ઠીક પડે.
તે ઉપરથી તેહનાંઓને શુદ જવાબ આપીએ તે બાબે તમો શાહેઓએ કાંઈ

(૧) સ. કા. ૧, સ. ન. ૧૧.

(૨) ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૪ નો સ. ન. ૨૫, સ. કા. ૧.

(૩) સ. કા. ૧, ત. ૧૩-૧૦-૧૮૫૪ નો સર. ન. ૨૯.

(૪) સ. કા. ૧, સ. નં. ૨૮ (એ સરકયુક્તર નં. ૪૦ વાલા સરકયુક્તર પછી
પાઠવામાં છે).

એક બંનધોબસત કરી આપવો કે તે પરમાને ગુજરાનારોની તરફથી રજા લેવા આવનારને કેહેવામાં આવે.” એ બાબદ ઉપર એક મીટીંગમાં વીચાર કરવાનો ઠરાવ થયો. વીચાર કરી શું ઠરાવ કરવામાં આવ્યો તે માલમ પડતું નથી.

તા. ૧૨ મી જુન ૧૮૫૪ ની તેરીએ અંધીઆર હોરમણ સોરાબણ શેઠના, જેવણને ન્યાત બાહાર મેલેલા, તેવણે અરજ કીધી

૬. ન્યાતબાર મેલેલા કે તેવણના બાવા સોરાબણ એદલણ શેઠના “ઘણું એક ધણીએ રૂ. ૧૦,૦૦૦નું આગરની છે વાશતે તેવણની કબજે નશેશાલ તથા બોટ લખી આપી નશેશા- અંધેઆરને કાંમ કરવાની રજા આપવી.” એ ધણી લાર માટે માંગેલી પાસે પોતાની આગલી વહુ મીથીબાઈને ગુજરાણુનું પરવાનગી.

આપવા બાબે લવાદી નામું લખાવી લીધું. તે “લવાદી નાંમાની ખુબી ઉપરથી જે વારડર કરેઆમો આવે તે વારડને અગરજો નાંમંતજુર કરે તો તે બાબેની પીનાંલડીઓ” રૂ. ૨૦૦૦૦) અંકે વીશ હજારનું.....ખાંડ લરી” લેવાડી બંદોબસત લખાવી લઈ એ ધણીનાં ઘેરનાં રવાનનું કામ કરવાને અંધેઆર તથા નશેશાલાદોને રજા આપવામાં આવી.

તા. ૨૩ મી અકતોબર ૧૮૫૪ નાં સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે એ હોસપીટલમાં તા. ૩૦ મી નવેમબર ૧૮૫૩ થી તા. ૩૦

૧૦. સર જમશેદજી મી જાનેવારી ૧૮૫૭ સુધીમાં ૧૫ પારસી દરદીઓ ગુજરાઈ હતા. તેઓને વાપરવા આપેલાં બીજાંયું વીગેરેનો સામન રીમન થયલો ગણી ખાતલ કરવામાં આવ્યો, તેથી તેનું રૂ. ૭૮-૧૦-૦ નું બીલ ચુકવી આપવામાં આવ્યું. રદ કરવાની બાબદ.

અને ઠેડવવામાં આવ્યું કે ૩૦ માર્ચે ઉપર પત્ર લખી અરજ કરવામાં આવે કે “હવેથી હેવાં જે કપડાં રીમંન થાએ તે રવાંન શાથે લેઈ જવા દેવા.”

(૧) એ. ૧૯, પા. ૬, પે. બા. ૧૮. પા. ૨૦, તથા ૧૨ મી જુન ૧૮૫૪ નો સરકયુલર નં. ૧૪, સ. ફા. ૧.

(૨) Award.

(૩) Penalty.

(૪) સ. ફા. ૧. સ. નં. ૧.

તા. ૨૫ મી માર્ચ ૧૮૫૬ ની તેરીએ પોલીસના સીનીઅર મેજિસ્ટ્રેટ
વીલીઅમ ફોર્ડે એક પત્ર લખેલો તેના સંબંધમાં જણાવે

૧૧. મરણનું કારણ છે કે “આપડા કેટલાએક લોકો ગુજરનાર શખશ કહેઆ
જરાબર જણાવવા માટે મરજથી અડવા કહેઆ કારનશર મરંન પાંચેઓય તે વીશે-
પોલીસનાં સીનીઅર ની ખરેખરી ખબર શરકારી માંનશેને આપતા નથી તેથી
મેજિસ્ટ્રેટનો પત્ર. મરતીઉકની જે ટીપ શરકારી અમલદારો તઇઆર કરેચ

તે ટીપ ચુક ભરેલી થાએચ.” એ બાબત તા. ૨૬ મી
માર્ચ ૧૮૫૬ ને દીનનાં સરકયુલર નં. ૧૫ માં રજુ કરવામાં આવી.
બપલાં પત્ર ની સેવટે મેજિસ્ટ્રેટ નીચે પ્રમાણે સુચના કરી હતી:

“I would therefore suggest, that, you take such steps as you
may deem necessary to impress upon the friends of deceased
members of your community the necessity of furnishing to the
officers appointed to receive it correct information as to the cause
of death.”

તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૮૫૬ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ તરફથી રૂશતમજી
જમશેદજીએ જવાબ લખ્યો કે એ બાબત ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે.
એ બાબત ઉપર તા. ૧૭ મી મે ૧૮૫૬ની મીટીંગમાં વીચાર કરવામાં આવ્યો.
એ બાબતનાં સરકયુલર (નં. ૧૫) ઉપર રૂશતમજી જમશેદજીએ શેરા કર્યો હતો
કે “એ બાબતની ખબર આપડા લોકોને આપવી જરૂર છે કાંએજે કોઈ દાહાડે
બી એ મધેથી બખેડે પેદા થાયે તેમ નહીં થાવા દેવાને શાફ હંમે ભલાંમણ
કરીએચ ૧૦૦૦) હેનડબીલ કાડીને શરવેને પોચતાં કરવાં.” એવળના એ
સેરાનાં સરકયુલર પર બીજા સાહેબો મલતા થયા હતા. “તે ઉપરથી તા. ૩૧
મી માર્ચ ૧૮૫૬ ની તેરીએ જામે જમશેદના છાપાખાનાં મધેથી ૧૦૦૦)
હેનડબીલ છપાવીને પારશીનાં ટોલામો વેહેચી આપેઆં છે તેહને તથા મી.૦
કરાફરક ઉપર ઉપલા કાગજનાં જવાબમો તા. ૩૧ મી માર્ચે શરકીઉલર કરી
હોકમ લઇને કામજ લખેઆ.” એ હેંડબીલનો અંગ્રેજી તરજુમો મેજિસ્ટ્રેટ
ઉપર મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો.”

(૧) સ. ફા. નં. ૧, ૨૬-૩-૫૬ નો સ. નં. ૧૫.

(૨) લોકલ આવેલાં કાગજોની કાંઈલ, નં. ૫, ૧૮૫૧-૫૬.

(૩) મો. ૨૦, બા. ૬, પેટાં બા. ૧૫, પા. ૨૬.

(૪) લોકલ આવેલાં કાગજોની ૧૮૫૧-૫૬ ની કાંઈલ નં. ૫ (સેવટે).

એ પછી તા. ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૫૬ ને દીને સરકાર તરફથી એક પત્ર આંચો, જેમાં ડૉ. લીથ (Dr. Leith) નાં સને ૧૮૫૫ ના રીપોર્ટ (Mortuary report) માંથી નીચેના ક્કરો ઉતારેલા હતા :—

“Among other ways of improving the Registration (of deaths) it may be suggested that the Parsees, who preferred to collect by their own servants the Death Reports for the Police, should place at their cemetery a man who would take the trouble to obtain, from the funeral parties, correct information as to the cause of death, either through written or oral reports. This they engaged to do, but there is too great reason to think that the work might be more efficiently performed than it now is.”

એ ઉપરથી સરકારે સર જમશેદજી ઉપર President of the Parsi Panchayet એવે ન.મે પત્ર લખી એ બાબત ઉપર ધ્યાન આપવા જણાવ્યું.

એ બાબત તા. ૨૦ મી આગસ્ટ ૧૮૫૬ ની મીટીંગમાં નીકળી હતી. ત્યાં ઠેકવવામાં આંચું જે આગસ્ટ તા. ૨૫ મી માર્ચ ૧૮૫૬ ને દીને મેજિસ્ટ્રેટ મી. કાર્કર ઉપર લખેલા કાગજની અને તે વખતે વેંહચેલાં ૧૦૦૦ હેંડબીલોની એક નકલ હાલમાં સરકારનાં સેક્રેટરી મી. વીલ્યમ હાર્ટ ઉપર તેવણનાં પત્રનાં જવાબમાં મોકલવી અને જે કરવામાં આવ્યું હતું તેથી વાકેફ કરી જણાવવું, કે “ હાલમાં એ બાબતની વધારે ચોકશાહી રાખવા શાફ હોખમાંનાલા હુન્નર આગસ્ટ એક પાટીડે મારીને ચેતવની આપેઆમે આવી છે.” એ પાટીઆનાં લેખનો ખરડો તા. ૧૦ સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૬ નાં સરકયુઝર (નં. ૩૭) સાથે જોડેલો છે. તા. ૧૫ મી અકતોબર ૧૮૫૬ ની મીટીંગમાં એ ખરડો કાંઈક ફેરફાર સાથે બહાલ રાખવામાં આંચો. એ પત્રનો સરકાર તરફનો સર જમશેદજી જોગો ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૬ નો પત્ર આવ્યો હતો જેમાં તેવણને અરજ કીધી કે પંચાએતને ઉપકાર મહેર કરવો. (convey the thanks...to the Panchayet, for their cordial co-operation).

(૧) તા. ૨૫ મી જુલાઈ ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૩૨, સ. કા. ૧.

(૨) ચો. ૨૦, બા. ૧૦, પેટાં બા. ૧૧, પા. ૫૧.

(૩) સ. નં. ૩૭, સ. કા. ૧, ચો. ૨૦, બા. ૧૧, પેટાં બા. ૧૧.

(૪) તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૬ નો સ. નં. ૩૮, સ. કા. ૧

એ બાદ તા. ૧૨ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬^૧ નાં સરકયુલરમાં એ બાબદ પાછી રજુ થાઇ રા. ૯ થી એ બાબે ૭ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬ ને દીને પોલીસ કમીશનર ફોર્જેટ ઉપર પત્ર લખી ફરીઆદ કીધી કે એક ધણી દમની બી-મારી (oppression of breathing which followed a cough to which he had been subject) એવી ફરીઆદથી મરણ પામ્યો હતો પણ તેનાં મરણનું કારણ તાપ જણાવવામાં આવી હતી. એવી બેદરકારી માટે ફરીઆદ કરે છે. ફોર્જેટ તા. ૧૧ મી નવેમ્બરનાં પત્ર સાથે એ બાબદ સોરાબજી જમશેદજી ઉપર એક મિત્ર તરીકે ચીઠી લખી મોકલે છે કે તે બાબદ સર જમશેદજીનાં ધ્યાનપર લાવવી. એ પત્ર વેહવાર સરકયુલરમાં રજુ કરતાં લખવામાં આવ્યું છે કે “આપણા લોકો ખરેખરી હકીકત આપતા નથી તેથી દોષવાર શરકારની તરફથી હેવી નજાતી કીધામાં આવશે કે રવાનને અટકાવીને અથવા દોષમાંથી રવાનને બાહર કાઢાડીને તે વીશેની તજવીજ કરશે તેવારે આપણા મેલાને કેટલું દુખ ઉપજશે તે વીશેનો વીચાર આગમચથી કરી રાખવો જોઈએ.” એ સરકયુલર ઉપરના શેરા મુજબ જે ધણીનાં સંબંધમાં ખોટી ખબર આપવાની હકીકત જણાવી છે તેની દાકતર વીગેરે તરફથી પુછપરછ કરવાને ઠેકવવામાં આવ્યું.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬^૨ ની મીટીંગમાં ઠેકાવ કીધો કે “મી. ફોર્જેટને લખી મોકલેલું જે રૂ. ૧૦ થી તે રૂ. ૧૫) શુધીનો પગાર પારશીની પંચાયતેથી આશરે માશ ૬) શુધી આપીએ ને તમેએ પારશી માંનશ રાખીને એ બાબેનો ખરેખરો રપોટ મેલવો.” તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૬^૩ ના સરકયુલર પ્રમાણે દરરૂન ધારવામાં આવ્યું કે ફારમો છપાવી સગડીવાલાને આપી મુકવા કે તે ઉપર “આપણી કોમમો રવાનો થાએ તેહની ખરી હકીકત લખી લેવા”માં આવે.^૪

(૧) સ. ફા. ૧, સ. ન. ૨. (૨) ચો. ૨૨, બા. ૧, પેટાં બા. ૫, બા. ૨.

(૩) સ. ફા. ૧, સ. ન. ૭.

(૪) દેહલી મરકી દરમ્યાન ૧૮૪૮ ના સાલમાં પણ મરણનું ખરું કારણ જણવાની અગત સખએ એક તખીની અમલદાર રાખવાનું જરૂર ધારવામાં આવ્યું હતું અને તેથી આશરે ૪) માસ એક પારસી રોરપીટલ એસીસ્ટન્ટને રાખ્યો હતો.

એક “અરખત ભરેલું” રૂવાંન” થવાથી બીશનીનાં દબમાંમાં ચહડાવવાને નશેશાલારોએ ના પાડી સખમકે મરનાર બીશનીએ

૧૨. માણેજી પીટીટ ગોથવણ કીધી હતી કે પેટ ચીરેલાં ચા એવાં હરકત તેવણ સાંમે રાસ્ત ગોફતા- ભરેલાં રવાંનને તેવણના દબમાંમાં મેલવું નહી. નશેશાલારો એ ના પાડયા છતાં ઘરઘણીઓએ બોહશ અને જબરદસ્તી કરવાથી નશેશાલારોને તે દબમે ચહડાવવાની ફરજ પડી. એ બાબે રાસ્ત ગોફતારમાં માનેકજી નશરવાનજીનુંજ નામ વાપડી તેવણ સાંમે ટીકા કરવામાં આવ્યા કે તેવણે અટકાવ ક્યો હતો. તે ઉપરથી માનેકજીએ તા. ૧૬ મી નવેમબર ૧૮૫૮^૧ ને દીને સર્વ સાહેબોને નામનો પત્ર લખી તા. ૧૪ મી નવેમબર ૧૮૫૮ ના રાસ્ત ગોફતારમાં તેવણ સાંમે છપાયલી બાબદ કાજે ઇનશાફ માણે કે સર્વએ એક મીટીંગમાં હાજર થાઈ તપાસ કરવી. “અગર જે અમારી તકશીર શાબેદ થાએ તેા અમેને થમકે આપવો અથવા નશેશા- લારોની તકશીર શાબેદ થાએ તેા તેનાને શીકશા કરવી ને ગીના ખરી બોટી છપાવી જાએર કરવી.” માણેજી પીટીટનું કેહવું ફકત આ હતું કે તેવણે કોઈ નશેશાલારોને અતકાવ્યા ન હતા પણ જ્યારે તેવણે અતકાવ્યા છે એમ કહી ઘરઘણીઓ તેવણે આગલ ગયા અને કહ્યું કે “કાપીએશ બાકનાં દબમાંમાં રૂવાંન ચરાતાની રજા બેઠએ તે મે નાં પારી કે કાપીએશબાકનાં દબમાંની રજા મારા એખલાથી નહી અપાએ કાંઅજે તે ધનીએ આગળ ભાંજગર કરી છે ને તેનાં લખા છે કે અરખત ભરેલું” રૂવાંન તેવંનનાં દબમાંમાં નાંખવું નહી ને તે દીનથી પંનચાતની નશેશાલારોને હાકમ છે કે તે દબમાંમાં નાંખે નહી.”

એ બબદમાં તા. ૧૬ મી નવેમબર ૧૮૫૮^૨ ને દીને મીટીંગ મચી હતી. ત્યાં મીટીંગના સાહેબો ઉપાંત લાગતા વલગતા કેટલાક સાહેબો હાજર હતા. ઉમરીગરવાલા સાહેબો અને રાસ્ત ગોફતાર તરફથી જોકે તેઓને તેડવામાં આવ્યા હતા તોપણ કોઈ હાજર નહી હતું. ત્યાં જે નશેશાલારની જાંની લેવામાં આવી

(૧) સ. કા. ૨; ૧૭-૧૧-૧૮૫૮ ના સ. નં. ૫.

(૨) ચો. ૨૪, બા. ૧, પા. ૧.

તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે વખતે તપાસ માટે ચીરલાં રવાનને ફરાંમજ કાવજીનાં હાથમાંમાં મુકવાને માટે એકાદ વખત વાંધો ઉઠ્યો હતો. એક વખત ફરાંમજ કાવજીએ પોતે મુકવા દેવા કેહવાડયું હતું અને બીજી વખતે ના કેહવાડયું હતું. કેટલીક જાણી શાંમજવા ખંદ એવો કસવ ક્યો કે “શેઠ માંજીકજી નોશરવાંનજીએ આપેલી મુખબુખાંનીને ઉપર કહેલા તરણુ ધંણીઓએ મંનજીર રાખેઆથી તથા લાઈ જાંગીરજી મોડી તથા નશાશાલાર હોમાં જમશેદની મુખબુખાંનીઓ ઉપરથી હેવું માલુમ પડેય કે એ બાબે શેઠ માંજીકજી નોશરવાંનજીનો કશે વાંક નથી તથા નશાશાલારોની તકશીર નથી પંજી શાંમજા ધંણીઓનાં બજીદ થવા ઉપરથી એ રવાંનને કાવજી બીશનીનાં દોખમાંમે ચહુકાવેઆમે આવેક વાશતે ઉપર કહેલી શવત્રી બાબદોની મનજીર દુકમો માતર પાંચ શાત લાઈનમે છાપી પરગટ કરવી.” આ બાબદવાલું રવાંન ધનજીલાઈ લીમજીલાઈનું હતું જેવણનાં રવાંન ઉપર જુરી ભરાઈ હતી પણ તે રવાંનનું પેટ ચીરું હતું નહીં.

X.

ધર્મ, ધર્મગુરૂઓ, ધારમીક રેવાઓ વીગેરે બાબદો.

તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૫૬ ની મીટીંગની હકીકત પ્રમાણે તા. ૧૭

મી નવેમ્બર ૧૮૫૬ ને દીને કાવજી જાંગીરે એક

૧. જરથોસ્ત્રી મહાન- સુચનાનો ખરડો “આપનાં જરથોસ્ત્રની મહેજબનો ફેલાવો બનો ફેલાવો કરવા બાબે કરવા બાબે તથા ખરીશદી ધર્મના ખોટારાં બતાવી આપવા કાવજી જાંગીરને સુચના. વીગેરેની બાબદમાં લખી મોકલ્યો હતો. તે વાંચવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં ઠડયું હતું કે એ ખરડા મુજબનાં કાગજ

એવણે “પંનચાએતનાં શાહેબો ઉપર મોકલવો.” તેમ તે તા. ૧૬ મી નવેમ્બરે તેવણે મોકલી આપ્યો હતો. એ બાબે શું કરવામાં આવ્યું તે માલમ પડતું નથી.

આ અરસામાં આગલ માફક અવાર નવાર વરસાદની કોતાહીને વખતે જશન કરવામાં આવતાં. તે ઉપરાંત કોઈ અગતના અવસન

૨. આ અરસામાં રોએ જાહેર જશન કરવામાં આવતાં. તેના દાખલા નીચે થયલાં જાહેર જશનો. પ્રમ.જી છે:-

(૧) અંગ્રેજો અને રશીયન સરકાર વચ્ચે ચાલતી લડાઈ દરમ્યાન હિંદુસ્તાનની સરકારે તા. ૧૬ મી જુલાઈ ૧૮૫૪ નો દીવસ બહેર બંગ્લી માટે ઠંડચો હતો. તે રોજ સવાર ૯ કલાકે વાડીઆણનાં આતશબેરાંમમાં જશન કરવામાં આવ્યું હતું.^૧ આ બંગ્લી બાબે મારકવીસ ઓફ દેલ્હાઉસીએ તા. ૧૩ મી જુન ૧૮૫૪ ને દીને એક બહેરનાયું પ્રગટ કરી દીવસ મુકરર કીધો હતો. એ જશનની મીજલશમાં આશરે ૬૦૦૦ જરથોરતીઓ હાજર થયા હતા. “અવસ્તાનાં કલાંમ મધેથી આ એકઠાં મલવાનાં કારણુને બરની બંગ્લીનો એક ફકરો (આફરીંગાંનને છેડે લણુતો કરદો) ચુંટી કાઢી તેના ગુજરાતી અર્થ સાથે હેંડળીલના આકારમાં વેંહચવામાં આવ્યો હતો.” જશનની કીયા છ દસ્તુરોએ જુદાં જુદાં આફરગાંન માંડી કીધી હતી. (પા. પ્ર. I, ૬૪૪). કાવસજી બંગ્લીરે જશન કરવાનું કબુલ કર્યું હતું પણ તેનો ખર્ચ પંચાએતનાં ફંડમાં ઉધારવા વાંધો લીધો હતો એવું કહીને કે “વેલાતની લરાઇને અને આપરા ધરંમના ફંડને કંઈ લકતુર નથી.” બીજા સાહેબોના વીચારથી પંચાએતને ખરચે જશન કરવામાં આવ્યું.

(૨) સિમેસ્તપોલના કીલ્લાની જીદ સાથે એ લડાઈનું સેવટ એકસપી રાજવાલાની તરફેણમાં આવતું થાયું ત્યારે તા. ૨૮ મી અકતોબર ૧૮૫૫^૨ ને દીને વાડીઆણનાં આતશબેરાંમમાં એક બહેરનાયું બહેર પાડી જશન કરવામાં આવ્યું હતું. આ બંગ્લીની મીજલશ પારસી પંચાએતના અધીકારીઓએ વર્તમાન પત્રમાં છપાવી બોલાવી હતી. જશનની કીયા ત્રણ દસ્તુરોએ કરી હતી. (પા. પ્ર. I, ૬૬૨).

(૩) એ લડાઈનો એ પછી છેડા આવી એકસપી (allied) રાજ્યોને રશીઆ સાથે મુલેહ થાઇ તેની ખુશાલીમાં તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૫૬ ને દીને વાડીઆણનાં આતશબેરાંમમાં પંચાએત તરફથી જશન કરવામાં આવ્યું હતું.^૩

(૧) સ. ફા. ૧, તા. ૬ ઠી જુલાઈ ૧૮૫૪ નો સ. નાં. ૨૦.

(૨) લાગતું વલગતું.

(૩) સ. ફા. ૧, તા. ૨૨-૧૦-૧૮૫૪ નાં સ. નં. ૧ પછીનો પત્ર તથા તા. ૨૬-૧૦-૧૮૫૮ નો સ. નં. ૨૦.

(૪) ૧૫-૭-૧૮૫૬ નો સ. નં. ૩૦, સ. ફા. ૧. પા. પ્ર. I, પા. ૭૧૩.

(૪) તા. ૨૨ મી જુલાઈ ૧૯૫૭ ને દીને સવારનાં ૮ કલાકે આવાં-અરદુર્ધસુર આગલ જઈ બંદગી કરી ત્યાંથી પાધરા વાડીઆણનાં આતશબેરાંમમાં જશન કરવામાં આંચુ^૧. એ જશન વરસાદની કોતાહી દુર થાય અને ઉતર હીંદુસ્તાનમાં ચાલતો બલવો નરમ પડે તે કાજે અરજ ગુબરીતું જશન હતું. એ જશન માટે માનેકજી નશરવાંનજી પીટીટે સુચંચુ^૨ કે “એ દંને ઇજ(શ)ને ૫) હરેમેર તા. ૨૨ શરવે આતશબેરાંમમો દાદાર ઓરમજ તા. ૨૩ તશતરની ઇજ(શ)ની કરાવવી.” વળી એવજી તા. ૧૯ રી જુલાઈ ૧૯૫૭ ને દીને સેક્રેટરીને પત્ર લખ્યો હતો કે “જશન કરવું ને શરવે દશતુર તા. મોબેદને તાહા બંનદગીને કીજે બોલાવા ને તેને આશોદાદ પંન આપવી કાંએજે ગરીબ માન(શ) વગર આશોદાદ નઈ આવશે એ મધે ગનો ખરચ નથી. રૂ. ૨૫૦) ૩૦૦) નો છે. બલકે બોલા થાશેપંનચના ફંનદગી ખરચ કરવો નાદરૂશત ધારતો વોએ તો બેતર છે કે અનબુમંનના શાએબો પોતપોતામો ઉગરાનુ કરી કરે.”^૩

(૫) બલવાની અસરથી ‘જે ભારે આફતો ઉપજાં દેશોમાં’^૪ ગુજરે છે તથા અંગરેજી રઈએતને^૫ તેથી મોહટું નુકશાંન ખમવું પડે છે” તેથી કલકત્તાનાં સરકાર તરફથી ગવરનર જેનરલ લોર્ડ કેનીંગે તા. ૭ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૭ ને દીને બહેરનામું બાહાર પાડી ૪ થી અકટોબર ૧૯૫૭ ને દીને બહેર બંદગી કરવા બહેર કર્યું હતું. તેમ એક જશન વાડીઆણનાં આતશબેરાંમમાં પંચાએતના અધીકારીઓ તરફથી કરવામાં આંચુ^૬ હતું.*

આ બલવા દરમ્યાન તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૭ ને દીને અંગ્રેજ સરકારે દીલ્લી પોતાને હાથ કર્યું હતું. આ બનાવની ખુશાલીમાં સુરત મધે પણ તા. ૧૦ મી અકટોબર ૧૯૫૭^૭ ને દીને એક બહેર જશન કરવામાં

(૧) સ. ફા. ૧, તા. ૨૦-૭-૧૯૫૭ નો સ. નં. ૩૫, લોકલ આવેશાં કાગળોની ફાઇલ નં. ૬, ૧૯૫૬-૬૭. પા. પ્ર. I, પા. ૭૩૩.

(૨) એ પત્ર અને ‘સર્વે જરૂરોતીઓને ખબર’ એવી છાપેલી મદદનગર માટે જુઓ લોકલ આવેશાં કાગળોની ફાઇલ નં. ૬, ૧૯૫૬-૬૭.

(૩) Upper India.

(૪) ૨૫-૯-૧૯૫૭ નો સ. નં. ૪૧, સ. ફા. ૧, પા. પ્ર. I, પા. ૭૪૨.

(૫) પા. પ્ર. I, ૭૪૧.

આવ્યું હતું અને તે દીને રાતે “ સર જમશેદજીવાલા એલાહીબાગમાં આ બનાવની ખુશાલીમાં પારસીઓની તરફથી સુરતના સર્વે ઇંગ્રેજ તથા બાણીતા દેશી ગ્રહસ્થાને એક નાચ આપવામાં આવ્યો હતો.” એ કામની આગેવાની શેઠ કુંવરજી કાવસજી સંભાળવાલા અને બીજા સાહેબોએ લીધી હતી.

ઓગસ્ટ ૧૮૫૧ માં “ રાહતુમાએ માજદીઅશનાં ” નામની એક સભા સ્થાપવામાં આવી હતી, કે જેની પેહલ્લી બેઠક ૩ જી

૩. “ રાહે રાસ્તતુમાએ ઓગસ્ટ ૧૮૫૧^૧ ને દીને મઢી હતી. એ મંડલીની જરતોશતીઆંન ” મંડ- અસલ નેમ આપણાંમાં પારકા રેવાજે દાખલ થયા હોય લીની પંચાએત બેગી તે દુર કરવાની હતી. એ મંડલીના કામ બાબે મતફેર માંગણી. ઉઠવાથી તા. ૩૦ અકતોબર ૧૮૫૫ ને દીને “ રાહે રા-

સતતુમાએ જરતોશતીઆંન ” નામની સભા બરપા થઇ હતી.^૨ સને ૧૮૫૬ માં માનેકજી નશરવાંનજી પીટીટે એ બન્ને સભાઓને બેડી નાંખવાની કેશેશ કરી હતી પણ તે નીશક્ષણ નીવડી. આ સભાના મુનશીઓ બાઈ માનેકજી સોરાબજી હાંશબરન અને બાઈ દોશામાઈ બેજનજી દાકતરે તા. ૨૨ મી બનેવારી ૧૮૫૬^૩ નો પત્ર મોકલ્યો હતો તેમાં તેઓએ અરજ કીધી હતી કે “ એ શભાની કારોબાર મંડલીનો હોવો વીચાર છે કે આપનાં પાક મેહિજબની બાબદમાં હરેક વાજબી અને ઘટતો ખોલાશો કરવાને વાશતે આએ શમાએ હરેક ચોપાંનીઆં અઠવા પુશતકો હાથે લખી તઈઆર કરીને તંમે નાંમદારોની ખીદમતમાં રજુ કરવાં અંને બાંહાં શુધી તેહેને તપાશી તંમે નાંમદારો પશંદ નહી કરો તાંહાં શુધી તેહેવાં ચોપાંનીઆં અથવા પુશતકો છપાવીને આપનાં લોકોને આપવાં નહી.” એ અરજ કબુલ રાખવા માટે પુછાવે છે. એ બાબદ તા. ૧૭ મી મે ૧૮૫૬ ની મીટીંગમાં નીકલતાં તે બીજી શભામાં મુલતવી રખઈ અને ત્યાર પછી તા. ૧૫ મી અકટોબર ૧૮૫૬^૪ની મીટીંગમાં પાછી નીકલી તેની નોંધ ઉપરથી માલમ પડે છે કે તા.

(૧) પા. પ્ર. I, પા. ૫૬૮-૭૩. (૨) પા. પ્ર I, પા. ૬૯૨-૯૩.

(૩) સરકયુલરની ક્રાઇઝ નં. ૧, તા. ૨૩-૧-૧૮૫૬ નો સરકયુલર નં. ૫.

(૪) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેતાં બા. ૧૦, પા. ૨૭.

(૫) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટા બાબદ ૧૦, પા. ૨૭.

(૬) ચો. ૨૦, બા. ૧૧, પેટા બાબદ ૭, પા. ૫૫.

૨૦ મી આગસ્ટ ૧૮૫૬ ની બેઠક વેલા ઉપલા મુનશીઓ તે બેઠકમાં પોતે હાજર થયા હતા. એવું દીસે છે કે તે પછી તા. ૨૬ મી આગસ્ટ ૧૮૫૬ ને દીને તેઓ ઉપર જવાબ વાલવામાં આવ્યો હતો. તે જવાબ ઉપલી તા. ૨૦ મી આગસ્ટની બેઠકમાં વાંચી સંભલાવી બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો. પણ તે જવાબ શું હતો તે માલમ પડતું નથી.

“કેાઈ શખશે શેઠ માંનેકજી નશરવાંનજી (પીટીટ) બેગ એક અરજી^૧ વગર તેરીખની” મોકલી હતી. તે તા. ૭ મી મે

૪. ફશતાંનવાલી તથા ૧૮૫૬ નાં સરકયુલર^૨ સાથે રજુ કરવામાં આવી હતી. મુલાવરી ઓરતોએ જલ- તેમાં ફરીઆદ કરી હતી કે “આપરા ટોલાની કેટલી- વના બેઠતા મહલાનની એક ફશતાંન બેઠેલી તથા શુવાવરી ઓરતો વગર બાબદ. મેહલાએ પોતાનાં ઓટલાઓ ઉપર બેશે છે તે અશે

રવાંને અવલમંજલ પેહોઆડવા લઈ જતી વખતે તથા ચોખુ પાંની ભરી લઈ જતાં તેહેવી ઓરતોની દરશતી તેવો ઉપર પડે છે તે આપની દીનથી ગતુ ઉલતુ છે. તે બાબે તથા અનાંએક બધરાંવો નેટનાં શદરાવો પેહેરીને કાંચરી વગર પાંની ભરવા બાબે છે તેહેનો અટકાવ પંનચા- એતથી કરવા” બાબદ ઉપર તા. ૧૭-૫-૧૮૫૬^૩ ની મીટીંગમાં વીચાર કરતાં ઠેરાવીયું કે “હેવી વગર નાંમની અરજીઓ ઉપર પંનચાએતનાં શાહેબોએ ધીઆંન આપુ નહીં.”

તા. ૮ મી મે ૧૮૫૧^૪ નાં એક સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સાલમાં હોલીના તેહવાર ઉપર “મંનચેરજી શેઠની

૫. હોલીને તાંલે બાહિરકોટની દરેમેહેર ખાતે ઇઓજદાથરેગરીનું કામ કરનારા તથા બીજા અંનધેઆડુઓએ અંનધટતી કામ કરનારા તથા બીજા અંનધેઆડુઓએ અંનધટતી રીતે.....^૫ નો વેશ તથા ગલાલની રમત કરી હતી. તે ઉપરથી પંનચાએતનાં શાહેબોએ તે મોબેદોને

(૧) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટા બા. ૨૭, પા. ૩૩.

(૨) સરકયુલરની કામમાં એ તારીખનું સરકયુલર દીસતું નથી.

(૩) ચો. ૨૦, બા. ૬, પેટા બા. ૨૭, પા. ૩૩.

(૪) સ. કામલ નં. ૧, તા. ૮-૫-૧૮૫૧ નો સ. નં. ૬, (એ કામલમાં બે સર- કયુલર પછી આ ત્રીજે સરકયુલર છે પણ તે ઉપર સરકયુલર નં. ૬ લખ્યું છે તે ઉપરથી દીસે છે કે વચમાંનાં કામ સરકયુલરો ગેરવસ્તે ગયાં છે).

(૫) બોલ ફાટી ગયો છે,

અતરેનાં શરવે આતશબેહેરાંમ તથા આતશ આદરીઆનોમો જવાની મનાઈ કરી હતી.” તે મનાઇને તેઓ માન આપી રહ્યા હતા. પણ હવે “બરશનુંમ લેવાનો વખત ઘણો નજદીક આવેઓય તે ઉપરથી એ લોકોએ પંચાએતનાં શાહેબોને એક અરજી કરી ” જેને બાહુરકોટનાં ફેટલાએક જરથોશ્તીઓએ ટેકો આપ્યો કે એઓનો ગુનાહ માફ કરવો. તે ઉપરથી તેઓને બરશનુમની રબ આપવાનું ઠેકઠ્યું. એ બાબે ઠેકાવ થાયો કે “ અમારી નજરમે આવેય કે અવે એ લોકો(ને) લેવા જોઇએ કાએજે શીખશા ગની થાઇ ને ફરી એમ કરશે નઇ તેની શાથે બારકોટના શાએબો પંચ ભરામનો કરેય તેથી લેવા જરૂર છે.”

તાં ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૫૪^૧ નો અરદેશર ખરશેદજી (દાદીશેઠ) જેવણ પોતાના નામની હેઠે “ખુરશીનો વદો” (એટલે સરનશીન)

૧. કદમી દસ્તુરની એમ લખે છે તેવણનો પોતાના હાથનો “ નેકનાંમ નેમજી” બાબે પંચાએતના શર જમશેદજી જીજીભાઈ નાંઈટ તા. વાડીઆજી શાહેબ શાહેબોને આપવામાં આ- શેઠ નવરોજજી જમશેદજી તા. વાડીઆજી શાહેબ વેરી બજી. બંમનજી હોરમજી તા. શેઠ કાવશજી જાંગીરજી

રેડીમની તે જરથોશ્તી અંનજીમનની પુછનાં દરશ- ટીઓ ” એવે નામનો એક પત્ર આપ્યો જે તાં ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૫૪ ને દીને સરકયુલર કરવામાં આવ્યો. એ પત્રમાં જણાવવામાં આવે છે કે “ આજ દીને (એટલે તાં ૨૪ ને દીને) પાછલા પોરનાં શેઠ ખરશેદજી અરદેશરજી દાદીશેઠનાં ગરમો કદીમી જરથોશ્તીઓની અંનજીમન મક્કી હતી તે અંનજીમનમાં તંમાંમ કદીમી જરથોશ્તી અંનજીમનની રાજખુશીથી મરનાંર દશતુર મુલાં રૂશતંમજી કેકોખાદજી ગુજરેઆ તેવોની જગો ઉપર તેવોનાં વડા છેકરા મુકાં અરદેશર રૂશતંમજીને આજ દીનેથી કદીમી જરથોશ્તી અંનજીમનનાં દશતુર ઠેરવેઆ છે. તે ઠરાવ તંમે શાહેબોને જાંન કરવાની મને અરજ કીધામો આવીય તે ઉપરથી તંમે શાહેબોને જાહેર કરૂય.”

(૧) સ. કા. ૧. સરકયુલર નં. ૯. (સંકયુલરમાં આપેલાં કાગજની તારીખ ૨૫ મી લખી છે તે ભુલ છે).

એ પત્રના જવાબમાં તા. ૬ મી મે ૧૮૫૪ નો જમશેદજી જીજીભાઈ, વાડીઆ નવરોજી જમશેદજી, ખરશેદજી જમશેદજી અને માનેકજી નોશેરવાંનજીનો પત્ર છે જેમાં લખે છે કે ઉપલી ખબર “ જાણી હંમે ખુશી થાએઆ છઈએ.”

તા. ૧૦ મી અકતોબર ૧૮૫૪^૨ ના પંચાએતના સાહેબો તરફના કાવશજી ધનજીભાઈ ઇછાપોરીઆ અથવા પાંડિવાલા^૩ બેગા પત્ર

૭. એક કોહડવાલા ઉપરથી માલમ પડે છે કે ઇછાપોર મધેની અગીઆરીના મોખે બાબે ફરીઆદ. એક મોખે મનચેરદાડ રતનદાડ ઉપર ખટો મેલવામાં આંચો હતો કે તેને કોહડનો મરજ આગલ હતો અને અત્રેના ગોડાવરા મોખેદોએ તે બાબદ પંચાએતના સાહેબો હજુર શાબેત કરી હતી. પંચાએતના સાહેબો વાડીઆ નવરોજી તરફથી સર્વ હકીકત જાણીને જણાવે છે કે જ્યારે એ મોખેની બાબદ તેઓ હજુર આવી હતી ત્યારે એવું ઠડયું હતું કે તે વખતે એ મોખેને કોહડનો મરજ હતો નહીં. લખે છે કે “ એ બાબદમાં પંચાએતનાં તે વખતનાં દફતર મંધે કસી નોધ કરેઆમાં આની નથી માંટે વાડીઆજી શેઠ નવરોજી જમશેદજીથી શરવે હકીકત શાંભલીને આએ જવાબ હંમેએ તંમેને લખેઓ છે.” વધુ જણાવે છે કે તે ઇચ્છાપુરની અગીઆરીનાં વાડી મુતવડી એવજી (કાવશજી ધનજીભાઈ ઇચ્છાપોરીઆ) પોતે છે તેથી તે “ દરેમેહેરનાં મોખેદોપર કોઈનો દાવો નથી અને તમારા મોખેદો શાથે ગોદાવરાનાં બીજા મોખેદો અથવા હરેક બીજા ગાંમવારા મોખેદો વાપરે અથવા નહી વાપરે તે બાબે તથા તમારી દરેમેહેરમાં કાંમ કરાવો કે નહી કરાવે તે બાબે તેવો મુખતેઆ છે અને તંમારી દરેમેહેરપર તથા મોખેદો પર કોઈનો દાવો નથી.”

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૩૬, પા. ૪૨.

(૨) ચો. ૧૮, બા. ૪૦, પા. ૪૬, તથા ચો. ૧૯, બા. ૬, પેટાં બા. ૧૫, પા. ૧૯. તથા ચો. ૧૯, બા. ૭, પેટાં બા. ૧૦, પા. ૨૩.

(૩) અત્રેવાલા જાણ્યો રસ્તમજી અને કાવશજી સોરામજી પાંડિવાલાના બપાવા.

તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૮૫૬ ને દીને રાહુમાએ માજદીઅશની સલાના
 સુનશી હોશાબાઈ ફરાંમજીએ પંચાએતના સાહેબો ઉપર
 ૮. હોલીને ઠાંકણે મા- પત્ર લખી હોલીને ટાંકણે પારસીઓ માનતા કરે છે તે
 નતા કરવાની મનાઈની બાએ ધ્યાન જોવું. તેના જવાબમાં તા. ૧૮ મી માર્ચ
 બાબદ. ૧૮૫૬^૧ ને દીને પત્ર લખી જણાવવામાં આવ્યું કે “દર
 વરશે પંચાએતની તરફથી હોલીને દાહડે જુદી જુદી
 જગ્યાએ નશાલાલારોને બેશાડીને આપડાં લોકોને માનતા કરવાની મનાઈ
 કરેઆમો આવેચ. તે પરમાંણે શરેશતા મુજબ પંચાએતથી અતકાવ કરેઆમો
 આવશે”. આ બાબદનાં તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૫૬^૨ નાં સરકયુલર પ્રમાણે “જુદી
 જુદી જગ્યાએ નશોલાલારોને બેશાડેઆમો આવેચ કે હોલીનાં ખારામાં શુખડ
 વીનાંએ હરેક બીજી વશતુ નાંખવાને જે જરતોશતીઓ આવે તેઓને અટકાવ
 કરે.”

XI.

**નૌસારી, સુરત, ગણદેવી માટે સર જમશેદજીએ કરેલાં ધર્મના
 કામેની પારસી પંચાએત ઉપર મોકલેલી યાદી.**

“શર જમશેદજી જીજીલાઈએ કરેલા ધર્મ વીશે શ્રી નૌસારીની જર-
 બેશતી અંનજીમનની હજુરમાં વંચાએલો પત્ર”,
 ૧. નૌસારીની જર- એવાં મહાલાં હેઠલ તા. ૧ લી મે ૧૮૫૦^૩ નો પત્ર
 શેક્તી અનજીમન હજુર દફતરે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એવણુ નૌસારી
 સર જમશેદજીએ નૌસારી ગયા હતા ત્યારે “દશતુરજી તથા દેશાઈજી તથા મોટા
 રીનાં ભલાં માટે પારસી ફરીઆનાં તથા મલેશર ફરીઆનાં માંબેદો તથા બેહેદીનોની
 પંચાએતને રકમ સોંપવા અંનજીમન ની જનાંગમો” એવણુ કેટલાંક અગતનાં કામે
 વીગેરે બાબદનો વાંચેલો કરાવી આપવાની તંદરેસ્તી લખાવી હતી. તેની વીગત
 અંનજીમન પત્ર. એ પત્રમાં આપી છે. તે કામે નીચે પ્રમાણે છે:—

(ક) “મલેશર ફરીઆનાં બેહેદીનોનાં ઘેર આશરે ૪૫૦) ઉપર છે. એ
 ઠેકાંણે આતશ આદરીઆં શાહેબતુ મુકાંમ નથી ને એ લોકોને પોતાનાં

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૪૯, પા. ૫૦. (૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૩.

(૩) ચો. ૧૮, બા. ૧, પા. ૧.

રેઆનનાં કાંમ હાલ જે મોટે ફરીએ થાય છે તે મલેશર ફરીએથી મોટે ફરીએ દીનઆઈનનું કાંમ પોતે જાતે જઈને જોવાને ફાવતું નથી તે વતરોગ ખીજી કેટલીએક અગતની અડચણો” હતી તે ઉપરથી મલેસર ખાતે “એક નાંધલી દરેમેહર^૧ ખાંધી આપવાને કબુલ કીધું.”

(ખ) “દોખમાંની જગોએ ફરતી કાંટાની વાડ છે તેથી એ જગોની અંદર દરવંદ લોકો તથા જાનવરોનો આવગત વીશેષ છે એ કેટલીએક વાતે આપનાં દીનઆઈનનાં ફરમાંથી ઉલટું છે ને અશો રૂવાનની ઇજત પરમાંણે ખરાખર ખદોખશત નથી”, તેથી વાડને બદલે ફરતી દેવાલ ખંધાવી આપવી.”

(ગ) “દોખમાંની જગો આગલ ફરવરદીન રોજ તથા ફરવરદીઆનનાં જશનેને દંને મેજ આફરગાંન ખાહેર ચોકમાં કરે છે તે દરવંદ લોકો આવતા જતા જોએ છે. એ શરવે આપનાં દીનઆઈનનાં હોકમથી ઉલટું છે.” તેથી ત્યાં છાપરાં સાથેનો એક ઓટલો^૩ ખાંધવાનું કામ કરવા જણાવે છે. “તથા દોખમાંની નજદીક હાલ કુવો નથી અને જે છે તે ઘણાજ દુર છે તે શખખથી દોખમાંની દેવાલથી જરા દુર” કુવો ખાંધવાનું જણાવે છે.

(ઘ) “ખરશેદવાડી આગલ કંઈ તેહેવું મોહોટું મોકાંમ આપનાં લોકોને મલાજે ખેશીને જમવા ખાવાનું નથી ને જંવારે મોહોટે ફરીએનું મોહોટું જમણવાર થાય છે તેવારે ખાહેર ચોકમાં ખેશીને હીનદુ લોકોની મીશાલે જમે છે.” તે કાળે “એક મુકાંમ શાફ^૪ છાપફ^૪ તથા બખરચીખાંતું તથા વખાર શુધાં” ખંધાવી આપવા જણાવે છે “એ ખાંધવાની જગો દેશાઈજી શાહેખે પોતાની ખરશેદવાડી મંધેથી આપી છે.”

(ડ૦) મલેશરનાં ખમર મંધે “નીશાહની જગો છે તે મંધે છોકરાવો શીખે છે. એ જગો ગણી પુરાંણી થાઈ છે તેથી ફરીથી નવેશરથી માલ એક શુધાંની એમારત ખંધાવી આપવા” કબુલ કરે છે.

(૧) એ દરેમેહર ઉપરની તખ્તી માટે જુઓ પારસી ધર્મ સ્થિતો, પા. ૧૮૮.

(૨) એ દેવાડના દરગાજ ઉપરની તખ્તી માટે જુઓ પારસી ધર્મ સ્થિતો, પા. ૧૩૮.

(૩) એ સમડી ઉપરની તખ્તી માટે જુઓ પારસી ધર્મ સ્થિતો, પા. ૧૩૯.

(૪) આ મકાન પરની તખ્તી માટે જુઓ પારસી ધર્મ સ્થિતો પા. ૧૩૮-૩૯.

(ચ) “મલેશર ફરીઆનાં બેહેદીનોનો હાલ ઘણોજ ગરીબીનો છે અને ઉદંમ વગર તે લોકોની પરવરશી થાતી નથી તથા મોટે ફરીએ પંજુ બેહેદીનો તથા જઈક મોબેદોનો હાલ ઘણો ખારીક છે તેહેનાંની પરવરશીને વાશતે” રૂ. ૫૦,૦૦૦) આપવા જણાવે છે કે “તેહેનું વેઆજ જે કાંઈ ઉપજશે તે શ્રી મુમબઈની પંનયાતનાં શાહેબોની મારફતે તે શાહેબો તંમુને લખે તે મુજબ તંમારે ખરચવું.”

(છ) “આપણી જરથોશતી દોમ જે શ્રી શુરતમો છે તેહેનાંનો હાલ ઉદંમ બંધ થાએઆથી ઘણોજ મુફલેશ થાઇ પડેઆ છે તેહેનું બએઆંન હંમારેથી અતરે લખી શખાતું નથી.” મુંબઈના શાહેબોએ તે માટે પુંજ ખરપા કરી છે તથા “શર જમશેદજીએ પારશીઓને વાશતે કરેલી શખાવતનાં ધરંમખાતાં” મધેથી મુંબઈના શાહેબો દર વરશ આશરે રૂ. ૧૧,૦૦૦) વાલતા હતા, “તે કાંઈ બશ થાતા નથી ને ઘણાં ખરા ગરીબ તથા વાખાનાં મારેલા આબરૂવાલા લોકો ઘણીજ ગરીબી હાલતમાં છે તેહેનું બએઆંન હંમારેથી કશું લખી શખાતું નથી.” તેથી તે કામ માટે રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦) એક લાખ આપવા જણાવે છે તેનું “જે કાંઈ વેઆજ ઉપજે તે શ્રી મુમબઈનાં શાહેબો શ્રી શુરત ખાતે હર શાલ વાલશે.”

એવું દીસે છે કે ઉપર જણાવેલી રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦ (નૌસારી માટે રૂ. ૫૦,૦૦૦, અને સુરત માટે ૧,૦૦,૦૦૦) ની રમકમાં વધારો કરી રૂ. ૧,૮૭,૫૦૦ (સુરત માટે રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦ અને નૌસારી માટે ૬૨,૫૦૦) નું જુદું ટ્રસ્ટદીફ કરી સર જમશેદજીએ જુદા પાડ્યા. એ બાબે એવણે તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૫૨ ને દીને “શ્રી મુમબઈની પારશીની અંનજીમંનનાં ફંનકનાં હાલનાં તરશદીઓ” એવે નામે એક પત્ર લખી જાહેર કીધું. સર જમશેદજીએ એ ધર્મખાતાંનાં અંગ્રજી ટ્રસ્ટદીફની ૪ ખરી નકલ નીચલાં ખાતાંઓમાં મોકલી આપી હતી.

૧. એકાઉન્ટન્ટ જેનરલ મી. એલીએટ તથા સબ-ટ્રેઝરર મી. મસપરાતની ઓફીસ.
૨. મેસર્સ ફોર્બસ કુ.ની ઓફીસ.
૩. સુરતના એ ખાતાંનાં મેનીજરો.
૪. નૌશારીના એ ખાતાંનાં મેનીજરો.

(૧) એ. ૧૮, બા. ૧૪, પા. ૧૫ તથા સંવત ૧૯૦૭ (ઇ. ૧૮૫૨) નો છપાવેલો હીસાબ, પા. ૧૦૮ થી ૧૧૨.

એ બંધે ત્રસ્ટદીડો સુરતની અદાલતમાં તા. ૧૨ મી માર્ચ (૧૮૫૨) ને દીને રેજીસ્ટર કરવામાં આવ્યાં હતાં.^૧

સર જમશેદજીએ મોકલેલી હકીકતમાં સુરત અને નૌસારી ખાતે વરસ દહાડે શુ' શુ' ખર્ચ કરવો તેની તપસીલ આપી છે. સુરત ખાતે રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦ નાં વ્યાજની આવકનાં રૂ. ૫,૦૦૦ નાં ખર્ચની હકીકત આપી છે અને નવસારીનાં રૂ. ૬૨,૫૦૦ ની રકમનાં રૂ. ૨,૫૦૦ નાં વ્યાજના ખર્ચની વીગત આપી છે. વળી નૌસારીમાં બાંધવા ધારેલાં ધર્મખાતાનાં મકાનો વીગેરેની પણ હકીકત આપી છે.^૨

તા. ૧૪ મી માર્ચ ૧૮૫૩^૩ રોજ ૨૦ માહ ૬ સને ૧૨૨૨ ને દીને મલેસરની

દરેહમેહરની સ્થાપણાં વખતે સર જમશેદજી જીજીમાઈએ

૨. મલેસરની સર વાંચેલો અનનુમત્ત પત્ર વાંચાએતને દફતરે નોંધેલો છે. તેમાં જમશેદજી વાલો દરેહમેહરની સ્થાપણાં વખતે જવાને બન્યું નહીં માટે છોકરાઓ ખરશેદજી અને વંચાથલો અનનુમત્ત પત્ર. રૂસ્તમજીને મોકલ્યા છે. વધુ કંઈ છે કે “હમેએ આજથી એ આતશ આદરી વાંત શાહજાની દરેમેહેર શ્રી નૌસારીનાં મલેશર ફરીઆનાં જરતો પતીઆને દીનધરમની કીરીઆનું કાંમ કરવા શાફ આપી છે અને એ દરેમેહેરનાં વાલી મુતવલી હંમો પોતે તથા હંમારા વારેશો છે તથા એ દરેમેહેર બાબનાં હરેક કાંમમો હંમારી તથા હંમારા વાંશેની શતા છે.... હંમો હેવી ઉમેદ રાખીએય કે અતરેનાં મોબેદ શાહેબો તથા બેહેદીન શાહેબો પોતપોતામાં શારી શુલેહ અને શાંપજ રાખીને દીન આઈનનાં કાંમમો મશગુલ રહેશે.”

સંવત ૧૬૦૫^૪ (ઇ. ૧૮૪૬) ની એક યાદી છે જે ઉપરથી માલમ

૩. મુકતાદ તાંકજી સર જજીને સર જમશેદજી તરફથી નીચલી વીગતે કપડાં આપવામાં આવ્યાં હતાં:—ઝારનો ૫૦ ને દરેકને શદરો ૧, માથુબાંનું ૧, ચાકીલી સાડી ૧, કસ્તી ૧, જોરાળી જોડ ૧, મરદો ૨૫ ને દરેકને સદરો ૧, લેંગો ૧, દગલી ૧, તોપી ૧, પાગરી ૧, ગાલો ૧, કસ્તી ૧, તથા જોરાળી જોડ ૧.

(૧) ચો. ૧૮, ખા. ૧૪, પા. ૧૫.

(૨) ચો. ૧૮, ખા. ૧૪, પા. ૧૭.

(૩) ચો. ૧૮, ખા. ૨૪, પા. ૨૭.

(૪) ચો. ૧૬, ખા. ૧૪૪, પા. ૯૭.

એજ પ્રમાણે સુરત ખાતે કુલે જણ ૧૫૮-તેમાં આખરવાલા ઘણાંજ નાચાર જણ ૧૧-ને પણ કપડાં કરાવી આપવામાં આવ્યાં હતાં. એવું માલમ પડે છે કે સુરત ખાતે જે ૧૫૮ જણાઓને કપડાં આપવામાં આવ્યાં હતાં અને જેઓનાં નામની ટીપ આપવામાં આવી છે તેઓને ત્યાં જેટલાં માણસો હોય તેઓની સંખ્યા પ્રમાણે કપડાં આપવામાં આવ્યાં હતાં. કેઈના નામ આગળ ૧ નો આંક છે તો કેઈનાં નામ આગલ ચહડ ઉતર ૫ નો આંક છે; એટલે પાછલા કુટુંબમાં ૫) ઘણીને કપડાં આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ હકીકત ઉપરથી દીસે છે કે આશરે ૧૦૦ વરસ ઉપર નૌસારી અને સુરત ખાતે આપણી પારસી સ્ત્રીઓ, અને ખાસ કરી ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ, સપાટને બદલે જોરા પેહરતી હતી, અને મરદો ઘાભા સાથની પાગડી બાંધતા હતા.

(૧) આ બાબદમાં નૌસારી ખાતે મીં. સો. મ. દેસાઇ ઉપર પત્ર લખી પુછપરછ કરતાં તેવણ મેહરખાની કરી તાં ૧૩-૫-૨૯ નાં પત્રમાં જણાવેછે કે “આગળ પારસી-ખેડુતાના જનાનામાં ધૈરાંઓ પણ સુરતી અથવા મીરજાઇ જોડા પહેરતાં. સપાટનો ચાલ દેશાણો પહેરવા લાગ્યા પછીજ પડ્યો. દશગુરુણું સપાટ પહેરતાં....કચ્છીયાનાં ધૈરાં પેઠે પારસણા ણુના (૯૦ વરસના અરસા સુધી) જોડા પહેરતાં, જેને ચુચ ન હતી.”

(૨) સર જમશેદજી તરફની સુકતાદની વાટગાળામાં મરદોને પાગડી અને ગાભો એમ બે આપેલાં જણાવે છે, તેના સંબંધમાં પણ ઉપર જણાવેલા શેઠ શો. મ. દેસાઇને પુછતાં તેવણ ઉપલીજ તારીખના પત્રમાં પોતાના અપાત્તાના ચોરડા ઉપરથી એક નોંધ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

“સા. ૧૯૦૬ મે જેઠ જમશેદજી જીજીભાઇએ વાગ (વાગો) વેહેચા તેમે પાગડી ર આપી.”

આ સંવત ૧૯૦૬ ની નોંધ તે આપણા ઉપલા સંવત ૧૯૦૫ ને મતતાંજ સાલ ની નોંધ દીસે છે. મીં. સોરાબજી બધુ લખે છે કે “જ્યારે માત્ર પાંચડી આપી આપે ત્યારે પાંચડી ૧ લખે, તે અડધી પાંચડી આપે ત્યારે અરધ્યું લખે, અને ગાભા.....માટે લોંગ કલોથ (નાનકલાક) આપે ત્યારે ગાભા સાથની પાંચડી આપેલી કહેવાય; તેને પાંચ અથવા ચાન પણ કહેતા. અને નાના અરસરોએ તેમજ લગત જેવા અરસરે પણ પાંચડીની ભેટ અથવા ઇનામ આપવાનો તો ધણોજ ચાલ હતો. તે વખતે પગરખંધ (પાગડી બાંધનાર) જેવા કેઈ ન હતા, પણ જેમ મોગલાઇમાં સરકારને રાજ રાખવા મોગલાઇ પાંચડીઓ, અને મરાઠાને રાજ રાખવા મરાઠા સાહી પાંચડી ધાલવાનો પારસીઓમાં રિવાજ હતો તેમ દેશાઇને રાજ રાખવા પારસી લાકરીઆઓ, શીકારી અને શીરવાઇવાલા, પરતાપીઆ વિગેરે સહજા દેસાઇગીરી પાંચડી ગાભા સાથની બાંધતા.....સા પોતપોતાને હાથેજ પાંચડી બાંધતા. મેં પણ ૨૬-૨૭ વરસની ઉંમર સુધી ગાભા સાથની પાંચડી પહેરેલી.....દેશાઇગીરી, અને તમે બાંધે છે તેવી સફેદ પાંચડીની ઉત્પત્તિ મોગલાઇ પાંચડી (તાજ) ઉપરથી સત જણાવે.....હાલ સર જમશેદજીની, મરહુમ પી. મેહતાની પાંચડીની ઉત્પત્તિ (કાલની) મોગલાઇજ છે.”

તા. ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૪૬^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈ એક સરકારી કહાડી જણાવે છે કે “ગંદેવીની અનુમતિને આપી પંચાયતને અરજ કરી છે તે મંધે લખે છે કે ‘શ્રી ગંદેવીનાં નશેશાલ જંણુ ૪) ને દર માસ ૧) નાં જમશેદજીએ આપેલી રૂ. ૩. ૨૦) લખે વરસ ૧) ના રૂ. ૨૪૦) શેઠ ખરશેદજી ૫,૦૦૦ ની રકમની ખાખદ. કાવશજી બનાંજીનાં આપતા હતા પંણુ તેવંણુ બેહેશની થાએઆ પછે તે પગાર બંધ થએઓ છે તેથી હમારાં આંમમો રવાંનનાં કાંમની ઘણી હરખત પડે છે.....એ બાબે શ્રી ગંદેવીનાં અતરેના રહેવાશીઓએ ઉધરાંણીની ટીપ કીધી હતી તે મંધે રૂ. ૧૨૦૦) ને આશરે ભરાએઆ પંણુ એટલા રૂપીઆથી એ કાંમ પુરું થાઈ શખે નહીં.” એમ જણાવી જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાનાં માતાજી બાઈ જીવનબાઈનાં પુનને વાશતે રૂ. ૫૦૦૦) ની ટકા ૫) નાં વ્યાજની જામીનગીરી પંચાયતનાં સાહેબોને આપી કે પંચાયતના દફતરમાં જુદું ખાતું પાડી તેનું વયાજ ગણુદેવીનાં જે કોઈ સારા માણસોને ત્રસ્ટીઓ ઠેરવે તેઓને આપવામાં આવે.”

XII.

પરચુટણ ખાખદો.

રોજ ૨૦ મો માહ ૮ મો શને ૧૨૧૮ તા. ૧૪ મી મે ૧૮૪૬^૨ નો એક પત્ર, જે જીજીભાઈ દાદાભાઈના બેટાઓ તરફથી

(૧) ચો. ૧૬, ખા. ૧૩૫, પા. ૮૫.

(૨) સુરત પારસી અનુમતિનાં ફંડ ખાતામાં “નામદાર સર જમશેદજી જીજીભાઈ પેદેલા બારોન્ટ સાહેબે પોતાના માતાજી બાઈ જીજીભાઈના પુનમાં ગણુદેવીની અનુમતિના ત્રસ્ટીઓને ત્યાંના નશેશાવારને મુસારો આપતા માટે દર સાલ વ્યાજ આપવા,” એવી રીતે એ રકમ જમે છે. રૂ. ૫૦૦૦ પછી એમાં રૂ. ૩૦૦૦ ની રકમનો શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈ તરફથી વધારો થયો છે (જુઓ મુંબઈની પારસી પંચાયત સાથે સંબંધ રાખતાં ફટલાંક ખાતાઓના હિસાબો સંવત ૧૮૮૨ (ઇ. ૧૮૨૫-૨૬) પા. ૫૨-૫૫).

(૩) ચો. ૧૬, ખા. ૧૪૩, પા. ૮૫.

૧. શેઠ જીજ્ઞાસુ ઉચ્ચમણની મીઠાલસમાં વાંચી સંલલાવવામાં આવ્યો. દાદાભાઈનાં ઉચ્ચમણમાં હતો, તેની નકલ પંચાએતને દફતરે છે. તેમાં જણાવવા તેવણના બેઠાઓએ વંચા- પ્રમાણે મરનારના વીલના હોકમ પ્રમાણે રૂ. ૨ લાખ વેચા પત્ર. તેમાં મરનારે ધર્મ ખાતે આપવામાં આવ્યા હતા. મરનારે ફરમાવ્યું પોતાના ધર્મખાતાનો હી- હતું કે તેવણનાં જણાવવા પ્રમાણે દર માસે ખર્ચ કરી સાબ પંચાએતના ચાર “તેહેનો દર વરશનો જમે-ઉધારનો હીશાબ.....મુમ- સાહેબોએ તપાસવા બાબે બધની પારશીની પંચાતનાં મેમબરો રાધેથી જણુ ૪) રેલી સુચના. ને દેખાડવો” એ ઉપ્રાંત મરનારનાં બેશીઓએ રૂ. ૧૨,૮૫૦) ધર્મ ખાતે આપ્યા હતા તેની વીગત આપ- વામાં આવી છે.

એ ઉપ્રાંત રૂ. ૧,૩૦૦) મરનારનાં ફંડ મધેથી જુદાં જુદાં ૧૩ ધર્મખા- તાઓમાં દરેકમાં રૂ. ૧૦૦) પ્રમાણે આપવામાં આવ્યા હતા.

તા. ૨૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૧ ના સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે કે તે તારીખથી કેટલાક દહાડા આગમય^૨ “વચ્ચે ૨. ૧૮૫૧ નાં સાલમાં વાંધેનાં મૂશલમાંનોએ પોતાનાં ધર્મની તાશુબ ઉપરથી મુસલમાંનોએ રેલાં હુલડ એક મોહોટૂં હુલડ કરી મેલી કેંચ તેહેનો શબખ માતરે બાબે પંચાએત તરફથી એટલોજ જાણુઆમોં આવેઓચ કે અતરેના એક જરથોશતીઓને ચેતવણી. ગૂજરાતી વરતમાં^૩ પતરવાલાએ ” તેઓના પેગમબરની તશવીર આપી પોતાની કાચી સમજ પ્રમાણે કાંઈ લખ્યું હતું. તે ઉપરથી પંચાએતના સાહેબોએ એક હેંડબીલ બાહેર પાઠ્યું હતું અને તેમાં પારસીઓને તાકીદ કરવામાં આવી હતી કે “હેવા હૂલડ કરનાંરા મૂશલમાં લોકોની શોઝે ઉમા રેહેવૂં નહીં તથા હેવા લોકો શાથે

(૧) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧૨. જુઓ સરકયુલરની આગમય સીરેલું હેંડબીલ.

(૨) આ હુલડ તા. ૧૭ મી અક્ટોબર ૧૮૫૧ ને દીગે થાયું હતું. આ હુલડની વીગત બાબે જુઓ પા. પ્ર. I, પા. ૫૭૯.

(૩) આ પત્રનું નામ “ચીતર ગનેઆંન દરપણુ” હતું. એમાં લખનારે એક અંગ્રેજી એપડીમાંથી ખામત આપી હતી. એના કર્તા મી. બેદરામજી ખરશેદજી ગાંધી હતા.

કેાઇ રીતની તકરાર અથવા ભાંજઘડ કરવી નહીં અને પોતાને મારજો રહીને શરવે વાતની શલુખાઈ દેખાડવી;.....આવતા તાબૂતનાં તેહેવારમાં કેાઇ પારશીએ જાનું નહીં.”

૩. પંચાએતનાં ફંદમાં આ અરસામાં નીચલા બે પુરૂષોનાં ઉથમનામાં, તેઓની રૂ. ૫,૦૦૦) ની રકમ અ- નહાએતે અપાયલા રૂ. ૫,૦૦૦) ની રકમ બાબેના અન- પાવા બાબેનાં બે અનજી- જીમન પત્રો વંચાયાં હતાં.

માણેકજી લીમજી બનાજીનાં ઉથમણાં તા. ૩૧ મી અકતોબર ૧૮૫૨ નાં દીને એક અનજીમન પત્ર વાંચવામાં આવ્યો જે (ક) માણેકજી લીમજી- પ્રમાણે રૂ. ૫,૦૦૦) “ મૂમબાઈ તથા દેશાવરોનાં જરતો- લાઈ બનાજીનાં ઉથમણાંમાં શતી ગરીબ લાચાર તથા આંધલા પાંગલાઓની પરવર- પંચાએતને આપેલી રકમ શીનું ફંદ ” એવે નામનું ધર્મખાતું પાડીને આખ્યા માટેના વંચાએદો અનજી- કે માણેકજી લીમજીને નામે ઉપલાં ધર્મખાતાંનું જીદુ મન પત્ર. ખાતું પંચાએતના ત્રસ્ટીઓ પોતાનાં દફતરમાં પાડે.

રૂ. ૩,૦૦૦) “ માણેકજી લીમજીની જંદ અવશતા તથા પેહેલવીની નીશાલ ” એવે નામે એક જીદુ ધર્મખાતું ઉભું કરી આપવા જણાવ્યા. એ અનજીમન પત્રમાં લખ્યું છે કે “ એ પૂંજી કદમી ગહમખારની પુંજીનાં તરશટીઓનાં અખતેઆરમાં શોંખીએ તેવોએ એ પૂંજીનું જીદુ તરશટ ડીડ કરાવીને તેવોની નજરમાં આવે તેમ એ નીશાલ ચલાવવા બાબેના બંદો- બશત કરે. એ ઉપર કહેલી ‘ માણેકજી લીમજીની જંદ તથા પેહેલવીની નીશાલ ’ની પૂંજીમાં બીજા હરેક શાહેબોને રકમ ભરવાની છુટ છે પંજી એ નીશાલનું નામ ઉપર કહેઆ પરમાંજી શવરગવાશી શેઠ માણેકજીનાં નામથીજ ચાલુ રાખવું.”^૨ એ ઉપ્રાંત રૂ. ૧,૦૦૦ જીદા જીદા ધર્મખાતાંમાં વાપરવા માટે આખ્યા.

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૨૧, પા. ૨૫.

(૨) એ બાબદમાં, તા. ૨ જી અકતોબર ૧૮૨૪ ને દીને, શેઠ મેરવાંનજી ગંચેરજી કામા, જેવજી કદમી ગંબારનાં ફંડનાં છેક ૧૮૮૮ નાં સાલથી એક ત્રસ્ટી છે, તેવજીને પુછતાં તેવજી પોતાનાં તા. ૪ થી અકતોબર ૧૮૨૪ નાં પત્રમાં જે જણાવે છે તે ઉપરથી દીસે છે કે એ રકમમાંથી જંદ અવસ્તા તથા પેહેલી નીશાલ સ્થાપવાની ચોજના અમલમાં આવી હતી નહીં.

ઉપક્રી રૂ. ૫,૦૦૦) ની રકમ આપણાં ગરીબોનાં પગાર આપવાનાં ફંડ નં. ૧૫ માં જમે બોલે છે. (૧૯૨૨ નો ચોપડો. પા. ૪૨૧). શરૂઆતમાં એ રકમની રૂ. ૫,૦૦૦) ની નોટ મરનાદના બેટા લીમલુ માનેકલુએ એકાઉન્ટન્ટ જનરલ તથા સબ-ત્રેઝરરની હાજીસમાં અનામત મુકી હતી અને તેનું વ્યાજ પંચાએતના ચાર અકાબર સાહેબોને આપવા લખ્યું હતું. તા. ૧૫ મી જુન ૧૮૫૩ નાં પંચાએત બેગાં કાગજ ઉપરથી ઉપક્રી હકીકત મલે છે.

તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૨ ને દીને રૂસ્તમલુ નવરોલુ મોટાભાઈ હક થાયા, તેવણનાં ઉથમણમાં એક અનજુમન પત્ર (ખ) રૂસ્તમલુ નવરોલુ વંચાઈ રૂ. ૫,૦૦૦) ની રકમ પંચાએતના ત્રસ્ટીઓને મોટાભાઈનાં ઉથમણમાં ધર્મ ખાતે આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું કે તેના વંચાયેલો અનજુમન પત્ર. વેઆજનાં ઉપજતાં રૂ. ૨૫૦) માંથી મરનારની દર વરસની બાજને દહાડે “હાંધણા પાંગલાને રૂ. ૧૨૫) નાં કપડાં કરવાં તથા રૂ. ૧૨૫) હાંધણાં લુણાનાં ખરચમો વાપરવા.”^૩ એ પત્ર ઉપરથી વધુ દીસે છે કે એ બાઈએ ખાવાંદનાં મરણ બાદ ૧૬ વરસ સુધી એ જામીનગીરી બેકમાં રાખી હતી.

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૨૫, પા. ૨૮.

(૨) ચો. ૧૮, બા. ૨૦, પા. ૨૪.

(૩) એ બાબદમાં મરનારનાં વીધવા બાઈ પીરોજબાઈએ તા. ૧૨ મી અક્ટોબર ૧૮૬૮ ને દીને એક પત્ર (તા. ૧૫-૧૦-૧૮૬૮ નો સરકયુઝર નં. ૧૦૮) લખી એ રકમની જામીનગીરી ત્રસ્ટી સાહેબોને સોંપી અને તેમાં જણાવ્યું કે “પત્રચાંતનાં દફતર મંધે યુખાઈનાં હાંધણાં પાંગળાં તથા નાંચાર લોકોની પરારસીના ફંડનું ખાંતુ છે તે ફંડ ખાંતે જમે કરીને તેનાં મુદળ નાંચુ અનામત રાંખમાં અને તેડેનું દર વખતે વેઆજ ઉપર તે હમારાં બેહેશતનરીન ખાંતે શેઠ રૂશતમલુ નવરોજલુ મોટાંભાઈનાં પુત્રને શાંર એજ ખાંતે જમે કરીને એ ખાતાનાં ખરચમો તથા પત્રચાંતની દુગરવાંડી મપેની શેઠ ફરદુનલુ શોહોરાજલુ પારખવાંડી ધરમશરાંદનો હાંધણા પાંગળાંને દર વરસે રોજ ૨૬ મો માંહા ૧૨ મો શહેનશાંહીને દાંને નવાં કપડાં બેડ ૧) લેએ કરી આપવામાં પરથમ હમોએ જનાવેળાં શરેશતાં પરમાણુ વાંપરવું.” તેમ એવજુની એ રકમ ચોપાટીની પારખ ધર્મશાજા ફંડ નં. ૧૪ માં જમે થાંધ છે. (જુઓ સને ૧૮૨૬ નો હીસાબનો બપેલો ચોપડો, પા. ૪૩૨).

તા. ૬ થી અકતોબર ૧૮૫૩^૧ ના સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે

કે ઇ. ૧૮૫૩ ની આગમ્ય “ પંચાતની હુંગરવાડી

૪. હુંગરવાડી ઉપર મંધે ઇરાંની લોકો રહેતા હતા”. તેઓ માટે ત્યાં એક ઇરાંનીઓ માટે ગાયવણ. મકાન હતું. તે પછી એ ઇરાંની લાઇઓ માટે એક

જુદી ધર્મશાલા સ્થાપવામાં આવી. આ માટે પેહેલે ઇ.

સ. ૧૮૫૧ માં જગ્યા ખરીદવામાં આવી હતી. તે ઉપર મરહુમ ખરશેદજી અરદેશર દાદીશેઠના પુત્રને માટે તેવણના છોકરાઓએ રૂ. ૧૫,૦૦૦) થી એક ધર્મશાલા બંધાવી આપી. તેને જુદલું મુકવાની કીયા તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૮૫૩^૨ ને દીને કરવામાં આવી. તે વખતે “ મુખઈની પારસી પંચાત તરફથી શેઠ નવરોજજી જમશેદજી વાડીઆએ તથા ઇરાંનીઓનાં ફંડના તરફથી તરફથી શેઠ માણેકજી નશરવાંનજી પીટીટે ઉઠી શેઠ અરદેસર ખરશેદજી દાદીશેઠને આએ ધર્મનાં કામની ખુશાલીમાં એકકી શેઆલ હોરાડી માન આપ્યું.”

તા. ૫ મી નવેમબર ૧૮૫૩^૩ ના સરકયુલર ઉપરથી માલમ પડે છે

કે તે વખતે સવાલ બરપા થયો હતો કે જે કોઈ ધણી અંધલાં પાંગલાંની ધર્મશાલામાં તેમજ ઇરાંનીઓની આ નવી બરપા થયતી ધર્મશાલામાં ખાણું આપવા માંગે તો તે ધણીએ દરેક ધર્મશાલામાં જુદુ જુદુ ખાણું રંધાવવું કે બેમાંથી એકમાં રંધાવી બીજાને પોંડયતું કરવું. એ સવાલ બાબે મતફેર પડ્યો હતો. પણ સેવટે એવું ઠંડેલું દીશે છે કે ખાણું આપનાર ધણીની સગવડ અને જોગવાઈ ધ્યાનમાં લેતાં બે જુદે જુદે ઠંડાણે ખાણું પકાવવાને બદલે એકજ ઠંડાણે પકાય તેમાં વાંધા જેવું નથી. હાલમાં પણ એજ સરેસ્તો ચાલુ છે.

તા. ૨૪ મી નવેમબર ૧૮૫૩^૪ ને દીને “ શ્રી મુમબઈની પંચાતએતની દરેમહેરનાં ગોદાવરા શાથનાં મોબેદો ” સર જમશેદજીને

૫. ગોદાવરા મોબેદોએ પત્ર લખી આપે છે કે “ હુંમારી અરજ ઉપરથી તમો નાંમદાર શાહેબે પંચાતની દરેમહેરની પડોશમાંતું તમારૂં ઘેર^૫ હુંમોને વાપરવા આપેલું છે તે વીશે હુંમો તમ શાહેબને લખી આપીએય કે જે વખતે તમો

(૧) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨૨. (૨) પા. પ્ર. I, પા. ૬૨૨.

(૩) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૧. (૪) એ. ૧૮, પા. ૩૦, પા. ૪૦.

(૫) આ ઘર તે પારસી પંચાતએતના મીલકતના ૧૮૮૪ ના તરફદીદ (પા. ૧૬) માં જણાવેલું ઘર છે કે જે ઘર સર જમશેદજીએ તે વખતના પારસી પંચાતએતના સેક્રેટરી મી. પેત્તનજી માનેકજી મારફતે સને ૧૮૫૨ માં ખરીદ્યું હતું.

હંમેને હોકમ કરા તે વખતે હંમેએ તંમેને તુરત એ ઘેર ખાલી કરી આપવું.” તા. ૮ મી માર્ચ ૧૮૫૪^૧ ને દીને એ મોઘેદો ણીએ પત્ર લખી આપી કબુલ થાય છે કે “તે જગો ઉપર બંદાં શુધી તંમારો હોકમ હોએ તાંહા શુધી હંમે રહીજીએ શહી અને જેવારે તંમે હોકમ કરો તેવારે હંમેએ વગર હુરખત કરવે એ ઘેરમોથી નીકલી જવું શહી.”

તા. ૨૮ મી આગસ્ટ ૧૮૫૫^૨ ને દીને કાવશજી બંગીર એક પત્ર લખી જણાવે છે કે “બેશતી શેઠ ખરશેદજી કાવશજી

૬. ધર્મશાલાની જગ્યા- બનાંજીનાંએ દુગરવારી પંનચાતને અશનક આંધરાં ને દુગરવારી તરીકે એલ- પાંગરાને કીળે બખશેશ કીધી છે એનું નાંમ પંનચાતની ખવાની બાબદ. દુગરવારી કેવાએએ એને બદલે તમે શરવે શાએબોની મરજી એએ તો શેઠ ખરશેદજી કાવશજી બનાંજીની દુગરવારીનું નાંમ આપવું કાંએએ તે મરનારનું નાંમ કાએમ રીએ.” એ ઉપર ત્રણ શાહેબોની સહી છે “કે એમાં કરી હરકત નથી હમે બેતા.”

તા. ૩ જી ડીસેમબર ૧૮૫૫^૩ ને દીને પોતાના છેકરા ભાઇ ખરશેદજીની છેકરી જીવનબાઇ તે હોમજીભાઇ દાદીશેઠનાં ધણીઆ-

૭. ઇરાંન ખાતે ૧૦૦ ણીનાં ઉથમણાંમાં સર જમશેદજીએ બહેર કરેલી છેકરીએને પરણાવી આપ- બક્ષેશની નોંધ છે. તેમાં તેવણ જણાવે છે કે “ઇરાંન વાની સર જમશેદજીની ખાતે વશનાંરા લાચાર જરતોશતીઓની આશરે ૧૦૦) માંગણી. છેકરીઓ પરજીઆ વગર રહેલી છે હેવું ભાઇ માંણેકજી લીમજી હાટડીઆનાં શ્રી ઇરાંનથી આવેલા તારીખ ૧ લી જુન ૧૮૫૫ ની તેરીખનાં કાગજ ઉપરથી માહુમ પડેચ અને તે દર એકને પરજીવવા પછવાડે

(૧) એ. ૧૮, બા. ૩૩, પા. ૪૧.

(૨) એ પત્ર તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૮૫૫ નાં સ. નં. ૧૬ અને તે પછીનાં સ. નં. ૧૭ ની વચમાં છુટો વલગાવેલો છે (સ. કા. ૧.)

(૩) એ. ૧૮, બા. ૪૭, પા. ૪૬.

રૂ. ૪૦) થી રૂ. ૫૦) શુધીનો ખરચ થાશે હેતુ લખે છે તે શરવે ખરચ હંમે એ બેહેશતન બાઈનાં શવાબને વાશતે કરીને પરણાવી આપશું.” એ ઉપાંત રૂ. ૧,૫૦૦) ની બીજી રકમ ધર્મ ખાતે આપવાનું જાહેર કરે છે.

એ બાબદનાં સંબંધમાં તાં ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૫૫^૧ ને દીને જમશેદજી જીજીભાઈની તરફથી ખરશેદજી જમશેદજી, માનેકજી નશરવાંનજી (પીટીટ) તથા મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડે ઉપર પત્ર લખે છે તેમાં ઉપલી બાબદ જણાવી વધુ લખે છે કે “ તે છોકરીઓને તે તરફનાં મુશક્કમાનો હરેક તરાંહનો ફરેખ આપી વટલાવી લઈ જવાનાં ઉપાયે કરેચ અને હેતુ તોફાંન તરંણુ વાર લાઈ માંબુકજીનાં પોતાનાં જોવામાં આવેઈ હતું.....એ શા છોકરીઓનાં શ્રી ઇરાંન ખાતે લગન કરી આપવાનાં કારંણુશર હંમે તંમેને તશદી આપીએચ કે એ નેક કાંમ શરંનજામ પોહોચાડવાને વાશતે તંમેએ આગલ રહીને તશદી લેધને શ્રી ઇરાંનની અંનજીમનનાં ૧૨) અધીકારીઓ તથા લાઈ માંબુકજી લીમજી હાટડીઆ જિપર લખવું કે હાલ તરત દશ છોકરીઓનાં લગન હંમારે નાંમથી કરી આપવાં અને તે કારંણુશર એવંણુ જેટલો ખરચ કરવાને લખેઉચ તેટલો ખરચ કરીને તેહેનો આંકડો તથા કોંણુ કોંણી છોકરીઓ પરણાવી આપેચ તેવોનાં ખાવંદોનાં નાંમની ટીપ વીગતવારે મંગારવી અને તે વીગત આવેઆ પછે બાકીની બીજી છોકરીઓને પરણાવી આપવાનાં કારંણુશર હંમે ફરીને તંમેને તશદી આપશું.”

તાં ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૬^૨ નાં સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે દર વરસે મે મહીનામાં પાણીની તંગીને લીધે બેરાંઓને દુર ૮. પાણીની તંગીને વેર પાંણી લેવા જવું પડતું હતું. તે કાજે “ બધરાંઓની સખે બહાર પાંણી ભરવા બખરદારી કરવા શાફ પંનચાએતથી માંબુશ ” રાખવામાં નતાં બરાંઓ માટે વકેદારી આવતો. આ-૧૮૫૬ નાં સાલમાં પાંણીની વધુ તંગી હોવાને લીધે “ ચોરતો તથા મરદો પવંનચકીનાં તથા બીજા બાહેરનાં કુવા ઉપર પાંણી ભરવા જાએચ તેવોની બખરદારી કરવા શાફ

(૧) ચો. ૧૮, બા. ૪૮, પા. ૪૯.

(૨) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૯.

માંજુશો રાખવાની ગણીજ નર છે.” એ શબ્દે તાં ૧ લી માર્ચ ૧૮૫૬ થી માણસ ૧ પવનચક્રીના કુવાઓ ઉપર તથા માણસ ૧ બહારકેટના કુવા ઉપર રાખવાને ઠેઠાવ થયો. કાવશલ જાંગીરે શેરો કર્યો કે “ પંન તે માનશે પોતાની ચાકરી બળવે છે કે નહ તે બાબેની ચાકરી કરવાને મીં ફારજેતને કેવું બેઠ્યે કે તપાશ લેતો રીએ.” તાં ૧૮ રી માર્ચ ૧૮૫૬ નાં સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે કાવશલ જાંગીરની સુચનાં મુજબ મીં ફારજેટને લખવામાં આવ્યું. તેનાં સંબંધમાં મીં ફારજેટ તાં ૧૪ માર્ચ ૧૮૫૬ ને દીને ખરશેદલ જમશેદલ પાસે આવ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે “ તમારાં માંજુશો કરતાં પોલીશનાં શીપાઇઓ તથા હું પોતે એ બાબેની વધારે ખબરદારી રાખશ.....વારે ઘડીએ એ બાબદની હું પોતે તજવીજ કરશ વાશતે તમારી તરફથી ખબરદારી કરવાને માંજુશો રાખવાની કાંઈ અગત નથી.” તે ઉપરથી ખરશેદલ જમશેદલએ પારશી માણસોને રજા આપીઆતું જણાયાથી ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૫૬ થી તેઓને રજા આપવામાં આવી હતી.

તાં ૧૮ માર્ચ મી ૧૮૫૬ નાં સરકયુલર પરથી દીસે છે કે “વાટર શપલાઇ કમીટીનાં અધીકારીઓ મંધેથી મેજર કડકશાંક
૬. વાટર સપલાઇ ઇજનેરે પંનચાએતની હુંગરવાડી મંધેનાં કુવાઓ રધએતને
કમીટીની પાંણીનાં સંબંધ- પાંણી ભરવા દેવા શાડું પોતાનાં શવાધીનમાં મલવાની
માં પંચાએતનાં અધીકારી- ભલાંમણુ” કીધી હતી. હુંગરવાડી ઉપર ચાર કુવાઓ
ઓને અરજ. હતા તે ઉપરથી સેકરેટરીએ શીફારશ કીધી હતી કે

“ હોકમ હોએ તો હુંગરવાડીની ધરમશરાહનાં માંજુશોને તથા પારશીઓનાં બધરાંઓને શાડું પાંણી ભરવાને એ ધરમશરાહની શાંમણેનો મોહોટો કુઓ ૧) આપણા શવાધીનમાં રાખીને બાકીનાં ૩) કુઆ—તે મંધે તલાવને માથેનો ૧) તથા બાબરીએનટનો ૧) અને વાડીઆલ શેઠ બહમનલ હોરમજલવાલા નવા હુંગર ઉપરનો કુઓ ૧) મલી—એ કુઆ ૩) એ કમીટીનાં

(૧) એ તે વખતનો પોલીસ કમીશનર હતો.

(૨) સ. કા. ૧, સ. નં. ૧૪.

(૩) સ. કા. ૧, સં. નં. ૧૪.

હવાલામાં આપીએ.” ઉપર પ્રમાણે બીજે વરસે^૧ પણ એ કુવાઓની માંગણી થઈ હતી અને તે કમીટીનાં હવાલામાં આપવામાં આવ્યા હતા.^૨

તા. ૧૨ મી મે ૧૮૫૬ ને દીને પુનેવાલા શેઠ પેસ્તનજી સોરાબજીએ પંચાએતના સાહેબો પર પત્ર લખી રૂ. ૧૫,૦૦૦) ની ૧૦. પુનેવાલા પેસ્તનજી ૫ ટકાની જમીનગીરી સંપૂર્ણ કરી કે તેનું વ્યાજ પુના સોરાબજીનાં ધર્મખાતાંની ખાતે તેઓએ નેમેલા કારોબારીઓ પર કેટલાંક ધરમ-ખાબદ. ખાતાં માટે મોકલવામાં આવે. ત્યાર બાદ એઓએ રૂ. ૨,૫૦૦) તથા રૂ. ૧,૫૦૦) ની જમીનગીરીઓ એજ ખાતાંમાં મોકલી હતી. પાછલથી તા. ૧૫ મી અકતોબર ૧૮૫૮ ના પત્ર સાથે તેઓએ રૂ. ૨૫,૫૦૦) ની ૪ ટકાની સરકારી જમીનગીરી મોકલી, આગલી ૫ ટકાની જમીનગીરી પાછી લીધી. એ રૂ. ૨૫,૫૦૦) નું વ્યાજ

(૧) તા. ૫-૫-૧૮૫૭ નો સ. નં. ૨૦, સ. ફા. ૧.

(૨) ઉપર જણાવેલા ૪ કુવાઓ નીચે મુજબ હતા:—૧. ધર્મશાહાની બાજુમાં, જે હજુર પણ છે. ૨. ધર્મશાહાની બાજુમાં એક તલાવ હતું તે તલાવમાં ધર્મશાહાની બાજુએ કાશ સાથનાં થાણાં સાથે એક કુઓ હતો. એ તલાવ ધમપુવમેન્ટ તરફ જે જગ્યા લીધી તેમાં તે હયુઝ શેડનાં રસ્તામાં આવ્યાથી ધમપુવમેન્ટ તરફ પુરી નાખ્યો છે. ૩. ત્રીજો કુવો પારસી પંચાએતની આગલા વખતની જગ્યા અને પડોશી વાછાગાંધીની દરેદમેદરની જગ્યા વચ્ચે બંનેના સામાન્ય ઉપયોગ માટેનો હતો. આ કુવો હજુર વાછાગાંધીની દરેદમેદરના કમખાજિન્ડમાં છે. તેના બિપ્પોગનો દક એ દરેદમેદરને અને પારસી પંચાએતને સામાન્ય હતાં. એ કુવા માટેનો “બાબરીએન્ટ” શબ્દ સહગજ પડતો નથી. ૪. ચોથો કુવો આગલી જુની રાંતો સુકચાની બંગલી જેમાં હાલમાં આપણા ઇરાની કામદારો રહે છે તેની પરોશમાં હતો. અહીંની આપણી જગ્યાને ખીત્રી નવાં મકાનો બાંધ્યાં તેમાં વચમાં એ કુવો આવ્યાથી તે પુરી નાખવામાં આવ્યો. એક ૫ મો પચ મોટો કુવો પારસી પંચાએતનો હતો જે બાબુલનાથ વાલાઓને અરસ પરસના હકના બદલામાં જગ્યા આપવામાં આવી તેમાં તે ગયો છે. તે હાલમાં પણ બાબુલનાથ ઉપર જવાના હાલના રસ્તા ઉપર છે. ઉપર જણાવેલા કુવાઓમાંથી ધર્મશાહાની બાજુનો કુવો જે હાલમાં પણ છે, તેમાંથી બ્યારે ચુંબધમાં નવ નહીં હતા ત્યારે ખેતવાડીના લતાના અને બીજી ગમના લોકો પાણી ભરી લઈ જતાં હતાં. આ હકીકત ડુંગરવડીના હાલના મોબેદ બાઇ રસ્તમજી બેજનજી રાનજી, જેવણનો સંબધ આ ખાતાં સાથે ૪૬) વરસનો છે, તેવણની અને કેટલીક હદે મારી બજુ પ્રમાણે આપી છે.

પંચાએતનો અર્થ બાદ જતાં એઓએ નેમિત્તા કારોબારીઓ પર મોકલવાનું જણાવ્યું, તેમાં ત્રણ એવજીના કુતુંબના, અને બે બાહેરના કારોબારીઓ નેમવાનો એવજી બંદોબસ્ત કીધો. એ રકમનું વ્યાજ એવજી જણાવેલાં ચોક્કસ ખાતાંઓમાં વાપરવા જણાવ્યું. તે એ કે પુના ખાતે ગહંબારો કરવા, ત્યાં નશેશાલારને પગાર આપવો, ત્યાં સગડી આગલ એક માણસ રાખવો, એવજી બંધાવેલી ધરમશાલાને રીપેર કરવી તથા એવજીની અહમદનગર ખાતે બંધાયેલી ધરમશાલાને રીપેર કરવી. એ રકમ તા. ૩ જી નવેમ્બર ૧૮૫૮ ના પત્રમાં ત્રસ્ટીઓએ કબુલ રાખી હતી. ત્યારબાદ બીજી રકમો એજ ખાતે એવજી તથા એવજીના વારસોએ આપી છે.^૧

તા. ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૭^૨ ને દીને વાડીઆજી નવરોજીએ “શરીરમાં કંમશકતી તથા જઘડી થાએઆનાં શબ્દથી”

૧૧. નવરોજી વાડી- ત્રસ્ટી તરીકેનું રાજનામું આપ્યું. તે ઉપરથી તા. ૨જી આતું રાજનામું. માર્ચ ૧૮૫૭ નાં સરકયુલર નં. ૧૨ માં બમનજી જીજીલાઈની નેમણુંક કરવામાં આવી. તા. ૧૩ મી અકતોબર ૧૮૫૮ નાં રૂશતમજી જમશેદજી જોગા પત્રથી બમનજી જીજીલાઈએ પોતાની નેમણુંક કબુલ રાખી.

તા. ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૮૫૭^૪ નાં સરકયુલર ઉપરથી દીસે છે કે એ અરસામાં ચોપાડીની ધરમશાલા ઉપર દેખરેખ રાખવા એક

૧૨. ચોપાડીની પાર- કમીટી નેમવામાં આવી હતી. તે વખતે ત્યાં ૫૧ માંજીસો ખવાલી ધરમશાલાનાં સં- હતાં. એક મેરબાઈ નામની વીધવા, જેણી હુંગરવાડીની બંધમાં કમીટી. ધરમશાલામાં રહેતી હતી, તેણીએ ધરમશાલાની કમીટીના સાહેબોને તા. ૧૩ મી આગસ્ટ ૧૮૫૮ ને દીને

(૧) એ બાબે જુઓ ૧૮૫૮ નો સરકયુલર નં. ૪૩. જુઓ “કેટલાંક ફરિયાદો તથા મીલકતો સંબંધી નાના ફરિયાદોને”ની ચોપડીની નકલ નં. VI. આ બાબતનું ખાતું પારસી પંચાએતને દફતરે “મરહુમ ખાનગલાદુર શેઠ પેરનજી સોરાબજી પુનેવાલ:એ કીધેલું ધરમખાતું” નં. ૩૯૬ એવે નામે છે. જુઓ છેલ્લો જાણકારો અને ૧૮૨૬ નો ચોપડો, પા. ૧૯૧.

(૨) સ. ફા. ૧, તા. ૨-૩-૧૮૫૭ નો સ. નં. ૧૨.

(૩) લોકલ કાગળોની કાપલ નં. ૬, ૧૮૫૬-૬૧.

(૪) સ. ફા. ૧, સ. નં. ૨.

ધર્મશાલામાં ગયા હતા ત્યારે, મોહડે મોહડું અરજ કીધી કે તેણીને એક ખેશી તેણીનાં રૂ. ૩૦ અને તેણીનાં તાંબાનાં વાસણ ૪૫ તેણીને આપતો નથી. તે ધણીને પંચાએતે કેહેવાડતાં તેણે ના પાડ્યું કે તેણીનાં ખાવંદનાં પાલક તરીકે તેને પોતાનાં છોકરાને કરી આપ્યો છે. માટે પંચાએતને વચ્ચે પડવાની કશી જરૂર નથી. તે ઉપરથી તાં ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮ ની મીટીંગમાં ઠેડવવામાં આબુ' કે 'કેહવાડવૂ' કે એ બચારી ગરીબ ડોશીનુ જે કાંઈ છે તે તેહેને હવાલે કરે અંને નહી કરશે તો એ મેહેરબાઇ તમારી ઉપર ફરીઆદી મંનડાવશે."

આ અરસામાં પંચાએતના સેક્રેટરી તરીકે એક આધેધારની પેહલવેહલી નેમણુંક થાઇ હતી. એવી પેહલી નેમણુંક મીં પેસ્તનળ

૧૩. પંચાએતના પે- માનેકળની હતી, જેવણ સર જમશેદળ જીજીભાઇ હલા સેક્રેટરી.

પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના તેમજ પંચાએતના સેક્રેટરી સને ૧૮૪૯ માં નેમાયા હતા. સર્વ સરકયુલરે તેવણની સહીથી થાતાં. તેવણે ૯ વરસ કામ કર્યું અને તાં ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૫૮ ને દીને હક થાયા હતા. તે બાબે તાં ૨૭ જુલાઇ ૧૮૫૮ ની તેરીખનાં સરકયુલરમાં નોંધ લેવાને ઠેડવ્યું હતું. તે નોંધની હકીકત તાં ૯ મી ઑગસ્ટ ૧૮૫૮ ની મીટીંગમાં નોંધવામાં આવી હતી. તેમાં લખ્યું છે કે "તેથી પંચાએતનાં ફનડનાં અધીકારી શાહેબો ગનાં દલગીર થએઆ છે. કાંએએ એવંને આપની પંચાએત ખાતાનુ તથા ગરગતુ મુકરદમાંઓનુ કાંમ પંચ વગર હાંશલે ચક્ષાવેઉ અંને તે ઉપરાંત આપનાં જરતોશનીઓનુ બહુ ઇછવા માટે પોતાનાં અંતકરંનથી તેવોને શારી શક્તાહ આપનામાં તથા તેવોનાં ઘરગતુ મુકરદમાં બાબે બંનધે પારગીઓને શંમજુરી ઉપર લાવજાને તથા તેવોને શુધો નેઆએ છાંડવા થકી શારી કોશેશ કીચી હતી. આએ શગલા શમબોને

(૧) ચો. ૨૩, બા. ૭, પે. બા. ૧૧, પા. ૫૩.

(૨) ચો. ૨૩, બા. ૬, પે. બા. ૧૨, પા. ૪૫.

લીધે એ મરનારની ઇઆદદાશત પંચાએતની નોંધ મધે લખી રાખવાને પંચાએતનાં અધીકારી શાહેઓએ ગટતું બંનેઉ છે.”^૧.

તા. ૨૪ મી જુન ૧૮૫૬ ને દીને મુબઈના શેરીફ મી. એચ. ઇ.

લીકે સર્વ કોમના આગેવાનોના એક રેકવીઝીશન ઉપરથી
૧૪. સર જમશેદજી તા.ઉત હોલમાં એક બહેર સભા બોલાવી હતી કે ત્યાં
સર જમશેદજી જીજીભાઈએ પોતાના બુધાપાને લીધે
કાઠબરો. બહેર જીંદગીથી ફરિગ થવાનું શરૂ કરીધું હતું તે

અવસરે તેવણુ તરફ માન ધરાવવા કાજે કાંઈ વીચાર કરવામાં આવે. લોર્ડ એલફ્રીનસ્ટનના પ્રમુખપણા હેકલ એ સભા મંત્રી હતી અને ત્યાં એવણુનું એક બાઉલું ઉલું કરવાનો ઠરાવ થયો હતો. આ બાઉલાંનાં ફંડમાં હીંદુસ્તાન ખાતે રૂ. ૪૬,૩૪૫) ભરાયા હતા (પા. પ્ર. I, પા. ૭૦૮ થી ૭૧૨). તા. ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૫૮^૨ નો રેમોગટનની કુ. વાલા મી. W. B. Tristramનો ખરશેદજી જમશેદજી જોગો પત્ર પંચાએતના દફતરે અસલ છે. એ પત્ર સાથે તેવણે સર જમશેદજીનાં પુતલાં માટે ઇંગ્લાંડમાં ભરાયલા ૨૮૦ પૌંડ, ૧૨ શીલીંગ ભરનારાઓનાં નામની ટીપ મોકલી આપી છે.

તા. ૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૫૮^૩ ની મીટીંગમાં એવો ઠરાવ કરવામાં

આવ્યો કે “ આજ દંનેથી જે ધંનીને નેઆત બાહેર
૧૫. ન્યાતમાર મેલે- મેલવો પડે તેહિનાવોને વાશતે કોટ મધે તથા બાહારકોટ
લાઓનાં નામ પારસી મો- કુલે જરથોશતીઓનાં મોહોલાઓમાં નશેશાઝાર ફેરવીને
હલ્લાઓમાં બહેર કરવાની બહેર કરવું કે ફૂલાંનાં ધંનીનું ઘેર નેઆત બાહેર
આબદ. મેલવામો આવેઉ છે.”

(૧) એવણુ પછી મી. નસરવાનજી બેહરામજી બીગ્ગ સેક્રેટરી હતા. તા. ૧૮ મી જુન ૧૮૫૮ નાં સરકયુવર ના. ૨૮ ઉપર અને તે પછીના એ સરકયુવરો ઉપર આપણે એવણુની સહી જોઈએ છીએ. પણ ત્યાં નામ હંકળ “ સેક્રેટરી ” શબ્દ જોતા નથી. ત્યાર પછી મેરવાનજી નવરોજીની સહી કોઈ પણ યોગ્ય (ડેઝીગનેશન) વગર આસરે ૧૦) વર્ષ સુધી બંધાઈ જાય. એ અરસા પછીના સરકયુવરનાં એવણે (મેરવાનજીએ) “ પંચા-એતનો મેહતો ” એમ સહી કાઢી છે. નસરવાનજીની “ સેક્રેટરી ” તરીકે પેહલી સહી સને ૧૮૬૮ માં જોઈએ છીએ. તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સાક્ષમાં એવણુની સેક્રેટરી તરીકે પેહલવેહલી નેમણુંક થાઈ હતી.

(૨) લોકલ આવેશ્વં કાગળોની ફાઈલ નં. ૬, ૧૮૫૬-૬૧.

(૩) એ. ૨૩, પા. ૭, પે. બા. ૧૫, પા. ૫૫.

XIII.

પેહલા સર જમશેદજી જીજીભાઈનું મરણ.

નામદાર પેહલા સર જમશેદજીના મરણ બાબે આપણે દફતરે નીચલી હકીકત વાંચ્યે છીએ^૧: “ શ્રી મુન્નમબઈની પારશીની પેહલા સર જમશેદજી પંચાએતનાં તથા પારશીની કોમનાં વડા અકાબર જીજીભાઈનું મરણ. મરહુમ બુજરોગ શર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટ આએ ફાંની દુનીઆમાંથી પોતાનો અશબાબ ઉઠાવીને રોજ ૨૨ મો માહા ૭ મો શેહેનશાહી શને ૧૨૨૮ ઇઅજ્જેજરી તા. ૧૪ મી આપરેલ શને ૧૮૫૬ ને દને રાતનાં કલાક ૨) વાગે બેહેશતનશીન થાએઆ તે દુખ ભરેલાં મરણુની નોધ પારશીની અંનજુમનનાં દફતરોમો નોધવાને કીજે શેઠ કાવશજી બાંહાંગીરજીએ એક કાગલ અંનજુમનની શેવામો વાંચવા શાઝ તા. ૭ મી મેએ શને ૧૮૫૬ ની તેરીએ એક ચીઠી લખીને પંચાએતનાં શાહેબોને લલાંમણુ કીધી હતી. તે વીશે તા. ૯ મી મેએનાં શરફીઉલ્લર ઉપર શરવે શાહેબોએ હેકમ કરેઆ પરમાણુ તા. ૧૦ મી મેએ છપાવી બહેર કરીને અંનજુમનનાં શરવે શાહેબોને ખબર આપેઆ મુજબ બેહેશતનશીન શર જમશેદજી જીજીભાઈ બારોનેટનાં બાહરકોટનાં એલાહી બાગમો રોજ ૨૦ મો માહા ૮ મો શેહેનશાહી શને ૧૨૨૮ ઇઅજ્જેજરી તા. ૧૨મી મેએ શને ૧૮૫૬ અંગરેજીને વાર ગરેઉને દને પાછલા પોહોરનાં ૫) કલાકને અંમલે શરવે અંનજુમન મલી હતી.” એ સભામાં હાજર થયલા આશરે ૮૭ આગેવાન શાહેબોનાં નામો આપવામાં આવ્યાં છે. તે પત્રી લખે છે કે “ અને એ શીવાએ પારશીની કોમનાં બીજા તમામ શેઠીઆવો તથા બેહુધ જરથોશતીઓ એ વેલાએ હાજર થાએઆ હતા. ઠેડવેલે વળતે શેઠ કાવશજી બાંહાંગીરજીએકાગજ વાંચી શંભલાવેઉ,” જેમાં મરહુમનાં સર્વ ફાં કામોની યાદ કરી તેવણુનાં મરણુની દલગીરી ભરી નોંધ લીધી હતી. એ ઠરાવવાલા પત્રની હેઠ નીચલી નોંધ જોઈએ છીએ કે જે નોંધની હેઠળ પંચાએતના ૪) શાહેબોએ પોતાની સહી કરી છે.^૨

(૧) ચો. ૨૪, બા. ૫, પા. ૧૯.

(૨) ચો. ૨૪, બા. ૫, પા. ૨૨.

“ બીજું ઉપર લખેલો પત્ર શમશત અનંતમનનાં શાહેબોની હબ્બરમો વાંચી શંભલાવેઓ તેહને શરવે શાહેબોએ એક મતથી ષાહલ રાખેઓ તથા એક મતથી ઠેકાવ કીધો કે એ નાંમદાર બુજેરગ ઉમરાવ શર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટનાં કુટુંબખને હાવે શમે જે દલગીરી ઉપજીય તે મધે શામેલ થાઈને અનંતમનને નાંમે પંન્યાએતનાં અકાબર શાહેબોએ એક દલાશાનો પત્ર એ શખી ઉમરાવનાં શાહેબજદાઓ જોગનો લખવો. આએ ઠેકાવ સુજખ તા. ૧૪ મી મેએ ૧૮૫૬ ની તેરીએ એક પત્ર એ મરહુમ ઉમરાવનાં શાહેબજદાવો ઉપર લખી મોકલેઓ હતો તે પત્ર તથા તેહનાં જવાબમાં એવોનો તા. ૨૬ મી મેએનો આવેલો જવાબ પંન્યાએતનાં અકાબર શાહેબોની તરફથી તા. ૩૦ મી મેએ ૧૮૫૬ ની તેરીખનાં સુમખઈનાં જામે જમશેદનાં તથા બીજાં પત્રો મધે છપાવી પરગટ કરેઓ તે પત્રોની નકલો હેઠલ લખી છે.”

ઉપલા ઠેકાવ પ્રમાણે સર જમશેદજીનાં ત્રણ સાહેબજદાઓ ઉપર પંન્યાએતના ૧૦ સાહેબોએ સહી કરી તા. ૧૪ મી મે ૧૮૫૬ ને દીને મોકલ્યો હતો તે પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો :

“ નેકનાંમ શર ખરશેદજી જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટ

નેકનાંમ શેઠ રૂશતમજી જમશેદજી જીજીભાઈ

નેકનાંમ શેઠ શોહોરાખજી જમશેદજી જીજીભાઈ

શાહેબો,

તમારા નેકનાંમ મુરખીજી તથા આપડી કોમનાં વડા અકાબર મરહુમ બુજેરગ શર જમશેદજી જીજીભાઈ બેરોનેટ આએ ફાંની દુનીઆંથી પોતાનો અશખાખ ઉઠાવીને રોજ ૨૨ મો માહા ૭ મો તથા માહા ૮ મો કદમી શને ૧૨૨૮ ઇઅજ્જેજરી તારીખ ૧૪ મી એપરેલ શને ૧૮૫૬ ઇશવીને દને બેહેશતનશીન થાએઆ તે દુખ ભરેલાં મરજીથી જેમ તમારા મુરખીજીનાં બોહોલાં કુતંબને ભારે દલગીરી તથા ગમગીની ઉતપન થાઈ છે તેજ ખીશાલે પારશીની પંન્યાએત તથા આપણાં આખા ફીરકને ભારે શંતાપ ઉપજીઓ છે એ દલગીરી જાહેરમો જણાવવા ને તે વીશેની નોંધ પંન્યાએતનાં દફતરમો કરવાને કીજે ચાલતા મહીનાની તારીખ ૧૨ મી અને ભરેશપતવારને દીને પાછલા

પોંદોરનાં પાા કલાકને અંમલે તમારા મરહુમ મુરખીજનાં એલાહીબાગ મંધે પંનચાએતની તરફથી આપણી અનનુમન બોલાવામો આવી હતી અને આએ લાએકીવાલા ધરમાતુ' અને બેહદ શારા ગુંણ ધરાવનાંર ઉમરાવનાં મરંણથી પારશીનાં શંગલા પ્રીરકાને જે ભારે નુકશાન થાઉ છે તે વીશે એ શભામાં પંનચાએતની તરફથી એક પતર વાંચેએ હતો અને તે પતરમો લખેલા શરવે બોલેબોલ કુલ જરથોશતીઓની જે અનનુમન ભેગી થાઈ હતી તેઓએ કબુલ રાખેએ છે અને શરવે જણાવેએ એકમતથી એ કાગજ પશાર કીધુ' છે તેની નકલ તમો શાહેબોને વાકેફ થાવા શાફ' આએ પતર શાથે મોકલી છે.

“ એ પતર અનનુમનની શાંમણે જણવેઆ પરમાંણે પારશી પંનચાએતનાં દફતરમો નોંધેઆમો આવશે અને તેની નકલ તમો શાહેબો ઉપર મોકલતી વેલાએ હમો તમો શાહેબોને જણાવાની રજા લેજીએચ કે તમારાં મુરખીજ શાહેબનાં ગુજરેઆથી તમારા કુટુંબમને જે ભારે દુખ ઉતપન થાએઉ છે તેમો હમો શામેલ છેઇએ. તમો શાહેબોને શારી પંદે રોશન છે કે પરવરદેગારનાં હોકમ આગલ આપણુ આદમીઓનુ' કશુ' ચલણુ નથી. લલાવોને પરમેશવર પોતાની શોડે તેર છે અને જેવો તમારા મુરખીજ જેવા નેકનાંમ હોએ તેઓને બેહશતમાં આરાંમ છે. એટલાજ ઉપરથી જેમ તમોને શતોશ થાતો હશે તેમ હમોને તથા આખા પારશીનાં પ્રીરકાને દીલાશે છે અને એ બાબદશર લખાંણથી લખવાને હમો દરૂથત ધારતા નથી કાંએજે જેમ ઉપર જણાવેલા શોગ ભરેલાં મરંણથી તમોને ભારે દલગીરી થાઇચ તેજ મીશાલોનુ' દુખ પારશી પંનચાએત તથા આખા પ્રીરકાનેબી ઉતપન થાએઉ છે તે વીશે તમો શાહેબોને અનખંણુ' નથી.

“ શ્રી મુમબઈની તારીખ ૧૪ મી મેએ શને ૧૮૫૯ ઇશવી રાજ ૨૨ મો માહ ૮ મો શેહનશાહી તથા માહ ૯ મો કદમી શને ૧૨૨૮ ઇઅજદેજરદી.

શાહેબો

હમો છઇએ તમારા નમનતાઇમરેલા શેવકો

(શહી) લાં વા. નવરોજજી જમશેદજી.

લાં શેવક બહમનજી હોરમજીનો શલાંમ વાંચજો.

લાં વાડીઆ ખરશેદજી રૂશતમજી બંદગી વાંચવી.

લાં શેવક માંછેકલ નોશરવાંનજ દા. શેવકના. માં. નો શલાંમ વાંચજો.
કાવશજી બં'ગીર

લાં શેવક ખરશેદજી ફરદુ'નજીની બં'દગી કબુલ ફરમાવજો.

લાં શેવક ડોશાભાઈ શોરાબજીની બં'દગી વાંચજો.

લાં શેવક ફરાંમજી બમં'નજીની દુવા બં'દગી કબુલ
કરવી.

લાં શેવક બમં'નજી જીજીભાઈની દુવા વાંચજો.

લાં શેવક હીરજીભાઈ હોરમજી શેઠનાંનો શલાંમ વાંચજો."

તેનો જવાબ એ ત્રણે ભાણેએ તાં ૨૬ મી મે ૧૮૫૬^૧ ને દીને
નીચે પ્રમાણે ઉપલા સાહેબોને આપ્યો.

" શાહેબો,

તહમારો પતર ૧) રોજ ૨૨ મો માહા ૮ મો શેહેનશાહી માહા ૬ મો
કદમી શને ૧૨૨૮ ઇઅબ્દેજરદીની તેરીખનો તહમારી તથા કુલ અનજીમનની
તરફથી લખેલો હુમોને પોહોતો તે વાંચી તહમો શરવે શાહેબોનાં હુમો ભારે
ઉપકારી થાએઆ છેઇએ.

" તહમો શાહેબોએ હમારા માનવનતા મુરબીજી શાહેબનાં આએ નાપા-
એદાર દુનીઆમાંથી પોતાનો અશખાબ ઉઠાવી જવા ઉપરથી જે દલગીરી
જણાવી તે શાથે હાવા બનાવથી હમારા શર તાજનાં કુટુંબખમાં જે ભારે દુખ
તથા ગમગીની ઉતપન થાઇ છે તે મધે તહમો દુર અંદેશ શાહેબો શરીક
થાઇને તે વીશેની એક ઇઆદદશત અનજીમનનાં દફતરોમો નોંધવાને કીજે
હમારા નેકનાંમ મુરબીજીનાં એલાહીઆગમાં રોજ ૨૦ મો માહા ૮ મો
શેહેનશાહી દંને શમા ભરીને શરવે ખાશે. આંમની હજુર શેઠ કાવશજી
બં'હાંગીરજી રેડીમંલીએ એક પતર વાંચી શંભલાવેઓ—અને કુલ અનજી-
મનનાં શાહેબોએ તે એક મતથી બાહાલ રાખેઓ—તેહની એક નકલ તહમારા
પતર શાથે હમારી ઉપર મોકલી તે પોહતી છે. હમારા ખુબરગવાર શરતાજના
આએ શેપનજી શરામાંથી કુચ કરી જવાથી હુમોને તથા હમારા કુટુંબને જે
કારી જખમ થાએઓ છે તે વીશે તહમોએ તથા અનજીમનનાં શાહેબોએ

પોતાનું હુખ બહાર કરીને હમારા ગમમાં શામેલ થાયેઆ તેથી હમારા દીકે પુર દરદને કાંઈએક શનતોશ ઉપજેઓ છે.

“હવે તહમારા પતરનાં જવાબમાં તહમો શાહેબોને એલતેમાશ કરવામાં આવેચ કે હમારી તરફથી આપડા ફરકાનાં કુલ જરતોશતીઓનો ઉપકાર માંનીને એટલુંજ ઇજહાર કરજો કે હાવા વખતમાં હમારી ખશતે દીલીમાં જે એક મતથી તેવંણ તહમો શાહેબો મલતા શામેલ થાયેઆ તેથી હમો તેવંણનાં આભારી થાયેઆ છઇએ અને તહમો શાહેબોએ જે તજદી લઇને અતબુમન લેગી કરી તહમારા વીચારો હમારા મુરબીજી શાહેબની શાંનમાં ઇજહાર કરેઆ તેથી હમો તહમારા ભારે ઉપકારી થાયેઆ છઇએ એજ વીનનતી—શજ જથો માહા ૬ મો શેહનશાહી માહા ૧૦ મો કદમી શને ૧૨૨૮ ઇઅજ્જેજરદી તારીખ ૨૬ મી મેએ શને ૧૮૫૬ અંગરેજી.

હમો છઇએ

શાહેબો,

તહમારા નમનતાઇ ભરેલા શેવકે,

(શહી) ખરશેદજી જંમશેદજી જીજાબ

રૂશતમજી જંમશેદજી

શોરાબજી જંમશેદજી.”

વધારો. (ક)

મુંબઈની આગલાં વરસોની પારસી વસ્તી.

પારસીઓની સંખ્યા મુંબઈ શહેરમાં કેમ વધતી ગઈ તેની કેહક હકીકત જુદાં જુદાં પુસ્તકોને આધારે અત્રે આપું છું.

૧. મી० એકર્વડસ મી० એડર્વડસ પ્રમાણે ૧૮ મી સદીની સેવટે અને ૧૬ પ્રમાણે ઇ. સ. ૧૭૮૦ માં. મીની શરૂઆતમાં પારસી વસ્તી નીચે પ્રમાણે હતી :—

ઇ. સ. ૧૭૮૦..... ૩૦૦૦^૧

” ” ૧૮૧૧..... ૧૦૦૦૦^૩

મીસીસ ગ્રેહામ (Maria Graham) નામની બાબુ પેતાના પુસ્તકમાં

(૧) The Gazetteer of Bombay City and Island, Vol. I., (1909), p. 104.

(૨) એ વસ્તીના નર નારીના આંકડા નીચે પ્રમાણે છે : મરદો ૧૫૮૩, ઓરતો ૧૩૦૮, છોકરાં ૧૮૬. કુલે ૩૦૮૭.

(૩) ઇ. સ. ૧૭૯૦ નો ગુજરાતનો દુકાલ, જે “ સુડતાલાના દુકાલ ” તરીકે જણાયેલો છે, સમય કે તે સંવત ૧૮૪૭ ના વરસમાં પડ્યો હતો, તે દુકાલ દરમ્યાન પારસીની વસ્તી અત્રે ધણી વધી હતી.

(૪) Journal of a Residence in India by Maria Graham (1812) p. 4. આ બાઈના લખવા પ્રમાણે તે વખતે પારસીઓ બતલર તરીકે પણ નોંધી કરતા હતા (પા. ૨૬). એ બાઈ પારસીઓને લગતી દસ્તુર મુલ્કાં કીરોહથી સંભલેલી કેટલીક હકીકત આપે છે (પા. ૩૬ થી ૪૫). એણીના વર્ણનમાં મુલ્કાં કીરોહને મોહરેલી સંભલેલી હકીકતમાં નીચેથી ફકરા આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે કે જેમાં મુલ્કાં કીરોહે જરોસ્ત્ર નામના એ પુરોહો થઈ ગયેલા જણાવ્યા છે. તેણી લખે છે કે—(પા. ૩૭) : “ It appears that there have been two legislators of the name of Zoroaster, one of whom lived in times of such remote antiquity, that no dependance can be placed on the traditions concerning him. The last flourished as late as the reign of Darius, the son of Cambyses. He appears to have reformed the religion of his country, which there is reason to think was till that time the same with that of India, to have built the first fire (? fire) Temples, and to have written the books of Guebre laws of which only some fragments remain.” આ બાઈ પારસી પંચાયત માટે નીચે પ્રમાણે લખે છે (પા. ૪૧). “ They are governed by their own *panchait*, or village council. The word *panchait* literally means a council of five, but that of the Guebres in Bombay consists of thirteen of the principal merchants of the sect; these were chosen originally by the people, confirmed by the Government and have continued hereditary. This little council decides all questions of property, subject, however, to an appeal to the recorder's court; but an appeal seldom happens, as the *panchait* is jealous of its authority, and is consequently cautious in its decisions. It superintends all marriages and adoptions, and inquires into the state of every individual of the Community; its members would think themselves disgraced if any Parsee were to receive assistance from a person of different faith”.

તા. ૨૮ મી મે ૧૮૦૬ ને દીને મુંબઈથી પોતે લખેલાં
 ૨. મીસીસ બ્રેડામ. એક કાગજમાં મુંબઈની કુલે આશરે ૨) લાખની
 ઇ. સ. ૧૮૦૬. વસ્તીમાં પારસીઓની વસ્તી ૬,૦૦૦ થી ૮,૦૦૦
 જણાવે છે.

રાયલ એસીઆટીક સોસાયટીની અતરેની શાખા જેની પેહલ્લી સ્થાપણા લીટરરી
 સોસાયટી (The Literary Society of Bombay) તરીકે
 ૩. સર જેમ્સ મેકીન- થાઇ હતી, તેની સ્થાપણાના અવસરે સર જેમ્સ મેકીનતોશે
 તોશની યાદી, ઇ. સ. ૧૮૧૧. જે લાખણ કથું હતું તે લાખણ સાથે છપાયેલી યાદી
 (Note on preliminary discourse) માં તા. ૨૮ મી
 ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ની યાદી તરીકે એ વખતે પારસીઓની વસ્તી નીચે પ્રમાણે
 કુલે ૧૦૦૪૨ આપી છે :^૧

૨૦ થી ૮૦ સુધીની ઉમ્મરના મરદો ૩,૬૪૪.

” ” ” સ્ત્રીઓ ૩,૩૩૩.

૨૦ વરસની ઉમ્મર સુધીના છોકરાઓ ૧,૭૬૯.

” ” ” સુધીની છોકરીઓ ૧,૨૬૬.

૧૦૦૪૨.

પારસી વસ્તીના સંબંધમાં સર જેમ્સ મેકીનતોશ નીચે પ્રમાણે લખે છે :

“ It must be observed that many of the Parsees come to Bombay in search of fortune after having reached the age of manhood, and return with a competency to their native countries. Some of them are men of greath wealth; many are in easy circumstances; and none are of the most indigent classes. From these circumstances the comparatively low rate of their mortality and the smaller number of their females be easily understood. The famine increased their mortality from ૩૧૧ in 18૦2 to ૫63 in 18૦4, an augmentation almost entirely to be attributed to deaths of the fugitive Parsees, who were attracted to Bombay by the well known charity of their opulent fellow-religionists.”^૨

(૧) Transactions of the Literary Society of Bombay, (1819),
 ૨ જ આટી (૧૮૭૭) નું પાનું XXIX.

(૨) Transactions of the Literary Society of Bombay, Vol. I, New Edition,
 p. XXIX.

સને ૧૮૦૧ થી ૧૮૦૮ સુધીના અરસામાં અત્રે પારસીઓના મરણની સંખ્યા આપણે નીચે પ્રમાણે જોઈએ છીએ:¹

મરદો. સ્ત્રીઓ. બચ્ચાંઓ. કુલે.

૧૮૦૧	૬૨	૪૦	૧૬૬	૨૬૮
૧૮૦૨	૧૦૦	૫૫	૧૫૬	૩૧૧
૧૮૦૩	૭૭	૯૨	૧૬૧	૩૩૦
૧૮૦૪	૧૪૫	૧૩૩	૨૮૫	૫૬૩
૧૮૦૫	૧૩૩	૧૨૦	૨૪૦	૪૯૩
૧૮૦૬	૧૦૦	૮૭	૧૩૨	૩૧૯
૧૮૦૭	૧૩૪	૧૧૮	૧૬૮	૪૨૦
૧૮૦૮	૧૭૧	૧૧૬	૨૨૦	૫૧૦

૧૮૧૩ ના સાલમાં કોટની વસ્તીની ગણતરી કરવામાં આવી હતી,
૪. ૧૮૧૩ માં કોટમાં ત્યારે ત્યાં કુલે વસ્તી ૧૦,૮૦૧ ની ગણતરી હતી, જેમાં પારસી વસ્તી. પારસીઓની વસ્તી ૫,૪૬૪ ની ગણતરી હતી.

મી૦ મીકલ પોતાના એક પુસ્તક² માં “Census of Bombay”
એવે નામના બાબમાં મુંબઈની વસ્તીની કેટલીક હકીકત
૫. મી૦ મીકલ પ્રમાણે આપે છે, તેમાં તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે. તે કહે છે કે
ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૫ માં. ઇ. ૧૬૬૭ માં મુંબઈની કુલે વસ્તી ૧૦,૦૦૦ માણસની હતી. ઇ. સ. ૧૭૧૬ માં તે ૧૬,૦૦૦ ની—કદાચ કોટ અને તાપુના થોડાક ભાગની—ગણતરી હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૫ ના સેનસમાં પારસીઓની વસ્તી ૧૩,૧૫૦ ની ગણતરી હતી.

૬. ૧૮૨૬ ની પારસી ૧૮૨૬ ના Census પ્રમાણે પારસીઓની મુંબઈમાં વસ્તીની ગણતરી.

જુદા જુદા ભાગોમાં નીચે પ્રમાણે વસ્તી હતી:—

કોટ	૬૩૪૩
કુંગરી	૧૭૬૪
ભાંયખલા	૯૮૩

(૧) અ.ગ.સોજ હવાલો, પાના XXXIV થી XXXVII.

(૨) The History of the Municipal Corporation of the City of Bombay, compiled by L. W. Michal (1902), p. 151.

મજગામ.....	૩૦૪
વાલકેશ્વર	૧૧૯
ગીરગામ	૧૦૭૪
માહીમ, વરલી, ચીચપો- ગલી, સીમ, વીગેરે...	૬૭ }
કેલાબા	૧૨૪

કુલે ૧૦૭૩૮

કેપ્ટન હૉલ ૧૮૩૨ ના સાલમાં પ્રગટ કરેલાં પોતાના
 ૭. કેપ્ટન હૉલ. ૪. પુસ્તકમાં ૧૮૧૨ ના સાલમાં પારસીઓની વસ્તી,
 સ. ૧૮૧૨. Parsees (worshippers of fire) એવે નામે ૧૩૧૫૬
 ની આપે છે.^૧

	સને ૧૮૧૬	કુલે વસ્તી	૧૩,૧૫૫
૮. ૪ સ. ૧૮૧૬ અને	૧૮૨૭	,,	૧૦,૭૩૮
તે પછીના આંકડા.	૧૮૪૬	,,	૧,૧૪,૬૬૮ (આ વરસનું સેન- સસ ભુલભરેલું ગણાય છે.)
	૧૮૬૪	,,	૪૯,૨૦૧
	૧૮૭૨	,,	૪૪,૦૯૧
	૧૮૮૧	,,	૪૮,૫૬૭
	૧૮૯૧	,,	૪૭,૪૫૮
	૧૯૦૧	,,	૪૬,૨૩૧
	૧૯૧૧	,,	૫૦,૬૩૧
	૧૯૨૧	,,	૫૨,૨૩૪ ^૨

(૧) Fragments of Voyages and Travels by Capt. Basil Hall, R. N., second Series, Vol. III, p. 42. આ લખનાર આ અરસાના પારસી પંચાએતના ત્રસ્ટી હોરમજી અમનજી વાડીયા માટે ત્રીસે પ્રમાણે લખે છે:

“ Hormajee Bomanjee, the chief of the deputation a Parsee of immense weath, and a man of the highest character both amongst the English and the Natives.” (ઉપલુખ પુસ્તક, વા. ૩, પા. ૫૩.)

(૨) ઉપલાં સામ્રાજીની વધુ વીગત માટે જુઓ પારસી પંચાએતના છપાયેલા નીચલા ચોપડાઓ: સંવત ૧૯૫૭ (૪. ૧૪૦૦-૦૧); સને ૧૯૧૨, અને સને ૧૯૨૨.

વધારો (ખ).

સને ૧૮૨૩ થી ૧૯૨૬ સુધીના પારસી પંચાંગોત્તરના
ત્રસ્ટી સાહેબોના નામની ટીપ.

નામ.	ત્રસ્ટીઓની મીટીંગ જેમાં નેમલુંક થઇ હોય યા બહાર થઇ હોય તેની તારીખ.	મરણ યા રાજનામાની તારીખ.
શેઠ હોરમસજી બમનજી વાડીઆ ...	૨૮-૧૧-૧૮૨૩	(મ.) તા. ૭-૩-૧૮૨૬
,, ફરાંમજી કાવશજી ...	૨૮-૧૧-૧૮૨૩	(મ.) તા. ૧૨-૨-૧૮૫૧
,, નવરોજી જમશેદજી વાડીઆ ...	૨૮-૧૧-૧૮૨૩	(રાજ.) તા. ૨૮-૨-૧૮૫૭
,, જમશેદજી જીજીભાઈ (પેહલા બેરોનેટ).	૨૮-૧૧-૧૮૨૩	(મ.) તા. ૧૪-૪-૧૮૫૬
,, બમનજી હોરમસજી વાડીઆ ...	૬-૩-૧૮૨૬ ^૨	(રાજ.) તા. ૪-૧૨-૧૮૫૧
,, ખરશેદજી જમશેદજી જીજીભાઈ ^૩ (સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીબા બેરોનેટ).	૪-૧૨-૧૮૫૧	(રાજ.) ૧-૮-૧૮૫૬
,, માનેકજી લીમજી ...	૪-૧૨-૧૮૫૧	(મ.) ૨૬-૧૦-૧૮૫૨
,, માનેકજી નસરવાંનજી પીટીટ ...	૪-૧૨-૧૮૫૧	(મ.) ૨૧-૫-૧૮૫૬
,, હીરજીભાઈ હોરમસજી શેઠના ...	૩૦-૭-૧૮૫૫	(મ.) ૨૩-૬-૧૮૮૮
,, બમનજી જીજીભાઈ ...	૪-૩-૧૮૫૭ ^૪	(રાજ.) ૧-૪-૧૮૬૦
,, રૂસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈ ...	૬-૮-૧૮૫૬	(મ.) ૧૩-૪-૧૮૭૨
,, જમશેદજી ફરદુનજી પારખ ...	ઓગસ્ટ ૧૮૫૬	(મ.) ૨૬-૧-૧૮૬૦
,, મેરવાંનજી ફરાંમજી પાંડે ..	૨૪-૮-૧૮૫૬	(મ.) ૭-૩-૧૮૭૬
,, દીનશાહ માણેકજી પીટીટ (પહેલા બેરોનેટ) ...	૫-૫-૧૮૬૦	(મ.) ૫-૫-૧૯૦૧
,, ખરશેદજી ફરદુનજી પારખ ...	૨૭-૮-૧૮૬૦	(મ.) ૮-૮-૧૮૬૬
સર જમશેદજી જીજીભાઈ બીબા બેરોનેટ.	૧-૭-૧૮૭૨	(મ.) ૧૧-૭-૧૮૭૭
શેઠ ફરાંમજી નસરવાંનજી પટેલ ...	૨૬-૪-૧૮૭૬	(મ.) ૨૧-૩-૧૮૯૨

(૧) આ ટીપ પંચાંગોત્તરનાં ફરારો અને ત્રસ્ટીદીકાને આધારે જાહેરની છે અને તે મુજબ તારીખો આપી છે. આ ટીપમાં '(મ)' તે "મરણ" માટે અને '(રાજ)' તે "રાજનામા" માટે સહમજબૂ.

(૨) એપ્રિલ નં. ૧ (૬). બા. ૫૩, ફ. ૬, પા. ૩૬; ઓવારો એ પંચાંગ, પા. ૨૫૬.

(૩) એવણે નેમલુંક પછી ૮ વરસે રાજનામું આપ્યું હતું અને એવણની જગ્યાએ એવણના ભાઈ રૂસ્તમજી નેમાયા હતા. રૂસ્તમજી ૧૮૭૨ માં મરણ નીપજતા બાદ એવણ પાછા નેમાયા હતા.

(૪) તા. ૨-૩-૧૮૫૭ નો સર. નં. ૧૨.

૧૨૨

નામ.	નેમણુંકનો ત્રસ્ટ- દીઠ વીતરેનો હવાલો.	મરણ થા રાજનામાની તારીખ.
સર જમશેદજી જીજીભાઈ ત્રીમ બેરોનેટ.	૨૩-૭-૧૮૭૭	(મ.) ૧૭-૭-૧૮૬૮
શેઠ સોરાબજી ફરાંમજી પટેલ ...	૮-૬-૧૮૬૨	(મ.) ૨-૭-૧૮૬૪
„ મનચેરજી હોરમજી કામા ...	૧૫-૧૨-૧૮૮૮	(મ.) ૧૬-૧૦-૧૮૬૪
„ હોરમજી એફજી જોડપલેસ ...	૧૩-૮-૧૮૬૪	(રાજ.) ૫-૧૨-૧૯૦૮
„ કાવશજી ખરશેદજી જમશેદજી (સર જમશેદજી જીજીભાઈ ચે.થા બેરોનેટ).	૮-૧૨-૧૮૬૪	(મ.) તા. ૧૭-૬-૧૯૦૮
„ નવરોજી નશરવાંનજી વાડીયા ...	૧-૬-૧૮૬૬	(મ.) ૧૬-૧૨-૧૮૬૬
„ જમશેદજી ખરશેદજી જમશેદજી ...	૩-૮-૧૮૬૮	(મ.) ૬-૫-૧૯૧૬
„ મેરવાંનજી મંચેરજી કામા ...	૨-૨-૧૯૦૦	(રાજ.) ૨૩-૨-૧૯૧૧
„ બમનજી દીનશાહ પીટીટ ...	૧૫-૬-૧૯૦૧	(રાજ.) ૧૧-૧૧-૧૯૧૪
સર જમશેદજી જીજીભાઈ (પાંચમાં બેરોનેટ) ...	૨૬-૬-૧૯૦૮	હાલ ત્રસ્ટી તરીકે આગુ છે.
„ કાવશજી જાંગીર બેરોનેટ ? ...	૨૩-૧-૧૯૦૬	ઉપર મુજબ.
શેઠ મનચેરજી પેસ્તાનજી ખરેગાત ? ...	૨૫-૩-૧૯૧૧	ઉપર મુજબ.
સર હોરમજી અરકેશર વાડયા ...	૨૫-૩-૧૯૧૧	(રાજ.) ૨૨-૪-૧૯૨૮
શેઠ નવરોજી જાંગીરજી ગામડયા ...	૨૫-૩-૧૯૧૧	(મ.) ૨૧-૭-૧૯૧૬
સર દીનશાહ ધનજીભાઈ દાવર ...	૨૦-૧-૧૯૧૫	(મ.) ૨૬-૭-૧૯૧૬
શેઠ જાંગીર બમનજી પીટીટ ...	૫-૭-૧૯૧૬	હાલ ત્રસ્ટી તરીકે આગુ છે.
„ કાવશજી જાલભાઈ શેઠ ...	૩૦-૮-૧૯૧૬	હાલ ત્રસ્ટી તરીકે આગુ છે.
સર દીનશાહ માણીકજી પીટીટ, ખીમ બેરોનેટ ...	૩૦-૮-૧૯૧૬	હાલ ત્રસ્ટી તરીકે આગુ છે.
શેઠ ફરાંમજી ફસ્તમજી વાડીયા ...	૨૭-૬-૧૯૨૮	હાલ ત્રસ્ટી તરીકે આગુ છે.

(૧) એવજીની નેમણુંક નામદાર કોર્ટે પોતાના તા. ૨૩ જાનેવારી ૧૯૦૬ ના ચુકાદામાં કરી હતી.

(૨) એવજીની અને એ નામ પછીના ત્રસ્ટીઓની નેમણુંકની તારીખો, કોર્ટે બહાલ રાખેલી રજીમ પ્રમાણે ચૂંટણીનું પરીણામ જે દીને જાહેર કર્યું હતું તેની છે.

આ પુસ્તકોમાં આવેલાં પારસી વીગેરેના નામોની

અનુક્રમણિકા.

આ અનુક્રમણિકામાં આસામીઓનાં પોતાના નામો મોટા કાળા તાઇપમાં મથાથે છાપ્યાં છે, અને તેની નીચે સાધારણ ટાઇપમાં તેઓના આપોના નામ ઓળખ વીગેરે છાપ્યાં છે. કેટલાંક નામોની સામેના પાના () આવા વલ્લવામાં મુદ્રેલાં છે તે પાનામાં તે ધણીનું મરણ છપાયલું જણાયું. કેટલાક જણીના ધણીઓનાં નામો, જેવાં કે—ખરશેહજી માણેકજી શરાફ, જમશેહજી જીજીભાઈ, નવરોજી જમશેહજી વાડયા, ફરામજી કાવશજી બનાજી, ફરામજી નાનાભાઈ દાવર, બમનજી હોરમજી વાડયા, હોરમજી બમનજી વાડયા વિગેરે ધણેક પાને પાને આવવાથી તે પાનાના નંબરો આપ્યાં નથી પણ તે નામોની સાંમે જે બાબોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તે આવ્યાં છે તે જણાવ્યાં છે, માટે ત્યાં તે જોવાં.

અ.	સંકે.
અરુદેશર	
કાવશજી પારખ ૬૦૨.
ખરશેહજી અલાયોક ૫૫૫.
„ દાદીશૈઠ... „	૪૧, ૬૫૨.
„ પારખ ૮૭૦.
„ રેઠના. ૫૬૩, ૫૬૫, ૮૮૫.	
જંગીરજી વાડયા ૬૦૧.
દાદાભાઈ ૭૦૮.
„ મેહતા (પંચાએતના) ૪૬૮,	
૭૪૬, ૭૪૭, ૭૭૦, ૭૬૩,	
૭૬૭, ૮૦૨, ૮૨૬, ૮૬૮.	
દાદીભાઈ... (૪૫)
ધનજીશાહ કોટવાલ, (ખાનખાહાદુર) ૫૭,	
૫૩૧, ૬૨૭, (૬૩૧),	
૭૫૦, ૮૪૬, ૮૬૨.	
નશરવાનજી કામાદોર ૫૨૪,
	૫૨૭, ૫૨૮,
ફરામજી મુસ ૬૧૩.

અરુદેશર	સંકે.
બેજનજી મોદી ૫૩૧.
બેલાઈ ૪૭૪.
રૂસ્તમજી મુલ્લાશીરોજના, ફરુર	૬૪૧.
શાપુરજી રતનદોરાબના ...	૪૬૨, ૪૬૩.
હોરમજી કામદીનજીના, ફરુર.	૮૬૬.
„ વાડયા ...	૬૩૫, ૬૪૩.

અસપંદીઆરજી

કામદીનજી, ફરુર (બરચના)...	૩૪૨,
	૩૪૫, ૬૫૨.
ફરામજી રમાડી, ફરુર, (સુરતવાલા),	
	૭૫૦, (૬૧૦).

અસલા

કાવશ ૨૬૨.
----------	----------

આહરજી

બમનજી હાંસીયા... ૪૬૩.
---------------------	----------

આહરવાન

એજદીપારજી ૧૫૬.
---------------	----------

આવાંઆઈ

સફે

ધણી, અંદેશર નશરવાનજી	
જામદોરવાલા ...	૫૨૪.
ધણી, ફરફનજી પારખ ...	૮૪૧.
ભેડી સર જમશેદજી જીજાભાઈ,	
મેરેનેટ... ..	૭૨૯, ૭૩૪.

ઉકરજી

નશરવાનજી ...	૫૨૮.
--------------	------

એદસજી

કાવસજી (આ.) ..	૫૭૬.
,, આમરીયા ...	૩૩૬.
,, મોદી. ૪૦૧, ૫૩૦, ૫૭૬,	
૬૮૯, ૭૫૦, ૮૪૨.	

,, શેક ...	૬૦૯.
------------	------

ફરશાસ્પજી આંત્યા ...	૬૦૭
----------------------	-----

જમશેદજી ...	૫૨.
-------------	-----

,, કોલામેવાલા ...	૬૦૪.
-------------------	------

દારામજી જામરખઆશાના (દ.)	૨૭૫.
-------------------------	------

૬૫૧, ૭૬૮, ૭૭૦.

,, સંભણા (દ.)...	૨૬. ૪૮,
------------------	---------

૫૨, ૧૬૧, ૧૭૮, ૨૨૫,

૨૮૬, ૨૮૭, ૩૪૪, ૩૪૬,

૩૮૭, ૩૯૦, ૩૯૧, ૪૩૯,

૪૬૮, ૫૦૭, ૫૨૮, ૬૩૯,

૬૫૨, ૬૫૫, ૭૨૫, ૭૨૬,

૭૨૭, ૭૭૦, ૭૮૦, ૮૦૦.

ધનજીભાઈ ...	૬૮૭.
-------------	------

,, મેહતા ...	૮૪૪.
--------------	------

નવરાજ દેશાઈ ...	૫૦૧.
-----------------	------

નશરવાનજી પંચાએતા મેહતા.	૮૮૫,
-------------------------	------

૯૩૦.

ફરામજી શેઠા ...	૪૧, ૬૮, ૪૬૩.
-----------------	--------------

એદસજી

સફે

બરજેરજી વાડયા ...	૫૯૬.
-------------------	------

મેરામજી બીશાની...૬૩૬, ૭૮૭, ૭૮૮.	
---------------------------------	--

શેરામજી મસાણી...	૧૬૪.
------------------	------

હીરજી ...	૫૩૭.
-----------	------

હીરજીભાઈ (સુરતના)...	૮૪૫, ૮૪૬.
----------------------	-----------

હોરમજી ગાંધી ...	૪૬૨.
------------------	------

એદસદાડ

બમનજી લશ્કરી (આ.) ...	૩૬૦.
-----------------------	------

એરચજી

મુલ્લાં ...	૪૯૬, ૫૦૪.
-------------	-----------

શેરામજી દસ્તુર ...	૬૦૯.
--------------------	------

અંઆશંકર

નરોત્તમ ...	૮૨૫.
-------------	------

કં.

દધાઓ

કાવસજી મીરજાં ...	(૪૧૩).
-------------------	--------

કબજીલાલ

મોહનલાલ ખવેરી...	૨૫૭.
------------------	------

કાઉશ

એદસજી દસ્તુર ...	૫૮૪.
------------------	------

રતમ જલાલ મુલ્લાં ...	૪૪.
----------------------	-----

હોરમજીદીઆર દસ્તુર ...	૫૬૪, ૫૬૫.
-----------------------	-----------

કાઉશજી

રતમજી દસ્તુર ...	૫૮, ૧૦૬, ૧૫૩,
------------------	---------------

૫૯૩, ૫૯૪.

,, મીરજાં દસ્તુર (પ્રથમ મેગ.)	૪૧૩.
-------------------------------	------

કામા

આશા ખંખાતી ...	૭૨૭.
----------------	------

વેરા ખંખાતી ...	૪૫૨, ૫૬૨.
-----------------	-----------

કોશી ... રૂ. ૩૫૨.

કાવશાળ

અરપંદીઆરજી દસ્તુર (બરૂચના) ૬૧૫, ૬૧૬.

એલ્લજી બીજની. ૫૮૧, ૭૮૫, ૭૮૬, ૭૮૭, ૭૮૮, ૭૮૯.

„ મોદી ... ૬૫૭, ૬૫૮.

ખરશદજી જમશદજી (જુવો જમશદજી જીજીભાઈ, સર, ખેરોનેટ, ચોપા.)

„ જીજીભાઈ મોદી ... ૫૧.

જાલભાઈ શેઠ ... ૬૭૦.

જાલંગીર રેડીમની સર (પહેલા) ૪૩,

૫૫, ૮૫૮, ૮૫૯, ૮૬૦,

૮૬૨, ૮૬૪, ૮૬૫, ૮૭૦,

૮૭૮, ૮૮૨, ૮૮૮, ૮૮૯,

૮૮૧, ૮૮૪, ૮૮૭, ૮૮૧,

૮૫૩, ૮૫૫, ૮૬૦, ૮૬૩,

૮૭૦.

તાડો ... ૭૩૧.

ધનજીભાઈ ... ૮૧૬.

નશરવાનજી કાંગા ... ૮૧૮.

નાનાભાઈ દાવર ... ૮૮૫.

નોશરવાનજી દસ્તુર ... (૫૬૪).

પેસ્તાનજી દસ્તુર ... ૧૦૪.

ધનજીભાઈ ધજીપોરીઆ પાઉવાલા ૮૪૨.

ફરફુનજી મરઝખાન ... ૪૫૨.

બચા ... ૫૨૮.

બચાજી દાજી ... ૩૮, ૫૧, ૧૧૩.

બનાજી લીમજી ... ૪૨૬.

ખરખેરજી બામખોટ ... ૪૮૦.

„ વકીલ ૫૬૬, ૫૬૭, ૫૬૮.

બુચાજી ... ૧૦૬, ૧૫૩.

કાવશાળ ... રૂ.

બેહરામજી દમણવાલા ... ૬૩૫, ૬૩૬,

૭૬૭, ૭૬૮, ૮૩૫, ૮૫૦.

„ બનાજી ... ૮૨૦.

બીઆજી ... ૫૧, ૧૦૪.

માણેજી ... ૮૦૮.

„ એશખરનર ... ૬૪૦, ૬૪૧.

„ વીરા ... ૪૧૮.

„ શાએર ... ૪૩.

ફરજી ... ૭.

„ પટેલ ... ૪૫, ૧૧૦, ૭૬૩.

લીમજી સુખેદાર ... ૧૫૩.

સોહરામજી પાઉવાલા ... ૮૪૨.

કાવસદાઈ

બચાજી પંચકી (દાજી) ... ૪૪.

હોજદાર (આ.) ... ૬૬૪.

કુકીઆઈ

ધણી, દારાશાહ નશરવાનજી મોદી.

૬૩૬, ૭૬૮.

કુવરજી

કલવેગર ... ૩૧૪.

કાવસજી મોદી ... ૪૫.

„ સત્રાવાલા ... ૮૩૮.

કાલાભાઈ ... ૬૧૬.

ડોશાભાઈ ... ૭૬૧, ૭૬૨.

નવજી ... ૧૪૬.

નાનાભાઈ પુંજીઆ ... ૧૦, ૧૧.

ફરજી ... ૫૧.

કુવરખાઈ

જાલભાઈ મરઝ ... ૭૬૪.

કુકોઆઈ

ફરજી દસ્તુર (નોસારીવાલા) ૮૪૫,

૮૪૬, ૮૪૭, ૮૫૦.

કેડોબાદ

સફે.

દારાબજ દરતુર મેહરજીરાણા... ૧૩.

કેઅશીક

ઝાલજી મોદી (સુરતના) ... ૧૧૪.

ઠાવસજી દરતુર ... ૫૬૪.

ડોશાભાઈ મોદી (સુરતવાલા)... ૨૬૭

૩૩૨, ૩૩૩, ૩૪૧, ૩૪૨, ૪૦૦.

દાદાભાઈ દરતુર ... ૫૬૪.

,, મોદી ... ૩૩૦, ૩૩૧.

મનચેરજી લંગડાના ... ૮૦૦.

સોહરાબજી રેડીમની. ૪૯, ૫૨, ૨૯૪,

૩૨૯.

હોરમજી આલપાઈવાલા. ૬૧૫, ૬૧૬,

૬૧૭, ૬૧૮, ૬૨૦.

કેરશારપ

મેહરજી ... ૧૫૬.

શાપુરજી ... ૧૫૬.

કેરશારપજી હોરમજી ... ૧૨૩.

કોઈદાક.

મેનોશદાર પંથકી ... ૪૪.

ખ.

ખરશેદજી

ખરશેર દાદીશીક.. ૪૭, ૧૫૯, ૧૭૧,

૩૨૯, ૩૬૫, ૪૯૩, ૬૦૩,

૭૮૪, ૮૬૪, ૯૪૧, ૯૫૨.

ઝાલજી દખણી ... ૩૨૧.

ઠાવસજી બનાજી. ૫૩, ૪૫૦, ૬૮૩,

૭૪૦, ૭૪૯, ૭૬૩, ૮૩૦,

૯૪૭, ૯૫૩.

ગોરવાલા ... ૪૭૩.

જમશેદજી ... ૭૪૦.

ખરશેદજી

સફે.

જમશેદજી જામરાપઆશાના દરતુર

(નોસારીના) ... ૪૭, ૫૨,

૧૫૯, ૧૬૧, ૧૭૮, ૩૨૯,

૩૪૧, ૩૫૩, ૩૬૧.

,, જીજીભાઈ (જીવે જમશેદજી

જીજીભાઈ, સર, બેરોનેટ, બીબી).

,, નકીના ... ૬૦૨.

ડોશાભાઈ મોદી (સુરતના) ... ૧૭૧,

૨૯૮, ૩૦૦, ૬૪૩.

દાદાભાઈ વાડયા ... ૩૭૬.

નવરોજી વાડયા ... ૬૦૧.

નશરવાનજી ... ૪૬૩.

,, ગોપીપરીઆ ... ૮૬૭.

પેસ્તનજી ... ૪૬૩.

પોંચાજી પાંડેર ... ૭.

ફરફુનજી પારખ ... ૫૪, ૮૫૪, ૯૬૩,

(૯૬૬).

ફરામજી દેશાઈ ... ૬૭૦.

ખરજેરજી દારાબપાલજીના, દરતુર ૮૯,

૫૮૪.

બેહરામજી ... ૫૦૨.

બીબાજી મસાની (આ.) ... ૩૯૫.

માણેજી અલાતોક ... ૫૫૫, ૫૭૪.

,, દેશાઈ ... ૬૫૫.

,, પટેલ ... ૫૮૦.

,, શરદા... બાબ ૧, ૩, ૪, ૫,

૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧,

(૭૦૬ માં પાને મરજી),

૧૨મામાં ઠેઠાણે ઠેઠાણે.

મેહરવાનજી પટેલ... ૬૬૪.

અંરશેદલ	સફ.
સ્તમલ કામા ... ૩૩, ૩૯, ૧૧૨,	
૧૩૮, ૧૪૮, ૧૭૨, ૧૭૭,	
૧૮૫, ૧૯૨, ૨૨૭.	
,, દેશાધ ... ૫૮૩, ૬૬૫, ૮૩૭.	
,, વાડયા ... ૫૪, ૪૫૦, ૭૪૦,	
૭૫૩, ૮૫૪, ૮૯૭, ૯૬૨.	
લીમલ... ... ૫૨.	
શાપુરલ મેન્ટી ... ૫૬૬.	
સોરામલ વાઝાગાધી મોદી ... ૮૮૮.	
હોરમલ ... ૮૨૩.	

અરશેદદાફ	
એલલ વાઝ (આ.) ૫, ૨૩૬, ૨૩૯,	
૨૪૦, ૨૧૬, ૩૩૪, ૩૭૧.	

અરશેદખાઈ	
ધણી, અરમેરલ કાવસલ દસ્તુર. ૫૬૬.	

ખુરશેદલ	
જમશેદલ મોદી ... ૧૪૩, (૬૨૪).	
તેલમુલલ દેશાધ... ૬૬, ૬૯, ૭૦,	
૭૮, ૮૨, ૯૦.	
મેહરામલ (આ.)... ૧૨.	

ખુશરો	
પરવીજ ... ૪૫૧.	

ખોદાદાઃ	
નોશરવાન ધરાંની... ૬૩૮.	

ખોદાખખર	
મેહરાંન ... ૪૧૦.	

ખોરશેદલ	
જમશેદલ દસ્તુર ... ૮૭૪.	
બી.	

ખુલખાઈ	
ધણી, ખેનનલ પેસ્તનલ કાપમર. ૫૨,	
૫૩૬.	

અ	સફ.
અંદરગાશ	
ખાલમલ ... ૪૫૧.	
બ	
જમનાથ	
શંકરશેઠ ... ૮૦૫.	
જમનાશંકર	
જાભાઈ મેહેતાલ ... ૨૫૯.	
જમશેદલ	
એલલ... ૬૯૦.	
,, જામારપઆથાના, દસ્તુર ૩૭૨,	
૩૯૦, ૫૫૫, ૯૭૦, ૭૮૦.	
કુકાલ મળાઈ ... (૬૩૩).	
કુકાદાર દસ્તુર ... ૪૦૦.	
ખરશેદલ ... ૫૩૦.	
,, જમશેદલ ... (૯૭૦).	
,, પીરખાન ... (૪૨૦).	
,, ખાનલીખોઈ ... ૮૮૪.	
ખુરશેલ વાઝા (આ) ... ૬૯,	
૧૧૩, ૧૧૪.	
જામારપલ દસ્તુર ... ૮૯.	
જાજાભાઈ (સર, ખેરોનેટ, પહેલા)	
ખામ ૧, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭,	
૮, ૯, ૧૦, ૧૧ (સર), ૧૨	
(મરણ) મામાં ઠેકાણે ઠેકાણે.	
,, (સર, ખેરોનેટ, બીજા) ૫૪,	
૮૩૦, ૮૫૦, ૮૫૪, ૮૬૦,	
૮૬૧, ૮૭૧, ૮૯૭, ૯૦૯,	
૯૧૨, ૯૧૩, ૯૨૦. ૯૪૨,	
૯૪૬, ૯૪૮, ૯૫૪, ૯૫૯,	
(સર, ખેરોનેટ) ૯૬૧, ૯૬૪,	
(૯૬૬).	

જામણીકલ	સફે.
જીજીભાઈ (સર, બેરોનેટ, સી.એસ.આઈ., ગ્રીન્ડ). ૫૧૭, ૭૩૩, (૬૬૮).	
,, (સર, બેરોનેટ, સી.એસ.આઈ., ગ્રીન્ડ) (૬૭૦)	
,, (સર, બેરોનેટ, પાંચમાં) ૮૩૧, ૮૭૦.	
,, ના જીકરાઓની કુંપની. ૭૨૬, ૭૮૬, ૮૩૦, ૮૩૮.	
,, ની કુંપની. ૮૩૦, ૮૪૮.	
દોરામજી વાઘ ૧૪૩.	
નથરાવાનજી ૪૦૦.	
નાનાભાઈ ... ૩૦૬, ૩૧૦.	
પેશીકાકા ૮૮૪.	
પેસ્તાનજી પ્લાનટીન ૮૦૧, ૮૦૨.	
ફરફનજી પારખ ૬૬૬.	
ફરામજી દસ્તુર ૬૨૬.	
,, રખાડી ૪૫૦.	
,, શેઠના ૫૦.	
બરબેરજી દસ્તુર, (સુરતના) .. ૫૮૪, ૮૪૨, (૬૦૭).	
બહમનજી વાઘ્યા. ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૧૫૯, ૧૬૦, ૧૭૫, ૧૮૧, (૧૬૨), ૨૨૬, ૨૩૬, ૪૨૧.	
બેહરામજી લશકરી ... ૧૬૪.	
,, રથેનસર, ધરપીસરના, ૩૩, ૩૮, ૪૦, ૧૬૫.	
બોગાભાઈ મોદી. ૧૯, ૨૦, ૨૬, ૪૨, ૭૫, ૧૦૩, ૧૦૬, ૧૦૭, ૧૦૮, ૧૧૫, ૧૧૯, (૧૩૬), ૧૧૩, ૨૩૭, ૨૪૬.	
મનબેરજી ... ૬૫, ૩૩૬.	

જામણીકલ	સફે.
મનબેરજી દેશાઈ. ૩૬૭, ૫૮૩, (૬૭૧).	
માણેકજી ૫૮૫.	
મેહરનોશજી ... ૫૧, ૬૬.	
રતનજી સંતોક ૩૩૪.	
રસ્તામજી ગાડાંવાલા ... ૨૬૬.	
,, દસ્તુર ૬૫૮.	
,, ઘણુ ... ૧૧૩, ૧૧૪.	
સોહરામજી દસ્તુર મેહરજીરાણી... ૩, ૪૮૬, ૬૦૮.	
,, લશકરી ૪૬૨.	
હીરજી મોદી ૧૧૮.	
જરખાઈ	
નવરાજી વાઘ્યા ... ૩૫૬, ૬૦૩.	
જરખાઈ	
વીધવા, કુંવરજી દોશાભાઈ. ૭૮૧, ૭૮૨.	
જાધખાઈ	
ધણી, પેસ્તાનજી બેહલીહોમજી... ૩૧૩.	
બેટી, બહમનજી હોરમજી વાઘ્યા (૬૦૧)	
જામણીકલ	
એલજી જામણીકલના. દસ્તુર, ૩૮૮, ૩૮૯, ૩૯૮, ૫૪૬, ૬૨૪.	
મનજી પટેલ ૫૨.	
મીનોચેરજી જામણીકલના, દસ્તુર, ૭૫૮, ૬૦૮.	
શોરામજી દસ્તુર, મેહરજીરાણીના. ૩, ૬૩, ૭૦, ૧૨૧, ૪૮૬, ૫૦૧.	
જાલ	
જોરામ જામણીકલ. ૧૧૮, ૧૬૬, ૮૭૬.	
જાલખાઈ	
આરદેસર શેઠ ૩૪.	

જીવજાત

સફ.

જમશેદજી મોદી ... ૧૨, ૩૮, ૩૯,
૪૦, ૬૮, ૭૧, ૭૩, ૯૭,
૧૧૯.

દાદાભાઈ... ... ૪૮૦, ૭૩૯,
૭૪૯, ૭૫૩, ૭૭૯, ૭૯૦,
૭૯૧, ૭૯૨, ૭૯૬, ૭૯૭,
૭૯૮, ૮૦૩, ૮૨૩, ૮૨૪,
૮૩૫, ૮૪૮, ૮૫૦, (૮૫૪),
૯૪૮.

„ ના છોકરાઓની કુંપતી. ૭૨૬.

„ મુગા ... ૫૩, ૩૧૪, ૩૩૮,
૪૮૦, ૭૯૯.

જીવજાત

કાવશજી... ... ૪૧.

જામારપજી દુમસ્થા ... ૪૬૫.

બેદરામજી પરેશ, કલકાતી... ૪૭૪

રતનજી ખીલીમોરીઆ ... ૮૩૬

શાપુરજી માસલીવાલા .. ૪૫૯.

જીવજાત

ધણી, હોમજીભાઈ દાદીશૈઠ ... (૬૫૩).

માતાજી, જમશેદજી જીવજાત... ૯૪૮.

જીવિમાઈ

બેટી, કાવસજી બચા ... ૫૨૯.

ધણી, ફરંદુનજી રતનજી મીરજા. ૫૨૯.

જાગીરજી

અરદેશર બેદરમંદખાન ... ૮૬૨.

, દાદીશૈઠ. ૨૯૪, (૩૫૧),
૩૬૫, ૪૦૨.

અરશેદજી તારાયંદ (લીકામના). ૭૨૫,
૭૩૦.

ડોહાભાઈ કરાકા ૬૩૫.
૧૨૩

જાગીરજી

સફ.

દાદાભાઈ પારખ ... ૯૯૨.

નવરોજી વાઝયા ... ૪૦૭, ૪૦૯,
૪૧૧, ૪૧૨, ૯૦૧.

નશરવાનજી જસાવાલા ... ૮૮૪.

„ દાવરે ... ૭૮૬.

„ ની કુંપતી ... ૭૮૭.

„ વાઝયા... ... ૫૧,

૨૩૮, ૩૭૯, ૩૮૬, ૪૦૬,

૪૫૦, ૫૧૮, ૬૨૨, ૬૨૩,

૬૬૩, ૬૮૮, ૭૨૫, ૭૫૩,

૮૦૩, ૮૦૮, ૮૩૮.

ફરાંમજી દાવરે ... ૪૮, ૫૨, ૧૭૪,

૨૨૫, ૨૨૬, ૨૪૫, ૨૪૬,

૨૪૮, ૨૪૯, ૨૫૩, ૨૭૧,

૨૭૯, ૨૮૨, ૨૯૪, ૨૯૭,

૩૮૨, ૪૨૧, ૫૨૯.

બરજેરજી વાજા ... ૯૧૯.

બહમનજી પીટીટ... ... ૯૭૦.

માણેજી રતનખર (ડા.) ... ૯૦૧.

૬.

ડોહાભાઈ

કાવશજી મોદી ... ૧૪૫.

કુંવરજી બનાજી ... ૨૭૧.

જમશેદજી મોદી ... ૭૫, ૧૧૯.

„ વાઝયા. ૮૮૫, ૯૧૫, ૯૧૬.

પેસ્તાનજી બચા ... ૬૬૫, ૮૮૫.

ફરાંમજી કરાકા. ૩૧, ૬૩૫, ૯૧૪.

„ મુનશી ... ૯૪૩.

બરજેરજી બેદરમંદખાન ... ૪૯૨.

બેબનજી ડાકટર ... ૯૩૯.

માણેજી ... ૪૦૧, ૫૩૧.

ડાયાભાઈ	સફે.
મોતીવાલા	૭૫૧.
શાપુરજી	૭૫૦.
સોરાજી મુનશી. ૫૫, ૭૨૮, ૭૬૬,	
૮૨૬, ૮૨૭, ૮૫૪, ૮૮૧,	
૮૯૮, ૯૧૫, ૯૧૬, ૯૬૩.	

ત.

ત્રીભોવનદાસ	સફે.
નરોત્તમદાસ	૮૩૧.

તેહમુલજી.	સફે.
ભભારપજી દેશાઈ. ૪૮૨, ૫૫૩, ૬૫૬,	
૬૫૩, ૮૩૭.	
નાનાભાઈ	૭૯.
ભાણુકજી (આ.)	૪૧૮.

તેહમુરશ	સફે.
જમશેદજી દેશાઈ. ૬૩૦, ૬૩૨, ૬૪૮,	
૬૬૬.	
દીનશાહ અંકલેશરીઆ	૧૦.

ક.

દાજી	સફે.
બરડી	૨૬૨.

દાદા.	સફે.
દીંગી	૧૪૨.
ધનજી	૬૮.

દાદાભાઈ.	સફે.
કાવજી ભટલીમેન. ૪૩, ૫૭.	
,, શાએર... ૪૮, (૫૬), ૧૫૯,	
૨૭૧, ૨૬૪, ૩૩૮,	
૬૦૮.	
જમશેદજી ગામડીઆ. ૪૩, ૫૭, ૧૦૮.	

દાદાભાઈ	સફે.
જમશેદજી ગોરીયા	૬૩૨.
દોરાજી	૮૯૭.
ધનજીભાઈ ભાભા... ..	૮૯૪.
નવરોજી બંગાલી	(૬૩૩).
નશરવાનજી મોદી. ૧૧૩, ૧૧૬, ૧૫૦.	
૧૫૩, ૧૫૮, (૩૮૩),	
૬૦૨. ૮૫૧.	
પેરતનજી	૫૩૧.
,, આલપાઘવાલા. ૪૪૦, ૮૫૧.	
,, પાડયા. ૪, ૩૭, ૫૪,	
૬૧૯, ૫૨૦, ૫૭૫,	
૬૪૨, ૭૪૦, ૭૪૯,	
૭૫૬, ૮૨૨, ૮૪૧,	
૮૫૪, ૮૫૮, ૮૬૬,	
૮૮૬.	
બચાજી (આ.)	૩૭૧.
બેહરામજી દાદામુખીના	૫૯૫.
ભાણુકજી (આ.)	૫૪૦.
મેહરવાનજી મુગા	૩૧૪, ૪૮૦.
રતનજી	૭૫૦.
,, પોરેખ	૪૦૧, ૫૩૧.
રતનજી... ..	૭૪૦, ૭૯૩.
,, ફસ્તુર (સુરતના)	૫૬૪.
,, પટેલ	૧૧૦.
,, શેઠના	૫૦.
લીમજી	૫૩૭.
સોરાજી કાપાલા	૪૦૦.
દોરમજી (આ.)	૪૬૨.
,, શેઠી	૮૮૫.

હાદીભાઈ

સફે.	
નોશરવાનજી હાદીશેઠ....	૨૬, ૨૯,
૩૦, ૩૨, ૩૯, ૪૦, ૪૧,	
૪૨, ૫૧, ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૦૬,	
૧૦૮, ૧૬૦, ૧૬૭, ૧૬૯, ૧૭૧,	
૨૫૮, ૩૪૦, ૪૪૧, ૪૪૬, (૪૬૧),	
૮૦૩.	

હારામ

જમશેઠ ૧૫૬.
હોરમઝદયાર દસ્તુર.	૮, ૧૧, ૪૯૯,
	૫૩૨, ૫૫૨, ૫૭૧,
	૬૦૭, ૭૨૮, ૭૫૦,
	૯૨૭.

હારામજી

જમશેઠજી જામારપઆશાના, દસ્તુર.	૮૭૪.
------------------------------	------

દ. પેશીતનજી બેહરામજી સંજીવ્યા	
(દસ્તુર) ૨૭૬.
બેહરામજી દસ્તુર ૮૩૨.

હારાશાહ

ખરશેઠજી તાલચરીતના. (૪૬૧), ૪૬૨,	
નશરવાનજી મોદી...	... ૮૫૧.

હાહુયાભાઈ

તાપીદાસ ૮૩૧.
-------------	----------

દીનબાઈ

વીધવા, પુંજીઆજી મનાજી ...	૬૧૩.
„ બેહરામજી પટેલ ...	૬૯૨.

દીનશાહ

એદલજી... ..	૮૩૧.
„ (સુરતના)... ..	૨૯૧, ૬૬૧.
કરકરીઆ	૯૨૭.
હાદાભાઈ માંધી	૮૮૪.
ધનજીભાઈ દારર (સર)	૯૭૦.

દીનશાહ

સફે.	
મનચેરજી એદલજી ધનજીમેહતા.	૬૩૮.
માલુકજી પીટીટ, સર, બેરાનેટ,	
(પેહેલા) ...	૫૫, ૬૩૩, ૯૬૯.
માલુકજી પીટીટ, સર, બેરાનેટ,	
(બીજા)	૯૭૦.
હોરમસજી વાંન્યા	૩૧.

દેવીદાસ

દરજીવનદાસ ...	૨૬૮, ૭૩૩, ૭૩૪.
---------------	----------------

દોરામજી

ઉસ્તાદ	૮૮૫.
કાવસજી... ..	૩૧૬, ૬૧૦.
હાદાભાઈ અંટાણીઆ ...	૧૪૨.
નશરવાનજી	૨૬૫.
„ મોદી	૬૩૫, ૬૩૬.
નાના દેશાઈ	૬૯.
નાનાભાઈ	૬, ૭, ૬૭.
„ પટેલ	૫૦.
પાલન ધાલા (આ.) ...	(૫૮૫).
કરકુનજી લશકરી. ૪૬, ૫૧, ૧૦૪,	
	૧૦૬, ૧૫૩.
કુરાંમજી પંથકી (આ.) ૩, ૪૬,	
	૪૭, ૪૯, ૫૧, ૧૫૯.
„ લશકરી. ૫૮, ૧૦૪, ૧૦૬,	
	૧૫૩.

બહમનજી	૫૦૨.
બેહરામજી દસ્તુર (ઉદવાઝના) ...	૨૭૧,
	૩૧૭, ૪૦૬, ૪૦૭,
	૪૧૭, ૫૮૫, ૫૯૨,
	૭૩૪.

„ બંગાલી ... (૨૪૦).	
મનચેરજી બાદા	૩૬૦.

હોસમલ

સં.

મનચેરલ રાનલ	૬૫૮.
માણેકલ ચીનપં	(૮૭૮).
માણીયાર દસ્તુર	૮૪૬.
રતનલ	૫૪૨.
હોરમસલ લશકરી...	...	૫૫૧.

ધનલ

રધઆ	૪૨૬.
---------	-----	------

ધનલભાઈ

ખરશેલ શરોફ	૮૮૫.
----------------	-----	------

નવરોલ	૮૦૪.
-----------	-----	------

,, પટેલ	૬૩૧.
-------------	-----	------

નશરવાનલ કામાં	૮૮૫.
-------------------	-----	------

,, બનાલ	૮૮૫.
-------------	-----	------

ફરંમલ	૮૨૮, ૯૧૫.
-----------	-----	-----------

બુમલા (આ.)	૮૨૮.
----------------	-----	------

ભીમલભાઈ	૯૩૬.
-------------	-----	------

શોરામલ નાળીએરવાલા	૮૮૨.
-----------------------	-----	------

,, રેડીમની. ૪૭, ૪૯, ૫૨, ૧૫૯.		
------------------------------	--	--

હવુલ મેહેતા	૧૧૦.
-----------------	-----	------

હોરમજલ પટેલ	૫૧.
-----------------	-----	-----

ધનલશાહ

કાવસલ ધનભુગ	૭૬૬.
-----------------	-----	------

ગુસ્તાલ મોદી...	...	૫૩૧.
-----------------	-----	------

ખરખેરલ બેહેરમંદખાન	૬૨૭.
------------------------	-----	------

ધનબાઈલ

ધણી, બહમનલ હોરમજલ વાડ્યા. ૧૦૬,		
--------------------------------	--	--

૯૦૧.

ન.

નગીનદાસ

માણેકલાલ	૮૩૧.
--------------	-----	------

નવરોલ

ખરદેશર દાવર	૮૮૫.
-----------------	-----	------

નવરોલ

સં.

કાવસલ નારીએરવાલા	૮૬૬.
----------------------	-----	------

,, બનાલ	૬૨૩.
-------------	-----	------

કામેઆલ	૩૪૦.
------------	-----	------

કાચમેન	૨૬૫.
------------	-----	------

ખરશેલ ગોપીપરીઆ	૮૬૭.
--------------------	-----	------

જમસેલ મેદતર	૧૪૩.
-----------------	-----	------

,, વાડ્યા. બા. ૧, ૨, ૩, ૪,		
----------------------------	--	--

૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ અને		
---------------------------	--	--

૧૨ માંમાં ઠેકાણે ઠેકાણે.

બાંગીરલ ગામડ્યા	૯૭૦.
---------------------	-----	------

દોરામલ ચાનદાર. ૪૭૮, ૫૬૪, ૭૪૪,		
-------------------------------	--	--

૮૦૭, ૮૧૭.		
-----------	--	--

નશરવાનલ ગીસ્તા...	...	૩૬૭, ૩૬૮.
-------------------	-----	-----------

,, વાડ્યા. ૪૨, ૬૮, ૭૧,		
------------------------	--	--

૧૫૨, ૪૦૬, ૬૨૨, (૬૭૦).		
-----------------------	--	--

નાનાભાઈ બનાલ	૯૨૩.
------------------	-----	------

ફરંડુલ	૧૬, ૫૩૬,
------------	-----	----------

૮૨૬, ૯૧૫, ૯૨૦.		
----------------	--	--

બચાલ દાલ (આ.)	૬૬, ૯૦.
-------------------	-----	---------

બહમનલ વાડ્યા	૨૩૬.
------------------	-----	------

માણેકલ	૪૭૬.
------------	-----	------

,, ઉમરીગર (આ.)	૧૩૯.
--------------------	-----	------

,, વાડ્યા ૪૦૭, ૪૦૯, ૪૧૨.		
--------------------------	--	--

,, (હીરામાણેક). ૩૮, ૫૦.		
-------------------------	--	--

મેહેરલ ૪૮, ૪૯, (૫૩), ૧૫૬.		
---------------------------	--	--

રતનલ નાદરશાહ...	...	૨૬૩, ૪૫૦,
-----------------	-----	-----------

૬૦૨.		
------	--	--

,, મીસતરી ૨૭૧, ૨૭૨.		
---------------------	--	--

,, વાડ્યા	૨૬૫.
---------------	-----	------

,, શેઠના. ૩૩, (૩૪), ૩૮, ૪૦.		
-----------------------------	--	--

સોરામલ અંગાલી	(૬૩૩).
-------------------	-----	--------

નવરોજી સફે.

હોરમજી	૪૦.
,, (આ.)	૨૬૫.

નવરોજીદાસ	૩૭૨.
વાજા (આ.)	૩૭૨.

નવાજીઆઇ	૩૭૨.
મેહેન, સર જમશેદજી જીજીઆઇ	૩૭૨.
પહેલા બારોનેટના	૩૭૨.
વિધવા, નજરવાનજી દાદાઆઇ મોદી.૩૮૩.	૩૭૨.

નશરવાનજી

અરદેશર હોરમસજી વાડયા	૬૩૫.
અસપંદીઆરજી ફરુર	૬૧૬.
કાવસજી પીટીટ	૬૩૩.
કેમસજી ફરુર	૫૬૪.
ખરોદજી અજાલોક	૫૫૫,
	૫૭૪, ૫૮૦.

,, ખાતા	૬૦૧.
,, ગોપાલીઆ	૮૦૧.
,, વાજા	૮૮૩.
,, શેઠ	૫૬૩, ૫૬૫.

જમશેદજી રતનજી સંતોક	૩૩૫.
તેહમલજી	૧૫૦.
દાદાઆઇ મોદી (દાદામોદી)	૫૧,
	(૩૮૩).

નવરોજી	૫૨૯, ૫૬૫.
,, પંથકી (આ.)	૪૧, ૪૪, ૮૧.

પેરતનજી વકીલ	૮૮૮.
ફરાંમજી બીલીમોરીઆ	૭૨૮.
બહમનજી શેઠના	૪૧.
મેહરામજી સેઠેટરી	૬૫૯.
મેહલાસા કોષ્ટદાસ	૪૬૨.
બીઆજી	૬૪૫.

નશરવાનજી સફે.

મનચેરજી કાંમા	૮૮૫.
,, વાડયા	૮૮૭.
માલુકજી વાડયા	૪૫.
મીસતરી	૮૧૫.
મુકાદમ	૮૨૩.
રતનજી મીસતરી	૫૪૧, ૫૪૨.
મુથાર	૩૩૪.
મુમેદાર	૮૧૨.
સોહલીઆઇ પારખ	૫૩૧.
હીરજીઆઇ દલાલ	૭૯૯, ૮૦૦.
હોમજી (નશલીહોમજી)	૪૧.

નાગરદાસ

હીરજી મોદી	૨૬૮, ૭૩૩.
------------	-----	-----	-----------

નાનાલાલ

કાવસજી મોદી	૮૪૩.
જમશેદજી ગઝદર	૮૮૫.
નવરોજી શેઠના	૮૮૫.
ફરાંમજી બનાજી	૬૨૩.
બહમનજી શેઠ	૪૪, ૬૮, ૭૧,
	૭૩,

મેહરામજી	૫૬૭.
,, બનાજી દાવર.	૪૨, ૪૪,
	૧૦૪, ૧૦૮, (૨૩૭).

,, વોરા	૯૭, ૧૦૩,
રતનજી ખરોદજી નવરોજી વાડયા	૯૦૧.
ફરતમજી રાણીના	૯૧૩.

પ

પદમજી

પેશતનજી કોઆઆઇ.	૩૭૩, ૩૭૪,
	૩૭૫.
,, પુનેવાલા	૮૦૧.

પાલકુલ

સફે.

એલલ અપુ	૨૬૨.
પેશતનજ (આ.) ...	૫૬૮, ૬૦૧.	
,, કાઆબાધ (દસ્તુર).	૩૭૫.	
પેશુજ ગોદાનરા, દસ્તુર.	૩૭૩, ૪૦૩.	
ફરામજ મેહતા	૮૭૦.
હોરમજ	૬૦૦.

પીરોજબાધ

વીધવા, રસ્તમજ નવરોજ મોટાબાધ.
૬૫૧.

પીરોજશાહ

ધનજશાહ ...	૭૪૮, ૭૫૦.	
મેહરજબાધ	૬૧૩.
મેહરવાનજ મેહતા	૬૪૭.

પુલઆજ

મનાજ	૬૧૩.
----------	-----	------

પુ'જઆબાધ

રતનજ પારખ	૫૩૧
---------------	-----	-----

પેશતનજ

એલલ પાટક	૩૩૮.
કાલાબાધ વકીલ ..	૪૦૧, ૪૦૩,	
	૫૩૧, ૬૧૮.	
કાઆબાધ (આ.)...	...	૩૭૩.
ખરશેલ આલપાધવાલા ...	૪૪૦.	
ખરાસ	૮૮૫
જાગીરજ તારાયંદ (ત્રીકીમના).	૫૧,	
	૭૩૦, ૭૩૧, ૮૫૪, ૮૫૫	
દાદાબાધ	૪૨૦.
,, સુમેહર ...	૫૪૩, ૫૬૧.	
ધનજ રધઆં	૪૩.
નશરવાનજ ગોડીવાલા	૮૦૧.
ફરામજ બનાજ	૬૨૩.

પેશતનજ

સફે.

ફરામજ મેહલીહામજ	૩૧૩.
બહમનજ વાડા ...	૪૫, ૧૧૦,	
	૧૩૭, ૧૫૪, ૩૭૦, ૩૭૩,	
	૬૧૬.	
બીખાજ મેહરાંમજ પાંડર.	૪૮, ૧૫૬,	
	૨૫૩, ૨૭૧, ૨૬૪, ૩૧૩,	
	૩૮૭.	
મનચેરજ ચીજગર	૮૮૪.
માકા બચાના	૮૮૪.
માણુકજ જામેજમશેદ.	૮૨૬, ૮૫૪,	
	૮૬૦, ૮૬૮, ૮૬૬, ૮૮૧,	
	૮૮૭, ૮૮૮, ૯૦૭, ૯૦૯,	
	૯૧૮, ૯૨૩, ૯૨૫, (૯૫૮).	
મેહેરજ ...	૪૫૦, ૫૪૪, ૫૭૨.	
રતનજ દાયુ	૩.
,, પટેલ	૩૮૮.
વકીલ (સુરતવાલા)	૩૪૩.
સોહરાબજ (આ.) ૫૪૬, ૫૪૮, ૫૫૨,		
	૫૭૭, ૫૮૦, ૭૬૫, ૬૨૬.	
,, પુણવાલા, (ખાનખાલાદુર).		
	૩૬૪, ૩૬૭, ૩૬૮, ૬૫૬,	
	૬૫૭.	
હોરમજ	૪૮૩.
,, હાંદીસ	૪૬૪.

પેશાતનજ

અસપદાઆરજ કામદીન દસ્તુર		
(મરચના)	૮૬૮.
મેહરાંમજ સંજાલા (દસ્તુર)...		૨૧૬,
		૬૧૫, ૬૧૬.

પાંડ

શીવજ	૧૩૫.
----------	-----	------

ક્ર.સં.	ક્ર.સં.
કરકુન	
અરદેશર પારખ ...	૮૭૦.
કામદીનજ દરુર... ..	૪૧૮.
ગીસ્તા	૬૬૧.
ધડાયાલી	૭૧૪.
જમશેદજ નવાખ... ..	૩૨૪, ૩૨૫,
	૩૨૬, ૩૨૭, ૩૨૮, ૭૦૫.
દારાખજ ખમારપઆશાના (દરુર). ૮૭૪.	
પારખ	૮૪૧.
મનચેરજ દરુર, (ખાનખાહદુર). ૮૩૧.	
મરજાનજ મોખેદ	૨૪૧.
	૨૭૩, ૩૮૩, ૫૪૫.
રસ્તમજ મીરજાં	૫૨૬.
લીમજ ભીખાખેદરામ	૩૩૭.
શોરાખજ	૫૨૬.
,, પારખ... ..	૮૫૦, ૮૦૩,
	૮૫૧.

કરમજ

અસપંદીયારજ રખાડી, દરુર... ..	૪૫૦,
	૮૧૦.
કાવસજ બનાજ. બાખ ૧, ૨, ૩, ૪,	
	૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧
	અને ૧૨ મામાં ઠેકાણે ઠેકાણે.
,, વાડયા	૪, ૭૮૦.
કુકાજ મર્યા	૩૩૮.
કુવરજ ... ૧૦૬, ૧૫૩, ૧૫૪,	
	૧૫૫, ૮૩૮.
જવણજ દાજના	૪૧.
નવરૌજ ગીસ્તા	૪૮૦.
,, પંચડી (આં.)	૪૧,
	૪૪, ૬૬, ૮૧.

કરમજ	કર.સં.
નશરવાનજ પટેલ	૪૩, ૧૦૬,
	૭૬૬, (૬૬૬).
,, ફરીયાના	૮૮૪.
,, બાતલીવાલા	૩૮૮.
,, બાખ	૩૫૮ ૩૬૦.
નાનાખાહ અંકલખાહ	૪૦૦.
,, દાવર ... બાખ ૧, ૪, ૬,	
	૭, ૮, ૯ અને ૧૦ માંમાં
	ઠેકાણે ઠેકાણે.
પેસ્તનજ પાટક	૩૩૮.
,, બેહલીહોમજ. ૨૫૮, (૩૧૩),	
,, મામા (ફલાજ મામા) (૩૬૫).	
અરખેરજ	૪૮, ૬૨૩.
,, દાદીઅરખેર. ૫૨, ૪૧૧.	
બહમનજ. ૮૫૭, ૮૫૮, ૮૬૫, ૮૬૩.	
,, સરાફ	૫૫.
ભીખાજ	૮૧૮.
મનચેરજ રાંનજ, (આં.) ૧૧૩, ૧૧૪.	
માણેકજ વાડયા. ૪૫, ૫૭, ૧૦૬,	
	૧૫૩.
રતનજ કાંગા	૬૩.
રસ્તમજ (આં.)	૩૭૩.
,, દરુર, (વજસાડના) ૧૭૦, ૬૩૭.	
,, વાડયા	૮૭૦.
,, શેડના ... (૩૩), ૩૪, ૩૮,	
	૪૦, ૬૮, ૭૧, ૭૩.
શોરાખજ દરુર મેહરજાણા. ૬૦૮.	
,, શેડ	૬૭૩.
હોમજ (આં.)	૩૧૭
હોરમજ પંચડી... ..	૨૬૦
કરમરૌજ	
સોહરાખજ	૮૬૭.

ફેરોમરોજ

સફ.

હોમસજ વડીલ... ... ૮૩૧.

ફેરેડન

રતનજ કાગા ... ૧૩, ૬૩, ૬૬,
૬૮, ૭૦, ૭૩, ૭૬, ૯૨.

ફેરોજ

બીન કાઉસ મુલ્કાં (૬૦). ૪૫, ૪૭,
૫૭, ૫૮, ૧૫૪, ૧૬૧,
૧૭૮, ૨૬૩, ૨૮૨, ૩૨૬,
૩૯૧, ૬૬૫.

ફેરોજશાહ

ધનજયાહ, આંતસાહેબ, (સુરતના). ૧૩૧.

અ.

ખચુઆઇ

ધણી, અરદેશર ઠાહીભાઇ ... ૬૦૫.
બેહરામજ ફેરાંમજ જસાવાલા. ૮૮૮.

બનાજ

લીમજ. ૧૩, ૨૩, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦,
(૨૩૭).

બરેજોરજ

એદલજ બબાં ૬૧૩.

કાગિરાજ દસ્તુર, સુરતના (મુગા) ૫૯૩,
૫૯૪, ૫૯૫, ૫૯૬, ૮૪૧.કામદીનજ, દસ્તુર (સંજ્યા) ૧૨૧,
૧૫૬, ૫૦૪, ૬૦૭.

ઠાહીભાઇ ૬૩૩.

,, ઠાહીઆનાવાલા ... ૧૫૨.

દોરામજ ૬૩૩.

,, ઠાહીબરેજોરના. ૪૬, ૪૭, ૪૮,
૪૯, ૧૫૬.

નાનાભાઇ ૫૬૭.

ફેરાંમજ આન ... ૪૩૬, ૫૦૬.

બરેજોરજ

સફ.

ફેરાંમજ રોઠના ... ૫૦, ૭૧.

બહમનજ બરૂઆ ... ૮૮૬.

,, મીનોએહેર હોમજના. ૪૮૨.

બીમજ મોદી ૭૪૮.

બીમા ૪૪૧.

મનચેરજ વાયા... ... ૮૮૭.

માણેકજ વાજા ... ૭૨૬.

રતનજ ધસપીસર ૪૦, ૪૫.

સોહરાબજ સુમારીગરા ... ૮૬૫.

બહમન

જવા ૬૮.

પુલઆ, (મોદી), સુરતના ... ૮, ૧૧.

બહમનજ

અરદેશર બંગીરજ નવરોજ વાડયા. ૯૦૧.

એદલજ લસકરી ... ૩૯૧.

કાંઠાવાલા ... ૩૧૩.

ચાંદજ (શદરી) ... ૮૨૫.

જીભાઇ... ૫૫, ૮૭૧, ૮૭૬, ૮૮૧,
૮૮૫, ૯૫૭, ૯૬૩, ૯૬૬.

જવાજ ભતુના ... ૪૨.

દીનશાહ પીટીટ ... ૬૭૦.

ધનજ ... ૫૨.

નવરોજ વાડયા. ૪૨, ૫૨, ૧૧૩, ૯૨૨.

,, બોરા ... ૯૭.

નસરવાનજ ધાબર (એ.) ૨૮૭, ૪૮૫,
૬૦૭, ૭૫૦, ૯૨૭.

ફેરેડનજ મજદર ... ૪૬૨.

ફેરાંમજ માંકન ... ૩૯૦, ૩૯૧.

બચાજ ઠાજ ... ૬૬.

બેહરાંમજ પટેલ (આ. બા.) ૧, ૪,
૧૩, ૨૩, ૩૩, ૩૪, ૩૭,

૬૪૦, ૭૫૦, ૮૬૦.

બહુમનજી

સફે.

મનચેરજી ...	૫૩૧, ૮૪૨.
૨૧નજી ...	૬૩૪.
ફરતમજી શેઠના. ૩૩, ૩૪, ૩૮, ૫૦,	૭૧.
લવજી વાડયા	૧૦૮, ૨૪૦.
સોદરામજી કપાવાલા ...	૪૦૦.
સોરામજી મેવાવાલા ...	૮૮૪.
હોરમજી વાડયા. (માગા) ૪, ૫, ૬,	૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ અને
૧૨ સાંભાં ઠેકાણે ઠેકાણે.	

બહુમનદાફ

જીવનજી પંચડી...	૪૪.
-----------------	-----

બાપુજી

ખરશેઠજી વાજાગાંધી ...	૬.
-----------------------	----

બાલાભાઈ

નવરાજી ...	૩૮૨, ૩૮૩.
------------	-----------

બેજનજી

જા:પગર ...	૫૧૯, ૫૨૦.
પેશતનજી ...	૫૩૬.
ફરામજી આફબલેસ ...	૮૮૪.
બરજોરજી એંડી ...	૮૬૬.
શેઠરીઆરજી બર્યા. ૮૯૮, ૮૯૯.	
શોરામજી ખરાડી ...	૪૬૦.

બેહરામગોહર

તેહમુરસ અંકેશરીયા ...	૧૦.
-----------------------	-----

બેહરામજી

એદલજી દાદાસુખીના ...	૫૯૫.
કાવસજી બનાજી ...	૨૬૩, ૪૮૦.
કોઆભાઈ ...	૩૪૦.
ખરશેઠજી ગાંધી ...	૬૪૯.

૧૨૪

બેહરામજી

સફે.

ગડીયાલી (આ.) ...	૫૬૬.
જીજીભાઈ (સર). ...	૮૩૧, ૮૮૫.
,, સુરતી ...	૩૨૪.
દારામજી સંગભુખ, દસ્તુર ...	૩૪૪.
દોશામાફ પટેલ ...	૭૮૦.
નશરવાનજી (આ.) ૬૬, ૧૦૧, ૧૦૩.	
ફરદુનજી મરજાન ...	૯૧૨, ૯૨૫.
,, ,, ની. કું. ...	૬૨૫.
ફરામજી જશાંવાલા ...	૮૮૮.
બનાજી લીમજી (દાવર). ૪૨, ૫૦, ૭૧,	(૨૩૭)

બહુમનજી (આ.) ...	૨૬૫.
બીખાજી (આ.) ... ૩૧૭, ૩૧૮, ૫૮૫.	
,, ઉડવારેવાલા દસ્તુર ...	૨૭૧
,, દમણવાલા ...	૨૯૫, ૩૬૨.
,, ભરડા ...	૨૮૩.
ભુલાભાઈ ...	૬૩૬.
મનાજી ...	૬૮.
મેહરજી ...	૫૭૭, ૫૭૮, ૫૭૯.
હોમજી (મેહલી હોમજી) ૪૦, ૬૮.	

બોગાભાઈ

જીજીભાઈ મોદી. ૪૧, ૬૮, ૭૧, ૧૧૯.	
--------------------------------	--

બા.

બીખાજી

એદલજી વાડયા ...	૫૯૬.
જમશેઠજી દસ્તુર ...	૫૯૪.
દાદાભાઈ કાંગા ...	૮૮૩.
નવરાજી (આ) ...	૫૯૮.
પેશતનજી (આ.) ...	૫૯૮.
બેહરામજી પાંડેર ...	૪૩.
મેહરજી ...	૬૩૨.

મગોલવાઇ	મ.	સફે.
નાનાભાઇ	૫૭૧.
મમઇ		
રતનજી	૪૩, ૪૫.
મનચેરજી		
અસ્પંદીઆરજી દસ્તુર	૬૧૬.
એલજી નમસ્પઆશાના (દસ્તુર) ૪૯૦,		
૫૦૭, ૫૩૦, ૫૬૫, ૬૧૬,		
૯૦૮.		
„ મેહતા	૮૨૫.
„ સોપારીવાલા (કાલાખેવાલા).		
૩૨૯, ૬૦૪, ૬૪૬.		
કાવશજી લશકરી (આ.)	૬૫.
ખરશેજી લંગડાના (અશી લંગડાના).		
૮૦૦.		
„ દેશાઈ (નૈસારીના). ૪૯૬, ૬૭૧.		
નમશેજી વાડયા	૭૪૪, ૮૮૫.
જીવજી રેડીમની. ૪૨, ૧૦૮, ૬૨૨.		
જીવાજી	૩૨૭.
પેશતનજી (આ.)...	...	૪૩૯, ૫૦૬.
„ ખરેગાત ૮૩૧, ૯૭૦.		
„ વાડયા. ૬૪૨, ૮૮૬, ૯૦૭.		
ફરુનજી વજીદાર...	...	૮૭૮.
ફરંમજી શેઠના	૮૮૫.
અહમજી શેઠના ... ૪૪, ૬૮, ૧૦૫,		
૧૦૯, ૫૬૬, ૫૬૭.		
મેહરામજી	૫૨.
મુલ્લાં (આ.)	૩૮૮.
મેહેરવાનજી નવરોજી જીજી ફરંસીસના.		
૩૦, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧,		
૬૩૫, ૭૦૨, ૭૬૭, ૭૯૮.		

મનચેરજી	સફે.
ફરતમજી ભાલા ...	૩૫૯, ૩૦૦.
શાપૂરજી લંગડાના ...	૮૦૦.
„ મંગળા ...	૭૭૦.
હોમજી (આ.) ...	૫૦૪.
હોરમજી કામા ...	૭૩૮, ૭૩૯,
૮૭૦, (૯૭૦).	
„ મોદી ...	૫૩૦.
હોશંગજી નંગોશ ...	૩૯૭.
મનચેરશાહ	
એલજી ધનજી મેહેતા ...	૮૪૪.
„ (સુરતના) ૨૯૦, ૨૬૧.	
હીરજીભાઇ ઓલપાડવાલા.	૬૩૨.
મનાજી	
કુકાજી તલાતી ...	૬૨૪.
મનોચેહેર	
અહમન (નૈસારીના) ...	૭૯, ૮૨.
મહમદઅલી	
મહમદ હોશન રોજે (મીયાં) ..	૮૫૦.
માણેકજી	
દોટવાલા (આ.) ...	૮૨૮.
ખરશેજી નમશેજી જીજીભાઇ.	
(જુઓ નમશેજી જીજીભાઇ,	
સર, ત્રીમ બેરોનેટ.).	
„ માણેકજી ૨, ૩, ૪૮.	
„ સરાફ ૩, ૧૭, ૨૬, ૪૮,	
૧૬૦, ૧૬૯, ૧૮૫,	
૨૨૬, ૮૦૬.	
નમશેજી મેહેરજીભાઇ દસ્તુર	
(નૈસારીના).	૭૯.
જીજીભાઇ ...	૭૨૫.

માણેકજી

રૂ.૬૯

જીજીભાઈ મોલી ...	૪૧, ૫૧,
	(૭૪); ૧૧૯.
જીના ...	૬૧૪, ૮૩૬.
દાદાભાઈ શાહેર ...	૩૩૮, ૭૯૭,
	૮૮૫.
દોરામજી તાડીવાલા ...	૯૨૪.
„ શરાફ ...	૪૩, ૪૫.
„ કોહાભાઈ ...	૩૭૪.
નવરોજી વાડયા ...	૪૨, ૧૦૩.
„ ગોરા ...	૯૭.
„ શેઠના ...	૪૧, ૫૦, ૫૬,
	(૫૭), ૬૪, ૬૮, ૭૧, ૭૩,
	૧૦૮, ૬૫૨, ૬૬૫.
નયરવાનજી પીટીટ... ૫૫, ૮૫૪,	
	૮૫૮, ૮૬૧, ૮૬૬, ૮૬૮,
	૮૮૧, ૮૮૩, ૮૮૬, ૮૮૫,
	૮૮૭, ૯૧૨, ૯૨૦, ૯૨૧,
	૯૨૩, ૯૩૫, ૯૩૮, ૯૩૯,
	૯૪૦, ૯૪૨, ૯૫૨, ૯૫૪,
	૯૬૩, (૯૬૯).
„ પંથકી ...	૫૧.
„ સંતોક ...	૩૩૩
પેશતાનજી ...	૧૫૬.
„ મુનશી ...	૮૯૨.
ખયા (આ.) ...	૬૦.
ખનાજી લીમજી, દાવર ...	(૫૦).
ખહમનજી દાવર (ડા.) ...	૭૫૯.
ખનચેરજી ...	૫૨.
મેગજી ...	૪૦૬, ૪૧૧.
મેહેરનોશજી ફસ્તુર ...	૫૦૩.
મેહેરવાનજી ...	૫૩૦, ૫૬૩.

માણેકજી

રૂ.૬૯

મેહેરવાનજી શેઠના. ૬૪, ૫૭૭, ૬૬૬,	
	૬૭૧, ૮૮૪, ૯૦૬.
રતનજી મળાઈ ...	૫૨.
રેતમજી ઉનવાલા (આ.) ૮, ૧૧,	
	૪૯૬, ૫૭૧, ૬૦૭, ૭૫૦.
રેતમજી જામરૂપઆશાના, ફસ્તુર. ૫૮૪.	
લવજી વાડયા ...	(૫૭), ૧૦૮.
લીમજી ખનાજી ...	૪૨, ૫૫, ૭૪૦,
	૮૫૪, ૮૫૮, ૮૬૧, ૮૬૨,
	૯૨૬, ૯૫૦, (૯૬૯).
„ હાંતરીઆ... ૮૦૧, ૯૫૩.	
સુખાજી પાવરી ...	૧૧૪.
સોરામજી પાવરી (આ.) ૧૧૩, ૧૧૪,	
	૪૧૭.
„ વાજગાંધી ...	૮૮૮.
„ સંસેલ ...	૫૦૬.
„ હાંસમરન ...	૯૩૯.
હોરમજી ખાસીના (ડા.) ...	૫૮૧.

માણુકખાઈ.

વીધવા, મનચેરજી ધનજીભાઈ	
રડીમની ...	૯૨૨.
મીઠીખાઈ.	
વીધવા, દાદાભાઈ લીમજી ...	૫૩૭.
„ ખરખેરજી માણેકજી વાજ. ૭૨૯.	
મીરજી.	
મહમદ શાસમ ...	૧૫.
મેનાભાઈ.	
દેશાઈ ...	૬૫૮.
મેહેરનોશજી.	
ખરખેરજી દારામપાલજીના	
ફતાર... ૩૭૦, ૩૭૩, ૩૭૪,	

મહેરવાનજી

સંકે.

એલજી સુધાર ૫૪૫.
જીજીભાઈ દાદાભાઈ ...	(૮૭૮).
નવરોજ દાદાદીવાલા ...	૭૪૬.
,, નાળીએરવાલા ...	૬૫૦.
,, બાણુકજી (જીને કરાંસીમના)	
૫૯, ૨૮૨, ૨૮૮, ૨૮૯,	
૨૯૫, ૩૬૧, ૫૯૫	
(૭૯૭), ૭૯૮, ૭૯૯.	
,, શેઠના ...	૪૭, ૪૯, ૫૨,
૧૫૯, (૧૬૨).	
કુરાંમજી પાંડેર. ૪૩, ૫૫, ૯૫૪, ૯૬૯.	
એલરામજી (આ.)...	... ૫૪૦.
મનચેરજી કામદીન, દસ્તુર ...	૮૯૬.
,, કામા. ૮૩૧, ૯૫૦, ૯૭૦.	
બાણુકજી તબાક ૩૩૭.
,, પટેલ ૩૩૮.
રસ્તમજી ૫૩૦.
,, દાદાનાવાલા. ૨૬૩, ૪૦૧.	
,, દેશાઈ ૮૪૬.
હોરમજી ૪૨૦.

મોટલાંબાઈ

વીધવા, બાણુકજી નવરોજ વાડયા. ૬૨૨.

મોટાભાઈ

મનચેરજી ૫૨.
શાપુરજી કામદીનજી ૪૧૮.
મંગલદાસ	
વીજજીબાણુદાસ ૮૩૧.
૨	

રતનજી

અરદેશર વાડયા ૪૨૮.
એલજી જીજી (આ.)	૩૭૩, ૩૭૫.

રતનજી

સંકે.

એલજી જીજી હોમજી ૬૦૧.
ખરશેઠ કરાંવાલા ૮૮૪.
,, વાડયા ૯૦૧.
ખરશેઠજી ઇશપીશરના. ૩૮, ૪૦.	
૪૨, ૪૩.	
દાદી પારખ ૬૦૬.
નવરોજ ગોપીપરીઆ ૮૯૭.
નોશરવાનજી કાલિજી તલાતી. ૮૨૫.	
પાલનજી ૫૨૮.
,, તારીવાલા ૭૪૭.
પેસી ૫૦૨.
ખરખેરજી (આ.)...	... ૩૭૧.
ખહમનજી વાડયા. ૪૮, ૪૯, ૫૩,	
૨૨૬, ૨૪૦, ૬૫૭.	
એલરામજી ૩૨૨.
ભીમજીભાઈ પટેલ...	... ૬.
મહેરવાનજી ૫૭૨, ૫૭૩.
શાપુરજી જુરાના ૪૦૪.
શોરામજી પટેલ ૩૮૬, ૩૯૧.

રતનખાઈ

ધણી, ફરતમજી બાણુકજી ૩૩૨.
ફરતમ	
પેશાતન હમજીઆર સુરતી ૬, ૨૫.
ફરતમજી	
અરદેશર મોદી ૫૩૫.
આરીટનવાલા ૯૦૮.
કામદીનજી દસ્તુર...	... ૪૧૮.
કાવસજી ૭૨૦, ૭૨૧.
,, દસ્તુર (એ.) (૫૬૪).
,, પટેલ. ૧૧૦, ૪૦૪, ૪૧૮,	
૭૬૩.	

ફરતમજ

સફ.

કાવસજી બનાજી. ૬૩૪, ૬૩૫, ૮૦૨.
કેબજી મોદી (સુરતવાલા). ૨૬૩, ૬૧૨,
૬૧૬, ૬૧૮.

કેકાબાજી મુલ્લાશીરોઝના,

ફરતુર ... ૫૩, ૬૪૦, ૭૭૦,
૭૮૭, (૬૪૧).

ખરોજી મોદી (ખાનખાહાદુર)

સુરતવાલા. ૩૫૨, ૪૮૧, ૪૮૮,
૫૦૧, (૫૦૭), ૬૪૩, ૭૪૮,
૭૫૦.

ગનદેવીઆ ... ૮૮૧.

જમશેજી જીજીભાઈ ... ૫૫,

૨૨૭, ૬૨૧, ૮૫૮, ૮૬૦,
૮૬૬, ૮૮૦, ૯૧૧, ૯૨૩,
૯૨૪, ૯૩૨, ૯૪૬, ૯૪૮,
૯૫૭, ૯૬૧, ૯૬૪ (૯૬૮).

જમશેજી ફરતુર (સુરતના). ૫૪૪, ૫૮૬.

જામારપજી ફરતુર મેહેરજીરાણી, ૭૫૦.
૯૨૭.

જીવણજી અપુ ... ૮૮૪.

,, જોધીયાજી (દ.) ... ૬૧૬.

,, મીરઝા ફરતુર ... ૨૭૧,
૨૮૨, ૩૧૭, ૪૦૭, ૫૮૫,

દાદાભાઈ ... ૩૮૨, ૩૮૩.

દામડીયા ... ૪૭૪.

દોરામજી ૫૪૬, ૫૪૭, ૫૫૨.

,, પટેલ ૭, ૩૮, ૫૦, ૬૮.

ધુનજીભાઈ પટેલ ... ૬૩૨.

નવરાજી મોટાભાઈ ૫૫, ૮૫૪, ૮૫૭,

૮૫૮, ૮૫૯, (૮૫૧).

ફરતમજ

સફ.

નશરવાનજી મેહેરજીરાણીના, ફરતુર.

૩૬૭, ૪૬૭, ૫૦૧.

૫૮૩, ૫૮૪, ૬૩૦,

૬૬૫, ૬૬૬, ૬૭૦.

બમનજી પેમાસ્તર ૨૧૦, ૪૦૪.

બેનનજી રાંનજી ... ૬૫૬.

બેહરામજી (આ.) ... ૩૮૧.

,, ફરતુર (સુરતના) ... ૫૦૩.

મનચેરજી પંથકી (આ.) ૪૫૮, ૪૬૨.

માણેકજી ... ૩૩૨.

,, મેહેરજીરાણીના, ફરતુર. ૬૦૮.

,, મોદી ... ૪૦૧.

,, શેઠ ... ૩૩, ૩૪, ૪૦.

મેહેરવાનજી ... ૮૮૫.

,, સુબેદાર ૩૬૪, ૩૬૭,

૩૮૮.

રતનજી કરંજીઆ ... ૬૧૪.

,, કાકા ... ૩૮૪.

,, વાડયા ... ૩૮૪.

ચાપુરજી શેઠના ... ૪૭, ૪૮, (૫૩),

૧૫૮.

શોરામજી નારીચેરવાલા ૮૮૧, ૮૮૨,

૮૮૩.

,, પાઉંત્રાલા ... ૯૪૨.

,, વાજગાંધી ... ૮૮૮.

હકીમ ... ૫૮૧.

હોરમજી ફરતુર (સુરતના) ... ૫૪૪.

,, મોદી (સુરતના). ૬૨૬, ૬૩૬,

૮૩૭, ૮૪૧.

,, વાડયા ... ૬૪૩.

દોરામજી ... ૫૪૬.

લ.	સર.
લખમીચંદ્ર	
પુજારાજ ...	૨૮૫.
લખમીશંકર.	
રામજીંકર ...	૮૨૫.
લવજી	
નવરાજ વાડયા ...	૩૫, ૩૭, ૬૯.
,, નશરવાનજી વાડયા. ૩૭, ૫૦,	૬૦૧.
લીમજી	
કાવસજી બનાજી ...	૩૧૩.
કાવસજી લીમજી સુમેદાર ...	૧૫૩.
માણેકજી બનાજી ...	૯૫૧.
વ.	
વરજીવનદાસ	
મોતીલાલ ...	૮૩૧.
વીકાજી	
મેહેરજી ૧૭૦, ૩૬૦, ૫૧૪,	
૫૫૪, ૫૭૭, ૫૭૮, ૫૭૯,	
૫૮૦, ૫૮૧, ૬૮૬, ૭૪૦,	
૭૫૩, ૮૦૮, ૮૧૧, ૮૩૨,	
૮૩૬.	
વીરબાઇજી	
મેટી, શાપુરજી પેશતનજી સુમેદાર. ૫૪૩.	
શ.	
રાદાશીવ	
કાશીનાથ ચીતરી ...	૨૬૭.
શાગરજી	
નશરવાનજી ...	૩૮૨.
શાપુર	
બરૂઆ ...	૫૩૨.
શાપુરજી	
અરદેશર ખંખાતા...	૪૬૨, ૪૬૪.

શાપુરજી	સર.
એલજી (આ.) ...	૪૬૮.
,, વાઘા ...	૭૪૭.
કાવસજી હોડીવાલા ...	૬૪૯.
જમશેદજી ...	૬૩૮.
દાદાભાઈ (આ.) ...	૬૬૧.
દોરાબજી લશ્કરી ...	૫૫૧.
નવરાજ ખંખાલી ...	૬૩૪.
પટેલ ...	૩૩૦.
પેશતનજી મેહેતા ...	૩૩૮.
,, મોરના ...	૮૦૦.
,, સુમેદાર ...	૫૪૩.
ફરફુનજી શુનવાલા ...	૪૦૦.
બહમનજી શેઠના. ૪૪, ૪૬, ૧૦૪,	૧૦૫, ૧૫૩.
શોરાજી કપાવાલા...	૨૬૨, ૪૦૦.
શીવજી	
પાંડુ ...	૧૩૫.
શુનાબાઈ	
ધણી, કેબશર મનચેરજી લંગમના.	૮૦૧.
,, નવરાજ જમશેદજી વાડયા. ૧૩૭.	
,, લીમજી કાવસજી બનાજી. ૪૦૩.	
મેટી, હીરજી જીવજી ...	૬૬૩.
વીજવા, માણેકજી જીભાઈ મોદી. ૧૧૯.	
	૧૨૦.
શેરમશ	
ધરાની દસ્તુર ...	૭૫૯.
શેહરીયાજી	
મેહરાંમજી ...	૮૪૦.
શોરાબજી	
એલજી શેઠના ..	૬૩૧.

સૌરાષ્ટ્ર

સફે.

કરવાળ પાવરી	૩૯૫.
ઢાલાખાઇ તારીઆરના	૩૭૪.
જમશેદજી જીજીખાઇ.	૮૮૮, ૯૧૫,	
૯૧૬, ૯૧૭, ૯૩૪, ૯૬૧, ૯૬૪.		
દોરામજી	૭૪૫.
નશરવાનજી	૩૬૩.
નાનાખાઇ ...	(૫૨૧), ૫૨૩.	
" કોઠના ...	૪૬, ૧૦૪,	
	૧૦૬, ૧૫૩.	
પટેલ ...	૫૨૭, ૫૨૮.	
પેશતાનજી તાલ્યારખાંન	૫૩૧.
" ૧૧૮૬...૨૬૩, ૩૩૮, ૩૯૮.		
" ખનાજી	૯૨૩.
પોંહયા	૩૫૨.
ફરેકુનજી	૧૫૬.
ફોરામજી પટેલ	(૬૭૦).
" પારખ	૫૩૦.
" મેહરજીરાણુના, દસ્તુર.	૬૦૭.	
	(૯૦૮).	
મેહરામજી	૧૫૬.
" તવડીઆ	૫૦૨.
મેહરામજી પોલ્યાદેશાઇ	૧૨૧.
મનચેરજી જીવણજી ...	૧૦૪, ૧૫૩.	
" દેશાઇ ૬૫૫, ૮૪૬, ૯૪૭.		
" રેડીમની. ૪૫, ૧૦૬, ૪૮૬.		
" માનેજી ચીનાઇ	૩૯૪.
" શેઠના ૫૦, ૧૦૬.		
મેહરવાનજી	૪૬૨.
(મોખેદ)	૭૫૦.
રતાનજી પટેલ. (પુણાના).	૩૮૬, ૩૮૭,	
	૩૮૮, ૩૮૯, ૩૯૧, ૩૯૨,	
	૩૯૩, ૩૯૮, ૫૪૭, ૫૪૮,	

સૌરાષ્ટ્ર

સફે.

૫૪૬ ૫૫૨, ૫૫૫, ૫૫૭,		
૫૫૮, ૫૫૯, ૫૬૩, ૫૬૫,		
૫૬૬, ૫૬૭, ૫૬૮, ૫૬૯,		
૫૭૧, ૫૭૨, ૫૭૭, ૫૭૮,		
૫૭૯, ૬૨૪.		
રેતાનજી ખરશેદજી નવરોજી વાઢવા. ૬૦૧.		
રેસ્તમજી	૬૮.
રેસ્તમજી મેહરજીરાણુના (દસ્તુર).	૮૯,	
	૪૯૬.	
રોંનજી	૧૫૬.
વાજગાંધી મોદી ...૪૭, ૧૫૯, ૨૬૨,		
૨૮૨, ૨૯૪, ૨૯૬, ૩૨૭,		
૩૨૯, ૪૫૦, ૭૪૯, (૮૮૮),		
	૬૫૬.	
શાપુરજી (આ.)	૫૬૩.
" બંગાલી... ૬૩૩, ૯૧૬,		
	૯૧૭, ૯૧૮, ૯૨૦.	
" શેઠના ... ૪૯, ૫૩, ૩૨૯.		
શુખલા જામાસ ...૭૦૧, ૭૦૨, ૭૭૬.		
પોંયા	૩૫૨.
હોરમસજી ચીકનજીપગર ...	૬૩૧.	
શંનવાઇ		
વીનુબાસાંકર શંનવાઇ માંદરીવાલા. ૬૦૨.		
સ.		
સુખલા		
જામાસ ...	૭૦૧, ૭૦૨.	
સતોડજી		
ખરખેરજી ...	૩૮, ૪૨.	
હ.		
હામાખાઇ		
માનાજી, પેરનાજી મલમનજી ઝાઢવા. ૧૧૦.		

હીરણ	સફે.
કોપર	૫૪૪.
જવણી	૬૨૩.
.. વોરા	૯૭.
નવરોજી ભાષના	૪૩.
.. લાહેર... ૩૩૮, ૪૫૦, ૫૬૫.	
વાછામોદી. ૯, ૧૦, ૧૨, ૪૦, ૧૧૯.	
વાછામ	૯, ૧૦.

હીરણભાષ	
જવણી રેડીમની (સુધ). ૪૩, ૧૦૪,	
૧૦૬, ૧૫૩.	
હોરમજી ૮૭૮, ૮૮૧, ૯૨૦.	
હોરમજી પસતાકીયા ... ૬૮૫.	
.. શેકના. ૫૫, ૮૮૫, ૯૬૩,	
(૯૬૯).	

હીરાજી	
બેહરામજી દસ્તુર... ..	૨૮૨.
લીમજી તુડીના	૪૬૮.
હીરામાણી	૮૧૫.

હીરાલાલ	
ગહયામાઇ નાણાવતી	૮૩૧.

હીરાંબાઇ	
નશરવાનજી ખંબાતાં	૬૦૧.
વીધના, જમશેદજી કુકાજી મગાઇ. ૬૩૩.	
.. શેહરામજી નાનામાઇ. ૫૨૧.	

હીલાઇ	
ધણી, ખરશેદજી એદલજી દખણી. ૩૩૧.	

હૈરઅલી	
કાસમજી વોરા	૧૪૧.

હોમા	
જમશેદ (નરોજીવાર)	૬૩૬.

હોમાબાઇ	સફે.
ધણી, કાવસજી મચા	૫૨૯.
હોરમજી	
અક્ષા	૪૪૧.
અરશેદજી વાડયા	૯૭૦.
એદલજી... ..	૮૯૪.
.. ઓલખેસ	૯૭૦.
.. બાસનારાલા	૮૯૪.
કુંવંજી મોદી	૪૫૦.
કાલીદાસ (આ.)	૫૧.
ખરશેદજી પટેલ	૩૩૮.
દાદામાઇ	૨.
.. આલપાઇવાલા	૮૩૧, ૮૩૮, ૮૩૯.
.. પ્રોન્ટર	૯૧૪.
.. શાએર. ૫૪, ૭૪૯, ૭૯૭.	
દોરામજી લશકરી. ૪૮, ૪૯, ૧૫૯,	
૨૨૫, ૨૨૬, ૨૭૧, ૨૦૪,	
૩૨૭, ૩૨૯, ૩૮૭, ૪૫૦,	
૪૮૯, ૪૯૪, ૫૨૩, ૫૨૬,	
૫૪૯, ૫૫૧, ૫૫૪, ૬૯૭,	
૭૪૯, ૮૦૮, ૮૨૯.	
ધનજીમાઇ પટેલ	૫૧, ૬૪૧.
નવરોજી ભણ્યા	૬૭૫.
નીકલશન	૩૧૫.
પેરતનજી	૮૦૪.
બહમનજી (આ.)... ..	૪૮૦.
.. વાડયા...બાબ ૧, ૪, ૫, ૬,	
૭, ૮, ૯ (ખરજી), ૧૦,	
૧૧ અને ૧૨ મામાં ઠેકાણું	
ઠેકાણું.	
.. કાલ	૫૩૧.

હોરમજી	રૂ.૩.
બહમનજી શેઠના ... ૫૨, ૨૬૨, ૩૬૬,	
૪૫૩, ૫૬૩, ૫૬૭, ૫૭૫,	
૫૭૯, ૫૮૩, ૬૦૭, ૬૬૫,	
૭૮૩, ૮૫૪.	
મેહરામજી પટેલ. ૬૬, ૧૦૧, ૧૦૩.	
બીખાજી (આ.) ૫૪૮, ૬૪૫.	
„ ચીનાઇ. ૨૨, ૩૦૬, ૩૦૮,	
૩૧૦, ૫૫૧, ૮૨૯.	
„ મેહેરજી ... ૬૩૨.	
બીમજી મોદી ... ૬૨૬.	
ભાણુકજી પટેલ. ૨૭૧, ૨૮૩, ૩૬૨.	
„ મેહેતા... ૪૨૦.	
રતનજી ચેતના ... ૮૮૪.	
રસ્તમજી (આ.) ... ૩૭૧.	
રસ્તમજી ... ૫૩૭.	

હોરમજી	રૂ.૩.
રસ્તમજી (આ.) ... ૬૨૯.	
„ બાદા... ૩૫૯, ૩૬૦, ૩૬૨,	
૩૭૩, ૩૭૪.	
લ'ગંજાના ... ૪૯૪.	
શાપુરજી પરતાકયા... ૬૮૫.	
શોરામજી શેઠના ... ૯૩૧.	
હોરમજીદાઝ	
માદન... ૮૮૩.	
હોરમજીદીયાર	
કામદીન દરવુર (મરચના) .. ૬૧૫.	
કુંવરજી ક્રેયાજી ... ૮૩૧.	
ફરામરોજ દરવુર ... ૬૦૭.	
હોરાંગ	
વીકાજી... ૧૫૬.	

અંગ્રેજી નામોની અનુક્રમણિકા.

A.	page.
Acquith ... 519.	
Aiyer, K. V. S. ... 14.	
Anderson ... 492.	
Anquetil Du Perron... 637, 914.	
Ashburner, William ... 32.	
Auckland, (Pleader.) 862, 875, 887.	
B.	
Belsare, M. B. ... 16.	
Bird, J. ... 808.	
Burnouf, Eugene ... 918.	
C.	
Canteen, John ... 353.	
Church, R. ... 102.	
Colvin Anislee Covie & Co. 830.	
Combes, T. A. ... 919.	
Compton, Spencer ... 831.	

C.	page.
Crawford, James Henry ... 850.	
„ William ... 932, 933.	
Cruickshank, Major (Engineer). 955.	
D.	
Day, Thomas ... 32.	
Douglas, James ... 8, 673.	
Draper, Daniel ... 32.	
Drewitt, F. Dawtrey ... 426.	
E.	
Edroos ... 847.	
Edwardes ... 965.	
Elliott, E. E. ... 437.	
F.	
Fegan, G. S. ... 925.	
Fleming J. B. ... 894.	
Forbes, James ... 62.	
„ Sir Charles ... 428,	
Forjett, (Commissioner of Police). 934, 955.	

G.	page.
Goodwin, C. N. ...	528.
" Richard ...	287.
Gough, Col. I. ...	530.
Graham, Lady Maria ...	965.
Grant (Magistrate) ...	897.
Gray (") 285, 287, 292.	
Green, Robert. ...	570, 909.

H.

Hall, Captain Basil ...	968.
Harrison, C. M. ...	879, 880.
Heart, William ...	933.
Hedges, " ...	7.
Henderson, Thomas Windgate.	850.
Herodotus ...	581.
Hughes, Sir Edward ...	673.
Hutchinson, John ...	925.

I.

Ives, Dr. ...	71.
---------------	-----

J.

Jaber Abhram ...	596.
Jefferson, Dr. ...	475, 877.
Jervice, Capt. George.	267, 268.
Johnstone, Sir A. ...	692, 693.

K.

Knewbolt, Sir John. ...	700.
-------------------------	------

L.

Larken, Metcalfe. ...	878.
Leckie, John ...	700.
Legeyet, P. W. 761, 762, 765.	
	773, 775.
Leith, Dr. ...	933, 934.
Louis, William ...	147.
Luke, Edward ...	522, 663.
Lumsden, William 352, 531, 536.	

M.

M.	page.
Maclean & Woodhouse (Barristers). ...	164.
Macnaghten, W. S. ...	808.
Maister, P. ...	104.
Marriet. ...	567.
Master, Sir Streynsham ...	9.
Matthai, John ...	15.
Michal, L. W. ...	967.
Moor, Edward ...	72.
Morgan, W. A. D. C. ...	329.
Morley, James 516, 517, 518.	
Morris, J. M. ...	430, 437.
" W. R. ...	775.

N.

Nelson, Lord ...	673.
Newnham. ...	337.
Niebuhr, Carsten ...	62.

P.

Page, William ..	118.
Patch & Bainbridge ...	804.
Perry, George ...	103.
Philip ...	519.
Pinkerton, John ...	62.
Pollock, Sir F. ...	15.
Pottinger, Henry ...	695.

R.

Ravenscroft, Edward.	98, 101.
Rawlinson, Major ...	919.
Remington, ...	877.
" Crawford & Co.	251,
	252, 804, 805.
Richey, Stuart & Co.	886.
Roper (Barrister)	539, 540.

S.	page.
Shepherd, Samuel T. ...	64.
Smith, Daniel 522, 526, 537.	
Snow ...	287.
Sparks, R. ...	102.
Stevens, J. ...	98, 101.
Stodart, S. J. ...	912.
Sunderland, James 352, 749.	
T.	
Todd, J. A. ...	32.
Torlesse, John ...	98, 101.
Tristram, W. B. ...	959.
U.	
Udny, G. ...	721.
V.	
Villiers, T. H. ...	183.

W.	page.
Ward, S. J. K. ...	355.
Warden, Francis 163, 183, 287,	
434, 519.	
„ John ...	686, 700.
West ...	819.
William, Louis ...	147.
Willis, Henry ...	686.
Willoughby, J. P. ...	808.
Wilson, Dr. ...	15, 826.
„ S. ...	102.
Woodhouse, W. ...	750.
Y.	
Yule, Col. Henry ...	7.

અસાધારણ શબ્દોની અનુક્રમણિકા.

	સફે.
અકાબર ...	૨૨, ૨૬, ૩૩.
અચાર ખોરશંદી ...	૯૫
અનગુમન ...	૧૯.
અનગુમનના સરદાર... ૨૩, ૯૧.	
અનીઆવના કરનાર ...	૮૦.
અમરોત્રી (આંખાની હાર) ...	૬૪૦.
અલલ ખસુસણ ...	૮૫.
છનીઉ ...	૪૩૮.
છશકાલ ...	૫૬૯, ૬૬૬.
ઉત્તર લાખ ...	૭૨૯.
આંખોખતા ...	૭૩.
કરાર મહાર ...	૭૦.
કીશપત ...	૯૧.
કુલ અનગુમન ...	૧૮.
કુલ કરતી ...	૨૪.
કુલે પંચાએત ...	૧૮.

	સફે.
કુશવના ...	૭૦.
કેન ધુઅગદા પનામાદ ૬૮, ૭૧, ૭૬.	
કેન પનાહ શદ હજાર આફરીન ...	૭૧.
કેલત્રાના ...	૭૭.
કેહતા ...	૮૬.
ખેમ ખુશલ ...	૬૮.
ગગરના (ધધરાણ) ...	૨૫૭.
ગરખૂણીઆં ...	૮૪૫.
ગલમત ...	૭૮.
ગીરદન માધ ...	૭૦.
ગીલો ...	૫૯૨.
ગુલાશાખ ...	૮૧.
ગોશુદો ...	૨૭૮.
ધીશાલ ...	૪૦૧.
ચાર તોખરા ...	૯૫.
ચોગલા ...	૨૪, ૧૫૨.
ચોથું (ચાહારમ) ...	૧૩૦.

	સફ.
ઘોડુલ	૨૪.
જામેચાત	૮૬.
જાન્દરાલ	૬૭૨.
દાવર	૨૨, ૩૯, ૧૫૧.
દોટી	૧૩૪, ૨૬૦, ૫૬૬, ૬૪૪.
દોર (ધેરાવો)	૭૦.
દાંડીઓ	૬૦૦.
ધરમ લાભ ચરત	૬૭.
નલાગરૂ	૮૭૩.
નશાખરા (નશેખરા) નૌસારીના ભોક્ષો.	૬૨૩.
નામજાદ	૪૩૨.
નામજાદ (આદરની)	૧૭૨.
નીમારા	૧૪૯.
નીશારો	૩૯૦.
નાંહાલું મોતું અનજીમન	૮૦.
પટકો	૧૩૪.
પરતી પાળ કુધનો	૮૨૦.
પરપોશ	૭૫૭.
પવારા.	૪૬૭, ૧૬૮, ૬૫૫.
(૩) પામડીનો (૩ માણસો)	૮૬.
પાલેશી	૬૯૧.
પુજ	૯૪.
પુજી	૬૭, ૬૮.
પુજારાધે	૬૭.
પેદરપેમો	૮૬.
પંખેડીના શમચત અધેઆરૂ	૧૫૫.
પંચ	૧૬, ૨૧.
પંચકુલ	૨૪.
પંચાએત	૧૬, ૩૫.
પાંચડા	૮૩.
ખાં પુરદાર	૭૯૩.

	સફ.
મરખત	૭૬, ૮૩.
મામુર	૬૧૫.
માહાજેગ	૬૭.
માહાપત વ મવદત	૫૨૯.
માહામેલ	૭૬.
મુઅનેલ	૮૫.
મુખતાદ માઓ	૭૪.
મુખ શોદો	૭૧૩.
મુખાલક	૭૩.
મુશદો	૮૬૮.
મુશક	૮૯.
મુશુદા	૩૦૦.
મેગર	૩૪૧, ૩૬૭.
મોટી પંચાએત	૧૯.
માંગુર	૭૩૦.
રીંગલેશન	૩૫૧.
રેસ (એક દોકડાની ૪ રેસ થાય).	૨૩૯.
રાંલનના પોરાવોની	૮૩.
વધઓ	૫૬૮.
વજર જોગણી	૭૮.
વીટ	૮૭૬.
વીરાશત	૭૫૦.
વોરા	૯૭.
શદ શોકે મોતાસે	૮૯.
શદ શોભાગ શદ હેતકારી	૭૬.
શમચત અનજીમન.	૧૬, ૧૯, ૨૦, ૭૬.
શમચત પંચાએત.	૧૪, ૧૯, ૨૦, ૧૫૧.
શરવ ઉપમાહા જોગ	૬૭, ૭૦, ૭૬.
શરશતી	૬૭.
શવશરશતી	૧૧.
શાઆદત નીશાન	૭૭૨.
શાઓલા	૨૦૬.

			સફે.				સફે.
શાશતરીઆ	૮૩.	શી'પનજી શરા	૯૬૩.
શીનાબેરી	૬૦૯.	શીભાગ	૧૦.
શીરયો	૯૨૭	શ ધોવાના	૭૬.
શી ઢી	૬૭.	શીજીએના	૮૮.
શીહાર	૩૬૮.	શીપ ...	૬૭, ૭૦, ૭૬, ૭૭૨.		
શેનવાજ (બાણુવાની કીયા)	૨૭૭.	હકજી	૮૭.

.

બાબતોની અનુક્રમણિકા.

અનજીમન અ. અને સમરત અ. બાબે ખુલાસો. ૧૪.

અનજીમનો, બાહ્યગામોની. તેઓને મુજબ સાથે સંબંધ અને તેઓને મલેલી મદદ વીગેરે. અમરોલી ઉત્તરાન. નરેશાલાર માટે. ૮૮૯. આલપાડ. પંથરીની પોતાના બેટાને ધરલાખી ધર્મમાં વટલાવવાની ફરીઆદ. ૮૯૯. ઉમરા. દરેમેહેર ૪૦૦. ઉમરા વેસુ, ખજેત અને દુગસની. તેઓએ દખમાં માટે માગેલી મદદ. ૬૧૮ ઉદવાડા. ત્યાંનાં આતશબેહરાખના ફૂંડની રથાપણા. ૮૩૨. અનાજનું વેંદેચાણુ. ૮૩૩. ભાત વેંદેચી આપવું. ૯૦૦. ઓલપાડ. તલાવ માટે માગેલી મદદ. ૬૩૭. દખમાં માટે. ૮૯૫. કરંજ. દખમું અને નરેશાલારો માટે મદદ. ૬૧૩. કલકત્તા. બક્ષેસ મલેલી જગ્યાના રક્ષણ માટે માગેલી મદદ. ૬૩૩. કદયાણી. ૩૮૦-૮૫. દાદરઆખાદ. ત્યાંથી લવાડી માટે આવેલો મુકદ્દમો. ૮૯૪. ખંખ. ત. પોતાના શેહેરની ૯) હાજતો તાલવા અરજી. ૮૯૨. ગંદેવી ત્યાંનાં નરેશારો માટે ૨૨ જ. ની. બક્ષેસ. ૯૪૮. જાલના. મોખેદો માટે મદદ. ૬૨૩. દખન. દરેમેહેરના ગેર-ઉપયોગ માટે માગેલી મદદ. ૬૩૫. દીવ. દરેમેહેર, દખમાં વીગેરે માટે મદદ. ૪૦૪-૧૭, ૬૨૨. દેવીઅર. નવા મોખેદો માટે મદદ. ૯૦૦. નાસક. એક પારસીએ એક પારસી ઇંકારને વટલાવવાની નેમથી રાખવા માટે ફર્માદ. ૮૯૭. પુના. પટેલનું દખમું, દરેમેહેર વીગેરે. ૩૮૬-૯૭. પટેલ સાથે બંદેખરત. ૩૮૭. અત્રેથી મોકલેલા દસ્તુરજી. ૩૮૮. આ. પેરતનજીની બાબત. ૩૯૪. ત્યાં વધુ ગરબડ. ૫૪૫-૮૦. તેવણે બેહેદીનને ત્યાં છાકરાને અદરાવવાની બાબત. ૫૪૬-૫૦, ૫૫૨-૫૩, ૬૧૫. ત્યાં નેઆતઆહેર મેલેલાએ પટેલપર બાબતની માંડેલી ફર્માદી. ૫૬૦-૬૯. પુનાના શેઠીઆ ખાનદાનનો એવો મુકદ્દમો. ૫૫૪-૬૦. ખીજું દખમું. ૫૭૦. ત્યાં પંચાએત રથાપવા સરકારી અમલદારની સુચના. ૫૬૬. ત્યાંની ગીસ્તાની ધર્મશાલા. ૩૯૭. આ. પેસ્તનજીનું ધર્મખાતું. ૯૫૬. બરમા. ૪૨૫. બીલીમોરા. ૪૦૪. ભરૂચ. ત્યાંની અનજીમને દખમા માટે માગેલી મદદ. ૬૧૫. હુલડના સંબંધમાં એક મેરીસ્તરની માગેલી મદદ. ૮૯૮. ભાથું. પુલ માટે માગેલી મદદ. ૬૨૧. નરેશાલારો માટે. ૮૩૫. એક પારસી એ સંસારી બાબતમાં અપીલ કાળે. ૮૯૦. કારજ તોડનાર સામે આવેલી અરજી. ૮૯૧. મંડરોઇ. (ઓલપાડ) પોતાની હાજતો તાલવા માગેલી મદદ ૮૯૫. મદરાસ. એક મરનારે પંચાએતને આપવા કહેલી રકમ. ૯૦૨. મસ્કત. એક ધરાતીએ માગેલી દાદખાહી. ૬૩૮. મોરા. મોખેદ માટે અરજ. ૯૦૦. રંદેર. દખમાં માટે મદદ. ૮૩૭. લવજ વાડયાના કુટુંબની મદદ. ૯૦૧. વડોદર. દખમા માટે મદદ. ૮૩૯. વલસાડ. મજદકી દોર બાબે ફર્માદ. ૧૬૯. દખમા માટે મદદ. ૪૧૮. એક અદરાયલાં જોરાં બાબે પત્રવહેવાર ૬૩૭. નવા દખમા માટે.

૪૧૮. સીંચનપોર. ત્યાંના ધર્મખાતાં માટે લવજી વાડયાના કુટુંબની મદદ. ૯૦૧. સીંગાપોર. ત્યાં મોહલેલા પારસી બંદીયાનોની ચરજી. ૮૯૬. સુભાસી. ત્યાંના વેરા સામે અને નશેસાલાર માટે. ૮૩૪. સુરત, ભરથાણાનું દખમું. ૩૪૮. ત્રણ ગામે માટે દખમું. ૪૦૧. રસ્તમપોરાના બેહેદીનોએ મોખેદો સામે માગેલી મદદ ૬૨૫. બીસીની દરેમેહેરના પાડોશી સામે માગેલી મદદ. ૬૩૬. સુરતની મોટી આગ પછી સ્થાપાયલું સુરત પારસી ચેરીટી ફંડ. ૮૩૮. ત્યાંનાં મુગાબેહેરા દરતુર. ૫૯૩, ૮૪૧. ત્યાંના દખમાની આગલી તવારીખની નોંધ. ૮૪૨. ત્યાં હુકનોનાં ચેરાગોની જોત મેલવવાનો રેલાજ. ૮૪૪, ત્યાં સર જ. એ આપેલી રકમ. ૮૪૪-૪૫. ગરીબોને મદદ. ૮૪૫. મોગલાઈની બાબત. ૮૪૫. ધર્મખાતાંના મેનેજરોની નેમણીક. ૮૯૨. ત્યાં મુકાદ ટાંકણે અને માસીક મદદ. ૯૦૨-૩. સોડાપુર ત્યાં એક કુટુંબના ગરીબ બન્ન્યાઓ માટે મદદ. ૮૪૧.

અરજીઓ. પેહેલું દખમું બાંધવા માટે હીલ વાજાગાંધીની ગવરનરને. ૮-૯. ધારા માટે સરકારને. ૫૧૨-૧૩. નશેસાલારોનું ફંડ, નીશાલો, લગન મરણોના બદોખરો વીગેરે માટે પંચાએતને. ૩૦૩-૪. મોખેદ બેહેદીનોએ એકમેકને છોકરી આપવાની બાબતમાં સરકારને. ૯૭. મીશનરીઓના કામ સામે સરકારને. ૮૦૪. તકસીરચારોને સજા કરવા દેવા માટે સરકારને. ૧૦૬-૭. ભરથાના ૧૮૫૭ ના હુલ્લક વખતે સરકારને. ૮૯૮. આતશઘુ પરખ પાલવા સરકારને. (૧૮૦૨). ૧૩૬. ગોદાવરા મોખેદોએ નૈસારી કરેલી. ૩૬૫. હુલા લંગરા છોકરાનો કુમારમરો ઉતારાના ખ્યાલથી પરણાવવા. ૬૯૦. પંચાએતની પુછતી જાણવણી માટે સરકારને. ૮૬૭.

આગ- મોટી આગ મુંબઈ (૧૮૦૩). ૯. સુરત આતશમેહરામ સામે (૧૮૩૬). ૬૬૨. રસ્તમપુરા (૧૮૭૮). ૩૯૪.

આતશમેહરામ, ઉદવાડેના. ૬૪૯. નૈસારીના. તેની સ્થાપણા સામે ઉદવાડાની ફર્યાદ. ૬૪૯. તેને ધારને સખએ સુરત લઈ જવું. ૬૩, ૭૮. તે સાથે નૈસારીના અકાબરોએ સુરત જઈ રહેલું. ૮૭. મુંબઈ. દાદીચેક (૧૭૮૩). ૧૦૮. શરૂઆતમાં ત્યાં ભરાતી અનજીમનની સભાઓ. ૩૦, ૩૯, ૧૭૧, ૨૬૩, ૩૧૦, ૩૨૯, ૩૪૦, ૩૪૭, ૫૮૨, ૮૦૨. વાડયાજીના. ૬૩૯. તેના વીરૂધ્ધ પત્રારા ૬૪૮-૫૭. ત્યાં જાહેર જથો. ૯૩૭-૩૮. ત્યાં નાવર મરતજ કરવાના સમાલ. ૫૮૩. આતશમેહરામો, આદરાનોમાં મેલાપલી ધર્મની પેટીઓ. ૨૬૦. વાડયાજીના આતમેહરામની સ્થાપણાની ખુલાસીમાં તકસીરચારોને મારી. ૬૪૩. સુરત, મોદીજીના ૫૧, ૨૫૮, ૬૪૬. ત્યાંના મોખેદોએ ત્યાંના દરતુર સામે માગેલી દાદ. ૬૫૯.

બનાઓ. રેસાલા માટે સર જમશેદજી ત્રાંસવેસા ફંડ ખ.ને. ૯૧૬, ૯૧૮. સરકાર તરફથી. ૪૬૧, ૫૩૦.

ધરાનીઓ. તેઓ માટે કુંગરવાડી પર ગોઠવણુ. ૯૫૨. ધરાન ખાતે ૧૦૦ જરયાસ્તી છોકરીઓને પરણાવી આપવાની સર જમશેદજીની આજ્ઞે. ૯૫૩.

ઉદવાડા. તેના મોમેદાને અતરે તેડવા માટે પંચાએતની કાલજી. ૩૭૭-૭૮, ૫૮૫, ૫૯૨. તેના ગરીબોતું ફંડ. ૭૩૪.

કદમી શેહેનશાહીઓ. તેઓ ૧૨મે મીનાકેસો. ૪૯૩. કદમી સ્ત્રીની ગેહ, કદમી મોમેદેજ સારવી. ૪૯૪.

કળીસો. ૩૪૨-૪૫, ૬૧૩, ૭૮૨ એના આગેવાન દરતુર અરપંદીઆરજીની યાદમાં વરસી પર નીઆત. ૩૪૬. દરતુર એદજી સંજીણાની “બોરેહ વહીઝક”. ૩૪૬.

કાયદાઓ. લગન, વારસા, હીરસા, વીગેરેના. તે માટે વડા જડજ સર હરખટ કમ્પટનની સુચના. ૪૩૨. સરકારી અદાલત તાંકથી તે આમે માંગણી. ૫૦૭. સુરતની અદાલત તાંકથી એ બાબતના સવાલો. ૫૦૯-૧૧. અતરે હીલચાલ ૫૧૨. ધારા મુકરર કરવા અતરે રજી થયેલી બાબત (૧૮૩૨). ૫૧૨. મોરલી બેરીસ્ટરતું મત. ૫૧૬. અંગ્રેજી કાયદો પારસીઓને કૃત્રી હદે લાગુ પડે તે આમે મીં રોપર બેરીસ્ટરતું મત. ૫૩૮. ધારા બંધાવી મંગાવવાની બાબત. ૮૦૮-૧૦. એ આમે વીકાજ મેહેરજીની ચોપડી સામે અણુગમે ૮૧૦. ધારા બાબેતો ખરડો ઘડવાતું કામ મીં આકેવેડ વકીલને સોંપ્યું. ૮૭૭-૭૮. કાયદા બંધાવી મંગાવવા નેમાયલી કમીટીને પંચાયતથી મદદ. ૯૨૦. જો કમીશન ૫૦૭.

કારજ. તે નહીં તોડવા બાબે કાલજી. ૩૩૩, કારજનો મુકદ્દમો. ૧૩૯. દગાથી કરેલું કારજ તોડવાની પરવાનગી. ૪૭૩. ઉમ્મરના મોટા ફરક સમયે કારજ તોડવું. ૮૧૨.

કેળવણી. ગામોની રકુમે, શાળાઓ. ૮૨૪, ૮૨૫, ૯૧૦, ૯૧૧, ૯૪૪. મર જમશેદજી જીજીમાઇ ત્રાન્સફેરેન્સ ફંડ. ૮૧૯. જીજીમાઇ દાદામાઇ બે પોતા હસ્તકની નીશામે પંચાએતને સોંપવી. ૮૨૪. સર જમશેદજીએ નૌસારીમાં ઉગાડેલી નીશાળ. ૮૨૫. એલરીન્ડન ઇન્ટીટ્યુશન. ૯૧૩. નેટીવ એજ્યુકેશન સોસાયટી. ૨૬૬, ૨૬૮, ૪૨૬, ૬૭૪, ૮૦૮.

ગરીબો. તેઓને મુસારો. ૬૯૨. તેઓ માટે ધર્મશાલા ૬૭૭-૮૫. તેઓ માટે એક પ્રકારના વીમાનો વીચર. ૬૭૪. તેઓને મદદ આપવાની તપાશ કાળે બે મેમ્બરોની નેમણુંક. ૮૬૯.

ગહમખારો. ૧૩૩, ૨૪૧, ૨૫૮, ૨૬૪, ૩૪૮. ગહમખારના જાહેર જમનો. પેહેલે ગહમખાર કોણે કરેલો તે સાત. ૪૮૪-૮૯. ૧૮૩૬-૪૮ ના અરસામાં ગહમખારની બાબત. ૭૫૨. તેના વારાદારો. ૭૫૩. ખર્ચ ૭૧૩. ફંડની થોડીક પુણ અંધણાં લુલાંના ફંડમાં ભેવાની હીલચાલ. ૭૫૫. બે ને બદલે ચાર ગહમખાર કરવાની હીલચાલ. ૭૫૫.

૧૮૪૯-૫૯ ના અરસામાં અતરે થતા ગંઢમઆરની સંખ્યા. ૯૦૪. ફંડની પુંજી. ૯૦૫. બગર સાથના મોખેદોએ પોતાના ગંઢમઆર ફંડનું નસ્ટદીઠ માનેકજી શેઠ પાસે કરાવવા પંચાએતને કરેલી અરજી. ૯૦૫. દેશાવરો ખાને સર જમશેદજીએ ગંઢમઆરની નીઆનો શરૂ કરેલી. ૮૫૦-૫૧.

ગેહાન. તે ચોકખી કરાવવી. ૩૫૫. ફરુરોનું મત કે રવાનો માટે નવી ગેહાનની જરૂર નથી અને જુની ગેહાન-નુ લોખંડ પાક કરી નવી માટે વપરાય. ૭૫૭. ગેહાન દાટવાની ખામદ. ૭૯૨.

ગોદાવરા મોખેદો. તેઓને અતરે બરશનુંમ આપવાની ખામદ. ૩૬૩-૭૬. દરેહમેહેરે ૩૭૬. તેઓની માંહોમાંહેની ફર્યાદ. ૫૯૮. તેઓએ લખી આપેલા પત્ર. ૯૫૨.

છુટા છેડા. ૧૧૫-૧૬, ૧૪૦, ૪૫૯-૬૫. ખીમારીના સખમે છુટા છેડાની મનાઇ. ૩૩૨. બાયડીની બદફેલી સખમે એક ઘણીએ ખીજી બાયડી કરવા માંગી તો તેને માથે પેહેલાનું પોપણ. ૩૩૨. અપંગ બાયડીને છોડી દેવા સામે વાંધો. ૪૭૪. જીવખચી મેઝવેલી દ્વાર-ગતી રદ. ૮૧૪.

જમશેદજી (સર) ઈન્સ્ટીટ્યુશન. પંચાએતની પુજી તેના ફંડમાં આપવાની ખામત. ૭૩૫.

જશનો. વરસાદ માટે મુંગમમાં. ૨૬૪, ૩૩૨, ૪૩૮. જડેર જશનો. ૧૮૪૯-૫૯ ના અરસામાં રશીયા સાથની લડાઇના સંજંધમાં. ૯૩૬-૩૮. ખીખં જશનો. ૨૫૮, ૭૯૪, ૮૦૨.

જુદહીન. તેને હાથનું ખાણું ખાનારને સળ. ૮૭૫.

તકરારી સવાલો. (૧) રવાનના પગ લાંબા કે ટુંકા રાખવા. ૬૭, ૨૭૯. ચામુકે આપેલા અવસ્તાના દાખવા. ૫૦૫. (૨) મોખેદ બેહેડીનોએ એકમેકની છોકરી લેવી નહીં. (૧૭૭-૯૧). ૯૫, ૯૭, ૩૦૬. એ બાબે પુનેવઝા આઠ પેસ્તનજીની ખામત. ૫૪૫-૭૯. એ ખામતમાં થોડીક મુકેલી છુટનો ગેરજામ લેવાયો. ૮૨૭. તેની આપ-લે પાછી બંધ કરવી. ૮૨૯. (૩) રવાંને પદાન બાંધવાનો સવાલ. ૪૯૬. તે બાબે બહેરનાથું. ૫૦૪. (૪) કમીસા બાબે. ૩૪૨, ૩૪૬ (૫) કોરોનરની જુરી તથા પેટ ચીરવા બાબે. ૭૬૫-૭૭. (૬) હમકારા પર ગોસ્ત નહીં ખાવું, જુઓ હુમકારા.

ઝાન્સડેશન (સર જમશેદજી) ફંડ. રચાવણા. ૮૧૯. તેમાંની જપાયવી જમારખી શકમંદ હોવાથી રદ કરવી. ૮૨૩. તે હસ્તક જાણથી ચોપડીઓ. ૮૨૫-૨૭. તેની નેમ, ખરીદાવથી ચોપડીઓ, માંગેલા રેસાલા. ૯૧૪.

હખમાં. આતપાર્થ. ૮૯૯ કરંજ. ૬૧૩. કહ્યાંણી. ૩૮૦, ૩૮૩. થાનાં ૭૯૩. ફીચ. ૬૨૩. નૌસારીના હખમાં આસપાસ સર જમશેદજીની દીવાલ. ૯૪૪. પુના.

૩૮૬, ૩૮૪, ૫૭૦, ૫૮૦. ભરૂચ. ૬૧૭. મુંબઈ. અનંતમનનું. ૭૨; બીજીનીનું. ૭૨૮; કામચલાઉ. ૬૩; બનાજનું. ૪૬૩, ૫૧૮; તાણા માટે ઉઠેલો મતફેર. ૬૦૫, ૬૦૬, ૭૮૪, ૬૨૪; માણેકજી શેઠનું. ૭૧; હીરજી વાજા મોદીનું. ૬, ૧૨; દખ્ખાં સમાન ચોતરો. ૬૦૫; દખખાના કુંગરની સીદીનો રસ્તો (૧૭૯૦). ૧૧૦; પેઢેજી (મોદીનું) દખખું બાંધવાની પરવાનગી માટે ગવરનરને અરજી. ૮; દખખામાં સજીવન થવાની ખોટી જીમ. ૪૧૯, ૪૨૦; દખખામાં દાખલ થવાની એક મુરોબીઅનની છુપી કોશિશ પરથી સરકારી ઠંઢેરો (૧૭૯૨). ૧૧૭; અતરે દખખાની સીડી સુધીનો રસ્તો. ૬૦૨; રાંડને પેટના હોઠરાને ઠગાઈથી દખખે ચઢવાવવાથી તેને પરેહજીવનું. ૬૦૮; અનંતમનનું બીજું દખખું બાંધવાની હીલચાલ. ૭૮૧; બીજીનીનું દખખું બાંધવાની ખુલાશીમાં તકસીરવારોને માણી. ૭૮૮; અનંતમનના દખખાની પછવાડેની જમીનની ખરીદી. ૭૯૧; દખખાને લગતી કાંઈક જમીનોની બાબત. ૯૨૧-૨૪; તે જમીનની ઉત્તર. ૯૨૪; દખખાઓને રેજીસ્ટર કરવાની બાબત. ૯૨૫; બનાજનાં દખખામાંનું એક પીટલની જાગીરનું ટોપ. ૯૨૬; એક દખખાના સંબંધમાં માનેકજી પીટીટના કામ સામે થયેલા દીકા બામે તેવજીની ફયાદ. ૯૩૫. માંદની. ૪૦૩. વલસાડ. ૪૧૮, સુરત કાંઠરાખાડી. ૫૦૨; પીપેડ. ૪૦૧; મન્યાણ. ૩૯૯, ૪૯૬-૯૭.

દરેમેહેર. અહમદનગર. ૮૦૧. આગ્રાપાર્થ. ૮૬૯. ઇલાખીર. ૯૪૨. ઉમરા. ૪૦૦. કલકત્તા. ૮૦૨. કંદ્યાંચી. ૩૮૩. દમન. ૩૬૧, ૬૩૫. દીવ. ૪૧૧, ૪૧૩, ૬૨૨. નૌસારી મલેસરની. ૯૪૪. પુના, પટેલની. ૩૮૬. સર જમશેદજીની. ૫૮૦, ૭૮૩. ભરૂચ. કામગીરીની, મુમત્તમાનેને હથે અપવિત્ર થતી. ૮૯૯. મુંબઈ. ખરશેદજી માનેકજીની. ૫૦૨, ૫૪૧; ગોદાવરાની. ૩૭૬, ૫૦૬, ૫૯૯, ૮૮૭-૮૮; ડંકન રોડ, ધનાપટેલની. ૫૧, ૬૪૧; પરેલ, વાડયાની. ૬૪૨, ૮૮૬-૮૭; બનાજની. ૧૩, ૩૭, ૫૬૬; બીડીગજર, કરાણીની. ૭૪૯; મજગામ, હાદામાઈ ગામડયાની, પછવાડેથી ફરામજી પટેલને નામે આલખાતી. ૧૦૯, ૫૦૬, ૭૯૬; મનચેરજી લંગડાની. ૮૦૦-૧; માણેકજી શેઠની. ૬૪, ૬૬૫; મહાલક્ષ્મી સાહેરની. ૭૯૭, ૮૮૮; મેલા-પટેલની. ૬૬૩, ૮૮૫; સર જમશેદજીની એલાહીગાગી. ૮૦૩; હીરજી વાજામોદીની (૧૮૦૩ ની આગમાં નાશ પામેલી). ૯, ૪૦; હીરજીની સુનામાઈની દરેમેહેરને માગ-નારાવેલી ઓડવવાની કોશિશ ૬૬૩; મેલાપટેલની દરેમેહેર પાસે બીજી હરીફ દરેમેહેર બાંધવા સામે કોશિશ ૬૬૩. સીંગનપોર, વાડયાની. ૬૦૧. સુરત, નાનપોરા બીજીની. ૬૩૬.

દસ્તુરે. જાહેર મીઠાસોમાં દરજ્જા મુજબ બેઠક (૧૮૧૬), ૧૩૮, ૧૭૮; દસ્તુર મોખેરો ને ત્યાં ઉઠેમણ. ૧૮૨; વડા દસ્તુર ૩૫૪; એક મુઘા અને બેહેરા દસ્તુર ૫૯૩. સો વરસ પર એક દસ્તુર ફરમાવેલી મરજી કીયા ૫૯૬. કદમી દસ્તુરની નેમણુક બામે પંચાએતને આપેલી જાણ ૮૪૧. પેટ ચીરવાનો સગલ તેઓ હાતુર. ૭૬૫. સુરતના દસ્તુર કાઉસજીને કાઠિયા વીમેરે આઠે સરકારી ફરમાવો ૫૯૫.

દારવાહાઓ. ડાહને લાઇસન્સ મેલવી આપવા પંચાએતની મદદ ૬૭૫. એઓની સ્ત્રીઓ દુકાનપર દારૂ વેચવા બેસે તે સામે અનગમો ૭૨૦.

ધર્મ. ધર્મ ક્રિયા. રેવાએ વીગેરે. નીરંગદીન ખલાસ થાય તેા કતરા નામી નવી બનાવવી નહી. ૧૨૭. રવાનની બાજ બુદી ઇજવી. ૧૨૭. બાજ ઇજતાં આતથ રાખવો ૧૨૮. બાજ રોજગાર વીગેરે અવસરોએ ધરેધર બણેલી સ્ત્રીએ, બોણાં વિગેરે મોકલવાં નહિ. (૧૭૯૬) ૧૩૩. વર્ષાઃ માટે જશન અને ન્યાતનું જમન. ૩૩૯. પાલક (પુત્રો પાલક શબ્દ). મસાલ તથા તાસા સામે ધાર્મિક અભાવ ૩૪૭. પારકા ધર્મની માનતા માટે સજા. ૩૪૮. મુકતાદમાં રમાતી કુસ્તીનો અટકાવ. ૩૪૮. વરાચને દીને હરીસાની ચાશની. ૩૫૫. ૫૦૫. લાંબી કેદમાંથી છુટેલાઓએ નાહન લેવું. ૫૦૬. સુરતમાં દુકાનોના ચેરાગોની ભેત ભેગી કરવાને રેવાજ. ૮૪૪. ધર્મના ચાનનો ફેલાવો કરવા કાવચી જાંગીરની સુચના. ૯૩૬.

ધર્મખાતાંઓ. પોતાના ધર્મખાતાંઓ આમે સર જ. નો પત્ર. ૮૫૦. તેવણે પંચાએત ઉપર મોકલેલી યાદી. ૯૪૩.

ધર્મશાળા. ચોપાટી ગરોબો માટે ધરમશાળા. (૧૮૩૪ થી) ૬૭૭, ૬૮૫. તે ફરદુનજ પારખના છોકરાઓએ ફરીથી બંધાવવી. ૮૪૭. ત્યાં જવા માટે અનગમો ૮૪૮. બચ્ચાંવાલી જાહને રાખવાની માગણી. ૮૪૮. ત્યાં બાણુસ દીઠ અરચ. ૮૪૮.

ધારૂ. જુઓ કાયદો.

નવજોત. લગનના સંબંધમાં બેવડી નવજોતનો રેવાજ. ૧૯૪. સો વર્ષપર નવજોતવાલાં બાલકે બણુવું જોઇતું બણુતર. ૩૫૬.

નસાખાના. કોટનું. ૨૫૯. ચરનીયાડીનું. ૯૨૯. બાહારકોટનું. (૧૭૯૦) ૪૫, ૧૧૦, ૨૫૯, ૭૯૨.

નસાસાહાર. ૨૮, ૨૬૧. તેઓના સંબંધમાં અરજ. ૩૦૩, ૩૫૧. તેઓનું પેહારચી (crier) અને ડેખરેખ રાખનારા (censor) તરીકે કામ. ૬૧૦. સંખ્યા (૧૮૩૬). ૬૧૧. તેઓ નેઆતમાં જમવા જતા. ૬૧૨. તેઓની તાણુ બામે સુરત લખેલો પત્ર. ૬૧૨. જુદીન સ્ત્રીને પેટના ધણીને નસાસાહાર કરવા સામે વાંધો. ૭૫૭. તેઓ સામે ભસ્તીની ફર્યાદ. ૯૯૧. તેઓનો લવાજમ મુકરર કરવો. ૯૨૭. તેઓને બરશનું અપાવવું. ૯૨૮. તેઓને લાસને ગેદાન સાથે બરાબર બાંધવાની તાકીદ ૯૨૮.

નાવર. અતરે કરવા નૌસારીની માગેલી પરવાનગી. ૫૮૩.

નીઆત. તેના જમનો. તે માટે લવાજમ (૧૭૯૧). ૧૧૬, ગોસ્તની બંધી. ૨૦૬. લમનની ખુશાલીમાં નીઆત કરનારની અરજ કે નેઆત બહાર મેલેલાઓને જમવા આક્રમ દેવા. ૬૮૫. દેશાવરો ખાતે સર જમશેદજી. ૮૫૦, ૫૧.

નીક'ગદીન. અતરે કરવા નૌસારીથી મહેલી પરવાનગી. ૧૧૨.

પસ્તાકીઆઓ. તેઓને સરકારે મારકેટમાં ફરજિઆત બેસાડ્યા. ૬૭૨. તેઓએ કે જમશેદજી જીજીભાઈએ પેહેલી ગઢમમાર કરવો તે બાબદ. ૪૮૪-૮૯.

પારસીઓ. મુ'બઈ પોસ્ટ્યુડીઓના હાથમાં આવ્યું ત્યારે. ૬. અંગ્રેજોના હાથમાં આવવા પછી ૭. ગરીમ પારસી માટે એક પ્રકારનું નીમા ફંડ. ૬૬૪. પારસી ચાકરોએ ખરપા કરેલું તોફાન. ૬૮૮. બ્રીટીશ પ્રજા અને પાર્લામેન્ટ માટે પારસીની તપારીખ, ધર્મ વીગેરે ઉપજાવવાની સુચના. ૬૯૨. આ બાબદમાં દરજુરોને બીકાર થવાની સુચના. ૬૯૩. ખદ્દેલ પારસીઓ બાબે ફરામજી કાંચજીની ફર્માદ. ૭૧૦-૧૬.

પાલક. કોણુને કરવો. ૭૪. મેયરની કોર્ટમાં તેનો સવાલ. ૧૧૯-૨૦. નૌસારીનો દસ્તાવેજ, અંકલેશર, ભરૂચ, સુરતના બંદોબસ્તો. ૧૫૫-૫૭. એક મરનાર બાઇનો પાલક તે મરનાર બાઇની વીધવા સથે પરણે કે ? ૩૩૧. એ બાબે ખરપા થપ્લા સવાલો. ૩૪૦-૩૪૧, ૪૯૦-૯૨.

પં'ચાએત. તેની તવારીખનાં સાંધનો. ૧-૪. પુરાણા વખતનું કોઇ બંધારણ વિગેરે. ૧૪. એ શબ્દની સમજ. ૧૫-૧૬. એ હજુર આવતાં કામોનો અનુક્રમ. ૨૧. પં'ચાએતના દારર, સરદાર, ચોખલા, મેન્જર, અકામર. ૨૨. સમસ્ત પં'ચાએત અને સમસ્ત અનજી-ગનનું કામ. ૨૬. પં'ચાએતના કામદારો. ૨૮, ૧૧૭. પં'ચાએતની પેહેલી સ્થાપણા, સમાસદોની નેમણીક. ૩૦-૩૨. મેમ્બરોની ટીપ. ૩૫-૫૪. સંખ્યા. ૫૫. કોઇ મેમ્બરોની સહી કરવાની રીત. ૫૬. કોઇ બી અસલ સહીઓ. ૫૭. પં'ચાએતની (માણેકજી ફેઠની) વાડીની સ્થાપણા. ૬૪. નૌસારીના પં'થક સાથનો સંબંધ. ૬૫. સરકાર પાસે તક્સીર-વારોને સજા કરવા માંગેલી સત્તા (૧૭૭૮). ૧૦૬. એક મરનારની મીલકતનો વહીવત પં'ચાએતે કરવા માંગ્યો. ૧૦૯. સરકાર તરફથી મત બાબે રજુ થતી બાબદો. ૧૫૧-૫૩. નૌસારી બાબતોના ઠેકાવો (૧૮૧૮). ૧૬૦. બીજી બાઇકી માટે રજા આપો હોય તો તેના આશીરવાદ માટે પં. નેમેલા દરજુરો (૧૮૧૮). ૧૬૧. પં'ચાએતની સત્તા મજબુત કરવા બાબે હિલચાલ (૧૮૧૮). ૧૬૧, ૭૧૮. તે બાબે ક્રાન્સીસ વોરડનનો પત્ર. ૪૩૩. પં'ચાએતના લગન, મંજુ વીગેરે માટે ૨૮ બંદોબસ્તો. ૧૭૫-૨૨૬. તે પર જમશેદજી જીજીભાઈની નોંધ. ૨૨૭-૩૫. પં. ના કાનુનેનો અનાદર કરનારને સજાનો દાખલો (૧૮૧૮). ૧૬૪. પં'ચાએતની આવક જાવક પર તપાસ રાખનારા મેનેજરો. ૨૨૦-૨૩. પં'ચાએત હસ્તક થનો ધર્મ (મુઝા ધર્મ). ત્રટીઓની પેહેલી નેમણીક (૧૮૨૩) આગમચનું ફંડ, મીલકત, હીસામ. ૨૩૬-૨૪૬. એ નેમનુક આગમચ આવકના સાંધનો, ખુશી અને ગમીના અવસરોએ બરાની રકમો, લગન અને નેઆતના લવાજમો, કુંબરની આવક. ૨૪૦-૪૧, ૪૩૭. એ નેમણીક આગમચ ખરચો. ૪૩૬. પં'ચાએતની સોમંદ

૫૨ જાણી લેવાની રીતો. ૪૬૮. ૫. ના ખર્ચો. ધર્મ-કીયાના, રવાનો સંબંધના, ગરીબ ઊંઠીઓ પરણીવવાના, દરદીઓ માટેના, ગરીબોને પગારના, તેઓને આમ મોકલવાના ખર્ચ, સરખવસરે શેઆલો આપવી. ૨૪૨-૨૪૬. ત્રણીઓની પેઢેલી નેમણુંક (૧૮૨૩) ના અવસરની નાણાની માળખ. આમદાનીના સાંધનો. ૨૫૬-૬૮, ૭૨૦, ખર્ચે ૨૬૦-૬૪. આમદાની કાજે સોરતીની ટીકીટની ખરીદી. ૨૬૫. પંચાએને ધોડેલા બંદોબસો આમેના દોષ મતફેર કાજે તેઓને લખાન ખુલાસો. ૨૭૦-૭૯. સંસારી બામદોમાં તીક્ષણ લાગણી, સરકાર દરખાસ્તમાં લાગવગ ચલાવે. ૨૮૪-૯૫. સંસારી બામતમાં સુરતના મોદીજી સાથે પત્ર વહેવા. ૨૯૬-૩૦૨. અતરે “બંદે ખોદા” ના નામથી પંચાએતને પત્ર. ૩૦૨. સરકાર દરખાસ્તે જનારાઓને પંચાએત પોતાની લેખીત નોંધ આપવી. ૩૧૫. દોષ સંસારી મુકદમામાં મેખરે ગાંઠથી રૂપીયા ખર્ચતા. ૩૩૪. હીસાબમાં કદમી શેહેનશાહીઓનો મતફેર તાલવા અંગ્રેજ તારીખ વાપરવી. ૪૩૫. થોડુંક નાણું એકાઉન્ટન્ટ જેનરલને ત્યાં. ૪૩૬. પંચાએતના ચોપડાની વહીવટ. ૪૪૦, મેખરને અપમાન કરનારને સજા કરાવવાનો વીચાર. ૪૪૧. પંચાએતના ચુકાદા મુજબ કોર્ટ કરેલો ફેસલો. ૫૪૧. ગરીબોને ઇનસાફ મેલવવા મદદ આપવી. ૫૪૩. પંચાએતની સત્તા પડી ભાંગવા બાબે માટેકજી ખરશેદજી. ૭૦૪. ગએર વ્યવસ્થા બાબે ફરામજી કાવસજીની ફર્દ. ૭૧૦. ૧૮૮૬-૪૮ ના અરસામાં માસીક ખર્ચ. ૭૨૨. મેખરોની સંખ્યા વધારવાની બામત. ૭૧૮. બેંગાલ બેંકમાં નાણું રોકવું. ૭૨૦. નાણું કયાં ફંડાવું અને કયાં રોકવું. ૭૨૩. ધણી ધણીઓનાં ખાતાં પાડવાની શરૂઆત. ૭૨૩. બક્ષેસ મલેલી જગ્યાઓ. ૭૩૩. નવાં સ્થાપાયલાં ફંડો. ૭૩૩. પુંજનો મોટો ભાગ સર જ. જી. પા. બે. ઇનસ્ટીટ્યુશનને આપવો. ૭૩૫. તકસીરવારો સાંમે પગલાં લેવાનું કામ નવરોજી દે. ચાનદાફને સોંપવું. ૭૪૪. એ અરસામાં ખચુરાંની આવક. ૭૪૭. પંચાએતના વફીલોને તેઓની સેવા માટે ૩૦ ૧૦,૦૦૦) ની ભેટ. ૮૫૨. પંચાએત અને સર જમશેદજી ઇનસ્ટીટ્યુશનની પંચાએતનું બેત્રાફ ગયલું કામ. ૮૫૪. રસ્તમજી જમશેદજીને પંચાએતના વડા ઠેડવાની સુચના. ૮૫૯. પેઢેલું ત્રણ્ટીદ. ૮૬૦. સંખ્યા ચારને મદદે પાંચની થવી. ૮૬૦. ખાતાં પાડવાની બામત. ૮૬૨. કાવસજી જાંગીરે દસ દસ હજારના ત્રણ ખાતાં પડાવ્યાં. ૮૬૪. ખાતાં ૩૦ ૫,૦૦૦) ના કરવાં. ૮૬૫. પંચાએતની પુજી કાજે ગવરનર-જેનરલને કરેલી અરજી. ૮૬૭. ફંડમાં નાણું જરવાનું જાહેર કરનારાઓની રકમ પુરાતમાં દેખાડવી. ૮૬૮. આવક કમી થવાથી જાહેરને અરજ. ૮૬૮. ખાતાંચલાઓને ૫) ને ૫૬૫ ૪) ટકા વ્યાજ જમે આપવું. ૮૬૯. ગરીબોને પગાર માટે બે જન અને સેક્રેટરી ॥ નેમણુંક ૮૬૯. હીસાબોની ઓડીટની સુચના. ૮૭૦. સરકાર તરફથી એક “પોપર” બાબે પુછપરછ. ૮૭૬. એક બામતમાં વફીલની નોડીસ. ૮૭૭. દરખાસ્ત તરફથી પંચાએતને અરજ ફ, એક મરનારના ત્રણ્ટીઓ નેમવા. ૮૭૮, એક મરનારની મીત્રકૃત ઉપર એક મેખેદના દાવા

આખે પુછપરછ. ૮૯૯. મીતીંગમાં સરખાં મત પડવાથી સરકુલરની વીચાર લેવો. ૮૯૧.
 નીટીંગનો ધોરમ. ૮૮૪. સંસારી બાબદનો ખુલાસો આપવા નહિ આવનારને તાકીદ.
 ૮૮૪. મુકદ્દાઓ તપાસવા પોતાની સચે નેમેલા ૩૫ જન. ૮૮૪. પેહેલા સેફ્ટરી.
 ૯૫૮. સર જમશેદજીના મરણુ બાબે પંચાએતે જાહેર કરેલી દલગીરી. ૯૬૦-૧૪.
 વોટર સપલાઈ કું. એ પંચાએત પાસે હુંગરવાડીના કુવા વાંચવા માંગેથી પરવાંનગી.
 ૯૫૫.

પંથકો. અતરે નૌસારીનું પંથક, નૌસારી અને મુંબઈની અનજીમનો વચ્ચે સંબંધ. ૬૫.
 નૌસારી ઉપરાંત બીજા પંથકો, ગોદાવરા, ઉડવાદાના પંથકના મોખેદોને અત્રે ખરશતુમ
 આપવાની બાબદ. ૩૫૭-૭૮. તે સામે નૌસારીના પંથકવાલાઓની હીલચાલ. ૩૬૩.
 શેઠ ખાનદાનવાલાઓએ લીધેલો ભાગ. ૩૫૭.

ફૂંડો. ઇનસાફ અરજીનું. ૭૩૩. ઉદવાડેના આતશખેહેરામનું. ૮૪૨. ઉદવાડેના ગરીબોને
 અનાજ માટે. ૮૩૭. સર જ. ત્રાન્સલેશન ફૂંડ. ૯૧૧. દરતુર એફલજી સંબંધાનું. ૭૨૫.
 આંખ પેસ્ટનજી પુણેવાલા. ૯૫૬. મુકતાદ ૯૦૨.

ખરશતુમ. મુંબઈમાં ખરશતુમ આપવાનો સવાલ. ૭૨. ખરશતુમ બાંગલુ ૧૨૨. ખર-
 શતુમવાલાઓએ તાડી પીવા જવું નહીં. ૧૨૪. ખરશતુમ પર શક. ૬૫૧.

બાબુલનાથના મંદીર સાથની બાબત. ૧૩૫.

મદરેસા. સુરતની. ૯૦૭.

મરણુ. તેના અવસરના સંબંધમાં બંદોખસ્તો (૧૮૨૩). ૧૭૧. તે બાબે પંચાએતની
 નોંધ. ૧૭૪. ઉકમણાની મીજલસમાં દરતુર મોખેદોની બેઠક, ત્યાં મોખેદોની હાજરી
 બાબે બંદોખસ્ત, તે માટે મોખેદોનું રેજીસ્ટર. અખેઆણું, પદ્ધતિ, ધરે નીઆએથ, પતેન,
 ઉઠેઆણું, ચેહારમ. ૧૭૮-૮૩. મરણુની કીયાના સંબંધમાં બેહેદોનોએ ધ્યાન આપવા
 જોગ બંદોખસ્તો, ત્રણુ દીવસ ધરે ખાણું, એકથી વધુ ઉચમણું, મરણુ ટાંકણાના બોણા
 નહિ મોકલવાં, ચેહારમ, હમસી, વરસીની નેચાતના ખણા. ગોસ્ત, મરધીનો ખરચ
 નહિ કરવો, કોઇને જમવા બેલાવવાં નહિ, પાંચરણું અને રડન કમી કરવાં. શોકના
 દીવસો, આદર મહીતાની નેજ. ૧૮૩-૯૧. સો વર્ષ પર એક દરતુરજીએ ફરમાવેલી
 મરણુ કીયા. ૫૯૬. મરણુ કીયાનો અર્થ મરનારની હાલત (position) પ્રમાણે એમ
 દરખાસને જણાવવું. ૮૭૮. મરણુના કારણે બરાબર નોંધાવવા બાબે મેજીસ્ટ્રેટનો પત્ર.
 ૯૩૨. મોરચીની અ-સાધારણ બીમારી વખતે મરણુ કીયાની મુશકેલી, તે વખતે હામચલાઉ
 હામખું. ૯૩. એવી બીમારી દેહ કરવા હર્મ-કીયા. ૭૭૮.

મીશનરી. તેઓ સામે અરજી. ૮૦૪.

મુકતાદ. તે ટાંકણે ઉગરાણીની ટીપ. ૬૮૯. બાહેરગામેમાં એ ટાંકણે મદદ મોકલવાની શરૂઆત. ૮૩૭. મુકતાદમાં વસાવા પર હરીસાની ચાલની. ૩૫૫. એ ટાંકણે સુરત અને બાહરગામે જતી મદદ. ૯૦૨. એ ટાંકણે બહારગામેમાં સર જમશેદજી તરફથી ગરીબોને કપડાંની ભેટ. ૯૪૬.

મુકદમાં. કોઇ મોટા સંસારી મુકદમાં, ૩૨૪-૨૮, ૫૧૯. કોટ તરફથી આવતા, ૫૨૧-૨૯, ૫૩૭, ૫૪૫. (જનક જાનુરી) ૮૧૮. સંસારી મુકદમાંઓ ચુકવવા પોતાની સાથે ચુટેલા ૩૫ સાંકુંમો. ૮૮૪.

મોદીજી. સુતના, તેવણને શાક. ૧૭૧, તેવણ સાથે સંસારી જામતમાં પત્રવહેવાર. ૨૯૬-૩૦૨.

મોખેદો. છુટ્ટી બરથનુમ આપવાનો સવાલ. ૭૨. મોખેદ મેહેદોનો વચ્ચે છોકરી આપ-લે કરવાનો સવાલ (જુઓ તકરારી બામદો). તેઓ જામે ઠેડાવો (૧૭૯૬) (ક) બરથનુમ બામવાની બામત. (ખ) ખાતુરે તડી પીવા જવું નહિ. (ગ) કોર્તમાં ફર્યાદી મડતી નહિ. (ઘ) મોખેદોની પંકતી. (ડ) તેઓએ કનરા નાખી વધુ નીરંગદીન બનાવતી નહિ, (ચ) રવાનની બાજ જુડી ઇજારી. (છ) કીચા કામના આવો. (જ) બાજ ધરનાં આતશ રાખવો. ૧૨૨-૨૮. મોખેદોડું રેજીયર. ૧૭૯. તેઓ જામે ઘડેલા કાપડા સંબંધમાં પંચાએ તનો ખચાવ. ૨૭૪. ગોદાવરા મોખેદોને બરથનુમ આપવાનો સવાલ. ૩૫૭-૭૬ તેઓએ નૌસારી ફરેલી અરજ અને તેના જવાબ. ૩૬૫-૬૭. ગોદાવરા મોખેદોએ પંચાએતને લખી આપેલો દસ્તાવેજ. ૩૭૩. તેઓ માટે દરેમેહેર. ૩૭૬. તેઓની પરીક્ષા લઇ કામ કરવા દેવાની સુચના. ૫૮૦. કોહોડાલા મોખેદોને દુર સખચો. ૫૮૧, ૯૪૨. દેશાવરથી આવતાં મોખેદોએ બરથનુમ ક્ષેવું. ૫૮૨.

રવાન. તેઓ માટે લવાજમ. ૩૫૨. એક પારસીને પારસી પાસેજ ફારસી. ૩૫૨. સો વર્ષ પર રવાનની જરૂરી ધર્મ કોવા. ૩૫૬ રવાનના પગ ટુકા રાખવા ૫૬, ૬૭, ૨૭૯, ૫૦૫. રવાનને પદ્મન બાંધવાનો સલાહ. ૪૯૬, ૫૦૪. શકમદ રવાનો પર જુરી બરવાની બામત. તે માટે મહેલી ત્રણ સખાઓ. દસતુરોના મન વીગેરે. ૭૬૦-૭૬.

રાજનામા નવરોજ વાહીચાનું. ૯૫૭. ફરામજી કાલિજી, ૬૬૬. ખરશેદજી માણેકજી ૭૦૩.

“રાહો રાસ્તાઆન મંડળો” તેની મદદ માટે અરજ. ૯૩૯.

રાંડને પેટના છોકરાંઓને સફરો નહિ પેહેરાવવા જામે ૧૬૭, ૩૨૦, ૮૧૩. એની એક સ્ત્રીનાં વસીએતનામાની બામદ. ૩૧૬. એની બીઓની બી ઘટકાવવી. ૩૩૪, ૪૭૮.

સગનો. તેના સંમંજમા જણાં જણાંની વચ્ચેના સંમંજો. જીવી જામડી પર બીજી કરવા સાન બડકા. ૧૧૪, ૧૫૦, ૧૬૦. છુટા હંકાતા વાજબી સખમો.

૧૧૫-૧૬, ૧૪૦. દાણા પાડતાં એકજ મોઁદથી આશીરવાદ. ૧૧૮. લગન ત્રીગેરે સુખ અવસરે પર ગોસ્તના ખાણુ પર અટકાવ. ૧૨૮-૨૯. તે માટે ૩૦૦ રતલ સુધીનો આંકેશ. ૨૦૫. કોરજ બામેના મુકદમાં-૧૩૯. લગનના બ'દોખસ્તોની હોલચાલ (૧૮૨૩). ૧૭૧. લગનના બ'દોખસોનો. અદરાવાથી ફરજ'દના જનમ સુધી. ૧૯૬-૨૦૪. ગાંઠવ, નગારચી, સરખસના ખર્ચ કમી કરવા. ૨૦૭-૧૪. પ.છત્રી તાતના આશીરવાદ નહીં. ૨૧૦. લગનનું નહાન. ૨૧૧. લગનના ખર્ચ બામે શીખામણ. ૨૧૬. વારોતારને દીને આવાં ઇઅજદ. ૨૧૪. અદરાવા બામે રેજીયર રાખવાનો વીચાર. ૨૧૬, લગનનું રેજીયર અને તેની શી. ૨૧૭. લગનનો ખર્ચ કમી કરવા બામે વાડયા હોરમજી અમનજી પર લખેલો પત્ર. ૩૧૪, લગનના અવસરે ધર્મખાતાંમાં મદદ. ૩૩૭. આતશ નહિ યુજાવે તો ખ્યાલે લગનમાં મસાલ, ઘોલતાસા સામે અમાવ. ૩૪૭. કુપારગરો ઉતારવાના ખ્યાલથી લુગાં લંગડાના લગન. ૬૯૦.

વટલેલા. ૮૦૩-૦૭. વટલેલાને ને પાકે દીનમાં લેવાની બાબદ. ૮૦૫, એક છોકરી વટલી જવાની બાબદ. ૮૦૫. એક વટલેલા બે પોતાની છોકરીને સ્વાધીન માંગવી. ૮૦૬. વટલેલા-જોના સચાલ પરથી પારસી નીશાતો બરવા થવી. ૮૦૭.

વરચેા. મુંબઈમાં કરવાનો સચાલ. ૭૫-૮૨. અતરે કરવા તૈાસારીથી મલેલી પરવાનગી. ૧૧૩.

વસ્તી. પારસીઓની (૧૮૨૬-૩૬). ૬૯૧, આગલી વસ્તી. ૬૬૫.

શાહોની ખાસ લેટ પંચાએત તરફથી.-સુરતના મોદીજીને (૧૮૨૩). ૧૭૧, ૬૪૩. સર અવસરે. ૨૪૫ વાડયાજીના આતશબેહરામ વખતે. ૬૩૯. બનાજીના હખમાં વખતે. ૬૪૦. હાશનરનની દરેમેહેર વખતે. ૬૪૦. ધનાપટેલની દરેમેહેર વખતે. ૬૪૧. પરેલ વાડયાજીની દરેમેહેર વખતે. ૬૪૩.

ફુલ. અંગ્રેજી-યુજરાતી (૧૮૩૩). ૬૭૫. જ'દ અવસ્તાની નીશાતો અતરે અને બાહાર ગામેમાં. ૯૦૭-૦૯.

સજા. સંસરી તક્સીરવારોને સજા કરવાની રીત. (ક) બદ્દેત જીનું માથું બોલાવવું. (ખ) તક્સીરવારોને નહાન નહવાડવું. (ગ) નેઆત બાહાર (ધ) ગામ બાહાર કાઢાડવા દોનીની સજા, ૨૬૦. આગલી સજા બામે નોંધ. ૧૪૮. ખાસડાંની સજા. ૧૦૬. ૧૦૭.

રોચ્યુ. સર જમશેદજીના રોચ્યુના ઈંગ્લાંડના સખસકામરો. ૯૫૯.

સ્ત્રીઓ. જાહેર રસ્તા પર ગીત ગાવાની મનાઈ (૧૭૯૬). ૧૩૨, ૨૧૫. તક્સીરવાર સ્ત્રીના ભવીષ માટે કાલજી. ૧૪૭. તેઓ બામે બ'દોખસ્ત ૧૬૭. તેઓને પારકા ધર્મોની માનતા બામે મનાઇ. ૨૧૮. તેઓની મર્બાદા માટે કાલજી. ૨૧૯. જુ'ડી સ્ત્રીને સુધારવાની કાલજી. ૩૦૬, ૩૧૭, ૪૬૯. બીજું લેર કરનારી સ્ત્રી સંજ'ધી રેવાજ. ૩૧૫. જનાકરી કરનારી સ્ત્રીનો ખર્ચીદ બીજી સ્ત્રી કરવા માંજે તો તેને માથે પેહલ્લી સ્ત્રીની પોષણ્યની

ફરજ. ૩૩૨. કાષ્ઠને વર નહિ પુછે તો ફરજઆત પગાર બંધાવી અપાવવું. ૩૩૬ એક જીલ્લાની સ્ત્રીને પેટની છોકરી સાથે રાહતવાત નહિ કરવાની બાબત. ૩૩૬. જનાકરીનાં બચ્ચાં બાબે બંદોબસ્ત ૪૪૨-૪૬. એક બદ્દેલ સ્ત્રીને નશાખાનામાં બંદ કરવી. ૪૭૮. દાણા પાડી જનાર સ્ત્રી માટે રેવાજ. ૪૮૧. એક સ્ત્રીએ ટ્રેડમાં જખાની આપવા જવા માગેલી પરવાનગી. ૫૩૦. એક પારસી સ્ત્રીને જાદુગર ગણી મારવામાં આવી અને નાક કાપી નાખવામાં આવ્યું. ૬૮૬. પરજીલ્લી સ્ત્રીએ વસીઅત કરવાની બાબત. ૭૪૮-૪૯. ગરીબ વીધવા સ્ત્રીનું પોષણ કરવાની બાબત ફરજ. ૭૫૦. બદ્દેલ સ્ત્રી અને સાથજાનાં અને નેઆતઆહાર. ૮૧૩. તેવી એક સ્ત્રીને રૂ. ૧૦૦ ખરચી પરજીવી આપવી. ૮૧૪. પોતાની સ્ત્રીને નહિ રાહતનાર સાથે સરકારમાં ફરિયાદ મંડાવવી. ૮૧૫. એક સ્ત્રીએ ધાંચણ પાસે છોકરી વેચાતી લઇ પોતાની ગણાવવાની કગાઈ કીધી તે માટે સજા કરાવવી. ૮૦૬. દીવાના ખાવીદની સ્ત્રીને લાંબે વખતે બીજા ખાવીદ માટે પરવાનગી. ૮૧૭. દસ્તાનવાલી તથા સુવાવડીઓએ મહલાને જાણવવાની બાબત. ૯૪૦. પાણી ભરવા જતી વખતે તકેદારી. ૯૫૪.

સોગંદ આપવાની રીતીઓ. ૪૬૬.

હુમકારા. બહમન, મોહોર, ગોશ, રામના હુમકારા પાલવા. ૬૪, (૧૭૯૬) ૧૨૮, ૧૮૭, ૨૮૦, ૩૮૭. આદારમ હોય તો કાંઈક છુટ. ૧૩૦. એ બાબેના કાયદા બાબે પંચાએતને બચાવ. ૨૭૫. એ દીને ગોસ્ત ખાનારને ત્યાં મોબેદને જતો બંધ કરવો. ૭૭૮.

હુલ્લડ. બચ્ચના હુલ્લડ વખતે (૧૮૫૭) કરેલી અરજ. ૮૯૮.

હોલી. તેની માનતા બાબે મનાઇ. ૯૪૩.

શુદ્ધિ પત્ર.

પાત્ર.	લીટી	અમુક.	શુદ્ધિ.
૫૭	આરજનલ હેડીંગ	આંક ૭	આંક ૮
૭૧	૬ અને ૮	પ્રમજ્ઞાપનાળ	પ્રમજ્ઞાપનાળ
૧૧૪	૬	૫. જી	૫. જી
૨૮૭	નોટ ૨, ઉલ્લી લીટી	પાત્ર ૧ ૫	પાત્ર ૧૧૫
૨૯૪	નોટ ૪, લીટી ૧	૦ હેપ. યા ૦ હેપ.	૦ હેપ. યા ૦ હેપ.
૩૧૫	લીટી ૧૬	નીકલસનવાલાનોછે.	નીકલસનવાલાનોછે. ૩
૩૬૦	નોટ ૨, લીટી ૪.	"ધની" સારો	"ધની સારો"
૪૧૩	" ૩, " ૧૩.	ધટો	ધટો.
૪૫૨	" ૩, " ૩.	ફારસ	ફારસી
૪૫૭	" ૨, " ૬.	લમતા	લમતા
૪૬૬	" ૧, " ૧.	{ યો. ૬, યા. ૬. }	યો. ૬, યા. ૬.
૪૬૭	આરજનલ હેડીંગ(ધ)	પાલ્યાળ	પાલ્યાળ
"	લીટી ૧૮	"પવારા"	"પવારા" ૪
૪૭૧	" ૧૭	દા.	દા. ૩
૬૧૩	આરજનલ હેડીંગ નં. ૧	૧	૧૩
૬૩૭	" " "	"	"
૬૬૨	આરજનલ હેડીંગ નં. ૧૩, લીટી ૧.	ખીડીશ	ખીડીશ
૭૬૧	લીટી ૧૦	ખાંજે છે	ખાંજે છે
૮૪૫	આરજનલ હેડીંગ (ચ)	(ચ)	૬.
૯૨૪	આરજનલ હેડીંગ નં. ૨, લીટી ૬.	મેલવર્થ	મેલવર્થ

